ИК

ДРУШТВА

56

А ГРАЂА

ПРИЛОГУ

1884

ЕВИНЕ СРБИЈЕ

ђи В. Валожића

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА 56

РАЗЛИЧНА НАУЧНА ГРАЂА

СА ДВЕ СЛИКЕ У ПРИЛОГУ

У БЕОГРАДУ 1884

У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

На продају у књижарници В. Валожића

Преглед

СТРАНА

СТАРИНЕ ХИЛАНДАРСКЕ

од

Н. ДУЧИЋА

архимандрита

Садржај.

ПРЕДГОВОР.

Кад сам 1882 г. био у Цариграду мисијом код васељенскога патријарха г. Јоакима за „свето миро“, и у Светој Гори за српски манастир Хиландар, задржавши се у њој свега 15 дана; свртао сам пажњу, колико су ми други и пречи послови допуштали, и на српске књижевне старине.

Па сам се увјерио, да поред свијех д садашњих публикација ученијех путника и походилаца Свете Горе и Хиландара, има још много непроученијех и неописанијех старина: књижевнијех, умјетнијех и архитектонскијех; које чекају на стручнике, да их објелодане и науци приступне учине.

При свем том, што нијесам могао, да останем у Хиландару више од 8 дана, послујући оно, ради чега сам у њ дошао; опет сам успио:

Прво, да прикупим грађу за монографију Хиландара.

Друго, исписао сам типик св. Саве српскога с мраморскога надвратника у његовој „типикарници“ у Карејама; гдје сам нашао и његов најстарији печат, који виси о пергамену, на којем је св. Сава написао тај типик.

Судећи по правопису неколиких ријечи у овоме типику, у којима су: ї м. и, ѧ м. ꙗ. є м. ѥ ѻ м. оу ъ м. ь; рекло би се, да је из XV в.

И ако се по палеографскијем знацима и карактеру: језика, правописа и облика слова распознаје и одређује доба писања књижевнијех старина, особито на којима нема године; опет по тијем неколикијем само правописнијем знацима није сам могао, да одлучно одредим: ни XV, ни XIV в. Тијем прије, што се таких ситнијех неправилности находи у понеким књигама старога доба.

О Савину сам печату (који је веома драгоцјен за српску сфрагистику и хералдику) проговорио, што је требало, код типика карејскога и у „Старинару" I св. А овдје напомињем само то, да ни један учени походилац Кареје није сврнуо доста пажње на овај печат.

Њим ће се моћи, надам се, објаснити грб Србије прије постанка краљевине.

Треће, упоређујући поменути типик с онијем, што га је штампао с исправкама покојни д-р Ђуро Даничић по биоградском рукопису у „Književniku" III у Загребу 1866 г., нашао сам у истом рукопису, који је својина српскога ученога друштва № 51., и исписао упутак, или: „**Сказь хотѣштомоу дрьжати ѱалтирь сьи**"; књижевна радња св. Саве српскога, за коју се до сада није знало.

Четврто, проговорио сам неколике о књижници хиландарској и рећим старинама у њој.

Пето, нашао сам у хиландарској књижници једну србуљу, и исписао из ње „животопис" (до сада незнан у нашој књижевности) српскога заслужнога калуђера Исаије, који је живио у XIV вијеку; био: учен, родољубив и од цара Душана веома поштован.

Поред многијех заслуга њему припада и та, што је његовијем настајањем скинута анатема: са српске цркве, владалаца, свештенства и народа; за вријеме кнеза Лазара и српскога патријарха Саве IV.

Шесто, нашао сам у истој србуљи и исписао „Ѡсьмь честыи слова, юлико глаголюмь и пишемь“; извод из граматике Константина философа.

Седмо, о ортографији из исте граматике.

Овај хиландарски извод иде у ред онијех извода Константинове граматике, које помиње славни Даничић у „I. књ. Starina“ у Загребу 1869 г.

Први — Српскога ученог друштва бр. 26; други — Народне библиотеке у Биограду бр. 144; трећи — врднички у Фрушкој Гори; и четврти — карловачки најопширнији, из којега су по мишљењу Даничићеву постали сви остали краћи, написавши о њему расправу.

Свакојако је вриједно, да се објелодани и овај хиландарски, као варијанат.

Осмо, „Ѡ писменехь Чрьнориѕца Храбра“.

Ову сам кратку повијест исписао за то, што је српске редакције. Иначе је бугарске рецензије и сувише позната у словенској литератури.

Девето, исписао сам из старијех књига неколика записа, који имају књижевну и историјску вриједност. Неки су међу њима до сад са свијем непознати; а од некијех су само по неколике врсте познате из публикација: Григоровића, Петковића, владике Порфирија, и архимандрита Леониде.

Десето, исписао сам из једнога србуљског јеванђеља „Слово Константина философа“ српске редакције.

Без сумње је ово „Слово“ Константина познатога пресвитера бугарскога и ученика Ћирилова.

И ако се за ово „Слово“ зна из историје књижевности, Руске Бесједе и биљежака вриједнога архимандрита Леониде; опет мислим, да није сувишно, да га и ми у цијелости имамо; толико прије, што су га Руси два пута штампали.

Једанаесто, исписао сам из истога јеваћеља „**Молитва светыхъ отьць иже хоштеть приюти поповьство**“:

Ово је иначе заклетва попа „**Георгию юпископоу хвостьньскомоу Иосифоу**; која је до сада непозната, а садржином и обликом са свијем оригинална. Припада 14, а може бити и 13 вијеку.

Ни руски ни други учени путници, који су описивали књижевне старине у Хиландару, не спомињу: ни ову заклетву; ни животопис Исаијин; ни граматику Константинову; ни запис о краљу Душану; ни печат Савин у Карејама. А његов „**Сказь**“ за читање псалтира, нијесу могли ни споменути, јер је нађен у Биограду. Само је Аврамовић снимио овај печат, и то с техничкијем уљепшањем! не назирући у њему ону важност, коју има.

Дванаесто, исписао сам једну васкрсну стихиру из хиландарске србуље нотнога црквенога пјевања, која није без интереса за нашу културну историју. Приложио сам је на крају још и за то, не би ли се њом покренула воља којега вјештака нашега црквеног нотног пјевања, да испита и напише расправу о хиландарском нотном пјевању и његовој модификацији у нашој српској цркви, у коју је без сваке сумње пренесено из српскога Хиландара, из Свете Горе.

Исписујући поменуте старине, оставио сам све, па и интерпункцију, онако како је у оригиналу; осим што сам скраћенице исписивао цијеле, у које спадају и: ѿ, ȣ, и щ; које сам растварао и писао: **отъ**, **оү**, и **шт**. Само сам у карејском типику „ȣ“ и „‡“ оставио нерастворено, због упоређења и разлика с биоградскијем рукописом и Даничићевијем издањем.

Упутак за читање псалтира, исписујући оставио сам све тачно онако, како сам нашао написано, и ако је из новијега доба, с тога, што сада први пут излази на свијет.

О важности овијех књижевнијех старина није потребно ни једне проговорити. Приредио сам их за штампу и „Гласник“ Српскога ученог друштва, гдје им је најприличније мјесто.

Ваља ми споменути још и то, да сам приложио овоме дјелу и двије слике: а) св. Симеун и св. Сава; б) саборна црква хиландарска.

Ове су слике с руских цртежа, које сам нашао у Хиландару. Оне немају све тачности архитектонске и техничке; али су опет и у томе потпуније од свијех до сада познатијех сликка тијех предмета.

Вриједни управитељ српске државне штампарије г. С. Раичевић дао је увеличати ове снимке према формату „Гласника“.

Свакојако су ове слике потребне ради потпуније историје Хиландара.

На пошљетку с највећом захвалношћу напомињем, како су ми деликатну пажњу указивали и путовање у Свету Гору олакшали: српски краљевски посланик у Цариграду г. Јеврем Грујић; његова светост васељенски патријарах г. Јоаким; и Султанов министар иност. послова г. Саид-паша.

А свијем члановима светогорскога карејскога сабора, братству хиландарском, архимандриту рускога манастира св. Пантелејмона, оцу Макарију, старјешинама Ватопедским, г. митрополиту Нилу и многим другим дугујем братску захвалност за љубазан и одличан дочек.

У Биограду на Митров дан 1883.

АРХИМАНДРИТ
Н. Дучић.

Штампарске погрешке.

СТРАНА	ВРСТА			
9	4	1 г. и 8 м. 1197 г.	м.	3 г. 1195 г.
11	5	Методије	«	Данило
29	6	велики жупан	«	краљ
37	12	кѫштаеть	«	кѫшта
45	12	192) б. и Д. оу на крају		
46	25	Д. ни	«	ни
48	4	Д. ни на крају		
48	20	Д. агрининн	«	агрипины
48	23	Д. ,		
48	24	Д. .		
49	30	Д. :	«	; б. без интерпукције
51	15	539) б. Ѥ: — на крају, Д. нѥ и без интерпункције		
54	16	ѿ казмь	«	ѿ скамь
56	16	Ватацнја	«	Ватаија
67	12	раждегь	«	раждеть
67	28	страхь	«	стрмь
68	21	мало се што	«	ништа се више није
82	1	настоештаго	«	настоешаго
82	7	настоештаго	«	настоешаго
82	26	или	«	илн
83	17	кнека	«	кнека
87	5	и ѕде	«	иѕиде
90	20	аште	«	ѧште
90	28	сьиротивнаа	«	сьпротивниа
94	18	грьчьскымь	«	грьчь скымь
95	12	ѿ сьтиое	«	ѿдьтное
95	20	причин	«	трини
106	8	долиѫю	«	олиѫю
106	10	до	«	о
106	23	семь	«	есмь
107	5	собра	«	орѧб

I.

МОНОГРАФИЈА ХИЛАНДАРА

„Да видите чудо невиђено,
„Б'јел Вилиндар на сред Горе Свете,
„Задужбину Саве Светитеља
„И његова оца Симеуна.“

С. н. п.

ЧИТАО 31 ОКТОБРА У СЈЕДНИЦИ ОДБОРА ЗА ДРЖАВНЕ И ИСТОРИЧКЕ НАУКЕ СРПСКОГА УЧЕНОГ ДРУШТВА РЕДОВНИ ЧЛАН

архимандрит **Н. ДУЧИЋ**.

Доћи у Свету Гору, бити у томе земном рају, видјети српску лавру, славни Хиландар, поклонити се гробу светога Симеуна Немање, станути на земљу, по којој су ходили најзнаменитији Срби, од како се зна за српско име: први уједнилац српскога народа велики жупан Стефан Немања (у калуђерству св. Симеун); први српски архијепископ св. Сава; први српски цар Душан, и прва српска царица Јелена. Одморити се, или у ћелијама, које су они сазидали, и у којима су се одмарали; или у хладу под: маслинама, лимунима, поморанџама и ћипарисима, које су они засадили на обали Јегејског мора; па не рећи ни једне о Хиландару; било би за Србина грјешно, а за ствар штетно.

Прем да су учени путници (међу којима је и Србин Аврамовић) писали о Светој Гори и Хиландару; па би се могло рећи: то је доста. Ну, сваки је писао по својему

начину и са своје тачке посматрања; те неће бити, мислим, сувишно, да и ја на свој начин искажем своје рефлексије и утиске о Хиландару.

Хиландар је између најљепших и најзнаменитијих монумената српске средњевјечне архитектуре. Пун је унутра и изван српскијех светијех спомена. Учинио је на ме неисказано побожан и весео утисак. Никад нијесам био прожет таквијем жмарцима радости, нити ми се икад коса на глави од милине тако подизала, као онога тренутка, кад сам крочио преко прага у њ; кад сам ушао у саборну велељепну цркву; и, кад сам се поклонио и цјеливао гроб нашега великог Немање, св. Симеуна.

Нема пера, које би могло описати, нема ријечи, којима би се могло исказати: оне побожне мисли; она узвишена осећања; оно душевно усхићење; оне небеске тајанствене милине, које обузимају у тај мах срце и душу Србинову.

Ко није никад имао у своjему животу таквијех душевнијех, узвишенијех тренутака; ко није никад био у таквом светом и божанском усхићењу; тај не може потпуно појмити, каква је хришћанско-српска душевна радост, каква ли је рајска духовна наслада.

Нема, ја мислим, Србина свјесна, Србина патриота, Србина душевна, који се не би тако исто усхитио, кад би ушао у Хиландар, и стануо пред гроб онога великог српског владаоца; великог државника; великог патриота; који је ујединио српски народ; створио српску снажну државу; утврдио у њој православље; уздигао и прославио српско име; и који се је на пошљетку својевољно одрекао: владалачке власти, круне и порфире, палата и сјаја; па се обукао у црну мантију, сазидавши:

„Б'јел Вилиндар на сред Горе Свете"

и у њему, као монах, испоснички довршио свој земаљски живот.

Ко није без вјере; ко није огрезнуо у грубом материјализму; ко није духом ништаван; ко није без патриотизма и идеала; тај ће лако појмити величину државничкога духа и родољубља; величину врлина, побожности и самопрегорења нашега великога Немање, св. Симеуна.

Да се лакше појми све то, доста је споменути се његова једнога владалачкога двора у Котору на Јадранском, а другога калуђерског — на Јегејском, или бијелом мору. Велики Немања пружио једну руку на Јадранско, а другу на Јегејско море. То је била маршрута његовијем даљијем потомцима: краљу Милутину и цару Душану.

Ну, колико му је велика најприје замисао, по том факат, да уједини све српске државице својега племена у једну; толико је корисно за српски народ, српску цркву и књижевност, што је са својим сином светијем Савом добио од цара грчкога Алексија III Комнина и подигнуо Хиландар у Светој (атонској) Гори; у ондашњем средишту духовнога живота на балканском полуострву; у центру: грчког, српског, бугарског и румунског православља; у средишту: грчке, позније српске и бугарске црквене књижевности.

Зна се, да је Света Гора у средњем вијеку била свјетилница православља; радионица књижевности и умјетности: грчке, српске, бугарске и румунске. Њезини су благодетни зраци допирали чак у Русију и Грузију. То свједоче и сада њихови манастири у Светој Гори: руски свети Пантелејмон, и грузијски Ивер. А поједини су се владаоци свијех тијех народа надметали, да сазидају што љепшу себи задужбину, а својему народу богомољу, свети споменик; и да што више помажу и заштите у опће светогорске манастире.

Чак су и турски султани оставили у вриједности, потврдивши и признајући до данашњега дана светогорску автономију.

Наш је Хиландар био најплоднији расадник српско-црквене књижевности у средњем вијеку. Он је био, може се рећи, српска духовна академија. Из њега су изашли српски најбољи и најчувенији писци и поглавари црквени старога доба: св. Сава, св. Арсеније, Доментијан, Никодим, Данило, Исаије и многи други.

Хиландар је поред тога још и српски Јерусалим, српска „Ћаба“; јер је у њему гроб ујединиоца српског народа, оца српске најславније династије Немањића, онога којега наша српска црква признаје за свеца и слави 13 фебруара.

Писац се овијех редака није могао уздржати, а да не пролије од радости и благодарности побожну сузу на гробу нашега великог Немање у Хиландару 21 септембра 1882 год. с топлом молитвом: „О, велики Немањо, узоре српскијех владалаца! о, свети оче Симеуне, свјетило српске цркве и српскога калуђерства! заштитниче српског народа! смилуј се, погледај с небескијех висина на једнога пигмеја твојега српскога народа, који данас побожно клечи пред твојим освећенијем гробом након 681 г., и смјерно те моли: благослови српски измучени народ, којега си негда ујединио, узвисио и прославио; да се опет прикупи у једну српску краљевину, и прослави: истином, правдом и просвјетом! Благослови српског краља Милана I! и српски краљевски дом, који је пошао твојим стопама и твојих славнијех потомака: краља Милутина и цара Душана! Укријепи га на томе путу до краја! Заштити српску цркву, коју је уредио и у православљу утврдио твој син, свети Сава! О, свети Симеуне и свети Саво! божји угодници, српскога народа заступници! сачувајте српску цркву: цијелу, непорочну и свету онако, као што сте је кроз вијекове чували! чували и онда, кад готово вас српски народ бјеше допануо тешког ропства с неслоге, себичности и безумља! Нека

српска црква и од сада буде: тихо пристаниште српском паћеничком народу ! нека буде душевна утјеха добријем хришћанима и хришћанкама! нека остане српска народна светиња и најдрагоцјенији аманет! и нека буде у њој божја и ваша света воља вазда и ва вијек!"

Да би слика Хиландара била потпунија, постараћу се да опишем макар и у најкраћим потезима: прво, његово мјесто; друго, како су га св. Симеун Немања и св. Сава добили од Грка; треће, од чега је тако прозван; четврто, какав је сада; и пето, хиландарско предање о икони Тroручици.

1. Мјесто Хиландара.

Хиландар је на сјеверно-западној страни Свете Горе, први на уласку у њу сухијем путем из Маћедоније и солунске области међу планинама на мјесту, које има облик лавскијех чељусти; од обале морске унутра 1/2 часа; од врха атонскога (Mont Athos) с јужне стране Свете Горе 12, а од Кареје, гдје је централна светогорска управа, 5 часова у истоме правцу.

Хиландар је опкољен са свијех страна планинама; само је са сјеверне стране оризонат нешто мало отворенији. Али су и његове планине питоме и обрасле разном ситном и крупном шумом. Поред њега тече поток, који никад не пресушује, и утјече послије 1/2 часа у море хиландарско на сјеверној страни. Око Хиландара су: виногради, маслине, лимунови, поморанџе и ћипариси. Не може, а да се не устави поглед на стољетнијем ћипарисима, особито поред пута са сјеверне стране, који изгледају, као упараћена војска пред Хиландаром.

Граничи: с јужно-источне стране бугарскијем манастиром Зографом; са сјерерно-источне грчким — Есфигменом; са сјеверне морем; а са западне морем и Превлаком; до

које је од Хиландара 5 часова. Превлака спаја Свету Гору са солунском облашћу и Маћедонијом. Ту је и граница светогорска. Отален почиње полуострво Света Гора и пружа се у море на југ до највеличанственијега од природе врха атонскога скоро 17 часова дужине; а широка је од мора до мора: негдје 2, негдје 3, а негдје и 4 часа.

Превлака је, гдје почиње Света Гора, врло уска. Њу је прокопао персијски цар Ксеркс, кад је војштио на стару Грчку 480 г. прије Христа, и провео море једнијем каналом с једне стране на другу, који је доцније, па је и сада, засут. Али се пруга види. За то се и прозвала „Превлака“, или, како у Светој Гори у опће веле: „Провлака“.

На овој је Превлаци цар Душан потписао своју крисовуљу 1348 г., у којој су побиљежене границе непокретности хиландарске у Светој Гори; откупивши од оближњих манастира за Хиландар велики простор: земље, планине, маслина и винограда.

На њој су потписани поред старјешине карејскога и сви игумани 20 великијех светогорскијех манастира; а то је одобрење и потврда новијех хиландарскијех граница.

2. Добитак Хиландара од Грка.

Хиландар је из најприје био грчки манастир. Запустио је, не зна се тачно, које године, услијед честијех напада и пљачкања морскијех гусара, којих је било много по Архипелагу у средњем вијеку. Гусари су у опће нападали светогорске манастире, и доста им чинили штете и зла.

Калуђери су се бранили из кула (*πύργος*), које су подигнуте око свијех 20 главнијех манастира за одбрану.

Гусарима је најлакше било нападати на Хиландар: једно, што је хиландарско пристаниште на полуострву све-

тогорском најпространије и најудобније за бродовље; друго, што је не далеко од мора и пристаништа усамљен и опкољен планинама; те је најпослије запустио и срушио се. А његове земље, винограде, маслине, и планину прихватила је карејска управа.

Међу тијем Немањин најмлађи син Растко, доцније у калуђерству Сава, а по смрти свети Сава, остави у 17 години своје младости очин владалачки двор, и оде у Свету Гору 1185 г., гдје се у руском манастиру светог Пантелејмона закалуђери.

По чем су у Светој Гори два руска манастира светог Пантелејмона: један главни и велики код мора, у коему живе у једном дијелу и грчки калуђери; а други мањи под управом првога у планини више њега на путу у Карeју један час далеко; то ћу напоменути, да се свети Сава закалуђерио у овоме другом у планини.

Руси су у новије доба поправили и овај манастир у планини; али су из поштовања светога Саве оставили у првобитном облику пирг и у њему црквицу, на источном углу ограде манастирске, у којој се закалуђерио свети Сава онијех дана, кад је стигла за њим поточ од Немање да га врати натраг.

Рашчувши се по Светој Гори, да је Сава Немањин син; да се је закалуђерио, и, да богоугодно и строго монашки живи; игуман чувеног светогорскога манастира Ватопеда зажели, да пријеђе у његов манастир, и да у њему остане. За то позове светога Саву и Прота светогорског (1)

---

(1) Светогорски сабор у Карејама зове се грчки: πρώτιστος, а предсједник сабора најстарији игуман зове се: πρῶτος, т. ј. први. У сабору су перманентно 20 представника из 20 великих манастира светогорскијех. А на предсједништво имају право само 4 манастира: Лавра св. Атанасија Атонског, Ватопед, Хиландар и Ивер. Доцније је добио то право и Дионисијат.

у Ватопед на славу манастирску Благовијести 25 марта. Св. Сава оде у Ватопед, и остане у њему по игумановој жељи и одобрењу Протову.

Наш је св. Сава задивио својим строгијем монашкијем и светијем животом све калуђере светогорске. Њему је био омилио монашки, тешки и испоснички живот тако, да је често писао оцу, да преда владавину своједу сину Стефану, па да се закалуђери и с њим заједно у Светој Гори испашта и Богу моли. Уједно затражи од оца, да му пошаље новаца, како би могао сазидати једну малу цркву српску и ћелије у Ватопеду.

Немања волећи својега мјезимца Саву већма него и једно своје дијете; пошаље му новаца и разнијех црквенијех „утвари“ од сребра и злата више, него што је затражио. Тако сазида у Ватопеду не једну, него три црквице; међу којима је једна храм св. Јована Претече у стобору манастирском мало на више иза саборне цркве, и, у којој се за дуго служила словенска литурђија. Сагради и цио ред ћелија на три боја од сјеверне стране Ватопеда.

Довршивши те грађевине, Немања му још пошаље новаца и црквенијех „утвари“, које св. Сава раздијели светогорскијем манастирима, а највише Ватопеду. Он је са својим оцем Немањом I поправио и богато обдарио манастире: Каракал и Ксиропотам; овај је не само поправио, него и цркву дао живописати; а манастир Филотеј, који је био недовршен, довршио, назвавши се њихови ктитори.

Сви су ови манастири сада у грчкијем рукама.

Славни Немања најпослије одлучи, да се закалуђери, сазвавши сабор српскијех великаша у Рашку, и по свршетку литурђије, коју је служио рашки владика Калиник у цркви св. Петра и Павла, преда свечано владавину својему сину Стефану. По том сјутра дан пођу сви уједно из Рашке у

манастир Студеницу, гдје је такође служио литурђију владика Калиник, и замонашио Немању и његову супругу Ану; добивши имена у калуђерству: Симеун и Анастасија.

Немања послије 3 године, 1195 г., оде из Студенице са свијем у Свету Гору; настанивши се у Ватопеду у новијем ћелијама са својим сином Савом, гдје је најљубазније дочекан. Игумани свијех главнијех манастира и мноштво ћелиота и пустињака стекли су се, да га поздраве добродошлицом. А он их свијех обдари.

Монахиња Анастасија остане у своједу женском манастиру св. Богородице у Топлици.

За тијем монах Немања у друштву својега сина Саве монаха походе Кареју и Лавру св. Атанасија атонскога под врхом атонскијем, обдаривши богато све манастире светогорске, врате се опет у Ватопед, и продуже у својим ћелијама строго испоснички монашки живот.

Свети Сава у брзо постане у Светој Гори чувен и веома поштован, колико, што је владаочев син, што строго монашки живи и обилне прилоге дава; толико и са своје ријетке мудрости, којој су се дивили и најпаметнији грчки старци, јер је била необична за његове године младости.

Ватопед, имајући неку велику потребу код тадашњега грчкога цара Алексије Комнина, којега је кћер била удата за Савина брата Стефана, тада великог жупана, доцније првовјенчанога краља српског, прими св. Саву одлично, и све што је затражио, испуни му.

Хиландар је, као што сам већ споменуо, био у развалинама. Ну, како није далеко од Ватопеда, св. Сава замоли цара Алексија, да га поклони Немањи и њему; а они да га уступе Ватопеду.

Цар Алексије и то му повољи.

Вративши се св. Сава из Цариграда у Ватопед с пунијем успјехом своје мисије, то веома обрадује, како Не-

мању, тако игумана и братство ватопедско, особито за добит срушеног Хиландара.

Рашчувши се по Светој Гори успјех Савине мисије у Цариграду и добит Хиландара, вели животописац Немањин и Савин, учени калуђер Доментијан, да је тада један старац, (по предању Хиландарском, родом Србин) живећи ту, замолио св. Саву, да изради један манастир у Светој Гори за српске калуђере, који живе као странци, по туђијем манастирима.

Та мисао одмах прионе за срце и душу Савину, саопћивши је и својему оцу Немањи. Искусни и мудри старац с великом се похвалом одазове. И од тога часа оба почну најозбиљније размишљати и радити о томе, тражећи по Светој Гори згодно мјесто за манастир. Прегледавши све манастире и сва мјеста, гдје би могао бити манастир, сложе се да је најзгодније, гдје је срушени Хиландар.

По правилима светогорскијем обрате се за то предсједнику карејскога сабора. Предсједник, који је особито поштовао Немању и Саву, одобри им, да Хиландар буде српски манастир.

За ово је ваљало добити пристанак и одобрење и игумана ватопедскога. Ну, игуман, знајући, да ће се одласком Немањинијем и Савинијем умањити важност и приходи Ватопеду, с почетка се противио њиховој намјери и одлуци. На пошљетку се и он склони, и одобри им Хиландар, разумије се, да су му дали за то награду.

Тај их је успјех неисказано обрадовао, те пишу великоме жупану Стефану, да им пошаље сребра и злата, да подигну и уреде манастир Хиландар за српске калуђере. Добивши од Стефана све, што им је било потребно, св. Сава подигне цркву, и сазида ћелије за српске монахе, за Немању и себе.

Калуђери српски, који су дотле живјели по разнијем манастирима, ћелијама, испосницама и пећинама светогорскијем с радошћу се прикупе у нови српски манастир Хиландар, у којему св. Сава уреди калуђерски живот по ватопедском типику; поставивши им одмах за игумана Данила, родом Србина: научна, побожна, искусна и енергична.

За тијем св. Сава по мудром сјету очину оде у Цариград својему сроднику цару Алексију III Комнину, да изради за Хиландар повластице онакве, какве имају прве лавре светогорске; желећи да буде Хиландар са свијем независан од протата карејског, како у управи, тако и у бирању и постављању игумана.

Цар Алексије прими св. Саву, као сродника, најљубазније, дивећи се и његовој и Немањиној побожности, самопрегорењу и трудном монашком животу; испуни све што је затражио од њега. Уручи му хрисовуљу са златнијем печатом и својеручнијем потписом, којом се проглашује и утврђује Хиландар за српски манастир са свијем правима и повластицама прве светогорске лавре; и, да има право бирати и постављати игумана независно од светогорског сабора, и да је непосредно под царевом влашћу.

Да би ово јасније било, споменућу, како је био обичај, у средњем вијеку на истоку, који је прешао у пра́во, да православни цареви постављају игумане у великијем и тако званијем царскијем лаврама. Манастири тога реда имали су засебна и особита права. Тај обичај и то право задржали су и наши српски краљеви, постављајући игумане у неколика српска најглавнија манастира. Како су избирани, посвећивани и постављани ти игумани, прописао је св. Сава у студеничком типику. Само ћу напоменути то, да су и српски краљеви долазили у цркву на ту посвету и давали из својих руку приуготовљени штап новом игуману у знак власти. Игумани тијех манастира имали су за ври-

јеме цара Душана свој засебни стô у земаљском сабору; и били су у почасти, као и епископи.

За знак тијех права и повластица дарује цар Алексије св. Сави игумански штап (палицу) украшен бисером и драгијем камењем, који се и сада чува, стојећи у игуманском столу у хиландарској саборној цркви. Овај штап може се видјети у Аврамовићеву „Опису древ. срп. у Светој Гори, таб. XIII. Н°= 12“. На њему има и запис ћирилицом, који је Аврамовић исписао и штампао у поменутој књизи на стр. 13.

По мојему је мишљењу овај запис много доцније урезан у овај штап; јер и језик и правопис и година тврде ово моје мишљење. Овдје га не наводим: једно за то, што је већ штампан и познат; друго за то, што му није постанак уједно са штапом. Поред тога дарује му још и срушени манастир Зиг, који је био, док није од гусара запустио, непосредно под царском влашћу. Уједно га обдари и другијем драгоценијем даровима; а тако пошаље царске дарове Немањи и Хиландару.

Свети Сава, вративши се са сјајнијем успјехом, царскијем повластицама и даровима, одмах се с оцем договорно постара и поради код карејског сабора, да се уступи све, што је припадало срушеном грчком Хиландару: земље, виногради, маслине, планина и море. И то је све повраћено и утврђено за Хиландар. Поред тога докупе још: земље и планине у околини хиландарској од сусједнијех манастира, и у Карејама, гдје је св. Сава сазидао двије црквице и код њих ћелије: једну за хиландарског игумана, кад долази у Кареју, и за представника хиландарскога у сабору; а другу за себе, гдје се испаштао и писао. Прву посвети Преображењу Христову; а другу св. Сави Освећеном (Јерусалимском).

За ову другу напише особити типик; по којему се прозове и дан данашњи се зове „Типикарница“ св. Саве.

Хиландар има и сада у Карејама: земље, винограда, маслина и планине: с кестенима, орасима, љешницима и другијем воћкама; више него 5 првијех светогорскијех манастира. На тој својој просторији има поред двије поменуте цркве и ћелије још 23 црквице, и око сваке по неколике ћелије, које се дају по светогорском обичају под закуп калуђерима, који живе засебно, и зову се „ћелиоти“. Те су ћелије по питомијем светогорскијем планинама, као љетниковци, врло лијепе и удобне. За њих имају засебна правила у Светој Гори.

Планине светогорске обилују изворима добре воде. Али је најздравији један јак извор на хиландарском карејском земљишту, који подмирује сву Кареју. А, кад којему подворју треба мало више воде, не може је добити без одобрења хиландарске управе.

У кратко: све што су св. Симеун Немања и св. Сава добили и купили, и доцније: краљ Милутин, цар Душан и остали српски владаоци и данас је у Светој Гори најљепше и највриједније: црква је хиландарска најкраснија; пристаниште најпространије; риболови најобилнији; земље, виногради, маслине и планине око Хиландара и у Карејама најпространије и најбоље.

Те су и тијем, поред осталијех многобројнијех великијех дјела, св. Симеун Немања и св. Сава оставили себи вјечан спомен, како у Светој Гори, тако и у српском народу и потомству.

3. Од чега је Хиландар тако прозван.

Хиландарци мисле, да је Хиландар грчки: *χιλιανδάριον* прозван од „тисуће и магле“; изводећи ту ипотезу из овога факта: кад су Каталонци у почетку 14

вијека нападали на свету гору, да је освоје и на унију присиле, имајући за примјер у томе грчкога цара Михаила Палеолога и цариградскога патријарха Векка, који су били примили унију за вријеме крсташке владе у Цариграду; тада се неки манастири предаду без отпора Католоцима; а неки опет ни по што нијесу хтјели, да се предаду, бранећи се јуначки из тврдијех ћелија и кула. Међу овијема је био и наш манастир Хиландар. Каталонци, не могући, да га освоје, најпослије раздијеле један одред од 1000 војника на двоје; па га нападну: једна половина с јужне, а друга са сјеверне стране. У тај се мах спусти густа магла на манастир и око њета тако, да се ништа није могло видјети даље од себе! Те Каталонци с једне стране мимоиђу манастир, и ударе на оне на другој страни, држећи, да су калуђери, побију се међусобно, и сви изгину; осим тројице, који се предаду калуђерима, и по том се закалуђере.

Њихове се слике и сада виде на зиду више врата у опћој трпезарији хиландарској. Имена су им: Мануил, Савел и Авив.

Из овога историјскога факта и грчке ријечи: „χιλιάνδαρος“, које значи тисућа магла, изводе самовољно име „Хиландар“.

Калуђери хиландарски и у опће светогорски увршћују овај догађај међу чудеса. А у бугарском је манастиру Зографу подигнут врло лијеп споменик онијем калуђерима, који су, бранећи манастир од Каталонаца, изгорјели у ћелијама.

Историја је забиљежила, како су Каталонци ударали на Свету Гору у почетку 14-га вијека и у Хиландару се традиција чува, како је цио један одред изгинуо пред Хиландаром, гдје се још и сада види костурница тијех изгинулијех Каталонаца; али се ни чим не може доказати, да је Хиландар од тога прозван.

И тако ова верзија о имену Хиландара отпада. Отпада управо за то, што се у хрисовуљи Немањиној, коју је дао Хиландару, кад је подигнут на измаку 12 вијека, спомиње име: „Хиландар“. Тако се и у диплоки цара грчкога Алексија III Комнина, коју је дао св. Сави за Хиландар, изријеком вели: „у мјесту Милеју Хиландар“. А ови су споменици много ранији и старији од војштења Каталонаца на Свету Гору и Хиландар.

Друга је верзија, да је Хиландар тако прозван од мјеснога облика, који је наличан на лавске чељусти; грчки: „Χεῖλος-λέοντος“.

Трећа је верзија ова: руски архимандрит и археолог (сада владика) Порфирије Успенски, који је дуго проучавао старине у Хиландару и у опће у Светој Гори, мисли, да је Хиландар тако прозван од некога старога африканскога народа „Хеланди“. Хеланди су у старо доба освојили многа острва у Архипелагу, међу којима је било и острво Тасо спроћу хиландарског пристаништа. Па, како је ово пристаниште удобно за бродовље, и, како је у тој околини било много шуме и грађе за њих; тако су се због тога Хеланди настанили, гдје је садашњи Хиландар. А за одбрану пристаништа и бродовља имали су у власти стари град Самарију; чије се развалине и сада виде на једној високој хумци више самога хиландарског пристаништа. А виде се и неке старе развалине пред Хиландаром, за које нико не зна да каже из којега су доба.

И тако је по мишљењу Порфиријеву од „Хеланди“ прозван „Хиландар“.

Ја бих склоњенији био, да усвојим ону другу верзију, да је Хиландар прозван од његовог мјесног облика; јер ми се чини, да је најближа истини.

4. Садашњи Хиландар

Прије него почнем описивати садашњи Хиландар, ваља да напоменем, да је садашњу саборну цркву хиландарску из основа сазидао српски краљ Милутин 1293 г.; јер је она Немањина и Савина била мања. А паперту је садашњу прву на уласку са западне стране призидао кнез Лазар у истом стилу и једнакијем камењем и опекама тако вјешто, да се ни по чему не може разликовати од остале цркве.

Хиландар је неправилан четвороугао. У њ се улази са сјеверне стране кроз троја велика гвоздена врата, над којима је кубе живописано у сликама јеванђелскијех прича: о богатом и Лазару и дому на пијеску. Над првијем је вратима слика Ваведења (храм Хиландара), пред којом гори вазда кандило. Над другијем су вратима: велика слика Богородичина, и слике светијех ктитора: Симеуна и Саве српскога; пред којима такођер гори неугасно кандило. За овијем су трећа велика гвоздена врата, с којих се на један пут открива и види цјелокупна унутрашња величанствена слика манастира: саборна велељепна црква, храм Ваведења 21 новембра, на сред стобора, а поред ње са сјеверне стране у растојању неколика метра дивна крстионица на осам мраморнијех стубова, у којој се сваке године закршћава аћијазма на Крстов-дан и Богојављење. Око ње 4 колосална ћипариса, које су својеручно усадили св. Немања и св. Сава, кад су довршили Хиландар и у њ се уселили.

Црква је у облику царскога брода. С поља и унутра величанствена. Дуга је са олтаром и обје паперте 17 хвата и 2 стопе; широка без пијевница (клироси) свуда 5 хвата. На њој су 4 кубета у облику крста. На првом и највећем кубету, које је над главнијем дијелом цркве, има 8 про-

зора на около. На остала три мања кубета: два над папертом до главнога дијела цркве, или понођницом; а једно над папертом на уласку у цркву, или павечерницом по 6 прозора. У њу се улази и излази на 7 великијех врата; а свијех прозора има на њој 40. Кубета су, као и сва црква, покривена оловом. Зидана је бијелијем лијепо отесанијем, четвртастијем камењем и црвенијем опекама, особитога квалитета и тврдоће, а све у симетричнијем редовима. Прозори су, довратници, надвратници и прагови на вратима од бијелога мрамора рељевно израђени. Тло је црквено уздигнуто над површином (niveau) од западнијех врата до олтара од 3 до 9 ступања.

Црква сва сија од богато и чисто позлаћенога: темпла, икона, полијелеја и кандила у сребру и позлати. Кад се погледа са западнијех врата кроз цркву до у олтар, укаже се пред очима сјајан управ небески призор. Није могуђно ни исказати, ни описати, онај необични утисак, који производи та велељепност на Србина и у опће хришћанина, који први пут уђе у њу! Не може, а да не узвикне: ваистину! ово је небо на земљи! ово је дом цара небескога!

У првој су паперти: два мраморна стуба, а у сриједи међу њима виси из кубета полијелеј. Међу свецима је, који су у њој живописани, и српски кнез Лазар, ктитор ове паперте. А за вратима је на зиду слика Милоша Обилића.

Ово је најочитији доказ, колико и свети оци, калуђери хиландарски, цијене и поштују јунаштво Обилићево; јер се у црквама сликају само свеци.

У овој се паперти редовно чита: павечерје, молбан Богородици и светијем ктиторима: Симеуну и Сави српском.

У другој су паперти такође два мраморна стуба. Међу њима висе из кубета два полијелеја и треће пред иконама: Спаситеља и Богородице. У њој су живописани међу свецима српски краљеви и неки грчки цареви. Ту се редовно

читају: поноћница и часови пред литурђијом; а, кад је свеноћно, излази се у њу на литију. У њој су троја велика врата: једна с источне стране; кроз која се улази у главни дио цркве; једна са сјеверне, и једна с јужне.

У храму су, т. ј., главном дијелу цркве: 4 велика мраморна стуба, на којима се опире велико кубе. Двије пијевнице (клироси) изнесене изван зида тако, да је ту црква у облику крста. Иконостас у грчком стилу, диван, и вас богато позлаћен. Пријестоне су и друге „чудотворне“ иконе (већином живопис старе византијске школе) у самоме сребру и позлати. На сриједи виси из великога кубета величанствен полијелеј, а око њега коло с малијем иконицама и свијећама. Пред царскијем дверима и двјема пијевницама висе три мања врло лијепа полијелеја. Четири колосална бронзова свијећњака стоје на четири стране: два пред царскијем дверима; један пред иконом Троручицом; а један пред иконом св. Петра и Павла. На десној страни до пијевнице је уз мраморски стуб игумански сто, у којему стоји „чудотворна“ икона Богородична (Троручица).

О њој ћу опширније говорити на крају.

У истом столу пред њом стоји игумански штап (палица) украшен бисером и драгијем камењем, којега је даровао цар грчки Алексије Комнин св. Сави за знак власти, да је Хиландар „Ставропигија“, и да је независан; као што сам већ о томе споменуо на својем мјесту. Пред иконом су Троручицом 12 сребрнијех кандила, која и дан и ноћ горе. Ту је више ње и један мањи полијелеј са свијећама, које горе за вријеме литурђије. До тога је стола други игумански стô украшен седефом; дар Хиландару од сарајевског митрополита Исаија 1635 год. Иза ова је два стола при зиду гроб Немањин. На њему је поклопница од бијелога мрамора; више њега поред зида балдахин позлаћен; а св. Симеун Немања живописан на зиду поред гроба; над њим

су двије најстарије иконе: Христова и Богородичина; и кандило вазда гори.

По пријеносу његовијех светијех моћи из Хиландара у Студеницу, израсла је једна лоза из његова гроба кроза зид на изван, која и сада рађа најдивније грожђе; и држе га у Светој Гори за чудотворно. Ту је под том лозом, до самога зида црквеног, гроб (који се сада не види!) ћесара Војихне, оца деспотице Угљешине у калуђерству Јефимије, која је везла двије знамените и ријетке умјетности завјесе: хиландарску и раваничку.

Уз други је велики стуб спроћу Троручице икона св. Тројице. Уз трећи је Богородичина „чудотворна“ икона, која се зове „поповска“. А уз четврти су стуб иконе: св. Петра и Павла и св. великомученика Димитрија. Код великијех је врата са сјеверне стране трећа Богородичина „чудотворна“ икона, која је казнила пономара за небрежност; четврта је била у дохији; па кад је тај дио Хиландара горио, остала је цијела! — С десне су стране у иконостасу иконе: Сведржитеља, Ваведења и „чудотворна“ Богородичина икона, која се зове „акатисна“. С лијеве су стране иконе: Богородичина, св. Симеуна, св. Саве српскога, и св. Јована Претече.

Олтар је доста простран и свијетао, као и сва црква због многијех прозора. Више горњега је мјеста величанствена слика Христова; а с једне и друге стране свеци са раширенијем рукама. Пријесто је (часна трпеза) велељепан; а над њим балдахин дивне резотине у чистој позлати. На пријестолу: св. Јеванђеље, дароносица и крстови у сребру и злату. Ту се чувају светиње и честице од појединих мученика и божјих угодника. Чува се часно „древо“, које је даровао цар грчки Јован Ватаци св. Сави српском, кад се други пут враћао из Палестине преко Никеје у своје отачанство. Чува се међу осталијем и једно дивно грчко

јеванђеље на најфинијем перґаменту исписано с краја на крај златнијем словима; и сачувано, као, да је сада писано. Хиландарци по предању тврде, да га је својеручно писао св. Јован Златоуст. У цркви се чува и једна велика свилена застава, коју је поклонио Хиландару цар Душан, кад је у њему био 1348 год. Она је нацртана у Аврамовићеву „Опису древ. срп.“ таб. V.

Црква је сва живописана. Али стари живопис, на велику штету! није сачуван; него је из почетка овога вијека 1801 г.

На зиду је у паперти до главног дијела цркве с јужне стране запис краља Милутина, како је 1293 г. сазидао ову садашњу цркву. Карактер српског језика и правописа 13 вијека није сачуван у њему; него је покварен садашњијем црквенијем језиком онда, кад је и стари живопис покварен и новијем замијењен! За то га овдје и не исписујем; толико прије, што је цио штампан у Аврамовићеву „Опису древ. срп.“ у Светој Гори.

Патос је у цркви од најљепшега мрамора. А у главном је дијелу цркве израђен веома умјетно у разнијем бојама и дивнијем шарама. И врло добро сачуван.

Оваког патоса нема ни једна светогорска лавра.

Око цркве су ћелије на 3 и 4 боја на сводовима и доксатима са високијем кулама за обрану манастира; а ни једна не додирује цркву; те се може лако око ње обилазити. Кула на источној страни наличи потпуно на оне, које се пјевају у народнијем пјесмама од 9 „тавана“. У огради хиландарској има осим саборне цркве још 11 малијех цркава, или параклиса, у којима се служи служба: 1, св. Симеуна и св. Саве српскога; 2, св. великомученика Димитрија; 3, св. великомученика Ђорђија; 4, св. Арханђела Михаила и Гаврила; 5, св. Јована Крститеља; 6, св. апостола Петра и Павла; 7, мале Госпође; 8, Богороди-

чина покрова; 9, св. Николе; 10, св. Јована Рилскога; и 11, св. 40 мученика.

Међу ћелијама су и собе за госте у опће и за госте одијеније; ту су: ризница, библиотека, боница, еклисијарница, дохијарница и велика ручаоница (трпезарија) са 16 мраморнијех столова дугијех и четвртастијех; а игумански у зачељу округао. На сриједи уза зид узвишено мјесто за читање по типику „житија светијех“ у вријеме ручавања.

Ћелија има за неколике стотине калуђера.

У Хиландару нема сада „опште-житија“, т. ј. заједничке трпезе; које је св. Сава прописао.

У овоме је братство хиландарско одступило од завјета и типика св. Саве, који ваља на сваки начин повратити и тачно вршити.

Иза ограде су манастирски врти поред потока са сваковрснијем поврћем. Ту је међу вртима црква Благовјештења, у којој је подземна гробница калуђерска. Ту су с горње стране пута на уласку у Хиландар засебно ковачнице за потребу манастирску. С те је стране на путу к мору не далеко часовница у спомен „чудотворне“ иконе Троручице. Мало даље у истом правцу на потоку воденица манастирска. За тијем на истоме путу к мору крст на једној стијени, гдје се одмарао св. Симеун Немања, ходајући од манастира к мору и натраг. Ту је на средини пута између манастира и мора једна велика маслина, која се зове „царска“ за то, што је игуман с братством дочекао под њом цара Душана и царицу Јелену, кад су походили Хиландар 1348 год.

По правилима светогорскијем, женама није допуштено да доходе у Свету Гору. То се и сада строго држи. Али се у Душановој хрисовуљи, коју је дао Хиландару 1348 г. тврди, да је те године с њим заједно била и царица Је-

лена не само у Хиландару него и у Карејама и по свој Светој Гори, узевши тада Типикарницу св. Саве под своју заштиту. ([1])

Неколико минуте даље к мору од помене царске маслине има једна висока кула од 7 подова, коју је сазидао цар Душан по молби Хиландараца за обрану манастира од морскијех гусара. Од те је куле до мора равница, која се зове „Савино поље“, веома питомо и родно. Туда се сије жито; туда су виногради и маслине, којих има толико старијех, колико је и Хиландар. У правцу је од те куле висока и обла хумка више самога пристаништа са сјеверне стране, и на врху развалине старе Самарије. Ту је близу куле на сјеверној страни скит св. првомученика Стефана; ту је и црквица св. Хараламција с ћелијама за чуваре винограда и маслина хиландарскијех. На дну је Савина поља на једној морској стијени манастир: Вазнесења и св. Василија, који је подигао српски краљ Милутин; назвавши га у својој хрисовуљи „Пирг“. На томе је мјесту био стари грчки манастир под именом „Крусија“, па је запустио од гусара.

Овај је манастир некад био са свијем у мору; а улази се у њ само с једне стране преко моста, под којим је сада сухо; јер се море у дугом времену нешто мало одмакло.

Ту је на пристаништу манастирска житница и радионица малијех лађа и мрежа за ловљење рибе у мору.

Већ сам споменуо прије на једном мјесту, да је хиландарско пристаниште у свој Светој Гори најпространије и најбезбједније за лађе, и риболов најобилнији; од чега Хиландар има лијеп приход.

([1]) Душанова оријинална хрисовуља у Хиландару, штампана у Аврамовића „Описаніе древностіи србски у Светој (атонској) Гори. Београд 1847 ст. 44—47.“

Хиландарске су простране и најродније земље и маслине у Куминци, особито маслине на острву Тасо. Кад маслине добро роде, могу донијети до 20.000 ока масла (зејтина).

Осим тога има велики простор земље и шуме у Арсеници Касандри, и у Кала-Марији у солунској области. Ове земље у Кала-Марији приложила је Хиландару турска царица Мара, кћи Ђурђа Бранковића; с којих прима Хиландар годишње од 70 до 100.000 ока пшенице.

Хиландар има своје метохе: у Солуну, Смирни (у Малој Азији), Нишу, Пироту, Софији, Трнову; и у свјема другијем већим варошима по Бугарској, Румелији, Старој Србији и Маћедонији. Од свијех овијех метоха има по нешто прихода; а највише из Солуна и Смирне.

Сви су српски владаоци од Немање до потоњега Бранковића прилагали Хиландару богате прилоге, и били му, као српској првој лаври, усрдни и моћни заштитници; а особито краљ Милутин и цар Душан. А послије коначне пропасти српске државе у 15 вијеку, с којом су пропале и хиландарске многе земље по Србији и Маћедонији, прилози српскијех краљева, царева и кнежева; краљица, царица и кнегиња; помагала је Хиландар: српска патријаршија, српске владике из свијех покрајина, и у опће српски и бугарски народ.

На измаку XVII вијека Хиландар је био задужен толико, да му је пријетила опасност да запусти и пропадне. Али се тога мучнога времена појави један велики добротвор, богати трговац из Млетака родом Србин, који је имао брата калуђера по имену Симеуна, управ тога времена игуман хиландарски. Овај добри и побожни Србин исплати све дугове хиландарске, и по том се закалуђери у Хиландару, добивши име Никанор.

Поред исплате дугова он је још много добра учинио Хиландару, поправљајући опале ћелије и пиргове, и плаћајући, да се пишу црквене књиге.

Никанор се у записима хиландарскијем назива „башта“ и „ктитор“. За његову се душу и сада сваке године чини спомен у Хиландару.

Вриједно би било знати, од које је српске породице овај велики добротвор, који је сачувао српску царску лавру од пропасти.

Најпослије сврне своју пажњу и руски цар, Иван Васиљевић Грозни, одредивши му помоћ, као српској православној лаври 1556—71 г. Од то се доба ни Русија није оглушивала Хиландара.

О свему овоме, што рекох, находи се потврде у старијем листинама и књигама у Хиландару.

Хиландар је управо свесрпски; јер нема ни једне српске покрајине, из које није било у њему српскијех калуђера и, која му није слала и давала прилоге. Тако исто нема ни једнога српског манастира: у краљевини Србији, Старој Србији, Маћедонији, Босни, Херцеговини, Црној Гори, Далмацији, Срijему и Банату; у којем се не находи по која црквена књига, писана у Хиландару. Па ни Русија није без њих.

За то га српски народ пјева, слави, и преузноси у својим народнијем пјесмама и приповијеткама. Да Хиландар и даље остане српски ваља да му Србија и у опће српски народ више пажње поклања и помоћи дава.

Од прије 150 г. и бугарски је народ знатно прилагао Хиландару. На стотине је доходило побожнијех Бугара у Хиландар, да се у њему помоле Богу, и, да му прилог оставе. Али се с ослобођењем и постанком бугарске кнежевине и то прекратило! —

Од каквога је и коликог благодетнога утицаја био Хиландар од својега постанка до данашњега дана у религиозном и књижевном погледу: на Србе, Бугаре и Словене у Маћедонији; видјеће се тек онда, кад се све радње и пошљедице пронађу, прикупе, проуче и процијене; и тада ће се потпуно знати, колика је његова голема важност на балканском полуострву.

Док се год ово не расвијетли, дотле ни један ни научник ни књижевник српски није ослобођен од те племените дужности.

У Хиландару живи сада 80 калуђера већином бугарске народности; а српске једва једна десетина.

Познато је, да Срби радо зидају цркве и манастире, а још их радије помажу: да се у њима служи божја литурђија; да се спомињу живи и мртви; али се у овоме вијеку нерадо калуђере.

На ову би се тему могла написати читава расправа. Али јој овдје није мјеста.

Прије него завршим опис Хиландара, споменућу још и то: чим се Србија ослободила, и почела да живи својим државнијем животом, велики је и мудри ослободилац кнез Милош Обреновић узео Хиландар под своју заштиту, одредивши му и редовну помоћ.

Кад је грчки народ у садашњој грчкој краљевини устао на оружје 1821 г., да се од Турака ослободи, тада су светогорски манастири неописано страдали с тога, што их је турска влада подазријевала, да помажу грчки устанак; ради чега је Лобуд паша с 4.000 војника сједио у Светој Гори 7 година на трошкове манастирске, мучећи калуђере свакојаким мукама.

И тада је наш Хиландар најмање пострадао, благодарећи мудром заузимању и заштити кнеза Милоша.

Осим тога кнез је Милош, кад су била призната и свечано проглашена политична права Србије, послао прилог од 100.000 гроша у 20 великијех светогорскијех манастира, да се у њима спомиње његово име на св. Андрију 30 новембра сваке године.

Добро вели наш српски народ: „памет царује, а снага кладе ваља“.

Кнез је Милош памећу највише добио; он је памећу царовао. Ово му се и у српској лаври Хиландару с благодарношћу признаје.

Ну, и његов достојни потомак краљ српски Милан I обратио је своју високу пажњу, као пошљедник српскијех краљева и царева, на ову српску, краљевску и царску најзнаменитију лавру. Те то најпоузданије јамчи, да ће овај дивни споменик великијех Немањића под Његовом краљевском заштитом опет процвјетати и у српскијем рукама остати, да српске нараштаје покреће и надахњава: благодарношћу, побожношћу, науком, умјетношћу, племенитошћу и родољубљем.

5. Икона Троручица.

Свршивши опис Хиландара, и споменувши у њему на својем мјесту икону „Троручицу“, обећао сам, да ћу о њој на крају опширније проговорити.

Предање о Троручици, које се свето чува у Хиландару, није без интереса; толико већма, што се находи о њој спомена и у појединијем Немањићскијем хрисовуљама.

Ова је икона најприје била својина Јована Дамаскина, славнога црквенога пјесмопјевца и догматичара из прве половине VIII вијека.

Зна се из црквене историје, да је Дамаскин био велики непријатељ иконоборске јереси. Веома даровит философ-пјесник, и учен теолог борио се против ње усмено и писмено

тако, да јој је био један између најопаснијих противника. За то га оптужи заштитник те јереси, грчки цар Лав код кнеза дамаскога, код којега је Дамаскин био у државној служби на високом мјесту.

Кнез ражљућен, заповједи, да се Дамаскину осијече десна рука иза шаке(?); па, да се изложи јавно на ономе мјесту у вароши, гдје се народ највише скупља, за углед и страшило!

Дамаскин је имао пријатеља и у најближој околини кнежевој; те преко њих замоли, да му кнез допусти, да узме осјечену руку.

Кнез стишан у својој љутини, одобри; и рука се преда Дамаскину. Примивши је, затвори се ноћу у своју собу, намјестивши шаку на зглавке, куда је осјечена, клекне пред икону Богородичину, коју је с особитијем поштовањем држао у соби, и са сузама се сву ноћ молио, да му исцијели руку. У томе плачу и молитви најпослије заспи. Кад се пробуди, види, да је шака прирасла и рука цијела и здрава. Само је остала црвена пруга, да се зна, куда је била рука осјечена.

Дамаскин из благодарности дâ сковати од сребра руку, и за вјечити спомен намјести је на ту икону Богородичину, те се по том прозове „Троручица“.

Може бити, да је отада постао обичај у хришћанској цркви, да се мећу на иконе сваковрсни украси од сребра, злата и драгог камења за помоћ и заштиту, и ко је болестан, за исцјељење.

Ово се чудо одмах рашчује по Дамаску. И било је од велике олакшице за успјех против иконоборске јереси.

Кнез дамаски, покајавши се за учињено зло, допусти Дамаскину, да може писати, шта хоће, и живјети, гдје му је воља.

Дамаскин, оставивши свјетску службу, оде у лавру св. Саве Освећенога код Јерусалима, понесавши собом и поменуту икону, као највећу светињу.

По његовој смрти, та икона остане ту у манастиру.

Свети Сава Освећени, који је умрьо у VI вијеку, предсказао је при самрти ученицима и калуђерима, који су били око његова одра, да ће доћи негда из Јевропе с југоисточне стране у Палестину, да походи света мјеста и његову лавру један светитељ његова имена родом од царске лозе, који ће бити велики учитељ и просвјетитељ својега народа у православљу. Па кад такви светитељ дође, завјешта, да му се преда његова „патерица“ и „чудотворна“ Богородичина икона „Млијекопитатељница“.

Походивши први пут св. Сава српски Палестину и у њој света мјеста у почетку XIII вијека, дође и у лавру св. Саве Освећенога. Ушавши у цркву, да се помоли Богу, стане пред иконом „Млијекопитатељницом“, гдје је била и „Троручица“ Дамаскинова и „патерица“ Савина“. У тај мах падне сама „патерица“ са својега мјеста пред св. Саву српског. Чувар изненађен тијем, отрчи и јави то игуману. Игуман, споменувши се предсказања и завјета св. Саве Освећеног, позове путника, замоливши га, да му каже прво: име; друго одакле је; и треће од којега је рода.

Свети Сава одговори на сва три питања. Тада игуман рекне: „ти си онај, за којега је свети основатељ ове лавре предсказао у VI вијеку на самрти, да ће овамо доћи“. Па му се поклони и преда обје поменуте „чудотворне“ иконе и „патерицу“ св. Саве Освећенога.

Вративши се св. Сава из Палестине у Свету Гору, приложи „Троручицу“ Хиландару; а „патерицу“ и Млијекопитатељницу“ — својој испосници храму св. Саве Освећенога у Карејама.

Све се ово и сада чува, као највиша светиња, у Хиландару и Карејама, које је писац овијех редака прошле године лично видио.

Хиландарци причају још и ово, што је у осталом историјски факат: завадивши се браћа Савина око власти: краљ Стефан и велики кнез Вукан; тада св. Сава похита на позив својега брата краља Стефана из Свете Горе у Србију, да измири завађену браћу, понесавши собом моћи св. Немање и „чудотворну" икону „Троручицу". Свете моћи положи у ћивот у манастиру Студеници; а икону дарује краљу Стефану са завјетом, да је чува у краљевском дому, и да се у вријеме рата носи пред војском ради побједе.

Помиривши браћу остао је по потреби и молби брата Стефана и српскога свештенства, као архимандрит у Студеници до 1215 године. За то је вријеме написао типик за Студеницу. По том се опет врати у Свету Гору у своју ћелију у Ораховици (*ἐν Κάραις*).

Икона је „Троручица" по завјету св. Саве заиста чувана у Немањићском краљевском дому, и предавана од оца сину до потоњега Немањића.

По изумрћу те српске славне династије, појави се икона „Троручица" једне ноћи пред Хиландаром на путу од мора са сјеверне стране неколика минута далеко, ондје, гдје је сада часовница, која је ту сазидана за спомен послије тога појава.

Игуман хиландарски, уставши једне ноћи у обично вријеме, да иде на поноћницу у велику цркву; на један пут угледа кроз прозор своје ћелије свјетлоћу, као сунце на мало прије поменутом мјесту. Брже позове калуђере, да оду, и виде, какво је то привиђење и чудо. Кад тамо, а оно икона „Троручица" на земљи с горње стране пута, који води од мора у Хиландар. Престрављени тијем до-

несу одежде, крстове и кадионице; те је с пјевањем и читањем однесу у саборну цркву, и положе на горње мјесто у олтару.

Сјутра дан, на велико њихово чудо, нађу је у игуманском столу; не знајући откуда је ту; опет је с поклонима и молитвама однесу на прво мјесто у олтар. Игуман, сумњајући, да је еклисијарах (који обично држи кључ од цркве) није ноћу пренио у игумански стб; закључа цркву, и понесе кључ собом.

Али му се „Троручица“ јави те ноћи на сну с ријечима: „нијесам дошла овдје, да ви мене чувате, него ја вас“. — Игуман прене од сна и одмах пође са свијем старцима и калуђерима заједно пред цркву; отворивши је нађу опет „Троручицу“ у игуманском столу. Тада јој се ту сви поклоне, ишчитавши молбан Богородичин; оставе је у столу; гдје је и дан данашњи, горећи пред њом у вијек 12 кандила.

Отада калуђери, кад иду да служе у цркви, метанишу пред њом и цјеливањем узимају од ње благослов мјесто од игумана по типику манастирском.

Да су Немањићи држали ову икону по завјету св. Саве, као светињу, потврђује се и тијем, што је црква јепископска у Скопљу, коју је сазидао српски крал Милутин, била посвећена „Троручици“; коју је цар Душан, кад се ту зацарио 1346 г., с договором свега сабора подигао и прогласио за прву српску митрополију.

Ево, шта вели Душан у својој хрисовуљи о томе: „**И по милости божиıеи, како подвигохь сань кралıевьскы на царьство, и архїепископию на патрїаршьство, и епископие на митрополитьства; такожде подвигосмо всеѵьстноую епископию ѵьстнаго и славнаго града Скопиıа Троıеруѵчицоу на прьвопрѣстонноую митрополию, поискасмо пискоупию**

подложити къ область митрополие светые Троеручице скопьские. (1)

Онијема, који се баве изучавањем историје и хрисовуља Немањићскога доба, кад прочитају ову кратку повијест о „Троручици“ Хиландарској, биће им са свијем јасно ово мјесто у Душановој хрисовуљи; а тако и у другијем листинама, у којима се спомиње име „Троручица“.

Завршујући ову кратку повијест по хиландарском предању о „Троручици“ овдје је мјесто, да се рекне: „велики си, Господе, и чудна су твоја дјела, и никаква ријеч није довољна, да опјева твоја чудеса“.

---

(1) Гласник XXVII. ст. 289.

II.

ТИПИК СВ. САВЕ СРПСКОГА НА МРАМОРСКОМ НАДВРАТНИКУ У ЊЕГОВОЈ ТИПИКАРНИЦИ У КАРЕЈАМА ОД 1199 Г.

Српске и остале старине у Светој Гори познате су из биљежака и читавијех књига ученијех путника: кијевског монаха Василија Г. Барског из XVIII вијека; Француза Вилуазона, Бугарина Мине, Србина Аврамовића; Руса Григоровића; руског успенског архимандрита (сада владике) Порфирија; руског консула К. Петковића; руског архимандрита Леониде; Руса Благовјештеног; професора Т. Флоринског, по фотографским снимцима атонскијех аката од П. И. Севастијанова; Инглеза Тоzера, Грка Ламброса и т. д.

И поред свијех важнијех публикација овијех ученијех путника из прошлога и овога вијека о старинама у Светој Гори, опет се може наћи у њој по нека ријетка старина још, или недовољно, или никако непозната ученом свијету.

Ја ћу се зауставити на типику св. Саве за ћелију у Ораховици, који је до сада познат у нашој књижевности само из друге руке.

У „Типикарници“ св. Саве у Карејама нашао сам његов оријинални типик на пергамену, по којему је и прозвана „Типикарница“; а нема сумње, да га је написао својеручно св. Сава српски. Типик се тај чува у истој црквици у једној тенећци.

Завршетак му је: „въ лѣто sѱz (=6707=1199). Всѣхъ послѣднии Сава грѣшныи“.

Мастило и рука иста, као и у цијелом типику. О пергамену виси печат од некакве тврде смоле на поветшаној свиленој узици, а на печату на свакој четвртини цијело име: Сава; које имају облик крста.

Разматрајући овај важни печат нека ми буде слободно да овдје кажем, како сам дошао на мисао, да је овај Савин печат основа ономе грбу Србије, у којем је у сриједи крст с 4 оцила, која су тако до сада називали наши историци, археолози и у опће писци.

Може се с основом мислити, да је овај печат св. Саве српскога с краја 12 вијека постао с независношћу српске цркве у првој четвртини XIII вијека грб црквени; који је с ослобођењем Србије у овоме вијеку погрјешно усвојен за грб државни, ако смијем рећи из недовољног познавања средњевјечне српске хералдике и овога Савина оригиналнога печата из 12 вијека.

Према овоме нијесу оно у грбу Србије 4 оцила на 4 угла крста, како су до сада називани и сматрани; него су 4 С; и значе: Сава; као што сам већ споменуо.

Ову нову мисао о печату Савину и грбу Србије истакнух овдје мимогред, као ипотезу; а снимак ћу печата приложити у орган српскога археолошког друштва; гдје ћу и коју више о томе проговорити.

Нашао сам, што је веома важно, Савин карејски типик урезан врло умјетнички у мраморном надвратнику у тој истој његовој црквици са скраћеницама, које се с муком разабирају; јер је ту доста написано на мало простора.

На пошљетку сам нашао и пријевод на садашњи црквени језик, који ми монах и чувар „Типикарнице“ услужно показа, говорећи, да је трудно читати онај на пергамену;

а онај на надвратнику још труднije; те жељаше, да ми тијем олакша труд!

Чувар је овај из онога броја садашњијех светогорскијех монаха, који наукама никако не муче свој мозак.

Краткоћа времена није ми допустила, да са свом пажњом прочитам и упоредим онај на пергамену, у којем је на неколико мјеста мастило изблиједјело, с овијем на надвратнику, те сам сврнуо сву своју пажњу на овај пошљедњи, и уложио труд, да га тачно испишем.

П. Ј. Шафарик објавио је с неколико ријечи типик св. Саве за Ораховицу у „Serbische Lesekörner" — 119; — а у „Голубици" II стр. 247—251 у Биограду 1840 г. штампан је цио по ономе поквареном пријеводу, који се по тврђењу Даничићеву находи у карловачком архиву, и у којем нема ни трага од старине. А нема сумње, да је преписан с онога, којега ми поменути монах топло препоручива за читање.

Тек је ученом и марљивом (сада већ покојном) Даничићу пошло за руком, да нађе карејски типик св. Саве, како рече, у вјерном пријепису у једном рукопису у библиотеци Српскога ученога друштва Н° 51; који је наштампао с поправкама и тако рећи „исправним правописом" у „Književniku" III стр. 139—140 у Загребу 1866 год.

Али овај на надвратнику Савине црквице у Карејама до сада није штампан. И ако се може држати, да је истоветан с оним на пергамену; ја сам га ипак исписао, као ријетку старину српске књижевности 12 вијека, и све у њему скраћенице разријешио, приуготовивши га за штампу с упоређењем и разликама онога, који је наштампао Даничић у „Književniku".

Даничић, наш најбољи филолог и највећи ауторитет за српске књижевне старине, штампајући карејски типик

из биоградскога рукописа, и тврдећи по некијем старијем ријечима и облицима, да је вјерно преписан; опет показа у њему неколике гријешке. За које рече: да су гдјекоје између њих могле доћи само у преписивању; а неке опет, да су се тако находиле у старијем пријепису, с којега је преписивач биоградскога — тако и преписао:

Из овога се јасно види, да је Даничић мислио, како овај биоградски није преписан с најстаријег управо с оригинала Савина, него са старијега.

Даничић, немајући у рукама правога оригинала, да овај биоградски пријепис упореди с њим а находећи у њему неке гријешке према науци и језиковнијем законима; логично је и појмљиво, што је тако изрекао о њему свој суд, сматрајући, да су те гријешке: нешто из старијега; а нешто из новијега биоградскога пријеписа.

Па се постарао, да исправи у њему све, што је мислио, да је погрјешно, како у старијем тако и у новијем биоградском пријепису, и, да изједначи онако, како би ваљало, да је написано према науци, законима језиковнијем и исправном правопису.

Упоредивши дакле овај типик с надвратника Савине црквице у Карејама с онијем пријеписом у библиотеци српскога ученога друштва у Биограду и исправкама Даничићевијем у „Književniku“ III, нашао сам у њима ситнијех и крупнијех разлика, које ћу истакнути напријед на својему мјесту.

Међу тијем је важно то, што се већином оне гријешке, за које Даничић рече, да су преписивача, нешто старијега, а нешто новијега — биоградскога, находе и у ономе на надвратнику. Те је сада јасно, да све те гријешке нијесу, као што је Даничић мислио, учинили преписивачи; или је онај на надвратнику доцније урезан. Кад се тачно ис-

пише и штампа онај с пергамена, тада ће и расправа о Савином карејском типику са свијем бити завршена.

Имајући дакле у рукама пријепис типика Савина с надвратника, и упоредивши га с биоградскијем и с поправкама Даничићевијем у „Književniku“, нашао сам, да је биоградски пријепис истоветан садржином с онијем на надвратнику у Ораховици, осим неколико ријечи, правописнијех разлика и завршетка, или боље рећи, потписа:

„**Вьсѣхь послѣдни Сава грѣшны**“; којега нема на надвратнику, него је у ономе на пергамену.

Да сам имао времена, да испишем и онај с пергамена, те да се с овијем на надвратнику упореди и види, има ли каквијех разлика; била би потпуна цјелина и за историју наше старе књижевности важно.

Према овом мијења се у неколико и оно Даничићево мишљење, да је биоградски пријепис с некаква старијега, за који се до сада не зна; и, у којем је по Даничићеву мишљењу преписивач учинио гријешке, којих нема у оригиналу.

Ну, да има у биоградском и преписивачевијех гријешака, али не свијех онијех, које му Даничић приписа, то се види из упоређења с онијем на надвратнику. Све се оне крупније гријешке, које Даничић истакну, и поправи, находе, као што мало прије рекох, и у оном на надвратнику.

Штета, што Даничић није имао у рукама оригинал, или барем у свему тачан и вјеран пријепис Савина карејскога типика; те бисмо данас знали његово компетентно мишљење о онијем ријечима, облицима и правопису, за које рече, да су гријешке, бацивши за њих кривицу на преписиваче! —

Из свега, што се сада зна о Савину карејском типику, мучно би се што друго могло извести, до то, да се још у 12 вијеку гдјешто писало с таквијем гријешкама: па се

с временом развијао и усавршивао, како језик, тако и правилније писање.

Приправљајући за штампу карејски типик с надвратника цркве св. Саве, истакнуо сам све разлике и гријешке, о којима је ријеч, упоређо с Даничићевијем исправкама.

Ваља ми још овдје споменути и то: да сам исписујући га, скраћенице попуњао; уносио ʼ (ь) у текст; само сам скраћеницу ову ꙋ (оу) оставио тако: а щ растворао и писао: шт; друго сам све, па и интерпункцију, оставио онако, како је на надвратнику.

Начело прѣмоудрости страхь господень 1) ра҆зоумьже благь всѣмь 2) творештимь 3) ꙗко же бо 4) вѣшта 5) велики 6) апостоль Павль 7) ихьже око не видѣ 8) ни оухо слиша 9) ни на срьдьце чловѣкꙋ 10) не вьꙁыде 11) ꙗже 12) оуготова, богь любѣштимь 13) ѥ 14) Тѣмьже слишеште 15) сеи 16) всакомꙋ 17) хотештомꙋ 18) спасти се 19) подобаѥт 20) подвиꙁати се, 21) шьствовати тѣсныимь 22) и прискрьбнимь 23) поутемь. 24) пꙋть бо 25) кратькь ѥсть 26) братїа 27) моа 28) любимаа, 29) имьже течемь. 30) дыимь ѥсть 31) житїе 32) наше, 33) пара 34) прьсть, 35) и прахь 36) вь малѣ ꙗвлꙗѥть се 37) скорѣ погибаѥть. 38) маль бо ѥст трꙋдь 39) житїа 40) нашего 41) велико же и бесконьчное 42) благыхь 43) вьꙁдаꙗние. 44) Тѣмьже и аꙁь всѣхь 45) последнїи 46) и грѣшнїи, 47) и 48) присно 49) славїи 50) и оуныլїи 51) на подвиꙁїе 52) дꙋховное. 53) пришьствовавь вь 54) Свѣтоую горꙋ 55), ѡбрѣтохь 56) богоиꙁьбраньнаꙗ 57) свѣтила раꙁличь-ныими 58) ѡбраꙁи 59) текꙋште 60) вь 61) подвигоу дꙋховномꙋ 62) сего ради 63) и аꙁь оукрѣпивь своюнемошть, 64) подвигохь се 65) елико 66) силѣ могꙋшти 67) ꙋстроити 68) оустроихь 69) ѡградꙋ 70) светꙋю 71) домь 72) прѣсветыѥ 73) владичице нашеи 74) богородице присьно

давы 75) Марїє 76) обшита же 77) светаго 78) житїа 79 и велїе 80) них довольне от Кареядь идеже 81) да приходеште пребивають игумень 82) и вса 83) братїа 84) По семь 85) ваши оустроишь тоужде 86) от Оракосиери 87) место безмлъвїю. 88) светаго 89) и преподобнаго 90) отьца нашего 91) Савы. 92) въ пребиванїе, 93) двема или трем по глаголоу 94) господьню. 95) идеже 96) бо 97) есть 98) два или трїе 99) събрани 100) въ имє мое, 101) тоу есмы 102) и азь по средѣ их. Такоже сбо 103) заповедь дамо въсхим 104) да есть 105) ведомо.

Ни про...ъ да не имать области 106) над тем ке-лїомь. 107 ни Їгумень 108) светаго 109 нашего мона-стира 110. ни инь никто 111) оть братїє. 112) да не имать 113) симеитати 114) живоуштаго 115) въ 116) келїи 117) сеи. 118) светаго 119 Савы. И что 120) обрѣтает се 121) оу тои келїи 122) или инно. 123) или оскоуштие. 124) да не имать 125 оутзимати инимь монастирь 126) ните-сїре от того. 127 или їгоумень 128) и иних отдалати 129 въ 130) ниче да дають се 131) тоу оть нашего мо-настира 132) полагио ради свѣшита светоиих 133) Савѣ, 134) масла литрь ѯ. 135) а ѳ 136) иноиь всемь 137) на поло бъдалгию 138) игумених. 139) и всей 140) братїи. 141) ниче тамь вать 142) моштти присвиштати брата жи-воуштаго 143) въ 144) келїи 145) сеи. 146) то вероую въ 147) Бога. 148) Єре 149) да не осаждѣеть 150) грасть мои, 151) и 152) тамь 153) масла 154) и мою ниче и грѣшних 155) молитех 156) нимаяте 157) нитати хоштеть 158) въ 159) помоштть себѣ. Єгоже 160) бо азь оставлю 161) по сьмрти своей 162) въ 163) той келии 164) той 165) да пребивает 166) до живота своего 167) непре-мѣньнь ни оть когоже.

По тоиь ним 169) єдиное образь 170) давамо 171) да сбивлеть. 172) да съвешавает 173) се Їгумень 174)

светаго 175) того 176) монастыра 177) сь 178) вьсею 179) братїею 180) и да изьбирають 181) мȣжа 182) богобоꙗзнивa. 183) иже есть 184) подобьнь жити въ 185) келии 186) вь мѣстѣ томь. 187) любо аште бȣдеть 188) кто. 189) по їгѵменѵ, 190) или инь нѣкто 191) поработавши 192) мѣстȣ 193) томȣ 194) светомȣ, 195) да посилаеть 196) се въ 197) то мѣсто. 198) и тои 199) вьсакȣ 200) свободȣ 201) и ѡбласть 202) да имать надь келїею 203) товь, ꙗкоже и прѣжде писахомь. 204) а монастырь 205) ни їгѵменȣ 206) да не имать никоере 207) ѡбласти 208) надь келїѡвь 209) товь 210) ни пакы мыта ради, 211) да не поставлаеть 212) се никто 213) оѵ келии 214) тои, 215) а не бȣдеть 216) достоинь правила дȣховнаго 217).

Сїиже 218) оѵставь оѵставлаю 219) вь 220) келии 221) тои. 222) да дрьжить хотеи жыти 223) вь 224) неи. 225) Вь 226) понедѣлникь, 227) и срѣдȣ, 228) и петакь, 229) ни масла ꙗждь, 230) ни вина пии. 231) вь 232) вторникь 233) же, 234) и 235) четврьтькь. 236) масло ꙗждь, 237) и вино пии. 238) Сїе 239) же все 240) петь 241) дьни. 242) Єдиною 243) дьнемь да ꙗси. вь 244) сȣботе 245) же, и въ 246) недѣлю, 247) рыбы, 248) и сырь, 249) и вьса 250) проче 251) 252 дваштн дънемь 253) ꙗденїе. 254) вь 255) посты 256) 257) великїе, 258) 259) въ сȣботȣ 260) и въ 261) недѣлю 262) масло ꙗждь, 263) и вино 264) вькȣшаи 265) а въ 266) инїе 267) дьни, 268) ни вина, 269) ни масла. А къ 270) рождьствоѵ христовȣ 271) постъ, 272) ꙗкоже и въ 273) ины дьни оѵставихомь. 274) бѵди 275) и тъги 276) такожде. А въ 277) пости 278) къ 279) светымь 280) апостолѡмь 281) такожде да есть, 282) ꙗкоже 283) въ 284) ини 285) дьни препросте 286) оѵставыхомь 287)

Вь пѣнїє 288) же да дрьжнт 289) се снковь 290) оуставь 291) оутрна 292) н вечерна, 293) ꙗкоже есть 294) ѡбнчан. 295) На оутрнн же прѣꙁь вьсе годнште, 296) да поют 297) се по г. каѳнсмы 298) 299) а на вечерни 300) къ 301) господꙋ 302) егда 303) въскрьбѣхь 304) раꙁвѣ, 305) тропарен. 306) Годнне же поє раꙁно. 307) прьвꙋю 308) годннꙋ 309) съ 310) оутрьнею 311) беꙁь ѱалтнра. 312) на г. же 313) годнне. 314) н ѕ-н҃ 315) н на ѳ.-н҃ 316) поеть 317) по 318) г. каѳнсмн. 319) съ 320) метанїємь 321) ꙗко же ѡбнчан 322) нмамн. 323) на въсако 324) же начело, 325) въ 326) прндете 327) поклоннм се 328) по 329) г. метанїꙗ. 330) н пакы конꙗвше 331) ѱалѡмь. 332) н рекшꙋ 333) аллїлꙋна. 334) по 335) г. метанїа. 336) нлн въ 337) вечернн 338) нлн въ оутрьнн, 339) нлн въ 340) меѳїмонѣ 341) нлн въ 342) ѱалтнрн 343) нлн въ 344) годннахь. 345) нлн въ 346) полꙋноштннцахь. 347) въ 348) всакон 349) же слꙋжбѣ 350) съврьшающтꙋ 351) се концꙋ. 352) гдере 353) глаголет 354) се, боже 355) оуштедрн ны, 356) по 357) ві. метаннꙗ 358) Полꙋноштнннца 359) же пѣвают се 360) въ 361) цркви 362) съ 363) блаженамн по 364) г. каѳнсмн 365) н канонь молбьнь 366) богороднцн 367) а что 368) же ѡстають 369) ѱалтнра 370) то нꙁьглаголн. 371) любо въ 372) дьне, 373) любо въ 374) ноштн. 375) Тьчїю 376) да прѣпѣвают 377) се ѱалтирь 378) на дьнь, 379) н на 380) ношть. Въ 381) сꙋботꙋ 382) же вечерн 383) бывають 384) ꙗкоже нмамо обнчан 385) агрнпнїа 386) се же пѣваємь 387) на агрнпїн 388) рекше 389) трнсветоє, 390) н помнлꙋн 391) ме боже. н по том поємь 392) канонь агрнпїє. 393) н по том чтет се 394) тетрьевангелїє 395) глава а. 396) Аште лн бꙋдеть 397) невьꙁможно, 398) да прѣполовнть. 399) а 400) по томь начннает 401) се слꙋжба 402) оутрьнн. 403) отьпѣвше

404) по ѕ 405) ѱаламехь. 406) по богь господь, 407) отьпѣвше 408) г. каѳисми 409) и д-оую, 410) блажени 411) непорочни, 412) сѣ 413) припѣтїемь 414) аггельскы 415) съборь, 416) и потомь, 417) сѣдаланїе 418) и 419) утенїе. 420) по семь. 421) степенне, 422) вьсако 423) дыханїе. 424) евангелїе. 425) и 426) по евангелїю 427) вьскрсенїе 428) христово, и по томь поминлоуи ме боже и пѣсни 429) ҙаедно 430) да поет 431) Едни. 432 и по томь канонь вьскрьсень, 433) ꙗкоже имамо обнчаи. 434) и светомꙋ, 435) аште имаши иномь 436) сьвршаеть 437) ꙗкоже подобаеть 438) светихьже 439) и божьствьних 440) литургїахь 441) противꙋ 442) силѣ да сьврьшꙋт се 443) вь 444) господьскые 445) и великїе 446) праҙникы 447) подобаеть 448) намь сьблюдати 449) вь 450) пѣнїи 451) и бдѣнїи 452) ноштномь. 453) поминаюште слово глаголемое. 454) бдите 455) и молите се 456) да невьнидете вь 457) напаст. 458) дꙋхь 459) бо бьдрь 460) а пльть 461) немоштна. 462) сего ради бдите. 463) троуди 464) бо плодь своихь снѣесть 465) аште сїе 466) сьврьшите 467) и блажени бꙋдете 468).

Сеї 469) оуставь вь 470) пѣни 471) и вь 472) ꙗдени 473) оуписахомь 474) мольбою молим 475) се, 476) ꙗко да бꙋдеть 477) непрѣтворьнь 478) раҙвѣ аште вь 479) болѣҙнь падаеть. 480) то елико 481) крѣпость можеть. О питии 482) и 483) ꙗденїи, 484) аште слꙋчит се 485) нѣкоемꙋ 486) любимомꙋ 487) пришьствїе 488) на оутѣшенїе 489) ти тогда 490) раҙдраеть 491) се пость 492) раҙвѣ срѣди 493) и петька. О свободѣ же мѣста того 494) ҙаклинаю 495) господемь нашим Їисꙋсь 496 Христомь 497) и прѣсветою его 498) матерїю 499) ꙗко же писахомь 500) ҙдѣ 501) да не бꙋдеть 502) потворено аште 503) кто 504) сїе 505) прѣтворить, 506) и смꙋштать 507) иметь живꙋштаго 508) вь 509) семь мѣстѣ, 510) или

что 511) **възымать** 512) **имать** 513) **еже** 514) **есть** 515) **въ** 516) **мѣстѣ томь, или оть книгь** 517) **или оть їконь** 518) **или ино** 519) **что** 520) **годь** 521) **бѹдеть** 522) **оу-мѣсте** 523) **томь** 524) **проклеть бѹди** 525) **и ʒавѣʒань** 526) **оть светые** 527) **и животворештїе** 528) **троице** 529) **отьца и сына и светаго** 530) **дѹха** 531) **и мною грѣшнимь** 532) **и да не бѹдеть** 533) **прощтень при семь вѣце** 534) **и бѹдѹштемь.** 535) **Сего ради писахь** 536) **и подьписахь** 537) **свое** 538) **роукописанїе.** 539) 540) **ѕ ѱ ʒ** (6707 = 1199.

У овијем примједбама б. значи биоградски рукопис; а Д. Даничићево поправљено издање у „Književniku III."

1) Д. **ь** међу **д.** и **н.** б. . послије ове ријечи. 2) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **с.** 3) Д. **н** додато пошљедњем слогу **и**, ; послије ове ријечи. 4) б. и Д. **тко оуво.** 5) б. **вещаеть,** Д. **вѣштаюеть.** 6) б. **ы** на крају, Д. **ын** 7) Д.: 8) б. без интерпункције. Д. ,. 9) б. и Д. **ы**, б. без интерпункције, Д. , . 10) б. и Д. **оу.** 11) б. и Д. **ь** међу **к** и **ʒ**, и **н** међу **ʒ** и **д.** 12) б. и Д. **иже.** 13) б. и Д. **е** међу **к** и **ш**, Д. **н** додато крајњем слогу. 14) Д. **н**, на крају., б. без интерпункције. 15) б. и Д. **ы** међу **л** и **ш.** 16) б. . , Д. , . 17) б. **оу** на крају, Д. **ь** међу **к** и **с** и на крају **оу** 18) б. и Д. **оу** на крају. 19) б., Д. без интерпункције 20) б. **е**, Д. **ю.** 21) б. . , Д. без интерпункције. 22) Д. **ь** уметнуто међу **с** и **н** и **н** међу **ы** и **м.** 23) б. **ы** међу **н** и **м**, Д. **ь** уметнуто међу **с** и **н** и **н** међу **ы** и **м.** 23) б. **ы** међу **н** и **м**, Д. **ь** уметнуто међу **к** и **н** и **н** међу **ы** и **м** 24) б. **ѹ.** 25) б. и Д. **оу** 26) б. **е** у почетку, Д., послије ове ријечи. 27) б. **їе**, Д. **ню** на крају. 28) б. и Д. **ѫ** на крају. 29) б. и Д. **любима.** 30) б. без интерпункције. 31) б. **е** у почетку. 32) Д. **ню** на крају. 33) б. . 34) Д. , . 35) Д. без интерпункције. 36) б. . , Д.; . 37) б. и Д. **а** додато. 38) б. и Д. **ы**

међу г. и в, б. є међу а и т. 39) б. и Д. оу међу р и д. 40) Д. ни на крају. 41) б. . Д., 42) б. а међу н и ч, Д. ь међу н и ч и међу ч и н. и ю на крају. 43) Д. н додато послије ы. 44) б. въздані͏ꙗ, Д. вьзданию. 45) б. и Д. ь уметнуто међу в и с. 46) б. н на крају, Д. ь уметнуто међу д и н и два н на крају. 47) б. ѣ међу н и н, Д. ь додато међу ш и н. 48. б. и Д. н нема. 49) Д. ь уметнуто међу с и м 50) б. ы на крају, Д, ын. 51 б. н на крају, Д. ын. 52) б. подвиꙁаніє, Д. ию на крају. 53) Д. доуховьною. 54) б. ъ. 55) Д. є међу в и т. оу на крају. 56) Д. о у почетку. 57) б. богоиꙁьбраннаꙗ, Д. богоиꙁбранаꙗ. 58) б. н међу н и м, Д. ын. 59) б. ы на крају, Д. о у почетку и ы на крају. 60) б. и Д. оу у сриједи. 61. б. ъ. 62) Д. доуховьномоу. 63) б. и Д. тѣмьже. 64) б. ., Д. без интерпункције. 65) Д. , . 66) Д. ю у почетку. 67) б. и Д. оу у сриједи, н на крају. 68) б. и Д. нема ѵстроити. 69) б. и Д. оусьтворихь. 70. б. оу на крају, Д. о у почетку и оу на крају. 71. б. и Д. оу у сриједи. 72) б., 73) Д. ю на крају. 74) б. єє на крају, Д. єю на крају. 75) б. н на крају. 76) б. и Д. ню на крају, Д. без интерпункције. 77) б. ѡбьщаго, Д. обьштаго. 78) Д. аа у сриједи. 79) Д. ни на крају. 80) Д. ию на крају. 81) б. є међу д и ю. 82) б. и Д. н у почетку и оу у сриједи. 83) Д. ь међу в и с. 84) б. ꙗ на крају, Д. ни на крају. 85) б. и Д. же 86) б. и Д. н уметнуто међу оу и ж. 87) б. в у почетку. 88) б. ь међу ꙁ и м, Д. ь међу л и в и ню на крају. 89) Д. аа у сриједи. 90) Д. ь додато међу в и н и аа међу н и г. 91) б. и Д. о на крају. 92) б. и Д. в једно и без интерпункције. 93) б. и Д. вь жилиште и без интерпункције. 94) б. и Д. гласоу. 95) Д. : 96) б. и Д. ѣ међу д и ж. 97) б. и Д. нема во. 98) Д. ю у почетку. 99. б. ыє на крају, Д. ию на крају. 100) Д. ь. 101) Д. ю на крају. 102) Д. юсмь. 103) Д. ню на крају.

104) Д. ь. 105) Д. **ю** у почетку. 106) Д. **о** у почетку. 107) б. **нѡ**, Д. **но** у сриједи. 108) б. и Д. **и** у почетку. 109) б. **о** на крају, Д. **аа** у сриједи и **о** на крају. 110) б. и Д. **н** међу **т** и **р**, б. . послије ове ријечи, Д. , . 111) б. **нѣкто**, Д. **ь** додато међу **к** и **т**. 112) Д. **ню** на крају и без интерпункције. 113) б. и Д. **є** међу **м** и **т** 114) б. **ъ** међу **с** и **м**, Д. **ь** и **оу** међу **м** и **ш**. 115) Д. **аа** у сриједи. 116) б. **ъ** послије **в** 117) Д. **нн** на крају. 118) б. и Д. без интерпункције 119) Д. **аа** у сриједи. 120) Д. **ь** уметнуто међу **ч** и **т**. 121) б. **є** међу **а** и **т**, Д. **ь** на крају. 122) Д. **нн** на крају. 123) Д. без интерпункције. 124) б. **ѡвоще**, Д. **о** у почетку, и , послије ове ријечи. 125) б. и Д. **є** међу **м** и **т**. 126) Д. **н** међу **т** и **р**. 127) Д. , б. без интерпункције. 128) б. и Д. **н** у почетку. 129) Д. , . 130) б. **ъ**. 131) б. **є** међу **а** и **т**. 132) Д. **н** међу **т** и **р**. 133) б. и Д. **оу** на крају. 134) б. и Д. без интерпункције. 135) Д. ; . 136) Д. **о**. 137) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **с**. 138) б. **ь** уметнуто међу **ӡ** и **л**, Д. **ь** само међу **к** и **ӡ**. 139) б. и Д. **н** у почетку и **оу** на крају без интерпункције. 140) б. и Д. **ь** међу **к** и **с**. 141) Д. **нн** на крају. 142) б. и Д. **оу** у сриједи. 143) Д. **аа** пред пошљедњијем слогом. 144) б. и Д. **ь** 145) б. **їн**, Д. **нн** на крају. 146) Д. , . 147) б. и Д. **ь**. 148) Д. , . 149) б. и Д. **ю** у почетку. 150) б. **ѡскоудѣють вы**; тако и Д. са разликом **о** у почетку. 151) б. и Д. **оу** међу **м** и **к** и **ы** на крају; Д. , . 152) б. и Д. **нн** 153) б. **чванаць**, Д. **чваньць**. 154) Д. , . 155) б. и Д. **оу** на крају. 156) б. и Д. **оу** на крају. 157) б. и Д. **попаче**. 158) б. и Д. **те** на крају. 159) б. и Д. к. 160) Д. **ю** у почетку. 161) Д. **о** у почетку. 162) Д. **ю** међу **о** и **н**, и без интерпункције. 163) б. и Д. **ь**. 164) б. **їн** на крају. 165) б. и Д. **ть**. 166) б. **ѣ** међу **р** и **к**, Д. такође **ѣ** и **ю** међу **а** и **т**. 167) Д. **ю** међу **о** и **г**. 168) б. и Д. **ѣ** међу **р** и **м**. 169) б. и Д. **ы** на крају.

170) Д. **о** у почетку. 171) б. **ь** међу **к** и **ѡ**. 172) б. **г** Д. **ы** међу **к** и **в**, Д. **ю** међу **а** и **т**, и: послије ове ријечи 173) б. **сьвакоупламет**, Д. **сьвькоупламеть**. 174) б. и Д. **н** у почетку и **оу** међу **г**. и **м**. 175) Д. **аа**. 176) б. и Д. нема **того**. 177) б. и Д. **н** међу **т** и **р**. 178) Д. **ь**. 179) б. нема **ь**, Д. **ь**. 180) Д. **ню** на крају и , послије ове ријечи. 181) б. и Д. **нзбнраюта**. 182) б. и Д. **оу** међу **м** и **ю**. 183) б. и Д. **ю** међу **о** и **ѕ**, Д. , послије ове ријечи, б. без интерпункције. 184) Д **ю** у почетку. 185) б. и Д. **ь**. 186) б. **їн** на крају. 187) Д. , . 188) б. и Д. **оу** међу **к** и **д**. 189) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **т**. , б. и Д. без интерпункције. 190) б. и Д. **игоумень**, Д. без интерпункције. 191) Д. **ь** уметнуто међу **в** и **ш**. 193) б. и Д. **оу** на крају. 194) б. и Д. **оу** на крају 195) б. и Д. **оу** на крају, б. . послије ове ријечи. 196) б. **є** међу **а** и **т**. Д. **ы** међу **с** и **л** и **ю** међу **а** и **т**. 197) б. и Д. **ь**. 198) Д. , . 199) б. и Д. **ть**. 200) б. и Д. **ь** међу **в** и **с** и **оу** на крају. 201) б. и Д. **оу** на крају. 202) Д. **о** у почетку. 203) Д. **ню** међу **л** и **ю**. 204) б. **ѡ** међу **х** и **м**, Д.; послије ов е ријечи. 205 б. **ы** међу **т** и **р**. 206) б. и Д. **н** у почетку и **оу** међу **г** и **м**. 207) Д. **ю** међу **о** и **р**. 208) Д. **о** у почетку. 209. б. **н** међу **л** и **ѡ**, Д. **но**. 210) Д.;. 211) б. и Д. без интерпункције. 212) Д. **ю** међу **ю** и **т**. 213) б. **нѣкто**, Д. **ь** уметнуто међу **к** и **т**. 214) б. **їн** на крају. 215) Д. без интерпункције. 216) б. и Д. **боуде**. 217) Д. **доуховьнааго**) 218) б. и Д. **Син же**. 219) б. и Д. **ю** међу **л** и **ю**. 220) б. и Д. **ь**. 221) б. **їн** на крају. 222) Д. , . 223) б. и Д. **н** међу **ж** и **т**. 224) б. и Д **ь**. 225) б. и Д. **ю** међу **н** и **н**, б. без интерпункције, Д.: 226) б. и Д. „**вь**“ нема. 227) Д. **ь** уметнуто међу **л** и **н**. 228) Д. **оу** на крају и послије ове ријечи без интерпункције. 229) Д. без интерпункције, б. . 230) б. . Д. без интерпункције. 231) б. **їн** на крају, Д.; послије ове ријечи. 232) б. **ъ**. 233) Д. **ь** уметнуто међу **к**

и т, и међу р и н. 234) Д. без интерпункције. 235) б. и Д. и вь. 236) б., Д. без интерпункције. 237) б. и Д. без интерпункције. 238) б. ін на крају, Д.; послије ове ријечи. 239) б. не, Д. нѥ. 240) Д. ь уметнуто међу к и с. 241) б. и Д, и на крају. 242) б. дьнне, Д. ѥ на крају. 243) Д. ѥ у почетку. 244) Д. ь. 245) б. и Д. соүботоү. 246) б. и Д. ь. 247) б.., Д. без интерпункције. 248) б. и Д. без интерпункције. 249) б. и међу с и р, Д. без интерпункције. 250) б. вса. 251) б. аа и послије ове ријечи, Д. ам. 252) б. и Д. н 253) б. и Д. ь. 254) Д. нѥ на крају. 255) б. ъ. 256) б. и Д. ь на крају. 257) б. и Д. же. 258) б. ы на крају, Д. ын и без интерпункције. 259) б. и Д. ь. 260) б. и Д. оү у сриједи и на крају. 261) б. и Д. ь. 262) б.,. 263) Д. без интерпункције. 264) б. и Д. а на крају. 265) б. и Д. оү међу к и ш., Д., послије ове ријечи. 266) б. а, Д. ь. 267) б. и Д. ннья. 268) б. и Д. без интерпункције. 269) б. и Д. без интерпункције. 270) б. и Д. ь. 271) б. и Д. оү на крају. 272) б. и Д. ь. 273) б. и Д. ь. 274) б. ѡ међу х и м., Д., послије ове ријечи. 275) б. и Д. оү међу б и д. 276) б. и Д. ь. 277) б. и Д. ь 278) б. и Д. ь. на крају. 279) Д. ь. 280) Д. ын међу т и ш. 281) Д. о међу л и м. 282) Д. ѥ у почетку 283) б. и Д. н 284) б. и Д. ь. 285) б. и Д. нне 286) б. и Д. ѣ међу р и п. 287) Д. о међу х и м. 288) б. пѣти, Д. ни на крају. 289) Д. ь на крају. 290) б. и Д. сико. 291) б.., Д.: 292) б. ь међу р и н, и а на крају, Д. ь такође и ѫ на крају. 293) б. а на крају, Д. ь међу р и н, и ѫ на крају, и без интерпункције. 294) Д. ѥ у почетку. 295) Д. о у почетку, и; послије ове ријечи. 296) Д. без интерпункције. 297) б. пост, Д. поѥть. 298) Д. т међу а и н, б.,, Д. без интерпункције. 299) б. ѱалтнра, Д. псальтнра. 300) Д. ь међу р и н. 301) Д. ь. 302) б. и Д. оү на крају. 303) Д. ѥ у почетку, и, послије ове

ријечи, б. . 304) **въскрьсѣхь** нема ни у б. ни у Д. 305) б. и Д. без интерпункције. 306) Д. **тропарии**. 307) Д. **ь** уметнуто међу **ꙁ** и **и**, и: послије ове ријечи. 308) б. и Д. **оу** међу **в** и **ю**. 309) б. и Д. **оу** на крају. 310) Д. **ь**. 311) Д. **ѥ** међу **и** и **ю**. 312) б. **ы** међу **т** и **р**. Д. **псалтира** и; послије ове ријечи. 313) б. **третнєнже**, Д. **ѥ** пред пошљедњијем слогом. 314) б. и Д. **ѣ** на крају и без интерпункције. 315) б. и Д. **на шестон** без интерпункције. 316) б. и Д. **девєтон** и без интерпункције. 317) б. **пѣклємь**, Д. **ѥ** међу **а** и **м**. 318) б. , Д. . 319) Д. **т**. међу **а** и **н**, и **ы** на крају. За тијем: б. **ѱалтира**, Д. **пс** у почетку. Ове ријечи нема на надвратнику. 320) Д. **ь**. 321) б. **мѣтаніамь**, Д. **на** међу **и** и **м**, и **и** на крају. 322) б. **ы** међу **к** и **т**. Д. **о** у почетку и **ы** међу **к** и **т**. 323) б. и Д. **о** на крају, б. . послије ове ријечи, Д.; 324) б. нема **ь**, Д. **ь**. 325) б. и Д. без интерпункције. 326) б. и Д. **ь**. 327) б. **їи** међу **р** и **д**, Д. **ии** међу **р** и **д**, и **ѣ** међу **д** и **т**. 328) Д. **ь** на крају. 329) б. , Д. . 330) б. **а** на крају и послије ове ријечи, Д. **нѥ** и; 331) Д. **ь** уметнуто међу **и** и **т**, и међу **в** и **ш**. 332) б. **псалѡмь** и послије ове ријечи, Д. **ь** уметнуто међу **л** и **м** и,. 333) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **ш** и **оу** на крају. 334) б. **аллїлоугн**, Д. **алилоугн** и , послије ове ријечи. 335) б. , Д.: 336) Д. **нѥ** на крају и , послије ове ријечи. 337) б. и Д. **ь**. 338) Д. **ь** уметнуто међу **р** и **и**. 339) б. и Д. **въоутрьнн** нема. 340) б. и Д. **ь**, 341) Д. **мєтємонѣ** и без интерпункције. 342) б. и Д. **ь**. 343) б. **ы** међу **т** и **р**, Д. **пс** у почетку и **ь** међу **л** и **т**, и без интерпункције. 344) б. и Д. **ь**. 345) Д. без интерпункције. 346) б. и Д. **ь**. 347) б. **оу** међу **л** и **и**, Д. **оу** и **ь** уметнуто међу **т** и **и** и; послије ове ријечи. 348) б. и Д. **ь**. 349) б. и Д. **а** уметнуто међу **с** и **к**. 350) б. **оу** међу **л** и **ж**, Д. **оу** и **ь** међу **ж** и **б**. 351) б. **и** на крају, Д. **ь** међу **с** и **к** и **и** на крају. 352) б. **оу** на крају, Д. **ь** уметнуто међу **и** и **ц**

и **оу** на крају. 353) б. и Д. **ъ** међу **д** и **р**. 354) Д. **ю** међу **л** и **т** и **ь** на крају, и: послије ове ријечи, б. . 355) Д. , . 356) б. и Д. без интерпункције. За тијем: б. и Д. **и благослови ны**. Ово нема на надвратнику. 357) б. , Д. 358) Д. **ни** на крају. 359) б. **оу** међу **л** и **и**, Д. **оу** и **ь** међу **т** и **и**. 360) Д. **ю** међу **а** и **т** и **ь** на крају. 361) б. и Д. **ь**. 362) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **в**, и без интерпункције. 363) б. и Д. **ь**. 364) б. , Д. . 365) Д. **т** међу **а** и **и**, и **ы** на крају. 366) б. и Д. **молбьнь** нема. 367) Д. , . 368) Д. **ь** уметнуто међу **ч** и **т**. 369) Д. **о** у почетку и **ю** међу **а** и **т**. 370) Д. **пс**. у почетку. 371) Д. **ь** нема и без интерпункције. 372) б. и Д. **ь**. 373) б. и Д. без интерпункције. 374) б. и Д. **ь**. 375) Д. , . 376) Д. **ню** на крају. 377) Д. **ю** међу **а** и **т**, и **ь** на крају. 378) б. **ы** међу **т** и **р**, Д. **пс** у почетку и **ь** уметнуто међу **л** и **т**. 379) б. и Д. без интерпункције. 380) Д. **на** нема. 381) б. и Д. **ь**. 382) б. и Д. **оу** у сриједи и на крају. 383. б. и Д. **ь** на крају. 384) Д. **ю** међу **а** и **т**. 385) б. **ы** међу **в** и **ч**. , Д. **о** у почетку и **ы** међу **в** и **ч**. 386) б. и Д. **нию** на крају, Д.; послије ове ријечи. 307) Д. **ю** међу **а** и **м**. 388) б. и Д. **агрипиним**, и, послије ове ријечи. 389) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **ш**. 390) Д. **трисвето**. 391) б. и Д. **оу** међу **л** и **н**, Д. , послије ове ријечи. 392) Д. **ю** међу **о** и **м**. 393) б. **агрипиїние**, Д. **агрипиние** и послије ове ријечи. 394) **чьтеть се**. 395) Д. **тетрьевлньгелик**. 396) б. **една**, Д. **юдьна**, и; послије ове ријечи. 397) б. и Д. **оу** међу **в** и **д**. 398) Д. **ь** уметнуто међу **ж** и **и**. 399. Д.; 400) б. и Д. **н**. 401) б. **ь** на крају, Д. **ю** међу **а** и **т**, и **ь** на крају. 402) Д. **ь** уметнуто међу **ж** и **в**. 403) Д. без интерпункције. 404) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **ш**. 405) б. и Д. **шести**. 406) б. и Д. **псальмъхь**, Д. , послије ове ријечи. 407) б. и Д. без интерпункције. 408) б. и Д. **ь** уметнуто међу **к** и **ш**. 409) Д. **т** међу **а** и **н**. 410) б. и Д. **четврьтоу**, б. , послије ове ријечи, Д. без интерпункције.

За тијем у оба **катисмоу**. 411) б. и Д. **є** на крају. 412) б. и Д. нема **непорочни**. 413) Д. **ь**. 414) б. **нє**, Д. **нїє** међу **т** и **м**, и: послије ове ријечи. 415) **аньгельскыи**. 416) Д. **ь**. и; послије ове ријечи. 417) б. **ѡ** међу **т** и **м**. 418) б. **сѣдалнє**, Д. **ь** уметнуто међу **л** и **н**. б. . , Д. , послије ове ријечи. 419) б. и Д. **по том**. 420) Д. **ь** уметнуто међу **ѵ** и **т**, и **нїє** на крају, и, послије ове ријечи. 421) б. и Д. **н** пред **по семь**. 422) Д. **нїє** на крају, б. . послије ове ријечи. 423) б. **все**, Д. **вьсє**, 424) Д. **нїє** на крају, и, послије ове ријечи. 425) Д. **ієвангеліє** и, послије ове ријечи. 426) б. и Д. **н** нема. 427) Д. **ієваньгелію**. 428) б. и Д. **ь** међу **к** и **с**, Д. **нїє** на крају. 429) б. **ы** на крају. 430) Д. **ꙁа ієдьно**. 431) Д. **іє** међу **о** и **т**. 432) Д. **іє** у почетку. 433) Д. **вьскрьсьнь**, б. без интерпункције. 434) б. **ы** међу **к** и **ѵ**, Д. **о** у почетку и **ы** међу **к** и **ѵ**, и, послије ове ријечи. 435) б. и Д. **оѵ** на крају. 436) б. и Д. **нномь** нема; него: **н по томь**. 437) б. **скрьшает се**, Д. **скьрьшаієть се**. 438) б. и Д. **н** пред **подобаієть**, Д. **іє** међу **а** и **т**. 439) б. **ы** међу **т** и **х**, Д. **ы** и **ь** на крају. 440) б. **ы** међу **н** и **х**, Д. **ь** међу **ж** и **с** и међу **к** и **н**. **ын** међу **н** и **х**, 441) б. **оѵ** међу **т** и **р** и **а** међу **ї** и **х**, Д. такође **оѵ** и **ни** међу **г**. и **х**. 442) б. и Д. **оѵ** на крају. 443) б. и Д. **слоѵжеть се**. 444) Д. **ь**. 445) б. **жє** на крају, Д. **іє** међу **ы** и **ж**. 446) б. **ы** међу **к** и **є**, Д. **ыіє** на крају. 447) б. **д**. међу **ꙁ** и **н**. , Д. **дь** међу **ꙁ** и **н**., б. послије ове ријечи, без интерпункције. 448) Д. **іє** међу **а** и **т**. 449) Д. **ь** међу **с** и **к**, б. . послије ове ријечи. 450) б. и Д. **ь**. 451) б. **н** на крају. Д. **нн**. 452) б. **н** на крају, Д. **ь** међу **к** и **д** и **н** на крају. 453) б. **ѡ** међу **н** и **шт**, Д. **ь** уметнуто међу **т** и **н**, б. . послије ове ријечи, Д. , . 454) Д. **іє** међу **л** и **м** и **іє** на крају; б. и послије ове ријечи. 455) Д. **ь** уметнуто међу **к** и **д**. 456) б. без интерпункције, Д. , . 457) б. и Д. **ь**. 458) Д. , послије ове ријечи. 459) Д. **оѵ** међу **д** и **х**. 460) б. и Д. **ь**

међу к и д и без интерпункције. 461) б. и Д. ь међу л и т. 462) б. и Д. ь уметнуто међу шт и н, Д., послије ове ријечи. 463) Д. ь уметнуто међу к и д, б. и Д. , послије ове ријечи. 464) б. и Д. ь на крају. 465) б. є на крају, Д. ь уметнуто међу с и н и є на крају. 466) б. їа на крају, Д. ніа 467) Д. ь међу с и к. и , послије ове ријечи, 468) б. и Д. оу међу к. и д. 469) б. сїи же, Д. сни же. 470) б. и Д. ь. 471) б. пѣтн, Д. нн на крају. 472) б. и Д. ь. 473) б. їн. 474) б. ѡ међу х и м, Д. , послије ове ријечи. 475) Д. ь на крају. 476) б. . 477) б. и Д. оу међу к и д. 478) б. и Д. є међу р и н., Д. , послије ове ријечи. 479) б. и Д. ь. 480) б. и Д. вьпадеть, б. . , Д. , послије ове ријечи. 481) б. є у почетку 482) б. пити же. Д. нн на крају. 483) б. и Д. о. 484) Д. нн на крају. 485) б. оу међу л и т, Д. ь уметнуто међу с и л, оу у сриједи и ь на крају. 486) б. и Д. нѣкомоу. 487) б. и Д. любивомоу, б. код те ријечи на страни м, као поправка. 488) Д. нѥ на крају. 489) Д. нѥ на крају. 490) б. и Д. да. 491) Д. ѥ међу а и т и ь на крају. 492) Д. , послије ове ријечи. 493) б. и Д. ы на крају. 494) б. . послије ове ријечи. 495) б. и Д. а међу н и ю. 496) Д. н у почетку и оу међу є и с. 497) б. . послије ове ријечи. 498) Д. ѥ у почетку. 499) Д. ню на крају. 500) б. ѡ међу х и м. 501) б. без интерпункције, Д. , послије ове ријечи. 502) б. и Д. оу међу к и д 503) б. и Д. лн. 504) Д. ь уметнуто међу к и т. 505) Д. нѥ на крају. 506) Д. н на крају. 507) б. ъ међу с и м, и оу међу м и шт, Д. ь међу с и м, и оу међу м и шт, Д. ь међу с и м, и оу међу м и шт, и н у оба на крају. 508) б. оу међу к и шт, Д. оу такође и аа међу т и г. 509) б. и Д. ь. 510) б. и Д: мѣстѣ семь, б . послије ове ријечи. 511) Д. ь уметнуто међу т и т. 512) б. и Д. оу у почетку, и н међу ʒ и ш н на крају. 513) б. и Д. є међу м и т, Д. , по-

слије ове ријечи. 514) Д. **ѥ** у почетку. 515) Д. **ѥ** у почетку. 516) б. и Д. **ь**. 517) б. . послије ове ријечи. 518) б. и Д. **и** у почетку, Д. без интерпункције послије ове ријечи. 519) Д. , послије ове ријечи. 520) Д. **ь** уметнуто међу **ч** и **т**. 521) б. и Д. **годѣ** нема. 522) б. и Д. **оу** међу **в**. и **д**. б. **ѣ** међу **д** и **т**, Д. **є** међу **д** и **т**. 523) Д. **ѣ** на крају. 524) б. . , Д. , послије ове ријечи. 525) б. и Д. **оу** међу **в** и **д**. 526) б. и Д. **ѕавеѕать**, б. . послије ове ријечи. 527) Д. **ѥ** на крају. 528) Д. **єѥ** на крају. 529) Д. , послије ове ријечи. 530) Д. **аа** међу **т** и **г**. 531) Д. **оу** међу **д** и **х**, и, б. послије ове ријечи. 532) Д. **ь** уметнуто међу **ш** и **н**, и **и** међу **ы** и **м**. 533) б. и Д. **оу** међу **в** и **д**, 534) б. **ни вьсїємь вѣцѣ**, Д. **нѥ** међу **с** и **м**. 535) б. и Д. **нивь боудештємь**. 536) б. и **Д**. **вь** 537) б. и Д. **сн**. 538) Д. **ѥ** на крају, и без интерпункције. 540) б. **въ лѣто**, Д. **вь лѣто и ѕ ҂ ѕ**. — б. **въсѣхь послѣдни Савл грѣшны**. Д. **вь сѣхь послѣдьнии Сава грѣшьныи.**

На надвратнику нема овога потписа, који се находи на пергамену, на којем је написан овај типик, и чува се у Карејама, као што сам то већ споменуо.

III.

УПУТАК, КАКО ВАЉА ЧИТАТИ ПСАЛТИР, ОД СВ. САВЕ СРПСКОГА.

У србуљи, која је споменута, код Савина карејског типика, као својина српског ученога друштва, под Н° 51, нашао сам упутак, како ваља читати псалтир преко седмице. Упутак је преведен с грчкога; а превео га је св. Сава српски; о чему има довољно доказа у самоме упутку. С тога је за историју српске књижевности од не мале вриједности.

За чудо, како није спазио овај упутак Даничић, који нам је изнио обилно благо из српскијех књижевнијех старина у својем рјечнику. Толико зачудније, што је овај упутак у србуљи одмах иза типика карејскога, и, што је била дуго времена у рукама, које су с неописаном истрајношћу исписивале српске књижевне старине! —

Тако је исто ова књижевна радња св. Саве умакла неопажена и осталијем стручницима српске старе књижевности. А јамачно се ни данас не би за њу знало, да нијесам имао потребу, да упоређујем типик Савин онај с надвратника у његовој цркви у Карејама с овијем у рукопису и Даничићеву издању у „Književniku III“. Та ме је намјера на ову старину намјерила.

Упутак је овај преписан онога времена, кад је и типик Савин; јер га је исписала иста рука, једнакијем мастилом, која је — и поменути типик. Али је преписивач онаказио „Упутак“, недржавши се вјерно оријинала Савина ни у језику, ни у правопису!

Штета! што преписивач није споменуо: ни матицу, из које је преписао, ни мјесто, ни годину! Иначе има заслуге, што нам макар и овако исварену сачува ову књижевну радњу нашег српског Светитеља, за коју се до сада није знало.

Исписао сам га тачно онако, како је у србуљи; са скраћеницама, интерпункцијом, и ортографијом. Никакве друге промјене нијесам учинио, осим, што сам састављене ријечи одвајао, и властита имена писао крупнијем словима.

Сказь хотѣщо҃оу дрьжати ѱал҆тирь сь.(1)

Бг҃оно́сніи и́ прѣбла́женныи и́ прѣп҃обныи ѿ҃ци на́ши. всемоу̀ ми́роу свѣ҃тила. зе́млꙿныи а҃́гглы, н҃бны̏ чл҃ци. и҆спрьва ѿ҃ ст҃го д҃ха прѣданїа и́ночьствовати навыќше. и́ бл҃гтїю бж҃їею просвѣти́ше се. и́ х҃а вьселиќше вь прѣкра́снїе и҃ дш҃е. ч҃таго ради житїа и҃. на дїавола побѣдоу показа́ше. и́ того многы́ми и́скоушенїи ражига́емїи. и́ ѿдо́левше е́моу, паче зла́та и́скоушена сїаю҃. и́ ꙗснѣе снѣга оу́бѣлише се. и́ невещ҆став҆на зла́та крилѣ мысльнѣи вьперив҆ше на н҃ба вьзлетевше. ꙗ҆ко бг҃опа́рнїи ѡ́рли. на́мь ѿставикше оу́ста́вь бг҃опрѣданнаго пѣнїа и҃. и́ оумыленїе молитвы, и́ми же г҃а мл҃тива себѣ сътворише. Ѡ́вы̏ бо и҃ часы съ межауча́сии поꙗ́хоу и́ сь мл҃твами. и́ съставиќше и́зборнїе ѱа́лмы съ мл҃твами. и́ нарекоше книгы тїи часословьць.

Дроузы̏ же е́ди́нь ѱал҆тырь без҃ мл҃твь поехоу. и́ни же подви́жнеиши соуще. съ мл҃твами ѱа́л҆тырь оуста́вик҆ше поехау. и́ стихы̏ пока́ан҆ны и́ тр҃тое съ покланꙗемь. та́же ѱал҆тырь съ҃ е҃ .:.

Да боудетже вѣдомо вьсакомоу хотѣщюмоу дрь҆жати ѱал҆тырь. сь҃. да́ поеть заоу́трьню, и́ часы и вечрню. ѡ́бычно без҃ межоу҃часы̀ и́ без҃ мл҃твь. нь се҃ емоу боуди за всѐ то҃. ѿпѣвь҆ медимонь вь҆сь до неви́димы̏ вра́гь мои҃. и́ невиди-

---

(1) Крупна црвена слова.

мыи҇ врагъ мои҇ рекь. и ѩко страшнь соудь. и непостидноую. та҇, ги помлоуи, м. та҇, пріидете поклонимсе, г҇ та҇, помлоуи ме бе҇. по тꙍ каноⷩ стѣи бци, пи҇ напрѣдь. та҇, слава вьвышны҇. тропрѣ. та҇, млтвоу, ги ги избавлꙗи на҇. пи҇ послѣди. та҇, ги помлоуи, м аще ли е҇ пꙍ҇, н. и потꙍ҇, пріидете поклонимсе г҇ и тако начни блжень моужь. разоумно а не брьзере. и кончавь прьвоу кад҇ и та҇ алу҇іа. г҇ та҇, сты҇ бе҇. прѣстаа трице. ѡче нашь. и глеть тристое, поклони се, д҇. та҇, поклонна два҇, ибо. та҇. м҇, на редоу. та҇ ги помлоуи м. аще ли е҇ пꙍ҇, н҇ ·:· и поклони се г҇ глющь. пріидете поклоним се, г҇ та҇. в҇. кда. тако пой елико ти мощно. и почивь мало. и начни полоуноштницоу. блженыи непорочны. и поскончаны полоуноштници. ѿпой, ѕ, кадзмь. и сьтворь ѿ поу҇, благодаривь га. и покоꙗ вькоуси законьно. и пакы вьставь прѣ заоутрьнею. и ѿпои, ѕ, ѥкамь, твореще поклони и тристое и прочаа ꙗкоже оу прьвой, кад҇зме пнса҇. и по тꙍм пой заоутрьню. и что ти избоудеть ѿ ѱалтира, то изгли вь дне аще ли работꙋ коую работа҇. нощь починоути хощеши. то понѣ, г҇ кадзмь нощію изгли, а, г, дньу. а не мозы ѡставити правила сего. нь на нощи и днь ѱалтирь да испѣваеши. аще же брате еси бьдрь. и разоумѣеши ꙗко гь дает ти силоу и крѣпость на славословіе его. и оуспѣеши изглати и вьсь прѣже пришьствіа свѣтоу, или прѣже кончаніа дне. то пакы зайди и почны и испльни. ѱалтырь бо некончаетсе николиже. и аще кь оуставлꙗеномꙋ ты приложиши. то ѿ га соугоубоу мьздоу пріимеши ꙗко петь талан'ть ѿ нꙗго пріимь. десе҇ емоу вьдаси. то тоу вь прилѣжаны твоемь, и мене грѣш'наго помени мниха Савоу. да твои сзврьшеніем, мои недостьтькь напльнитсе. Азь бо грѣшни прѣписа҇ ѱалтырь сь. похвалꙗе сты҇ ѿць бьдрое и дльготрьпеливое житіе. своюже похоулꙗѥ немощь. и ѡкааннoую лѣно҇. и санноую теготꙋ. Аще ли еси

бра́те лѣнив҆ь ꙗкоже и́ а҆зь. нь҆ ѿбаче вьспрѣни. и́ помысли да́ры ꙗ́же ѿбѣща г҃ь даровати любещїимь е́го. и троужаю-щимсе е́го̀ ра҃и. вѣща бо бж҃твны а҆п҃ль. и́хже о́ко не ви́дѣ ни оухо слыша, ни на ср҃це ч҆коу не вьзи́доше. ꙗ́же оуготова г҃ь любѣщи҆ ег҃ѡ. та́мо бо желаю҆ и́ а҆г҃глы при-никноути. и́ па́кы вѣ҆ща. нѣсть сла́ва ми́ра се́го, по҃бнаа боу҃-щаго вѣка сла́ви, также҃ оу҆бо и́ моу҆кы҆ сего свѣта ничто̀же соу҆ть при ѿнѣ҆. трѣпещет҆ бо и҆ реч҆ и́ са́мь сатана. вѣси же любимиче. ꙗ҆ко постра҃вши҆ ч҃ть и́ слава. а́ лѣнивимь и́ непотрѣбны҃ по покои телѣснемь моу҆ка вѣчнаа. И҆ сїа̀ вса̀ ра́смотривь. и́ о г҃и оукрѣпив҆се, станы крѣпко на лѣности. и́ начьнь оу҆ставь свои́ и́ кон҆чаи. да прїимеши мь҆зо҃у вѣч҆но. А҆ще ли и́ вел҆ми сьни҆ ѿбьеть е҆си. то̀ понѣ нощїю а҆ще и́ мало на́чни елико можеши. оутр҆ѣ всѐ и́спльниши. вѣща бо Д҃вь. твои е҃ дн҃ь и́ твоа̀ е҃ но҃щ. тькмо ты҆ не ѿстави пра́вилоу своего. по ѱал҆тырь дн҃ем и́ нощїю да испльниши. мил҃ть г҃на поможет҆ ти: —

А҆зь же недш҃ини и́ лѣниви и хоуди҆ мни҆ Сава. слы-шавь и́ видевь ѱал҆тырь сицеви. грьчьскы҃ е́зы҆кѡ҃ напи-сань. сьжалих се помы҆сливь своѐ неразоумїе понеже нера-зоу́мнь бѣ҆ добрѣ грьчьскы. нь пакы оубоа́хсе бѣды ра́ба ѿно҃ лѣниваго ськрывшаго тальнть. и́ потьщ҆ се бжїею бл҃гтїю, е́ли́ко ми мо́щ҆ до́стиже и́зложи҆. и́ прѣда҆ ва́мь и́сти-ны҆ трьжникѡ҆. да вы҆ тво́рите прикоуп҃.

Сьи же оу҆ставь, е҃ дн҃и да дрьжитсе. да се зачи-нае҆ вь н҃е вечрь. а҆ вь пе҆к до веч҆рне да сьврь҆шаю҆се. а́ вь соу҃, и́ н҃е да не дрьжитсе. токмо соу҃те свитающи҆ да и́з-мльвиши, е҃, к҃д. на полоунощници зач҃нь третїю, д҃. е҃. ѕ҃. з҃. а́ вь н҃е свитающи, дроу҆гое, е҃. кад҃. да и́змльвиш҃. зач҃нь, н҃, д҃, г҃, аі҃ ві҃. а́ вь дн҃и тькмо часы пои́.

IV.

КЊИЖНИЦА ХИЛАНДАРСКА.

Књижница је хиландарска у једној ћелији више коридора опште ручаонице (трпезарија) на првом спрату са западне стране саборне цркве. Та је ћелија доста пространа; али није грађена за књижницу, него је по потреби у њу смјештена. Изложена је опасности од ватре, као што је већ један пут 1722 г. изгорио јужно-источни дио хиландарскијех зграда, или, како Хиландарци веле „махала“. У томе су дијелу биле: еклисијарница и ћелија за архијереје (госте), у којој је управо тога времена сједио босански митрополит, проучавајући старине хиландарске. Једнога дана буде позван од игумана некијех светогорскијех манастира, да им закалуђери неколика „искушеника“; а ватра букне ноћу, и изгори јужно-источни дио Хиландара. У еклисијарници и архијерејској гостинској ћелији изгорјеле су многе старине и хрисовуље, међу којима је и грамата грчко-никејског цара Јована Вата ија о часном „древу“, које је даровао св. Сави српском; и, што је још штетније, изгорјела је историја Хиландара, која је била у тој ћелији на читању босанскога митрополита!

Старци хиландарски причају са сузама о томе несрећном догађају, као и то, да је ту историју писао сам св. Сава српски.

Ћелије су пограђене и поновљене; а историју, старине и хрисовуље бог да прости! —

Књиге су у књижници поређане на полицама без икаква реда. Било је започето нумерисање књига; али је и то недо-

вршено. Ну није никакве штете, јер књиге нијесу сортиране: ни по форматима ни по струкама, нити је нумерисање почето по азбучном реду; него просто, да се зна колико их је на броју! —

Књиге су већином србуље литурђичне садржине, писане и штампане; међу којима су и оне историјске садржине н. п.: животописи: Немање, св. Саве, цароставник и т. д.

Бавећи се 8 дана у Хиландару, оно мало времена, што ми је претицало од онијех послова, ради којих сам ту дошао, употребио сам на прегледање књижнице нахвалице српскијех старина. Али, да се прегледају, проуче и стручно опишу све старине, у Хиландару, не би доста било ни 8 мјесеца, камо ли по неколико часова за то 8 дана.

За пратиоца у Хиландару имао сам оца Јевстатија најинтелиђентнијега члана хиландарског сабора, родом из Бугарске, који се учио у кијевској духовној академији. У прегледању књижнице доста ми је олакшавао, јер као што мало прије рекох, књиге нијесу у реду; те сам му врло захвалан за љубазну услужност.

Књижница је хиландарска најбогатија у рукописнијем јеванђељима на пергамену и хартији. Ја сам их нашао на свијем полицама и на брзу руку прегледао равно 48. Јамачно, има их још у тој гомили по полицама. То је богаство, какво се нигдје ни у једној библиотеци не може наћи. И сва су та јеванђеља српске рецензије, изузевши неколика бугарске. Има их с веома лијепијем арабескама, минијатурама и иницијалима у злату и разнијем бојама.

Србин, кад их види и уједно погледа саборну величанствену цркву, не може, да се не усхити неком тајанственом божанском радошћу и да се не диви тој средњевјечној српској умјетности.

Ту је и она дивна завјеса за царске „двери“ у саборној хиландарској цркви, коју је везла српска великашица, кћи

Воихне ћесара, а жена деспота Угљеше, позније калуђерица Јефимија. Завјеса је дуга и широка, колико су и царске „двери“; извезена је чистијем златом, сребром и разнобојним свилама на црвеном од тешке свиле атласу. У сриједи је слика Спаситељева; а с једне стране Јован Златоуст; с друге Василије Велики; изнад Спаситеља два анђела држе двије заставе с натписом „аґїос“; оба светитеља држе листове у рукама с цитатима из њиховијех дјела; а највећи је и најважнији запис испод ногу спаситељевијех, у којем је између осталога име везиље приложнице и година 1399, кад је завјеса везена. Овај је запис цио штампан у Гласнику V српскога ученог друштва стр. 298—299; за то га овдје и не прилажем.

На тој је завјеси показала Српкиња деспотовица толико дара, и вјештине, да ће вавијек имати велику вриједност у историји српске умјетности.

Отац калуђерице Јефимије, ћесар Воихна управљао је за вријеме цара Душана Драмом и Сијером (Серез) у Маћедонији управо до Солуна; умрьо је између 1357 и 60 г., и сахрањен у Хиландару с десне стране саборне цркве изван до самога зида ондје, гдје је израсла лоза из гроба Немањина прије 6 вијекова, која рађа и сада најдивније грожђе; и о којој се у Хиландару и у опће у Светој Гори причају чудеса.

Послије Воихнине смрти управљао је Драмом и Серезом његов зет најприје ћесар, позније деспот, Угљеша Мрњавчевић и т. д.

Поред све добре воље нијесам могао с краткоће времена да то сакровиште српског књижевнога блага опишем онако, како би задовољило научну потребу. То жалим; али другачије није могло бити.

Барем сам успио толико, да испишем из онијех јеванђеља, у којима сам нашао: записе, године, кад су и гдје писана и имена писаца.

Један је међу тијем записима од не мале вриједности за нашу историју; јер се у кратко описују својства Душанова и границе његове државе.

Јеванђеље је, у којем је тај запис на пергамену, српске рецензије умјетнички написано; а прилог је Хиландару од краља Душана — дакле прије, него што је постао цар. Година, кад је писано, није забиљежена. Али се у запису лијепо каже, да је писано „господиноу кралю, четврьтомоу Стефаноу“; па даље вели: и въ то лѣто начеть ѕдати монастырь архангела Михаила вь Призрѣнѣ градѣ“. Из овога се записа види, да је Душан почео зидати манастир св. арханђела Михаила у Призрену док је још био краљ; а довршио га је, као цар 1348. г.

Писац јеванђеља, укратко описујући у томе запису Душанове врлине, вели да ни један хришћански владалац тога времена није био ни угледнији, ни физично љепши од њега.

А Филип Мезијер, описујући посаобину папину цару Душану, по што се зацарио, између осталог вели: „qui quidem Rex inter omnes homines mundi suo tempore maior erat corpore, et terribilis facie“. (= Тај краљ бјеше већи тијелом од свијех људи на свијету, својега времена, и страшан у лицу)(¹).

Очигледна разлика између нашега домаћега и иностранога писца о Душановој физичкој љепоти: први вели, да је био најугледнији међу свијем хришћанскијем царевима онога доба; а други вели, да је био већи од свијех људи, и да је страшан у лицу.

Ову драгоцјену биљешку писца хиландарскога јеванђеља нашао сам на листу пред почетком јеванђеља Матејева послије предговора и заглавака јеванђељскијех. Писана је истом руком, словима и мастилом, која је писала цијело јеванђеље;

(¹) Гласник XXI стр. 283.

те је за то драгоцјенија; јер је аутентична и писана, у Светој Гори у лаври св. Атанасија атонскога.

Читаоци ће наћи и ову биљешку с осталијем на крају.

Али, како се до сада није знало за њу, и због важности за нашу историју, навешћу је и овдје:

„Сиѩ божьствьнаѩ и прѣблажанаѩ книга рекьше тетраеѵаггелъ писа се вь свѣтои горѣ благоѹьстивѡмоѵ. и христолюбивомоѵ. и свѣтородномоѵ. прѣвысокѡмоѵ. и самодрьжавномоѵ господиноѵ кралю, ѵетврьтомоѵ Стефаноѵ. ѥмоѵ же богь подасть по милости своѥи. и мо҆литвами свѣтихь ѥго прѣродитель вь ѡбьдрьжаниѥ и вь ѡбласть нимѣти всоѵ срьбьскоѵ ʒемлю и на Ʒагориѥ даже до Бдинѩ. грьѵькоѵ ʒемлю даже до Мороѵньца града, рекьше Христополѩ. на Солоѵнь и Диѡклитию всоѵ даже до Драѵа. Се же бысть по дароѵ божию. добродѣтели ѥго дѣлѩ. милостывь бо бѣѩше паѵе мѣри, кротькь дольготрьпѣливь. мѵжьствомь оѵкрашень и красотою тѣла. ѩко ни ѥдиномоѵ таковомоѵ кьʒороѵ бити вь благоѹьстывихь царихь. и въ то лѣто наѵетъ ʒдати монастырь архангела Михаила вь Приʒрѣнѣ градѣ. на помощь и на спасениѥ да моѵ ѥсть доѵши и тѣлоѵ еговоѵ. а хотеще ѵисти си тетраегѵагелъ поминанте прьвореѵенаго Стефана кралѩ“.

Други запис истога писца на крају овога јеванђеља, који је врло интересан с црквенога гледишта, навешћу заједно с овијем овдје и осталијем на крају међу записима.

Прегледајући у књижници ово обиље српске црквене књижевности, нађох једну србуљу на пергамену црквенога нотног пјевања, која је већ позната из Григоровићева путовања и осталијех ученијех походилаца Хиландара. По ка-

рактеру језика и правописа у њој, може се рећи, да није старија од 17. в. Исписао сам из ње једну стихиру с нотама, која се пјева на вечерњи Васкрсења, и коју ћу приложити на крају.

Нађох још једну србуљу по спољашњости тамну и худу, али по унутрашњости садржином сјајну и драгоцјену, коју до сада ни један од ученијех путника, који су прегледали хиландарску књижницу није споменуо. У њој се находи поред осталога и животопис српског до сада мало познатога калуђера Исаије. А од колике је важности, лако ће се појмити и оцијенити, кад се прочита цио, којега овдје прилажем.

Овијем ће се попунити једна велика празнина у нашој црквеној и политичкој историји.

Поред тога у овој је србуљи важно још и ово: осам дијелова Константинове граматике; кратки упутак за правопис; и кратка повијест „Ѡ писменехь Үрьноризца Храбра“; која је до сада позната по бугарској рецензији.

Србуља је на хартији средње 8-не у кожаном повезу без копача. Има 105 листова. Многи су окрзани и сви исцрвоточени по крајевима; а гдјегдје и између редака и слова. Окрпљени листови свједоче, да је много читана, а и повезивана више од један пут. Нема имена пишчева ни године, кад је писана. Али и осим језика и правописа откривају још и неки дијелови њезине садржине, да није старија од 15 вијека; н. п. правопис Константина философа, учитеља српскога код деспота Стефана Лазаревића.

На реду је, да изложим у опће њезину садржину; по томе ћу исписати у цијелости: животопис Исаије, осам дијелова граматике, и повијест о словима Црнорисца Храбра.

На листу 1) (црвенијем словима): мѣсеца їюнїа ві (12) дьнь слоужба прѣподобнаго ѡтьца нашего Петра афѡнь-

скаго творенїє. Геньнадїа ієромонаха. и доместика. на малеи вечерьнии. стихиры. гласа в҃ (8) ѿ прѣславное: —

На листу 17) **мѣсеца тога ві҃ (17) прѣподѡбнаго и богоносьнаго ѡтьца нашего Андонїа великаго. на малѣи вечерьны. стихиры. гласа в҃ (2) егда ѡть дрѣва.**

На листу 33) **мѣсеца тога ві҃ (12) паметь прѣподобнаго ѡтьца нашего Петра, аѳѡньскаго стыхь:** — **имѣеть оубѡ** и т. д.

Сьи прѣподобныи ѡтьць нашь Петрь. бѣше оубѡ вь царьство Василїа царѧ грьчьскаго Макиедона. родѡмь сїи Ивирь. сынь царѧ ивирьскаго имѣнемь, Барзабакуа. и т. д.

На листу 38) **їоунїа. ві҃ (12) житїє и жизнь иже вь свѣтыхь ѡтьца нашего Петра, аѳоньскаго. благослови отьче:** —

На крају ове повијести на листу 69 има тајном буквицом овај запис: **ʒнеѳѕ виѕлүиѯвʒь.** — који сам разријешио = Генадије доместикь.

На листу 70) **ѡсьмь честыи слова. ієлико глаголємь, и пишемь:** —

На листу 79) **Курїлъ философь. Сїа словеса вь кратцѣ изьбраньнаа. ѡть книгы Коньстантина философа. оучителѧ срьбьскаго. бывшаго при благочьстивѣмь деспотѹ Стефаноу. сыноу стараго кнеза Лазара.**

На листу 87) **ѡ писменехь Чрьнориʒца Храбра:** —

На листу 90) **мѣсеца аугоуста ка҃ (21) паметь** (овдје једна ријеч изблиједјела) **присноломинаемаго прѣподобнаго ѡтьца нашего Исаїє** и т. д.

На листу 98) **житїє и жїзнь прѣподобна и богоносьнаго оца нашего Фїлотеа иже постивышаго се въ аѳѡньсцеи горѣ. благослови отьче:** —

Ова је повијест о Филотеју писана брзописом, а једнакијем мастилом као и она о Исаији.

V.

ЖИВОТОПИС СТАРЦА ИСАИЈЕ, КОЈИ ЈЕ ЖИВИО У XIV ВИЈЕКУ.

Исаија се родио у српском Полимљу за вријеме краља Стефана Дечанскога. Отац му је Ђорђе, а мати Калина из реда српске властеле. Научивши га књизи у својем дому и васпитавши у духу властеоском, даду га српском краљу у дворску службу по ондашњем дворском и властеоском обичају.

Нашега је Исаију жеља вукла више манастиру и аскетичком животу, него сјајном двору и свјетском уживању. За то једнога дана побјегне из краљева двора у манастир св. Јаћима у Сарандапор. — Игуман га с братством радосно прими и закалуђери, гдје дуго остане. На пошљетку зажели, и с благословом игумана сарандапорскога отиде у Свету Гору у српски манастир Хиландар.

У Хиландару је тада био игуман у оно доба чувени старац Арсеније, којега спомиње и епископ рашки Никодим у запису кричије рашке 1305 г.; он прими Исаију за својега ученика.

Исаијини добри родитељи: Ђорђе и Калина једнако су о њему мислили и за њим чезнули. А Исаија опет мислио је, како, да приволи своје родитеље, да се закалуђере.

На пошљетку одлучи, да ради тога походи своје родитеље у Полимљу. Родитељи његови видећи први пут својега сина, као монаха смјерна и побожна, плакали су од радости.

Исаија, склонивши своје родитеље, да се закалуђере, позове једнога дана свештеномонахе, те их обоје замонаше, до-

бивши у калуђерству имена: Ђерасим и Тодосија. По том проживе у монашком и испосничком животу још неколике године.

Па, кад је било Богу угодно, да се с овога варљивога свијета преселе на други — вјечни и истинити; обоје умру једнога дана, и буду, по причању животописца Исаијина, сахрањени у један гроб.

Њихов се захвални и побожни син, монах Исаија, усрдно молио Богу за спасење душа својих добријех родитеља.

Наш се Исаија прочује својим строгијем монашкијем животом, памећу и ученошћу, како у Светој Гори, тако и у српском народу.

Кад су цар Душан и царица Јелена походили Хиландар и Свету Гору 1348. г., тада је престарјели игуман Арсеније, којега је цар Душан веома поштовао, при самрти препоручио Исаију царевој наклоности због врлина и даровитости.

И заиста је наш Исаија био велики љубимац цара Душана. То се потврђује и једном хрисовуљом, коју је дао манастиру руском св. Пантелејмона у Светој Гори 1349. г.

У XIV вијеку Русија није била још првога реда јевропска држава. Њезини кнежеви (владаоци) или нијесу могли или нијесу хтјели, да сврћу своју пажњу, и да помажу руском манастиру св. Пантелејмона у Светој Гори; оставивши га и са свијем заборавивши. С тога је тај манастир тада био не само у оскудном стању, него је почео да се руши и готово са свијем да запусти. На пошљетку дође у њ наш Исаија, те припадне с молбом цару Душану за помоћ и поправку манастира.

Цар Душан, којега је Света Гора признавала за цара, не освраћући се на анатему цариградскога патријарха Калиста, коју је изрекао на њ и српску цркву послије сабора у Скопљу и за њим у Серезу, уважи ту молбу, одредивши обилну по-

моћ, и тијем поставши други ктитор рускога манастира св. Пантелејмона; желио је да се са свијем поправи и у добро стање поврати.

За ово се најбоља потврда находи у Душановијем хрисовуљама, које се чувају у истом манастиру у Светој Гори, и које је објелоданио руски вриједни архимандрит Леонида у XXIV „Гласнику“ српскога ученог друштва.

Да би се ова Душанова жеља и одлука тачно извршила, ваљало је наћи вјешта и часна извршиоца. За то цар Душан изабере својега љубимца Исаију, говорећи у једној својој хрисовуљи:

„Поиска же царство ми сь всакимь прилежанииѥмь, иже на сиѥ богоȣгодно дѣло послȣжити могȣштаго; ѡбрѣтохь же чьстнаго вь иноцѣхь, мнѣ же многолюбима и вѣрна монаха Ісаїю, и на сего наложихь вьсако попеченииѥ и промишлѥнииѥ ѡ сеи светои обитѣли, томȣ нехотештȣ, сь великимь ȣмилѥнииѥмь и метанииѥмь, вькȣпѣ и сь благочьстивою и прѣвьзлюблѥнною ми царицею авгȣстиѥю кѷра Єленою. Ѡнь же молѥнииѥ наше прѣзрѣти не моги, повинȣ се и приѥ(1).

Наш је Исаија својом памећу, побожношћу, ученошћу и утицајем у српском царском двору чинио много добра светогорскијем манастирима; особито: Хиландару, св. Пантелејмону и св. Павлу.

И поред свега тога завист некијех светогорскијех калуђера, није ни њега мимоишла; те је морао преживјети горкијех дана и година;

Ружна црта, али појамна; јер обично гори завиде бољима, и чине им, кад год могу, свакојаке пакости! Ну та-

(1) Гласник XXIV стр. 234.

кијех је појава бивало у свијех народа од како је свијета и вијека, и биће их вазда.

Благо ономе, којему завиде за људске врлине и добра дјела! —

Наш добри старац Исаија надахнут науком јеванђелском, побожношћу, мудрошћу и узвишен срцем и душом над свијем страстима и људскијем ништавилом; веледушно је опраштао увреде, и монашком смјерношћу и трпљивошћу савлађивао тешкоће.

Он је страдао још и од разбојника, који су често у средњем вијеку нападали на поједине манастире у Светој Гори.

Једном, идући са своја неколика ученика у манастир св. Атанасија атонскога; ухвате га морски разбојници, и одведу на свој брод, мучећи га нечовечно и грозно! —

Исаијин животописац вели, да је трпљиво сносио те муке; хвалећи га и преузносећи до неба завршује, да га је Бог избавио из руку разбојничкијех.

Наш је Исаија радио и на пољу књижевном. Знајући добро грчки, превео је Дионисија Ареопагиту по настојању митрополита сереског Тодосија. У драгоцјеном запису, о томе пријеводу, који се чува у бечкој дворској библиотеци, споменуо је у кратко пораз српске војске на Марици 1371. г. под краљем Вукашином и деспотом Угљешом([1]).

И што је најважније, сва заслуга припада овоме знаменитом српском калуђеру што је скинута анатема са српске цркве, владалаца, свештенства и народа за вријеме кнеза Лазара и српскога патријарха Саве.

Изабраши 4 најспособнија калуђера: два Грка и два Србина, који су знали изврсно грчки, и били уједно вјешти

([1]) Миклошић Chrestomathia palaeoslovenica Vindobonae 1861. г. — Из ове је хрестоматије извадио тај запис г. Стојан Новаковић и штампао у „Примјерима књижевности и језика старога и српско-словенскога“, окренувши га на српски изговор стр. 372. Биоград 1877. г.

говорници, као што је и Исаија; а један је међу њима био и дубоки зналац канонскога права; упути се с њима у Цариград: гдје изради код тадашњега цариградскога патријарха Филотија и грчкога цара Јована и сина му Манојла Палеолога, да се скине анатема са српске цркве, коју је метнуо, као што се зна, цариградски патријарах Калист онда, кад је Душан подигао српску архијепископију на патријаршију и краљевину на царевину.

Шта се и колико зна из Цароставника о старцу Исаији и скидању анатеме с наше цркве, навешћу овдје ради веће пуноће овога животописа.

„Чьстнѣишии же старьць кирь Исаиꙗ ѕьлобѣ сеи неразд꙽рѣшеноѥ видѣвь, ревьностию раждеть се божьствьною, приидє кь кнеѕоу Лаѕароу, и ськазоуѥть ѥмоу о вешти. кнеѕь же Лаѕарь боголюбивь сы и многыми добродѣтѣльми оукрашень, сиꙗ оуслышавь иже о прѣдьреченѣи ѕьлобѣ, вь мноѕѣ печали бысть; посылаѥть старьца кир Исаию кь патриꙗрьхоу срьбьскомоу Савѣ. и пришьдь ѥдва оумоли ѥго о семь раѕдрѣшении; онь же прѣклонивь се и моли старьца Исаию поити кь Цариград поискати о семь раѕдрѣшениѥ. онь же семоу повиноувь се ꙗко поити, и пришьдь кь кнеѕоу вьѕеть оть нѥго ѥже на потрѣбоу довольнаꙗ, и тако ѥмлѥть се поути. поѥть же сь собою чьстнаго кь добродѣтелехь бывьшаго прота Светыѥ Горы кирь Теофана и два оученика ѥго Силвестра и Нифона, сь сими и Никодима глаголомь тлькователа, и сьбороу вьсемоу оповѣдаѥть, старои цари́ци кира Ѥлисавьти и вьсѣмь соуштимь властелом. таже вь Светоую Гороу вьшьдь, и оть тоудоу вь корабль вьлѣѕе царьствоуюштаго града достигь, стрѥсь и бѣды многиѥ приѥмь, царьствоуюштоу тогда Калоꙗноу Палеологоу и сыноу ѥго кирь Маноилоу. патриꙗрьхоу кирь Филотею моужоу добродѣтѣльноу и прѣмоудроу. тажс оувѣдѣно бысть пришьствиѥ старьца Исаиѥ и вина ѥѥже ради

приде; и приюеть сего патриѩрьхь и вьсь сьборь, ѩкоже юст лѣпо, сь чьстию многою. Таже сьвѣть сьтворьше о семь. праштаюють прѣжде бывьша ȥапрѣштениѩ и отьлоучениѩ цара и патриѩрьха и вьсѣхь живыихь и прѣставльшиихь се, и приюмлють вьсе арьхиюреѥ и июреѥ вь приобьштениѥ и сьслоужениѥ. бываѥть же ȥдѣ нѣчьто лоучьше ради сихь пришьдьшиихь, паче же ȥа кирь Исаию, по нѣже бѣ ȥѣло вьȥлюблюнь патриѩрьхоу. того ради дароують не кь томоу нмѣти арьхиюпископа срьблюмь, нь патриѩрьха самовластьна и никыимь же обладаюма, юдиноу о семь давьше ȥаповѣдь, ѩко аште оукрѣпеть се срьбли, и грьчьскыѥ пакы страны примоуть, митрополить и помень тѣхь рекьше патриѩрьховѣхь да не прѣмѣнеть, ѩкоже и сьборьнаѩ повелѣвають правила и семоу бывьшоу, написоують кь потврьждению синьгелиѩ, и отьпоуштають юго сь любовию и чьстию, и сь нимн два чловѣка иȥбрана кь лоучьшемоу иȥвѣштению, вь свештенониноцѣхь кирь Матеѩ и кирь Моисеѩ. иже пришьдьше вь Приȥрѣнь ѩко оть лица патриѩрьхова, и вьшьдьше вь црьковь царевоу слоужише и приобьштише се светителюмь и свештеникомь срьбьскыимь отьлоученыимь прѣжде" (¹).

Мимо ово ништа се више није знало до сада о овоме заслужном старцу Исаији. А сада с наласком његовог животописа знамо: гдје је рођен; кад; ко су му родитељи; гдје се учио; гдје се закалуђерио; шта је радио; и, какве заслуге има за српску цркву и књижевност.

Ево дакле тога животописа:

„**Мѣсеца авгоуста к͠а** (21) **паметь** (овдје једна ријеч изблиједјела) **присноспоминаемаго преподобнаго ѡтьца нашего Исаїе** (изблиједјеле двије ријечи) **Исаїнь доухь приюмлеть небеснїи вьȥдоухь. тѣло же на ȥемли остави доуховныимь своимь чедомь, велика оутѣшенїа и радости. на ȥемли остави**

(¹) Даничић. животописи краљева и архијепископа српских стр. 381 3.

Исаїа създанноую новоую обитѣль уедамь своимь доуховнымь Христе мои. на небеси доухомь вьселивть се вь вѣчние обитѣли. добродѣтельнїи твои сладкїи ѥзыкь аште оугасе на земли, ѡ отьче, нѣнимаши вь вышнїихь небесныхь оумовь сладчаишоую беседоу. Възиде ѡть соудоу кь въздоухоу велинкаа слава Исїа ємоу же слава велинкаа на земли. тебе прнивше небеснаа селенїа, ѡ отьче, и деже оуготова богь любештиимь ѥго, и нась оубогыхь немоштиихь и многыми скрьбми одрьжимихь, неостави светими молитвами нась.

Вь ка (21) сладка беседа Исїа оуспе, ѡ господи:

Сьи преподобныї и присноломинаемїи блажени ѡтьць нашь Исаїа. быть рожденїе и вьспитанїе срьбскые земле. ѡть епархїе глаголемїе Лїмань.

У једној хрисовуљи краља Милутина спомиње се међу осталијем српскијем епископијама и лимска, на којој је тада био епископ Андоније ([1]).

На једном србуљском апостолу у Народној библиотеци, који је нађен у пчинском манастиру у вријеме српскога рата за ослобођење и независност и послан од врховне команде, има овај запис:

„Сьврьши се ѡ бозѣ сьи прахи. храмь светїихь апостоль Петра и Павла. митрополїе лимскыеповеленїемь прѣѡсвещенняго митрополита лимьскаго кврь Филоѳеа.

Вь многометежное врѣме,

вь лѣто ,sцн (= 6950 = 1442).

Многогрѣшнїи Ромaнь“.

Ова је лимска епархија установљена за вријеме краља Милутина. Главно је сједиште њезина епископа било у садашњем Бијелом-пољу на Лиму у манастиру светијех апостола Петра и Павла. Тако је постојала, како прије рођења нашега старца Исаије, тако и послије његове смрти.

([1]) Архим. Леонида. Истор. опис. срб. цар. лавры Хиландаря. Москва. 1868 г. стр. 25. — Опис. древ. срп. 1847 г. Аврамовић.

Роди же се при благоѵастивѣмь и христолюбивѣмь самодрьжци всее срьпскые ꙁемле и подоунавскые и поморские и арбанашкїе светомь крали Оурошн. ѿть благородноу и благоѿѵастивоу родителю, ѿтьца Геѡргїа матере же Калїнн. вьспитѣниже бысть отрокь сь и наоуѵень книгмь. бѣше бо многолюбимь роднтели своими. и хотѣхоу юго прѣдати вь полатоу царевн. онь же послоушавь створи нмь волю вь мало време. и нехоте ѡскрбити нхь. ѿть младнхь бо ногьть вьꙁлюбивь бога. всѣмь срдцемь и всею доушею. Єѵангелское слово оуслишавь. иже оставить ѿтьца и матерь, и сва красиза мира сего. сторицею приїметь и жиꙁнь вѣѵноую наслѣднть. онь же ѵмиливь се доушею и оставль царскаа и полатоу. отьца же и матерь, и любимоую дроужинꙋ, и вса краснаа мира сего. и абие вьꙁьмь крсть свои, послѣдова Христоу. и оустрьми се бѣжа. и пришьдь достиже вь светїи монастирь светаго ѿтьца нашего Їѡакїма иже вь Сарандапори. и тоу приють бивь ѿть игоумена и ѿть все братїе сь радостию. и тако постригь власы приють аггискꙑ образь ѿть светаго игоумена и ѿть все братїе.

Желанїемь доуховным испльнив се прїиде вь Светоую Гороу аѳѡнскоу, и дошьдь вь светїи и ѵастнїи монастирь прѣсветые богородице Хиландарь нарицаемїи. и тоу сь радостию приють бивь ѿть игоумена и ѿть всею братїе. Оусрдное и троудолюбивое юго житие елико показа и то исповѣсть. трпѣнїа. смѣренїа. послоушанїа. вьꙁдржанїа поштенїа. бдѣнїа. кротостїю благогѡвѣнїа. молитвами и молении, и всакими добродѣтелми оукрасив се юко прѣвьꙁити житиюмь вь пльти аггеловидимь, все мнихы соуштею вь тои светои ѡбитѣли. югда же достиже вь сьврьшена моужа добродѣтель. вь мѣроу вьꙁраста испльненїа Христова. югоже и видѣвь богь, иже вса провиде и вѣдїи. и хотѣи всемь спасти се и вь раꙁоумь истиннїи прити.

Божьставнымь посѣштенїемь и благодатнію прѣсветаго доуха подвиг се. иже не себе юединаго на висотоу възведе довольи бѣ. нь собою поуть и родителема своима показавь. и тѣю привести къ добродѣтели аггелскаго житїа възведе. въсхотѣвь ѿтїти и видѣти отьчьство си. и ꙗкоже прїиде къ родителемь своимь и они видѣвше, познаше его. Ѡ, радости ѡ веселїа елика дароваште се тѣмь тогда. видѣвше свое чедо аггела вь пльти к ним пришьдьша. радостїю веселѣхоу се и скрбню любьзно нѣкако испльнꙗхоу ѡчи сльзами, толико време любимаго невидѣвше. Блажены же ѿтьць нашь Исаїа не трьпѣ на мнозѣ славити се родители и сьродникы своими. нь въскорѣ призвавь свештенныенноки моуже доуховные. и сихь доушепользними словеси оучѣштавь, и аггелскымь образомь оукрасивь наоучи ѡ всемь, ѡ иже како подобаюєть инокомь подвизати се доуховно. и сихь прѣименовавь, ѿтьца Герасимь, матере же Ѳеѡдосїа. таже о нихь много помоливсе. и абие ѿть нихь изиде. тьшташе бо се ꙗко да не на мнозѣ закьснить ѿть прѣдлажаюштаго юемоу любимаго и сладчаишаго подвига доуховнаго. Семоу же пришьдьшоу вь свою обитѣль. прѣподобниже родителе юего. добрѣ подвизавше се ꙗкоже подобаюєть богооугодно поживше елико време сь миром скончаше се богооугодною сьмрьтню божїемь повелѣнїемь и оба вь єдїнь дьнь. и тако положише богооугодние вь единоу ракоу и погребоше.

Ѡ чюдесѝ дивномоу. ꙗкоже мню и сиѥ богь сьдѣꙗ ради своюего оугодника ѿтьца нашего Исаїе молитвами.

Блажены же оуслышавь ѡ дивномь оуспени чьстьныхь родитель своихь. и благодаривь всеблагаго бога о нихь много молитвовавь радостию доуховною много вьзрадова се. и тако по семь благодатнію доуховною подвиже се кь послоушанїю. и обрѣть нѣкоюего велика старца просвѣштена доушею. ради юеговѣхь доуховнихь многыхь добродѣтелен

именемь Ѡрсеніа. семоу о господи повиновa се вь всако послоушаніе и покореніе. и многымь тьштаніемь потроудив се и томоу послоуживь богоугодно якоже подобаеть своемоу ѡтьцоу доуховномоу елико време.

Сего великаго и светаго старца Ѡрсеніа благочьстивы и христолюбивїи царь нашь Стефань много любѣше. и вьлми оусрьдно послоушаше. ради многыхь его доуховныхь добродѣтелеи. Егда же пріиде благочьстивыи царь наше Стефань вь Светоую Гороу, пріиде кь старцоу великомоу Ѡрсенію. и много бесѣдовавше и насладивше се доушеползнїих словесь. приемь светїи старць за роукоу ѡтьца нашего Исаїоу глаголеть. благочьстивїи царю и христолюбивїи. врѣме ѡшьствїа моего пришло есть, и се азь идоу вь поуть ѡтьць монхь и ктомоу кь пльти неимаши мене видѣти. и се тебѣ сынь мои доуховнїи Исаиа ч҃ имѣи его кь мѣсто мене вь всако исправленіе и оутѣшеніе твоимь доуховнимь исправленіемь. И оть того времена толикоу ѕѣло показа благоустивїи царь Стефань вѣроу и любавь и почьстьиа блаженнѣмь ѡтьци нашемь Исаїи елико неимамь како исповѣдати. Таже стар(ь)ць Ѡрсеніе прѣиде ѡть сего живота кь богоу. По оуспении же светаго старца изиде ѡтьць нашь Исаїе вь мѣсто безмльвно сь оученикомь своимь Силвестромь, вь мѣсто глаголемое светаго Павла поустиниа. имѣе и сьвѣтника и сьподвижника блаженаго и прѣподобнаго ѡтьца Дїонїсїа ѡсвештеннаго. и тоу прѣпроводивь време доволно вь многомь боренїи и подвизи. И оть тоудоу наставлаемь доухѡмь светымь. пріиде вь светоую ѡбитѣль светаго и славнаго великомоученика и цѣлебника Пандеелеимона. За неже бѣше и прѣжде светомоу томоу мѣстоу много помагаль и покрѣплаль, и сїе видѣвь пороушено запустѣло мало не до конца. и подвигсе ревностию божьственою, поревновавь светомоу Ѡѳанасїю аѳѡнскомоу. призвавь помошть божию и светаго великомоученика Пандеелеимона. и приемь сьвѣть и благо-

словеніє ѡть светыхь и доуховнїихь ѡтьць. изиде кь благочьстивомоу цароу Стефаноу. видѣже юго Стефань царь великою радостию вьзвеселисе о пришьствїи юго. и насладивше се доуховниихь и божьственыхь словесь. Сказавь юмоу о всакыхь вештехь юже имаше, и ѡ обновленїи и подвиженїи монастира светаго Панделенмона, и о иниихь потребахь поуждии светогорскыхь монастиреи. помошти и застоуплениї и покрѣплении. Благочьстивїи же Стефань царь. многооусрьдно и обрадовании весело приють глаголюмыимь всѣмь ѡть отьца нашего Исаїє. такожде и благочьстиваа царица Елена многооусрьдно прїимаше словеса юго. и вса елика вьсхотѣ сь радостию вса юмоу испльниише и сьврьшише. и обьдароваше многаа злата и имѣнїа на помошть и на сьзданїє монастироу. и на разданїє оубогыимь монастиремь и немоштниимь чрьнцемь. и тако юго сь радостїю и сь миромь ѡтьпоустише. ѡтьць же нашь Исаїа прииде ѡть благочьстивїихь царь кь монастирь сь радостию многою. и тако ѡть самого основанїа вьздвигь црьковь прѣкрасноу. и трапезарию, и дохїє. и всакые потрѣби, юже соуть монастироу на потрѣбоу и мнихомь на оупокоенїє, цркви велїє красно, пиргове, метохїє сь хрїсовоули царскиими. сиа вса сьврьшивь божиюю помоштїю и светаго великомоученика Панделенмона.

Егда же хотѣаше ѡть многыхь троудовь починоути и оупокоити се. нъ ненавидеи добраа старїи злодѣи иже многыимь светиимь искоушенїа наводеи. и семоу светомоу, многа искоушенїа прѣжде коньчини наведе. тогда бо нѣци добаїи подвигше се завистию и клеветами на блаженаго. и да би били инако нѣкако. нъ соуштїи и искрьнїи иже то бѣше многа добра сьтворилъ. видѣвь же то блаженїи, нехотѣ, прѣтиканиїа дати имь ни сьблазни, оуклони се ѡть нихь. да невештьшеє распалють се на злобоу. и поюмь любимаго своєго оученика иже то бѣ юмоу благооугодьнь вь всакои

слоужбѣ именемь Никандра и иноу нѣкоую братїю. и отиде на ȥападноую ȥемлю. и тамо ѡтышьдь, многы добродѣтели сътвори вь странахь тѣхь благодатию христовою. многы цръкви сътвори. ѡбитѣ житна сьвкоупи. множьство много людїи привеедь кь благоразоумию. и тако благодатию христовою вь свои пакн прїиде монастирь кь своим любовнымь чедомь доуховнымь. Тогда же и онїи сьпротивокорнїи прїидоше вь чювьство и ȥаȥрѣвше себѣ еже соуть створили покаяше се, и приеше прощенїе ѡть прѣподобнаго. видѣвше же его инои и любимаа братїꙗ доуховнаа светые тое ѡбитѣли, тогда бо тогда ѡть радости и веселїа елика имь дарова богь. таковаго свѣтилника насладити се и медоточнаго еȥика. Видѣв же блаженїи толико оусрьдїе и любовь своихь си иже к немоу. вьȥрадова се и вьȥвесели се доухѡмь. ꙗко стоештоу емоу тогда на мѣстѣ нѣкоемь равнѣ и проȥрачнѣ, и окрьсть его сьбравшихь се ликове светыхь ѡтьць и братїи любимїихь емоу инокь, множство много народа. ꙗко аггело ѡбраȥно стоеште и сь вѣрою и сь страхѡмь и сь любовию доуховною слишеште и приемлюште слово его вь срьдьци своемь. Сматрае же блажени и провиде срдьчинма ѡчима вѣроу и любавь своихь послоушникь иже кь иемоу. ѡть радости и оумиленїа. ꙗко сь сльȥами кь себѣ помолити се на многъ чась. таже пакн решти. благодароу те владыко многомилостиве господи мои Іисоус Христе, сыне и слове Бога живаго. сьбравшомоу светое свое сїе стадо: Ты его сьблюди и настави на поуть ȥаповѣден светыхь твоихь. и толикоу покаȥа любовь доуховноу кь тоу соуштимь братїамь, не тьчию вь той светой обитѣли, нь и вь иинхь окрсть иних монастирехь елици вь Светѣ Горѣ ѡбрѣтают се. всѣмь бысть ѡть него посѣштенїе и покрѣпленїе и помошть. такождеже иже кь беȥмлкїи сѣдештимь светымь ѡтьцемь вь единьствѣ вь отїшїи Богоу слоужештимь ѡкрьсть светаго Аѳѡна. и прѣчистоую и прѣсветоую владичицоу и богородицоу не-

прѣстанно славештихь много множство. ѿть него приѣше оупокоенїа и оутѣшенїа доуховнаа же и тѣлеснаа.

Нѣкогда оубо бившоу прѣкословию и расколѣ и не сьглашенїю начелникомь црьковьнимь. Грькомь и Срблемь, и не прїимахоу Грьци вь приобштенїю прѣчистыхь и божьствнынхь таинь србьскые свештенноначелникы, нь̑ и паче вельми хоулахоу. Видѣвьже то блажени ѿтьць нашь Исаїа. и да не оумножит се злоба и подвигь се доухомь светимь сь велитымь потьштанїемь. и поемь сь собою прѣжде бившаго прота иже вь Светѣи Горѣ много врѣме прѣпроводивша, и приспѣвша вь старости тьи, именемь Өеѡфана моужа многоизреднаа. бѣше бо прѣподобномоу ѿтьцоу нашемоу Исаїи сьи блажени Өеѡфань многолюбимь ради юговихь многыхь добродѣтелїи. понеже бо вѣ чюднимь обичаемь и дивнымь оукрашень. благь. кроткь, смѣреномоудрь. страннолюбць, милостивь. сладькь вь словеси. сладчаиши вь бесѣдѣ и вь всакомь сьвѣтѣ благь. нѣкаковою благораствореною и светою простотою всакомоу члвечьскомоу обичаю благооугодьнь. Такожде же и Никодима. частна и освештена моужа сила вь книгахь. силнѣиша вь разоума и словесехь и ѿвѣтѣхь. Грька родомь. иже и сьставльшаго на Оугровлашскои земли два велика и частна монастира сь великимь троудомь и потьштанїемь многѣмь и сь сьвѣтомь и помоштїю прѣподобнаго ѿтьца нашего Исаїе. и тако силою светаго доуха и божїимь посѣштенїемь сьбьцоупи општаа житиѩ множство много народа инокь чрьнорицць. иже и на тои земли сїаеть ꙗко нѣкаа свѣтлаа дьнниїца всакыеми доуховними добродѣтелми оукрашень. Такожде же и ѿть своихь оученикь избравь два чьстна моужа благоразоумна и на всакоу добродѣтель доуховноу много искоусна именемь Никандра и Сїлевестра. иже то бѣхоу блаженомоу благооугодни на всакоу слоужбоу. и вьзьмьше сь собою доволнаа иже на потрѣбоу достиже царствоующаго града.

и сьбравсе о доухоу светомь сь вселенскимь светимь патрїархомь. и сь божиею помоштїю и поспѣшенїемь светаго доуха вса елика вьсхтѣ сьтвори. Сьмиренїе и благословенїе испросивь и сьвькоупи раꙁдор светие црькве. и до дьньсь мироуіеть благодатию христовою црькови божьствиаа. Вьселенскїиже светїи патрїархь не тьмо испльни вса повелѣнаа о всакыхь работахь доуховнїихь. иже вьсхотѣ прѣподобни, нь̑ и сь великою поусьстїю ѡтьпоусти блаженаго.

Пришдьшоу же преподобномоу ѡть Цариграда сь радостию великою кь монастирь, и ѡтьтоудоу принесе многы раꙁлитние потрѣби и оутвари црковние. красни усьтние икони. ꙁавѣси. свѣштники, темблa. хора. кандила сирска. и ины многы усьтные потрѣби. И бысть веселїе радость многа вь монастири о пришьствїи праведнаго. Нь̑ и ꙗеште прѣстае стараа ꙁлоба .... ты праведникоу.

Пошьдьшоу же нѣкогда вь Лаброу блаженомоу, и сь нимь петь братие усьтныхь моужи̑ инокь. ѡ, оукы мнѣ нѣкые ради потрѣби, вьпадоше по срѣдѣ варварь̑ и всѣхь похватавьше вькрьгоше вь корабь. Прѣподобнаго же ѡтьца Исаию онїи проклети̑ крьвопїице немилостиви толико бише по всемоу тѣлоу и по светои главѣ ꙗко и всемоу тѣлоу обагрити се крьвїю. нь̑, ѡ, сѣти ѡ скрби колика ни обрѣтоше тогда. нь Исаїа по смотренїю божїю прилоучише се праведномоу. многы во скрби праведномоу. Нь̑ благїи и силнїи и уловѣколюбивы̑и милостивїи Богь свое оугодники бивѣеть искоушаіеть, нь̑ сьмрьти не прѣдаіеть до коньца. и ѡ сїе напасти вьскорѣ блаженаго сь всеію благостиіею свободи манокенїемь своимь ꙗкоже ѡнь вѣсть. нь̑ и да сьбоудетсе слово нѣкоего светаго великаго старца иже пророче блаженомоу глаголеть. ѡтьуе Исаїа моужаисе и крѣписе ꙗко болѣꙁни и скрби ждоуть тебе (овдје је једна ријеч изблиједјела) **и ѡть того врѣмене** (овдје двије врсте изблиједјеле са свијем) **оу праведнаго Iѡва, и иних многыхь светихь. и ѡть**

толикыхь искоушенїи еликоже прилоучише се блаженомоу. Нь ѡ, чюдеси. ѡ дльготрьпѣнїа. ѡ оутѣшенїа. ѡ кротости. ѡ смѣрьноумоудрїа. ѡ оумиленїа. ѡ милости. ѡ сладкыхь и топлых сльзь. ѡ светые и незлобивие простоты. елика показа светла она и просвештнаа доухомь, ꙗкоже слышахомь вь светихь писаниⷯь ѡ светом великомь Сїсои, или о иинхь великыхь светихь многыⷯь пришьдьшихь вь великоую и чюдноую простотоу и незлобие. Сице и блажений ѡтьць нашь Исаїа. вь толико прїиде незлобїе вь светоую простотоу ꙗко невѣдѣти аште вь мирѣ семь есть, или ѥст какова злоба (овдје двије ријечи изблиједјеле) како тешко. никого тоужи. ни нѣкакоко слово неоугодно комоу изрече. или неправедно нѣкое и зло вь спомeноу никако.

VI.

ѠСЬМЬ ЧЕСТЫИ СЛОВА. ЮЕЛИКО ГЛАГОЛЮЕМЬ, И ПИШЕМЬ (¹): —

По божїю ѡбразоу сьзданьномоу чловѣкоу, и слова поучьтеньномоу саномь. сего честы имиже сьстоит се, не безь оучениїа ѡставити потрѣба. аште бѡ и кромѣ сихь вь доуши сьстоит се слово. ꙗкоже оучеть богоносии ѡтьци, не кь вьторомоу рожденїю плъти. ѥст же оустнами и гласомь изꙗвлꙗемо, и проучими сего ѡроудьми пльти.

Тогда и чести кь сьставленїю трѣбоуеть. кромѣ бѡ сихь изьꙗснити о нихь же слово немоштно. соутже оубо слова честы ѡсмь, ѥлика глаголемь и пишемь. вьнѣ сихь ничто же ѥсть.

Соуть же сїе. име. рѣчь. причестие. разлучїе. мѣстоимение. прѣдь. наречїе. сьоузь. и сихь ѡсмь честы нѣкые имоуть и вь себѣ раздѣленїа. ꙗкоже се̏ име оубѡ дѣлит се на трое. вь моужьско, и женьскѡ, и срѣдние̏. имеже глаголюет се, ꙗко имать подлежеште соуштьство ѡ немже ѥсть име. Ꙗвлꙗет же сице, моужьско име. богь. ѡтьць. сынь. доухь. светь. господь. аггел. чловѣкь. Петрь. Павль. вьздоухь. вѣтрь. мѣсец. свѣть. и ѥлика симь подобна. Женско еже се̏. троица. светаа. богородица. дѣва. доуша. лоуна. землꙗ. вода. и симь подобнаа. Срѣдние же име. ѥстьство. соуштьство. царьство. владычьство. небо. чловѣчьство. и проучаа сицева. И нѣкоа сихь и кромѣ оуказа разлучїа ꙗвѣ

(¹) Црвенијем словима; тако и сва зачелна.

соѹть нѣкоꙗже трѣбоѹють кь ꙗвленїю разлнчїа. чтоже ѥсть разлнчїє. помалѣ оѹкажемь. И кромѣ оѹбѡ разлнчїа ꙗвлꙗемаа имена ѡть. соѹдѣ познавають се. моѹжьскѡмоѹ оѹбѡ именоѹ сьпрьшенїє, ѥрь, скончаваєть. женьскѡмоѹ же, азь. срѣднѥмоѹ же, онь. нпакы коеждо име дѣлит се, на падеиїи петь. ꙗже соѹть сїє. права. родна. вниовна. дателна. звателна. Сїа оѹбѡ о моѹжи сице глаголют се. права, чловѣкь. родна, чловѣковь. вниовна, чловѣка. дателна, чловѣкоѹ. звателна ѡ чловѣче. О имени же женьскѡмь сице глаголют се сїа. права, жена. родна, женина. вниовна, женоѹ. дателна женѣ. звателна, ѡ жено. Срѣднѥмоѹ же именоѹ сице послѣдоѹють подьпаднаа. права, ѥстьство. родна, ѥстьство. вниовна ѥстьство. дателна, ѥстьствоѹ. звателна, ѡ ѥстьство. Соѹть же нѣкаа имень мнѣшта҃ се быть моѹжьскаа. приложеноѹ же кь снмь разлнчїю. ꙗвлꙗют се женьскаа. небо азомь сконьчавають се, нъ ѥромь ꙗкоже и моѹжьскаа. юже соѹть сїа. крьвь. соль. стрьсть. прьсть. и просто глаголѥма, мнет се моѹжьскаа. сь разлнчїемже ꙗвлꙗют се женьска҃. Соѹт же и вь срѣднѥмь имени. не кончавающте се оноль, нъ ѥстѡмь. ꙗкоже. солнце. ѡроѹжїє. копїє. тѣмже и семоѹ потреба кь ꙗвленїю разлнчїа. Соѹт же и вь женьскомь имени, ꙗже нескончавают се на. азь, нъ на й. ꙗко милости. свекри. дьшти. да ѡва оѹбѡ имень. сь разлнчїемь. ѡва же и кромѣ сего ꙗвѣ соѹть кыє чести бывають. Соѹт бо и вь моѹжьскомь имени, ꙗже не на ѥрь коньць имоѹть, нъ̑ на, й. ꙗкоже. камн. гвозди̇. чрькы. и таковаа. Соѹть же вь именѣхь и дроѹга҃ раздѣленїа. кь моѹжьскомь же коѹпно. и женьскѡмь. и срѣднѥмь. ѡваа оѹбѡ имень ꙗвлꙗют се ѡбштаа, всемоѹ ѥстьствоѹ. ꙗко сь вь моѹжьскѡмь имени всемоѹ ѥстьствоѹ, моѹжь. собное же сьставѡмь. Петрь. Павль вь женьскѡмь же ѡпште всемоѹ ѥстьствоѹ име ѥсть жена. собное же сьставѡмь Сарьра. Аньна. вь срѣднѥмь же имени ѡбште всемоѹ ѥстьствоѹ ѥсть име. соѹштьство.

собное же сьставѡмь. небо. дрѣво. желѣꙁо. соуть же вь имены и числа. Єдино. двойно. множно. и оубо єдїноє прѣдьꙗкнихѡмь. двоино же ѥсть се. правоа. чловѣка. родиаа чловѣкоу. виновнꙗа. ꙗкоже и прꙗваꙗ. датеанаа. чловѣкомꙗ. ꙁкатеана. ѡ чловѣка. вь женьском же имени двоина сице: правꙗа, женѣ. родиꙗа, женинѣ. датеанаа, женама. виновнаа, ꙗкоже и правоа. ꙁватеанаа ѡ женѣ. вь срѣднемь же двойнаа, сице соуть. правоꙗ, ѥстьствѣ. родиаꙗ, ѥстьствоу. виновнꙗа. ꙗкоже и правꙗа. дꙗтеанаа, ѥстьствома. ꙁкатеанꙗа, ѡ ѥстьствѣ. множна̑ же, сице соуть. правоа, чловѣци. родиаа, чловѣкь̏. виновнаа, чловѣке. дателнаа, чловѣкѡмь. ꙁватеанаꙗ, ѡ чловѣци. въ женьскѡм же имени, множнаа сице. правоа, жене. родиꙗа, жень̏. виновнаа, жены. дателнаа, женамь. ꙁвателнаа, ѡ жене. срѣднаго же имени множнаа, сице. правоа, ѥстьства. родиаа, ѥстьствовь̏. дателнаа, ѥстьствомь. виновнꙗа, ꙗкоже и правоа. ꙁватеанаа. ѡ ѥстьства.

Послѣдоуюшта же именомь соуть, петь. роды. виды. начрьтанїа. числа. падежй. и оубѡ роды соуть трые. моужьскы̏ женскы. срѣднїи. видь же имень̏ дѣлит се вь сїа. вь прьвобытно. и дѣйстьвно. и повѣснѡ̏. и рододатнѡ. прьвобытнѡ. ѥсть се̏. ꙗкавь чловѣкь. не бо ѡть иного прїеть се̏. дѣистьвное же се̏, ꙗко ѡть дѣйства проꙁиваст се̏. ꙗко се. ковачь. дрѣводѣлꙗ. ѡть рода же, ꙗко се̏. манїꙗкь. шоуме. ѡть повѣстиже ꙗко се̏. ѡбѣшеникъ ѡбѣшенїи бѡ подасть всемоу родоу ѡбѣшенїа име. начрьтанїа же инаа соуть любомоудрьства хитрости. и инаа рѣчетоучьствꙗ. дроуга же писменьнаа. писменьа̏же ꙁдѣ̏ ꙗвимь. ꙗко послѣдоуюштаа чыстемь слова. начрьтанїꙗ же соуть. ѡва, проста. ѡва сложна. ѡваже прѣсложна. и ѡубо проста глаголют се. ꙗко ѡть единое чести слова сьстоет се. ꙗко се̏. Петрь. Павль. Ѳома. Милошь. Драгошь. сложна̑ же Доброславь. Радославь. Добромирь. ꙗкако бо сихь ѡть двою честоу слова слагает

се. ино бо добро, иноже слава. и дроуго радѡсть, иноже слава. и ино драго, дроугоже миръ. ѡва бо ѡть сихь соуть, нарѣчїе. ѡва же име моужьскѡ. женьско. или срѣднѣ. Что же юсть нарѣчїе вь своюмь чиноу оукажет се. имѣна же прѣднаписаше се. прѣсложно же юсть сѐ. Еже ѡть трехь чести слова слежит ю. ꙗко сѐ. благовѣстьникь. благопроиѕ-волинь. бѣдноѡтьюмлемь. ѕлопрїетьнь, и елика такова.

Соуть же нетьчїю вь именѣхь. вь моужьскѡмь. и жен-скѡмь. и срѣдниемь. нб҃ и речахь послѣдоующтаа. сложна и прѣсложна. ѡть ихже чести слежет се, ꙗвлꙗют се вь раѕдѣлюнїꙗ чести. и оубѡ роды, и виды. и начрьтанїа, сказахѡмь. числа же, единно. двоинно. множно. паденїа же. правaа. роднаа. дателнаа. виновна. ѕвателна. и оубѡ ѡ имени по силѣ ѡть чести сказахѡмь. ѡ малихь же сихь, и проча любооучинимь ꙗвѣ боудеть. ꙗже ѡ имени.

По июже прѣдварше рѣхѡмь. ꙗко ѡсмь чести соуть слова. име же вь сихь ꙗко ѡснованїе проческ бо чести. ѡгла-голанїа соуть именоу. ѡ имени бѡ глаголют се. ꙗвлꙗюште стрьсть или дѣйство его же юсть име. страждоуштаго или дѣиствоующтаго. многаеже иних҆ь.

Рѣчь сего ради рѣчь прѣжде оуставихѡмь иѕьꙗснить. рѣчь же юсть честь словоу непадаюшти. сказьтелна лицоу и врѣмени. дѣйствоуже и страсти и ѡбѣма вькоупѣ. ѡть коего лица дѣйствоует се или страждеть и вь кое врѣме. и сего ради глаголѣт се рѣчь. ꙗко раѕчиниꙗюшти лица же и врѣмена. дѣйство же и страсть и ѡбоꙗ вькоупѣ. и югда показоуеть коегождо лица дѣиство, сице глаголють рѣчь. Петрь оучаше. Павль посилаше. матьѳеи благовѣствоваше. и сѐ ꙗви дѣиство мимошьдьшаго врѣмене. Егда же ли гла-голють. Петрь оучить. Павль посилаеть. Матьѳеи благовѣ-ствоуеть. сѐ ꙗви дѣиство настоештаго врѣмене. Егда же ли глаголють, тїи вамь боудоуштъ соудїе. ли ти вамь соу-деть ꙗви дѣиство боудоуштаго врѣмена.

Сѐ ꙗви рѣчь дѣйство миноувьшаго, и настоѥшаго, и боудоуштаго врѣмене. на трѝ бо дѣлит се врѣме. ꙗви же и коѥго ȥалога соуть. сѝ рѣчь дѣйстьвнаго. дѣиство бо. вишеречена а не страсть. Страдалнаго же ȥалога соуть сїа. Христось распет се ([1]) солнце помрьчаеть, каменїе распадает се. Христось распиет се. солнце помьрькнеть, каменїе распадет се. сѐ ꙗви рѣчь минмошьдьшаго, и настоѥшаго, и боудоуштаго врѣмене страсть. и оубо ȥалогь дѣйства и страсти сказахѡмь вь сихь вишереченьныхь. ѡбоюже коупно сирѣчь, дѣиства и страсти ȥалогь, еже глаголиет се посрѣдѣ дѣиства и страсти рѣчь, по раȥдѣлиенїи врѣмене скажем. тогда бо благоꙗвлиенѣю боудеть.

Иниꙗ же послѣдоующа рѣчи скажемь. ꙗже соуть сѐ. иȥложенїе. ȥалогь. виды. начрьтанїа. числа. ѡбраȥы. врѣмена. и соупроужьства. Иȥложенїе же ѥсть сѐ. волꙗ доуши иȥносима гласѡмь, рѣчїю ꙗвлꙗема. волꙗ же доуше вь сихь петь словьь ѡбьдрьжитсѣ. вь повелѣнномь. вь молитвьномь. вь вьпрсномь. вь ȥкателномь. вь повѣсномь. ꙗже иȥложенїа нарнчют се. ѥсть и дроугое иȥложенїе. еже ȥовет се не ѡбавно, не бо можеть иȥьꙗвити само ѡ себѣ лица (и)ли врѣмена или ȥалога, и иже иное коѥ послѣдоуштихь рѣчи. сего ради ѥсть ѥгда и име нарицлиет се, тѣмже и раȥличїѥ именоу прїемлиеть. ꙗкоже сѐ. Ѥже чисти польȥно. еже ѥсти потрѣбно. ѥже играти оукорно. кромѣ же раȥличїа глаголиемоѥ не ѡбавно. сьии ими же честми слова сьставлꙗемо бываеть вѣшть именоу. или рѣчи испльнꙗюштѝ сьвѣть доуши. ꙗко сѐ. повелѣваю ти быти. повелѣваю, рѣчь ѥсть. ти, мѣсто имене. бити неѡбавно. да оубѡ, рѣчь, и име. (и)ли мѣсто (и)мене требоують неѡбавнаго, вь испльненїю сьвѣта доуше. сего ради неѡбавноѥ вь чьтеть се сь иȥло-

([1]) Попријечно написано: Христось распинает се. солнце помрѣче. каменїе распаде се.

женими. аште и ѡ себѣ само въ изложенїю силы неимать. тѣмже и нарече се неѡбавное, залогь же послѣдоующти рѣчи что јесть ꙗвихѡмь, въ послѣдоующтихь рѣчи. Вид же много ѡбразнѣ глаголјет се, въ любомоудрїй и рѣчетоучьствїй именѣхь. Что же јесть видь въ рѣчехь ꙗвимь. видь глаголјет се, рѣчи дѣлимыје на двоје. въ прьвоѡбразное, и прѣводное. ꙗко сѐ. прьвоѡбразноје, прїимоу. хокю. прѣводноје же. хокю въспрїимоу ѡть прїетїа бѡ. въспрїетїје, и проча̀ таковаа.

Подобно же. и начрьтанїа много ѡбразнѣ глаголют се. что же јесть начрьтанїе въ рѣчехь скажемь. Начрьтанїе јесть знаменїе рѣчи. проста ли јесть или сложьна. и проста, даамь. сложна въздамь, прѣсложна, въздамь јемоу. Числа же колика соуть въ имѣнехь ꙗвихѡмь. Что же соуть въ рѣчехь скажемь. дѣиствьные рѣчи числа соуть сїа. творю. твориши. творить. творeть. творива. творита. творимь. творите. Страдателна же. бию се. биješь се. биjeт се. биeва се биемо се. биете се. биют се.

Сей въ рѣчехь ꙗвихѡмь числа. число же глаголјет се. ꙗко ѡть единиць множна сьчитајеть. лица же въ рѣчехь соуть се. Чтоже јесть лице. рѣчь юже глаголјеть кто ѡ себѣ. или къ нјемоу же ѡ инијемь глаголјеть. или ѡ иномь несоуштимь тоу. Колико лиць. три. прьвоѡ. вторѡ. и третїе, ꙗко се. глаголю азь. глаголјем ты. глаголјеть онзи. и се оубо лица ꙗвихѡмь. Соуть же и двоина и множна ꙗкоже и въ имѣнехь прѣдꙗвихѡмь.

Врѣме же јесть съпротезаемо мира съставлјенїе. въ неиже всако мѣритсе движенїе. (и)ли звѣздь. (и)ли животь. (и)ли что таковихь. ѡть соудоу и дѣйства рѣчи, и страсти рѣчи. и посрѣднјеје дѣйства и страсти рѣчи въ врѣменѣ бываемые врѣмена глаголют се. разделꙗјет же се врѣме на троје. въ прѣдьбывшеје. въ настојеште. въ боудуштеје. И пакы

дѣлит се прѣдьбывшеѥ вь четири. вь теженое. вь непрѣдѣаное. вь надьпрѣдѣлюемоѥ вь прѣдьлежнимоѥ. настоештеѥ же недѣлимо ѥсть. боудоуште иже вь двое дѣлитсе. вь помалѣ бываюштеѥ. и вь боудоуштеѥ. глаголютже се врѣмена дѣйствьнѣ сице. прѣдьбывшее протеженьноѥ быѩхь. непрѣдѣаное же, быхь. двѣже проучїи. ѥзыкоу непрїетнѣ. настоештаго же, бию. вь помалѣ бываюштаго, бытию. боудоуштагоже. бити имамь. страдалнаго же ѯолога врѣмена, сице глаголют се. прѣдьбывшее протеженьное, быѩхоуме непрѣдѣаноѥ, быше ме. настоештеѥ, бию ме. помалѣ бываюштеѥ, бити ме те. боудоуштеѥ, бити ме имоуть. Посрѣдѣже страсти и дѣиства, сице глаголют се врѣмена. прѣдьбывшеѥ протоженьное. быѩх се. непрѣдѣаноѥ бихси. настоештеѥ, бию се. помалѣ бываюштеѥ, бити се ю. боудоуштеѥ, бити се имамъ. Соупроужьства же рѣчи окончаваема, ѩко се. слава. ѯемлѩ. жена. и проуаа женьскаго имене. Ѥгда же ми глаголѥмь раѯлнчїе, ѩже ѩвихомь вь единицахь срѣднаго имене правоѥ. ѩко се. небо. чювство. дрѣво. и проуаа срѣднїихь имѐнь.

Паденїа же имень раѯлнчїа нетрѣбоуют вь словѣньскомь еѯицѣ. иже имоуть прѣдьчиньних. подьчинныхь же имоуть двѣ. ѥже соуть сїе, вь моужьскѡмь имени. егоже, ѥмоуже. и оубѡ, егоже, паденїа ѥсть роднаго. ѥмоу же, дателнаго. Вь женьском же имени подьчиньна соуть три. ѥѥ. ѥи. юже. и оубо, ѥѥ; паденїа ѥсть роднаго. ѥи, дателнаго. юже, виновнаго. Вь срѣднемже, еже и вь моужьскомь. и правих же имень раѯлнчїа сь испитанїѥмь. подьчиньнаа соуть. аште и вь прѣдьчиньнаа прїемают се. множныхь же имень моужьскыхь раѯлнчїе ѩко и вь единомь. иже роднаа, ихже. дателнаа, имьже. Вь женскохь же именѣхь множна. праваа, ѥже. роднаа, ихже. дателнаа, имже. Вь срѣднем же имени раѯанчїе множно. право, ѩже. родноже и виновно ѩкоже и вь моужьскѡмь, и женьскѡмь.

И оубѡ разлнчїа вь еллиньскѡмь ѥзыцѣ. мнѡга соуть. Вь словьнскѡмь же мнѡжае сихь нхже рекохѡмь невьмѣштають се. дѣлетьже се вь двоѥ, вь прѣдчиньна и подчиньнаа. И оубѡ прѣдьчиньнаа того ради глаголютсе ѩко прѣдьвараають чиньи слог именоу. подьчиньнаже ѩко послѣдоуюшта сним. И елика прѣведохѡмь. подчиньна соуть, ѩкоже прѣдьрекохѡмь разлнчїе же сего ради нарече се. ѩко разньствоуе лица именѡмь. сирѣчь, моужьскѡмоу, женьскомоу и срѣдиѥмоу. послѣдьствоуюшта же разлнчїю соуть сїа. роды. виды. числа. что же соуть сїа. ѩвихѡмь вь именѣхь:

— И сїа оубо до зде: —

VII.

ИЗВОД ИЗ ГРАМАТИКЕ КОНСТАНТИНОВЕ
О
ПРАВОПИСУ.

Кѵрїлъ философь.

„Сїа словеса вь кратцѣ изьбраньнаа. ѡть книгы Коньстантина философа. оучителꙗ срьбьскаго. бывшаго при благоучастивѣмь деспотоу Стефаноу. сыноу стараго кнеꙁа Лаꙁара: —

Кто хоштеть писати, сьмотри ꙁде. словеса и рѣчи, и бѣлѣгы, ѡѯїе и варїе, и апострофь, и срокы, и междоусроучїе. и сьпротивные. и малителнаа слова. и повелителна, и сьврьшителнаа. и кои белѣꙁы, или коа слова прикладна соуть коимь рѣчемь. ꙗкоже ꙁде ѡбрѣштеши, пиши вь славоу божїю ꙁнаменїе, ы.[1] се, ы повелително ѥсть и испльнително. ꙗко би рещти, посла господь, апостолы. пророкы. ѥрарьхы. прѣподобные, постникы. милостникы. храбры. дѣвьставнникы. крѣпкы. моужьстьвны.ликы. лицы. сльнцы. ѡьраꙁы. сьархаггелы. сьаггелы. прѣстолы. Давидовы. моученице Варьвары. Акѵлы. къ Їсоусовы. єдинородныи сынь сеже ѡ миоꙁѣхь єдинороднїи. ты господи. мы, вы. имамы. иные. глаголы. ѿтьрыгноу вѡды. многыи. скоты. вода. Споврѣстно. ꙗкоже би рещти. бѣхоу тоу ѱы миоꙁи. или еже рече апостоль. блюдѣте ѱы. сирѣчь блюдѣте се ѡть ѱы. аште ли самѣмь чловѣкомь глаголѣши се пиши ѱи.

---

(1) Црвенијем су словима ове двије ријечи; тако и сва зачелна.

Аште ли хоштеши отроуче оучнть. прьвѣе всего нного. навнкѡхомь ѿть светынхь ѿтьць нашнхь. писати н оучнтн въ начелѣ крсте помаган. крштенїемь распехѡмь се Хрнстовн въ начелѣ. н о крьстѣ еднномь хвалнм се господьнн, по апостолоу. нь нзнде нѣцїн хоулоу вьносеть въ начелѣ глаголюште. Крсте Боже помаган. н обожеnїе творетъ крстоу. сеже юсть знаменїе божїе на бѣсы, а не божьство. мы же по грьчьскыхь, к҃д (24) хь писменехь, положнмь зде начелѡ: —

Крсте помаган.(1) азь. веде. глаголю. добро. ест. ѕѣлѡ. земла. н. ѳїта. їже. како. людїе. мыслюте. нашь. ѯн. онь. покон. рьцн. слово. трьдо. оу. фн. хнрь. ѱн. ѡ.

Сїа же приѡбрѣтена соуть нашнмь езыкоу. ꙗ. ю. ю. ѿть. ыеры. боукы. жнвете. ѣть. ша. щa. цн. чрьвь ъерь.:

Боукы таже нзьоучнвь сїе сь ѡбонхь странь. по томь написати емоу за молнтьвь светынхь ѿтьць нашнхь, ꙗкоже светын ѿтьцн повелѣше. по томь. цароу небесныи таже светын Боже. слава ї ннѣ. прѣсветаа тронце. ѿтьче нашь. господи помилоун, в҃і (12). вь ѡбразь в҃і. апостоль. Все сїе сь прилежанїемь по вьзрокоу. снрѣчь по срокоу нзьоучнвь. да нзьоуштаеть добрѣ. н не даждь емоу нн вь чесомь погрѣшнть, нлн своюю волю сьтворнтн. нн вь словѣ. нн вь снлѣ. нн вь гласѣ. аште снце вьмалѣ потроуднши се. мнѡгаа богатьства словесна вьскорѣ сьберешн. Также н писать, аште хоштешн оучнши писати, все сь бѣлѣгы, н писмени да оучнть. нночто же бѡ оунну женьнѣнше юсть вь Грьцѣхь, нлн вь Бльгарѣхь, нлн вь нннхь езыцѣхь. Еже не бытн божьствьны глаголь вь пнтакюхь, нлн сего сеже пакн нпако.

Ѡ велнко похвално вь оуднвлюнн. Ѡ прѣславное чюдо. нлн ѡ благочьстнвюе господн. нлн ѡ божьствнын пльче. мо-

---

(1) Овдје је попријечно † црвен; тако је и свако зачелно слово.

лителноже. ѡ господи спасиже. ѡ господи поспѣшиже. или ѡ владыко призри. поноситено. ѡ безаконнаа сынице Їоудеискаа. ѡ невѣрїе, подобнаа симъ. Ретемь и ѡ семь писмени ѡ великаа се главно писме ѥсть. Соломѡнь нѡѕѣ. вѡды. мѡра. Мѡүсеи. родѡвь. вѡдь. нѡгь. роүкь. ѡни. се ѡ мнѡѕѣхь. ѡблаци. ѡгниве. ѡроүжїа. ѡдры. такожде и ѡ моүжехь. Ѳеѡдорь. Ѳеѡдосїе. Ѳеѡфань. и подобнаа симъ. сеже, О. о единомь, огнѣ. облакь. одрѣ. орьль. о бозѣ вь покорителныхь же сице. вьходештоү ти господи. вьхождеиїе. иисхождеиїе. вода. море. небо. Око. ооүи. Оүи.(¹) о мнѣ. о тебѣ, о женахьже. Ѳеѡдора. Ѳеѡфана. Ѳеѡдосїа. онь. омоүжи. Ѡньсица. она. о женѣ. ѡтьцоү, о единомь ѡтьцемь. ѡ мнѡѕѣхь. отьцоү, отьцемь. Сеже о̃. үисло дрьжить седмьдесеть. Сеже, н̃. молително, и сьврьшително, и господьствоүюштеѥ. Молително. апостоли светїи молите се господеви. пророци. моүүеници. арьхаггели, аггели. иерарьси. прѣподобнїи. праведнїи. патрїарьси. милостивїи. блаѕїи. смѣренїи. үловѣколюбивїи, се ѡ мнѡѕѣхь. видѣхѡмь. вино. вина, сирѣүь оүѕрокь. виноү тожде глаголѥть сирѣүь говори. сего ради. мниси. три. үетыри. ни, неимами, или неимамы. сьдѣланьное ими. боуди име господнѥ. писанїе. питанїе. сирѣүь пишта. пи. спи. весели се. вьни. ѡтьиди, ѡтьстоүпи. ѡтьими. ѡтьнеси. оүисти. Сповѣстно. прости господь. молително. прости господи. и оүисти доүшоү мою. остави, ѡтьпоүсти, прости. Сїе все соуть повелителние, и молителне. сповѣстие же. ѡтьпоүсти. прости. оүмоли. и подобнаа симь. ѩкоже вь трьновьскыихь добрыихь изводѣхь ѡбрѣштеши.

Пакы се, ы. дѣлы, добрыими, благыми. добродѣтелными. плѡды. добры. нивы плавы. самараниины. серафтѣиины. сѡмантѣиины. еѕыкь мнѡгы. еѕыци мнѡѕїи. еѕыкь единь.

(¹) У ова три имена има у првом о једно зрнце у сриједи; у другом оо и по једно зрнце; а у трећем два зрнца.

рабы мнѡгыи. рыбиць мало. ризы мнѡгы. риза едина. погыбе, погыбѣль. рыкахь. рыдахь. вьзывахь гласы. словесы. молитвы. милостыни. ѡбѣты. ѡбидѣте. ѡбимѣте. жрьтвы. словесные. бесловесные. помысль сьврьшенїи. тьчїю помысли. помышленїа. глаголы сьврьшени. горы высѡкыи. или гѡры. врьтьпы. доубравы. кедры. бысть. бытїе. бываеть. пытанїе. испытанїе. сирѣчь прошенїе. лѣты. ѡть иништеты. злы. поустыни. пастырїе. бисры. бисерь. сиры. сирѡть. сырь, ѡть ѡвьць. скрьбы. тѣсноть. клетвы. веригы. врагы. трагы. станы. раны. штиты. жегы. жеглы. певгы. лоукы. стрѣлы. изьѡштрены, сповѣстно вь прьсы, или напрѣсы Їсоусовы. или прьсть роучныи, или ножныи. или прьсть земльнаа. или прьсть ѡть земле. роукы. ланиты. зоубы. бѣлы. ноздры. власы. главы. брады. роусы. сеже власы чловѣци. божьствныи, прѣмоудрыи. светыи, о единѡмь се. сїа вса сповѣстна соуть. сьврьшителнаа же и молителнаа. и повелителнаа соуть се. и. застоупи. спаси. помилоуи, оуштедри. сьхрани. просвѣти, ѡмы. очисти. омыи Боже, ѡтьсккрьны. освети. штедрѡты твое нииспосли. покры, ськрыи. сьпротивное. брани. раты, воискы. како, тако. би. сѣци, рани. скоуби. оумори заколи; изкрьзи кьнь, надьворь. вьнь. вьноутрь. вьны. что. ничтоже. кто. никтоже, заню, тоуню. како. тако. посрьбскомже на дворь. вьнь, вьноутрь, нань, ничтоже. би. сѣци. не досади. не оуби. не оумори. не заколи.

Сїа и на прѣдь решти хотештаа. аште добрь изводь обрѣштеши, ресавьскыи. или трьновьскыи. вса оудобно исправиши, и вь свое мѣсто вьмѣстиши. Аште ли нѣсть кое ѡть сихь вь своемь мѣстѣ, то нѣсть дѡмоу владыкы. а иже ли нѣсть дѡмоу владыкы. нѣсть ли. противно; вѣждамь же глаголю. аште и прѣмѣнеть ѡт сихь еже хотеть, нѣсть чюдно. понеже и мы вьсьврьшенїе недостигохѡмь, нь ѡть чести.

Сыже пакы бѣлѣги: † ⸂·⸃ идеже погрѣшимь, да привидьши симь мѣсто погрѣшенное. Речемь зде вь кратьцѣ,

и ѡ силахь гласоу. се ╱ оѯїа глаголет се грьчьскы. сирѣчь остра. и идеже обрѣтает се, опри оусты. сѣкии. Сеже ╲ варїа. еже есть тежька. ѡпирающти грьломь. Се есть ⁀ перииспомени. срьдьчныи гласъ. сице. Мѡусӣ емоуже свѣ̑ѕлюбе. похвалила. Се ᾿ апостроф. моужьскыи гласъ. есть. ‿ а сїа се, женьскыхь гласъ. ᾿іоўдіт. ᾿іоуліанїи. ᾿іоулїта. и прочаа ᾿іоусть. ᾿іоустинїань, моужьска соуть. ᾿іоулїань. и подобна симь. ˵ се сѐ двѣ двѣ ˶ тѐ. сѐ же пакы едино , идеже почьтомыхь книгахь вьѕымають сьписателїе вь свѣдѣтельство. ѡть бытїа. или пророчьствїа, ꙗкоже что глаголю. се дѣвоа вь чрѣвѣ прїиметь. или вь евагелїи. рече господь господеви моемоу. или идеже пре сь еретикы се ѡтьꙗвлаеть православныхь рѣчи. идеже глаголють, вѣроую вь единого Бога. или исповѣдоують истиньноую богородыцоу или поклоненїе чьстныхь иконь. Сїа вса правосливныхь соуть. и ѕрӣ бѣлѣгь сы единь ,. А идеже еретичьскые хоулы и благословїа. идеже глаголють богородыцоу не глаголати. или единосоуштна сына, отьцоу не прїемлють. ≈. или ѡть отьца и сына, доуха исходит глаголють; и ѕрӣ бѣлѣгы ˵ еретичьскые си два, ˶ да аште сихь кьпишеши идеже соуть православныхь глаголы. видиши ли вь коликоу пропасть ниѕводиши себе окааньне.

Сеже пакы идеже на конци еуагелиста, или посланїа Паулова, кь Коринѳїѡмь. или кь Филїписеѡмь идеже толикь стихѡв сїа срока и крьсть. · ╳ такожде. и сїа, · чрьнаа идеже обрѣтаетсе. и се †:· ⁊ζ. и сїа срока мала. и се междоусроуїе. „, сирѣчь коука. ꙗкоже нѣкое ѡтьдьхноутїе посрѣдѣ рѣчи се. Сеже сьпротививнаа. ; ꙗкоже что глаголю. оубѡ царь ли еси ты; или педесеть лѣть не оу имаши; и Авраама ли еси видѣль; Сеже великихь вь раѕоумѣ ест, ζ. идеже врьста сьврьшает се. глаголь же нѣкы и подь титломь. или вь тои врьстѣ невьмѣштаетсе, еже решти божьствное. или любо кои глаголь. да не ѕапинаютсе

ѱьтєштєн. макра. врахїа. ѯїли. ѵфєнь. и подїастоли; и подобнаа сним. Пакы рєѱємъ о сємь. трѣзвєнїє. трєпєть. трєсєнїє. трава. врата. страна. брана. слока. расткорєна. сьврьшєна:· ✕

Аштє хоштєшь и инако сїа словєса. писати, нєвьзбраньно ти ѥсть. тьѱїю право да пишоуть сє. такождє, и ѡть Матьѳєа свєтаго єѵаггєлїа, аштє вьпишємь или рєѱємь, ѡть Матьтєа, то глаголѥши ѡть соуєтнаго, или ѡть махинта. Ѳѡмâ. Варьѳоломєн. Наѳанаиль. Наѳань. Аѳаньсїє. Аѳѡнь. Аньѳимь. Аньѳємїє. Аѳїногєнь. Агаѳѡнь. Єѵѳїмїє. Агаѳїн. Агатагьгєль. Ѳєѡдосїє. Ѳєѡдорь. Ѳєѡфань. Ѳєѡпємьть. Ѳєѡна. Ѳєѡдорить. Ѳєѡстирїкт. Ѳавмасїє. Афѳѡнѡмь. Виѳьсанда. Виѳьсафгїн. Виѳанїа. Виѳлєѥмь. Виѳїнїа. Марьѳа. Ѳоманда. Єфраньѳоу. Нєфѳалимь. Ѳєофиль. Ѳєѡфилакть. Сїа и сним подьбна.

Аштє нє на своємь мѣстѣ стоєть. всє хоулы и развраштєнїа соуть. и єрєси. нѣцїижє.

Съжє ь нѣсть наѱєлно слово. нь повиноватєлно. и сьврьшитєлно ꙗкожє и сь вєликы ъъ, моужь, юнь. Пєтрь. Павль. и подобнаа сним. Мали жє єрьць сє ѥсть ʼʼ, сь нимьжє глаголѥши, наниижє оуповахь. имʼжє, Финїѯʼ, (и) ли кѵпарисʼ. и подобнаа. И аштє пишєши вєликы сь ъ. вь мѣстѣ малаго сєго ʼ. то растлѣваєши глаголь. и нє глаголѥши на Бога оуповати. нь вь нѣизврьжєнїє изьдвора.

Пакы. сє є погрєбєнїє. грєдєть. грєди самь. дрєвлѥ. прєдєть. прєди. двє̑ри. двєрцє. сєлѡ. сєльцє. свєтєштїа злать. грєдоуишти грєдѣи вь имє господнѥ.

Пакы ы. прѣподобних. прѣподобнымь. праведныхь. праведнымь. свєтыхь. или свєтымь. прѣды. нарѡды. рѡды вси. рѡгы. рѡзи. стьзы. поути, имижє ходиши поуты. сирѣѱь жєлѣзы, или поутоу, тождє поутю. по нѥмь жє ходиши. и да нє вьпишєши горѣ .ю или долѣ. оу да нє вьзвратиши глаголь. ꙗды, сьнѣды. бєзьсьнѣды. цѣны, бєзцѣны. вьны.

наны. помилоуи ны. идѡлы. иглы. мышца. мытарь. оуны. ты. о единомь. ти, ѡ мнѡѕѣхь.

Речемь, и о ѳїтѣ, еже юсть писмє господьствоуюштєє. Ѳеѡсь, грьчьскы, Богь глаголюет се. или ѯреи вса Богь сы. Тїмоѳєи. чьтыи Бога глаголють се. и аште пишеши, Ѳимотеи, ꙗрѡстеи Бога глаголюет се. Ѳимотеи ꙗрость глаголюет се. ѡ҃ Кириль того ради книжевны отроци, не глаголють сїю книгоу бльгарьскоу, или срьбьскоу. нь словѣньскоу. понеже ѿть з҃. (7). еѯыкь сьстави се, философь начеть, и сь нимь бѣхоу до о҃. (70). моужїи, иѯданїа ради ꙗкоже сь Давидѡмь егда сьставлꙗше ѱальтырь

Сеже, є. свеѣть господь. или светыи Боже. сь небесе. на небесехь. хлебыи небесные. сирѣчь врата небеснаа. преносить. преѯвитерь. ти спети выше. выше. и снмь. подобнаа.

Или нѣт ли горше Несторїеви ереси. еже христїани творѣть побратимьство. и приводеть еѵаггелїе свѣдѣтелꙗ своеи прѣльсти. и пагоубные нѣкые молитвы. пропоьѣедають, ꙗко вси христїане братїа есмы по крьстоу господню. Или свештеньникь на вѣньчани прьвѣе цѣлоуеи невѣстоу, ꙗкоже бї ю себѣ женоу нарекль. или сь нею вѣньчаль се снмь цѣлованїемь.

Ї. Начлеиоже юсть, и покорително. Иѡсїфь. Иоуда. Иѡна. Исаакь. Иаковь. Иѡиль. покорителноже. Гаврїиль. Гаврїиль. Оурїиль. Рафаиль. Димитрїе. Григорїе. царїе. трїе. благословенїе. метанїе. бытїе. и снмь подобнаа.

Речемь же и о тїтлѣ сеи. ҃ титла есть сань, или слава. или царьствїе. ꙗкоже юсть. б҃ь, г҃ь, ц҃рь. с҃лнце. м҃ць. ц҃рца. б҃ца. ч҃лкь. и п҃р.

Привьведьже се и добро сь нею се҃. дрьжи глаголы ꙗже суть си҃. в҃лка. в҃лчца. г҃пожа. м҃аници. б҃агть. или речеши б҃лть. непогрѣшаеши. или б҃же б҃е. или б҃лвль тожде юст ч҃лкь.

Та̀же и сѐ ѱ҃и. господьствоуюштее писме. вь ѡтьꙗвленїе вештемь и гла̑ѡлѡмь. ѡть покоа, и слова. п с сѝрѣчь ѱалѡмь. ѱалтырь. ѱаломинкь. ѱое. или Самѱѡнь. ѱалмы. ѱалѡмь. тѡмьфаинсь. о ѱѡе. риѱїмїи. ѱифїстонь, ѱали. ѱїхїмась. ѱелѡсь. и подобнаа снмь.

Тажде и сѐ ѯ. ѯерьѯь. арьта ѯерѯь. доуѯь. финїѯь. ѯенѡфь. ѯенофѡнть. ѯаньтїе. ѯаньтолоуль. ѯенѝ. ѯеиикь. Маѯїмь. Маѯимїань. еѯи. Маѯеньтїе. Канаѯагорь. Аѷѯеньтїе. Алеѯаньдрь. Алеѯїе. и подобнаа снмь. сьдрьжить же мнѡго ѡть еѷренскынхь глаголь: —

VIII.

Ѡ писменехь чрьнориꙁца храбра.

Прѣжде оубо словѣне ненмѣхоу книгь. нъ̑ чрътами и рѣꙁами чьтѣхоу и гатаахоу, погани соуште. кръстивше же се римьскыми и грьчьскыми писмены, наѹждаахоу се словѣнскы рѣчь беꙁьоустроенїа. нъ̑ како может се писати добрѣ гръчьскыми писмены, Богъ. или живѡть. или ѕѣло. или црькові. или чаанїе. или широта. или ѫдь. или юда. или юност. или юꙁыкь. и иниа. подобнаа симь. И тако бѣше мнѡга лѣта.

По томже чловѣколюбьць Богь строен въса. и не оставлѭе чловѣча рода беꙁь раꙁоума. нъ̑ въса кь раꙁоумоу приводе, и спасенїю. помиловавь родь чловѣчь, посла нимь светаго Кѡстантїна философа нарицаемаго Кирила. моужа праведна и истинна. и сьтвори нимь, л҃, (30) писмена, и осмь. ѡва оубо по чиноу грьчьскынхь писмень. ѡва же по словѣнсцѣи рѣчи. ѡть прьваго же начьнь по грьчьскоу. ѡна оубо, алфа. ась̑, аꙁь. ѡть аꙁа начеть ѡбое. и ꙗкоже ѡни подобьше се жидовскымь писменемь сътворише, тако и сь грьчьскымь. жидове бо прьвое писме имоуть алефь. Еже скаꙁаеть оучиниенїе сьврьшаюште. вьводимоу дѣтиштоу и глаголюште, оучи се. еже юсть алефь. И Грьци подобеште се томоу, алфа рѣше. и сподоби се речենїе скаꙁанїа жидовьска гръчьскоу еꙁыкоу. да речеть дѣтиштоу вьоученїа мѣсто, ишти алфа. боиши се речеть гръчьскымь еꙁикомь. Тѣмь бо подобе се светыи Кѵрилль, сътвори прьвое писме,

азь. нъ ѩко и прьвомоу соуштоу писмени азь. и ѿть Бога даноу родоу словѣньскомоу на ѿтьврьстїе оусть. вь разоумь оуѵештим се коуквамь. великомь раздвиженїемь оусть възьгласит се. а ѡна писмена маломь разьдвиженїемь оусть възгласет се и исповѣдают се. Сеже соуть писмена словѣньскаа. сице ѩ подобаеть писати и глаголати. а҃ б҃ в҃ г҃ (¹). Дрѹзїнже глаголють, поѵто ѥсть, л҃и (38) писмень сътворилъ. а можеть се и мъньшимь того писати, ѩкоже и Грци. к҃д (24) пишоуть. и не вѣдеть колицѣми пишоуть Грьци. ѥсть бо оубѡ, к҃д, писмень. нъ не наплънѩють се тѣми книгы. нъ приложили соуть, двѡгласныхь, а҃і (11) и въ писменехь же, г҃ ѕ҃ е҃. д҃, десетное. и д҃ дьтное. и сьбираютсе ихь, л҃и. Тѣмже подобно. и вь тъжде ѡбразь сьтвори светыи Кѷрилъ, л҃и (38) писмень. Дроузїиже глаголють. ѵесомоу соуть словѣньскы книгы. ни того бо есть Богь сътворилъ. тѡ ни аггели. ни соуть ижде конии. ѩко жидовьскы и римьскы и еллиньскы. иждє ѿть кона соуть. и приѥтно соуть Богомь. А дроузїи мнеть ѩко Богь намь есть сътворилъ писмена. и невѣдет се ѵто глаголюште ѡкааннїи. и ѩко прѣмн єзыкы есть Богь повелѣль книгамь быти. ѩкоже въ еѵаггелїи пишеть. и бѣ дьска написана: жидовьскы. и римьскы. и еллиньскы. а словѣньскы нѣсть тоу. тѣмь же нѣсоуть словѣньскыѥ книгы ѿть Бога.

Кь тѣмь ѵтѡ глаголюмь. или ѵто реѵемь кь тацѣмь безоумїємь. ѡбаѵе реѵемь ѿть светыхь книгь ѩкоже наоуѵихѡмь се. ѩко вьса по редоу бывають ѿть Бога. а не иногдою. нѣсть бо Богь сьтворилъ жидовьска єзыка прѣжде. ни римьска. ни еллиньска. нъ сирьскыи. иже и Адамь глагола. И ѿть Адама до потопа. и ѿть потопа дондеже Богь раздѣли єзыкы при стльпотворенїи ѩкоже пишеть. размѣшеноже вышшемь єзыкѡмь. и ѩкоже се єзыци раз-

(¹) У повијести бугарске рецензије овдје су сва слова исписана. Раш. стр. 89.

мѣсише, тако и нрави и обычае и оустави. и закони. и хытрости на езыкы. Єгѵптѣнѡмь же землемѣреніе. а Персѡмь и Халдеѡмь и Асиреѡмь, ѕвѣздоучьтеніе. влъшвеніе. врачеваніе. чарованіа. и въса хытрость чловѣча. жидовѡмже светые книгы, вь нихже ѥсть писано. ꙗко Богь небо сьтвори и землю. и вса ꙗже на нѥи. и чловѣка. и вса по редоу ꙗкоже пишеть. Єллинѡмь граматикїоу. риторикїоу. философїю. Нъ прѣжде сего Єллини не имѣхоу своимь езыкомь писмень. нъ финичьскыми писмены писахоу свою рѣчь. И тако бѣше мнѡга лѣта. Панамидь же послѣждь пришьдь. начьнь ѡть алфы и виты, ѕі (16) писмень тькмо Єллинѡмь обрѣте. прѣложише имь кадьмьлисїи писмена, г҃. тѣмь же мнѡга лѣта, ді (19) писмена писахоу. и по томь Симонидь обрѣть приложи двѣ писмени. Єпихарїиже сказатель, г҃. писмена обрѣте. и събра се ихь, кд (24). По мноѕѣх же лѣтѣхь Диѡнись граматикь ѕ҃, двѡгласныхь обрѣте. по томже дроугыи, е҃. и дроугыи, г҃, чисменитаа. и тако мноѕи мнѡгыми лѣты, едва събраше, ли (38) писмень. По томже мнѡгѡмь лѣтѡмь миноувше. божїемь повелѣнїемь обрѣте се, о҃ (70) моужь иже прѣложише ѡть жидовьска на грьчьскыи езыкь. а словѣньскыѥ книгы, единь светыи Кѡстантїнь, нарицаемыи Кѵриль. и писмена сътвори и книгы прѣложи вь малѣхь лѣтѣхь. а ѡни мнѡѕи мнѡгы лѣты, з҃ (7) ихь писмена оустрои. а о҃ (70) прѣложеніе. тѣмь же словѣньскаа писмена, светѣиша соуть и чьстнѣиша. светь бѡ моужь сътвориль ꙗ ѥсть. а грьчьскаа, Єллини поганїи. аште ли кто речеть ꙗко нѣсть оустроиль добрѣ. понеже се постраꙗють и еште. ѡтьвѣть речемь симь. и грьчьскы такожде, мнѡгажди соуть постраꙗли. Акилаа и Симьмахь. и по томь инии мноѕи. оудобѣе бѡ ѥсть потворити неже прьвое сътворити. Аште бо вьпросиши книгочие грьчьскыѥ глаголѥ. Кто вы есть писмена сътворила. или книгы прѣложиль. или вь кое време то̏ рѣдьци ѡть нихъ

вѣдеть. Аштѧ ли въпросиши словѣньскыѥ боукаре глаголѥ, кто вы писмена сътворилъ есть. или книгы прѣложилъ, то̑ въси вѣдеть. и ѿтьвѣштавше рекоуть. светыи Кѡстантїнъ философъ нарицаемы Кѵ̈риллъ. тъ̑ намъ писмена сътвори и книгы прѣложи. и Меѳодїе братъ его. П аште въпросиши въ кое врѣме, то̑ вѣдеть и рекоуть. ꙗко въ врѣмена Михаила цара грьчьскаго и Бориса кнеꙁа блъгарьскаго. и Растица кнеꙁа моравска. и Коцела кнеѕа блатеньска: —

Въ лѣто же ѿтъ съꙁданїа въсего мира.

҂ѕтѯг (= 6363 = 855) **соуть же и нии ѿтьвѣти. юже индѣ речемь. а нинѣ нѣсть врѣме. Таковъ раꙁоумь братїе Богъ есть даль Словѣнѡмь. емоу же слава и чъсть и дръжава и поклонѥнїе. нинѣ и присно и въ бескѡньчные вѣкы, аминь. —**

IX.

БИЉЕШКЕ ИЗ СТАРИЈЕХ КЊИГА КЊИЖНИЦЕ ХИЛАНДАРСКЕ.

1. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије с арабескама у злату и разнијем бојама једно од најљепших, ћирилицом, за која се до сада зна. На крају: „**Азь грѣшны Глигорие диꙗкь недостоины нарешти се диꙗкь ꙁаставихь сиѥ еуангелие ꙁлатомь кнеꙁю великославномоꙋ Мирославоꙋ синоꙋ Ꙁавидиноꙋ. А мне господи не ꙁабоуди грѣшнаго ны храни ме себѣ дѣ ми ѥсть господьне жаль. тебѣ работаки кнеꙁю своемоꙋ господиноꙋ. дѣ мне нехраниши грѣшнаго.** (Година избрисана с пергамена ножем! — ?) Али се зна по именима: Завида и сина му Мирослава, брата и синовца Немањина, да је из 12 вијека.

Упоредивши овај запис с онијем, који је прештампао г. С. Новаковић у књизи „С археолошке изложбе у Кијеву 1874 г. стр. 33—34. из „Записака императорской академіи наукъ, томъ XXII, к. I“, у коју га је унио И. И. Срезневски из збирке владике Порфирија, руског старинара; по мојему читању находе се неколике ситне разлике; иначе су једнаци.

Важност овога Мирослављева јеванђеља иште, да те разлике, и ако су ситне, овдје истакнем; толико прије, што је тај запис по читању и испису Порфиријеву прошао кроз руке два стручника, који нијесу имали у рукама оријинал.

У Новаковића:	У орђиналу и моје читање:
„Григорие“;	„Глигорие“;
„ны храни себѣ“;	„ны храни ме себѣ“;
„господиие жаль“;	„господьие жаль“;
„работавши“;	„работави“;
„дѣ ми е не хранишн“;	„дѣ мие не хранишн“.

За лист, који је био на угледу на кијевској археолошкој изложби 1874 г. из јеванђеља, из којега је поменути запис исписан и штампан (¹), вели Срезневски: „листъ этой великолѣпной рукописи хранится въ собраніи пр. Порфирія, остальние листи на Аѳонѣ“.

Из овога се не види: јесу ли и лист и запис из Мирослављева јеванђеља, из којега сам и ја исписао овај запис? или су из неког другога, за које се до сада не зна?

Ако је тај лист заиста из хиландарскога Мирослављева јеванђеља, трудно је појмити, којим је путем обогаћена њим збирка пр. Порфирија, кад листови тога јеванђеља нијесу расути; него је у тврдом везу сачувано тако добро, као да је сада прошивено и укоричено?! —

---

2. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије с арабескама у злату и разнијем бојама писано краљу Душану. У њему се находи веома важан запис између заглавака и јеванђеља Матејева: Сиѩ божьствьнаѩ и прѣблаженаѩ книга рекьше тетраеуаггелъ. писа се вь Свѣтои горѣ. благоѹьстивомоу. и христолюбивомоу. и свѣтородномоу. прѣвысокомоу. и самодрьжавномоу господиноу кралю. уетврьтомоу Стефаноу. юмоу же богь подасть по милости своюй. и молитвами свѣтихь юго прѣ-

(¹) Срезневски. Записки императ. акад. наукъ т. XXII. к. I. ст. 137—40. Новаковић, С археолошке изложбе. — Биоград 1874 г. ст. 35—36.

родитель вь ѡбьдрьжанию и вь ѡбласть имѣти всоу срьбьскоу ꙁемлю. и на Ꙁагорию даже до Бдиниꙗ. грьчьскоу ꙁемлю даже до Мороуньца града, рекьше Христополꙗ. на Солоунь и Диѡклитию всоу даже до Драча. Се же бысть по дароу божию. добродѣтели юго дѣлꙗ. милостивь бо бѣꙗше паче мѣри. кротькь дольготрьпѣливь. моужьствомь оукрашень и красотою тѣла. ꙗко иниюдиномоу таковомоу вь ꙁороу бити вь благочьстивихь царихь. и въ то лѣто начеть ꙁдати монастырь архагела Михаила вь Призрѣнѣ градѣ. на помощь и на спасению да моу юсть доуши и тѣлоу єговоу. а хотеще чисти си тетраєуаггелъ помииаите прьворечнаго Стефана кралꙗ.

Године, кад је писано, нема; али се дознаје по реченици „**и въ то лѣто начеть ꙁдати монастырь арха(и)гела Михаила вь Призрѣнѣ градѣ**“, да је писано између 1333 и 1348 г.

У истом јеванђељу на крајњем листу има овај запис:

Сеже боуди вѣдомо хотещомоу чисти книгоу сию. ꙗко недрьжить црьк(в)и вселеньска. ни на блажена. ни на литоургии. чисти апостола любо єуаг(г)елїа на всакь дьнь свѣтнимь. нь чтию редовию. рекьше сталь прѣꙁь все годищи. и свѣтнимь иꙁбраныимь иже имать тропарь. аще ли хощеть кто литоургию комоу свѣтомоу творити иши ѡбще свѣтомоу противоу свѣтомоу. а еже чисти на всакь дьнь свѣтомоу. оть свога иꙁволенїа. (Овдје је цио ред избрисан ножем).

Си тетроєуаг(г)ель писа се вь лаврѣ свѣтаго Афанасиꙗ. оть иꙁьвода манастирьска. и хотеи прѣписовати да не дрьꙁнеши раꙁвращати

на свою хотѣние. нь пиши ѩко же обрѣтаеши. по ниеже нашь родь разбратиан соу многе книгы невѣдоще силоу езыкоу грьчькомоу.

---

3. Животопис св. Саве српскога на пергамену 4-на има 210 листова; добро сачуван. — Житие и подвизы еже вь поустыни сь своимь ѡтьцемь. и ѡсобь хождениѩ. и оть части чюдесы сповѣдание иже вь светыхь ѡтьца нашего Сави прьваго архиепископа и оучитела срьбскаго. сказано прѣподобьнымь Доментїаномь, инокомь и презвѵтеромь монастира Хиландара нарицаемаго. Сьписано же Феѡдосиемь минихомь, тогожде монастира. Благослови.

На крају животописа:

„Слава сьврьшивьшоу ми, богоу нашемоу Їисоусоу Христоу сию божьствьноую книгоу, вь лѣто ,sѡмд (6844 = 1336) рукою грѣшнаго Феодоула“.

---

4. Јеванђеље на пергамену in fol. с дивнијем минијатурама 4 јеванђелиста, бугарске рецензије, добро сачувано.

На крају листа гдје је завршено јеванђеље Марково, находи се ова биљешка: Богомъ и царъ царъствоующимъ. и владыка прѣвладащимъ. творѧ и дѣѧ и съкрушаѧ хотѣнїа и дѣла блага волеѧ волащинхъ сѧ. и творащихъ вола егѡ. благоизволи оусрьдїемъ сьрдца своего велїкыї царь Геѡргїе. Синъ великаго царѣ Феѡдора Светослава прѣдръжащомоу скїптра. блъгаръскаго же и грьцкаго. и изписавъ сїе четвероблаговѣстїе, повелѣнїемъ царьства его, въ славѫ, и хвалѫ, и чьсть оцу и сыну и светомоу доухоу. царь-

сткоу же имъ оставленїа и прощенїе грѣхωмъ[†] въ лѣто ҂ѕωл (6830 = 1322)“.

По дну листа глаголицом:

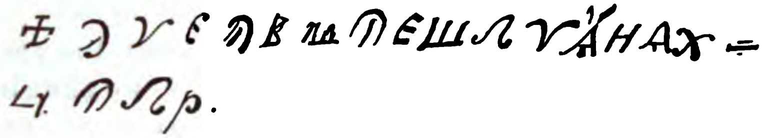

---

5. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије с особито лијепијем минијатурама у злату и различитијем бојама. На крају овај запис:

„Сию свѣтыю, д҃ добльгоовѣстныю книгы. поченише и свршише се повелѣниюмь и попеченниюмь прѣподобнаго отца нашег игоумена кvрь Арсеииа, вь лѣто ҂ѕωме (6845 = 1327) индиктиωна е҃го (5) богоу на славоу. нами аминь.

Малю же вы чтоущихь ю, ω недостатьчьнныхь простите Романа грѣшнаго т҃а, инока чрьтавшаго сихь“.

За тијем на другом и крајњем листу:

„Сию светою евангелию храма прѣсвѣтыю богородице манастира нарицюмаго Хиландара лаври светаго Симеωна и Савы въ свѣтѣи горѣ афона. Повелѣниюмь чьстнаго вь свещеноиноцѣхь игоумена кvрь Арсеииа роукою смѣренаго инока Романа писа се, вь дьни благочьстваго и прьваго цара Срьблюмь кvрь Стефана вь лѣто ҂ѕωме (6845 = 1337) индиктиωна е҃го (5)“.

Те је године Душан владао, али није био цар.

На истом листу другом руком овај запис:

„Послѣдже оукраси се чьстнымь вь свѣщено иноцѣхь игоуменомь кvрь Дорофеюмь. ...ьство благочьстиваго цара кvрь Стефана

Оурoша Срьблюмь вьтораго, сына прьвомоу прѣвисокомоу вь крѣпости же и дрьжавѣ и благоусти и всакои добродѣтели цароу кирь Стефану. вь лѣто ,ѕωѯи (6868 = 1360).

Мьздоу же да подасть комоуждо по безмѣрнѣи благости, добримь датель богь".

---

6. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије, на крају:

„**Списа же се сїа книга. вь лѣто ,ѕωѯд** (6864 = 1355) **индиктионь д҃** (9).

Вь то врѣме прѣстави се прѣвисоки господинь, а҃ (1) **царь срьбскии. сынь светаго кралю Оуроша, г҃, го.** (3) **Стѣфань Доушана. юмоу же боуди вѣчна паметь".**

---

7. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије, на крају:

„**Слава сьвршителю богоу вь вѣки аминь. Григорїе именемь минха не дѣломь. исписахь сию книжицоу светомоу великомоученикоу Христовоу Пантелеимоноу. повелѣнїемь господина и отьца ми вьсечьстнаго старца Исаие. тѣм же простите ме не потрѣбна".** Нема године, кад је писано. Али се може одредити 14 в., јер је ово онај знаменити Србин Исаија из 14 в. Види његов животопис у овоме Гласнику стр. 63.

---

8. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије, с арабескама у злату и бојама и овијем записом:

„**Азь рабь Христовь Станюкинь великии воевода Никола приложихь свѣтїи и божьствьнїи тетраевангель прѣчистои богородице**

хиландарьской. и молю югоже изволи богь игоумена и всоу братию вь домоу светние богородице хиландарьскыю или господьствующа србьскою землею сие смѣрно троудолюбие неотнети ѡть домоу богородице хиландарьскыю аще ли потьщи се кто любо отьнети сие оть богородице хиландарскыю, да моу юсть мьстьница богородица сега свѣта и вь дьнь страшнїи соудищи Христови". — Године, кад је писано, нема.

---

9. Јеванђеље на хартији in folio, српске рецензије. На крају овај запис:

„Вь славоу иже вь троици благоучьстно славимомоу господоу нашемоу Іисоусоу Христоу вь лѣто ,ѕцнѳ (6959 = 1451). сьписа се сїа книга вь дни благоучьстиваго и христолюбимаго господина деспота Вꙋка. тогда владичьствꙋющꙋ новоосвещенемꙋ митрополитоу белградцкомꙋ кирь Филоѳею. и сьписа ю попь Їѡань. господїе и отци и братїе молю ви, кого доиде сїа книга чьтѣте исправлююще аще самь что и сьгрѣшиль никто бо юсть безь грѣха тькмо єдинь богь. сице ѡбрѣтохь вь изводѣ. сьвршителю богоу, отцоу и сыноу и светомоу доухоу ниню и присно и вь вѣкы вѣковь амїнь".

---

10. Јеванђеље на хартији in folio, српске рецензије с овијем записом:

Вь лѣто ,зрѯѕ (7166) а от рождьства бога нашего Ісоуса Христа ,ахни (= 1658) мѣсеца геноуарїа 16. Смѣренїе наше Максимь архїе-

пископь пекцскый, прїиде вь светоую горв аѳωнскюоу. вь великоую лавроу срьбскоую монастирь Хиландарь".

---

11. Јеванђеље на хартији in fol. бугарске рецензије. Приложио га Хиландару Дмитар, спахија од Подгорице ҂ѕрн (7108 = 1600).

---

12. Јеванђеље на хартији in fol. штампано, бугарске рецензије. Запис на крају српски.

„Повелѣнїемь господина Їωана Басараба великаго воеводи сина Їω господина въсей ҁемли оугровлахїнскои и подоунавїю. троуд. свещенонинокь Макарїе въ лѣто ҂зк (7020 = 1512).

---

13. Псалтир на хартији српске рецензије, без године. На једној корици унутра запис овај:

„Сы ѱальтырь ωправи смѣрни Єлєктєрїе быви насилован прїети сань архиеренстка бѣлиградскїе епархи при архиепископе србьскомь Максиме лето ҂ѕрна (7151 = 1643).

---

14. Хронограф на хартији велике 4ⁿᵉ српске редакције; има 157 листова. На крају запис другом руком:

„Сїа книга рекома цароставникь монастира Хиландара храмъ ваходъ пресватие богородице васвата светихъ подписа грѣшни Рахфаилъ їеромонахъ лето ҂афи (1508)

С почетка су на 38 листова питања и одговори из догматике и о створењу свијета из историје библијске, и неколике различите бесједе св. отаца.

На 29 листу почиње повијест од створења свијета библијским начином, и о царевима римским и грчким.

У њему нема повијести ни о једном српском ни бугарском владаоцу. Али имају заграде на странама листова црвенијем мастилом, које се тичу бугарске историје, и које сам тачно исписао. Види се јасно, да их је биљежио неки Бугарин.

На 89 листу: „**Царьство Анастасїа цара.** На страни листа: **При саїи цари, наше блъгаре поюмахи ѕемлю сїю. прѣдшьщꙋ бьдынѣ. и прѣжде наѹеше понимати олнѣю ѕемлю ѡхридскоуѡ и по томъ сїю въсꙋ**“.

На 90 листу: „**Ѿть исхода же Блъгаромъ о нины ѡ.о. лѣто.**

На 115 листу. „**Царьство Константина брата Имиѕию.**

„**При семь Константинѣ цари придоше Блъгаре прѣз Доунаво и отъюше Грькомъ ѕемлю сїю въ нюи же живоуть и до нинꙗ. раѕбивше их. прѣжде же нарицаше се ѕемлꙗ сиꙗ Мисїа**“.

На 121 л. „**Царьство Льва Иконоборца.**

„**При семь цари Львѣ, Кꙋмане нападоше на Цариградь, и на всю ѕемлю. иже и потоноуше въ мори, и иѕбиени Грькы. А проѹїе блъгаре съкоше вьса**“.

На 125 л. „**При семь Львѣ бысть кньѕь Блъгаромь Кордамь.**

На 127 и 8 л. „**Царьство Никїфора Геника.**

„**Сь Никїфорь, иѕиде на Блъгарскꙋю ѕемлю при Крꙋмѣ кнеѕе. испрва оубо побѣди его. и расхити имѣнїе несимое имь тогда. и по томь же добрасе. Крꙋмь съ своими ѡставишими оть раѕбоꙗ, нападе нощїю на цара. и не тькмо раѕби Грькы, нь и самомъ царю главоу отърѣѕа. и окова врхъ ее сребромь и вълива вино вню. дааш Блъгаромъ пїти**“.

На 129 л. „Царьство Михаила Пигавеа. „Сь синъ царемь пак Кроумь кнѣзь бранъ състави под Ѡдрїнюмь, и разби юго. ꙗко ни самомꙋ цареви едва оутешти. Вьсеже царское имѣнїе Блъгаре вѣзаше: и грьчьско“.

Царство Льва Арменина иконоборца.

На 130 л. „Сь сиковомъ царемъ пак Крꙋмь красе въ Ѳракїи. испрьва оу битвѣ Блъгаре побѣдише. Гонꙗщамь же Блъгаромъ Грькы. неопаснѣ. Възвратившe се они, разбише ихъ ꙗко мало и самъ. Крꙋ(мь) неоухващенъ бысть. коню его падшꙋ подь нимъ“.

На 131 л. „Царь Грькомъ Мїхаилъ.

„При семь цари въста нѣкто Грькь їменемь Ѳома, и ораб мнѡго число воискь ꙗко мало и всоу грьчьскꙋю землю и приде хоте отъети Мїхаилꙋ царьство. Нь изшьдь блъгарскы кнѧзь Мꙋртаго, разби его. и побѣди. зане великꙋ любавь имꙗше съ Михаиломъ“.

На 132 л. „Царство Мїхаила сина Ѳеѡфилова.

„При семъ Михаїле цари. и при матери его крьстише се Блъгаре. отъ толѣже до иниꙗ лѣтъ фıа. (511). Нѣкогда бо невѣмъ ꙗко сестра Блъгарьскаго кнꙗза плѣнюна бысть Грькы, и въ царьскомь дворѣ прѣдана бысть и крьщена бысть и наоучена книзѣ. Вь царство же сихъ цареи мирꙋ соущꙋ великоу Грькы и Блъгари и премѣнена бысть на нѣкоемъ болѣринѣ Ѳеѡдорѣ Коуфарѣ. Пришьдьши она непрѣстааше оучеши брата своюго ѡ вѣре Христовѣ, доидеже и крьсти юго. ономꙋ же крьстившоу се въсташе Блъгари на нь, хотеще оубити юго, ꙗко вѣрꙋ ихъ ѡставльша. Нъ тыи изшьдь на брани, по-

бѣди ихъ. и отъ толѣ крьсти, овѣхъ волею, а другы ихъ и ноуждею".

На 136 л. „Царьство Василїа Македонѣнина.

„При семъ Василїи цари крьстише се Руси".

На 138 л. „Царство Льва прѣмоудраго, сина Василїева.

„Сь Львь царь, Оугры изведе по пизмѣ на Сїмеѡна цара блъгаромъ, понеже конскꙋ єго многажди разби. иже и разбивше его. поплѣнише блъга. а то застристь вьдрьстѣ (?). Сїмеѡнъ пакы воєвавъ на Вꙋгры (sic) поплѥнивъ землю ихъ, и самѣхъ разби и възвраща се отъ тоудѣ пакы брань състави съ Грькы и побѣди ихъ".

На 140 л. „Царьство Александ. брата Львева и Константина сина Львева.

„При семъ Константїнѣ цари. Сїмеѡнъ блъгарскы вънидє по морꙋ въ Цариградь и благослови се отъ патрїарха, и обѣдова съ царемъ. и съ нимъ изьшьдьше же отъ тꙋдꙋ наче плѣновати. и брани бывши, побѣди зло Грькы по двашди".

На 142 л. „Царство Романа Лакапїна.

„При семъ цари Романѣ блъгарскїи царь Сїмеѡнъ многажди до самаго Цариграда плѣни, паче же и царьскїи дворь пожеже; Їѡбрии прїеть и при семъ цари ꙋмре".

На 143 л. „Царьство Романа, сына Константина багрѣнороднаго.

„При семъ Романѣ цари, Петрь царь блъгарскїи оумрѣ. синове же єго Борисъ и Романъ — таиника и сꙋща въ Цариградѣ отъпоущена быста въ свое".

На 145 л. „Царьство Никїфора Фоки.

„При семъ Никїфорѣ цари, плѣнише Руси блъгарскую землю по дващь въ двою лѣтоу. царьствоваве Никїфору изведшу сва слава на нихь“.

На 148 л. „Царьство Їоана Цимисхїа.

„Сь Цимисхїи царь приеть Прѣславоу. и бъземъ въса царские бѣлегы. и самого Бориса отъведе въ Цариградь. съклече юго тамо съ царьскыхъ и сътвори юго магистра. сеже юсть сань велй въ Грьцѣхъ. По приюти же Праславѣстѣмъ. Свеславоу кнезю рускому, поплѣнившу блъгарьскоую землю, и под себе сътворшоу. а въ дрострѣ емоу сущу. Шедь тамо Цимисхи съ многими ратникы побѣди юго. самагоже своеволиѣ. отпоусти. Нъ и тъ дошедь въ Печенѣги, тамо скончa се съ всѣми своими“.

На 149 л. „Царьство Василїа и Константїна. сину Романе цара.

„Съ Василїе царь разби Самуила цара Блъгаромь по дващи. и приють Бдинь и Млинску и Великоу Праславоу и Малинъ и проче градовы многы. нь и Скопїе прѣдан бысть ему Романомъ сына Петра цара. Тамо бо бѣ далюноу Самуиль царь владати. ибо Блъгаре до Охрида и до Драча и далеє царьствоваше“.

На 150 л. „Съ царь Василїе. мнωгь и безчисльны плѣновы сътвори Блъгарωмь, и разбое люты ибω разбивь Самуила цара ЕI (15) тисїадъ Блъгаръ ослѣпи. на въсако сто единого ωставлѣа съединиюмъ окомъ. и отъсла ихъ къ Самуилу. видѣвь же ихь онъ отъ юда оумрѣть. —

родитель вь ѡбьдрьжанние и вь ѡбласть имѣти всоу срьбьскоу ʒемлю. и на Ʒагорние даже до Бдиниꙗ. грьчькоу ʒемлю даже до Мороуньца града, рекьше Христополꙗ. на Солоунь и Дигѡвалтию всоу даже до Драча. Се же бысть по дароу божию. добродѣтели юго дѣлꙗ. мылостывь бо бѣꙗше паче мѣри. кротькь дольготрьпѣливь. моужьствомь оукрашень и красотою тѣла. ꙗко ниюдиномоу таковомоу вь ʒороу бытн вь благочьстывихь царихь. и въ то лѣто начеть ʒдати монастырь архагела Михаила вь Приʒрѣнѣ градѣ. на помощь и на спасенние да моу юсть доуши и тѣлоу єговоу. а хотеще чисти си тетраєчаггелъ поминанте прьвореченаго Стефана кралꙗ.

Године, кад је писано, нема; али се дознаје по реченици „и въ то лѣто начеть ʒдати монастырь арха(н)гела Михаила вь Приʒрѣнѣ градѣ“, да је писано између 1333 и 1348 г.

У истом јеванђељу на крајњем листу има овај запис:

Сеже боуди вѣдомо хотещомоу чисти книгоу сию. ꙗко недрьжить црьк(в)и вселеньска. ни на блажена. ни на литоургии. чисти апостола любо єуаг(г)елїа на всакь дьнь свѣтнмь. нь чтию редовние. рекьше сть прѣʒь все годищи. и свѣтнмь иʒбранымь иже имать тропарь. аще ли хощеть кто литоургию комоу свѣтомоу творити ищи ѡбще свѣтомоу противоу свѣтомоу. а еже чисти на всакь дьнь свѣтомоу. оть свога иʒволенїа. (Овдје је цио ред избрисан ножем).

Си тетроєуаг(г)ель писа се вь лаврѣ свѣтаго Афанасиꙗ. оть иʒьвода манастирьска. и хотеи прѣписовати да не дрьʒнеши раʒвращати

на свою хотѣние. нь пиши ꙗко же обрѣтаеши. по нюже нашь родь раꙁвратиле соу многе книгы невѣдоще силоу еꙁыкоу грьчькомоу.

---

3. Животопис св. Саве српскога на пергамену 4-на има 210 листова; добро сачуван. — **Житию и подвиꙁы юже вь поустыни сь своимь ѡтьцемь. и ѡсобь хождениꙗ. и оть чести чюдесы сповѣданию иже вь светыхь ѡтьца нашего Сави прьваго архиепископа и оучителꙗ срьпскаго. скаꙁано прѣподобьнымь Доментїаномь, инокомь и преꙁвүтеромь монастира Хиландара нарицаюмаго. Сьписано же Өеѡдосиюмь минихомь, тогожде монастира. Благослови.**

На крају животописа:

„**Слава сьврьшивьшоу ми, богоу нашемоу Їисоусоу Христоу сию божьствьноую книгоу, вь лѣто** ,**ѕѡмд** (6844 = 1336) **рукою грѣшнаго Өеодоула**".

---

4. Јеванђеље на пергамену in fol. с дивнијем минијатурама 4 јеванђелиста, бугарске рецепсије, добро сачувано.

На крају листа гдје је завршено јеванђеље Марково, находи се ова биљешка: **Богомъ и царъ царъствоуащимъ. и владыка прѣвладащимъ. твора и дѣла и съвръшаа хотѣнїа и дѣла блага волеа болщихъ са. и твораштихъ вола егѡ. благоиꙁволи оусръдїемъ сьрдца своего велїкыї царь Геѡргїе. Синъ великаго царѣ Өеѡдора Сватослава прѣдръжащомоу скїптра. блъгаръскаго же и грьцкаго. и иꙁписавъ сїе четвероблаговѣстїе, повелѣнїемъ царьства его, въ слава, и хвала, и чьсть ѻцꙋ и сынꙋ и светомоу доухоу. царь-**

стхоу же нимъ оставленїа и прощенїе грѣхѡмъ[+] въ лѣто ҂ѕѡл (6830 = 1322)".

По дну листа глагољицом:

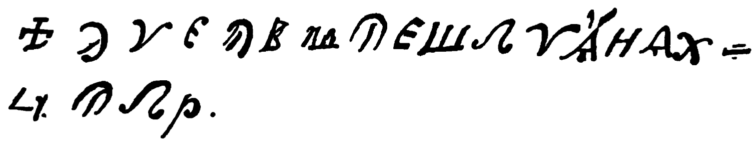

---

5. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије с особито лијепијем минијатурама у злату и различитијем бојама. На крају овај запис:

„**Сию свѣтыю, д҃ роваьговѣстныю книгы. поченше и съвршише се повелѣнию и попечению прѣподобнаго отца нашег игоумена кѵрь Арсениꙗ, вь лѣто ҂ѕѡме** (6845 = 1327) **индиктиѡна є҃го** (5) **богоу на славоу. нами аминь.**

Малю же вы чтоущихь ю, ѡ недостатьчьныхь простите Романа грѣшнаго т҃а, инока чрьтавшаго сихь".

За тијем на другом и крајњем листу:

„**Сию светою евангелию храма прѣсвѣтыю богородице манастира нарицюмаго Хиландара лаври светаго Симеѡна и Савы въ свѣтѣи горѣ афона. Повелѣнию чьстнаго вь свещеноиноцѣхь игоумена кѵрь Арсениꙗ роукою смѣренаго инока Романа писа се, вь дьни благочьстваго и прьваго цара Срьблюмь кѵрь Стефана вь лѣто ҂ѕѡме** (6845 = 1337) **индиктиѡна є҃го** (5)".
Те је године Душан владао, али није био цар.

На истом листу другом руком овај запис:

„**Послѣдже оукраси се чьстнымь вь свѣщено иноцѣхь игоуменомь кѵрь Дорофеюмь. Вь царьство благочьстиваго цара кѵрь Стефана**

Оурошa Срьблюмь вьтораго, сина прьвомоу прѣвысокомоу вь врѣности же и дрьжавѣ и благочьстй и всакои доврод ѣтели цароу кѵрь Стефаноу. вь лѣто ,ѕѡѯи (6868 = 1360).

Маздоу же да подасть комоуждe по вез-мѣрнѣи благости, добрымь датель богь".

---

6. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије, на крају:

„**Списа же се сїа книга. вь лѣто ,ѕѡѯд** (6864 = 1355) **индиктиомь Ѳ** (9).

Вь то врѣме прѣстави се прѣвисокы го-сподинь, а̃ (1) **царь срьбскын. сынь светаго кралю Оурошa, г̃, го.** (3) **Стѣфань Доушана. юмоу же боуди вѣчна память".**

---

7. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије, на крају:

„**Слава сьврьшителю богоу вь вѣкы аминь. Григорїеименемь миниха не дѣломь. исписахь сию книжицоу светомоу великомоученикоу Христовоу Пантелеимоноу. повелѣнїемь го-сподина и отьца ми вьсечьстнаго старца Исаие. тѣм же простите ме не потрѣвна".** Нема године, кад је писано. Али се може одредити 14 в., јер је ово онај знаменити Србин Исаија из 14 в. Види његов животопис у овоме Гласнику стр. 63.

---

8. Јеванђеље на пергамену in fol. српске рецензије, с арабескама у злату и бојама и овијем записом:

„**Азь рабь Христовь Станюкишь великын воевода Никола приложихь свѣтїи и божь-ствьнїи тетравангель прѣчистой богородице**

хиландарьской. и молю югоже изводи богь игоумена и всоу братию вь домоу светию богородице хиландарьскыю или господьствующа србьскою землею сию смѣрно троудолюбию неотнети ѿть домоу богородице хиландарьскые аще ли потьщи се кто любо отьнети сию оть богородице хиландарскые, да моу юсть мьстьница богородица сега свѣта и вь дьнь страшнїи соудищи Христови“. — Године, кад је писано, нема.

---

9. Јеванђеље на хартији in folio, српске рецензије. На крају овај запис:

„Вь славоу иже вь троици благоучьстно славимомоу господоу нашемоу Інсоусоу Христоу вь лѣто ҂ѕцнѳ (6959 = 1451). **сьписа се сїа книга вь дни благоучьстиваго и христолюбимаго господина деспота Вѵка. тогда владиучьствѹющѹ новоосвещенемѹ митрополитоу беаградцкомѹ кирь Филоѳею. и сьписа ю попь Їѡань. господїе и отци и братїе молю ви, кого донде сїа книга учьтѣте исправлеюще аще самь что и сьгрѣшиль никто бо юсть безь грѣха тькмо єдинь богь. сице ѡбрѣтохь вь изводѣ. сьврьшителю богоу, отцоу и сыноу и светомоу доухоу ниннѣ и присно и вь вѣкы вѣковь амїнь“.**

---

10. Јеванђеље на хартији in folio, српске рецензије с овијем записом:

Вь лѣто ҂зрѯѕ (7166) **а от рождьства бога нашего Ісоуса Христа ҂ахни** (= 1658) **мѣсеца геноуарїа** 16. **Смѣренїе наше Максимь архїе-**

пископь пекцскый, прїнде вь светоую горꙋ афонскюоу. вь великоую лаброу србьскоую монастирь Хиландарь".

---

11. Јеванђеље на хартији in fol. бугарске рецензије. Приложно га Хиландару Димитар, спахија од Подгорице ҂зрн (7108 = 1600).

---

12. Јеванђеље на хартији in fol. штампано, бугарске рецензије. Запис на крају српски.

„Повелѣнїемь господина Їωана Басараба великаго воеводи сина Їω господина вьсей земли оугровлахїнскои и подоунавїю. троуд. свещенониокь Макарїе вь лѣто ҂зк (7020 = 1512).

---

13. Псалтир на хартији српске рецензије, без године. На једној корици унутра запис овај:

„Сы ѱальтырь ωправи смѣрни Єлевтерїе быви насилован прїети сань архиерейства бѣлиградскїе епархи при архиепископе србьском Максиме лето ҂зрна (7151 = 1643).

---

14. Хронограф на хартији велике 4^не^ српске редакције; има 157 листова. На крају запис другом руком:

„Сїа книга рекома цароставникь монастира Хиландара храмъваходѣ пресвятие богородице васката сватихъ подписа грѣшни Рахфанаѣ їеромонахъ лето ҂афи (1508)

С почетка су на 38 листова питања и одговори из догматике и о створењу свијета из историје библијске, и неколике различите бесједе св. отаца.

На 29 листу почиње повијест од створења свијета библијским начином, и о царевима римским и грчким.

У њему нема повијести ни о једном српском ни бугарском владаоцу. Али имају заграде на странама листова црвенијем мастилом, које се тичу бугарске историје, и које сам тачно исписао. Види се јасно, да их је биљежио неки Бугарин.

На 89 листу: „**Царьство Анастасїа цара.** На страни листа: **При саїи цари, наше блъгаре поюмахи ѕемлю сїю. прѣдшьщꙋ бьдынѣ. и прѣжде начеше поимати олнѣю ѕемлю ѡхридскоуѡ и по томъ сїю всꙋ**“.

На 90 листу: „**Ѡть исхода же Блъгаромъ о нинѣ ѳ.о. лѣто.**

На 115 листу. „**Царьство Константина брата Ииѕию.**

„**При семь Константинѣ цари придоше Блъгаре прѣз Доунаво и отъюше Грькомъ ѕемлю сїю въ нюи же живоуть и до нинѧ. раѕбивше их. прѣжде же нарицаше се ѕемлѧ сиѧ Мисїа**“.

На 121 л. „**Царьство Льва Иконоборца.**

„**При семь цари Львѣ, Кꙋмане нападоше на Цариградь, и на всю ѕемлю. иже и потоноуше въ мори, и иѕбиени Грькы. А проуїе блъгаре съкоше вьса**“.

На 125 л. „**При семь Львѣ бысть кньѕь Блъгаромь Кордамь.**

На 127 и 8 л. „**Царьство Никїфора Геника.**

„**Сь Никїфорь, иѕиде на Блъгарскꙋю ѕемлю при Крꙋмѣ кнеѕе. испрва оубѡ побѣди его. и расхити имѣнїе неснмое нмь тогда. и по томь же добрасе. Крꙋмь съ своими ѡставишими оть раѕбоѩ, нападе нощїю на цара. и не тькмо раѕби Грькы, нь и самомъ царю главоу отърѣѕа. и окова врхъ ее сребромь и вълива вино вию. даяш Блъгаромъ пїти**“.

На 129 л. „Царьство Михаила Пигавеа. „Сь симъ царемь пак Кроумь кнѣзь бранъ състави под Ѡдрїнѥмь, и разби ѥго. ꙗко ни самомꙋ цареви едва оутешти. Вьсеже царское имѣнїе Блъгаре вѣзаше: и грьчьско“.

Царство Льва Арменина иконоборца.

На 130 л. „Сь сиковомъ царемъ пак Крꙋмь красе въ Ѳракй. испрька оу битвѣ Блъгаре побѣдише. Гонꙗщамь же Българомъ Грькы. неопаснѣ. Вьзвратившe се они, разбише ихъ ꙗко мало и самъ. Крꙋ(мь) неоухващенъ бысть. коню его пьдшꙋ подь нимъ“.

На 131 л. „Царь Грькомъ Мїхаилъ.

„При семь цари въста нѣкто Грькь їменемь Ѳома, и ораб мнѡго число воискь ꙗко мало и всоу грьчьскꙋю землю и приде хоте отъети Мїхаилꙋ царьство. Нь изшьдь блъгарскы кнѣзь Мꙋртаго, разби его. и побѣди. зане великꙋ любавь имꙗше съ Михаиломъ“.

На 132 л. „Царство Мїхаила сина Ѳеѡфилова.

„При семъ Михаїле цари. и при матери его крьстише се Блъгаре. отъ толѣже до нинꙗ лѣтъ фіа. (511). Нѣкогда бо невѣмъ ꙗко сестра Блъгарьскаго кнꙗза плѣнѥна бысть Грькы, и въ царьскомь дворѣ прѣдана бысть и крьщена бысть и наоучена книзѣ. Вь царство же сихъ цареи мирꙋ соущꙋ великоу Грькы и Блъгари и премѣнена бысть на нѣкоемъ болѣринѣ Ѳеѡдорѣ Коуфарѣ. Пришьдьши она непрѣсташе оучещи брата своѥго ѡ вѣре Христовѣ, дондеже и крьсти ѥго. оному же крьстившоу се въсташе Блъгари на нь, хотеще оубити ѥго, ꙗко вѣрꙋ ихъ ѡставльша. Нь тии изшьдь на брани, по-

бѣди ихъ. и отъ толѣ крьсти, овѣхъ волею, а дрѹгы ихъ и ноуждею".

На 136 л. „Царьство Василїа Македонѣнина.

„При семъ Василїи цари крьстише се Рѹси".

На 138 л. „Царство Львка прѣмоудраго, сина Василїева.

„Сь Львь царь, Оугры изведе по низмѣ на Сїмеѡна цара блъгаромъ, понеже конскѹ юго многажди разби. иже и разбивше его. поплѣнише блъга. а то̀ застристь вьдрьстѣ(?). Сїмеѡнъ пакы воевавъ на Вѹгры (sic) поплѣнивъ землю ихъ, и самѣхъ разби и възвраща се отъ тоудѣ пакы брань състави съ Грькы и побѣди ихь".

На 140 л. „Царьство Ѡлександ. брата Львева и Константина сина Львева.

„При семъ Константїнѣ цари. Сїмеѡнъ блъгарскы вънидe по морѹ въ Цариградь и благослови се отъ патрїарха, и обѣдова съ царемъ. и съ нимъ изьшьдьше же отъ тѹдѹ нача плѣновати. и брани бывши, побѣди злѣ Грькы по дващи".

На 142 л. „Царство Романа Лакапїна.

„При семъ цари Романѣ блъгарскӣ царь Сїмеѡнъ многажди до самаго Цариграда плѣни, паче же и царьскы̏ дворь пожеже; Ї́ѡбрии прїеть и при семъ цари ѹмре".

На 143 л. „Царьство Романа, сына Константина багрѣнороднаго.

„При семъ Романѣ цари, Петрь царь блъгарскы̏ оумрѣ. синове же юго Борисъ и Романъ — таиника и сѹща въ Цариградѣ отъпоущена быста въ свое".

На 145 л. „Царьство Никїфора Фоки.

„При семъ Никїфорѣ цари, плѣниише Руси блъгарскую ꙁемлю по двашь въ двою лѣтоу. царьствоваве Никїфору иꙁведшу сва слава на нихь“.

На 148 л. „Царьство Їоана Цимисхїа.

„Сь Цимисхїи царь приють Прѣславоу. и въꙁемъ въсꙗ царскые бѣлегы. и самого Бориса отъведе въ Цариградь. съвлече юго тамо съ царьскыхъ и сътвори юго магистра. сеже ють сань велй въ Грьцѣхъ. По приюти же Праславѣстѣмъ. Свеславоу кнеѕю рускому, поплѣнившу блъгарьскоую ꙁемлю, и под севе сътворшоу. а въ дрострѣ емоу сущу. Шедь тамо Цимисхи съ многими ратинкы побѣди юго. самагоже своеволнѣ. отпоусти. Нъ и тъ дошедь въ Печенѣги, тамо скончa се съ всѣми своими“.

На 149 л. „Царьство Василїа и Констaнтїна. сину Романе цара.

„Съ Василїе царь раꙁби Самуила цара Блъгаромь по двашн. и приють Бдинь и Млиску и Великоу Праславоу и Малинъ и проче градовы многы. нь и Скопїе прѣдан бысть ему Романомъ сына Петра цара. Тамо бо бѣ далюмоу Самуиль царь владати. ибо Блъгаре до Ѡхрида и до Драча и далею царьствоваше“.

На 150 л. „Съ царь Василїе. мнѡгь и беꙁуисльны плѣновы сътвори Блъгарѡмь, и раꙁбое люты ибѡ раꙁбивь Самуила цара ѐı (15) їилїадъ Блъгарѣ ослѣпи. на въсако сто единого ѡставлѣа съединюмъ окомъ. и отъсла ихъ въ Самуилу. видѣвь же ихь онъ отъ юда оумрѣть. —

На 151 л. „Самодрьжьстко цара Констан-тїна брата Касилїека.

„Отъ сего Касилїа бысть блъгарское царьство подь областїю грьчьскою, даже и до Асѣнѣ цара блъгарѡмь прькаго“.

---

15. Јеванђеље на пергамену in folio без првога листа, српске рецензије. Године нема, кад је писано. На свршетку Јованова јеванђеља при дну листа запис црвенијем мастилом:

„Рабь Христовь дїакь Боүнидо написах. синаксарь по трѣеваиглоү речю господина митрополита Дамиѡкиа. да аще ѥсть что и прѣгрѣѕно. прашаите, а неклъните. ерѣ неписань типикь едьи-га носрѣдь. нь се послѣ приписа да гледам добрѣ“.

За овијем на првом цијелу листу молитва „раѕдрѣшеньна“. За тијем на другом листу „слово светаго Константина философа“, које сам исписао цијело онако, како је у јеванђељу.

X.

СЛОВО КОНСТАНТИНА ФИЛОСОФА БУГАРСКОГА ПРЕСВИТЕРА ([1]).

„Проглась юсть светаго евангоулиꙗ. ꙗкоже пророци прорекше соуть прѣжде. Христось гредететь юꙁыки сьбрати. свѣть бо юсть всемоу мироу. рѣше бо ѡни слѣпии прозрѣть. глоусии оуслышеть слово боуковное. бога поꙁнають ꙗко достоить. тѣмьже оуслышите Словѣнии вси. дарь бо юсть оть бога сьꙁдань. дарь божии десные честн юсть. дарь божии доушамь николи же тлѣюе. доушамь тѣмь иже и приимоуть. се же юсть дарь. Матьѳеи, Марько, Лоука, Їѡань. оучить вьсь народь глаголюще. ииико лѣпотоу своимь доушамь. ведете, любите и радоуите се. юлико же хотеть грѣхь тѣлоу отврѣщи. и мира сего тлю отложити. и юлико житию раиское ѡбрѣсти. и иꙁбѣжати оть ѡгниꙗ горещаго. кь нь чьтениꙗ оть вьсего оума. слышите словѣньскь народь вьсь слышите слово оть бога бо приде. слово иже крьмить доуше чьльвѣчьскию. слово юже крѣпить срьдьца и оумы. слово вьса готоваꙗ бога поꙁнати. ꙗко бо беꙁь свѣта радость не боудеть. окоу видещю божию тварь всоу. нь все ни лѣпо ни видимо юсть. тако и доуша всака беꙁь боуковь не видещи божїꙗ ꙁакона добрѣ. ꙁакона книжьна доуховнаго. ꙁакона рай божии ꙗвлꙗюще. кыи бо слоухь громнаго

([1]) Ова је бесједа два пута штампана у Русији: у „Русской бес. 1858 г. II. стр. 108, од Гиљфердинга; и у „Истор. опис... Хиланд. од архим. Леониде 1868 г. Москва. Није дакле с горега, да је и ми имамо.

поутиа неслышавь можеть бога боꙗти се. но ꙁари же паки цвѣта неоухающи. како раꙁоумѣють се божию чюдо. оуста ꙗже сладька нечюють. ꙗко камена творить чьловѣка. паче же сего доуша беꙁбоуковна. мртва ꙗвлꙗт се вь чьловѣцѣхь. сеже все мы братию ꙁамишлꙗюще. глаголюемь свѣть подобающь. юже человѣки все отлоучить оть житиꙗ скотскꙑ и похоти. да неоумь имоуще нераꙁоумнь тоуждииммь юꙁыкомь слышеще слово. ꙗко мѣдна ꙁвонꙑ гласа слишите. се бо светы Павль оуче рече. молитвоу свою вьꙁдаю прѣжде богоу. ꙗко хощю словесь петь иꙁрещи. да и ве братиꙗ раꙁоумѣють. неже тмоу словесь нераꙁоумьнь. кын бо чловѣкь нераꙁоумѣють. кын неприложить притче моудрыю. скаꙁающа бесѣды правинамь. ꙗко бо тлꙗ пльтехь настоить. все плещи пача гноꙗ гноющи. югда своюго брашна неимать. тако доуша всака отьпадають жиꙁни божиꙗ неимоущи живота. Югда словесе божиꙗ неслышить. иноуже паки и притчю моудроу ꙁѣло. да глаголюемь человѣци любещи се хотеще расти божиюмь растомь. кто бо вѣры се ю невѣсть правы. ꙗко сѣмене падающа на нивѣ. тако на срдьцахь чловѣчеcѣхь. требоующе дьжда божии боуковь. да воꙁрастеть плодь божии паче. кто можеть притче все. облнчающе беꙁь книгь юꙁыки. небыгласѣ смысль нѣглаголюща. ни аще юꙁыки вса оумѣють. можеть скаꙁати немощь сихь. обаче свою притчю да приставлю. многь оумь вь малѣ рѣчи каже. наꙁи бо вси беꙁь книгь юꙁыци. брати се немогоуще беꙁь оружиꙗ сь противникомь доушь наших. готовивь плѣнѣ моукы вѣчныю. иже бо юꙁыци нелюбите врага. брати же се мыслеще с нимь ꙁѣло. отврьꙁѣте прилежно оумоу двьри. оружыю приюмше тьрьсниꙗ юже коують книгы господню. главоу троуще непрїꙗꙁни велми. боукви бо сию иже прииметь моудрость Христось глаголеть. и доуше ваше крѣпить. апостоли же сь пророкы вси. иже бо сихь словеса глаголюще подобии боудоуть врага оубити. побѣдоу приносеще вь богоу

доброу. пльти бѣжеще тлѥ гноѥвныѥ. пльтиѥ ѥже животь ꙗко вь снѣ. непадающе. крѣпко же стоѥще. богоу ꙗвльше се ꙗко храбри. стоѥще одесноую оу божиꙗ прѣстола. ѥгда огнѥмь соудить ѥꙁыкомь. радоующе се сь ангелы вь вѣкы. присно богословеще милостиваго всегда книжными пѣсми. богоу поюще человѣкы милоующемоу. ꙗко томоу подобаѥть всака слава. часть же и хвала божиꙗ выноу. сь оцемь и сь светымь доухомь. вь вѣки вѣкомь оть всеѥ твари. аминь“.

XI.

На крају овога јеванђеља находи се заклетва попа Ђорђа епископу хвостанском.

„Молитка скетыхь отьць. иже хощеть. приюти поповьство:· пракйло:·

„По правылоу светыхъ апостоль. и светыхъ отаць седми zборовь иже оуставнше правила. и zаконе црькьвне. аzь попь Ге́оргию прнюхь попове́тво оть юпископа хвостьньскаго Иосифа. и обещахь се цркви светои богороднце юпископии хвостьньскои. и настоѧщимь юпископомь хвостьньскымь. и zаписахь сию обѣщаные своюю роукою. ѩко оть селе и до сьмрти моюе. да сьмь сынь црькокны. и да дохогю кь юпископоу на zборь сь поклономь zаконнимь (г҃ поуть) оу годищи. о вьскрьсении. и на рождьствѣ христовѣ. и о покладехь. и да неоудрьжоу zаконога доходька црькквнога. никоимь оухищьрениюмь диѩволимь. и да не нагокорю властелина да ми оть ꙋ҆ли (отьмоли) доходьнь црькьви. ны да га силом оудрьжоу ни да се оукриюшьнимь. ѩко ли прѣстоупл҄ю сыю више писаньине и обѣщанию да юсмь проклеть оть господа бога вьседрьжителѩ. и оть прѣчистыю юго богомат(е)ре. и оть спасьчьстьнаго (?) и животворещаго креста. и оть светыхь в҃і (12) врьховьныхь апостоль. и четирехь юванггелисть и оть светыхь великыихь патриѩрьхь и пророкь. Аврама, Исака и Ѩкова и прочи иже по редоу. и оть светыхь проповѣдникь. о҃ (70) апостоль и моученикь. и светитель великыхь Василиѩ. Григориѩ. Иѡана zлатоустаго. Иѡана милостиваго. и Николаѩ и прочихь же по редоу. и оть светыхь отьць оть

седьми ѕборовь. и да неимамь оучестиꙗ сь праковѣрьними иерѣи. и причестити се прѣчистаго тѣла и крьви христове. нь да имь оучестие сь Арниею и Несториемь. и сь Июдою прѣдателемь христовѣмь. и да ме неотрѣши оть сие клетьве ни папа (?) ни патриꙗрьхь, ни апостоль (?) ни доуховни отьць. ꙗко ли ме конмь поутемь. стигне епископь прѣстоупивьша сию обѣть да моу плакю $\tilde{\rho}$ (100) перьперь“.

XII.

Србуља на пергамену 4-а српске рецензије; садржина: црквенонотно „пјеније“ од Цвијети до Тројичина дне.

Осврнуо сам се на њу највише за то, што се зна, да ј е црквено пјевање пренесено из Хиландара у српску цркву, и, што се у нас до сада није ништа разбирало ни расправљало о томе важном факту.

Очигледно, нов и један више доказ велике важности Хиландара у српској културној историји.

Исписавши једну стихиру 5-га гласа с нотама, која се пјева на вечерњи Васкрса и сваке недјеље за 40 дана, т. ј. до Спасова дне, тачно онако, како је у оригиналу; износим је овдје поглавито за то: не би ли се покренула воља, којега нашега вјештака те струке, да расправи постанак хиландарског и у опће српско-црквеног пјевања; и да изнађе и одреди, колико је модификовано српскијем елементом садашње пјевање у нашој цркви? —

СТИХИРА.

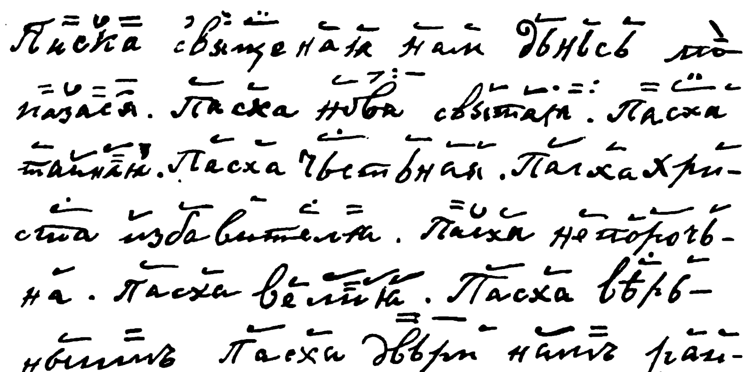

ИЗВЕШТАЈ.

НАПИСАО 1733

МАКСИМ РАДКОВИЋ

Ексарх београдског митрополита.

ПРЕПИСАО И ПРИРЕДИО

ГАВРИЛО ВИТКОВИЋ.

МОТО,

„Нами не може други родь бити приятель и добротворъ, ако ми сами се међу собомъ не узпазимо, и не одговарамо се, и не држимо се..... Немойте да едань мислите себи о злу, а други о добру; но свихъ своему оппттему добру да будете единь другому вѣрни...... Ви знате, тко су Немци..... Радъ е Немацъ сести за оно наше мало стола, и по реду чупати свакога....

... Ласно е примити господара на главу, али га е мучно скинути...... Те како е мучно скинути съ врата господара, који се силомъ намеће...... И оште нисмо едногa сметнули господара, а други хоће да кидише...... Нека будеть проклеть и проклеть сваки онај, кои би годи што особно, или тайно крио, и чинио супроть општему добру и согласію...... Или е боле, да е гласъ нашега народа српскога..... Нашъ сиромашни народъ у Мажарской земли не има ни за едну стопу коньску, нити паки какве слободе, него понизни и потурени од свакогь..... Да бисмо не били нихне обуће, веће да смо поредо шнима у сваκой правици. Радимо тако, е да би намъ био свитао образъ и нами и нашимъ старима предъ потомцима нашим......“

Из будимских споменика од 1706—1709 год.

„Ја ћу од угарских народа да начиним робље, за тим просјаке, а најзад добре католике...... Sic ratio status exposcit“.

Изрека арцибискупа, примаса и канцелара угарског Колонића.

Максим Радковић, Ексарх београдског митрополита, по налогу митрополита Вићентија Јовановића, пропутовао је 1733 цео северни и северно-источни крај Србије. Путовао је у тој цели, да испита и опише стање, у ком се налазе цркве, свештеници и народ тих крајева.

Нема сумње, да је овај или који други Ексарх обишао и проучио и остале крајеве српске а и оне, који су стајали под управом главне аустријско-српске администрације у Београду.

Јамачно су ови извештаји у неком архиву скривени, ну даће Бог, да се и они пронађу, и да се публикацијом њиховом, што боље расветли стање свију српских земаља, које стајаху под аустријском владавином од 1718 до 1739; дакле за пуне 22 године.

Ексарх Максим брижљиво је проучио стање, у православних цркава, клира и народа српског, и по свом уверењу написао је савесно у свом извештају све, што је видео и чуо.

Тај веома занимљив и поучан Ексархов извештај износим нашем читалачком свету, у жељи, да се што тачније обавесте и поуче они, који се баве проучавањем наше прошлости.

Максимов извештај посве је важан историјски податак онога времена, о коме до сада немамо ни једног домаћег књижевног споменика, који би нас тако свестрано поучио о стању нашега народа у почетку прошлога века.

У том ексарховом извештају налазимо податке за историју, земљопис и статистику наше домовине, за културно

и материјално стање нашега народа, у првој половини XVIII века.

Из тога извештаја дознајемо за један важан ну за нас жалостан факат, да је у поменуто доба било у целом том северно-источном крају само 3 школе, у Београду, Гроцкој и у Пожаревцу. Како се од турске владавине нашло, тако је остало за 22 године и под владавином аустријском. На жалост, види се, да за то време није подигнута ни једна нова школа у Србији о трошку културне владавине.

Из ексарховог извештаја видимо даље, да је 1733 г. у поменутом крају наше домовине било у 109 места, у којима беше 2549 домова; 28 парохија; 29 мирских и манастирских цркава; 1 митрополит, 5 владика (домаћих), 5 ексарха, 45 свештеника мирских, 17 калуђера, 5 ђакона, и 17 манастира.

Каква је била образованост тих свештеника; то описује Ексарх овим изразима: „Бог во истину истажеть посветившаго неразсудне сицеваго слепца.... Одь слепихь поповь оваков сијасет по људма произрасль.... И сије вѣденіе за люту неволю примити се можеть. Аз не би могал нѣга (попа) на своју душу узети..... Жали Богъ оно свештенства, что е на нѣмь.... Његовимь читанѣмь не толико славить се, елико хулить се Бог..... Изь сего видить се, какови суть учители људеј божијихь....

Такви су били попови поред само 3 школе. Као што дознајемо из споменика јужних Словена, које је из ватиканског архива исписао чувени научник Тајнер, римска пропаганда, под закриљем аустријске владавине, користила се глупошћу тих православних попова, и за 22 године потајно је придобила за унију више но половину тих необразованих попова.

А у каквом је стању био наш народ под том културном владавином? На то питање одговара нам Ексарх речима попа Петра Параћинског: „**Свуд једнако сиромаштво, кад му дотежа здје**, (под том владавином) **бјежит у Турке**“.....

Из ексарховог извештаја види се, да је под аустријском владавином наш народ у Србији подељен био на три класе. Било је људи „**војинставног чина**“, било је Срба „**под комором**,(1) али је било и „**Паора**“ или спахинских поданика (јобаћа).

Школа није било, али је било јобаћа.

У Београду, престоници „цесарске Аустро-Српске Администрације“, била је царска камерална управа, која је по свим крајевима српским имала своје чиновнике, који су прикупљали данак, десетак и разне друге намете. У свом изизвештају спомиње Ексарх: „Провизора Смедеревског“, по имену Наћа. Провизор је био управник царских камералних добара. Који су били спахије господари тих „Паора“, неказује Ексарх, тек просто назива неке људе „паорима“.

То је дакле значење оних израза ексархових: „људи стојат под комором“, „људи сут паори“.

Парохије и општине, о којима овде говори Ексарх, биле су под црквеном управом 1-о Митрополита београдског, 2-о пожаревачког владике, и 3-е вршачког владике, или, као што вели Ексарх „под Банатом“.

I.	Под митропол. било је	$8\frac{1}{2}$ парох.,	49 општ.	и	1124 дома
II.	„ вршач. влад. „	„ $8\frac{1}{2}$	„ 49	„	1035 „
III.	„ пожар. „	„ „ 1	„ 11	„	390 „

У 3 ове јепархије било је 18 парохија 109 општ. и 2549 дом.

Под Пожаревачком јепархијом биле су јамачно и ове цркве: Поречка, Мајдан-Печка, Тршка и црква манастира Горњака.

(1) Theiner „Monumenta Slavorum meridionalium“. Свеска II. стр. —

Владичанске столице биле су у Београду, Пожаревцу, Ваљеву, Ужицу, Шапцу, и у Вршцу (изван Србије). Осим тога спомињу се у овом извештају неки Јеврем владика у манастиру Раваници, и владика Михаило у Београду.

У овом извештају помињу се још калуђерице у Гроцкој и у Пожаревцу. Али се из тога не може закључити, да је у Србији било женских манастира.

Осим ових важних бележака, има у овом извештају множина података статистичких, као на пример; одстојања места од главног места у парохији; а колико је било парохија, општина, и хлебова или домова, то је већ горе изложено.

Остављамо читалачкој публици, да се увери о вредности овог ексарховог извештаја. А ја сам срећан, што сам у стању, да принесем и ову патриотску услугу, и по примеру наших старих вредних калуђера, молим читаоце речима тих честитих књижевних радника: исправљајте а не куните.

У Београду 12 марта 1884.

Г. Р.

ЧАСТ ПЕРВА.

Пришедше њих. архипастирство, господин Викентије Јоановић, Архи Епископ и митрополит словено сербски и совјетник цесарски, здје ва шанац Нараћин месеца августа 12 дне 1733 год., по својој пастирској должности, церков и содержаније церковноје, по сочиненому тефтеру Ексархом Максимом Радковичем прегледати, и начином јего прегледане церкве в'њешнеје, Сооруженије обрјетајет се точно, само сије јеште оставил, Мунара висока од камена оловом покровена, на неј висјат три малена звона. Обграждёније около црквe јест од растови колаца, једина врата на порти тако и на церкви. Ва нутрије црквe столови ординари, патос већ покварен од широке цигле. Препрата преграждена са нови даскамн. Ва једниој страни натоварене ћерамиде треба изнети, да чисто будет. Крстилници не имат никаковије, само при дуваре, како долап учињено, и тамо крстет се дјеца. Треба да се повељет справити, како се может погружат младенец. Пред икони и препрати два свјештника потребна. Пред олтарије дверej не имат, треба да се содјелајут. Осам икон престолних обветшале сут и покварене; треба да се паки помолујут, ибо сице поруганије јест Богу и свјатим јего нецјела изобразителнаго начертанија суште. Стол архијерејски потребно да се устројит, виштшији од прочих, како и на других мести. Олтар потребно јест да се ставит из нова, бесчестије слави божијеј јест. На часној трапези потребан крст бити. Појас за службу потребан. Умиваоница потребна ина, болше да се справит; тако и

проскомидија; једина саксија за ватру и окропац потребан; једин сандук, ва чем потребна садржават надлежит.

Крст изображен верху свјатих дверej свјакако потребан. Књиге црковне потребне ове: Октоихон, миней празнични миней општи, опште немоштно 12. Литургија московска; Еванђелије на велико коло; Пентикостар. Гдје Турци да су чинили таван, јест од леве стране учињен од олтарја до препрати само греде стојат, потребно било поподити и љествици учинити, гдје би дијаци временом могли стојати. Из внутра сва црков да би репарирала се, предверије ради икон столнија, и дуваре побјелити. Сије ако неби устројило сја и прибавило, велма поне нужног благољепија црвке свјетија не било би.

Ексамен

свештеника Петра Параћинскаго по повељенију њиховог Архипастирства дне и года, јакоже бјаху положено узехом пред сја црковном исправленији, вјежествје јего, и о парохиском содержанији испитаније сотворити. Јако ва перних вопрошен бист, гдје рожден: родил се во Колашинском предјелу у селу Милоју, учил књигу код њекојег Гаврила Зуграфа од Рисна, и код него проучив псалтир, во Раваницје учил код даскала Стефана једино љето; прочатајуште октоихон. Посље сего во Карловци код Максима Суворова, 9 месецеј учили се десјатословију и граматицје од части, и кад изшел из школи, господин покојни Мојсеј Петровић узел граматику од него, десјатословије и ниње содержит, које на изуст неможет точију из књиги читајет. Посље изшествија од школ карловачких, оженил се здје, и ва Белградје на 1729 лето владика Николај(¹) рукоположил јего во дијакона,

(¹) Димитријевић владика Темишварски, после смрти Митрополита Мојсеја од народа избрани Администратор Митрополије београдске.

и во том чиње једин месец днеј пребив, тамождe пак, по повељенију господина митрополита Мојсија Петровића госп. владика Максим[1] рукоположил јего на степен свјештенства, и обојим Архијерејом дал по дукат; и 30 днеј учил во Белградје свјештенствовати. По том господин покојни Архијепископ Петровић допустил без сингелији да может свјештенствовати, за что њест дал ни новца, и се ниње од нелиже парохију содершит, имат готово 3 љета. Вопрошен, јегда отпослат во парохију, вопрошал ли он должности свјештеничкој, искусил се ва неј или ни; отвјетовал, да не вопрошал. Вопрошен: јегда послан бил во парохију, что сказано јему од Архијереја пославшаго јего? Отвјетовал: да сам господин Архијепископ покојни по моленију покојног духовника Авакума рекл му, да может поити здје попoват за време, докле и сингелију не примит.

Вопрос. Понеже ињешњи наш Архипастир во својеј паствје љубопитње наклонен јест извјесно знати, ва каковом вјежествје сут свјештеници, кормителствујушти паству јего. Сего ради по сему образу, да ми имаш отвјетовати по реду јеже во первих посљедујет вједати свјештенику, но неже чрез положеније рук власт примил, и тајинствах црковних колико јест? Повјеждал ми отвјетовал: 1. Крештеније. 2. Миропомазаније, прочеже не вједајет. Вину же предлагајет, да њест учил се, ниже од кого предато му.

Вопрошен: аште невједајет на изуст, да каже, која тајна крепчајшу силу имат? Отвјетовал: невједају.

Исправлен. Свјатоје крештеније јест начални сакрамент и кромје сија тајни никтоже споменије и царствије небесноје получити неможет, по словеси господни: аште кто не родит се с више, царствије небесноје не наследит.

---

[1] Максим Гавриловић од 1721 до 1731 год. Епископ Мухачки и Сигетски.

Вопрошен: что плод јест сеја тајни и дља чесого јест первaја зовет се? Отвјетовал: ја то ништа учил, нити могу отвјетовати по сему начину.

Вопрошен: Кад не вјерујеши сије, барем на изустје божественују литургију поjеш, знаш ли, кад се и којим ли словеси совершујут се? Отвјет: На призиваније свјатаго духа.

Вопрос: Којими словеси? Отвјети невједајет.

Исправљен. По триштном глаголенији: „Господи пресвјатаго Духа апостолом твојим ниспослави", глаголет јереј форму или образ над дискосом: „и сотвори убо хљеб сеј честноје тјело Христа Твојего, а јаже во чаше сеј, честнују кров Христа Твојего"; над обојим: „преложив Духом Твојим свјатим". Дијакон. „Амин".

Вопрошен. По освјештенији свјатих даров, како вјерујеш бити сја или образителње или суштествителње?

Отвјет. Вјерујем бити само п свјетоје тјело, и кров Христову.

Вопрошен. Что во спасенију нашему нужнејше имјети?
Отвјетовал: не ведјају.
Исправљен. Вјеру правују и дјела добраја.

Вопрос. Что јест вјера праваја? Отвјет. „Вјеровати во јединаго Бога во Тројицје свјатеј славимаго, си јест Оца и Сина и свјатаго Духа, нераздјелноје Божество и царство", и проча, како свјати Атанасије у својему символу глаголет изповједуја.

Вопрошен: колико сел имат под собом? Отвјетовал имат 6.

Котороје перво? Отвјет: Параћин.
Колико имат хљебова? Отвјет 28 имат.

Које је друго село к сеј нурији належаште? Отвјет: Мала Мутница. — Колико сахата од Параћина до

Мале Мутнице? Један сахат и фертал — Колико хљебова имат? Отвјет 13 хљебов.

Вопрос. Које је друго село, и колико сахата од Параћина?

Отвјет. Велика Мутница; до ње сахат и пол. Црков имут нову, хљебова имат 18.

Вопрос. Које је третије село, и колико је од Параћина сахата, и којего села најближе? Отвјет: Плана далином сахат и пол, имат 10 хлебов; најближа села: Мириловци(1) и Доње Мутнице. —

Вопрос. Које је четвртоје село, и колико далеко од Параћина; колико в нем хљебов, и кому је селу најближе? Отвјет. Видово, далеко од Параћина 3 фертаља сахата; 11 кућа или хлебов; најближе Параћину.

Вопрос. Које је 5 село? Отвјет, из Видова что су двигнули паоре и здје више Параћина населили, зовут се Видојевци; имат 13 хљебов; најближе Параћина. — Шесто Сталаћ, којег, како немогавши од сјуду послуживат, оставил и не попујет им.

Вопрос. Кад идеши в тоја села причашчавати, крстити и проче тајне совершивати, кого на својем мјестје здје остављајеши? Отвјет. Препоручујем свјештенику Вулети. како га је Ексарх наредил, однелиже поп Стефан побјегл у Турке.

Вопрос. Кад по сели венчајеши и крстиши дјет, на којем мјестје сија дјејствујеши? Отвјет. По сели ниже когда крстил у дому чијем, ни пак вјенчал. Само једино дјете, что се хотело преставити, те га у дому крстил. А друго, что је Параћину близ, то в. Параћини совершава, а что је Мутнице горне, то у оној цркви.

(1) Мириловац.

Вопрос. Имат ли које безаконије у твојеј парохији? Отвјетовал, да се њест слишало.

Вопрос. У сами сели? Отвјет. Свуд једнако сиромаштво, кад му дотеже здје, бјежит у Турке, тако пак из Турака овамо.

Вопрос. Колико дал Ексарху на страну митрополита? Отвјет. 24 фор. и њему 1 фор. 30 кр.

Сије испита них. Архипаст. понизње прелагао

Викентије Стефановић с р.,
архидијакон.

Пришедше ва Пожаревац августа 18-ог 1733 года, первеје црков и стјажаније црковноје начахом преписовати, јакоже послједујет,

Храм светаго Архистратига.

Црков камено стројнаја, во ва висоту 2 кловтера, ва долготу 12 кловтереј, убјелена кречем, шиндром покривена растовом. Еште јест тврд покров. На цркви 2 крста средња од плеха. Од полунощтније страни врата једина од брестовине дупла са кровом. Такова и на препрати. Около цркве два шуха фластеровано каменом. В нутрије цркве, прво је олтар довољно простран, патосан широком циглом, тако и всја црков. Свод на овој цркви од дасака чамови лепо устројеп. В начаље первопрестолија пенжер једин огрезни стаклени окни и катре (Gitter) од гвоздија. Частнаја трапеза на једином столпу устројена од камена не освештена, даска проста на столпу утврждена, на неј перви покров од чита, два од бела чиста платна. Под Еванђелијем нов јастучић од свили шарене. Кутија, в нејже свјатаја стојет, од древа на шраф. Антими(н)с мален покојног митрополита Мојсија Петровића. Два свјештника од туча. Два крста окована водичарска са стопицами и позлаштена. Једин ветх

и порушен. Еванђелије московско ново, кожеју оправлено. Литургија московска нова без типика. Проскомидија при дувару од камена созидата, лепо почернела од горјаштих свешт. На неј три покрова од чита: 1 свјештеник од туча; 6 икон, 1 путир стар, био до звјездица и кашика од сребра; Ајер, (ваздух) и два покровци од свиле чрвене. Звонце од туча. Сојединеница чаша стаклена. Анафорника од бакара 2, леген и ибрик, једин укроп од бакара, једине мумаказе од мједи. Једина завјеса од чита на проскомидији, до проскомодије умивалница од камена созидана, доста умодна од десне стране, од леве стране од мермера устројена, идјеже богојавленска вода стојит. Од десне стране пак једин ординар долап од древа, идјеже книги стојат. Преграждеије олтарја јест од липове даске, доста лепо предверије и пред олтарије двери старинске доволно лепе, тракслерскоје дело, позлаштене, катапетасма од богасије. Образ престолни и Спасов средњи вјенец од сребра на нем, таковже богородичен и вјенец на нем од сребра. Икон пак престолних поголемих седм, седм икон мали, верху пак сих икон и пô дувару различне и средне големином 28. Верху олтарја крст изображен и од вњежду образ Богоматере и свјетаго Јоана богослова, 4 цвјета поголема лепа. Испод престолних икон завјесе од златна шпалира; завјесе на иконама од чита, испод икон пост(ав)лано шпалиром. На сјеверними и јужними врати завјесе од чита. Кандила сребрних 8, једино во олтари од туча; а пред образом светије Богоматере једино кандило од стакла. Два велика свјештника од камена; два свјештника од гвоздија поголема. Две округле налоне, гдје се читат на обје стране пјевниц чрвеном кожом пошивене. Иконостац, од десне стране, ординар читом обстрт и покровен. На нем једина икона пак од бакара. Цвјет на среди цркве велики од туча висит на ланцу, на ком четири јабуке позлаштене. Во всеј цркви столов, гдје

људи стојат 32. Предстателски стол од липовине на два степена устројен, не фарбован с озади, обстрт читом. Једина икона малена в нем, од обе стране рафови од древа, где људи капе полажут. Од леве стране ниже врата до препрати, једин нов орман окован, гдје црковни синови потребна содержат. Налона, на нејже дијакон Еванђелије чати, прекрита читом. Препрата високо преграждена дасками. Старих икон повисоко стојаштих 16, икона Христова и свјатије Богоматере поголеме, на нех помахрамица, од платна везене завјесе малене од чита. Два кандила од туча. Једин иконостац ординар, читом покровен. Једине маказе; 2 свјештника од древа орд(ин)ари. Столов 19; умивалница од левија страни при дувару устројена, довољно лепо может се погружати в нěj крестити, но обносити се около не может. Предпретије мало подзидано каменом, проче од древа устројено по тавани само даском, и једино кубешце на среди учињено једина врата сугуба без брави. Окром цркве звоник на четири столпа устројен од древа и чардак ва нем доволно голем шиндром покривен; мердивене сталне и трабозан од вњежду. Два звона осредња, одино од них поменше. Порта около цркве цјело обграждена, на нěj троја врата са затвором. Једин тетрапод покровен бјелим платном.

Посљедованијем свештених одежд.

Свилена фелона нова 2, од платна фелона 4, једина одежда црвена од богасије; једина црна од богасије; 2 епитрахила свилена, једин нов а други ветх, стихара свилена 3, стихара од чита 2, сви цјели. Једин појас са сребреними павтами, једин појас од мједи на ним павти, наруквице двоје, једине свилене а друге од богасије; једин орар нов од зелене свиле; 1 санетије, 4 барјака, једин од тафета црвена.

Книги. Два комада октоиха, коначно порушена, србска. Два соборника, апостол московски; 4 Минеја Пролога на

цјели год, московска; један псалтир србски со посљедованијем, један псалтир кијевски, триjод постни и пентикостар московски; 5 Евангелија сербска, рукописна, подерата, петохљебница од бакара, и мазалица од сребра, један минеј сербски рукопис, 1 октојихон рукописни, издерат и разрушен; један сексар; 2 вјенца од мједа за венчање.

Од десне стране црвве келије, идјеже бабе калојерице живут црковние од плоти од древа состројано обветхштали духари, готово да се оборит, покров од ћерамиди. Под тим же истим покровом малена школа, могу се вијестити за 30 дјетеј, на средиње један стар астал, од вњежду около њета клупе ординар, слабе. Дувари и покров весма слаби. Поред сија школи под покровом исти дувар раздјелил једина келијица кухином, идјеже магистр стојит и покој свој имат.

Сеја цркви нарежденн служитељи или црковни синови сут сији: Нешко Соврић нарежден Ексархом покојним Никанором и свими здје живушти кметови пребивал у сеј служби, 6 љет, и болше не имат, него једина седмица, како су га изметнули и од њего њест примлен есап, и что од ове године собирато, код него стојит готова новца 40 фор. од прежде что је собирато и обрјетова се готово код Панде 255 фор. 42 нов. јеште на долгу, како у тефтеру стојит, имат. Други Пантелија Станковић нарјежден ва сију службу уже 6 љета, којиниње. Јоан Таћажија нарежден, имат један год и пол, и до того времене докле се Јоан наредил, что је бил приход и расход црковни, предали есап варошким нарежденим управителем сијим, по имени били при том: Катане: Максим, Огњан Милковић, Мален, Стамат(1) Таћажија, Панда Костић, Момир Милисављевић, како веле,

(1) . . . . Биров Пожаревачки год. 1740.

да имут атестацију од них, како су предали есап. Сад око ови горје именовани в од како је Јоан настал, се година и пол да предадут есап, и како видит се в них тефтер, да су трошак писали, а од куда что приходило не записивали, само кад соберут у неколико крат по 10 фор. пребројет и на једином мјестје, који је од них старши бил со записованијем у тефтер числа остављали су, то јест, код Нешка Соврића, и сему посљедујуштаја. како се у тефтери их будет видело при есапу.

Нота 1.

Поп Јоан мали сказал ми сего дне у јутру рано са попом Лазаром, растребљајуште частнују трапезу, обрјели су в ње антими(н)са 3 чести од свјатих тјела владичња, а то јест, са небреженијем приневшаго в чера в суботу свјатују и безкровнују службу господеви. Потребно испитати.

Нотација 2

Сего пак дне поп Јосиф и поп Стефан, бивши у доњеј цркви редни, после утрени ниже часов ниже божественој и безкровној жертви совержили сут, еште же људи принесли, а имено: Стефан Пауновић од бабе Марије калојерице 5 просвори, и по том давши, они рекли: невaљајут за службу; и тако не совершила се служба. Сад ваља да попови представет просворе на искушеније. По что пак како њеки Никола Свиленгаћа каже, да су их сњели.

Долно махалска црков свјатаго Николаја Пожаревачкога справљена од древа, дувари од плота блатом о вње и о внутр улепљена не чатловати ничим. Покров на цркви шиндра растова половна; два креста од древа. Внутрије цркве олтар и сва црков до женске препрате учинена на свод од чамови дасака. Во олтаре 2 пенжера омалеиа, два пармака на них од древа. Частнаја трапеза, камена плоча

на једином столпу утврждена, њест освештена. На неј перви покров од платна, втора два од чита турска и немачкаго. Антими(н)с мален, покојнаго госп. Митрополита Мојсеја. Евангелије сербски рукопис. Стојет тјело владичне в јединој кутији простој. 1 крст Јеросалимски, 2 свјештника од туча; 2 свјештника од древа, трасклерски посал. Литургија типа српска ветха; једино Евангелије попа Јована и зборац праздником и нарочитим свјатим. Проскомидија од древа липова, од леве стране доста прилично сведена, на неј два пешкира проста прострта, со преди читом застртом, путир од жута лима. Дискос од бакара; звјездица од жута тенећета; кашика од калаја; ајер и два дарка од чрвена атлаза; омети од чрвене богасије. Звонце од туча прилично; укроп од бакара; један сахан за водоосвештеније; 1 анафорник од калаја, сојединенијца од плеха. 1 свјештник од туча, 4 икони ординар; умивалницу прилично лончар справил, пјатохљебник од земље; 4 бардака потребователна. Једина велика икона, собор свјатаго Архангела.

Одежде беле од платна две, једина од мусула чрвена, 2 стихара од чита, једин појас са жутими повелики павтами, а други поменши, 2 пара наруквиц, од кадифи. Над двери завјеса од чита, таковеже на сјеверними и јужними врати. Један барјак мален од чрвена чита. Олтар прегражден дасками; дувари нове ординар молераја на них. Верху дверej иконе повелике, моленије верху икон поставлано преко свега олтара шареним читом, 4 престолне иконе, испод них завјесе од шпалира зелена, гране по них златне. Једино сребрено кандило; 4 кандила од туча; 1 кадилница од туча, два свјештника древјана на струг; 2 свјештника входна гвоздена. Један иконостац читом обстрт, на нем три мале иконе ветхе, пак две мале иконе с обе стране пјевнице; у мужеској цркви 19 столова ординар; врата всеј цркви двоја, једина од десниja страни, где људи стојет, без

брави, само клином јединим заклучујут, на прегради же с бравом. Преограждениjи препрати прилично од древа; таван оздол по гредама подбијен дасками чамови. Два свјештника од древа на струг без свјешт. Девет стол ординар. Умивалница или крстилница, лончарско дјело, покварена, немоштно погружати в неј младенци; тако пак пред предпратије мало од древа произведено, и на неј врата сугуба брава. В мјесто звона клепало с десне стране објешено.

Книги црковнија. Два комада првогласника и петогласник рукопис и штампа србска, апостол штампа влашка ([1]) 1 соборник сербске штампе; 2 триодна постна рукописна; 1 пентакостар Кијевски; 2 Минеја по од два месеца, рукопис сербски; 2 толкованија свјатаго Златоуста на Евангелије Матеово, рукопис сербски; једин пролог за месец јануари; књига в нејже сви осмогласов неделнија служби рукопис; једин катавасијар сербске штампе. Једин цвјет мален од туча. Около црквe порта пространа обграждена растовим кољем, двоја врата на неј са затвором. Пред препратом једин дом од древа содјелан. дувари плот блатом улепљени, пуст, са малим трошком могло би се покрпити, котори људи на службу цркви справили. Други дом црковни вње порти, что су људи ради свјешт(е)ника правили доста приличан стар, како је пуст не цоправља се, те обветшал. Кухина с ожаком древјаним, соба довољно пространа и лепа. Авлија широка, плотом обграждена, на мјести испропадала. И три з(г)радице једином у свјешт(е)нику удобно живити се, које људи конечно между собоју зактевајут, почто сице не обсјажујеми бивајут. У сеј цркви наредби не имат ни црковнаго сина, нето тако просто, како нигдје в хрђавијем селу имат, а здје не. Не вјем с кого људи највише на попове вичут. У Боже црковних нов. 5 фор. у Јоана Јаблановича

([1]) Римничке.

16 фор. и пак неки 12 фор. Припомину да имат воска 17 ока на Стојану кишлегињу([1]) 2 фор. и 30 кр.

Ексатен свјештеников Ексархије Пожаревачке сочинен 1730-го года, августа 20 дне ва Пожаревцје.

(ПОД БАНАТОМ И СВА ПАРОХИЈА).

Јереј, Димитрије Поповић, Поречки. Стар 28 љет, родом Поречанин. Учил книгу код својега оца такоже и ва Раваницје два љета код покојнаго даскала Стефана. По сем оженивши се, рукоположил јего на степен свештенства и дијаконства, имат уже десет љет, и од того времене до иње держал парохију без сингелији. Преставила му се попадија се третије љето за минуло од частнаго поста. Тајне цркве числом ведајет, и именовати же их не может све редом. Форму свјатаго крштенија ведајет, и что потребно приуготовљати к сеј тајни. Миропомазаније мало натуца. Светој Евхаристији форму знајет добре. Четвртој и пјатој тајни форми неведајет. Шестој и седмој ведајет доста добре и свјатоје крштеније умствујет бити нуждњејше ко спасенију. И свјатаја Евхаристија, десет заповједеј божијих на изуст неведајет. В прочем мало искусен, читајет полако из соборника, тако и апостол. Пјети црковноје пјетије србски может. Писати простачки, может се читати. Пристјажаније јего, дом трошан велми. Винограде продал. Покуће и посуђе лепо имат. Готова новца имат сто гроша. Сродних својих: јединаго брата роднаго старша оженил; јединаго сина именом Јоан 9-то љето; учит се Белградје сербској книги. Книги црковних имат својих; два требника кијевска и два сербска; 1 чудо светаго Николаја; једин цвјетник московски; 1 десјатословије; 1 букварь; 1 луновник; једину литургију московску;

([1]) Од мађарског Kiss legény млађи момак (слуга).

једин полустав кијевски; једин петогласник московски на велико коло; два псалтира московска. И то что имат свога добра, именовано и неименовано, с полу со својим братом. Имат намјереније в монастир Раваницу поити. Парохија јего Пореч, 155 хљебов, идјеже не једин но два свешт(е)ника али нај честно живети могут. А что пак сих шест сел више к Поречу придато у нурију јест; то у Рибници имат стара црков обрјела се стародревна, ћемер само пропал; дувари стојат цјели, меншим трошком могло би се справит. У тој Рибници имат хљебов 12, к нему же ова села приложити се могут. Перво Орешковица, одстојит од Рибнице једин фертал сахата; имат в нej 22 хљеба, људи сут Власи под коморским владјенијем. Друго село Болетин, одстојит од Рибнице пол сахата, имат в нем 9 хлебов, Серби сут под комором. Третије село Мосна, одстојит од Рибнице једин сахат. Имат хљебов 11, Власи в нем живут под комором. Село четврто Косовица, одстојит од Рибници једин сахат и фертал. Хљебов осм ва нej сут. Село Јастребица, одстојит од Рибници $2^1/_2$ (сахата). Имат в нем хљебов 14, полак Влаха, а полак Сербаља. Сије село, ако је и подалеко од Рибнице, но верло љеп пут јест од Рибнице до Јастребице, може держат они свештеник, који се в Рибницу наредит. Сва та горња села са својим контентом 35 фор. 20 кр. дал на своју парохију Ексарх.

Јереј Николај Петровић, Голубачки, стар 38 љет, родом од Херцеговини из Мораче, учил книгу в Дробњаци, у монастиру Тушини, код некојега духовника Никодима. Тамо оженив се, рукоположил га на степен дијаконства и свештенства владика Арсеније Херцеговачки. Свидетелство что имјел од него погубил, Онамо содержавал парохију 11 љет, здје пришел в Голубац, амо же покојни господин Архиепископ Мојсеј Петровић допустил му све-

штенствоват, уже совершило се 8 љет. Сињђелији не имат, персоном доста је приличан; тајне црковне может редом изговорити. Крештенију форму знајет; миропомазанију, вели, „како мира не имам, тако му и форми неведају". Свјатој Евхаристији по мало зна, и по путу, али не может чисто изговорити. Четвертој и пјатој (тајни форми) неведајет; 6 и 7 ведајет добро; сили же, что која тајна дејствујет, неведајет. Десјат заповједеј божијих не может све на уст. У колико чланов вјера православна состојит, сваки дан чита, а вели, не зна их. Исправлен, сказа, да у 8 членов состојит, исправил, да 12 членов. Читајет книги доста добро, по мало разумева. Појети не зна. И писат может доста добро. Книги својих имат: једин требник кијевски мали; једин полустав кијевски; једину сербску литургију; 1 епитрахил свилен; крст светогорски водичарски неоковат. Отца и братију имат одјелене од себе. Имат винограда 12 мотика. Покуће и посуђе сиромашко; јединаго сина, именем Марка, 15 љетан, преучил до пете Катисме, и сад код нега учит се; и једину девојку од 12 љет, „Оче наш" зна и „Богородице дјево", вјерују не зна. Сеј свјаштеник содержит са Голубцем четири села. Во Голубцу сут Серби хљебов 42. Церков имат справлена не освјаштена. Антими(н)с не имат, ниже литургију појет. Село Војилово и Малешево једино код другаго. У Војилову имат 21 хлеб, а у Малешеву 8; одстојат од Голубца пол сахата. У Голубцу же на 42 куће может једин свештеник контендирати се; еште и село Добра да му се приложит, које одстојит врло далеко низ Дунав, имат два сахата и болше; пак њест прилика, имјевши в нем 35 домов, церков со свим отправна, појет се литургија, треба да се у мјесто наредит свештеник. Между пак селом Малешевима и селом Двориштем и селом Радошевци јест на средокраћи Војилово. Треба в нем црков правити из нова и попа наредит.

Одстојит же село Двориште од Војилова пол сахата, тако и од Голубца, имат 17 хљебов, људи сут Власи. Село Радошевци одстојат од Војилове такожде пол сахата, тако и од Голубца. Имат в нем 10 хљеб, Серби живут в њем под комором сије и сва проча. Село Малешево, како рјех у једно с Војиловом, имат 8 хљебов; на сија села дал 16 фор. 38 ексархи.

Јереј Илија Димитријевић из Бикотинаца, стар 30 љет родом из Пожаревца. Учил књигу тамо же код Павла мештера. И оженив се, рукоположил јего на дијаконство покојни госп. Мојсеј Петровић, архиепископ, а владика Николај( ) на свештеиство. Свидетелства не имат, содержит курију по благословенију и допуштенију Ексарха Максима у сему селу Бикотинци, имат два года. Синђелији не имат. Тајинства црковна, вели, да имат седем; которе же сут, невједајет. Десјат заповједеј божије не зна. Саборник доста добро чатат. Самогласно зна појати. Писати не знајет. Ва сиље писанија божественаго и ва вјерје православној ничто не зна, ни же о свјатјеј Тројцје что проговорит. Вопрошен: „Дух свјати или од Оца или од Сина исходит". Отвјетовал: да њест учил. И сије вједјеније за љуту неневољу примити се может, кад не имат болших, да сасма људи некрштени не помирут. А аз не би могал њега на своју душу узети, да се состабилноју граматоју утврдит. Имат својих книг: 1 требник мали московски, 1 литургију сербску; 1 полустав московски, епитрахил свилен нов; 1 крст водичарски светогорски; 1 фелон од платна и стихар, наруквице од свиле; дом и јединаго коња; попадију и 2 мушке дјеце од 6 љет и нижше. Содержис шест сел. Прво Бикотинци, гдје

---

[1]) Димитријевић владика Темишварски.

стојит поп, јест на средокраћу јего нурији. Имат в нем 20 хљебов, Серби под комором. Село друго Миљевићи одстојит од Бикотинаца пол сахата; 6 хљебов, Серби под комором. Третије село Мрчковац, одстојит од Бикотинаца једин сахат. Хљеба 4. Четврто село Барић, одстојит од Бикотинаца 1 сахат, 12 хљебов, и ту и у Мрчковцу људи Сербли под комором. Село Бикиње пјатоје одстојит од Бикотинаца пол сахата; 8 хљебов, Сербли поо комором. 6 Крушевица од Бикотинаца разтојанијем не имат пол сахата; хљебов 10, Сербли под комором. Между овими сели у Бикотинци била стара црков од древа, разорена. Сад потреба заповједати људем ових свих сел, да подигнут се соградити нову. У ово 6 сел могла би се и 2 свештеника содержавати за невољу. Дал сеј сидоксији на сија села 12 фор. и 15 кр. Људе кад кад собира на литургију у монастир Тумански од Бикотинаца одстојит два сахата, в којем једин калојер из Ерцеговине Исаија Јеромонах, и с ним совершује службу.

(СЕЛО ЗЕЛЕНИКЕ ПОД БАНАТОМ А ПРОЧЕ ПОД БЕОГРАДОМ).

Јереј Петар Михајловић из Клења, Рабровске нурије, стар 44 љета; родом од Скопља. Учил книге у Пећи, код њекога Мелентија Скорупановића 6 љет, псалтир преучил. По сем оженивши се, рукopoложи га на дијаконство и свештенство Костантин владика Скопљански, кад су Турци на Бендеру Москаље разбили. Держал парохију у Турској земљи 15 љет. Здје пришел имат девјат љет, и по благословенију госп. покојног митрополита, нарежден со синђелијеју у реченоје село. Пробација вједјенија јего. Прво: Тајне црковне не вједајет; форму свјатаго крештенија зна, прочих неведајет редом, и испитан бивши, отвјет (овал) ми, вэли, нисам учил. Од седи та-

јинств не ведајет котораја нуждњејша. Силу писанија божественаго не может ни мало, на вопрошеније, казат. Смирен видит се. Читајет книги полако и пипаво. Појати не зна ничто; тако весма слабо и пишет. Имат својих книг: 1 псалтир мали московски; 2 октојиха сербска; 1 апостол сербски рукопис; 1 литургију сербске штампе; једин сербски пентикостар; једин фелон од платна, епитрахил свилен ветх; крст водичарски светогорски не кововат; једин мали московски требник; Попадију, 5 синова, једин ожењен, једин учил до 6 катисме, а други несут учили; једин 17 љет ожењен, други 14 љет, трећи 10 љета, четврти 7 љет; пјати при сиси. Од животних имјејет: 2 вола; 2 краве; 2 телаца; 1 коња; 3 крмка; виноград, 3 мотике и сиромашко покуће и посуђе. Содержит 7 сел. Перво гдје сједит Клење; 2-о Раброво; 3-е Зеленике; 4-о Мустапић; 5-о Мишленовци; 6-о Макце; 7-о Чешлева бара. Между ово седам села јест на средокрају село Раброво, гдје је прежде поп седјел, что се преставил. Имат хљебов 25, Сербли, стојат под комором. Второ Клење одстојит од Раброва једина конска потркалица, на прилику фертал сахата. Имат 21 хљеб, Серби, под комором. 3-е село Зеленике, одстојет од Раброва, пол сахата, имат хљеба 16, полак Сербаља а полак Влаха под комором. 4-о село Мустапић, одстојит од Раброва једин сахат. Хљебова 26, Власи, нити пазе поста, вели, ни црковно служеније и повељеније слушајут, него мерсе уз пост како и уз мрс, кромјеу велики пост рибе јадјат. Нити кад что свештенику дајут кромје вјенчанија и знамене. 5-о село Мишленовци одстојит од Раброва једин сахат, болше њест. мат хљебова 17, Сербли и Власи измјешали се под комором. 6-о Макце далеко од Раброва на прилику једин сахат. Хљебова 16, под комором Срби. 7-о Чешлева бара,

одстојит од Раброва један сахат и пол. Имат хљебова 61, све Власи, житијем, како и они горе, ако би Сербли били, могл би један свештеник само у то село намјестити се. Али бивше Власи, како и тужит се свештеник, да не имат од њих ничто, подвергнет се под село Раброво, гдје всјачески подобајет сих именованих сел људем повељети, да се подвигнут црков справити, почто за турскаго времена била јест црков, но војска турска запалила и сагорела. Сего же попа таки наредит из Клења, да се преселит у Раброво, гдје јест средина парохије. И један еште свештеник, ако би имјело, да се наредит к нему у помошт, почто имут се с чим живјети, доста би и на три било. Ексархији на ови год дал 36 фор. а у тефтеру пишет 27 фор.

(ПОД БЕОГРАДОМ СВА ПАРОХИЈА).

Поп Николај Десиначки стар 53 љета, родом из Новога-Пазара, учил книгу у Пећи, код некојега Василија за 5 љет, наустицу и псалтир преучил. И оженив се, рукоположил га на свештенство и дијаконство Григорије владика Ваљевски. Имат 35 љет. И во свештеном чину, читајушти октојихон, учил служити литургију. Парохију у Косову держал 28 љет. Здје пришел имат 4 љета ва речено горе село Десине, идјеже покојни госп. митрополит допустил му без синђелији поповати. Пробација ведјенија јего. Первом, тајне црковне числом вједајет колико јест. Крештеније и форму знајет, тако миропомазаније и јего форму, проче не знајет изуст. Десјат заповједеј божији не знајет; у колико членов состојит вјера не ведајет. Из сего видит се, какови сут учители људеј божијих! Читати, читајет книги полако; пише полако доста прилично, старе руке дркћу му. Појати њест учил. Имат црковних својих книги: 1-о Еванђелије сербске

штампе; једин псалтир сербски; октојих пјатогласник; и молитавник сербски; и часослов сербски; једин крст водичарски светогорског справа; 1 епитрахил од мусула; једин фелон од платна белаго; стихар таков подерат; појас тканица, .павте од туча на неј. Имат 3 сина, једин ожењен, а два не; једин, најмлажши, учил книгу, и не хоштет, вели, да се трудит попадају имат. Животних: 2 краве са телци и јединаго коња, кућу и сиромашко покућје. Содержит ва својеј парохији пјат сел. Перво Среднево. 2 Десине. 3 Влашки дол. 4 Пешчаница. 5 Шумово. Между ово пет сел сије парохије на средиње обрјетајет се село Среднево, имат в нем 20 хљебов, Серби и Власи под комором. Десине, гдје ови поп стојит, одстојит од села Среднева пол сахата, имат хљебова 32, Сербли, под комором живут. Влашки дол, одстојит пол сахата од Среднева, хљебов 20, Сербли под комором шивут. Пешчаница, одстојит од Среднева не имат цјело пол сахата, хлебов 17, Сербли, под комором живут. Шумово, одстојит од Среднева пол сахата и менше, имат хљебов 17, Сербли, под комором живут. На сеј год дал Ексархији 16 фор. 30 кр. У сеј парохији, како бивши село Среднево на средне, подобајет повељети црков да справљат всјачески, и јеште јединаго попа сему свештенику могут садржати.

(ПОД БЈЕЛГРАДОМ СВА ПАРОХИЈА МАРИЈАНСКА).

Јереј Радосав Маријански, стар 57 љет, родом из Видина. Учил се по Каравлашкој у Житијану монастиру, код Луки игумана Светогорца, за 4 љета наустицу псалтир преучил, и неколико крат октојихон преучил. По сем оженив се, рукоположи га видински владика во дијакона и свештеника. Держал парохију у турској земљи 8 љета. Здје пришел имат 16 љет, и покојни госп. митрополит дал му парохију Маријанску со синђелијеју. Чи-

тајет полако, не видит без наочали читати. Тајне црковне зна на изуст. Форме не ведајет точију крштенију. Десјат заповједеј божијих не знајет на уст. Разумјеније како и ва тјех предпомјанутих. Својих книги имат: 1 Соборник сербски; октојихон оба два комада; 1 литургију московску; псалтир московски, со посљедованијем; 1 часловац московски; Еванђелије московско; 1 требник московски; 1 фелон од картона, стихар свилен, епитрахил од мусула и наруквици од тогоже. Крст светогорски. Животних: 2 вола 3 краве, 4 јунади, једин кон. Домашни: Попадија, дјетеј мужеских три, ожењени, а три малени, једин ожењени изучил книгу, мисли се попити. Содержит три села у својој Парохији. Перво Маријани, идјеже живит. Второ Бискупје (Бискупље). 3-е Кличевац. Ва Маријани имат црков камено здана. Иза села од прва манастир бил храм свјатаго Николаја, хљебова 37, Сербли и Власи помешани коморски. Село Кличевац. одстојит од Маријана 3 фертаља (сахата), хљебова 40, Сербли и Власи коморски. Село Бискупје одстојит од Маријана једин фертал сахата, хљебова имат 31, Сербли и Власи под комором. Ексархији дал 16 фор. а у тефтеру пишет 14 фор. 30 кр. У сеј парохији могут се вијести(т)и два свештеника.

Од ове смолиначке нурије: Батуша, Божевац, Шапина, Лајевица, и Калиште и полак Смолинца под Банатом, а Беране и полак Смолинца и Мало-Градиште под Белградом.

Поп Марко Стајић смолиначки, стар 25 љет, родом из Жабља. Учил се ва Белградје код Стефана Даскала 3 љета, преучил наустицу и до 15 катисме, и ва Земуње совершил катисми, и октојихон читал 4 крат. По сем оженив се, рукоположил га на дијаконство покојни госп. митрополит во свештеника владика Николај. Дал му

синђелију пок. митрополит на сију парохију смоланачку. Содержит села 8. Перве Смолинац. 2 Батуша. 3 Калиште. 4 Божевац. 5 Шапина. 6 Градиште. 7 Лајевица. 8 Беране. 1-ве Смолинцу имат црков освештена владиком Стефаном; служит; имат хљебов 26, Сербли сут коморски. 2-о Шапина, одстојит од Смолинца пол сахата и ближе; хљеб 11, Сербли под комором живут. 3-е Лајевица, одстојит од Смолинца фертаљ сахата; хљебов 9, Сербли под комором. 4-о село Мало Градиште, одстојит од Смолинца пол сахата; хљебов 15, Сербли под комором. 5-о Беране, село, одстојит од Смолинца пол сахата; хљебов, сказујет, да имат 28, а у тефтеру пишет 40, Сербли под комором. У то пјат села, что су у близу, может сеј свештеник и јеште један к нему наредивши се содержавати. А пак ова три села, котора до сле содержавал, далеко би више трудно, между које Калиште јест на средокраћи, треба онде црков да се справит, и свјаштеник да се наредит. Имат 14 хљебов Власи и Сербли војинствени јесут. Друго село Батуша, одстојит од Калишта један фертал сахата; хљебова имат 13. — 3. Божевац одстојит од Калишта пол сахата; хљебова 11, Сербли чина коморскаго. Здје может свештеник један содержавати се, имат лепе земље за дјеланије. Сеј свештеник верло слабо читајет, али что чати, смотрено (?) Седм тајни црковних на изуст знајет, тако и форме полако натуца. Десјат заповједеј божијих не может на уст све очитат. На колико членов догмат вјери православнија располагат се, не ведајет. Појати самогласно может. Писати может доста добро, и протокул, кад би се упутил, может содержават. Книги својих: 1 полустав кијевски; један петогласник сербски; литургију московску с цјелим типиком на мало коло; епитрахил од црвена мусула; крст водичарски; молитавник московски мали. Домашни: мати, попадија, једино дјетја мушко тролетно. Животних:

1 коња и 2 вола; куһу са сиромашким покуһем и посуһем. Њиве ораһе и косиһе имат.

(ПОД БЕЛГРАДОМ СВА ПАРОХИЈА).

Поп Николај Илијин, из Градишта, стар 22 љет. Родом онде у мјесту, тамо и учил се код попа и њеког онде шњега мештера 6 љет, и оженивши се, рукоположил га на степен дијаконства и свештенства владика Максим лане о Петрову дне. Дал му 3 дуката. Намјестил га у парохију, само на време, докле нихово преосвештенство будут определити му нурију. Читати книги может, али лживо. Тајне церковне не ведајет, вели да њест учил. Сему подобајет учити се всјачески, почто јеговим читањем не толико славит се јелико хулит се Бог. Пишет по мало. Домашни јего; два брата оженена, попадију и једино дете мужеско од две године. Книги црковних не имат, само једин требник, којего њест јеште платил; 1 крст водичарски. Животних: једин кон; 2 вола; 1 крава. Еште со једином свјаштеником из Градишта содержит 4 села. 1-о. Ва Градишту имат 50 хљебова; људи сут Сербли чина војинственаго и коморскаго. 2-о. село Кусиһ, одстојит од Градишта три фертаља сахата; 25 хљебов, Сербли и Власи чина коморскаго. 3-е. Село Триброде (Триброда), одстојит од Градишта једин сахат и фертал; хљебова ва нем 15, људи Сербли, чина коморскаго. 4-о. Село Пожежена одстојит од Градишта пол сахата; хљебов имат десјат, људи сут Сербли чина коморскаго. Овим селом служит црков Градишка, идјеже могут два свештеника частно живети и службу одправљати.

(ПОД БАНАТОМ И СВА ПАРОХИЈА).

Јереј Павел из Звижде од села Крушевца. Стар 24 љета, родом Влах из Најдаша. Учил се таможе у Нај-

дашу код попа Бранка влашки и сербски 8 љет. По сем оженивши се, рукоположил јего на дијаконство и свјаштенство **Максим** владика о васкресеније. Дал владики 25 фор. намјестил јего ва парохију Ексарх Максим, еште њест год совершил се. **Читати книги весма худо может.** Од тајнах црковних **ниже слова может сказат**, десјат заповедеј божијих не ведајет на уст; катисме и наустицу может читати. Појати не знајет, како се запопил, њест отпојал, литургији. Имат книги: једин псалтир московски; једин буквар влашки и словенски. Епитрахил од червена мусула; крст древен прост не изображен. Содержит у својеј парохији пјат сели. Перво гдје седит село **Крушевица**, имат хљебов 13, Сербли паори. Ондје сут људи приправили грађу, цркву стару камено здану да поновет, и начето пословати. Друго село **Волуја**, одстојит од Крушевице једин сахат, хљебова 47 непостојани и семо тамо, вели, бежат, Власи чина коморскаго. Третије **Дубока**, одстојит од Крушевице пол сахата; хљебов 35, Власи чина коморскаго. Четверто **Нересница**, одстојит од Крушевице пол сахата; хљебова 48, Власи чина коморскаго. Пето **Кучајна**, одстојит од Крушевице менше од пол сахата. Сијим људем подобајет повељети, да би настојали црков соградит, с малим трошком будет, почто старе цркве дувари више од кловтера стојат не разрушими. Вопрошен: људи смертне чим причаштујет? Ответовал: Ексарх му дал во јединој кутији светоје тјело владичне, и со тим причашћујет. Держит тују кутију у сандуку код своје куће; кад су велики праздници, једини ходјат на службу божију у **Витаоницу**, а други у **Туман**. Ексархи дал 30 фор. не зна се за что у тефтеру пишет Ексархије 10 фор.

(ПОД БЕЛГРАДОМ И СВА ПАРОХИЈА).

Јереј Исак из села Затони, стар 32 љета родом из Ђулинскаго поља. Учил книгу у Печки(1) и ва Бездину 6 љета. По сем оженивши се, рукоположил га владика, Јоаникије Владислављевић, темишварски, имат 13 љет. содержавал нурију Тебеј село. Пришел у Затоњу прошла година днеј, идјеже допустил му владика Максим поповати. За что дал владики пјат дукатов. Читати книги не зна весма, и что может весма лживо. Појати слабо, писати по мало может. Тајне црковне не зна, ниже од них что может проговорити. Жали Бог оно свештенства, что је на нем. Десјат заповедеј божији на уст не ведајет. Книг својих имат: 1 молитавник; 2 Псалтир сербски; два октојиха сербска; литургију сербску; часловац сербски. Епитрахил од богасије; крст светогорски. Од животних: 2 коња болша ни что. Домашних: попадију и 2 дјеце, мушко и женско. Содержит 5 сел. Прво Затоња, идјеже имат хљебов 40; људи су пола Влаха а пола Сербаља. Сад људи за цркву грађу потребователну приуготовили, само за допуштенијем стојит од администрације, да се правит. Друго село Кисиљево, одстојит од Затоне једин фертал сахата. Имат хљебов 30; људи сут Власи и Сербли под комором. Третије село Тополовник, одстојит од Затоне једин сахат, имат в нем хљебов 67, све Власи, од којих никакове ползе не имат, само за вјенчање и знамење. Ако би Сербли били, могла би се црква у сему селу справити. Четворно Рам, одстојит од Затоне једин сахат, куће четири више не имат, и од туда малу фајду имат. Здје могл би се јеште једин свештеник наредити.

---

(1) Печка, варошица у Угарској близу Арада, у негдашњој поморишкој војној крајини, где је у то доба био командант капетан Пера Сегединац, мученик за народ.

(ПОД БАНАТОМ СВА ПАРОХИЈА КАМЕНОВСКА).

Јереј Димитрије Каменовачки; стар 25 љет; родом из Ресави. Учил книгу ва монастирју ресавском, код покојнаго игумена Јосифа, и код нинешњаго наместника Арсенија. По сем оженивши се, рукоположил га на дијаконство владика Николај, а на свештенство владика Стефан [1] костајнчки, нарежден у Каменову поповати архимандрит Исајија, и се ниње, однелиже содержит парохију, сут два љета. Читати может полако, самогласно може простачки појати; писати может. Тајне црковне зна, но не редом, форме зна све. Десјат заповедеј божијих неможет на изуст. Друго од писанија по мало разумјејет. Имат својих книги: 1-о. требник московски мали: 2-о. псалтир сербски, октојих пјатогласник сербски. Епитрахил од мусула; 2 водичарска креста светогорска. Домашни јего: жена, болше никога; јединаго дијака учит 4-ту катисму; прочи сродници остали му у Ресави. Содержит 5 села. Прво. Каменово, имат црков; стојит между сими селами на средокраћи; хљебов 17, Сербли коморски. Второ. Пенавац одстојит од Каменца један фертал сахата; хљебов 20, људи Сербли под комором. Третије село Поповац, одстојит један фертал сахата од Каменова. Имат в нем хљебов 24, Сербли под комором. Ражанци шанац, одстојит од Каменова један сахат; хљебов 30. Здје потребовало би црков да се справит, и свјаштеник да се наредит. Моштно и Калиште приложити, не одстојит далеко, точију пол сахата. Жабари одстојат од Каменова цјела 3 сахата. Хљебова 6. Ово село Хајдуци ни к једној нурији њест

---

[1] Стеван Љубобратић, владика Славонијски, рођак Саватија последњег митрополита, херцеговачког, с којим је Стеван заједно прешао, по што Турци на крају XVII века заузеше Херцеговину, прво у Далмацију а отуда због гонидбе вере од стране католичких млетачких попова, дошао у Славонију.

у близ и с великим трудом држит се, к сему попу моштно јеште јединаго свјаштеника наредити, доста имат хљебов.

(ПОД ВЕРШЦОМ ИЛИ БАНАТОМ ОВА СВА ПАРОХИЈА).

Јереј Нешко Стефановић Шетонски, стар 26 љет, родом из Херцеговине. Учил книгу у Старом Влаху у монастиру Ковиљу код Филипа духовника 6 љет. Преучил у то времја наустицу псалтир и октојихон прочитавал. По сем оженивши се, рукоположил га на степен дијаконства и свештенства владика Арсеније херцеговачки. Парохију содержал у турској страни пол года. Пришел здје имат пјат љет и пол года. Содержавал парохију омолску, по допуштенију владике Стефана, ниње у Шетоњи. Читати којекако студа; појати самогласно может, писати помало. Тајне црковне зна, форме им не ведајет. Литургију в Белградје научил појати лепо, тако и форму знајет. Имат својих книги: 1 октојихон воскресенији гласови и преко дневица, штампе сербске; молитавник сербски. Епитрахила два, једин свилен а други од мусула; два креста водичарска. Домашни јего: попадија и једино мушко детја пјатољетно, јеште не учил се. Животних: јединаго коња; 2 краве; 20 пресједа кошница. Дом и сиромашко посуђе; једин виноград од 6 мотика. Содержил у парохији 4 села.

Перво Шетоња, на средокраћи сел тоја нурију имајут црков нову, јеште несовершену. Хљебова 14, Сербли коморски.

Второ Врбовац, одстојит једин фертал сахата од Шетоне. Хљебова 17, сербли чина војинственаго.

Третије Лаоле, одстојит од Шетоне једин фертал сахата. Хљебови имат 27, људи Сербли живут под комором.

Четверто **Ждрело**, одстојит од Шетоне један фертал сахата. Хљебов десјат, људи Власи, чина војинственаго. Сему свјаштенику, кад би од мона — — —

Јереј **Павал Јоановић**, стар 25 љет; родом из Грабоваца ресавске нурије. Учил се в монастиру Раваници, 12 љет, код Стефана даскала наустницу псалтир преучил, октојихон првогласник пречитал њеколико крат. И оженив се, рукоположил га на степен свештенства и дијаконства владика Максим. Ниње година совершила се, парохији не имат, Книги њест добро извјестан за једва да может что читати. **Бог во истину истјажет посветившаго неразсудње сицеваго сљепца.** Имат книги: Евангелије сербско; октојихон сербски; једин молитавник сербски рукопис; крст и епитрахил. Сродних и домашних својих: оца, матер и два брата старша оженена, попадију своју. Сему свештенику всјачески, аште парохију содржавати хоштет, подобајет учити се. Никако же по мојему мњенију ва парохију не пуштати **од сљепих попов оваков сијасет по људма и произрасл.**

Нотација господина архиепископа.

У Шетони црква старинска била прикорпили од дасака, али не потребно. Треба проскомидију разсјећи, и у проскомидију поставити трапезу другу, ширу и дужу, четвороуголну на бивши столп поставити, пјевници дувара извадити високо колико сад су врата висока, а врата избацити, клофтир и пол широка.: Женску припрату да се имат до појаса заградити, олтар насути, и женску припрату равно со олтарском висином, где људи стојет поравнити до олтара. Села Врбовац, Лаоле и Ждрело термин остависмо Дмитров дан, да црков и порта будет готова. Титор цркве Стефан кнез даде 2 фор. Никола Бачванин 1 фор.

Јереј Димитрије Несторовић, стар љета 22, родом из Сердњака парохије Ресавске. Учил книгу ва Ресави, код покојног игумана Јосифа и нињешњаго намјестника Арсенија 12 љет. Преучил код них наустицу псалтир и октојихон, и проче, нуждно что му је било, онде учил. И оженив се, рукоположил јего на степен дијаконства владика Исаија, а на свјештенство владика Максим. Дал Максиму 2 дуката, а владики Исајији један. Посље сего учил свештенствовати ва Манасији, цјелу зиму. А сад од свјатаго Георгија код духовника Горњачкаго. Ниње не имат пак нигдје парохији. Читати книги веома слабо может, појати такожде, тако и писати. Тајне црковне ведајет, а форме не всјем ведаје. Заповеди божија не ведајет. Грехи смертнија и који вопијут на небо не ведајет. Обште решти, простак сиромах подобајет му учити се, аште хоштет парохију содержавати. Книги својих имат један требник сербски, псалтир сербски, часослов сербски, епитрахил од мусула. Домашни јего: отец 2 брата млажша од него, попадију и своје једино дјете. Животних: 2 вола, 2 краве, 4 јунади, 10 кошниц, винограда 6 мотике. Дом у Орашију и покућје сиромашко, болше ничто.

Парохија раваничка

здје означенујет се ова сва парохија под Белградом.

1-о. Село Сење одстојит од монастара не имат фертал сахата; хлебов 31, људи Сербли чина војинственаго; может под монастиром остати

2-о. Горње Сење одстојит од монастирја Раванице 1 фертал сахата; хљебов 6, људи сут Сербли чина војинственаго; может под монастиром остати.

3-е. Иванковци (Иванковац), одстојат од монастирја 1 фертал сахата; хлебов 23, људи сут Сербли чина коморскаго; может под монастиром остати.

4-о. **Миросава**, одстојит од монастирја такожде једин фертал; хлебов 10, људи сут Сербли чина војинственаго; может под монастиром остати.

5-о. **Ћуприја** шанац, њекогда град сербски бил. одстојит од монастирја једин сахат. Хлебов 30, људи Сербли чина војинственаго. Сије село, ако и не верло далеко од Монастира, и не трудно би било держати, обаче село **Чимаре** ни пристало тамо ни тамо, одстојит од монастирја два добра сахата, а од Ћуприје један сахат, имат хљебов 14, паори, сад у Ћуприји ваља црков правити и свјаштеника наредити, может се чесно держати.

Монастир Ресаве.

Ова парохија сва под Белградом.

1-о. **Орашје**, пол паори, пол војинствени, одстојит од монастирја не имат једин фертал; хљебов 35. Может под монастиром остати.

2-о. **Пањевац** одстојит од монастирја 1 сахат; хљебов 12, људи сут Сербли чина војинственаго. Может под монастиром остати.

3-е. Јоховац (Јовац) одстојит од монастирја пол сахата; хљебова 15, људи сут Сербли чина коморскаго. Может под монастиром остати.

4-о. **Грабовица**, одстојит од монастира 3 фертаља сахата; хљебова 16, људи сут Сербли под комором. Может под монастиром остати.

5-о. **Поповићи**, одстојит од монастира 1 сахат. Имат (хљебов) 15, људи сут Сербли чина коморскаго. Ово горе предпомјануто 5 сел могут под монастиром остати. Сија же посљедујушта далеко бивша, нарeждујут се инако, имено же сија сут: 1-о. **Ћонци**. 2-с. **Грабовац**. 3-е. **Свилајнци**. 4-о. **Гложани**. 5-о. Војска, Сим селом јест на средокраћи

село Грабовац, которо одстојит од монастира 3 сахата. Имат хљебов 17, људи сут Сербли под комором. Усјекли су нешто грађе за цркву.

Свилајнци (Свилајнац) одстојат од монастирја $3^1/_2$ сахата, од Грабовца једин фертал сахата, хљебов 28, људи сут Сербли чина коморског, остајет под Грабовцем.

Ђонци одстојат од монастирја 2 сахата. Имат хљебов 10; остајет под Грабовцем; људи сут Сербли под комором.

Село Гложани одстојит од монастирја 4 сахата, а од Грабовца 1 сахат и не цјел. Имат хљебов 11, људи сут Сербли под комором; остајет под Грабовцем.

Село Војска одстојит од монастирја 4 сахати, а од Грабовца $1^1/_2$ сахата. Имат хљебов 9, људи сут паори Сербли, остајет под Грабовцем.

Ово пјат сел, подвргајушти се под нурију Грабовачку, подобајет всјем сих сел људем заповједати, да јелико таштатељнејше попекут се сви од своје стране црков у Грабовицу водрузити, и свештаник да се таки после побраније сидоксији наредит; а до то времја монастир да держит.

Витаоничка (витовничка) парохија.

Ова сва под Банатом.

1. Мелница одстојит од монастира 1 фертал (сахата). Имат хљебов 10, људи сут Власи чина коморскаго, остајет под монастиром.

2. Бистрица одстојит од монастира 1 сахат; хљебов 9, људи сут Сербли чина војинственаго под Видовцем, остајет под монастиром.

3. Рахановац одстојит једин сахат од монастира. имат хљебов 60, људи сут Власи под комором; остајут сија сва три села под монастиром. Сија же посљедујуштаја, имено: 1-о. Кула; 2-о. Црљенац; 3-е. Село Велико одсто-

јит од монастира далеко, между којими јест на средокрају Црлењац, које (село) од монастира 4 сахата. Имат в неи хљебова 16, људи сут Сербли под комором. Кула одстојит од монастира три сахата, а од Црленца један фертал (сахата). Имат хљебов 15, Сербли под комором, остајет под Црленцем.

Село Велико одстојит од монастира 4 сахати, а од Црленца не имат пол сахата; имат 14 (хљебов) Сербли сут под комором, остајет под Црнелцем. Сад ова три селаваља да сја подвигнут црков себје у Црљенци справити, почто и тако јест била црков у Црленци прежде за турскаго времена, сад разорена само познајет се и частнаја трапеза еште на столпу од камена. И свештеник да им наредит се, может добро живети, наши људи сут, а земље орање и косиње имат доста.

Парохија рукомијска.

1-о. Брдарци одстојат од монастира Рукомије један фертил сахата, 23 хљеба, остајет под монастиром, људи сут под комором владјенија белградскаго.

2-о. Дрмно одстојит од монастира 1 фертал сахата; хљебова 24, људи сут Сербли под комором, владјенија бјелградскаго, остајет под монастиром.

3-е. Костолац одстојат од монастира 1 сахат; хљебова имат 39, Сербли паори под Бјелградом, остајет под монастиром.

4-о. Кленовник одстојат од монастира пол сахата; хљебова 8, Сербли паори под Бјелградом. Та четири села могут се держати из монастира. А пак Петку, что су доселе держали, имат в неј 54 хљеба, од монастира далеко један сахат, ондешни жители приготовали сут сву грађу, да правет црков. За то им еште и повељенија дати ваља, да се болше подвигнут о неј, и свештеник да им се наредит. Место

јест јако, и људи, доста при Дунаву; паори сут под Бјелградом. Еште Дубравицу село моштно приложити, что пожаревачки попови содержет, одстојит од Петке пол сахата, од Пожаревца же сахат и пол. Хљебова имат 35, паори под Бјелградом, и кад се ова два села у једину парохију учине; два свјештеника частно могут живети.

Ексамен свјештеников пожаревачких.

Јереј Лазар Јовановић, стар љети 33, родом Бачванин ил Суботици. Учил се код њекојега мештера Лозана Николца 7 љет, и что потребовалтелно било код него преучил. И оженив се, рукоположил га на дијаконство покојни Поповић, а на свјештенство покојни Петровић, Свидјетелство имат на свештенство, начел держати парохију здје 1719 года, сингелији не имат. Вопрошен о црковном исправленији, на чем црков своје основаније положила и утвердила, од куду своје почело имат. Отвјетовал: да од самаго Спаситеља имат начело, и на Петровом твердом исповједанији утверждена, и на апостолској проповеди оци светими основата. —

Что јест црков? Отвјет: црков јест собраније правовјерних, по реченому: „Братије ви јесте црква Бога живаго и проч. Колико тајанств црковних имат, чим же правовјерни просвјештајут сја“? Числом повјежд. — Отвјет. Седм. Которија сут; 1-о. Крештеније. 2-о. Миропомазаније. 3-е. Евхаристија. 4-о. Исповједаније. 5-о. Свештенство. 6-о. Закони брак. 7-о. Елеосвјаштеније, Вопрос. Что јест крштеније? — Отвјет: Јест умовеније. Исправлен: еште и отјатије праотечскаго грјеха и проштеније, входа у царство небесноје. —

Вопрос. Что приуготовљајет се к совершенију сија тајни? Отвјет. Чиста вода.

Вопрос. За што њест ина која влага на сије опредјелена, веће вода. Исправлен. Аште и јест њекоја причина

сему, обаче јестеством својим, јако вино, ракија, не сут пријатни ко очиштенију и измовенију јако же вода. —

Что јест форма? Отвјет. Крештајет сја раб божији; имја рек; во имја оца, амин, и сина, амин и светаго духа, амин.

Прочим последователним знајет добре форми.

Вопрошен о сих седм тајинства, која јест главњејша, и без које не может се человјек спасти сја? Отвјет. Крештеније, и без сеја тајни не может никто у царство небесноје отити, а без других может, како ти, на примјер, младенци крштени что немогут кромје две тајне на себе примити. — Десјат заповедеј божијих ведјет, сам гдје што смета, ваља да се исправит. — У колико членов вјера наша состојит, не ведајет. Исправлен, во 12 членов, јако: вјерују во јединаго Бога и прочаја. О чем во исповједанији православнија вјери јавно показујет, чему који член учит. Грехове смртне зна, и који вопијут на небо, о отмштенији и проч. Книги читајет средне. Појет самогласно. Пишет доста добро. Своја домашнија имат: попадију и једину дштер на удадбу, болше никога. Книги: 1 требник кијевски мали; 1 литургију московскују са типиком, отнел му владика Максим. 1 псалтир србски рукопис со послједованијом; 1 молитвослов кијевски; 1 епитрахил свилен полован; крст сватогорски нов и други ветх; 1 наруквице ветхе. Дом и покуће по сиромашко. Винограда, что имјел, третији год како туча бијет, веће напустил. Животних: 1 коња; 20 пресједа, 2 ливаде купил; нивораћих не имат ниже сјејет.

Јереј Јосиф Савич, родом Белградац, стар 28 љет. Учил тамождe код владике Николаја, бившаго Ексарха митрополитскаго сербски. По сем код даскала Герасима учил гречески читати, и писати и говорити по гречески, и граматику начел бил. По сем оженив сја, рукоположил га на степен дијаконства владика Максим, а во свештеника

господин покојни митрополит. Свидјетелства не имат. Определен со сингелијеју здје ва Пожарејцје поповати, се уже 4 љета совершила сја. Начином попа Лазарја бист редом вопрошен, њест могл отвјетовати. Тајинства црковна ведајет добре, тако и форме знајет. Что же пак, које тајинство силу в себје носит? Того невједајет ни мало. Десет заповједеј божијих зна, гдје что смета. У прочих должности својих мало исправлен јест. Читајет книги словенскија и греческија доста добро за невољу. Појати гречаски и сербски самогласно зна. Писати обојим јазиком може. Имат своја книги: 1 требник московски; 1 псалтир московски; часослов московски; 1 епитрахил свилен; крст водичарски светогорски; наруквице свилене. Домовних: попадију и једно детја женско. Дом; виноград 3 мотике. Башчицу малену; 2 коња; 12 пресједа; 1 ливаду од 4 косе; орађе земле не držит.

Јереј Јоан Томић, стар 26 љет, родом из Карловца. Учил сја тамо же код покојног Јоана Бркића до седмија катисми. Оставши же сам, занат учил абажилук. И паки стојал код малаго Стојка Ферфарије (Фехироварије) у фурдажијници, 8 љет торговал. По њечто немецки и талијански знајет, можетсја разговарати. Посље пак примилсја ученија книжнаго, њекоје времја сам прочитаја. Оженил сја, и покојни архиепископ кратким временом руkоположил на степен дијаконства и свештенства сам, се уже 4 љета и пол совершила сја, здје пак дал му нурију со сингелијеју того же времене. Читати може доста добро, писати такожде, појати такожде, и на литургију греческо потребујуште пјетије. Тајинства црковна знајет, тако и форми зна, ва плодих же тајинстав сих њест извјестен. Десјат заповједеј божијих не ведајет добрје на уст. О догматје православнија вјери поведати недоумјет. Правило црковноје састављати может. Имат својих книги: 1 требник московски; 1 псалтир

кијевски; часослов кијевски; празнично евангелије и апостол Лвовски; 1 часослов гречески; 1 епитрахил свилен полован; крст светогорски; 1 фелон од чита; 1 стихар од платна; једине наруквице по зеленој кадифи златом везене. Домашнија своја: матер и попадија. Дом код цркве близко, покуће и посуђе сиромашко. Честно держит сја. Виноград један 5 мотики, а у Карловци 5 мотики; јединаго коња, болше ни что.

Јереј Стефан Аранитовић, стар 19 љет, родом из Баната. Здје расл и учил сја код мештера Павла 4 љета, преучил наустицу псалтир, тропаре и посљедователно код Софронија Ексарха. После сам читал октојихон код Ексарха Максима. И оженив сја, рукоположил јего на степен дијаконства владика Исаија. Во свештеника же по том кратким временом владика Максим, намјестил јего здје ва парохију Ексарх Максим. Сингелији не имат. Держи курију уже година днеј минуло. Всјачески подобајет му Сингелију узети, и за њу да наполнит потребователно. А пак что без вопроса у курију постављен, благословителнија вини не бивши, јест дивно. Читати может доста добро. Појати српски зна самогласно. Писати доста лепо и брзо. Тајне црквене знајет, тако тајинств сих форми, како извјестије из двора послато лепо научил и очитал пред мнoју на изуст. Десјат заповједеј божијих знајет добре на уст одчитав. Заповјед црковну не ведајет у колико членов вјера состојит сја православно католическаја ведајет. Књиги својих имат: 1 псалтир сербски; 1 молитвослов кијевски; 1 луновник московски; десјатословије, 1 требник кијевски и епитрахил свилен, крст од древа свјатогорски. Домашнија своја: попадију и једино дјетја женско. Дома својего не имат. Бил добар, да сја пошље у Пореч, докле и друзији приспјејут. Пол мотики виноград сада више не имат; 1 коња; 5 кошници.

Парохија пожаревачка, что них 4 свештеника и пјати Ексарх содержит, здје означенујет сја.

1. Варош Пожаревац, људи сут војинствени и коморски, хљебов имат 226 под Бјелградом.

2. Црнићи одстојат од Пожаревца једин сахат. Хљебов 29, људи Сербли коморски под Бјелградом.

3. Царина одстојит од Пожаревца пол сахат. Хљебов 40, људи сут Сербли коморски под Бјелградом.

4. Дубравиця одстојит од Пожаревца 2 сахата. Хљебов 35. Учињено за прилику како јест кад ва Петку наредитсја свештеник и соградитсја црков, да сије село приложитсја под Петку не одстојит бо болше развје пол сахата. Људи сут коморски под Бјелградом.

5. Ћириковац одстојит од Пожаревца пол сахата. Имат хљебов 33. Онде јест била стара малена црков, од брвана сосјечена. Како сад изволително будет, њест далеко од Пожаревца, могутсја служит. Људи сут паори под Бјелградом.

6. Бобушинац одстојит од Пожаревца пол сахата. Хљебов 11, људи сут Сербли, коморски, под Белградом. Остајет под Пожаревац.

7. Драговци одстојат од Пожаревца пол сахата. Хљебов имат 16, људи сут Срби под комором, Бјелграду подлежит. Остајет под Пожаревац.

Сума 390 хљеба.

Дијакон Василији пожаревачки, стар 23 лета, родом из Баната, Сервијскија епархији, в селу Кули, Учил первјеје книгу в монастирју Раваницје, код покојнаго даскала Стефана; по сем здје у Пожаревац код Павла Мештера и сам помагател бил у школи дјети воспитовајушти, како по сем сам содержавал два лета. И оженив сја руко-

положил га на дијаконство владика Максим Несторович, прошла година днеј од Петрова дне. Читајет книги средн·, могл би и болше, кад би трудил сја. Имат писмо доста лепо учено Сербски самогласно појати. Правило црковноје ординари может составити. У званију својему дијаконскому јеште добрје неизвјестен; за љеностију лежит. Тајне црковне знајет, али из њеке унијатске книге учил. Исправлен сице: 1-о. Крештеније. 2-о. Миропомазаније 3-е. Светаја Евхаристија. 4-о. Покајаније. 5-о. Свештенство 6-о. Частни брак. 7-о. Елеосвештеније. Форме седмих тајин зна именовати, но не сваку из уст. Десет заповједеј божијих ведајет, гдје что смета. Догмат светија православнија католическија црвве у колико членов состојит, ведајет и по мало разумјевајет. Книги својих: једин псалтир московски и 1 букварь кијевскии; 1 наруквице свилене; 1 крст водичарски. Дома својего не имат, него у келији код црвве стојит. Жену и једино малено дјета. За храну верло мучно идет другому на жотву и ижиња храну Својего другаго не имат ничто. Отец и брат му стојит у Жабари с домом.

Дијакон Стефан из села Дрвна, парохије рукомијске, стар 20 љет. Учил книгу здје код мештера Павла 3 љета, преучил наустицу псалтир, и евангелие 2 крат. Апостол и октојихон пречитал 1 крат, по том ва Белграду код даскала Стефана 1 годину днеј, обучавал сја, посље оженив сја, ва горје именому селу, по малом прошлом времени рукоположил га на дијаконство владика Максим, прошла година. Дал владики 1 златник, и ради поповства дал 2 дуката, тако и пропало, нега не запопивши. Од нели же задијаконил сја, здје у вароши учит сја дијаконовати. Книги читати может полако, али гдје что лажет кад чатит. Что пишет может сја прочитати. Појати не зна. Тајне црковне са формами њест изучил. Десјат

заповједеј божијих не зна. Не зна сиромах по том ничто резумјевати силе что чита. Книге не имат никакве. Домашни јего: брат, матер и попадија. Дом и сиромашно покуће; 4 вола; 2 краве; винограда 3, мотике 12; ливаде и земље ораће, болше ничто.

ВИЗИТАЦИА

Ексариата Пожаревачког, Церквах и Свештеников. Сочинена Ексархом кир Максимом Ратковичем про љето 1733.

Црков поречка,

Храм свети Николаје, здата лето 1730.

Црков с поља стени од камена, покривена шиндром, убелена кречем. Звоно једно имејет.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена, на неј покров од картуна, долни и горни. Чирака од туча 2; Евангелије московско лепо, и летургиа московска. Антими(н)с митрополита Викентија. Проскомидиа у духару, на неј покров од картуна; чирак један од туча. Потир и дискос од калаја; звездица и кашика од сребра. Дарка свилена 3; кадилница од туча; петолебница од калаја; нафорнице бакарне 2; чаши служабније око проскомидије; филџана 2; ибрика за теплоту 2; умивалница имејет.

Одежди црковније. Од платна 3; од мусула црвена 1; стихара од картуна 3; петрахила од картуна и од свиле 4; наруквице од картуна и од свиле троје; појаси с пафтами од пиринча 2;

Споља крст са распетијем велики над дверима апостолов 12, и молениа по среди их. Двери нове, катапетазма 3 од картуна. Икони по 5 са стране, и други које какови икон 12. Кандила мали од туча 6; завеси пред иконами од шпалира немачкога 2; полиелеј од стакла, који прима свешти

6; чирака велика од камена 2; и чирака ваходна од железа 2; стол архијерејски са прочими столови сут (прости).

Книги црковне апостол кијевски 1; октојих московски 1; петогласник 1; псалтир кијевски 1; и псалтир сербски с тропари и кондаци, рукопис 1; пентикостар србски 1; тријод и поучение московско; пролог московски 1; почине се месеца сектембра, ва себе садржит месеци 6; полустав кијевски 1; катавасија влашка 1.

Препрата женска ни что више само чирака древна 2; икона неколико мали; купели не имејут, него једна рупа у земли; миропомазанија не јест; црков неосвештена.

Свештеник. Поп Димитрије Поповић, родил се у Поречу, на дијаконство и свештенство рукоположен господином митрополитом Мојсејом лета 1724 фебруара 23. Сингелије не имејет. Духовника имејет Јоаникије јеромонах и Зуграфац; последни крат исповеди се о рождаству лета 1733. Литургију појет, правило одржават; 7 тајин црковни знајет. И тој јест вадов лета 2, мушко дете имејет једино на име Јоан.

Что имејет своје? Требника московска 3; и октојих московски 2, који примајут гласи ва 8; полустав кијевски; псалтир московски с молитвами 1; саборник србски 1; минеј обштак московски 1; десетословије 1.

Окрут свој. Фелов и стихар од картуна; петрахил и наруквице од свиле; појас пафте сребрне.

Црков Мајдан-Печска,

Храм свети Арханђел.

Црков ва нутр. Стара саграждениjем од камена; сврху покров шиндром. Ва олтари трапеза од камена даском онерважена, и покривена картуном, и на трапези антими(н)с господина митрополита Мојсеја, којего јест принесал протопоп

Богосав поречки и поставил јего тамо; и кадилнице две и стара и нова од пиринча.

Проскомидија. У духари малена и покривена платном; и потир од меди жут и звездица, и кашика и дискос од бакара; две тепсице анафорнице; и сацан за водицу, и умиваоница имејет.

Одежди. Црковнија одежди од картуна тако и сти(х)ар од картуна; појас павте од меди; наруквице од богасије црвене; епетрахил од свиле зелене.

Спољa на предверија. Катапетазми од картуна 2; и са стране по три иконе, и завеси од шпалира немачкога; налона проста од дасака; кандила пред иконами од пиринча 6; црква свода не имејет; и полијелеј од стакла, који прима свећа 6.

Книги црковније. Октојих сербски, осмогласник, минеј московски.

Припрати женске не имејет; звоно имејет скорашне, освештенија није примило.

Свештеник и что своје имејет? Калугер и Зуграфац постављен господином Мојсејом лето 1737,(¹) имејет, полустав кијевски 2, једин московски, 1 псалтир кијевски маличак; 1 крст окован; 1 епитрахил од кадифе црвене; један панагијар, 2 окована. А калугер седи у ћелији црковној.

Црков Тршка,

Храм свети Николаје.

Црков стара, сверху обновлена, по крову шиндром, а стени од каменија древне, не знадут человјеци, когда почетак јеј.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена покривена платном белим; антими(н)с госп. Мојсија, проскомидија у дувару ма(ле)чка, и умивалница у духару.

(¹) Неће бити 1737, већ 1727, по што је митроп. Мојсије умрьо 1730.

Одежди црковени. Одежде од платна бела и стијар од картона; наруквице од мусула црвена; 1 божогробскаја каница маљечка; епитрахил 1 од мусула; звоно не имејет. А црков освештана рукоју владиком Стефаном; антими(н)с митрополита Мојсија.

А свештеник бил поп Нешко, који јесте затворен у Темишвару, и не зна се, что имејет своје.

Црков монастира Горњака,

Храм Введеније Богородици.

Црков стара са једним трулом созданијем од кнеза Лазара, сврху шиндром покривена и неубелена.

Ва нутр ва олтари трапеза сазидатаја од камена и на неј покров од свиле жуте. Антими(н)с госп. патријарха Арсенија. А на трапези чирака мали од меди два имејет. Проскомидија у духари малена, и умивалница. Потир од калаја, кашика од меди; дискос, звездица од бакра; кадилница од меди, 1 петолебница од калаја неосвештата.

Одежди црковније. Од беза бела 2; од мусула црвена 1, и стара од мусула црвена 2; епетрахила два, један од свиле а други од мусула морастог; појас тканица од памука, а павте од меди жуте, и наруквице, 1 од кадифе зелене, а друге од мусула црвена.

Спољa над дверма икона, са стране једне 4, а здруге 2; кандила од једне стране два а здруге два, и свега четири и на предверија катапетазме картуна.

Книги црковне. Саборник србски разрушен један; октојих првогласник један и петогласника 2, сва три србски; псалтир србски један и московски 1; један тестамент московска, једна менеја (минеј); један златоуст бугарски; четири рукописа пролога србска 3; једна книга: правило светаго Григорија Синајита родославије, невем од

куду јест; и гробница светаго Григориа Синајита. Звона не имејет. За освештеније не зна се, може бити од пр(в)и времена да јест, за сада није.

Ване цркве. Потребити сасуди, что имејет: котлић бакарни что прима шест оке воде; паки поманши два котлића по од две оке и пол что может примити; и две тенџере с капци; танира древени осам; и служебник један од бакара; и две калајлије велике.

Вински сасуди. Каце две код винограда и свака прима по две хиљаде (ока) ва себе; велики хардов([1]) један, који прима во себи 800 (ока). Виноград монастирски са свим мотика петнајест, и воденица монастирска код винограда близу, Казанчић малечак, што припече ракију од седам ока бакра.

Свештеник Данило Јеромонах игумен пребивајет и книги своје имејет: псалтир србски; један акатистар кијевски; а мартолон([2]) сотирија, наука христијанска. Један епетрахил од свиле жуте, а други од свиле беле; један панагиар стар од кипариса.

Црков Каменовска,

Храм 40 мученика.

Црков саграждена лета 1730 стени од чатме, покров од шиндре, духари неубел(ен)и, свод неимејет.

Ва нутр ва олтари трапеза од камена, покров од картуна, антими(н)с владике Максима Несторовича, и на трапези 1 чирак од туча стар и литургија србска из Ресаве; проскомидија од древета; дискос, звездица и кашика од тенећета, дарка сва три од картуна.

Одежде црковне. Одежда од беза бела, и стихар од беза бела из Ресаве, појас од памука, наруквице свилене из Ре-

([1]) Хардов од мађар. hordó = буре.

([2]) Треба да је написао Мартирологион.

саве, појас од памука, нарувице свилене из Ресаве, и на предверија катапетазме од картуна турска.

С поља икона неколико стари са стране и двери старе, а друго од хартије, имејут неколико образа шанпа (штампана); и кандила од пиринча свега четири али нова.

Припрат женски икона неимејет ни кандила само два чирака од древета проста. Крстилнице не имејет но рупа на земли. Освештата црков нест.

Свештеник. Поп Димитрије житељ од Ресаве, из села Гложани, рукоположен на дијаконство владиком Николајем, лета 1731, сингелију не имејет, летургију појет. Духовника имејет поп Арсеније Ресавски, последни крат исповедил се о Васкресенији 1733.

Книги своје: Имејет требник московски, октојих, петогласник србски; псалтир србски. Звона не имејет. Освештенија нест пријела но требујет.

Монастир ресавски.

Храм свети Тројица.

Црков стара стени од каме(н)а и трула на великој цркви пет, а покров од олова стари, и оште кад саграждена тада и покривена.

Ва нутр ва олтари трапеза од камена, покров на нej од картуна немачка; и чаршав од беза; и један јастук од свиле мораcте; и чирака немачка од древета два, и од пиринца два, и крст окован на трапези; проскомидија у духари, покривена ђочем (1) немачким. Потир и дискос од калаја, звездица од бакара. Кашика сребрена; чирака на проскомидији од меда два; дарци од свиле црвене свих три.

Одежди црковни. Фелона од халасте свиле једин, и од зеленене један и пручараст један; фелон свилен, и сти-

(1) Управо ђођем од мађарске речи Gyölcs = фино ланено платно.

хара свилена четири; велона од беза бела 4; наруквице свилене петоре; и тканице двоје, павте од пиринча.

Споља на двер(и)ма крст са распетијем; и владични престол; и апостолки лик; все иконе, са стране свех и двери нове и над предверија катапетазме од картуна турска, и кандила осам од калаја; једно сребрно, једно од билура пред распетијем; и по(лије)леј од дванаест свешти.

Книги црковне. Евангелије московско; апостол московски; типик московски; тријод московски; октојих кара-влашки штампа(н); минеја 12 московски; поученије неделам московско.

Припрата женска расипана, сврху била мунара турска, а сад обнавља се. Звон(о) имејет једино; крстилнице не имејет. Освештенија требујет; може бит некогда ва преждни времен.

Игумен Јоасаф тамо пребивает са братијама. Игумен Јоасаф покалугерио се у Ресави; родом од Бачке; рукоположен на оба степена владиком Стефаном Љубобратићем, и сингелију имејет господина митрополита Мојсија Петровича. Духовника имејет Данил Горњачки; последњи крат исповедал се о Сашастви светаго Духа, лета 1732. Летургију појет, правило обдржава.

Книги Игуменове. Книги своје имејет: псалтир србски; требник московски; минеј московски праздником, и општи; канони; и часловац московски; толкованије евангелскоје, Еврема Сирина. Тастамент московска лепа.

Поп Арсеније, жител од Мораче, подриклом Херцеговац. Рукоположен на дијаконство владиком Арсенијем херцеговачким, а на свештенство госп. митрополитом Мојсијом. Исповедал се духовнику Данилу Горњачкому последни крат о рождаству Христову 1733. Правило обдржава, летургију појет.

Книги своје имејет: псалтира рукописни 2; требник московски; часловац московски.

Поп Виктор, родом од Херцеговине, покалугерио се у Морачи. Рукоположен на дијаконство владика Арсеније Херцеговачки, на свештенство Доситејем Валевски. Исповедал се духовнику Данилу Горњачком последни крат о Успеннји 1732. Летургију појет, правило обдержава. Книги своје имејет: часловац московски; псалтир московски; требник московски.

Јосиф дијакон жител од Поречa, покалугерио се у Ресави. Рукоположен на дијаконство владиком Исајијем Антоновићем. Исповедал се духовнику Данилу Горњачком. Летургију појет, правило обдержава, последни крат исповедал се о Успенији.

Книге своје имајет: један псалтир московски:

Поп Димитрије родом од Херцеговине подриклом Пешић, престригал се у Морачи, рукоположен владиком Арсенијем Херцеговачким на оба степена. Исповедал се духовнику Данилу Гоначком, лета 1730, последни крат о Ваведенију лета 1732, летургију појет, правило државит.

Книги своје имејет: псалтир рукописни и требник кијевски.

Мојсеј монах жител од Будима, пострнгал се у Ресави. Духовника имејет Герасим Студенички исповедујет се, и пречесчујет се. Книги све не имејет.

Церков Параћинска,

Храм светог Атанасија.

Црков зданијем од ћернича, покривена црепом, олтар од древени дасака.

Ва нутр ва олтари трапеза од древета и покров на трапези од картуна; чирака од туча два; антими(н)с госп. митрополита Мојсија; олтар (имејет) свода; потир и дискос и звездица и кашика не имејет, од тенећета, и дарци од мусула црвена.

Одежди црковне. Одежда свилена једна, једна од мусула црвена, стиар од свиле један; епетрахил од свиле жуте један; наруквице од свиле жуте једне.

С поља икона са стране по шест и двери старе и кандила од меди пет; на предверији завеси од картуна; полијелеј од туча, који прима свешти дванајест.

Книги црковне октојих, петогласник, један тестаменат московска.

Припрат женска икон са стране по три и свега седам икона. Крстилнице нејест, миропомазанија нејест. Звона имејет два. Црков неосвештата, а била џамија турска.

Свештеник поп Петар, родом од Колашина, рукоположен на дијаконство владиком Николајем, а на свештенство владиком Максимом Несторовичем исповедал се духовнику Арсенију Свето-Павлцу, последни крат о Успенији. 1732, летургију појет, правило держит, синђелију не имајет.

Книги своје свештеник имејет: полустав московски. Псалтир московски; летургија московска; десетословије московско, имејет једино дете мушко именом Јоан. И бил еште једин свештеник, пак побегал у Турску са свим домом, а они Параћински, и онај, што је отишао, именем Стефан, заједно су се и задијаконили и запопили једне годние.

Параћи хљебов	28
Видово	13
Мириловац	12
Плавна	9
Мало Видово	13
	75

Параћану сије надлежи на 2 свештеника.

Велика Мутница и црков осветити и једног свештеника наместити.

Мутница Велика има 32 (хлебов).

Црков Мутничка,

Храм светаја Тројици.

Црков сагражненијем од камена, покривена шиндром, не убелена, ва нутр свод не имејет.

Ва нутр ва олтари трапеза древена, покривена картуном, антими(н)с госп. митрополита Мојсија Петровича. Проскомидија у духари, покров од беза; потир, и кашика, и дискос и зведица свех од тенећета; и дарци од мусула црвена; Летурђија се не појет; тим људма попује свештеник параћински.

Одежди не имејет, и стиара не имејет, потребна нејест; звона не имејет, освештена не јест.

Припрата женска крстилницу не имејет, миропомазанија нејест.

Црков Сталаћска.

Древна, ничто своје не имејет. Храм не зна се. Книга не имејет, окрута не имејет, а попује поп параћински.

Монастир Раваница,

Храм Васнесеније Христово.

Црков стара од камена са пет трула на великој цркви, покривена црепом, убелена кречем.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена изидата; покривена картуном, и чирака на трапези медени два, и крста окована 3; проскомидија у духару исписата и покривена мусулом; потир и бљудо, звездица и кашика сребрно, и дарци свилени, кадилница сребрна, ручка сребрна.

Одежди црковни. Одежди свилени 6, од мусула три, и стихара свилена пет, и један од беза; наруквица пет пари свилени, једне од мусула црвена, орара два свилени, појаса са павтами од меди четири, панагијара три у кивоту, и чашица сребрна у кивоту, ибрик и леђен у олтару.

Споља иконе нове и крст са распетијем, и шест икона велики, и апостолских дванаест образа и престол Христов по среди их и кандила од сребра четири, и катапетазма на предверија од картуна, и два чирака ваходна од железа.

Црковни книги апостола србска два, и московски један; евангелије московско оковато и летургија московска: минеја 12 на мало коло; пролога два комата, сваки садржит по 6 месеци; и паки пролога четири редом что ходет; и паки друго евангелије московско без окова; псалтира 4, два московски и два србски; и тастамента кијевска; поученије московско једно; осмогласник московски један, и петогласник србски један, саборник србски један; тријод московски један а други србски; летургије три, две србске; три молитавника србска а један московски; и часловца три србска, један-московски.

Припрат женска. У припрати налоне две, и гробница Романова; и чирака два железни, ваходна; и крстилница од камена у духари узидата; миропомазанија не јест. Звона имејет два. Освештена црков не јест.

Сасуди окром цркве казана монастирска два котла велика два, тенџера велика с капком једна; котлиħа поманши два, и тенџера средни седам; тепсиħака служабски два, тенџера мали три, калајлија велики четири и мали танира 25; кашика калајлиски дванајет; тепсије бакарне велика три, сахана бакарни 12; аван что се сол туче један; сланика од калаја. И винограда монастирска 30 мотика.

Нарежденн Гаврил калугер, жител од села Бигренице, рукоположен владиком Михаилом пожаревачким на обоји степени; и престригал се у монастиру Раваници духовнику Данилу Горњачкому, правило држит, летургију појет.

Книге своје имејет; полустав московски и часловац србски и требник угровалахиски.

Георгије Јеромонах жител од Карловаца, рукоположен на дијаконство госп. митрополитом Викентијем Поповичем, на свештенство владиком Доситијем Валевским.

Книги своје имејет полустав кијевски; требник кијевси; саборник србски; часловац московски.

Исповедил се духовнику Арсенију Свето-Павлцу о Васкресени, лета 1733.

Гаврил јеромонах жител од Шапца, рукоположен госп. митрополитом Викентијем Поповичем на дијаконство, на свештенство владиком Доситијем Валевским. Постригал се у Врбнику; исповедал се духовнику Арсенију ва Љубостини, лета 1733 о Васкресени; правило држит.

Книги своје имејет: полустав кијевски; требник кијевски; часловац србски. Имејет шест мотика винограда своје.

Стефан јеромонах, жител од села Раднице; рукоположен владиком Софронијем Арадским на дијаконство, на свештенство владиком Максимом Несторовичем. Летургију појет, правило обдржават. Исповедал се духовнику Данилу Горњачком последни крат о Васкресенију, лета 1733.

Книги своје имејет; један часловац московски; и три мотике винограда.

Софроније дијакон, жител од села Јазска; рукоположен владиком Николајем Димитријевичем на дијаконство.

Книги своје не имејет. Исповедал се Данилу Горњачком последни крат о Васкресенију, лета 1733; правило обдржава; летурјију појет.

Црков Смолиначка,

Храм свети Петозарни мученик.

Црков зданијем од древета, духари од чатме, не убелена, покривена шиндром; звона не имејет.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена, покров од беза и чирака два; једин древени а други од пиринца; стар потир дискос, звездица и кашика од калаја, и дарци сва три од морастога картуна.

Одежди црковне. Одежда од мусула црвена једна, од беза бела једна, и стихар од беза један, и наруквице од мусула црвена, појас, павте од пиринча, епитрахил од мусула црвена.

Споља. Иконе са стране по две и кандила свега 4 од туча; на предверима катапетазме од беза.

Книге црковне имејет: октојих, рукопис стар; и саборник вентички(¹), псалтир србски лознаш.

Припрат женска иконе не имејет, крстилник не имејет; звона не имејет, освештеније пријела рукоју владике Стефана Љубобратича.

Свештеник Марко жител од Земуна, на дијаконство владиком Николајем, на свештенство г. митрополитом Мојсијем. Исповедал се духовнику Христофору Студеничком последни крат лета 1733 о Рождаству. Летургију појет.

Поп книге своје имејет: летургију московску, требник московски, псалтир московски. Имејет једно дете мушко, именем Васа; имејет свој виноград.

Монастир марјански,

Храм свети Николаје.

Црков стара зданијем од камена, покровена шиндром, не убелена. Ва нутр свод имејет од камена.

Ва нутар ва олтар трапеза од камена, покривена картуном, и чирака два од белога тенећета, проскомидија у духари и на нем покров од картуна, и чирак један од тенећета, потир, дискос, и кашица и звездица од калаја покровци од картуна.

(¹) Јамачно Венедички = Млетачки.

Одежди црковнија не имејет. Звона не имејет, црков пуста, доста поћи имејет од села.

С поља икона са стране по три, и крст са распетијем, и двери старе лепе. Припрата женска не имејет, крстилнице не имејет, миропомазанија не имејет, книги црковније не имејет, одежди своје не имејет.

Свештеник Радосав жител од Видина, рукоположен на оба степена владиком Симеоном Видински; и правило држит; исповедал се духовнику архимандриту Василију Пекскому последни крат о Васкресенији лета 1733. Држит правило, летургију појет, окрут имејет, одежду од мусула црвена, и стихар од свиле, наруквице од мусула, и појас павте од пиринча.

Книги имејет саборник србски, октојих и псалтир московски, требник и летургија московска, епитраил од мусула. Синов имејет пет и дштер пет.

Црков Градишка;

Храм свети Архистратиг.

Црков зданијем од древета, покровена црепом, саграждена лета 1720, и убелена кречем. Освештата рукоју владике Стефана. Антими(н)с госп. митроп. Мојсија Петровича.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена, покривена мусулом црвеним, и по трапези чирака од меди два, и проскомидија древена, покров од картуна, у проскомидији чирак од туча један, путир и кашика, дискос, звездица од калаја, дарка свих три од свиле црвене.

Одежди црковни фелона два од беза бела, и стихар од беза бела један, и наруквице од свиле црвене, и појас са павтами меденим, петрахила не имејет; него свештеничаски.

С поља преддверија од картуна; икона са стране десне три, а с леве две, и двери старе; кандила медена пет и два чирака древени.

Книги црковнија; псалтир србски, октојих србски, петогласник србски, требника два србска, апостол србски један.

Припрат женска: крсталница имејет од камена и миропомазанија не јест; звоно имејет.

Свештеник Милић, родом од Лувиковје, рукоположен на оба степена госп. митрополитом Мојсејем Петровичем. Исповедал духовнику архимандриту Василију Пекском последни крат о Васкрсени, лета 1733. И правило држит и летургију појет. Книги своје имејет: полустав московски, требник московски, евангелије србско, летургија србска. Имејет једино дете мушко. и сингелију имејет од г. митрополита Мојсија Петровича.

Црков Кленска

Храм не зна се.

Црков стара и расипана, а на пустем селишту, не појет, нити что своје имејет.

Свештеник Петар, родом од Скопља, рукоположен владиком скопљанским именом Костандин. ис: правило држит, последни крат исповедал се духовнику Димитрију о Васкресени, лета 1733.

Книги своје: Требник московски, летургија србска, апостол рукопис, октоих првогласник србски, петогласник србски. И синов пет имејет, први лет 18, и други по нему. И сингелију имејет госп. митроп. Мојсија Петровића.

Село Затоње.

Поп Исак у селу седит, цркве не имејет. Поп родом од Ђулинска поља, рукоположен владиком Јоаникијем

Темишварским на оба степена. Правило држит, исповедал последни крат архимандриту Василију Пекскому о Васкрсени, лета 1733.

Книги своје имејет: псалтира два србска рукописа, октоихон рукопис, петогласник, требника два србска, летургија рукопис, епитрахил црвен од мусула. Сингелију не имејет, имејет једино дете мушко, осам лет.

Црков Голубачка,

здата лета 1728, храм није се нарекал, на о посвештенију да наредит се.

Црков зданијем од камена покривена шиндром, неубелена. Антиминса не имејет, црков не освештата.

Ва нутар олтара трапеза од камена покривена картуном, на проскомидији чирак један од туча, а проскомидија у духару, покров од беза, потир, и дискос и звездица од меди, кашика од калаја, и дарци сва три од картуна.

Одежди црковни. Одежда од платна, појас с павтами од пиринча, наруквице од богасије црвене, епетрахила не имејет, кадилнице не имејет.

С поља предверија од картуна, икона са стране по 6 иконица којекакви, двери не имејет, чирак један од камена, један од древета.

Книги црковни: Евангелија не имејет; летургија србска имејет, октојиха не имејет, саборник московски један. Женске припрате не имејет, крстилнице не имејет. Звона не имејет. Миропомазанија не имејет.

Свештеник Никола, родом од Херцеговине, постављен на оба степена владика Арсенија Херцеговачким. Исповедал се, правило обдржава, последни крат исповедал се, духовнику Алексију лета 1733 Васкрсени.

Книги своје имејет: полустав московски, требник московски, имејет једина сина од петнајест лет. Сингелију не имејет.

Монастир Рукомија,

Храм Вазнесеније Христово.

Црков. Духари од камена, покривена црепом. Свод имејет, и звоница пред црквом, и звоно једино.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена, и покрови оба од картуна немачка, и чирака медни два. Евангелије московско лепо, летургија србска штампа. Антиминс госп. митрополита Мојсија, и јего рукоју освештата, проскомидија у духари безом, и чирак једин од древета, потир, и дискос и звездица од калаја. и кашика од калаја, дарци од богасије црвене.

Одежди. Црковне одежде од богасије црвене (2); стихара од богасије, наруквице од мусула црвена једне; од кумаша црвена једне; појас павте од пиринча; кадилница од пиринча; умивалница древена; ибрика два теплотна, и чаше службене око проскомидије од стакла, један петрахил од свиле жуте, а други од богасије црвен.

Споља на предверија икон са стране десне три, а здруге две; и кандила 3 од меди, икона које какви 10; старе иконе.

Книге црковне: Саборник србски; апостол московски; и псалтир србски а други московски; минеј обшти московски, триjод посни, србска штампа; Лазаревац, рукопис србски.

Припрата женска зданијем од древета, имејет на стени написат страшни суд, и гробница светаго Мартирија Синајита.

Игумен Димитрије родом од села Смолинца, рукоположен на оба степени патријархом Калиником

Пекским. Исповедајет се духовнику Висари ону Рукомиској последни крат лета 1733 о Васкрсени, исповедал се духовнику архимандриту Василију Пекскому. И тој игумен Димитриј, человек стар, од неведенија, летургију не појет, у цркву ходит и пречестујет се. Своје ничто не имејет, све монастирско обште.

Гаврил Монах родом од Влашке, исповедет се духовнику Висаријону Рукомиском, последни крат оцу Архимандриту Василију Пекском, лето 1733 о Васкрсени и пречестујет се, у црков ходит.

Сасуди вински: каце 2 велике, по десет хилада (ока) и казан манастирски 1, и винограда манастирска имејет 16 мотика, и хардови има два по 20 хакова; и три ћелије око монастира.

Поп Гаврил из Ливадице. којим јесте попадија жива, и там он стојит и служит летургију и правило држит; а родом јест од Влашке. Рукополсжен госп. Мојсејом на оба степени.

Книги своје имејет: требник угровлахиски и часловец кијевски, епитрахил од свиле мoрасте.

Црков Баричка,

Храм светих 40 мученик.

Црков стара и расипата, летургија не појет се, никакове службе не имејет, книга не имејет, окрут не имејет ничто своје потребно.

Свештеник Илија житељ од Пожаревца, рукоположен на степена владиком Николајем Димитријевичем 1730; духовника имејет, последни крат исповедал се оцу архимандриту Василију Пекскому, лета 1733 о Васкрсени; правило обдржава, летургију појет, сингелију не имејет.

Окрут свој имејет, одежду од платна бела, епитрахил од мусула црвена; и наруквице од свиле црвене; и треб-

ник московски; и псалтир србска штампа; и летургија србска штампа а из пожаревачке цркве.

Имејет једино своје дете мушко, именем Пантелија лета 6, а друго именем Сава, лета 4.

Свештеник тој седит у другом селу зове се Бикотинци, а где је црков, Барич зове се село.

Монастир Туман,

Храм светог Архистратига.

Црков духари од камена, покривена циглом, стара црков свод од камена.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена, покривена безом белим, и друго ничто више не имејет, ни Евангелија, нити летургије на трапези; и проскомидија у духари, на нej покров од беза бјел; потира не имејет, дискоса не имејет, ни звездице, ни кашике, ни дарка, ни кадилнице.

С поља икона Христова и Богородице имејет, двери не имејет, завјеса не имејет, икона други не имејет, кандила не имејет, припрате не имејет, крстилнице не имејет, миропомазанија не имејет.

Одежди. Црковни одежди беле од беза 2, и стихар од беза бела једин. Книги друге не имејет, само један октојих србски разрушен, епитрахил не имејет, наруквица не имејет.

Калугер Исајија родом од Херцеговине, рукоположен на оба степена владиком Арсенијем Херцеговачким; духовника имејет, последни крат исповедал се духовнику Алексију. лета 1733, летургију појет.

Книги своје имејет: требник угровлахиски епитраил од мусула црвена, и законик рукопис србски, светогорац калугер писал.

Монастир Витаоница.[1]

Храм Успеније Богородици.

Црков. Духари од камена покров од црепа, спред цркве шатор од древета, црков древна.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена покривена мусулом црвеним. Евангелије московско лепо, и литургија србска штампа. Антиминс владике Михаила и освештата владиком Михаилом Пожаревачким; проскомидија у духари покривена безом; умиваоница у духари; потир, дискос, звездица, кашика свех сребрно, и чирак железан један, и дарци од свиле сва три.

Одежди црковни од свиле црнене једна, и стихар од свиле зелене један, наруквице од свиле зелене 4, одежди од беза бела три; стихар од мусула црвена један, епитрахила од свиле црвене 3, од мусула црвена оба, појас и павта од сребра.

С поља на предверија катапетазми од картуна икона са стране по две, образ Христов и Богородици, кандила сребрни два, од туча три, и полијелеј од пиринча, који прима свешти 12; и чирика два железни, који садржавају по три свешти, и два мали ваходна.

Книги црковни: минеја рукописна 10, октојиха 3, псалтира србски пет; Евангелије окром трапезе рукописна два, летургије србске четири, и требника московски четири; тријод постаи један рукопис, и лазаревица два, један рукопис, молебник један московски; саборник србски; библија московска једна, панагијар један, плачевник рукопис, житије светих отец, рукопис, и Златоуст један рукопис, други златоуст московски узет у двор за време госп. митрополита Мојсеја, Ефрем рукопис, Отачник рукопис.

---

[1] Витоaница.

Особ цркве. Сасуди потребити: казан један, o p a н и j a(?) једна, и велики котао један; тәнџера мали три, аван од туча један; тепсија шест велики, сахана бакарни 27; сахана стари, шест; таблица мали осамнајест, сахана на стлпу, турски шест, калајлије немачки четири; калајлија код господина митрополита Мојсеја, што је узео у наруч за које време 12. Кошница манастирски 150, винограда монастирскаго мотика 40. И в и р н а п о р е ч у триһи (трећи) тал узимају у монастир. И волова пет, говеда 8.

Игумен Д а н и л родом од Р е с а в е, рукоположен госп. митрополитом Мојсејом на оба степена, лета 1713, јунија 24 дне. Духовника имејет, правило држит, летургију појет, последни крат исповедал се духовнику Алексију о Цветоносију. Своје ничто не имејет особ но опште монастирско.

Калугер О н о в р и ј е родом од Б у д и м а, рукоположен на оба степена владиком([1]) Н и к а н о р о м К р у ш е д о л ц е м, исповеда се, правило држит, последни крат исповедал се духовнику Алексију, лета 1733 о Цветоносију. Дијака имејет, јединому П е т а р О г њ а н о в и ћ другому Г а в р и л Р а ј к о в и ћ.

Црков Пожаревачка.

Храм свети Архангел.

Црков зданијем од камена, покров од шиндре, здата лета 1723, звоница на четири стлпа, и шиндром покривена.

Во олтари трапеза стлп издат од цигле, сврху трапеза од даске, прво покривена шпалиром немачким, пак

([1]) Петоцрквански (Печујским). Никанор беше последњи владика Печујски, јер је Печујска дијецеза (Печуј, Барања, Мохачко поље) 1733

картуном јенишерским на трапезји два крста окована и чирака од пиринча 2; и Евангелије, московско лепо; летургија србска. И проскомидија од камена на свод сазидата, покривена картуном немачким, а завеса од мусула црвена. Потир, дискос, звездица, кашика сребрна, и дарка три од свиле. Умивалница у духари изидата. Над трапезом икона Богородици, и кандило од туча пред иконом. И стара проскомидија од древета стоји у олтару, ста(в)лају книге и стихаре у ну, и леђен, ибрик од бакара, и трапеза стара од камена. Црков не освештата; ан(ги)ми(н)с господина митрополита Мојсеја, хорар дијаконски од свиле зелене.

Одежди црковни. Одежда од свиле црвене једна, а друга од свиле жуте пручараста, и стихара од свиле 3, и два истихара од чита; одежда од беза 4, и једна црна од беза, и наруквице једне од свиле црвене, једне од картуна црвена, тканице памучне, павте од пиринча, петрахил од свиле беле вехат. Кадилнице две, једна од сребра, једна од туча.

Споља двери старе, и предверија од картуна, и на дверима крст са распетијем, и моленије христово, апостолска образа дванајест, са стране десне четири икона, а с леве четири. И кандила сребрни пред иконом 8, и чираци од камена. Свод на цркви од даске. И полелеј од пиринча, који прима свешти 12. Иконостас од древета покривен картуном. Столови од крај цркве обадве стране и по среди их архиепископски стол; и орман, што стојит восак црковни и зејтин, и барјаки, сва потребнаја цркви. И налона два од древета стари и мали налон, где дијакон чита Евангелије. И чирака од железа ваходна два. И сасуд од камена, где адијазма стојит у олтару.

спојена са Будимском, а владика Никанор преселио се у манастир Крушедол, где је умрьо и сарањен у манастирској цркви.

Книги црковни. Евангелије рукопис болгарски; саборник србски. Божидар(ов)([1]); обштак минеј молдовски; псалтир кијевски нов; тријод московски посни, нов; пентикостар московски нов; пролога четири нова, садржавајут месец 12; апостол. нов московски, октојиха два србска расипата, псалтир Божидар(ов) са синаксаром.

Припрат женска. У припрати икона Христова и Богородице, и кандила два од туча, и горе у раву, које какви икона има дванаест, и евангелије рукопис, у припрати и налона где стојит евангелије, и чирак седевом накићени два, и столови од обе стране нови, има и ветхи. Крстилница од камена изидата и убелена кречем, и црков вса убељена кречем.

Свештеник Лазар Јованович родом од Бачке, рукоположен на дијаконств) госп. мотрополитом Викентијем Поповичем, а на свештенство госп. митрополитом Мојсијем Петровичем, лета 1721. Правило обдржава, летургију појет. Исповедал последни крат духовнику архимандриту Василију Пекском о Васкресени лета 1733.

Книги своје имејет: псалтир рукопис, требник московски летургија московска, петрајил од свиле беле, крст светогорски. Имејет једну даштер лет 13, походит школу.

Поп Јосиф Савич родом од Видина, рукоположен владиком Максимом, а на свештенство госп. митрополитом Мојсејом лета 1728. Правило обдржава, литургију појет. Исповедал се духовнику Василију Пекском, о Богојавленију, лета 1733 последни крат. Книги своје имејет: псалтир московски, требник москосковски, часловац московски, други часловац кијевски. Крст древен, петрахил од свиле, и наруквице од свиле зелене; имејет једино дете женско од лет 4.

([1]) Божидар Вуковић војвода, који је у почетку XVI века о свом трошку печатао многе црквене књиге, српске редакције, заслужује да му потоња српски народ с хвалом спомиње име, као српског књижевног добротвора.

Поп Стефан Аранитович, родом од Влашке, рукоположен на дијаконство владиком Исајијом Антонијевичем, и на свештенство владиком Максимом Несторовичем лета 1732, маија 1-га ва Белиградје. Правило држит, летургију појет, исповедал се духовнику отцу архимандриту Василију Пекскому последни крат о Васкресенију лета 1733. — Книги своје имејет: молитвослов московски, десетословије двоје језиков влашки србски, и требник кијевски, крст од древета светогорски; петрахил од свиле црвене. Имејет једино дете женско ва лето второ входит.

Поп Јоан Томић, родом од Карловаца, рукоположен на оба степена госп. митрополитом Мојсејем Петровичем лета 1729, маија 28 у Белиграду. Правило држит, летургију појет, исповедал се последни крат духовнику архимандриту Пекскому лета 1733 о Васкресенију.

Книги своје имејет: требник московски, псалтир кијевски, тастаменту Лавовску, петраил од свиле жути, крст древен светогорски; фелоп од ђоче беле, наруквице од кадифе зелене.

Доња црков пожаревачка,

Храм свети Николаје.

Црков сагражденијем од древета, духари од чатмеземлом чатловата, не убелена, шиндром цокривена; свод имејет од даске, саграждена лета 1724.

Ва нутар ва олтари трапеза од камена, покривена картуном немачким, и на трапези, антими(н)с госп. митрополита Мојсеја Петровича. Евангелије рукопис србски; и чирака два немачка од древета. Проскомидија од древета на ћемер справљена, прекривена читом немачким; потир; дискос од лима, звездица и кашика од меди, покровци мали од чита, а велики од свиле црвене, умивалница од земље печена, ибрик теплотни од бакара, петохлебница од земле гледоћана. И звонце

од туча; у проскомидији и копије, нож малечан и свеште старе од древета написате.

Одежде црковне. Одежде од беза бела две, једна од мусула црвена, и стихар пручараст од чита један, један плаветан од памука, наруквице од кадифе црвене, друге од свиле беле издрте, епетрахил од зелене свиле, канице од памука, павте од пиринча жута, и орар од свиле беле.

Споља икона са стране десне три, а с леве две, и горе над дверма Христов образ, и кандила од пиринча и крст велики са распетијем, и двери нове, и завеси од шпалира бечкаго, катапетазме од картуна, и кандила три, једно сребрно, а два од меди; чирака два велика дрвена, један од жељезаваходни, и полијелеј, који прима свешти 6, од туча.

Книге црковни: октојих прво-гласник рукопис, петогласник штампа србска, саборник србски, апостол кијевски, триј од српски рукопис, пентикостар руски, 2 минеја рукопис, који садржајут месец 4; поученије Јоана Златоустаго, рукопис, и предсловије светаго Јоана Златоустаго, слово првоје, и катавасијар србски. Столова здесне стране и с леве осам.

Припрата женска, икона не јест, имејет два чирака од древета, что примајут по једину свешту, и столова десет. Крстилнице не имејет, на и месте једин дагар? од земле печен, над којим свештаници крстет децу. Звона не имејет; освештата црков нест, и тамо свештеници редом ходет, правило читајут, летургију појут.

ЧАСТ ВТОРАЈА

В НЕЈ ЖЕ СОСТОЈИТ СЈА, ИДЕЖЕ КАКОВА ЦРКОВ ОБРЕТАЈЕТ СЕ, И ЧТО В НЕЈ ИМЕЈЕТ, ЧТО ЛИ ИМЕТИ ПОТРЕБУЈЕТ.

(МАРТА 1733).

Ва диштрикту смедеревском.

Ва вароши смедеревској црков во имја светаго Георгија, не освештата, бивша прежде турецкаја цамнја, дувари од ћерпића, дужиноју 9 кловтори, шириноју 4 кловтора и пол, висиноју 2 кловтора дувар држит; олтар из нова сограждев ва лето 1726. С поља над олтаром и певницом од дасака, проче прост таван, покривен циглоју, имејет двоја врата, једна од севера другаја од запада. По всеј цркви 6 пенџера, то јест у олтару два, а на пољу четир. Стојет на полудне два а на васток два. Ва олтарје светаја трапеза од бела мрамора долготоју 5 пјади, шириноју 6 пјади, и столп под неју од мрамора темелно стојит. На трапези пештемали једин оздол од бјела платна, верх ње од чита, ниње нечто измењени. Антими(н)с блажено почившаго митрополита Мојсеја Петровича, изображено снетије, освештен ва љето 1719. Спуга (?) на нем оскудна, сверху антими(н)са стојит евангелије, рукопис, на малоје коло оковато, (монастира смедеревског), и једна тестамента кијевска црковна, литургија московска (попа Ђермана). С верху антиминса кутија древена, идеже части свети стојет, ради болних, но потрошене сут. Јеште стојет 2 чирака од туча на трапези. Проскомидија узидата ва дувару, на неј два пештемала од чита шарена. Тамо стојат

два потира од лима жута, и 2 дискоса, 2 звездице од пиринча, кашика 1 од пиринча, копије прост нож. Дарци над путиром од црвене свиле, зеленом свилом постављени нови. Над дискосом од ћахме стар ајер од атлаза црвеног, а у среди црвене свиле гране на ћошети везене плаветном свилом, постављен платном жутим. У проскомидији стојит пет икон образ богородичен, образ светаго Архистратига Михаила, образ Предтеча, образ светаго архидијакона Стевана, образ Христов ваход во град Јерусалим. Умивалница при проскомидији од цигле сазидата; ибрик од бакара, соједињеница од калаја; 1 звонце од туча, 1 петохлебница од тенећета; кадилнице 2 од туча, 1 пешкир дебел, чим се убрисујет свештеник. Округ: 2 одежде, од бјела платна једна, друга од чита шарена; 1 епетрахил од атласа; појас од пиринча вес; 1 наруквице од кадиве црвене. Преграда олтарска од дасака изрендејисатих, висотаја стојит 1 кловтер и пола, на неј троја врата: царскаја, северна и јужна. Двери малене дуж(ин)оју 5 пјади, ширинојy три пјади и пол. Над двери Благовештеније пресветија Богородици и четире евангелиста; катапетазма од чита, takožде на врати северни и јужни једнака завеса. Ва иконостасу десному: образ Христов, образ Предтечи, образ светаго Георгија, образ воскресенија Лазарева, образ светаго апостола Петра и Павла, образ Христова распјатија. Сији образи на даски среднаго кола. На левом иконостасу: образ пресветија Богородици; образ архистратига Михаила и Гаврила; образи светаго апостола Петра и Павла апостолов; образ светаго Андреја первозванаго; образ светитеља господња Николаја; образ светих бесребреников Козми и Дамјана, образ светаго Алимпија. И свх образи на даски, једине мере, јакоже и первих среднаго кола. Испод иконостаса завеса шпалир зелен позлаштен; еште пред христовим образом 1 везен пешкир, а пред богородичним једна махрама. Више двери образ нерукотворени христов. Више тога образа

барјак од платна, на нем образ Христа седјашти на престоље. Више барјака крест, распетије Христово, на велико коло образ пресветија Богородици и светаго Јоана Богослова. Над јужними врати други барјак, од бјела платна, на јединој страни образ светаго архистратига Михаила, на другој страни образ светаго велико мученика Георгија победоносца. Над северними врати барјак бјел од платна и на ним образ, на јединој страни: Успеније пресветија Богородици, а на другој светитеља Николаја. Пред волики иконостоси 6 кандила од туча, а једно од ђинђуа. Пред крестом чираци велики стоје на десној страни до полак камен а од полак древо умештено. На левој страни вес од мрамора кречем обелен. На чираци 8 свешта од бјела воска, шарене велике, а у среди од жута воска повеће Мали иконостас на десној страни, на нем пештемал од чита, тамо стоит образ 1, образ празднички и један тепсицак, једне од туча полијелеје малене. На десној страни стол архијерејски доста лепо тишлер соградил и зеленоју бојеју бојадисал. Прочих столов просто сограждени, числом 21 стол. Препрата даском преграждена. На десној страни образ Христов и светаго Георгија на артији. На левој светаго апостола Петра и Павла образ, образ светаго Јоана предтечи, образ светаго архистратига на артији. На иконостасу малом образ светаго Николи, образ светаго Василија, образ светаго Григорија богослова. Крстилнице не имајут, но у једном буцаку поливајут. Напољу звоница и ва неј звоно 1 малено. Книг црковних что обрјетајут се: 1 саборник сербски; 1 минеј московски на празнике служит; 1 триод сербски постни, 1 псалтир московски.

Овајаˮ црков потребујет:

Охтоих, минеје, прологе, крстилницу и освештеније имети, најпаче светаго мира потребујет, и врата, что се кроз них ожа (оџа) на мунару пењал, да се затворет, у препрати, почто друга сут отворена на обичном местје.

Ва селу Ливади

Церков во име светаго Архистратига саграждена 1724 л.

Дувари од плота, покривена циглоју, долготоју стојит 6 кровтори, шириноју три кловтора мање 2 стопе, висиноју 1 кловтор и једна пјад Врата на неј једна од запада, три пенџера, један ва олтарју, два у певница, на десној страни и на левој. Тавана и свода не имејут. Во олтарју светаја трапеза од камена, дужиноју 2 пјади и пол, шириноју три пјади и пол. На неј плаштеница једна од платна бјела дебела, и тамо само кутија стојит, и ва неј у артији части, ради болних, обрете се у великом праху и непоштењу таја кутија, ничим же не покривене. Проскомидији не имејут, нити умивалнице. Преграда олтарска од дасака, на неј троје двери: царскије, севернијe и јужнија врата без завеси. Двери старописанаја малени, на них образ благовештенија пресветија Богородици, више тога образа царја Давида и Соломона образ. На двери завеса од мусула. У иконостасу на десној страни образ Христов велики, образ Петра и Павла апостолов, образ светаго велико мученика Георгија победоносца, образ светаго Николаја. На љевом иконостасу образ Богородичен велик, образ светих Мини, Виктора и Викентија, образ светаго велико мученика Димитрија Мироточиваго. Више тјех образов горе стојит образ светаго Сергија на артији, второје пришествоје, образ светаго Јоана предтечи, образ Богородичен московски, образ светаго Николаја, московски: образ светвго велико мученика Димитрија, московски; икона једна, па неј скупа образ богородичен и преподобнија Пјатки Параскеви, образ Христов; образ светаго Стевана перво мученика, паки образ Христов, образ Архистратига Михаила. Испод иконостаса на десној страни седам пешкира затката дебели, и на левом иконостасу шест пешкира. Чираци од дервета, на нима по једно парче свеште

воштане. Једна налона, идеже читатсја, од дервета, другаја малена за пјатохлебницу пристоитсја. Припрате еште не имејут. У буџаку левом стоит од камена изрјадно истесата на столпу с поклопом; ва њуже аћијазма сохрањајетсја. Крстилнице не имејут. Више речене иконе и крстилницу принесли су из пуста неког монастира, именем Гневотина, који јест близ села Ливаде.

Книг своих црковних имејут: 1 сербску летургију; 1 саборник сербски рукопис; 1 требник сербски рукопис. И те книге од реченог монастира принесли су.

Реченој цркви ливадској потребујет.

Прво свод справити у цркви, светују трапезу већу наћи, справити проскомидију, умивалницу, крстилницу. К тому плаштенице на трапезу светују, и на проскомидију; потир, дискос, звездицу, дарке, одежду, стихар, епетрахил, наруквице, појас.

За које смо приказали и заповедали да скрбет приправни бити.

Ва шанцу Асанпашиној Паланки,

Црков во имја светитеља Господња Николаја.

Дувари од камена, дужинoју 6 кловтори и три стопе, ширинoју 5 кловтори и једна стопа, висинoју 2 кловтора и једна пјед. Таван равно стоит, покривен циглoју. Олтар прошлаго года из нова саграждeн од камена с блатом без свода. Не освештена оваја црков, бивши прежда од вундамента турска џамија. Имејет двоја врата од запада и севера. Также пенџера 8, ва олтару 1 пенџер, напољу од вастока више олтара два пенџера, на западу 2, на југу 2, на северу 1 пенџер. Во олтарје светаја трапеза од камена, дужинoју 3 пјади и пол, ширинoју 4 пјади и пол; столп од камена темелно стоит. На трапези 2 плаштанице, дојна од платна бјелог, верхна од чита шарена, на неј антимии(н)с, преосвештенејшаго ми-

трополита Мојсеја Петровича, освештат ва лето 1719-тоје, којего антими(н)са госп. владика Максим Несторович, бивши архиепископски и митрополитски намјесник прошлаго 1732 года нихма послал и благословил на времја на јего благословенују службу совершивати, (и за сије плаћено три дуката).

На антими(н)су сербско евангелије, попа Петра ондашнего, и литургија, сербска реченаго попа. Хранилницу и чести светија држит у ливадској цркви, и од туда приносјат ради болних; точију еште на светој трапези стојет 2 чирака од туча. Проскомидија у дувар узидата, на неј плаштенице две, једна од бела платна дебела, друга од чита турска. Путир од лима мален, дискос такожде од лима жута мален, кашика, звездица и копије од пиринча, дарци над дискосом од платна зелена, над путиром од зелене свиле. Ајер од мусула црвена поставлена бјелим платном. Одежда 1 од црвена мусула, плаветан синцев од платна, 1 појас тканица турска. (Стихар наруквице и једна одежда попа Петра). Један епетраил црковни од жуте свиле вес издрт. Умивалнице не имејет. Кадилница од туча.

Преграда олтарска оздол од дасака до полак, а од полак дувар. На прегради троје двери: царскије, севернијe и јужније. На двери завеса полак од бјела платна а полак од плаветна, а на северни врати од чита шарена. Двери старописнија, на них образ благовештеније пресветија Богородици. Сверху тога образ Давида царја и Соломонов. Ва десном иконостасу образ Христов на велико коло старописни. До јего образа : воскресеније Лазарево, образ светаго Јоана предтечи. На левом иконостасу; образ пресветија Богородици; на велико коло, образ пресветија Тројици. На горњем иконостасу мали икон: образ пресветија Богородици, други образ воведеније пресветија Богородици; светаго Николаја образ. Сверху тих образ крестнени, писан, само просто древо. Више креста

образ пресветија Богородици. Истод иконостаса завесе једна на десној страни издерта од платна шарена. Чираци пред иконами од дервета, на них по две велике свеште од жута воска. Мали иконостас на десној страни покривен белим платном, на њем образ светаго Николаја, и један тепсицак. Столов не имејет, точију два. Препрате такожде не имејет. Звона не имајут, но у клепало клепљут. Книге: 1 саборник попа Петра и један псалтир.

Оваја црква нуждњејша потребујет имети:

Перво: свод над олтару, олтар да кречлејшу; умивалницу да справет. Охтоих и тестаменту купити, и проче ко освештенију нове плаштенице купити.

Које јесмо заповједали, да скоро со тим приправни будут.

Ва селу Кусатку,

Црков во имја светаго ....

Вертал сахата далеко од села ва шуми стојит, темел старо времени, ниње паки поновлена прошлаго 1732 љета. Дувари од дасака дебели растови, оздол каменом за пол аршина подзидати, без свода шиндрају покривена. Дужинoју стојит 6 кловтори, ширинoју 2 кловтора и пол; висинoју дувари (кромје покрова): 1 кловтор и две пјади; ва олтару од вастока три пенџера малена: напољу један на десној страни, на покрову горе врата једна од запада. Во олтарју светаја трапеза од камена, дужинoју 4 пјади, ширинoју једнако, стојит темелно на столпу каменом. На трапези покров од платна бела дебела, друго ничто не имејет, точију јесу приготовили нове плаштенице ка освештенију. Проскомидија од дасака, на нej не обрет се никакова покривача. Потир, дискос од лима жута, ново; имејут звездицу од бакара, дарке, ајер. Над дискосом и путиром једнак од беле материје шиком затката. Одежде и стихара не имејут ни на-

руквиц, точију једин епетраил. Преграда олтарска од дасака, на них же двоје двери: царскија и севернија; завесе од бела платна, проста. Двери написанија: образ благовештенија пресветија Богородици, и образ Давида цара и Соломонов. У иконостасу десном: образ Христов, образ Предтечи, а ва левом иконостасу: образ пресветија Богородици и светаго Атхистратига. Сија образи на велико коло изрјадно написани и позлаштени, но сут старовремени и порушени. На мало коло образов, у горњем иконостасу образ светаго Николаја, образ светаго Георгија, образ светаго Димитрија, образ светија Петки. Сији образи зјело порушени, точију что познајут сја. На иконостасу 12 пешкира заткати дебели. Чираци од дервета, на них ни једине свеште не обретајут се.

Овој цркви потребујет нужднејша имјети:

Округ свештенички, книге правил(н)е, умивалница и крстилница, к томе освештеније, и свештеник.

Ва шанцу Колари,

Црков во имја Воведенија пресветија Богородици.

Дувари од плота, таван од дасака просто стојит, циглоју покривена. Долготоју держит 4 кловтора, ширинoју 3 кловтора и пол, висиноју дувари 2 кловтора; менше 2 пјади. На неј једна врата од левија страни, имејет 2 пенџера, једин во олтари од востока, други ва певница на страни десној. Олтар платном прегражден и олеплен блатом. Во олтари светаја трапеза од камена, шириноју и дужиноју једнако стојит 4 пјади и пол, водружена на столпу каменом темелно стојит. На трапези 2 плаштенице од бела платна, антими(н)с имет изображено Снетије, освештен блаженопочившим митрополитом Викентијем Поповичем, љета 1718 октобра 5 ден. Послат им прошлаго годи 1732, месеца августа, од намесника

бившаго архиепископскаго госп. Максима Несторовича, епископа бившаго, до освештенија цркви да на него служет.

Сверху антими(н)са стојит 1 тестамент типа кијевскаго. (која јест калојера Михаила Раковичкаго). Више антими(н)са стојит кутија древенаја. Више тога два чирака, 1 од туча, други од калаја. (Заповедасмо да имејут тамо на светој трапези крст и покривач. Проскомидија од дасака при дувару; на њеј 1 плаштеница од бела платна, и један пешкир шарен; потир од лима жута, такожде и дискос, звездица од пиринча, копије, нож прост, дарци ови како над дискосом, тако и над потиром, и ајер од мусула црвена; поставлени плаветним платном, соједиженица, винцан, упредалница, ибричић, а умивалнице не имејут. (Заповедалисмо да оправет). 2 пешкира бела. Окрут: један фелон бјел од платна (попа ондешнега Василија), стихар плаветан од памука беза, епетраил (попа Василија). Појас тканица турска с павтами од пиринча. Наруквице од црвена мусула (грочанске цркве). На прегради олтарској двоја врата, царскаја и севернаја, на двери катапетазма од чита. Двери новописаније: образ благовештенија пресветија Богородици, и верх тога образ царја Давида и Соломона. Ва иконостасу десном: образ Христов; образ Богородичен; образ вознесенија Лазарева; образ Воскресенија Христова. На левом иконостасу: образ Богородичен на стаклу; архистратига Михаила; образ светаго апостола Петра и Павла на артији; образ светаго Предтечи; образ светаго Пантелеимона; образ светаго пророка Илији; образ светаго Атанасија, атонскаго; образ светаго Лазара праведнаго. Сви ти образи московски на малоје коло, кроме на артији Архистратига и светаго апостола Петра и Павла. Пред иконостасом чираци од дервета, на нихже по три свеште воштане. Мали иконостас при десном чираку, покривен пештемалом од картона, на ним икона праздничнa. Под велики иконостаси завеса од картона жута. При иконо-

стаси три кандила од пиринча, и један од гвозђа чирак. Столов не имејет и припрате.

Овој цркви потребујет освештеније, книге правилне, умивалница, крстилнива, миро светоје.

Диштрикт грочански.

Во вароши Гроцкој.

Црков храм светаго Архистратига Михаила, освештата богољубивим архијерејом Михаилом. Ване вароши стојит здојне стране. Дувари од черпића, дужинoју стојит 5 кловтори, ширинoју 2 кловтора и 3 фертала, висиноју 1 клофтор и 2 шуха, без свода, шиндроју покривена, пак по шиндри циглоју. На неј двоја врата од севера и од запада, зјело сниска и малена три пенџера, два у олтару, једин у десној певници, сва три малена. Олтар даскамн преграждeн. Во олтару светаја трапеза од камена, дужиноју три пјади и једна подланица, шириноју 5 пјади, на столпу каменом стојит темелно. На неј стојат 6 плаштеница, первајз долнаја од дебела платна, друга од танега платна бјелог, третија од чита шарена, четвртаја од камалота црвена, пјатаја од чита шарена, шестаја пак од бела платна верхнаја, на нејже антими(н)с освештен 1717 љета преосвештеним митрополитом Мојсејом Петровичем. На антими(н)су евангелије сербскоје, рукепис, не оковато. Литургија московскаја на малоје коло. Тјело Христово стојит у другој цркви, рад болних. Јеште на трапези пјат свештников од дервета лепо справлени. Више свете трапезе на дувару образ Христов, пред ним кандила од туча. Проскомидија ва дувару од камена. На неј 4 плаштенице: первaја од чита; вторaја од платна везена; третија од црвена мусула; четвертаја од чита. Потир од коситера, дискос од бакара, кашика од рожана, копије, прост нож калентраш турски, дарци над дискосом

и над путиром од црвеног дамашка, таков ајер, синџев од плаветна платна. Два чирака од туча, сајединеница од калаја, укропац од бакара, ибрик већи такожде од бакара, из чега свештеник полива се, два пешкира бела, умивалница сазидата од камена. Кадилница од пиринча, дованште(?) од туча, пјатохлебница од тенећета бела покварена. Одежде из горне цркве служит. Ва преградѝ олтарској троја врата: царска, севернаја и јужња, на них же завјеса од чита шарена, на двери образ благовештенија пресветија Богородици, и образ Давида цара и Соломона. Ва десном иконостасу: образ распјатија Христова, на средне коло; образ светаго Георгија; образ светаго Јоана предтечи; образ светаго апостола Вартоломеја на мало коло. Сија образи московски. Ва левом иконостасу: образ пресветија Богородици; образ светаго архистратига Михаила. Пред иконостаси завеса од чита шарена. Ва горнем иконостасу: убрус; образ погребеније Христово; еште образ једин нерукотворени; образ Преображеније Христово. Више тога два цвета, из между их крст написан распјатије Христово, мален что на барјаки копија постављајет сја. Пред крстом кандило сребрно. На горнем иконостасу: образ, на левој страни, образ Христов; образ архистратига Михаила; образ пресветија Богородици; образ светаго Стефана архидијакона; образ светаго Николаја; образ пак архистратига Михаила, на коњу; два образа светаго великомученика Христова Георгија; образ светаго Сави. Чираци велики, једин десни од камена, други од дервета. На чираци по пјат свешта од воска жута велики; два чирака од гвозђа, на них по једина свешта. Иконостас мали од древета, на њем плаштеница од чита шарена. Тамо стојит икона празднична На сред цркве висет полијелеј од 12 свештника од туча, и 12 воштани свешта тамо стојит. Стол архијерејски просто справљен, ва њем икона светаго Николи. Прочих столов число 20, мајсторства проста. Препрата преграждена даскама

до полак, а од полак решетка од дервета. Тамо ва десном иконостасу: образ распетија Христова; образа два светаго Георгија. Ва левом иконостасу: образ пресветија Богородици; образ архистратига Михаила; образ светаго Стефана архидијакона; образ светаго Јоана предтечи. Крстилница на левој страни, укопато буре, и ва нем землани ћуп. На десној страни камен истесат, идеже Аѓијазма својит, с поклопцем. У препрати 5 столов. На пољу звоница, на четири столпа растова, висиноју 6 кловтори. Тамо 1 звоно од 60 фунти, лијена гласа. Порта плотом ограждена, није ново измењена. Ова црква стојит ван вароши преко потока Грочице. Верло не с руке у ну ходити; наипаче на злу времену.

Другаја црков во вароши Грочанској.

Наименовата во имја Васнесенија Христова.

Стојит на пијаци ва десној страни сокака. Дувари од черпића, свод просто стојит. Покривена циглоју. Дужиноју держит 7 кловтори; шириноју 4 кловтора и три пјади; висиноју 2 кловтора. На неј двоја врата; јединa од востока, другаја од севера. На неј 4 пенџера; два од востока више олтара, а два од западн, и во олтари један од востока. Ова црков бивши турска џамија, и принц Александр допустио вароши за цркву имјети. И по том олтар преградили су од плота, без свода, циглом покривен. Ва олтари светаја трапеза од камене, дужиноју 4 пјади, шириноју 6 пјади, на стлпу каменом темелно стојит. Перви покров ћилим, по њему други од танка платна чисто бела. На нем антими(н)с изображен(о) Санетије, освештен ва лето 1719 свето почившим митрополитом. Мојсејом Петровичем. Сврху антими(н)са Евангелије типа сербскога, оковато сребром распјатије Христово и четири евангелиста. Поред евангелија, на десној страни, крст светогорски художествено оковат сребро(м) и позлаштен.

На левој страни литургија московска на средне коло. Сверху тога ћивотић, идеже светија части ради болних стојат, ва чистој артији, лепо ситно раздроблене. Више тога ћивота пјат свешниках дервени, дјело тракслерскоје. Покров по трапези светој од чита. Проскомидија од камене плоча и на каменом столпу стојит из окола дасками ограждена. На нεј први пештемал од бела платна, други од чита. Пако стојет два потира, једин од тенећета, други од лима жута. Дискос од лима жута мален, звездица од жута пиринча; копије, калентраш турски. Дарци над дискосом и над путиром од црвене богасије, платном плаветним поставлени. Ајер од свиле црвене везен срмом, поставлен памук-безом. Тамо стојет два чирака дервена, дјела тракслерскаго. Сојединеница од кристала, укропалница, ибричић од бакара; други ибрик велики, из нега полива се свештеник, умивалница од камена, а нафорница од земле. (Заповедали смо од калаја да будут купити). Петохлебница од тенећке. Окрут црковни; четири фелона, 1 од плаветне свиле, по рамени материја шарена свилена; синцев од зелене свиле, поставлена плаветном ћочом. Две од бела платна, 1 од чита пругараста. Стихара свештеничаска два, једин од дамашка зелена, други од бела платна. Један стихар дијаконски, од жуте свиле. Епитрахила 4, једин од плаветне свиле нов, два стара од богасије црвене, једин од алаве. Појаса два, један тканица турска, на њем павте од сребра, такожде и други тканица, но павте од бакара. Наруквице троје, једне од плаветне свиле, друге од жуте, третије од алаве. Преграда олтарска дувар од ћерпића оздол те до верха. На прегради троја врата: царскаја, севернаја, јужнаја. Завеса на двери од свиле зелене, а на северној и на јужној од чита, старе. Двери новија; на них: образ Благовештенија пресветија Богородици, и образ цара Давида и царја Соломуна. Ва иконостасу десном: образ светих бесребрников Козми и Дамјана; образ светаго евангелиста Луки.

Ва левом иконостасу: образ пресветија Богородици; образ Вознесенија Христова; образ светитеља Христова Николаја; образ светаго архистратига Михаила и Гаврила; образ светаго Јоана богослова; образ светаго Димитрија. Под тих иконостаси завеса од чита шарена, подобно шпалиру. Више тјех икон по дувару на двери икона јерусалимска. З десној страни: икона, на неј образов светих ва месецу септембрију, октомврију, декемврију, генвару, ферварy. На левој страни такожде икона, идеже ⟨о⟩брази светих обретајуштих(се) у месецу марту, априлу, мају, и јунију, јулију, августу. Више тјех образов икона Вознесенија Христова, икона Воскресенија Христова, икона светаго великомученика Димитрија; образ маленија; образ светаго Георгија. На верху један барјак не велики, на нем образ Христов, здругија страни светаго Николаја. Речени образи сви на мало коло московски. Јеште један барјак од жутија свили. На левој страни стојит кандил пред десним иконостасом дојним три, пред левим два: више двери пред барјаком једно, ева од туча. Чираци велики два од дрвета; на них же по три велике свеште воштане. При десном чираку иконостас мали, на њем покров од чита. Тамо стојит образ празднички и један тепсицак. Певнице лијепо справлене тишлером. Стол архијерејски обложен старoју артијеју. Прочих столов число 30 просто справљени од дрвета липова. Препрата преграждена простами дасками чамови. Тамо у десном иконостасу: образ праздников пресветије Богородици; образ светитеља Христова Николаја; образ светаго Киријака и Јулити; образ пресветија Богородици. Ва љевом иконостасу образ пресветија Богородици; образ светаго Димитрија; образ светаго Николи. Сви образи московског художества новији, на малоје коло. Завеса пред десним иконостасом од чита, пред левим од шарена везена платна. Крстилница на десној страни један зелени лонац велики. На пољу звоница на четири ступа растова, озгор шиндром покривена. У њој

два звона, једно од 80 фунти лепа гласа, друго од 50 фунти слаба гласа. Порта од пијаце плот, а проче растови дирецн. У порти јест школа, идеже дијаци учатсја.

Ова црква зјело трошна, но зактевајут на другом месту да би справили из нова цркву, а њу мислет оставити. Аште будет поправљатисја сему храму паки, всјакому подобајет олтар да сја вес из нова созиждет, и ћемер или свод да будетсја прилично устројил од дасака, почто сице, како ниње весма непотребно зритисја. И кад созиждут олтар; потребно да сја наспет повисоко, како ће од дверej изићи на два степена. Честна трапеза ваља ина да сја справит ширша и должша. Аште не може (се) таков камен обрјести; то и даске орехове, или од цигли да сја созиждет, и сија трапеза камена да сја тако у нутра на среди изиждет, где будетсја светија мошти положити. Тако проскомидија да сја ина содјелајет. И умивалница ова да сја лепо умјестит. Предверије да сја еште мало наспет земљу, како ће из между свештника два степена или један, како и ва Бјелградје стојит. После предверија, људи где стојат, и препрата да сја уједино ујединит. А од препрате и тако трошан дувар да сја из мјестит из нова препрата да сја содјелајет, ва широту колико јест, а в долготу три кловтера. А ради пак на сије дјеланије мјеста дом Јоана и Лазе да сја под црков узмет. И та њест скупо, 3 возионице кљука више нису дали за њу а церкви под којом стојит. И аште сице устојитсја, то потребно вес покров на цркви изијенити, и начином устројити, како ће јединаго покрова всјуду бити. Инако бо олтар не моштно повисити, ако сја сице не устројет. Унутра у цркви потребно еште свештнике велике инакове сдјелати, почто сице неприлични. Тако амвон да сја свуд попатоше. А аште би моштно било минеје купит, или за нужду обштаке. Крстилница да сја пре експресум онако содјелајет, како у Пожаревцу, обаче не уз дувар, но ка крају на десној страни, како мо-

штно обходитисја. Из нова содјелани сут на олтари апостоли и пропроци (Пророци)? по платну. Два стихарка на свештоносце. Иконостац да сја управит ин. Врата на препрати љепавом манером да сја управет. Евангелије московско ново да сја купит. Школу код цркве управити, почто не имат такови дом при нej за магистра, и рад калуђерица. И порта око све да сја управит. Ова црков имат један виноград од 5 мотика, млад и леп два љета однелиже црква содржит. Узет од Теодора Беһара, по нем нитко не остал, при Јоану Ексарху.

Диштрикт Бјелградски.

Ва селу Великом црков освештата во имја Благовештенија пресветија Богородици рукоју богољубиваго владике Бјелградскога Михаила. Саграждена ва љето 1705. Дувари од черпића, темел од камене без свода, шиндроју покривена. Сверху два крста од калаја. Имејет дужиноју 5 кловтори; шириноју два кловтора и 2 стопе; висиноју 1 кловтор и 2 пјади. Врата једна од востока, пенцер 1 на олтарју, а два на покрову од полудне. Ва олтари светаја трапеза од камене, дужиноју 4 пјади, шириноју 5 пјади, на столпу каменом темелно стојит. Која бивши порушена од секеруш(¹), когда Бјелград добијен. По том паки светопочивши господин митрополит Бјелградски, Мојсеј Петрович, ва љето 1721, посвјетил. На нej 2 плаштенице; перваја од објела платна дебела, другаја верхнаја од чита шарена. На нej антими(н)с сонетије Христово (сањетије), освјаштен ва љето 1716, рукоју преосвештеног господина митрополита Викентија Поповича. Ва Далској цркви дароват сеј њркви од митрополита Мојсеја Петровича. На нем стојит светоје Евангелије, типа

(¹) Секеруши (маџарска реч) возари.

Србскаго, обшивена кожоју црвеноју. Поред Евангелија крст написано распјатије Христово. Више тога стојит кутија од древета, и тамо ва неј у артији светија части собљудени ради болних; и око креста два чирака од туча. (Јеште на трапези обрете се 1 тестамента Дворскаја, која на послужене им даровата на време). Проскомидија у дувару, на неј две плаштенице, дојна од бела платна, горња шарена бошча, памуком црвеним и плаветним заткана. На неј два потира од калаја жути, такожде и дискоса два малена, звездица од пиринча. Дарак над дискосом од атлаза, около златен галон. Над путиром дарака такожде од атлаза црвена, с пјатми крестови од галона златна, на углови ките од свиле зелене, поставлени платном плаветним. Ајер од дамашка дупловатог; синцев од жутог дамашка, поставлен платном плаветним. Јеште једни дарци стари од црвена мусула, сва три синцеви од плаветна платна, без поставе. Кашика од тенећета, тамо 1 чирак стојит од пиринча. Једна икона преображенија Христова малена. Сојединеница чаша од стакла, анафорница од земље; кадилница од пиринча умивалница, код северни врата, даском заграђена, ибрик од бакара. Окрут: две одежде, прва од мусула црвена синцев плаветан од беза, друга од бјела платна, на неј синцев од црвена мусула. Стихар од ћоче беле танке, два епитрахила, 1 од црвена мусула, други од шарена дамашка дупловатога, около чипка од свиле зелене, и доле ките од свиле; два појаса, перви тканица турска, с павтами од пиринча; други од памука плетен, и на њем павте од пиринча; наруквица 2 пара. једне од свиле пругарасте, друге од чита. Преграда олтарска од дасака, на неј двоја врата, царскија и севернија. На двери завеса од чита шарена. Двери новија, на них образ Благовештенија пресветија Богородици, и образ цара Давида и Соломона. Ва десном иконостасу образ Христов, московски, на мало коло; образ

трех светителеј на артији; образ светаго Стефана краља Дечанског; образ празднически; образ воведенија пресветија Богородици; образ светаго Лазара четверодневнаго; образ светаго Димитрија. Ва левом иконостасу; образ пресветија Богородици; образ светаго Георгија. Испод иконостаса деснаго завеса два; пешкира шарена. А испод леваго иконостаса једин пешкир плаветним предкат, по два кандила со стране. На горњем иконостасу образ Христов; образ светаго Николаја; образ пресветија Богородици; образ светаго Теодосија опште житеља; образ светаго Антонија; образ светаго Николаја; образ Христов и пресветија Богородици. Више двери собор светаго Архистратига и Благовештеније пресветија Богородици на јединој икони. Више того крест, који се на барјаку носит, на нем изображено распјатије Христово. Испод тјех икон 1 пешкир од платна стојит долготоју 8 аршина. Једно кандило више двери пред распјатијем стојит барјак од црвена мусула, синцев плаветан три ките црвене од памука. Свештник на десној страни од дервета; на њем три свеште од бела воска, и једна од жута воска велика; на десној страни од гвожђа, на њем 1 свешта бела. Мали иконостас покривен шареним платном, и тамо точију једин тепсицан стојит. Столов не имејет точију један на десној страни. Препрата преграждена дасками. Икон на десном иконостасу: образ пресветија Богородици, и два образа светаго Николаја. На левом иконостасу: образ Христов нерукотворени; образ светаго Николаја; образ пресветија Богородици, скупа и распјатије Христово. Порту сего года просећем јесу оградили верло тесно, полак гробов на пољу стојит. Книг црковних не имејут, точију један псалтир Сербски.

Ова црква потребујет: перво крестилницу имети и книге правилне. К тому звоно велико и мало ва олтари. Такожде светаго мира не имејут. Тако и црков веома малена, потребно да поваја созиждет).

Ва селу Вишници.

Црков храм светаго Архистратига Михаила сограждена ва љето 1721 на старом месту.

Дувари од камене, свод преко све цркве од дасака, покривена шиндром, на покрову 2 крста од калаја. Дужиноју держит 7 кловтора и 5 стопа; шириноју 2 кловтора и пол; висиноју дувари 1 кловтор и пол. На неј трија врата, једна од југа, другаја од севера; третија од запада, имејет 6 пенџера, во олтари два, и на пољу четири, по два са стране. Освештена ва љето 1723 октомбра 25 ден преосвештеним митрополитом Мојсејом Петровичем. Во олтари светаја трапеза од камене, на столпу каменом темелно стојит. На неј плаштенице три; перваја дебела од бела платна; другаја по неј од памукбеза; третија верхнаја од чита, из окола шпалир зелен, со златним гранами. Антими(н)с изображен санетије Христово. Освештена ва љето 1719, преосвештеним господином митрополитом Мојсејом Петровичем ва Бјелградје. На антими(н)су 1 јастучић од жута атлаза везен златом стар. На томже јастуку стојит Евангелије штампе сербске, оковато, образ распјетије и четири Евангелиста. При њем крст с деснија страни, древа светогорска, оковат сребром и позлаштен, с пјатми, алем каменми, и мали камени 26. С левија страни Евангелија, литургија московскаја стојит, на средне коло. Више антиминса стојит кутија од дервета, идеже части светија раздроблене по артији стојат. При том с деснија страни стојит крст јерусалимски, пред тим стојат 3 чирака дервена вараклансата, на нихже свеште од бела воска шарене. Измежду свештеника кивотић стојит Јерусалимски со седевом древо изшарато. Више трапезе свете 1 сребрено кандило стојит. Проскомидија при дувару, на столпу каменом плоча ограждена дасками, на неј 3 бошче шарене. Тамо стојит потир сребрен и позлаштен, други потир од лима; дискоса

2 од лима, звездица од бакара позлаштена с четири а н и н (аник, оник = онух) камении червени; копије бело, ножиħ прост, лажица сребрена, дарци над дискосом од атлаза везена, поставлени плаветном богасајом. Над потиром од свиле а ч и к м а в и(?); ајер од црвене ħ а х м е, синцев од жута атлаза, поставлен плаветном богасијом. Више потира на проскомидији, образ, на дервету, светаго Николаја. Више него два цвета малена, пред образом 1 чирак од древета варакланисат. Сојединеница од лима; умивалница од камена, ибрик, и укропалница од бакара; два бела пешкира, кадилница две од пиринча; пјатохлебница од тенеħета; анафорница једна од калаја, другаја од бакара. Звонце мало од туча.

Окрут: пјат фелон, једна од а л а џ е, другаја од атлаза црвена, третија од свиле пругарасте, све три старе, четврта и пјатаја од бела платна половне. Стихара два, један од свиле пругарасте, други од чита, оба нова. Епитраила 4, перви од ħахије црвене, на њем 20 дугмета сребрени; други од жута атлаза також де и третији, и на них по 10 дугмета сребрени; четврти од мор свиле з гранами; на них по 4 ките свилене, сви тији епитрахили ветхи. Појаса 2 среб(р)на на лавтама по 5 камени. Наруквицо два цара, једне од плаветне свиле дамашка, друге од кумаша црвена ветхе. Преграда олтарска од дасака, на нихже двери и врата јужна и северна, на котори завесе од чита. Двери написане: образ Благовештенија, и образ цара Соломона и Давида цара. Испод тјех образов, четири Евангелиста написана. Даље образ с в е т а г о С и м е о н а и с в е т и т е љ а С а в и с е р б с к и х п р о с в ј е т и т е љ а. На иконостасу дојњем на десној страни: образ Христов седјашти на престоље, венец на глави од сребра, такожде и скиптр од сребра. По нему образ светаго Јоана Предтечи и чудеса јего написана и јего вјенец сребром оковат; образ светаго Николи

с чудеси, венец сребром оковат. На левом иконостасу, образ пресветија Богородици, с вјенцем сребрним и позлаштеним; образ светаго Архистратига Михаила с венцем сребреним; еште други образ Архистратига Михаила без окова. Сији образи речени на велико изрјадно написани; на них стојит јединајест махрама везени; а испод них шпадир жутог ворана. На горњем иконостасу више двери: образ пресветија Богородици, на стаклу; образ собор светаго Јоана Предтечи; образ сошествија светаго Духа; образ Христов нерукотворени; образ светаго Димитрија; образ светаго пророка Илији с чудеси; образ светаго Николаја; образ светаго Киријака одшалника; образ светаго Алимпија столпника. На левом горњем иконостасу: образ светаго Атанасија; образ светаго Јоана; образ светаго Димитрија. Више иконостаса горњега, крст велики, на њем образ распјатија Христова; на углови 4 Евангелистов. Око распјатија: образ пресветија Богородици, и образ Јоана Богослова; око них два цвета стојит 1 кандило пред распетијем. Испод кандила два свештника вараклаисата. на них по једна свешта од бела воска. Око тјех свештника стојет шест орлића од древета вараклаисати. Испод орлов висет 25 свешта од бела воска шарене. Пред горњим иконостасом висет 4 кандила сребрна, два од туча. Чираци велики од дервета кречлеисати, на них по пјат велики свешта и по 6 мали. Два чирака од гвозђа, что дијаци на воход носет. Иконостас мали од дасака чамови, на нпм покривач перви од зелена шпалира; други бошча шарена. На том иконостасу; образ пресветија Богородици на стаклу; други светаго Михаила; третији образ празднички. При том иконостасу налона од чамови дасака, кожом озгор обшивена. Стол Архијерејски просто стојит од дервета; прочих столов число 27.

Препрата преграждена дасками. Ва десном иконостасу: обрез Воскресенија Христова; образ Предтечи Јоана; образ

на стаклу пресветија Богородици; образ светаго Николаја. На левом иконостасу: образ пресветија Богородици; образ светаго Георгија с чудеси; образ светаго Димитрија; Предтечи; (пред) образов два свештника дервена, на них по пјат мали свешта; испод тјех образов завесе од шпали(ра) зелена варакланса т. Крстилница од камене изидата; једна налоница, на њуже постављајут пјатохлебницу. Један барјак на левој страни стојит од атлаза црвена. Два цвета, један од туча, на њем 15 свештник, други од тенеһета; једна кандило од стакла.

Книга црковних, једно Евангелије сербско, рукопис; 1 псалтир московски, на мало коло; 1 охтоих лавовски, на осм гласов ветх; један саборник сербски; 1 апостол московски; један минеј сербски рукопис, месеца октобра.

Порта црквена од плота, на нej троја врата покривена; порта патосата. Звонара вон порте на четири дирека, висиноју 6 кловтери звоно од 60 фунти, цена јему 16 форината.

Ва селу Жељезнику.

Црков неосвештата, назнаменовата во имја светаго Вознесенија Христова, совижде на прошедшаго лета 1733.

Дувари од камене со землоју мурованн еште без свода, покривена даскамн; дужиноју держит 5 кловтори и пол; шириноју 2 кловтора мање 4 стопе; висиноју 1 клофтор и две цјади. Врата двоја: од севера једна, другаја од запада, 6 пенцера, то јест 2 на олтару, два у пјевници, два у препрати.

Во олтари светаја трапеза, астал с ножицами, на њем два пештемала, дојни од платна бела, верхнаја од чита шарена. Антими(н)с, сонетије изображено, осветил јего, благословенијем преосвештењејшаго митрополита Мојсија, вла-

дика Николај Темишварски, месеца јулија 4 ден. 1729 љета ва Бјелградје. Послат же ва сији храм 1732 месеца августа од владике Себинскаго (Сибинскаго?) Максима Несторовића, бившаго тогда намјесника архијепископског. Верху Антими(н)са стојит мален јорганчић, на (и)стом Евангелије московско (монастира Раковице). Литургија Ливовска (Лавовска) (свештеника Марка овдашњега). Крст неоковат светогорски. Сверху трапезе покривач од памукбеза. Јеште тамо три чирака од туча, на них свеште од воска бела шарене.

Проскомидија ва дувару, по неј једна бошча шарена. Путир од лима жута; такожде и дискос жут од лима, доволно широк, звездица и лажица. Дарци над дискосом од црвене свиле; на нем синцев од свиле плаветне; над потиром од кадифе црвене. Синцев од атлаза црвена, на среди крст од галона златна. Ајер од дибе црвене. Синцев од зелене свиле, на ћошкови ките, од жуте и плаветне свиле, и то је монастира Раковице. Кадилнице две, једна нихна, друга је монастира Раковице. Анафорница од калаја, укропалница од бакара. Сојединеница, винцан, умивалнице не имејут, но у један лонац свештеник умивајетсја, и онују воду ва реку изсипљут. (Заповедали смо јаже би что скорије умивалницу справили).

Одежда, стихар, појас, наруквице монастира Раковице. Преграда олтарска од чамови дасака. На прегради троја врата, двери севернија и јужнија, на нихже завесе од чита шарена. Двери не имајут. Ва иконостасу десном образ нерукотворени; више тога образ Воскресенија Христова; еште таковаја стојит поред убруса образ пресветија Богородици. На левом иконостасу: образ пресветија Богородици; образ светаго Архистратига Михаила; образ первомученика и Архидијакона Стефана; образ светаго Димитрија; образ светаго Георгија, све на малоје коло, иконе московске. И на

двери образ Христов на мало коло. Пред образи 3 кандила од туча. Барјак од свиле стојит на десној страни. (Того барјака послал им господин владика Максим из двора). Два свештника танка од дервета, на њему по 4 свеште беле и по једна жута велика. Поред них два чирака од гвозђа. Мали иконостас на десној страни, на ним покривач од чита шарена; еште и два пешкира шарена. Тамо стојит образ празнички московски, на мало коло, и један тепсијак бакаран. Налона од дервета озгор кожом пошивена. Препрате еште не имејут, такожде ни столов. Книг црковних не имејут, точију монастира Раковице. Токмо имајут: соборник сербски и Л а з а р е в а ц на послужењу.

Оваја црква что потребујет:

Перво свод, и да се кречлејише. Потир, дискос, звездицу, ложицу, дарке, окрут вес. К тому умивалницу и крестилницу, и светују трапезу да справет, по том освештеније. За које јесмо заповедали, да скорбејет со тим приправни бити.

Ва селу Лесковцу,

Црков освештата неведајетоја которим епископом, храм светаго великомученика Христова Димитрија.

Дувари од растових дасака, свод од букови дасака, шиндроју покривена. Дужиноју держит 5 клофтори и 3 стопе; шириноју два клофтора и пол; висиноју 1 клофтор и 2 пјади дувари держет. На неј 1 врата од запада; два пенџера: један ва олтари, други у певница на десној страни. Светаја трапеза од камена, дужиноју и шириноју једнако држит по 4 пјади, на столпу каменом темелно стојит. На неј два пештемаља, перви дојни од беза бела, други на њем од чита. На нему антими(н)с изображено Сапетије Христово; дал тој цркви покојни духовник раковачки ажи Висарион. Тај антими(н)с

не надписан, кто јего посветил. Первши пред овим что бил антими(н)с, простаја крпа без образов, и на тој не подписан, кто јего осветил и дал. На антими(н)су стојит евангелије, штампи сербској, не оковато, (које јест манастира Боговађе). Литургија црковна, од левија страни евангелија стојит крст од ћипариса не оковат; на десноној страни евангелија светија части раздроблене правилно рад болних во артији чистој, у кутији дервеној собљудајутсја. Више светаго евангелија, на светој трапези, стојет више тјела Христова два чирака од лима са свештами жутими стојет верх них покров на светој трапези од чита.

Проскомидија од дервета на неј 2 пештемала, перви дојни од беза, други по њем од алаце. Путир и дискос од лима жута; звездица од пиринча; кашика од дервета; копије, ножић прост; дарци сва три од дибе, нови. Кадилница од пиринча; укропалница, и из чега свештеник умивајетсја од бакара. Умивалница од четири даске.

Окрут: одежда од мусула црвена (манастира Боговађе). Стихар од чита; наруквице такожде тканица од свиле зелене; павте од пиринча; епетрахил стар од црвена дамашка. Прегради олтарска од дасака, на на неј троја врата: царска, севернаја и јужнаја. Завеса на двери од чита, а на северни врати од платна бела. На двери образ: Благовештеније пресветија Богородици; и више тога образ цара Соломона и Давида. Ва десном иконостасу: образ Христов; образ архистратига Михаила; образ светаго Николаја; образ светаго евангелиста Марка; образ светих врачев: Козми и Дамјана. Ва левом иконостасу: образ Богородичин; образ светаго Василија; образ светаго Пророка Илији. Више тих иконостас, шест икон и непознајутсја, котори светих образи јесу. Горе крст мален, на њем образи: распетија Христова и четири евангелистов.

1733 года.

Ексемираније свештеников и преп .... смедеревском, грочанском и бјелградском.

(месеца марта дне 6-аго).

Свештеник Ђерман Ђукић имејет 24 .... Срему, у селу Нерадину, воспиталсја у .... ми Земунац 50-о љетан, художества земљед ...... Анастасија имејет љет 40. Имејет еште (је)динаго .... (име)нем Јефрем, котори прошадшаго года 1732 дија .... епископа ибишкаго кир Максима Несторович .... архие(пи)скопски и митрополитски намјесник, за ко .... платил, нити какова дара дал, к тому .... младша, но преставили се сва три, точију јед .... не удату именом Стоја. Он поп Ђерма(н) .... ми при љету 14-том у Земун мештеру Томи п .... пребивши 2 года, преучил наустицу и пса(лтир) ..... ти. После дат у Крушедол почившему Белому ав ...... јего бил 5 год; прочитал 12 минеј, тр .... крат, Лазаревац један крат. Постн .... Акатист и молебен неколико крат пресветија ..... појати самогласно гласове сербски научил. Херу ... (гре)чески, реченијами србскими, које појати нави ..... тну еште слабше. После тога са всем домом реч ..... бјегли, које код Крушедола, које у Белграду, в Круше .... ченому духовнику 5 љет на служби пребива(л) ... (роди)тели јего сочетавши јего браку, при 17 љете ра ...... ком и помоштенијем реченог духовника. Којегоже на .... 1726, и на дијакоство од блажено-почившаго ми(трополита ... поставлен. В којем чину пребивши и поучившисја .... благословенијем реченаго господина митрополита на свештенство .... Николајем Димитријевичем епископом тамишварским ... пребивши ва резиденцији у Бјелграду 2 месеца поучивс .... одпуштен со сингелијеју ва Смедереву свештенствовати .... ти, за које до-

пуштеније речени духовник плати ..... и ниње пола года како во Смедереву непремено попу ..... но своје детја од јединаго году мужеска полу. М .... живут в дому и пазетсја. Свободни од порције ... ка и десетка. Својих црковних ствари .... тир кијевски на мало коло; 1 десјато-словије мос .... московску; 1 требник кијевски на мало коло. Је .... крест Светогорски не коват, једне наруквице од зе .... домовска имат 3 мотике винограда сад .... и ланскаго сада имејет четири мотике .... кошнице. Дом свој не имејет, до ниње под .... мађарском и сад погодилсја с газдом и новцем .... пускајет провизор смедеревски именем Наћ .... штенику купити. За того свештеника пон .... људи писмо дали госп. митрополиту Мојсеју кад ...... ит ... ли да му хоштет дом сами справити.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
...... достоит .... посвештен .... седам ...... и проче до .... вјетујеш ...... дом.	Не зна на уст казати.

Исправленије.

...... рукоположеније примих седам тајин црковних совер .... лено же 1 крештеније, 2 миропомазаније, 3 евхаристија .... 5 покајаније, 6 брак, 7 елеосвештеније.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
..... шисја о сиље их .... који словами која ..... јетсја.	Крештајетсја раб божији во имја отца амин, и сина амин, и светаго Духа Амин.

Исправленије.

..... јери јест на ред сице отвјетовати: крештеније савершујет се.... има чрез триштноје погруженије во водје Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин..... Воспријемник должен глаголати, амин. И по сем примиреније.... Богом бивајет и проштајетсја ва ход ва царство небесноје... тсја прародителни грјех Адамов. Сија тајна једина..... тса.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
....светаго крештенија ....мат своје почело?	Нисам чатио.

Исправленије

Тајна светаго крештенија имат своје почело од самога Спаситеља Христа преклоншаго пречисти верх под длан Предтечи на Јордане; јуже својим учеником повелително предал, глагоља: идите во вас мир приповједите Евангелије веќи твари: всјак иже вјеру имет и крститсја спасен будет: невјеровави же осужден. И индје шедше научите всја јазики, крешташте их во имја Отца, и Сина и светаго Духа. И паки увјештателно; аште кто нeродитсја водоју и Духом, не может ванити ва царствије небесноје. И од тоље апостоли начали и свети отци, и даже до сего времене над верними совершујетсја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Ову тајну светаго крештенија может ли простоје лице савершити?	Может за нужду да...... во водје погрузит, и ...... крештајетсја раб божији...... раба божија, именом, во имја отца..... и Сина амин; и светаго........ и после свештеник...

.... молитве а не погр.
.... живо останет.

ВОПРОС.

Аште детја умрет без поповски молитав, јест ли совершено крештено?

ОТВЈЕТ.

Јест, зашто је ..... женије.

ВОПРОС.

Од кога тајинство сије совершујетсја, такожде и проча тајинства?

ОТВЈЕТ.

Совершујутсја од је(реја).

Исправленије.

Сија тајна светаго крештенија такожэ и проче тајне ..... ника, ниже од простаго совершујутсја; но благодат .... Духа. По словеси апостолском: всјак дар совершен .... дјај од тебэ Отца свјетов; убо тако крештеније и опр ...... совершену силу имат, како и свештеник да соверши ..... нужди случитсја кому крестити, по образје више речен ..... вје что после очитајет свештеник, точију церемон ... да исполнит.

ВОПРОС.

Тајни второј миропомазанија что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Печат, дар Дух .... да говорит св. ..... мажет удеса ......

ВОПРОС.

Сија тајна миропомазанија может ли сја над ким повторити?

ОТВЈЕТ.

Может јегда одпостит седмицу.

Исправленије.

Сија тајна миропомазанија јединожди над вјерним пријемљетсја. Но аште кому случитсја од вјери одступити, и

паки обратитсја; потребно јест ова тајна над ним совершитисја. И јегда кто од вјери одступит, тогда благодат божија од њего одимитсја, и чрез сију тајну пак дајетсја.

ВОПРОС.

. . . . и Евхаристији, третијеј . . . . . что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Господи иже пресветаго твојего Духа во третији час апостолом низпослави, того благи не отими од нас, но обнови, мољаштихтисја; со стихи: и сотвори убо хљеб сији, честноје тјело Христа твојего; а јеже по чаши сеј честнују кров Христа твојего; предложи је Духом твојим светим, тогда вјерују несумниво, јако светија дари совершени сут, и Христос невидимо на престоље предстојит.

ВОПРОС.

. . . (Евх)аристија когда.... . . . своје почело, и когда....?

ОТВЈЕТ.

Јегда речет свештеник или дијакон; станем добре, станем со страхом вонмен светоје возношеније ва мирје приносити. А кончатсја; јегда возгласит свештеник: Изрјадно о пресветјеј, пречистјеј, преблагословенеј и прочаја.

ВОПРОС.

. . . . (Ф)орма свештенству четвер . . . . ни?

ОТВЈЕТ.

Божественаја благодат.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
. . . . ја тајни комо власт . . . . ?	Архијерејом дана власт.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
. . . . форма пјатој тај . . . . . . ?	Исповједаније.

Исправленије.

Форма јест, јегда духовник над исповедавшимсја очитајет молитву сију: Господи Бог наш Исус Христос благодатију и штедротами својего чловекољубија: и прочаја, како ва требнику.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма браку, шестој тајни?	Испитав вољу и хотјеније жениха и невјести, и дајут једино другоме руки, и заклнутсја до смерти једино другаго неоставити, и такови согласије јегда благословит јереј, тогда бивајет брак честан и ложе нескверно.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма јелеосвештенија, седмој тајни и од колико свештеников сија тајна совершујетсја?	Оче свети, врачу душ и тјелес, и проча: совершујетсја од седмих свештеников.

Пробујетсја како читајет. Не вришко читајет но доста право. Пишет средне. Појати ведајет гласове сербски самогласно, Херувику и причестну на глас перви гречески, а србскими речениjами појет које како.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јеште вопрошајешисја; когда последни крат исповедалсја	Сего года месеца ферфара исповједио сам сја ду-

јеси и кому, имјејеш ли од него цедуљу?

ховнику Ажи Прокопију Хоповцу, цедуљу није ми дал.

Исправленије.

Ва наперд заказ јест вихова Архипастирства каждому свештенику цедуљу имати од духовника, и тији да будеш узимати.

ВОПРОС.

Правила на кажди ден читаши ли, и божественују литургију часто појеш ли?

ОТВЈЕТ.

Правила свагда обдержујемо, а и литургију кад ми је неделштина, ва суботу, недељу и ва праздники, никогда не остављам, кроме какова припјатија.

ВОПРОС.

Имјејете ли протокол, и записујете ли крштештихсја младенци, и тјех родителеј; и воспријемника хто бил и свештеника хто крестил?

ОТВЈЕТ.

Обдржавали смо протокол и тако записували за онога митрополита, а сад не пишемо.

Исправленије.

По указу нихова преосвештенства заповеда се вам таки од овога часа протокол да справите и по указаному да записујете. Под велики штроф подпасти будете, аште преступите.

ВОПРОС.

Ходјат ли парохијали твоји каждија недели и во празднична дни во црков?

ОТВЈЕТ.

Који ходјат који не ходе, више их не иду него који иду.

Исправленије.

Да учиш всегда во цркви, и сказујеш, да се Бог зјело гневајет на онога чловјека, котори најипаче светом недељом во црков неходит.

ВОПРОС.

Обрјетајет ли сја који беззаконик ва тој парохији?

ОТВЈЕТ.

Имјејут два: једно Теодор, еште како се Бјелград узео, вјенчал јего покојни поп Вујица, и духовници допуштаја јему и причаштајет сја. Други безаконик Станоје Шаула еште за турског обдержавања оженио се.

ВОПРОС.

Обретајет ли се котори од Христијан, котори никогда не исповједујутсја и не ходјат во црков?

ОТВЈЕТ.

Има Ранисав Живковић, Неделко Бугарин, и оште један именем Атанацко, који держит своју сваст, и ни један духовник није му попустил причеститисја.

Месеца марта 4 дне 1733 во Асан-пашиној Паланки.

Свештеник Петар Нинковић из Асан-пашине Паланке, рожденијем и воспитанијем Шанца Беркасова. Родител јего бил Нинко Шилковић, художеством терзија, имат 2 брата, једин слеп код себје. Отац јего преставил се. Мати јего и ниње жива. Он поп дат родителми својими осмаго љета возраста својег во Чалму, даскалу Веселину учитисја книзје. Код којега 5 љет (бивши), преучил наустицу всју, псалтир, Мојсејове песме, акатист Богородици и молебен Исусу сладкому, акатист неколико крат пречитал, и по мало писати, јегоже не употребљушти, заборавил. После того во манастиру Петковици, код игумена Георгија, за три љета: охтоихон, саборник, апостол, евангелије, којиждо по 10 крат пречитал, појати подобија и самогла-

снице. Нлње подобија поборавил; херувику и причастну, које како стуца перваго гласа. Јеште же и вечбину цр-ковну во Петковици учил. После тога братије јего во Ада-шевце преселившасја из Беркасова, браку сопрегли јего 16-то љетну сушту. По том јесу сја преселили во Крагује-вац со свом кућом, идјеже дјетем наставник (бил) 2 љета, за којy службу јего не хотевше људи исправљати, годину днеј празан бил. По том блаженејшему светопочившему патри-јарху Мојсеју Пећскому во Нови-Пазар ошавши дјети учити, јегоже патриарховим повељенијем, владика Гри-горије Пећски 1728-го года поставил во дијакона и све-штеника, во јединој седмици обоја совершил, идјеже пак по том соверши, идјеже пак по том служил код којего годину днеј и возјамавши сведелствованоје писаније, пришел ва Асан-пашину Паланку со свом кућом. И се четвртоје љето како јест. И лани владика Арадски, бивши намјестник, допустил онде му свештенствовати; јемуже за таково допуштеније дал 4 дуката. Сингелије не имат. Имат двоје малечке дјеце своје, мужеско и женско, мирно и поштено на дому пазјатсја. Од порције и прочега датка и кулука сут свободни. Својих цр-ковних ствари имат: 1 саборник сербски, евангелије сербско, литургија сербска, 1 фелон од бела платна, и стихар и епи-рахил од червена атлаза. Појас Јерусалимска тканица со простима копчима. Наруквице од мусула црвена. Крст Све-тогорски, водичар, не окован. Опште домовско: 1 виноград од 3 мотике; 2 коња; 2 вола; 3 краве; двоје јунади; де-сет преседа пчела; 1 воденица на Јасеници, од дервета, оправлена еште њест. Дом свој имајут и прочи своје грун-тове: ливаде, земље ораће, баште и подрум од камене.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јакоже једину свештенику достојит ведати, на что и	Власт чрез рукоположеније примих 7 тајин црковних со-

посвештен јест, дејствовати 7 тајин црковних и проче должносте да ми отвјетујеши во прошавшисја рјадом.

вершивати; именоже; 1 крештеније, 2 миропомазаније, проче не помњу на уст.

Исправленије.

1. Крештеније, 2 миропомазаније, 3 евхаристија, 4 свештенство, 5 покајаније, 6 брак, 7 елеосвештеније.

Вопрошашисја о сиље сих тајин, и којими који совершивасја словами од первој первих?

Не знајем.

Исправленије.

Тајна светаго крештенија истинаго имат своје почело од самаго Спаситеља Христа, преклоншаго пречисти верх под длан Предтечи на Јордање, јуже својим учеником повелително предал, глагоља: идите во вес мир проповедите евангелије в сеј твари. Всјак иже вјеру имет и креститсја спасен будет. Невјеровавши же осужден. И индје шедше научите всја јазики, крстетше их во имја Отца и Сина и светаго Духа. И паки увјештателно: Аште кто не родитсја водоју и Духом, не может внити во царство небесноје. И од толе апостоли начали и свети Отци предали, и даже до сего времена над вјерними совершујетсја. Форми же и образи сија тајни јест сија: Крештајетсја раб божији, или раба божија, во имја Оца и Сина и светаго Духа, амин, амин амин. Вјежджe, сије амин не свештеник, него воспријемник, или кум должен глаголати трижди. Сија тајна точију једин крат дајетсја, и кад онаја реченија изговоретсја; во имја Отца и Сина, и светаго Духа, свештеником, јест совершена тајна; и проштајетсја ва ход во царство небесноје и греха праотечески омивајетсја, и будет истином Син по благодати божијој.

ВОПРОС.

Ову тајну светаго крештенија может ли просто лице совершити?

ОТВЈЕТ.

По правилом отеческим, кад се свештеник не прилучит, может совершити овако, да три крат погрузит у воду, говорећи: крештајетсја раб божији во имја Отца, амин; и Сина, амин, и светаго Духа, амин. И после свештеник само молитве да очатит редом, не дјејствујушти. И то по нужди, ако дете хоће да умре.

ВОПРОС.

Аште ли детја без попови молитва умре; је ли совершено крештеније од простаго лица дјејствованоје?

ОТВЈЕТ.

Нест.

Исправленије.

Сија тајна ниже од свештеника ниже од мирскаго чечовјека; тако и проче тајне совершујутсја; но по благодатију пресветаго Духа, по словеси апостолскому: Всјак дар совершен свише јест, сходјај од тебе Отца светов. Убо таково крештеније јест совершено, и такову силу имат, како и свештеник да совершит. А молитве что после очитајет, само точију церемонију црковну да исполнит.

ВОПРОС.

Тајни миропомазанија что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Помазујетсја раб божији во имја Отца и Сина и светаго Духа.

Исправленије.

Није тако како ти велиш: него ево јест истинаја форма, кад на определенними удесами мажеши, ваља да говориш ова словеса: Печат дара Духа светаго, амин. И чрез сију тајну лијутсја во крештајемаго плоди и дари Духа светаго. И сија тајна јединашти пријељетсја над вјерним. Аште ли кому случитсја одрештисја својеја вјери, и паки обратитсја, должна ова тајна над ним савершатисја. За что кад одступит од вјери, благодат божија од него отимитсја, и чрез сију тајну паки дајетсја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Третијеј тајни светој Евхаристији что јест форма?	Дар Духа светаго.

Исправленије.

Јест форма овој тај(ни) после призиванија светаго Духа, глагољушту јерeју сверху хлеба: И сотвори убо хлеб сеј честноје тјело Христа твојего. (Приразумевајетсја Господи). Над путиром: А јеже во чаши сеј честнују кров Христа твојего. Над обојим: Предложив Духом твојим светим. Тим совершившимсја, да сије пресуштествена сут дари свештеник твердо и несумњено да вјерујет, и Христос невидимо суштествене предстојит на престоље.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма свештенства тајни четвертој?	Не знајем.

Исправленије.

Сверху ове тајне имут Архијерији власт совершиват а не попови. Форма јест: Божественаја благодат, всегда немоштнаја врачујушти: и прочаја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма пјатој тајни покајанија?	Не знам.

Исправленије.

Кад човека по последованију исповједаш и епитимију даш му по силе молитвих прочих, ова молитва јест форма: Господ и Бог наш Исус Христос, благодатију и штедротами: и проч. како ва требнику.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест шестој тајни браку форма?	Не знам.

Исправленије.

Јест форма жениха и невести вољу и хотјеније испитав, аште објештајутсја и заклнутсја до смерти једино другаго не оставити ни ва какој нужди, и сије им објештаније, јако устав положен благословити; и по сем бивајет брак честан и ложе нескверно.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что седмој тајни форма Елеосвештенију?	Не знам.

Исправленије.

Сија тајна совершајетсја од 7 свештеников по словеси Апостолскому; Болит ли кто во вас, да призовет пресвитери црковнија и молитву да сотворјат и проч. форма же јест: Оче свети врачу душ и тјелес послави јединороднаго Сина твојего, ва мир и проча.

Пробовати како читајет; весма слабо читајет, треба да се обучавајет.

Марта 4-го дне 1733 года

Во Асанпашиној Паланки.

Свештеник С(т)ефан из Асанпашине Паланке. Имејет 35 лет, родилсја у Драгашеву и васпитал. И отец бил Арсеније Ђурђевић, художеством земледјелац, котори исполнивши лет 40, престависја. Такожде и мати јего, имјевши 70 лет, прошлаго года починула. Он поп, еште јун, принесен родители својими у Бачку ва Шанац Сонбор, идјеже пребивши 2 лета, прибјегли о ребелије Куруцке ва Сечуј. И тако дат маткоју својеју некојеи Аши(ји) учитсја книзје, код којего пребил 3 года, преучил наустицу вսју. По том преселивши сја ва Кобилски шанац, празан 6 лет пребивши. Пак дат у Кобиљу свештенику Ђурици учитисја. Код којего за 7 лет преучил псалтир; к тому молебен и акатист пресветија Богородици; читати навикал и мало писати, и гласове самогласно појати, и охтојих прочитал 5 крат. И тогда мати јего браку сочетавши 20-то летну сушту. По том преселенијем учинивши ва Бјелград, и њега вазал светопочивши митрополит Мојсеј Петрович ва двор на службу и ва наученије, идјеже мало 2 месеца престојавши поставил јего дијаконом, ва којем чину цјелоје лето ва дворје архијепископском учившисја дијаконисати и вэчбинам црковним. По том ва лето 1719 поставил јего свештеником. И тако престојавши и свештенствовати учившисја за три месеца одпуштен и нарежден у селу Великом свештенствовати јенурију держати. За које допуштеније дал господину Архијепископу 2 дуката, јексархи Николају 4 марјаша, Дијакону Георгију, Јоану Дијакону мирском по два марјаша. Сингелије не имјел, и тако свештенствовавши 12 лет. По том начали људи слабо му исплаћивати бир и проча. Такожде досаду имјел и клевету

од Сланачких калуђер, оставил Велико село, и просилсја пак у Асанпашину Паланку, идјеже речени госп. митрополит Мојсеј допустил му, и ниње 4 года, како тамо свештенствујет.

На дому мирно и поштено живут и пазет се. Од порције, кулука и прочег датка сут свободни. Црковни ствари своји имејет 1 епитрахил; 2 креста водичња светогорска; 1 требник московски, 1 часослов московски. Грунта имјејут 10 мотика винограда (у Великом селу), 1 башчу. Марве; 2 коња; 1 краву; 1 јуне. Дом не имејет, но ва чуждем домје седит.

ВОПРОС.

Јакоже једину свештенику достојит вједати, на что и посвештен јест: дјејствовати 7 тајин црковних и проче должносте, да ми отвјетујеши во прошавшисја рјадом.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније приимих 7 тајни црковних совершивати, именоже ови: крештеније, исповједаније, вјенчаније, миропомазаније, причаштеније, рукоположеније. Нисам учио, онако у типику находим како ваља.

Исправленије.

Не пише тако у Типику, нити тако ваља, како у твојој глави стојит. Него 1 јест тајинство Крештеније. 2 Миропомазаније. 3 Евхаристија. 4 Свештенство. 5 Покајаније. 6 Брак. 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о сиље сих тајин, и којими која совершивасја словами. О первој первих?

ОТВЈЕТ.

Не могу знати.

Исправленије.

Тајна светаго крештенија истинаго имат своје почело од самога Спаситеља Христа, преклоншаго пречисти верх под длан Претечи ва Јордање, јуже својим учеником повелително предал, глагоља: Идите во вес мир проповједите Евангелије всеј твари, иже вјеру имат и креститсја, спасен будет; невјеровави же осужден; и индје шедже, научите всја језики, крештеште их во имја Оца и Сина и светаго Духа. И паки увјештателно; аште кто не родитсја водоју и Духом не може внити ва царство небесноје. И отоље апостоли, начали и свети отци предали, и даже до сего времене над верними совершујетсја. Форма же или образ сија тајни јест сија: Крештајетсја раб божији, или раба божија, имја рек: во имја Оца и Сина и светаго Духа, Амин. Амин. Амин. Не свештеник но кум должен глаголати трижди. Сија тајна точију један крат дајетсја. И кад она реченија изговоретсја: во имја Отца и Сина и светаго Духа свештеником; јест совершена тајна и праштатсја ва ход во царство небесноје, и грјех праотечески омивајетсја, и будет истини Син по благодети божијеј.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Ову тајну светаго крештенија может ли просто лице совершити?	Не может.

Исправленије.

Может за нужду. И тако својим парохијаном да скажеш и научиш их. Аште не крештено при смрти будет, а свештеник не случитсја: то да и простоје лице ва чистују воду три крат погружит и говорит: крештајетсја раб божији, аште ли женскаго пола, раба божија (како изволит име нарешти) во имја Отца, амин и Сина, амин, и светаго Духа, амин. И убо таково крештеније јест совершено, и

такову силу имат, како и свештеник да је крестил. Понеже тајинство ниже од свештеника, ниже од мирскаго совершујетсја, но благодатију пресвјатаго Духа. По словеси апостолскому: всјак дар совершен с више јест, ходјај од тебе Отца свјетов. Точију аште жив младенец останет надобну свештеник церемонију црковну над ним да исполнит, и молитве да очитат.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Миропомазанија тајни второј что јест форма?	Не знам.

Исправленије.

Кад мажеши над определеними удеси и глаголеши: печат дар Духа светаго. Сија тајна јединошти пријемљетсја над верним. Аште ли кому случитсја одрештисја својеја вјери, и паки обратитсја; должна ова тајна над ним совершитисја. За что, кад одступит од вјери; тогда благодат Божија од него отимитсја, и чрез сију тајну дајетсја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Светој Евхаристији, тајни третијеј, что јест форма?	Тјело и крв Христова.

Исправленије.

Форма јест овој тајни, после призиванија светаго Духа, глагољушту јереју сверху хлеба: И сотвори убо хлеб сеј честноје тјело Христа твојего; (приразумјевајетсја Господи) А јеже во чаши сеј честнују кров Христа твојего. Над обојими: предложив је духом твојим светим совершившимсја. Да сије пресушествене сут дари, Свештеник тврдо и несомњено да вјерујет: и Христос невидимо суштествен предстојит на престоље.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Свештенству, четвртој тајни что јест форма?	Летургија служба.

Исправленије.

Сверху ове тајне, имут Архијереји власт да совершујут, а не попови. Форма јест: божественаја благодат всегда немоштнаја врачујушти; и проч:

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма покајанију пјатој тајни?	Исповједаније.

Исправленије.

Кад чловека исповједаш и јепитимију даш му по силье молитав прочих, ова молитва јест форма: Господ и Бог наш Исус Христос, благодатију и штедротами својего чловекољубија; и проч. јакоже ва Требнику.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Браку, шестој тајни, что јест форма?	Нисам провечбао.

Исправленије.

Жениха и невести вољу и хотјеније испитав, аште објештајутсја, и заклнутсја до смерти једино другаго не оставити ни во каквој нужди, то јест форма, и сије нихно објештаније, јако устав положен, благословити, и по сем бивајет брак честен и ложе не скверно.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јелеосвештенију, 7-ој тајни что јест форма?	Оче свети врачу душ и тјелес, послави јединороднаго твојего Сина ва мир и проча. Кад може свештен. чувств(ом) да говори.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Од колико свештеников сија тајна совершујетсја?	Совершујетсја од седмих свештеников.

Пробовавши како читајет, весма слабо, треба да се обучавајет.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јеште вопрошајешисја когда последни крат исповједалсја, и кому?	Исповједалсја јесам покојному духовнику Авакуму ово третије лето.
ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Чесо ради оволикоје времја духовника ниси имјел?	Незнам ништа на себе что ћу исповједати.

Исправленије.

Указ њихова Преосвештенства како мирски и свештени кажди духовник, да се исповједат често и цедуљу од него да имјејет ва које времја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Правило обдержујете ли и божественују литургију често служите ли?	Кад смо код куће обадва никогда литургију неделом и свеци не остањамо, такожде и правило.
ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Парохијали твоји ходјат ли добро во црков, и обрјетајет ли сја који безаконик, и који нехоштет исповједатисја?	У цркву сви добро идут, кромје сељани; а за безаконика и који нехоћу да се исповедају, такога чловјека незнам.
ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Имјејете ли протокол и записујете ли имена крештештихсја, и брачештихсја и преставлшихсја?	Не имамо.

По указу нихова преосвештенства заповедасја вам од овога, да протокол имате, и ва нерву част да вапису-

јете имена крештештихсја и тјех родителеј, и васпријемника и свештеника, кто крестил и ва које времја. Такожде брачештихсја и преставлшихсја, и всја по уставу и чину да бивајет.

Месеца марта 7-го дне 1733 года.

Ва Колари Шанцу.

Свештеник Василије Антонијевић из Колари. рожденијем и васпитанијем ва Скендрији ва граду Подгорици, под државоју Турецкоју. Родитељ јего Антоније Мирковић, художеством тувекција, имејет 70 љет, и ниње жив. Мати јего прошлаго года преставиласја. Имејет шест братији. Перви именем Петар имејет 27 љет, ожењен сего года; втори Михаило имејет 25 љет; третији Андреј имејет 22 љета; четверти Тодор од 18 љет; пјати Костадин, од 12 љет; шести Алекса од 9 љет. Он поп дат родителми својими при 9-ом љете возраста јего ва манастир Остров (Острог?) писменем учитисја, идјеже пребил 3 љета, изучил наустицу, псалтир, молебен пресветија Богородици и Акатист. Јеште прочитал октои(х) 6 крат, саборник и минеј три крат, и мало писати навикал. И од туду пресељившисја у Ерцеговину у варош Препоље, и тамо браку сопрегли јего 16-ту љетну сушту. По том другаго года, повеленијем блажењејжаго патријарха госп. Мојсеја на дијаконство поставил јего владика Јефрем у Студеници, ва којеј седмици и свештеником јего поставил. И тамо поучившисја служити два месеца, отпуштен са сингелијеју блажењејшаго Патријарха у варош Приполи и околним селам свештенствовати. За које допуштеније платил 6 дукат. И тамо свештенствовавши 14 љет, и од туду со всем домом преселившисја ва љето 1723, под цесарскују државу, у диштрикт Крагујевачки, идјеже без нурије пребивши један год. По том пришли ва шанац Ко-

ларе, идјеже благословил јему госп. митрополит Мојсеј Петрович свештенствовати и јенурију держати. Сингелије не имејет. Није девјат љет, како ва реченом шанцу попујет.

Имејет своји дјети, троје мужеска пола, а троје женска Перво дјета мужеско од 17 љет, изучил при њему наустицу, псалтир, акатист, молебен пресветија Богородици. Други од 11 љет, и он при њему изучил наустицу до псалтира. Третији од 8 љет, није начел учитисја.

Ва дому својем мирно и поштене живут и пазетсја. Од порције, кулука и прочег датка мирни су.

Својих црковних ствари имејет: једин псалтир србскија штампи; једин сербски требник; 1 соборник сербски; 1 октојих; 1 пјатогласник сербски; 1 литургију сербску; једно Евангелије сербско неоковато. Један фелон бели од платна; 1 епитраил од мусула на в е р е н г и ј и(?). Један крст светогорски неоковат. Обште домовно им јест: 1 виноград од 4 мотике; четири вола; 2 коња; 2 краве; десјат коза; осамнајест оваца; 30 свиња мали и велики; 20 кошница. Ливаде 2 косе. Нива 4 дне орања. Дом дат им од шанца.

ВОПРОС.

Јакоже једину свештенику достојит вједати, иа что и посвештен јест, дјејствовати 7 тајни црковних и проч. должност, да ми отвјетујеши вопрошавшисја редом.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније примих, седам тајин црковних совершивати, именоже 1 Крештеније. 2 Миропомазаније. 3 Светија Евхаристија. 4 Свештенство. 5 Покајаније. 6 Брак. 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о силе сих тајни и којими словами која совершивасја, и во перви крштенију что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Во имја Отца и Сина и свјатаго Духа.

Исправленије.

Крештеније совершујетсја словеси сими, чрез триждноје погруженије во водје свештенику глаголушту: крештајетсја раб божији, име рек, во имја Отца, амин; и Сина, амин, и светаго Духа, амин. Воспријемник должен глаголати трижди амин. И по сем примиреније человјека со Богом бивајет, и проштатсја вход ва царство небесноје. Сија тајна точију јединажди над крештајемим бивајет.

ВОПРОС.

Сија тајна светаго крештенија од куду имат своје почело?

ОТВЈЕТ.

Не знам.

Исправленије.

Имат своје почело од самога Спаситеља Христа преклоншаго пречисти верх под длан Предтечи на Јордање, јаже својим учеником повелително предал, глагоља: идите во вес мир приповједите Евангелије всеј твари, всјак иже вјеру имејет спасен будет, невјеровавиже осужден. И инде шедше научите всја језики крштеште их во имја Отца и Сина и светаго Духа. И паки увјештателно. Аште кто неродитсја водоју и Духом, не может ванити ва царствије небесноје. И од толе Апостоли начали и свети Отци предали, и даже до сего времене над вјерними совершујет се.

ВОПРОС.

Ову тајну светаго крештенија может ли простоје лице совершити?

ОТВЈЕТ.

Может за нужду да три крат погрузит во водје и говорит: Крештајетсја раб божији, име рек, во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. И ако дјетја живо останет,ваља свештеник да очатат молитве.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Аште детја умрет без молитви поповски, јесте ли совершено крештеније пријал?	Невјем.

Исправленије.

Јест совершено крештено; ибо сија тајна светаго крештенија ниже од свештеника ниже од простаго чловјека, тако ни проче тајне совершујутсја, но благодатију пресветаго Духа, по словеси апостолскому: всјак дар совершен с више јест, ходјај о тебе Отца светов; убо таково крштеније јест совершено, и такову силу имат, како и свештеник да совершит; а молитве что после читат, само церемонију црковну да исполнит.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајни 2-ој, миропомазанија, что јест форма?	И то јест: во имја Отца, и Сина и светаго Духа.

Исправленије.

Форма јест, јегда над определеними удесами мажеши да глаголеши: Печат дар Духа светаго, амин. И чрез сију тајну лијутсја ва крештајемаго плоди и дари Духа светаго. И сија тајна јединожди пријемљет се над вјерним. Аште ли кому случитсја отверштисја православнија вјери, и паки обратитсја, должно ова тајна над ним совершитисја. Ибо когда одступит од вјери, благодат божија од њего одимитсја, и чрез сију тајну пак дајетсја,

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Светој Евхаристији, третијеј тајни, что јест форма?	Во имја Отца, и Сина, и светаго Духа.

Исправленије.

Јест форма призиваније светаго Духа, глаголушту јереју сверх хлеба: и сотвори убо хлеб сеј честноје тјело

Христа твојего; а јеже во чаши сеј, честнују кров Христа твојего. Над обојими: предложив Духом твојим светим. Тим совершивиним вја, да сије пресуштенствене сут дари. Свештеник твердо и несумњено да вјерујет, и Христос невидимо суштествено предстојит на престоље.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма свештенству, четвертој тајни?	Христос.

Исправленије.

Сверху сеја тајни имут Архијереји власт, да совершујут, а не попови. Форма же јест: Божественаја благодат всегда немоштна врачујушти и прочаја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма покајанија, пјатој тајни?	Христос.

Исправленије.

Когда чловјека исповедаш по следованију, јепитимију даш му, по сиље молитав прочих, ова молитва јест форма: Господ и Бог наш Исус Христос, благодатију и штедротами својего чловекољубија и прочаја, как во требнику.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Что јест форма браку шестој тајни?	Толкованије није учио.

Исправленије.

Јесте форма жениха и невјести вољу и хотјеније испитав свештеник, и аште објештајутсја и заклнутсја до смерти једино другаго не оставите ни ва каквој нужди, и сије их објештаније, јако устав положен, благословити, и по сем бивајет брак честен и ложе нескверно.

ВОПРОС. — ОТВЈЕТ.

Елеосвештенију, 7-ој тајни, что јест форма? — Не знај м.

Исправленије.

Сија тајна совершујетсја од 7 свештеников, по словеси апостолскому: Болит ли кто во вас, да призовет презвитери церковнија, и молитву да сотворјат. и проча. Форма же јест: Оче свети врачу душ и тјелес; послави јединороднаго Сина твојего во мир, и прочаја.

Пробовавши како читајет; полагано; појати ни мало; писати слабо, треба да се поучит.

ВОПРОС. — ОТВЈЕТ.

Јеште вопрошајешисја когда посљедни крат исповедалсја јеси, и кому, и имјеш ли цедуљу? — Исповедалсја јесам сего года фервара месеца духовнику Ђерасиму, а цедуљу није ми дал.

Исправленије.

Указ нихова преосвештенства јест: сваки свештеник цедуљу да узмет, когда исповедитсја, зато и ти ва напред да имјејеши.

ВОПРОС. — ОТВЈЕТ.

Правило обдержујеши ли, наипаче божествену у литургију колико крат ва седмици појеш? — Правило держимо сваки ден, а летургију неделом и празници служимо.

ВОПРОС. — ОТВЈЕТ.

Парохијали твоји ходет ли ва церков, и не обретајет ли сја котори безаконик, и који — У цркву више неходе него ходе, а безаконика неима, него у десној мали

не хоће исповедитисја и причестити.

један момак дјевицу затруднио и не хоће узети Станимир момак.

ВОПРОС.

Имјејеш ли протокол и записујеш ли по начину крштештихсја, брачештихсја и преставлшихсја?

ОТВЈЕТ.

Не имам.

Исправленије.

Указ нихова преосвештенства у напред да будет и да написујете.

Месеца фервара 28-го дне 1733 году.

Ва Гроцкој.

Свештеник Стојан Вучићевић ва Гроцкој, љет јему 39. Рожденијем и воспитанијем из речене вароши Гроцке. Родител јего бил Вучић, художеством бил свилар, котори исполнивши 80 љет, прошлаго љета 1732-го преставилсја. Такожде и мати јего, имјевши 40 љет, ва 1715 љет почила. Имјел три брата, котори еште млади суште преставилисја. Он поп дат родителми својими, при 8-ом љете возраста својего, у Гроцкој попу Григорију учитисја књизје, код којего пребивши 4 года, преучил наустицу и псалтир до седмој катизми. И од того попа Григорија прешал у Војловицу монастир попу Теофану, и код него преучил од седмој катизми вес псалтир, и пјесне Мојсејове, к тому параклис пресветија Богородици, и мало писати научил, и сербски појати самогласно навикал, Херувику гречечки и причестну перваго гласа по просто појет. По том родители јего браку сопрегли при 17-ом љете возраста јего. По којем прошавши три седмици, на дијаконство рукоположен преосвештеним митрополитом Бјелградским Мој-

сејом Петровичем. Во јединој седмици и свештеником јего поставил. И мало тамо 3 дни поучившисја свештенствовати, отпуштен со сингелијеју у Гроцку свештенствовати и нурију держати. За које допуштеније платил 35 фор. К тому јексархи даровал 1 дукат, и дијакону 1 грош. И тако поповавши у Гроцкој 14 љет. По том задржан бил од ексарха Софронија 1 год, за узрок что поп Стојан негова слугу избил. И после послат у Смедерево поповати. И тамо 3 года бивши, пак повраћен у Гроцку, и од селе 4 года ва Гроцкој непремено попујет. Имејет дјети мужеска пола троје. Перви од 9 љет, втори од 7 љет, учитсја у Гроцкој; третији од 18 месеци. Женскаго полу двоје. Перва дјевица од 14 љета; вторaја од 4 љета. Мирно и тихотно ва дому живут. Од порције, данка, кулука свободни сут. Својих црковних ствари имат; 1 епитрахил од алаце. Крст светогорски; молитавник Кијевски; часослов Лавовски; Грунта имјејет; дом над подрумом од дервета; 1 виноград од 20 мотика; 1 ниву 2 дни орања; четири косе ливаде; 1 краву; 2 јунади.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јакоже једину свештенику достојит вједати, на что и посвештен јест дјејствовати 7 тајин црковних и проче должносте, да ми отвјетујеши вопрошајешисја редом.	Власт чрез рукоположеније примих 7 тајин црковних совершивати. Имено же: 1 Крештеније. 2 Миропомазаније. 3 Евхаристија. 4 Свештенство. 5. Покајаније. 6 Брак. 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Вопрошајешисја о силје сих тајин.	Крештајетсја раб божији во имја Отца, амин; и Сина, амин: и светаго Духа, амин.

Исправленије.

Сице недобно знати и отвјетовати. Тајна светаго крештенија истинаго имат своје почело од самаго Спаситеља Христа приклонишаго пречисти (верх) под длан Предтечи на Јордање, јаже својим учеником повелително предал, глагоља: Идите во вес мир, проповједати Евангелије всеј твари; всјак иже вјеру имат и креститсја, спасен будет; невјеровавиже осужден. И инде шедше научати всја језики, крестеште их во имја Отца, и Сина, и светаго Духа. И паки увјештателно: аште кто неродитсја водоју и Духом, не может ванити ва царств небесноје. И од толе свети Отци предали, и даже до сего времене над вјерними совершујетсја. Форма же или образ сија тајни јест чрез триждноје погруженије во водје, свештенику глагољишту: крештајетсја раб божији, во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. (Јакоже и сам сказал јеси, точију воспријемник должен глаголати амин трижди. И по сем примереније чловјека са Богом бивајет, и проштајетсја воход ва царствије небесноје.

ВОПРОС.

Ову тајну светаго крештенија может ли простоје лице совершити?

ОТВЈЕТ.

Может по нужду да три крат ва водје погрузит, и говорит: во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. И свештеник после да читат молитви, а не погружујет.

ВОПРОС.

Аште детја без попови молитвах умрет, јест ли совершеноје крештеније?

ОТВЈЕТ.

— — — —

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Од кога тајна сија крштенија совершујетсја, такожде и проче тајне?	Од јереја.

Исправленије.

Сија тајна светаго крштенија ниже од мирскаго тако и проче тајне благодатију пресветаго Духа, по словеси апостолскому: всјак дар свршен с више јест с ходјај од тебе Отца светов, убо таково крштеније јест совершено и такову силу имат, како и свештеник да совершит; а молитве, что после очитајет свештеник, точију церемонију црковну да исполнит.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајни миропомазанија что јест Форма?	Печат дар Духа светаго.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Когда словеса сија, печат дар Духа светаго, потребујет говоритисја?	Когда мажутсја определена удеса.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Может ли сја сија тајна повторити над которим?	Может, кад одпостит седмицу.

Исправленије.

Сија тајна миропомазанија јединожди над вјерним употребљајетсја. Но аште кому случитсја одврешти својеја вјери, и пак обратитсја, должна ова тајна над ним совершитисја. Зачто, кад одступит чловјек од вјери, тогда благодат божија од нега отимитсја, и паки чрез сију тајну дајетсја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Светој Евхаристији, четвертој тајни, что јест форма?	Господи иже пресвјатаго твојего Духа во трэтији час

апостолом твојим низпослави, того благи не отими од нас; но обнови молештихсја со стихи трижди: и сотвори убо хлеб сеј честноје тјело Христа твојего; а јеже во чаши сеј, честнују кров Христа твојего предложи је Духом твојим светим, по словеси сими: вјерују јако Христос невидимо на престоље предстојит.

ВОПРОС.

Светаја Евхаристија когда имат своје конечноје начело и когда кончитсја?

ОТВЈЕТ.

Имат своје конечноје начало јегдаречет свештеник или дијакон: станем добрје, станем со страхом; вонмем светоје возношеније, ва мирје приносити. Кончитсја, јегда возгласит свештеник: Изрјадно о пресветјеј, пречистеј, преблагословењеј: и проча.

ВОПРОС.

Что јест форма свештенству четвертој тајни?

ОТВЈЕТ.

Божественаја благодат.

ВОПРОС.

Сверху сија тајни кому власт дата?

ОТВЈЕТ.

Архијерејом дана власт оваја.

ВОПРОС.

Что јест форма пјатој тајни Покајанија?

ОТВЈЕТ.

Исповједаније.

Исправленије.

Кад чловјека по последованију исповедаш, и јепитимију даш му, по сиље молитав прочих; ова молитва јест

форма: Господ и Бог наш Исус Христос, благодатију и штедротами, и проча, как ва требнику.

ВОПРОС.

Что јест форма Елеосвештенију седмој тајни?

ОТВЈЕТ.

Оче свети врачу душ и тјелес, и прочаја.

ВОПРОС.

Од колико свештеник сија тајна совершујетсја?

ОТВЈЕТ.

Од седам свештеников.

Пробујетсја како читајет. Читајет доста добре. Пишет средње. Појати ведјет серпски самогласно. Херувику и причастну гречаски перваго гласа по просто појет.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја когда последни крат јеси се исповедал, и кому, и имјеши ли цедуљу?

ОТВЈЕТ.

Сего года 1733 фервара масеца исповедал се јесам духовнику Ажи-Прокопију Хоповцу, цедуљу нисмо узели.

ВОПРОС.

Правило обдержујеш ли каждидeн и литургију често служиш ли?

ОТВЈЕТ.

Правило нигда неостављам, а литургију праздници и недељом, кад ми је неделштина, појем свагда, кромјеболезни и каковог прицјетија.

Исправленије.

Указ нихова преосвештенства, идеже сут три свештеника, на каджди ден литургија да будет. Такожде и вас три свештеника јесу зато ва напред сваки ден, кад неделштина твоја придет, да појеш литургију.

ВОПРОС.

Парохијали ходјат ли добро ва црков, и обретајет ли

ОТВЈЕТ.

Докле ви нисте дошли у варош, слабо су и у цркву

сја безаконик, и котори не исповједајутсја ни причештујут?

ишли, и причештивалисја. А сад хвала Богу добро ходе, како сами видите. И не знам, је ли који остао, да се није исповједио и причестио овога года. А безаконик имјејет, Ђурађ Раниловић, держит четвертакињу. Ја сам га и венчао, натерали ме Турци.

ВОПРОС,

Имејет ли протокол и записујете ли, по начину предложеному, имена крштештихсја, и тјех родителеј, воспријемника и свештеника, хто крестил и ва које времја?

ОТВЈЕТ.

Имјејемо и записујемо.

Марта месеца 9 дне 1733 љета,

Ва Гроцкој.

Свештеник Василије Станојевић ва Гроцкој, имејет 29 љет. Рожденијем и воспитанијем вароши Карловца. Родител јего бил Станоје, художеством земљеделац; котори исполнивши 60 љет, преставилсја љета 1720-го. Takожде и и мати јего, имјевши 50 љет, погинула ва љето 1726. Братији и сестар не имјејет. Он, поп, дат више реченима родителима при 8 љете возраста својего, Мошковиту Василију ва Карловци учитисја книзје, код којего бивши пол года, научил повечерницу, до вјерују во јединаго Бога. И даскал отшел во страну своју. И он (поп) после јединаго месеца попу Станоју у Карловци, код којего поборавил, и что бил научил. И тогда наставши

Варадински бој, Турци, они прибјегли в шанац Варадински (Нови Сад). И тамо без ученија пол года пребивши, пак дат попу Суботи карловачком. Код којего за пол года поправил повечерницу, и изучил полунощницу. Ва тоје време пак у Карловце повратилисја к дому својему, и од реченаго попа Суботе извађен и дат попу Стојку Панићу. Код којего у Карловци учивши 4 года, преучил јутрењу, часове, псалтир, пјесне Мојсејове. К том навикал читати из книге акатист пресветија Богородици, и молебен и тропаре. Потом празан ва дому стојал 1 год. Родители јего браку сочетали при 11 (18) лете возраста јего. И по сем, на 1 год, благословенијем преосвештењејшаго митрополита Викентија Поповича ва дијаконство произведен рукоју богољубиваго епископа Јоанополскаго Софронија Раваничанина. У којем чине служивши 5 год и 8 месецеј. И по том по указу преосвештењејшаго митрополита пришел во Бјелград, идјеже поучавшисја 3 месеца, паки повратил јего во Карловце. И тамо ва лето 1728 на Воскресеније Христово поставил јего свештеником. По којем четвертаго дне оправил јего у Белград учитисја, и тамо служивши до светаго Кирила Одшелника без прихода. По том нарежден бил, за дијаконе Јоана и Живана свештенствовати, и да имат од них 60 фор. плаће за годину. Коју службу он обдержавши, и своју мазду 60 фор. примил. Ва тија дни случившисја смерт преосвештењејшему митрополиту Мојсеју, он празан пребивши и тамо послуживши до Успенија пресветија Богородици. По том оправивши јего владика Исајија во Гроцку за време поповати, до пришествија госп. Архијепископа; и ниње второје лето, како у Гроцкој свештенствујет, и исе имат, а сингелију не имат. За које допуштеније дал владики Исајији 2 фор.

Имат своје двоје малене деце; мушеско од 10 месеци, женско од 6 лет. Мирно и поштено живит, у дому пазитсја. Од порције, кулука и прочег датка свободни сут. Својих цр-

ковних ствари имат: 1 требник московски; 1 часослов московски; епетраил од црвена дамашка; наруквице од зелена кумаша; 1 крст Светогорски водички; 1 стихар од бела платна; 1 појас јерусалимски. Грунта или Милка никакова не имјејет, нити дома, но сједит по тужди домови; и нива пустил га нећак Ексарха Софронија у свој дом без кирије да сједит, точију у Карловци имат виноград својих од седам мотика.

ВОПРОС.

Јакоже једину свештенику достојит вједати, на что и посвештен јест дјејствовати седам тајин крковних и проче должносте, да ми отвјетујеши вопрошавшисја редом.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније примих седам тајин црковних совершивати, именоже: 1 крештеније. 2 Миропомазаније. 3 Евхаристија 4 Свештенство. 5 Покајаније. 6 Брак. 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о сиље сих тајин, и којими која совершујетсја словами. О первој первих.

ОТВЈЕТ.

Крештеније совершујетсја словесими, чрез триждноје погруженије во водје свештенику глагољушту: во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. И по сим бивајет примиреније чловјека с Богом, и проштајетсја вaход вa царство небесноје. И сија тајна точију јединожди на вјерним бивајет.

ВОПРОС.

Тајна светаго крштенија истинаго од куда имат своје почело?

ОТВЈЕТ.

Није ли начало водом кад се погрузи.

Исправленије.

Тајна светаго крштенија истинаго имат своје почело од самаго Спаситеља Христа, приклоншаго пречисти верх под длан Предтечи на Јордање, јеже својим учеником повелително предал глагоља: Идите ва вес мир протовједите Евангелије всеј твари; свјак иже вјеру имат и креститсја, спасен будет; невјеровави же осужден. И инде шедше научите всја јазики, крсташте их во имја Отца и Сина и светаго Духа. И паки увјештателно: аште хто неродитсја водоју и Духом, неможет внити ва царствије небеснoје. Од тоље апостоли начали, и свети Отци предали, и даже до сего времена над вјерними совершујетсја.

ВОПРОС.

Может ли сију тајну совершити простоје лице?

ОТВЈЕТ.

Может да погрузит три крат у води чистој, и говорит именом, како му надене: крештајетсја раб божији, во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. По том аште жив будет отрок, свештеник само молитви над ним да очати.

ВОПРОС.

Аште детја без поповских молитав умрет, јест ли совршено крштеније од простаго лица дјејствованоје пријал?

ОТВЈЕТ.

Јест совершено.

ВОПРОС.

Дажд свидјетелство како и без поповскаго дјејствија од прозтаго лица крштеније совершено јест?

ОТВЈЕТ.

Не знам.

Исправленије.

Имаш сведетелство оноје слово апостолско: Всјак дар совершен свише јест сходјај о тебе Отца светов. Того ради како тајинство светаго крштенија, тако и друге тајне ниже од свештеника ниже од мирскаго чловека совершујутсја, но благодатију пресветаго Духа; а молитва, что свештеник читајет, да исполнит точију церемонију црковну.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајни второј миропомазанију что јест форма?	Печат дар Духа светаго, аки би решти, чрез сије мазаније изливајутсја на отрочатије дари светаго Духа. И сија тајна еште во времја светих апостол установлена и сије јединожди вјерни пријемљет.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Может ли сја сија тајна над которим повторити.?	Не может.

Исправленије.

Может над таковим повторитисја, аште которому случитсја од вјери одверштисја, должна ова тајна над ним совершитисја, ибо когда од вјери одсупит, тогда благодат божија отимитсја од него, и чрез сију тајну паки дајетсја.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Светој Евхаристији, тајни четвертој, что јест форма?	Призиваније светаго Духа, глаголушту јереју сверху хлеба: и сотвори убо хлеб сеј честноје тјело Христа твојего; а јеже во чаши сеј,

честнују кров Христа твојего. Над обојими, предложив Духом твојим светим. Јегда јереј службу Господеви приносит, да вјерујет известно и несумнено, јако светија дари совершени сут, и Христос Спаситeл невидимо суштествене на престоље предстојит.

ВОПРОС.

Свештенству, четвертој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Божественаја благодат и проч. Сверху сија тајни Архијерејом дана власт.

ВОПРОС.

Исповједанију, пјатој тајни, что јест хорма?

ОТВЈЕТ.

Молитва: Господ и Бог наш Исус Христос благодатију и штедротију својего чловекољубија, да простит те, чедо моје, (име рек) всја согрешенија твоја. И аз недостојни јереј, властију јего мње данoју, проштају и разрјешавају тја од всјех грехов твојих, во имја Отца, и Сина, и светаго Духа, Амин.

ВОПРОС.

Јест ли еште что потребно имјети, исповедавшисја, за отпуштеније грјехов, точију речену молитву: Господ и Бог наш . .

ОТВЈЕТ.

Ничто друго не треба.

Исправленије.

Надобно дати му епитимију, пост, молитву и милостињу; и на лице смотрити, что может исполнити; а не налагати бремена не удобносимаја, с којим во очајаније јего приведет, а не во исправленије. А покајаније јест истиноје престати од грјеха, и всегда сокрушеноје сердце имјети о согрешенији, чим је Бога увредио, и таково серце сокрушено и смирено Бог неуничижит.

ВОПРОС.

Женитби, шестој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Жениха и дјевици воља и хотјеније испитав свештеник, аште согласни суште, во јеже љубити друг друга, и даже до смерти да објештајутсја не искати разрешенија, и вјерност супружества хранити. И дајут један другому руку, како сија сохранити. И тогда сије согласије јереј по обичају цркве благословљајет, читаја последователнаја. По конције бивајет брак честан и ложе не скверно.

ВОПРОС.

Что јест форма Елеосвештенију седмој тајни.?

ОТВЈЕТ.

Оче свети врач душ и тјелес, по словеси јединороднаго твојего Сина Господа нашего Исуса Христа, всјаки недуг избављајуштаго, и проча. Свештеник кад мажет чувства, и совершит тују молитву, то јест форма. Сија тајна од

седмих свештеников совершујетсја.

Пробујетсја, како читајет, појет и пишет. Читајет весма худо појати, и писати ни мало, треба да се обучавајет.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја, когда последни крат исповедалсја јеси, и кому, имјејеши ли цедуљу?

ОТВЈЕТ.

Исповедал се јесам сего года месеца фервара духовнику Аџи-Прокопију, и рекал он цедуљу дати, кад се из села поврати.

ВОПРОС.

Правило всегда обдержајеши ли, и божественују литургију частно служиши ли?

ОТВЈЕТ.

Правило свагда держим, литургију појем, кад ми је неделштина сваки ден, како је заповест.

ВОПРОС.

Ходјат ли парохијали твоји добро у цркву, и обретајет ли се који безаконик, и који неће да иде у цркву и не исповедасја?

ОТВЈЕТ.

Добро саде иду у цркву, а за друго не знам.

ВОПРОС.

Имјејете ли протокол, и вапишете ли имена крстјаштисја, и тјех родителеј, и васпријемника, кто крестил, и ва које времја, тако брачаштих сја и преставлшихсја.

ОТВЈЕТ.

Имјејемо протокол, него јоште из цедуља нисмо у нега записали.

Месеца марта 13-го дне 1733 года,

Ва Гроцкој.

Свештеник Јанко Радојевић имат љет 27, из Гроцке, рожденијем и воспитанијем вароши Карловца. Родитељ јего јест Радивој, тикач, љет 57, мати јего 45-то љетна. Обоје живи ва дому својем у Карловци седјат. Јеште имјејет два брата, Стеван и Сава, первому 17 год, другому 14. Оба два при именоватим родитељем у Карловци сут. Он поп дат родители својими, при 10 лете возраста својего, духовнику Онофрију ва Карловци учитисја книзје. Код којего бивши 2 года, преучил наустицу, и псалтир до 8 катисми. И кад речени духоввик почил, он дат попу Марку Цве(ји)ћу карловачкому, код којего за три года стојашти и пол, научил вес псалтир од 7 катисми, акатист, молебен пресветија Богородици неколико крат, и тропар прочито вас. К тому охтојих, пјатогласник прочитал три крат. Јеште самогласне гласове по сербски појати научил. Херувику и причастну перваго гласа добро навикал. По том родители јего браку сочетали 16-ту летну сушту. По којем минувши два месеца, блаженопочившим господином митрополитим Викентијем. Поповичем и благословенијем ва лето 1722. на дијаконство поставлен бист, рукоју богољубиваго Софронија Раваничанина, епископа Јоанополскаго. Ва којем чину пребивши и болше поучившисја пјат лет. И кад наставши госп. митрополит Мојсеј повељел и благословил владики Максиму Несторовићу, и јего свештеником ва љето 1728 поставил у Бјелграду, идеже поучившисја свештенствовати 5 днеј, отпуштен ва Гроцку свештествовати јенурију держати, за које допуштеније нити что платил нити сингелију дали. И тако пјат љет во Гроцкој и до ниње свештенствовал, точију један год ва задержанију пребил код владике Исајије, бившаго наместика архиепископског ва Белградје (за срамо-

словство и безчинство јего, о којего ниња мало јест уступил). Свог дома неимат, ниже штититсја јего достати, но ва чужији дом пребивајет. Милка свога имат точију 1 виноград од 4 мотика. У дому пазитсја и мирно живит. Од кулука, порције, десетка и прочего датка свободен јест. Имат своје једино детја женскаго пола од 10 месецеј. Црковних својих ствари имат један епетрахил; 2 креста Светогорска, водична, не оковати; 1 требник московски; ничто више не имат.

ВОПРОС.

Јакоже једину свештенику достојит ведати, на что и посвештен јест дејствовати 7 тајин црковних и проче должности, да ми отвјетујеши вопрошајешасја редом.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније приних, 7 тајин црковних совершивати; Крштеније. 2 Миропомазаније. 3 Евхаристија. 4 Свештенство. 5 Покајанија. 6 Брак. 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о сиље сих тајин, и којими која совершивасја словами, о первој первих.

ОТВЈЕТ.

Крштеније совершујетсја словеси сими, чрез триждноје погруженије во водје, свештенику глаголушту: крештајетсја раб божији, или раба божија (име рек), во имја Отца, амин, и Сина амин, и светаго Духа, амин. Воспријемник должен глаголати амин. И по сем примиреније чловека с Богом бивајет, и проштајетсја вход во царство небесноје. Сија тајна точију јединошти над крештајемим бивајет.

ВОПРОС.

Тајна светаго крштенија од куду имат своје почело?

ОТВЈЕТ.

Почело јест, како Христос подклонио свој верх под руку претечи. Више не знам.

Исправленије.

Тајна светаго крештенија истинаго имат своје почело од самога Спаситеља Христа приклоншаго верх пречисти под длан Претечи ва Јордање, јаже својим учеником повелително предал глагоља: Идите ва вес мир проповједите евангелије всеј твари. Иже креститсја и вјерујет спасен будет; не вјеровавиже, осужден. И индје шедше, научите всја јазики крестеште их во имја Оца, и Сина, и светаго Духа. И паки увјештателно. Аште кто не родитсја водоју и Духом, неможет внити во царство небеснoје. И од толе апостоли начали, и свети отци предали, и даже до сего времена над вјерними совершујетсја образом, јако више сказал јеси.

ВОПРОС.

Миропомазанија, тајни второј, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Печат и дар Духа светаго, аки би решти чрез сије мазаније изливајутсја на отроча сије дари духа светаго. И сија тајна еште во времја светих апостол установљена, јединожди над вјерними пријемљетсја. Но ако кому случитисја; да отидет у други закон, пак возратитсја, потребујет миропомазаније. —

Исправленије.

Аште кому случитсја својеја вјери одврештисја, и паки обратитсја; должна ова тајна совершитисја. Ибо јегда од-

ступит од ове, тогда благодат божија отимитсја од него, и паки чрез сију тајну дајетсја.

ВОПРОС.

Светој евхаристији, третијеј тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Призиваније светаго Духа, глагољушту јереју сверху хлеба: И сотвори убо хлеб сеј, честноје тјело Христа твојего; а јеже во чаши сеј, честнују кров Христа твојего. Над обојими предложив: Духом твојим светим.

ВОПРОС.

Что јест форма свештенству, 4-тој тајни?

ОТВЈЕТ.

Молитва: Божественаја благодат. И сверху сија тајни архијерејом дана власт.

ВОПРОС.

Что јест форма покајанију, пјатој тајни?

ОТВЈЕТ.

Молитва: Господ и Бог наш Исус Христос благодатију и штедротами својего чловјекољубија, да простит ти, чадо моје, (име рек), и прочаја, јакоже во требнику, и јепитимију дати му.

ВОПРОС.

Браку, шестој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Вољу и хотјеније жениха и невести испитав, и аште обоји согласни сут љубити друг друга, и даже до смрти неоставити, и тако согласији јегда благословит свештеник, по уставу цркве: тогда би-

вајет брак честен, и ложе не скверно.

ВОПРОС.

Елеосвештенију, 7 тајни, что јест форма, и од колико свештеник совершујетсја?

ОТВЈЕТ.

Форма јест: Отче святи врачу душ и тјелес, и проча. И од седам свештеник совершујетсја.

Пробујетсја, како читат, Доста вришко, точију самоучно. Појати зна самогласне гласове, и херувику причастну гречески первим гласом добре појет. Пишет средње.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја, когда последни крат исповједалсја јеси, и кому, и имјејеши ли цедуљу од него?

ОТВЈЕТ.

Исповједалсја јесам сего года 1733, месеца Марта, духовнику, Аџи-Прокопију, и цедуљу имам.

ВОПРОС.

Правило всегда обдержиш ли и божествену литургију часто служиш ли?

ОТВЈЕТ.

Правило сваки ден обдержујем, а литургију, кад ми је неделштина појем, кромје каковаго припјаствија, да не могу појати.

ВОПРОС.

Парохијали твоји ходет ли часто во црков, и не обретастли сја који безаконик, и који нехоштут исповедатисја и причестивати?

ОТВЈЕТ.

Саде иду доста добро у цркву, и сваки ове године јесте се исповедио, и причестио. Него имат једин безаконик, зове се Ђурађ Раниловић.

ВОПРОС.

Имјејет ли протокол и записујете ли, по начину предложеному, имена крстјаштих-

ОТВЈЕТ.

Имјејемо и записујемо.

сја, и тјех родителеј, и воспријемника, и Свештеника, хто крестил, и во које времја, такожде брачештихсја и преставлшихсја?

Месеца марта 21 дне 1733 года

Во Вишници.

Свештеник Живота Илијевић из Вишнице, имјејет лет 32, рожденијем и воспитанијем во реченој веси Вишници. Родител јего бил Илија, зовоми механџија, художеством такожде, котори имјевши 40 лет, преставилсја во лето 1716. Мати јего именем Кумрија, 50-то летна и ниње жива обретајетсја. Јеште имјејет 2 брата: Петра и Марка. Петар имјејет 27 лет, ожењен. Марко имјејет 21 лета, и тој ожењен. Оп, поп дат родители својими, при 9-том лету возраста у манастир Војловицу учитисја књизје код јеромонаха Никанора, код којего бивши 6 лет, преучил наустицу, псалтир, и пјесне Мојсејеве. К тому охтојих прочитал 4 крат. По том дому својему пришедши, мати јего браку сочетала 17-то летну сушту. По том призван бил од ексарха Николаја во Бјелград послужити и научитисја. Код којего канерати, појати самогласне гласове и подобија, херувику, причастну 1-го гласа и алилар научил. И по једином лете преосвештенејшим митрополитом Мојсејом на дијаконство ва лето 1720 постављен бист, и по том еште 2 года послуживши тамо и дијаконовати и вечбине црковне навикавати, и свештеником јего више речени госп. митрополит поставил. По којем не више но седницу ондене литургију појати научил. И видјевши јего искусна, отпуштен у Вишницу поповати јенурију держати первеје на пол исета, держал без сингелије 1 год. По том дата јему сингелија, за коју платил 47 фср. Тогда целују власт у јенурији и исе воспријел.

И ниње 11 год, како по Вишници непремено свештенствујет. Имат своје двоје дјети женска пола; јединоје од 7 љет, другоје од 5 љета. Мирно и поштено во дому живут и пазетсја. Од порције, кулука, десетка и прочег датка свободни сут. Својих црковних ствари имат: 1 тестаменту московску; један псалтир московски на средње коло; 1 литургију и требник московски; 2 часловца кијевска; 1 букварчић; 1 житије св. Николаја; 1 епитрахил од ћаме црвене; 3 креста светогорска, водична неокована; 1 катихизис. Опште им домовско јест: 3 парчета виноградах од 27 мотика; тря дни орања; 1 коња; 3 вола; 1 краву; 1 јуне. Дом свој с подрумом од камене.

ВОПРОС.

Јакоже једину свештенику достојит и прочаја.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније примих 7 тајин црковних совершивати. Имено же: 1 крештеније, 2 миропомазаније, 3 евхаристија, 4 свештенство, 5 покајаније, 6 брак, 7 елеосвештеније.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о силе тјех тајин, и којими словами која совершујетсја?

ОТВЈЕТ.

Не знам, нисам пројао.

Исправленије.

Тајна светаго крштенија истинаго имат своје почело од самого Спаситеља Христа, приклоншаго пречисти верх под длан Претечи на Јордање. Јаже својим учеником повелително предал, глагоља: Шедше во вас мир проповједите евангелије всеј твари. Всјак иже вјеру имјејет и креститсја спасен будет, не вјеровави же осужден. И индје шедше, научите всја јазики, крестјаште их во имја Отца и Сина, и светаго Духа.

И паки увјештателно. Аште кто нེродитсја водоју и Духом, не може внити во царство небесноје. И од толе апостоли начели, и свети Отци предали, и даже до сего времене над вјерними совершујетсја. Формаже или образ сија тајни јест сија: крештајетсја раб божији, или раба божија, во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. Должен воспријемник глаголати амин. И јегда таја реченија изговоретсја, јест совершена тајна, и проштајетсја вход во царство небесноје, и грјех праотечески отимајетсја, и будет совершени Син по благодати божијеј. Сија тајна јединожди дајетсја.

ВОПРОС.

Тајну светаго крештенија может ли простоје лице совершити?

ОТВЈЕТ.

Может, кад погрузит три пут: да говорит: крештајетсја раб божији, во имја Отца амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. Него то бивајет, ако не случитсја поп, а дете хоће да умрет, по том ако живо дете остане, да свештеник молитве очати ваља, да совершитисја церемонија црковнаја.

ВОПРОС.

Миропомазанију, тајни второј, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Отче свети врачу душ — — — — —

Исправленије.

То јест форма седмој тајни елеосвештенију. А миропомазанију јест форма, јегда свештеник мажет опредіеленија удеса, и глаголет: Печат дар Духа светаго; аки би решти чрез сије мазаније изливајутсја на отроча сије дари Духа светаго, и сија тајна јест јеште во времја светих апостол установљена, јединошти над вјерним пријемлетсја. Но аште кому

случитсја вјери отрештисја, и паки обратитсја; должен ова тајна над ним совершитисја. Ибо когда одсупит од вјери, тогда благодат божија од него отимитсја, и чрез сије паки дајетсја.

ВОПРОС.

Светој евхаристији, тајни третијој, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Призиваније светаго Духа, и паки: и сотвори убо хлеб сији, честноје тјело Христа твојего; а јеже во чаши сеј, честнују кров Христа твојего. Над обојими предложиви Духом твојим светим. И по изречнији том: вјерују јако Христос невидимо на престоље предстојит.

ВОПРОС.

Что јест форма свештенству, тајни четвртој?

ОТВЈЕТ.

Не знам.

Исправленије.

Свештенству форма јест онаја молитва: Божественаја благодат. Сверху сија тајни Архијерејом власт дана совершивати; а не поповом.

ВОПРОС.

Что јест форма, пјатој тајни, покајанију.

ОТВЈЕТ.

Исповједаније.

Исправленије.

Јегда чловјека кајуштагосја исповједиш, и јепитимију даш му по силе молитав прочих, ова молитва јест форма: Господ и Бог наш Исус Христос, благодатију и штедротами својего чловјекољубија, и проча, како во требнику.

ВОПРОС.

Браку, шестој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Вјенчајетсја раб божији.

Исправленије.

Вољу и хотјеније жениха и невјести свештеник испитав, и аште обоји согласни суште, јеже љубити друг друга, и даже до смрти да објештајутсја нескати разрешеније, и вјерност супружества хранити, и дајут једино другому руки, како сије сохранити. И сије согласије јереј по чину цркве благословјајет, читаја последователнаја. По конције бивајет брак честен и ложе несквернo.

ВОПРОС.

Елеосвештенију, седмој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Отче свети, врачу душ и тјелес, јегда свештеник мажет удеса, и говори.

ВОПРОС.

Сија тајна елеосвештенија, од колико свештеник совершујетсја?

ОТВЈЕТ.

Од седам свештеник.

Пробујетсја, како читат, појет, пишет?

Читат средње, појет добре како самогласне гласове, тако и подобија, такожде херувику и причастну перваго гласа добро знајет појати и алилар. Пишет средње.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја когда последни крат исповедалсја, и кому, имјејеши ли од него цедуљу?

ОТВЈЕТ.

Исповедао сам сја сего 1733 года, марта (месеца) архимандриту Атанасију, сланачком, цедуљу није нам дао.

ВОПРОС.

Правило кажди ден совершујете ли, и литургију часто служители?

ОТВЈЕТ.

И држимо свакм ден правило, и кад ми је неделиштина, никогда не остављамо, него појем литургију.

ВОПРОС.

Парохијали твоји ходјат ли добрје ва црков, и не обретајетлисја котори безаконик, и да не хоштет у цркву ходити и исповедасисја?

ОТВЈЕТ.

У цркву неделом, праздници, и во дне светковне добро у цркву ходет. А безаконик имат Велко Бугарин не причештујутсја, али анафору узимљу. А други сви јесу се исповедали и причастили.

ВОПРОС.

Имјејете ли протокол и записујете ли се крстајештихсја, и брачаштисја и преставлшихсја предложеному формулару?

ОТВЈЕТ.

Имјејемо и записујемо.

Јесмо протокол смотрили, и добре записујут.

1733 љето месеца мартија 21-го дне.

У Вишници.

Свештеник Николај Петровић из Вишнице, отуду рожденијем и воспитанијем. Родитељ јего Петар Радивојевић, художеством кормчија на ладија, и није жив, љет имејет 50. Мати јего преставила се. Имјејет једиңего брата, од 27 љет. ожењен. Он, поп, јеште мален својими реченими родители приселен у Карловце, и тамо дат, при 8 љету возраста својего, Мошковиту Василију учитилисја книзје. Код которог за два года и пол преучил

наустицу до 6-ој катизми, и мало писати. По том Мошковиту одшавшу, он пак дат свештенику Станоју, код којего за 1 год преучил псалтир од 6-ој катизми до 15. Вя то време, гредушту Турчину на Варадин, они прибјегли у Шанац (Нови Сад); идјеже празан без ученија пребил, 1 год. И пак возвратившисја у Карловце и тамо .... крсти приставши на ученије, и код него изучил од 15 катизми вес псалтир, и песне Мојсејове, и писати болше. По том ва 1717-аго љета из Карловаца преселившисја у Вишницу на завичај свој; и онда дат попу Григорију у Гроцкој, и код него бивши 1 год и пол, навикал акатист и молебен из книги пресветија Богородици читати, тропаре и вечбине црковне. По том дошал дому, где празан стојашти годину и пол; родители јего браку сочетали 16-то љетну сушту. По том одшал во разиденцију у Бјелград попу Теофану, и тамо послуживши 1 год, научил гласове и подобија сербски појати, и болше писати, правило састављати, и канерат, и проче вечбине црковне. По том преосвештенејши господин митрополит Мојсеј Петрович поставил јего дијаконом, и тамо послужавши пола г.да во резиденцији, одслат владики Темишварскому, господину Јоаникију на послуженије. Код којего пребивши 8 месеци, паки взал га митрополит Мојсеј во резиденцију у Бјелград. Идјеже после пол года, ва љето 1724 свештеником поставлејет љету сушту 22-ом. И по том поучившисја свештенствовати 15 днеј; одслат со сингелијеју у Вишницу поповати, јенурију держати. За којэ допуштеније платил 40 фор. госп. митрополиту. И ниње 9 љет, како во Вишници непремено попујет. Попадија јего сего года, марта 12 преставила се. Имат своје детја, једно мужеског пола од 2 љет. Мирно и поштено на дому живит. Од порције он свободен, а отец јего, при нем живушти, плаћат по 10 фор. и десетак, точију кулук что не обдержавал, и то зактева се од сељана. Својих црковних

ствари свешеник имат: 1 требник московски; 1 луновник; 1 исповједаније православнија вјери; 1 петрахил; 1 наруквице; три креста светогорска водична, не окована.

Опште домовско: 2 вола; 1 коња; 1 виноград од 25 мотика; кућу од плота, треском покривену, подрум од камене.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јакоже једину свештенику и т. д.	Власт чрез рукоположеније примих 7 тајин црковних совершивати. Имено же оне: 1 Крштеније. 2 Миропомазаније. 3 Евхаристија. 4 Свештенство. 5 Покајаније. 6 Брак. 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Вопрошајешисја о силе тјех тајин, и којими словами која совершујет сја.	Не знам, нисам пропојао, али ћемо скоро пропојати.

Исправленије.

Тајна светаго крштенија имат своје почело од самаго Спаситеља Христа приклоншаго пречисти верх под длан......

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајну светаго крштенија может ли простоје лице совершити?	Может за нужду три пут да погрузи и говори: Крештајетсја раб божији, во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. По том, ако живо буде, свештеник молитве да очати, да се церемонија црковна соверши.

ВОПРОС.

Миропомазанију, тајни второј, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Оче свети, врачу душ и тјелес.

Исправленије.

То јест форма седмој тајни елеосвештенију и т. д.

ВОПРОС.

Что јест форма светој евхаристији, тајни третијој?

ОТВЈЕТ.

Призиваније светаго Духа. свештенику сверху хљеба глагољушту: И сотвори убо хљеб сеј, честноје тјело Христа твојего; а јеже во чаши сеј, честнују кров Христа твојего. Над обојими, предложив Духом твојим светим. И по сем дари пресуштествени сут и Христос невидимо на престоље предстијит.

ВОПРОС.

Что јест форма свештенству, тајни четвертој?

ОТВЈЕТ.

Не знајем.

Исправленије.

Сверху сија тајни архијерејом власт дана совершивати, а не поповом. Форма јест молитва: Божественаја благодат, и прочаја.

ВОПРОС.

Покајанију, тајни пјатој, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Исповједаније.

Исправленије

Јегда чловјека кајуштагосја исповедиш, и јепитимију даш му, по сиље молитав прочих, она јест форма: Господ и Бог

наш Исус Христос благодатију и и штретодами својего човјекољубија, и прочаја, како ва требнику.

ВОПРОС.

Браку. шестој тајни что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Венчајетсја раб божији?

Исправленије.

Вољу и хотјеније жениха и невјести свештеник испитав и т. д.

ВОПРОС.

Елеосвештенију, седмој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Оче свети, врачу душ и тјелес, јегда свештеник мажет, да говорит. Сија тајни од 7 свештеников совершајетсја.

Пробујетсја како читајет, појет, и пишет.

Читајет средње. Појет добро, како самогласне гласове, тако и подобије. Херувику 1-ог гласа, и причасту, и алилар добро знајет. Пишет средње.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја, когда последни крат исповједалсја јеси, и кому, и имјејеши ли од нега цедуљу?

ОТВЈЕТ.

Исповједао сам се сего 1733 года, марта 5, архимандриту Атанасију Сланачком. Цедуљу није нам дао, али ћемо узети.

ВОПРОС.

Правило црковно кажди ден совершујете ли, божествекоју литуртију често појете ли?

ОТВЈЕТ.

Правило совершујемо сваки дан, а литургију, кад ми је неделштина; неделом, свеци, и празници, појемо.

ВОПРОС.

Парохијали твоји иду ли добро у цркву о свјатци и празници, и неделом; и обре-

ОТВЈЕТ.

У цркву светковини дни ходит добро. А безаконик имат, Велко Бугарин, који

тајет ли сја котори во них беззаконик, или који се не исповједа и у цркву не хоштет да идет никогда.

не причештујет сја. А прочи сви јесу се исповедали и причестили.

ВОПРОС.

Имјејете ли протокол, и вописујете ли во него крстјаштихсја, и брачаштихсја и преставршихсја, по указаном формулару.

ОТВЈЕТ.

Имјејемо и записујемо.

Јесмо протокол смотрили и добре записујут.

Месеца марта 21-го дне 1733 года.

Во Жељезнику.

Свештеник Марко Станисављевић из Жељезника села, рожденијем и воспитанијем из села Вранића, у диштрикту Бјелградском. Родитељ јего бил Станисав Ђурић, художеством земљеделац, котори, имјевши лет 80, прошлаго года (представилсја). Мати јего љета сушту имјејет 60, и нињa жива. Имјејет еште 2 брата, једин од 28 лет ожењен; други од 19 лет. Имјејет 2 сестри, старша при нему вдова; другаја у Пожаревцу удата. Он, поп, дат родители својими, при 10 лете од рожденија својего, у Врањевцу, попу Георгију учитисја книзје, код којего 6 лет, преучил наустицу до 17 катизми. По том одшел дому својему, пасал свиније за 2 года, и наученоје све готово побоpавил. И отец јего на дому једин крат другоја вини избил. Он на отца разсрдилсја, побјегал во манастир Раковицу духовнику Ажи-Висаријону. Код којего за 2 года заборављено поправил, и јеште оставше 3 катизме и песне Мојсејове научил. К тому молебен пресветија Богородици, и мало писати и појати самогласне гласове сербске, херувику

и причастну 1-го гласу. По том владика Стеван Љубобратић канил га, да се покалуђери, и он не хотјевши, но побјегал у Бјелград ва школу сербску, Стефану Даскалу. Од куду пак господин владика јего истерал. По којем одшал у Карловце, пристал Малом Стојчину у болту, и тамо не свидело му се. Но по том јест месјац дне повратилсја дому својему, и тамо 9 месеци празан стојашти, пак одшал у Раковицу монастир реченому духовнику. Котори милосердствовал о њем, и јего примил и научил како канерати, правила состављати, и проче вечбине црковне. И по једином љете родители браку сочетали 19-ту љетну сушту. И паки у манастиру пребивал код реченога духовника и училсја. Којего же настојанијем преосвештенејши господин митрополит Мојсеј јего во дијакона поставил у Бјелграду. По том во резиденцији задржал дијаконствовати учити се за 1 месец. Пак и на свештенство тогоже 1729 љета јего поставил речени госп. митрополит, благословил владики Николају Темишварскому, и јего запонил. И тамо свештенствовати поучившисја за 15 днеј, отпуштен со сингелијеју у Железник и Лољане (?) свештенствовати. За које допуштеније платил 12 дукат. И нињa 3 года како непремено реченима селма попујет. Имат своје једино дете мужескаго пола, од 11 месецеј. На дому мирно и поштено живут и пазетсја. Од порције, десетка, датка, кулука свободни.

Својих црковних ствари имат 1 требник руски; 1 часослов серпски и један руски; 1 десјатословије; 1 епитрахил, и крстић оковани; 1 октојих сербски. Опште домовско: 1 виноград у Дражевцу од 2 мотике и код дома у Железнику 1 мотика винограда; 4 дна орања; 4 косе ливаде; једнога коња; 2 вола; 3 краве; 5 јунади; 35 кошница. Кућу нову имат без подрума.

ВОПРОС.

Јакоже једину свештенику и т. д.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније приких 7 тајин црковних совершивати. Имено 1 Крштеније. 2 Миропомазаније. 3 Евхаристија. 4 Свештенство. 5 Покајаније. 6 Брак 7 Елеосвештеније.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о силе чих тајин, и којими која совершујетсја?

ОТВЈЕТ.

Крштеније совершујетсја словеси сими, трижднојё погруженије во водје, свештенику глаголушту: Крештајетсја раб божији, име рек, во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. Воспријемник должен глаголати амин. И по том примиреније бивајет чловека с Богом, и проштајетсја вход ва царство небесноје. И сија тајна јединожди над вјерним совершујетсја.

ВОПРОС.

Тајна светаго крштенија од куду имат своје почело?

ОТВЈЕТ.

Одрицаније дијавола.

Исправленије.

Имат своје почело од Спаситеља Христа и т. д.

ВОПРОС.

Ову тајну светаго крштенија может ли простоје лице совершити?

ОТВЈЕТ.

Может да три крат погрузит у чистој води, и говорит: Крештајетсја раб божији

во имја Отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. После свештеник молитве ваља да очати.

ВОПРОС.

Аште дете без свештенически молитав умрет, јест ли совершено крештеннија пријел?

ОТВЈЕТ.

Јест совершено благодатију светаго Духа.

ВОПРОС.

Тајни второј Миропомазанију, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Печат дар Духа светаго, кад мажет свештеник пад опредеденими удеси, да говори. И сија тајна јединошди над вјерним совержујетсја. Но аште кто од вјери одвержетсја, и паки повратитсја, ваља ова тајна над ним да совершитсја. Зачто кад одступит од вјери, тогда благодат божија од него одиметсја, и паки чрез сију тајну дајетсја.

ВОПРОС.

Светој Евхаристији, тајни третијој, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Призиваније светаго Духа со стихи свештинику глагољушту сверху хлеба: и сотвори убо хлеб сеј честноје тјело Христа твојего, а јеже во чаши сеј честнују кров Христа твојего, над обојим предложив. Духом твојим светим. И по сем нејест прости

хлеб и простоје вино, но тјело и кров Христова.

ВОПРОС.

Светаја Евхаристија когда имат своје конечноје начело и когда кончитсја?

ОТВЈЕТ.

Имат своје конечноје начало, јегда речет свештеник или дијакон: Станем со страхом вонмем светоје возношеније. Кончитсја јегда свештеник возгласит: Изрјадно пресветјеј в прочаја.

ВОПРОС.

Свештенству, пјатој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Божественаја благодат. Сверху сија тајни Архијерејом власт дана а не поповом совершивати.

ВОПРОС.

Покајанију, пјатој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Често исповједаније, и јепитимије обдержаније, по том молитва: Господ и Бог наш ... јакоже во требнику.

ВОПРОС.

Браку шестој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Једино другаго кад милују, да благослови свештеник по обичају црквe.

ВОПРОС.

Елеосвештенију,седмој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Оче свети, врачу душ и тјелес, и прочаја. Од седам свештеников совершујетсја.

Исправленије.

Пробујетсја како читајет, пишет, и појет. Читајет не брзо но право. Пишет слабо. Појет самогласне гласове

добро, херувику и причастну перваго гласа добро знајет појати.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја, когда последни крат јеси се исповедал, и кому, и имјејеши ли цедуљу од њего?

ОТВЈЕТ.

Исповедао сам се сего 1733 года Фервара 10 духовнику Данилу Ремеђанину, цедуљу не хотјел ми дати.

ВОПРОС.

Кажди ден правило црковноје обдержујеш ли, и литургију часто поједш ли?

ОТВЈЕТ.

Правило, кад сам дома, не остањам, и летургију часто неделом и празници појем.

ВОПРОС.

Парохијали твоји ходјат ли добро ва црков и исповедајут ли сја и причаштујут ли; и необретајут ли сја котори безаконик, или да не хоштет ходити во црков, ни исповедати сја.

ОТВЈЕТ.

У цркву добро ходет, који су овде у селу, а исповедујутсја и причештујут. Него јест један у Дражевцу безаконик, Влајко именем, неће да каже кога је венчао.

ВОПРОС.

Имјејете ли протокол и ва писујете ли ва него крстјаштихсја, брачаштихсја, и преставлшихсја по предложеному формулару?

ОТВЈЕТ.

Имам и записујемо.

Јесмо смотрили протокол, и добро записују.

Месеца априлија 10-го дне 1733 года.

Во Гроцкој.

Свештеник Арсеније Јосифовић из села Лесковца имјејет лет 40, рожденијем и воспитанијем из

реченаго села. Родитељ јего бил Јосиф художеством земљеделац, котори исполнивши лет 50, преставилсја 1691 года. Мати јего имјевши 70 лет, и она ва 1721 љето преставила се. Јеште имјел јединаго стрица, свештеника, именем Григорија; и он стар 60 летан, ва лето 1718 почил. Братији и сестар не имјејет. Он, поп, дат матерју својеју од 10 лет у монастиру Боговаћу духовнику Јанићију учитисја книзје, Код којего за 6 љет преучил наустицу, вес псалтир, молебен, акатист из книги навикал читати. К тому самогласно на „Господи возвах“ појати, и на „Бог Господ“, херувику 1-го гласа, и причестну. Још прочитал Евангелије, Апостол, Охтоих по 4 крат. Јеште навикал мало писати. Потом возвратив се дому својему у Лесковац, идјеже један год празан стојашти, мати јего браку сочетала јего 17 љетну сушту. После јединаго года госп. владика Михаил Бјелградски во 1710 љето во дијакона поставил. Ва тојже седмици поставил јего и свештеником. И по сем 7 днеј поповати и литургију појати поучившисја, отпуштен со сингелијеју у Миријево свештенствовати, и јенурију держати. За које допуштеније и сингелију платил 25 гроша. Тамо поповавши 6 годин, и јегда цесарскоје војинство обступивши Бјелград; тогда преосвештени госп. митрополит Мојсеј оправил јего у Лесковац село свештенствовати. Ва којем и до ниње непремено 16 љет стојит и попујет. Попадију имат ово 18-о љето слепу. Имат своје дјети, мужескога пола, троје. Први од 9 љет учитсја при нему павечерници. Втори од 3 љета, третији од 5 месецеј. Женскаго пола две даштери; једина од 15 љета, другаја од 6 љет. Мирно и поштено на дому живит и пазетја. Од порције, кулука, десетка, и прочега датка мирни сут и свободни. Црковних својих ствари имат: 1 псалтир, московски; 1 охтоих сербски; 1 требник кијевски; 1 епитрахил; крест водичњи художества светогорскаго. Грунтов

1 виноград од 6 мотика; 1 коња; 2 вола; 2 краве; 30 копница; дом од плота стојећи.

ВОПРОС.

Јакоже јединy свештенику достојит и т. д.

ОТВЈЕТ.

Власт чрез рукоположеније приних 7 тајин црковних совершавати. Именоже оне: 1 Крештеније . . . . . и т. д.

ВОПРОС.

Вопрошајешисја о сиље сих тајин, и којими која совершујетсја словами?

ОТВЈЕТ.

Крештеније совершујетсја чрез триждноје погруженије во водје, свештенику глаголушту: крештајетсја раб божији или раба божија, имја рек, во имја отца, амин, и Сина, амин, и светаго Духа, амин. Должен воспријемник глаголати амин. И по сем примиреније бивајет чловека с Богом, и проштајетсја вход во царство небесноје. Сија тајна јединошди над крештајемим бивајет.

ВОПРОС.

Ову тајну светаго крштенија может ли простоје лице совершити?

ОТВЈЕТ.

Может да погрузит три пут у води, и говорит: Крештајетсја раб божији, во имја Оца, амин, и Сина, амин и светаго Духа, амин.

ВОПРОС.

Аште детја живо будет, что еште потребујет над ним совершити?

ОТВЈЕТ.

Призвати кума и попа и испрва ваља да се крестит.

Исправленије.

Не мнит ми сја тако братац: но аште живо детја будет, принести свештенику, да последователне молитве токмо очитајет, да исполнитсја токмо церемонија црковнаја; а погружєнија друга не творити, нити онаја словеса форме сего тајинства говорити, ни другаго имена нарицити. И аште случитсја детету и умрети, без поповских молитав, оноје крштеније од простаго лица дәјствованоје, совершено јест, и такову силу имат, как и свештеник да совершит. Понеже како тајна светаго крштенија, так и проча тајинства ниже од свештеника, ниже од мирскаго совершујетсја но благодатију пресветаго Духа, по Апостолу (глаголушту): всјак дар совершен с вишә јест — — — —

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајна светаго крештенија од куду имат своје почело?	Јакоже у требнику: Благословен Бог наш.

Исправленије.

Имат своје почело од самога спаситеља Христа, преклонжаго пречисти верх и т. д.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајни второј, Миропомазанију, что јест форма?	Печат дар Духа светаго, или што решти, чрез сије мазаније изливајутсја на отроча сије дари Духа светаго. Сија тајна јединошти над вјерними бивајет.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Может ли сја сија тајна повторити?	Не может.

Исправленије.

Может. Аште кому случитсја од вјери одверишисја, и паки обратитсја, должна ова тајна над ним совершатисја, ибо јегда од вјери одступит, тогда благодат божија од њега отимитсја, и паки чрез сију тајну дајетсја.

ВОПРОС.

Светој Евхаристији, тајни третијој, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Призиваније светаго Духа со стихи. И паки сверху хљеба свештенику глаголушту: и сотвори убо хљеб сеј, честноје тјело Христа твојего; а јеже во чаши сеј. честнују кров Христа твојего; над обојими: предложив Духом твојим светим. И тим совершившимсја дари присушествене сут, и Христос невидимо на престоље предстојит.

ВОПРОС.

Светаја Евхаристија когда имат своје начало, и когда кончитсја?

ОТВЈЕТ.

Имат своје конечноје начало, јегда речет свештеник или дијакон: „Станем добре, станем со страхом, вонмем светоје возношеније“, и прочаја. Кончитсја, јегда возгласит свештеник: „Изрјадно о пресветеј, пречистеј“, и прочаја.

ВОПРОС.

Свештенству, четвертој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Дана власт Архијерејом; „Благодат божија“.

Исправленије.

Форма јест: „Божественаја благодат". Сверху сија тајни Архијерејом власт дана.

ВОПРОС.

Покајанију, пјатој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

„Господ и Бог наш" молитва. К тому канон дати да обдержит кајуштихсја.

ВОПРОС.

Браку, шестој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Вољу и хотјеније мужа и невјести свештеник испитав, и aште обоји согласни суште во јеже љубити друг друга, и даже до смерти да објештајетсја не искати разрешенија, и вјерност супружества хранити; а дајут једно другому руки, како сија сохранити. И тогда сије согласије јереј по обичају црквe благословљајет читаја последователнаја. По концје бивајет брак честен и ложе пескверно.

ВОПРОС.

Елеосвештенија, 7-ој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

„Отче свети, врачу душ и тјелес". Сија тајна од 7 свештеник совершујетсја.

Пробујетсја, како читајет, пишет, појет.

Читајет полако. Појати не знајет; Херувику и причесту ни мало. Писати također слабо. Треба да се обучевајет болше.

ВОПРОС.

Јеште вопрошајешисја, когда последни крат јеси се исповједал, 'и кому, и имјејеши ли цедуљу од него?

ОТВЈЕТ.

Исповедао сам се ове године марта духовнику Данилу Ремећанину; цедуљу нектел нам дати.

ВОПРОС.

Правило каждиго дне обдержајеш ли, и литургију часто служиш ли?

ОТВЈЕТ.

Празднице и неделом правило држим, а летургију на празнике појем, не имам с ким други пут.

ВОПРОС.

Обретајет ли сја ва парохији твојеј котори безаконик, или који не хоштет исповједатисја и причестити?

ОТВЈЕТ.

Безаконика не имамо; него има, који се неће да исповеде у Лесковцу Јоан Илић, у Борку Сганоје Симеоновић у Хану кнез.

ВОПРОС.

Имјејеши ли протокол и вписујеши ли крсташтихсја имена, и брачештихсја, и преставлшихсја по предложеному формулару?

ОТВЈЕТ.

Имамо, како сте нам Ваше господство казали, записујемо.

Месеца априла 26 ден, 1733 года.

Во Гроцкој.

Свештеник Планоје Радојевић из села Сибнице имјејет љет 43. Родилсја код мора ва земљи Дробначкој, у селу Прзвишу, под властију Турецкоју. Васпитан ва нахији Бијорској, у селу Вишневи, ва нахији Бијорској, ва пашалуку босанскому. Родитељ јего бил Радоје, художеством Кирицција; котори исполнивши 90 љет, преставилсја ва љето 1731-го. Имат 3 брата. Два

ва державі цесарској, код Рудника живут, а једин ва турској области и ниње јест. Измежду та три брата најстарши једин јест свештеник, именем Војин, попујет код Рудника у Станову селу. Он, поп Планоје, од десјатог љета код својего брата свештеника Војина начел учитисја книзје. Код којего непремено 10 љет учивши, преучил наустицу, псалтир, молебен пресветија Богородици, октоих неколико крат прочитал. По том родители јего сопрегли љетну сушту 20-ом. Тогожe љета, по указу блаженејшаго господина патријарха Мојсеја, Пећскаго, приведен братом својим, попом Војином во Пећ, идјеже речени господин патријарх поставил јего во дијакона, тојаже седмици и свештеником. За које платил јесмо седамнаест гроша. По којем поучившисја тамо днеј пети на десјат, отпуштен и својему дому (одшел), идјеже празан, без јенурије стојал 2 года. По том одшел во Стари Вла, у монастир Ковиље, поучитисја вечбинам и литургију служити. И тамо стојашти 2 месеца, дал јему сингелију патријархов Ексарх, во селу Берскову поповати. Идјеже исполнивши љет 8, прибегал во државу цесарскују, во Рудничку нахију у село Таково и тамо стојаљ цјел год без јенурије. По том пришел во више речено село Сибницу, со всјем домом својим. Идјеже преосвештењејши господин митрополит Мојсеј Петровић допустил и благословил јему свештенствовати јенурију держати. Сингелију јему не дал, нити что за допуштеније таков взјал. И ниња шест љет и пол, како тамо непремено попујет. Имат својих дјетеј троје мужеска пола. Перви од 14 љет; други од 11 љет, и пол; третији од 9 љет. —Заповедасмо, да једно детја отправит учитисја книзје во Бјелграду. — К тому јеште имјејет четири дјевице, све четири младше од своји братији. На дому својему мирно и поштено живут и пазетсја. Од порције, десетка кулука и прочег датка мирни сут.

Својих црковних свари имат: 1 псалтир, часловац, литургију, охтојих, требник, све сербскија штампи. Стихар од платна бела; наруквице од мусула; крст водични светогорски неоковат. Проче 1 виноград; од једне мотике; 1 вола; 1 краву; 1 јуне; 5 коза: 3 овце; 5 кошница; дом свој.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Јакоже једину свештенику достојит ведати и т. д.	Власт чрез рукоположеније приних, и т. д.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Ведајеши ли силу тјех тајин, и којими која совершивасја словами, и вопрошајешисја о первој перви?	Крештеније совершујетсја словеси, и т. д.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајна светога крештенија од куду имат своје почело?	Нисам то учио.

Исправленије.

Имат своје почело од Самаго Спаситеља Христа, и т. д.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Ову тајну светаго крштенија, может ли простоје лице совершити?	Может да погрузит у води и говорит: „крештајетсја раб божији, или божија, во имја Отца, амин, и Сина, амин и светаго Духа, амин". После свештеник молитве да очита, а да не говори: „крештајетсја раб божији", и да не погружујет.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Аште без поповски молитава умрет, је ли совершено	Јест совершено крштеније примила.

оно крштеније од простаго лица дествујемоје?

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Дажд свидјетелство од божественаго писанија, како јест совершено крштење, аште од простаго лица при нужди дејствовало?	Богме незнам, нисам чатио, него сам чуо, да може за нужду и прост чловек кретити.

Исправленије.

Имаш сведетелство словеса апостолскаја: „Всјак дар совершни с више јест, сходјај од Тебе Отца свјетов". Ибо таково крштеније јест совршено, и такову силу имат, како и свештеник да совершит. А молитве что после очита, само церемонију црковну да исполнит.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Тајни миропомасанија что јест форма?	Печат и дар Духа светаго, аки би решти чрез сије мазаније изливајутска на отроча сије дари Дуда светаго. И сија тајна јест еште во времја светих апостол устављена.

ВОПРОС.	ОТВЈЕТ.
Может ли сја сија тајна повторитсја над вјерним?	Может.

Исправленије.

Сија тајна миропомазанија јединожди точију над вјерним пријемљетсја. Но аште кому случитсја од вјери одвершитсја, и паки обратитсја, должна ова тајна над ним совершитисја. Ибо јегда од вјери одступит, благодат божија од него отимаетсја, и чрез сију тајну паки дајетсја

ВОПРОС.

Третијеј тајни, светој евхаристији, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Светаја евхаристија имат своје конечноје начело јегдаречет дијакон или свештеник: „Станем добре“ и т. д.

ВОПРОС.

Свештенству, четвертој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Сверху сија тајни архијерејом дана власт. форма јеј: „божественаја благодат“.

ВОПРОС.

Покајанију, тајни пјатој, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Господ и Бог наш Исус Христос благодатију и штедротами својего чловјекољубија, да простит чадо моје всја согрешенија твоја, И аз недостојни јереј властију јего мње даноју проштају и разрешајутја од всјех грјехов твојих, во имја Отца и Сина и светаго Духа, амин.

ВОПРОС.

Браку, шестој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Жениха и дјевици вољу и хотјеније извјестно испитав свештеник, и т. д.

ВОПРОС.

Елеосвештенију, седмој тајни, что јест форма?

ОТВЈЕТ.

Елеосвештенију од 7 свештеников (совершајемому) јест форма: „Оче свети врачу душ и тјелес, послави јединороднаго твојего Сина, Господа нашего Исуса Христа, всјаки

недуг исцјељајуштаго," и прочаја, јакоже во требнику.

Пробовавши како читајет, слабо, појати не знајет, писати такожде треба да се обучевајет.

Назнаменованије

из визитацији Ексаријата Пожаревачког, по прегледанију, котороје еште исправленије надлежит по визитацији 1733 љета, да по разсужденију их архиепископата госп. Ексархи наредбу учинитсја сице.

1. Мајданпек свештеника не имат, и црков неосвештенаја, а может се освештати.

2. Пореч свештеника потребујет поставити втораго. Может бити школа изреднаја, понеже имејет млогих отроков, доволно может се прикупити за једну стотину. Такожде и црков освештати се может, само точију ко освештенију да приуготовит се.

3. Трг црков потребујет свештенија, одежди и потир са надлежаштими потребами, и црков да оградит се. С помоштију окрестних сел и црковни (е)питроп и сини да се поставет. За што нису хотјели у визитацији послушати, но јесу оставили по васкресенију попу Јанку парохијалному онде одредити указ ва наученије у Пожаревац, а за преселеније јему никако недопустити, котороје просит. И втори свештеник Димитрије сингелију да примит. Исе свештенику јест дато препис о таинстав црковни, да ва вторије визитацију отвјетвујет за всја.

4. Параћин црков да осветит се, и Христијаном указ да дадет се приуготовати себе ко освештенију. Од црковног сина Грека Михаила есап примити, пре десет љета, како је био црковни син, и није својега есапа никому предал, и ва то време визитацији побјегал. Свештеник парохи-

јални Петар да вазмет сингелију, и добро се имат. И поп Стефан да идет ва Пожаревац ва школу учити се известију свештеничкому, и о тајинстав црковни јему надлежаштаје знати. И јегда изучит се, да примит сингелију на Мутницу, тамо поповати, понеже тамо јест фамилија и дом.

5. Каменово надлежи црков освештати, вазможно јест, и поп Димитрије Каменовачки сингелију да вазмет.

6. Смолинац, црков да покрпет, и потир да вазмет нов са надлежаштими, такожде и крстилницу да справет. Поп Марко Смолиначки да вазмет себје сингелију.

7. Градишка свештеник Никола Градишки да возмет себје сингелију.

8. Барич, по објештанију својему цркву да направит с прочими сели окрестними.

9. Бикотинци цркву по објештанију да направит с прочими сели окрестними. Поп Илија Бикотински да возмет себје сингелију.

10. Маријани село са окрестним сели чрез монастира Нимника оставља се нарежденије или у монастиру да служит или у селу Маријани цркву да правит. И свештеник маријански Радосав да прими сингелију, а јего син поп, котори се запопил у турској страни, код владике Софијског са осведелствованим писмом, и поп млад 18 љета у школу Пожаревачку ходит учитеја са прочими ученици.

11. Крушевица село да дајет се им писаније за ради цркве за помошт собрати милостињу. А свештеник да примит сингелију. И сказал нам, да је дао новце Ексарху Максиму за сингелију. И Ексарх Максим сам сказал; да је дал 20 фор. и десет форинти остал дужан.Ваља гледати у тефтеру.

12. Грабовац село. Ексарх да им отидет у место поставити (е)питропа црковнога и синове. И дати им писаније за помошт милостини ради. Ва време визитацији нису могли изабрати људе, него јесу оставили по васкресенију. А за свештеника Грабовачког Павла, што немирна фамилија, и дајут цару порцију и кулук, и сваку нужду трпет, и то освободити се неможет, дондеже не сотворите како и у Градишкој острим писанијем на них. И свештеника дигнути за време, док не ослободит се с фамилијом, како и прочих свештеници привилегија издали за нихову икономију.

13. Голубац. Црков освештати и порти ограждеאון справити. И еште јединаго свештеника дати; од тал поп Николај не ексаминироват причин ради тоје, что бољезновал, потребујет јего ексаминирати, и ва протокол метнути, и попу Николају Голубачкому сингелију дати.

14. Затоња, да приуготовит церкви ново созидатој и ка концу приведеној потребујуштаја ко освештенију. И свештеник затонски остал не преписат, тоје ради причине, да је онда на последњему концу бил, и сада болезнствујет. И тако сказаше Христијани, да болест јегова јест од премногаго питија вина и ракији, и велми молет се за јединаго свештеника имати.

15. Клење село, цркву нову хоће да правет. Да им изађе Ексарх, да покажет место, и писаније да им се дајет за помошт милостињу просит. Инструкција издата јест, и поп Петар Кленски да возмет себје сингелију.

16. Острово село, цркву имјејут, а свештеника не имајут. Калуђер попујет за време. И сада јесу се покорили и наредили црковног сина.

17. Мутница горња, да обградит се црква и свештеник да дадет се им.

18. Шетоња. Црков лепо справљена сада на ново, и порту исправил. Да приуготовљат се освештенију. Поп Нешко болезни ради оста не ексаминират, и сада велми болујет. И просет Христијани себје свештеника имети.

Назнаменованије потребитаго дјела ради, котори по вазочиштенију визитацији сингела Андреја Јоакимовича ва ексархијату Грочанском надлежит исправленије. А наипаче:

Прво варош Смедерево приправна за освештеније црков, кутија за светоје тјело да се начини и крстилница, обграда око црквe.

Поп Ђерман да примит сингелију.

И поп Јоан да примит сингелију.

Второ: Село Ливада, црков неосвештата. Да се настоји освештати, и свештеник да им се даде. Црква да се огради, крстилница и умивалница да се справи; а кутија за светоје тјело, и книги нуждњејши.

Третије. Шанац Хасан-пашина Паланка. Црков за освештеније, книги нуждњејши, и да се обргради црков.

Поп Стефан сингелију да вазмет, и да житије своје исправит од пијанства. Да приде на ученије.

Поп Петар сингелију да вазмет, правило да им се да.

Четверто. Ва селу Кусатку црков неосвештата, обграда церкви, и книги нуждњејше потребујушта. И весма на непотребном месту сиралена у шуми.

Пето. Ва Колари церков неосвештата, треба настојати да се освештајет, книги нуждњејше.

Поп Василије сингелију да вазмет. И протокол да имат, да се подвиже вписивати крештеније, венчаније, преставленије.

Шесто. Ва селу Еменикућа црков неосвештата; потребно: свод, умивалница, крстилница, книги нужднејше, и проча.

Поп Станко није ексамиран узрока ради, что је бил побјегал, но треба да се ексаминира.

Седмо. Во вароши Грочанској црков надлежи освештати, или нову правити. Крстилницу да справе, и да се болше огради.

Друга црква Грочанска освештата.

Поп Василије сингелију да вазмет.

Поп Стојан није ексамиран бил ва Белградје на ученију. Сингелију да вазмет, и да се од пијанства чува.

Поп Јанко, котори вадов, по указу ниховаго архипастирства треба да прими иночески чин.

РЕГИСТАР

ПОЈЕДИНИХ ПАРОХИЈА У ПОЖАРЕВАЧКОМ, ГРОЧАНСКОМ И БЕОГРАДСКОМ ЕКСАРХАТУ 1733 ГОДИНЕ.

	БРОЈ ХЛЕБОВА ИЛИ ДОМОВА	ДАНАШЊИ БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА	ПРИБЛИЖНА ДАЉИНА ОД ГЛАВНОГ МЕСТА
Параћин. .	28	1006	
Мала (Доња) Мутница	18	148	од Параћина $1\frac{1}{4}$ сах.
Вел. (Горња) Мутница .	32	114	„ „ — „
Плана	9	208	„ „ $1\frac{1}{2}$ „
Мириловица (Мириловац)	12	96	„ „ — „
Видово Доње.	11	165	„ „ —$\frac{3}{4}$ „
Видово Горње	13	76	„ „ — „

ПАРАЋИНСКА ПАРОХИЈА — 123 српски дом.

Поречка парохија под Банатом.

Пореч	155		
Рибница . . .	12		
Орешковица .	22	Власи комор.	од Рибнице —$\frac{1}{4}$ сах.
Болетин . . .	9	Срби „	„ „ —$\frac{1}{2}$ „
Мосна	11	Власи „	„ „ 1— „
Косовица . .	8	Срби „	„ „ 1— „
Јастребица. .	14	Срби и Власи	„ „ $2\frac{1}{2}$ „

РИБНИЧКА ПАРОХИЈА . . 231 дом.

	БРОЈ ХЛЕБОВА ИЛИ ДОМОВА		ДАНАШЊИ БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА		ПРИБЛИЖНА ДАЉИНА ОД ГЛАВНОГ МЕСТА
Голубац. .	42		244	под Банатом.	
Војилово . .	21		99	од Голубца	—½ сах.
Малешево . .	8		64	„ „	—½ „
Добра	35		171	„ „	2— „
Двориште . .	17		83	„ „	—½ „
Радошевци (Радошевац)	10		69	„ „	—½ „
ГОЛУБАЧКА ПАРОХИЈА. . .	133	Срба.			
Бикотинци	20	Срби ком.	191	има цркву.	
Миљевићи (Миљевић) .	6	„ „	125	од Бикотин.	—½ сах.
Мрчковац . .	4	„ „	86	„ „	1— „
Варић (Барич)	12	„ „	130	„ „	1— „
Бикиње . . .	8	„ „	86	„ „	—½ „
Крушевица .	10	„ „	95	„ „	—½ „
БИКОТИНАЧКА ПАРОХИЈА	60	„ „			
Клење. . .	21	Срби комор.	115		
Раброво . . .	25	„ „	229		
Зеленике . .	16	Срби и Власи	90	Раброве	—½ сах.
Мустапић . .	26	Власи	274	„	1— „
Мишљеновци (Мишљеновац)	17	Срби и Власи	163	„	1— „
Макце (Макци) . . .	16	Срби	293	„	1— „
Чешљева Бара . .	61	Власи	170	„	1½ „
КЛЕЊСКА ПАРОХИЈА . .	182				

	БРОЈ ХЛЕБОВА ИЛИ ДОМОВА		ДАНАШЊИ БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА		ПРИБЛИЖНА ДАЉИНА ОД ГЛАВНОГ МЕСТА
Средњево.	20	Срби и Власи	128	под Београдом.	
Влашки До.	20	Срби	136	од Средњева	—$^1/_2$ сах.
Десиње (Десина) . . .	32	Срби	195	„ „	—$^1/_2$ „
Пешчаница (Печани)	17	Срби	121	„ „	—$^1/_2$ „
Шумово. . .	17	Срби	—	„ „	— „
СРЕДЊЕВСКА ПАРОХИЈА	106				
Маријани.	37	Срби			
Кличевац . .	40	Срби и Власи	333	од Маријана	—$^3/_4$ сах.
Бискупје (Бискупље).	31	„ „ „	98	„	—$^1/_4$ „
МАРИЈАНСКА ПАРОХИЈА.	108				
Смољинац.	26	Срби	434		
Шапина (Шапино) . . .	11	„	274	од Смољинаца	—$^1/_2$ сах.
Лајевица. . .	9	„		„ „	—$^1/_4$ „
Мало Градиште	15	„	104	„ „	—$^1/_2$ „
Беране. . . .	40	„	95	„ „	—$^1/_2$ „
Каљиште. . .	14	Срби и Власи варничког реда	128	„ „	— „
Батуша . . .	13	Срби	144	од Каљишта	—$^1/_2$ „
Божевац. . .	11	„	474	„ „	—$^1/_2$ „
СМОЉИНАЧКА ПАРОХИЈА	139		1653		
Градиште . .	50	Срби војн. и ком.	618		
Кусић (Кусићи) . . .	25	Срби и Власи ком.	142		—$^3/_4$ сах.

	Број хлебова или домова		Данашњи број пореских глава		Приближна даљина од главног места
Трибродe (Трибpода) .	15	Срби комор.	121		1¼ сах.
Пожежена . .	10	„ „	191		—½ „
ГРАДИШКА ПАРОХИЈА . .	100				
Крушевица	13	Срби паори	253		
Волуја. . . .	47	Власи ком.	217		1— сах.
Дубока . . .	35	Срби „	524		—½ „
Нересница. .	48	„ „	367		—½ „
Кучајна . . .	—	„ „	145		—½ „
КРУШЕВИЧКА ПАРОХИЈА	143		1560		
Затоња (Затоње) . . .	40	Срби и Власи	120		
Кисиљево . .	30	„ „	182	од Затоње	—¼ сах.
Тополовник .	67	Власи „	256	„ „	2— „
Рам	4	„ „	74	„ „	1— „
ЗАТОЊСКА ПАРОХИЈА . .	141		632		
Каменово (Камијево) .	17	Срби комор.	86		
Пенавац. . .	20	„ „	—	од Каменова	—¼ сах.
Поповац. . .	24	„ „	51	„ „	—½ „
Ражанци (Ражанац) .	30	„ „	318	„ „	1— „
Жабари и Хајдуци .	6	„ „	234	„ „	3— „
КАМЕНОВАЧКА ПАРОХИЈА	97	„ „			

	БРОЈ ХЛЕБОВА или ДОМОВА		ДАНАШЊИ БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА		ПРИБЛИЖНА ДАЉИНА ОД ГЛАВНОГ МЕСТА
Шетоња. .	14	Срби комор.	247		
Врбовац (Врбица) . .	17	Срби војн. чина	157	од Шетоње	—¼ сах.
Лаоле	37	Срби комор.	—	„ „	—¼ „
Ждрело . . .	10	Власи војн.	231	„ „	—½ „
ШЕТОЊСКА ПАРОХИЈА. . .	78				

Раваничка парохија (манастирска).

Сење (Доње) .	31	Срби војн. чина	177	од манаст.	—¼ сах.
Сење (Горње).	6	„ „ „	—	„ „	—¼ „
Иванковци (Иванковац)	23	„ комор.	43	„ „	—¼ „
Миросава . .	10	Срби војн. чина	—	„ „	—¼ „
Ћуприја . . .	30	„ „ „	592	„ „	— „
Чимаре . . .	14	„ паори	—	од Ћуприје	1— „
РАВАНИЧКА ПАРОХИЈА. . .	114				

Манастир Ресава.

Орашје. . . .	35½	Паори ½ војн.		од манаст.	—¼ сах.
Пањевац. . .	12	Срби војн.	59	„ „	1½ „
Јоховац (Јовац?). . .	15	Срби комор.	—	„ „	—½ „
Грабовица. .	16	„ „	139	„ „	—½ „
Поповићи . .	15	„ „	165	„ „	1½ „
Ђонци. . . .	10	„ „	—	„ „	2— „
Грабовац . .	17	„ „	194	„ „	3— „
Свилајинци (Свилајинац)	28	„ „	894	„ „	3½ „
Гложани. . .	11	„ „	233	„ „	4— „
Војска	9	„ паори	190	„ „	4— „
РЕСАВСКА ПАР.	168				

Витаонична (Витовничка) парохија.

	БРОЈ ХЛЕБОВА ИЛИ ДОМОВА		ДАНАШЊИ БРОЈ ПОРЕСКИХ ГЛАВА		ПРИБЛИЖНА ДАЉИНА ОД ГЛАВНОГ МЕСТА
Мелница. . .	10	Власи комор.	683	од манаст.	—¼ сах.
Бистрица . .	9	Срби војн. чина	172	„ „	1— „
Рахановац (Рановац?) .	60	Власи ком.	589	„ „	1— „
Кула	15	Срби ком.	229	„ „	3— „
Црљенац . .	16	„ „	257	„ „	4— „
Велико село.	14	„ „	241	„ „	— „
ВИТАОНИЧКА ПАРОХИЈА	124		2171		

Рукомијска парохија (монастира Рукомије).

Брдарци (Брадарци)	23	Срби ком.	141	од манаст.	—½ сах.
Дрмно. . . .	24	„ „	118	„ „	—¼ „
Костолац . .	39	„ паори	152	„ „	1— „
Кленовник. .	8	„ „	122	„ „	—½ „
Петка. . . .	54	„ „	216	„ „	1— „
Дубравица .	—	„ „	—	од Пожар.	2— „
РУКОМИЈСКА ПАРОХИЈА	148				

Пожаревачка парохија.

(Владика, Ексарх и 4 свешт. 2 цркве).

Пожаревац. .	226	Срби војн. чина	1570		
Црнићи . . .	29	Срби комор.	203	од Пожар.	1— сах.
Царина . . .	40	„ „	—	„ „	—½ „
Ћириковац .	33	„ „	203	„ „	—½ „
Бобушинац (Бубушинац)	11	„ „	118	„ „	—½ „
Драговци (Драговац)	16	„ „	181	„ „	—½ „
Дубравица. .	35	„ „	222	„ „	2— „
ПОЖАРЕВАЧКА ПАРОХИЈА	390				

Црква Поречка св. Николе. Свешт. Димитрије Поповић родом из Пореча.

Црква Мајданпекска св. Арханђела.

Црква Тршка св. Николе. Свешт. Нешко, ког су Аустријанци оковали и затворили у Темишварском граду.

Црква монастира Горњака, Введенија Богородице. Свешт. Данило јеромонах и игуман.

Црква Каменовска, 40 мученика. Свешт. Димитрије од Ресаве, родом из Гложана.

Пожаревачка Горња црква св. Арханђела, сазидана 1723 год. Свешт. Лазар Јовановић и Јосиф Савић.

Пожаревачка Доња црква, св. Николаја..

Општи преглед домова.

			плаћају	кесарху	број места
1. Параћинска парохија	има		123	дома	7
2. Рибничка	„	„	231	„	7
3. Голубачка	„	„	133	„	6
4. Бикотиначка	„	„	60	„	6
5. Клењска	„	„	182	„	7
6. Средњевска	„	„	106	„	5
7. Маријанска	„	„	108	„	3
8. Смољиначка	„	„	139	„	8
9. Градишка	„	„	100	„	4
10. Крушевачка	„	„	143	„	5
11. Затоњска	„	„	141	„	4
12. Каменовачка	„	„	97	„	7
13. Шетоњска	„	„	78	„	4
14. Раваничка	„	„	114	„	7
15. Ресавска (манаст.) пар.		„	168	„	10
16. Витаоничка парохија		„	124	„	6

	ПЛАЋАЈУ	ЕКСАРХУ	БРОЈ МЕСТА
17. Рукомијска парохија има	148	дома	6
18. Пожаревачка, Мајданпечска св. Арханђела пар. има	390	„	7
у ових 18 парохија има свега	2585	домова	109

Од којих су српски домови . . 2197
Влашки домови. 388

По томе влашки домови износе само $^1/_7$ србских домова.

	ЧИСТО СРПСКИХ	ЧИСТО ВЛАШКИХ	МЕШАНИХ
Од 109 места има	93	8	8

По томе број чисто влашких села чини од прилике $^1/_{13}$ део од 109 м.

Број места где су Власи са Србима у пола $^1/_{26}$ део од 109 места.

Ови су статистички податци на жалост обележени само у пожаревачком ексархату; а у извештају о грочанском, смедеревском и београдском ексархату нема таквих статистичких података.

Школа било је само у Београду, Гроцкој и у Пожаревцу, и то: у Београду била је једна основна школа и 1 велика школа, а у Пожаревцу једна основна и једна већа школа за попове и богослове.

У Београду било је два учитеља а у Гроцкој и Пожаревцу само по један.

По манастирима калуђери поучавали ђаке и спремали их за свештенички чин. У овом извештају помиње се Стеван Даскал у манастиру Раваници; игуман Јосиф у манастиру Ресави (Манасији); и неки Герасим Даскал.

Из ових података видимо, да је за време аустријске окупације од 1718 до 1739, дакле за 22 године аустријске владавине, било у северном и северо-источном крају, а на име у 109 места на 2585 домова било је само 3 редовне школе, и то о трошку народном подигао је и издржавао те школе митрополит београдски и владика пожаревачки, а ћесарска влада о државном трошку није подигла ни једну школу. Такве благодети било од владавине културне државе.

Манастири

који се спомињу у овом Ексарховом извештају.

Боговођа у ваљевском скругу.
Витовница манастир Успенија Богородице. Пожар. окр.
Врбник, манастир.
Гњевотиња (смедеревски манастир) близу села Ливаде у смедеревском окр.
Горњак манастир у пожар. окр.
Житијани у Каравлашкој.
Ковиље, манастир у Старом Влаху.
Љубостиња у краг. окр.
Маријани, манастир св. Николе у пожар. окр.
Морача у Црној Гори.
Нимник, манастир у пожарев. окр.
Острог, у Скендерији.
Петковача у шабачком окр.
Раваница (у Србији) манастир Вазнесења Христова.
Раковица, у београдском окр.
Ресава (Манасија) манастир св. Тројице.
Рукомија манастир Вазнесења Христова.
Смедеревски манастир (Гњевотиња ?).
Студеница манастир.

Туман, манастир св. Архистратига.
Тушиње „ у Дробњачкој земљи.

Од ових манастира 17 су у Србији, 3 у Црној Гори, а 1 у Каравлашкој.

Имена

архијепископа, јепископа и јепископија у Србији 1733.

Вићентије Јовановић архијепископ српски и митрополит београдски.
Вићентије Поповић (Неми) архијеп. и митроп. карловачки.
Димитрије владика ваљевски.
Доситије „ „
Михајило „ београдски.
Михајило „ пожаревачки.
Јеврем „ у манастиру Студеници.
Максим Несторовић владика вршачки и неких преко-дунавских покрајина у Србији.

Осим ових владика у Србији помињу се још и ови:
Григорије владика пећски.
Исајија Антоновић владика арадски.
Јанићије Владисављевић владика темишварски.
Костантин владика скопљански.
Максим Гавриловић владика мохачки, сечујски и сигетски.
Мојсије Петровић архијеп. српски и митропол. београдски. Он је подигао у Београду Велику школу 1727, по закључку српског народног Сабора у Карловцима 1726.
Никанор Крушедолац, бивши владика мохачки, по што је ова јепархија 1733 спојена са будимском, настанио се у Крушедолцу, од куда му и назив Крушедолац.
Никола Димитријевић, владика темишварски, који је по препоруци честитог митроп. Мојсија и по жељи народа био администратор митроп. а доцније народни кандидат за митроп. београдског, интригом цар. комесара и неког

владике дошао је на митрополитску столицу Вићентије Јовановић, који је први дао писмено уверење у Бечу, да ће унију потпомагати.

Себишки (себешки или сибињски) владика.

Симеун владика видински.

Совроније Раваничанин, владика арадски.

Стеван Љубибратић, владика славонијски.

Совроније Подгоричанин архијеп. српски и митрополит београдски.

Патријарси српски:

Арсеније Чрнојевић 21 патријар српски.

Калиник 22 патријар српски.

Мојсије 24 патријар српски.

Имена школа и учитеља,

који се помињу у овом извештају.

Београдска Велика школа.

Београдска српска школа.

Василије Мошковит учитељ у београдској Великој школи.

Веселин Даскал у Чалми (Срему).

Герасим Даскал.

Грочанска школа.

Јован Бркић, учитељ карловачки.

Јосив Игуман манаст. Ресаве и учитељ.

Лозан Никопољац, учитељ.

Максим Суворов, учитељ у карловачкој богословији, родом из Москве.

Павле Мештер, учитељ пожаревачки.

Пожаревачка школа за свештенике.

Стеван Даскал, учитељ српске школе у Београду.

Стеван Даскал, учитељ у манастиру Раваници.

Школа у манастиру Ресави за свештенике.

Филип духовник и учитељ у Старом Влаху манаст. Ковиљу.

Имена Ексарха.

Јован Ексарх Гročански.
Никанор Ексарх.
Максим Несторовић, архијеп. митроп. Ексарх.
Максим Радковић архијеп. митроп. Ексарх, писац овог извештаја.
Совроније Ексарх пожаревачки.

Имена свештеника

оба реда.

Авакум, духовник митроп. Мојсеја.
Алекса, духовник.
Андреја Јоакимовић, сипђел.
Арсеније Јосивовић свешт. лесковачки.
Арсеније, намесник и свешт. манастирске нурије у Ресави.
Арсеније Свето-Павлац, калуђер.
Богосав, протопоп поречки.
Василије Антонијевић, свешт. коларски.
Василије, свешт. смедеревски.
Василије Станојевић, свешт. гроčански.
Василије, ђакон пожаревачки.
Виктор, свешт. ресавски.
Вујица, свешт. смедеревски.
Вулета, свешт. параћински.
Гаврило Рајковић ђакон манастира Витовнице.
Гаврило, монах } нурује монастира Рукомије.
Гаврило свешт. }
Гаврило Јеромонах, свешт. раваничке манаст. цркве.
Георгије духовник манаст. Раванице.
Георгије, јеромонах манаст. Раванице.
Георгије, свештеник у Врањевцу.
Георгије, ђакон београдски.

Нешко, свешт. тршки, сужник у Темишвару.
Никола, духовник из манастира Тушина.
Никола Илијин, свешт. градишки.
Никола, свешт. голубачки.
Никола Петровић, свешт. вишњички.
Онофрије јеромонах манаст. Витовнице родом из Будима.
Павал, свешт. звиждски.
Павал Јовановић, свештеник без нурије.
Павал, свештеник граб овачки.
Петар, свешт. раброваччки.
Петар, свешт. параћински.
Петар Николић свешт. у Асан-пашиној Паланци.
Петар, свешт. у Смедереву.
Петар, свешт. у Клењу.
План је, свешт. у Гроцкој.
Радосав, свешт. маријански.
Совроније ђакон у манаст. Раваници.
Станко, свештеник у Неменикућама.
Стеван, поп, „побјегал у Турке“.
Стеван Аранитовић, свешт. пожаревачки.
Стеван, ђакон пожаревачки.
Стеван, јеромонах манаст. Раванице.
Стеван, ђакон у манаст. Рукомији.
Стеван, свештеник у Асан-пашиној Паланци.
Стеван Вучићевић, свешт. грочански.
Теофан, свештеник у Београду.
Филип, духовник и учитељ манаст. Ковиља у Старом Влаху.

Свега дакле има 84 духовних лица, од којих су 58 мирски свештеници, 26 калуђера, и 5 ђакона.

Цркава у поменутом крају Србије, било је у овим местима:
У Мајдан-Пеку црква св. Арханђела.
„ Тргу „ св. Николаја.

У манастиру Горњаку црква Введења Богород. сазидата од
кн. Лазара.

У Каменову црква 40 мученика.
„ манастиру Ресави (Манасији) црква св. Тројице.
„ Параћину црква св. Танасија.
„ Мутници „ св. Тројице.
„ Сталаћу „ стара, пуста и неосвећена.
„ манастиру Раваници црква Вазнесења Христова.
„ Смољинцу црква св. Петозарних мученика.
„ манастиру Маријани црква стара св. Николаја.
„ Градишту црква св. Архистратига.
„ Клењу стара црква, храм не зна се.
„ Голубцу црква не освећена.
„ манастиру Рукомији црква Вазнесења Христова.
„ Баричу црква 40 мученика.
„ манастиру Туману црква св. Архистратига.
„ манастиру Витовници црква Успења Богородице.
„ Смедереву црква св. Георгија.
„ Ливади (смедеревском окр.) црква св. Архистратига.
„ Хасан-пашиној Паланци црква св. Николаја.
„ Кусатку црква не освећена.
„ Коларима црква Введења Богородице.
„ Гроцкој „ св. Архистратига Михаила.
„ Гроцкој „ Вазнесења Христова, на пијаци с десне
стране сокака.

У Великом Селу (беогр. округ) црква Благовештења Богородице.

У Вишњици црква св. Архистратига Михајила.
„ Жељезници црква неосвећена.
„ Лесковцу „ великомученика Димитрија.

У поменутом крају Србије било је 1733 год. 29 цркава мирских и манастирских.

Цео северни и северо-источни крај Србије, у ком је било 18 парохија 109 општина, стајао је под управом митрополита београдског, владике вршачког (под Банатом) и владике пожаревачког.

I. Под митрополитом београдским биле су ове парохије и плаћале су митрополитовом Ексарху јамачно према броју домова овако:

Рабровска, Клењска	парохија	на	182	дома	36	фор.		
Десиначка	парохија	„	106	„	16	„	30	кр.
Маријанска	„	„	108	„	14	„	30	„
$^1/_2$ смолиначке	„	„	70	„	30	„	30	„
Затоњска	„	„	141	„	не	зна	се.	
Раваничка	„	„	114	„	„	„	„	
Ресавска	„	„	168	„	„	„	„	
Рукомијска	„	„	148	„	„	„	„	
Параћинска	„	„	123	„	„	„	„	

под митрополијом $8^1/_2$ парохија . . . . 1160 дома.

II. Под вршачком јепархијом или Банатом:

Поречка	парохија	на	231	дом	35	фор.	20	кр.
Голубачка	„	„	133	дома	16	„	38	„
Бикотиначка	„	„	60	„	12	„	15	„
$^1/_2$ смољиначке	пар.	„	69	„	—	„	—	„
Звиждска или крушевичка	парохија	на	143	„	30	„	30	„
Каменовска	„	„	97	„	—	„	—	„
Шетоњска	„	„	78	„	—	„	—	„
Витовничка	„	„	124	„	—	„	—	„
Градишка	„	„	100	„	—	„	—	„

под вршачком јепархијом $8^1/_2$ пар. на 1035 дома.

III. Пожаревачка јепархија:

У Пожаревцу . . . . 390 дома.

Цркве: поречка, мајдан-печска, тршка и горњачка и парохије јамачно су биле под јепархијом пожаревачком. У овом ексарховом извештају није забележен број домова.

РЕГИСТАР

ИМЕНА ЛИЦА И МЕСТА.

РЕЧНИК

СТРАНИХ ИМЕНА И НАЗИВА, КОЈИ СЕ НАЛАЗЕ У ОВОМ ИЗВЕШТАЈУ.

Адијазма = Аћијазма = света водица.

Ајер, грчка реч, значи **ваздух**, са њиме се покривају св. дарови.

Алаца, полусвилена турска материја пругаста.

Алилар, појање (вешто) „алилуја“ после прочитаног апостола.

Анафорник, значи послужавник за нафору.

Антиминс значи освећено платно, на ком је изображена смрт Христова.

Ачикмава = боја отворено плава.

Без = платно.

Безкровнаја жртва = тајна причешћа.

Богасија, материја памучна, која се у старо доба израђивала.

Број хлебова значи овде број домова.

Вентички (Венетички = Мљетачки) псалтир.

Вехат = стар.

Винџан = шоља.

Галон златан = златан ширит.

Грунт = Миљак = пољско добро.

Дагар.

Даскал, грчка реч, значи утитеља.

Дискос = бљудо = тањирић.
Доканиште од туча.
Дамашка свила турска из дамаска.
Диба = кацифа.

Ђоча од мађарске речи Gyólcs, значи платно.

Ексарх = наместник патријархов, архијепискупа и епископа.

Иконостас значи преграду, што дели олтар од храма.

Јенурија = нурија = парохија.

Калај = коситер.
Калентраш нож = турски нож.
Камалот = камелот = материја за одело од памука.
Канерати = појати грчким начином.
Картун, материја памучна углачена, а са бојадисаним сликама обасута.
Катепетазма, грчка реч, значи завесу на царским дверима.
Катер = Gitter = ограда.
Келије = ћелије = собе калуђерске.
Кречлејше = окречи.

„Људи под комором“ значи људе, који живе на тако званим крунским или државним добрима под управом краљевске или царске коморе.
„Људи војинственог чина“ били су под војничком управом и на позив власти војене, вршили су војничку дужност,
„Људи паори (Baueru) = тежаци спахински поданици или јобађи (jobágy) или невољници.

Магистер = учитељ.
Мартирологион = књига о мученицима.

Минеји = Минеје = књиге црковне, у којима су песме за све свеце једнога месеца.

Мурована земљеју = зидано блатом.

Мусул = материја кончана од финога ткања.

Налон = налоња = склапајући сто, са кога се чита јеванђелије, апостол или паримеји.

Од пиринца значи од туча.

Октојих = осмогласник, књига црковна обично у два дела сложена; а у свакој су песме од 4 гласа, које се у седмичне дане поју од једне до друге недеље.

Омети = убрус, са њиме се бришу уста причестника.

Оранија = велики казан на дну округао, служи за црквену потребу.

Панагиар, грчка реч, значи дарохранилницу, у њој се чува свето причешће за болне.

Пентикостар, књига црквена, из које се поју песме за 50 дана, од Ускрса до св. Тројице.

Первопрестолије, место у зачељу олтара, више часне трапезе, где седи архијереј, кад се чита апостол.

Пештемал = чаршав.

Препрата, место у цркви, где стоје жене.

Проскомидија, место на левој страни у олтару. где се спрема св. тајна причешћа.

Сборник = општи минеј или оштак = скраћен минеј у ком су песме главних светаца преко целе године.

Свештпик паракланисат (позлаћен варком).

Сексар.

Синђелија, писмено које даје владики свештенику, кад га шиље на парохију.

Сидоксија, данак што дају свештеници владикама.
Синцев постава на дну одела.
Снетије = скидање Исуса Христа са крста.
Сојединеница значи двоцевни стаклени суд за вино и воду, (при причешћу).
Сотирија, грчка реч, значи спасење.
Сугуба врата = двокрилна врата (на олтару).

Таћажија = Таћаџија.
Тепсицак = мали послужавник (тепсија).
Тетрапод = сто на четири ноге.
Траксләр (Drachsler). = стругар.
Тријод посни, црквена књига, из које се поји кроз цели ускршњи пост.
Тутори = црквени синови.

Укропалница, леген за освећење воде.

Фелон = одежда.

Хранилница види дарохранилница.

Цвет на сред цркве значи полијелеј.

Чит = ћитајка фино исткана вунена материја.

Шпадир (појас) жутот корана (кордована).
Шпалир златан = златоткана свилена материја.

Исправке.

Приметба, која је погрешно дошла на 121 стр. ваља да се премести на страну 120 а односи се на име Тајнера.

А на 121 страни ваља да стоји ова приметба: Комора или Комара значи царску и краљевску финансијску управу (Caesareo-Regia Administratio Cameralis), која је управљала крунским спахилуцима. По томе поданици под комором, били су непосредно под управом финансијских чиновника.

На страни 145 место Крушевца ваља да стоји Крушевица.
« « 153 « Свилајнци « « « Свилајинац.

БЕЛЕШКЕ И НАТПИСИ

ПРИБРАО ИХ

Љ. КОВАЧЕВИЋ.

ДРУГА РУКОВЕТ([1]).

Знајући од каке користи може бити испитачима наше довољно непроучене прошлости свака и јоле важнија белешка из старијега доба, — прегледао сам, пре две године, редом све рукописе и штампане србуље, које сам тада нашао у Народној Библиотеци у Београду и у библиотеци Српског Ученог Друштва, и исписао сам из њих све важније белешке.

([1]) Прва руковет старих бележака и натписа објављена је у Starinama X, са многим погрешкама, од којих најглавније исправљам овом приликом. Тако:

на страни 259, ред 19 озго изостало је, после оуспениѥ, ҂аѱод лето
» » 261 » 6 оздо стоји Катановца, а треба Карановца
» » 261 » 16 » » ҂ахиӡ » » ҂ахѵӡ.
» » 262 » 20 озго » Крево » » Кчево
» » 262 » 20 » » Бечир » » Бећир
» » 265 » 7 » » .ӡрми. » » .ӡрми.
» » 265 » 9 » » .и. » » .и.
» » 265 » 12 » после митрополитоу изостало је: херцеговскомь, кирь Логиню, и кирь Паисею, митрополитоу
на страни 265, ред 9 оздо стоји .ахӡи. а треба .ахѯи.
» » 265 » 9 » » слнцоу кроугъ и а треба слнцоу кроугъ .и.
» » 265 » 12 » » приложите а треба приложише
» » 265 » 11 » » Басилїа » » Василїа
» » 266 » 4 озго » ҂ащѵѕ. » » ҂аѱѵѕ.
» » 266 » 19 » » Докрѣте » » Добрѣте
» » 267 » 21 » » од трага » » од града
» » 268 » 8 оздо » „dadkal“ » » „daskal“
» » 268 » 11 » » Брикићъ » » Брикићъ
» » 269 » 21 озго » га хаћи » » и хаци

Овим белешкама додао сам јоште неколико бележака и натписа, које сам преписао у књижници београдске богословије, манастиру св. Ђорђа у Темској и другим местима, и предајем их све скупа јавности са жељом да се њима многи користе.

I.

Народна књижница у Београду.

1. Минеј на кожи под бројем 66.

На шестом листу тринаестог кватерниона писац је казао своје име речма:

Поспѣшан грѣшнн Синадине граматнже, дон'де же не постнгнет' те сьмрьтною посѣченню.

На последњем листу шеснаестог кватерниона забележено је:

Прогнѣва се господь вь лѣто .ѕ.ѡ.п (мисли се, без сумње, српска погибија на Марици).

2. Еванђеље под бројем 102.

На крају Јованова еванђеља има белешка:

Сию кннгꙋ ѡбнови Страхнна н брать мꙋ Братошъ въ лето ҂ꙁ тнсꙋштно .р. н .ꙁ. н .а. (1653), **ꙋ манастнрь Дечанѥ. Богь да га прости, прн ïгꙋменꙋ Хрнстофорꙋ** (1).

3. Слова светих отаца под бројем 104.

На једном листу има овакав запис из XIV века:

Боже, прости грешнаго н недостоннаго възрети на небо ѡчнма Ранчнн(а) Сꙋднка н Кн(е)вца, ере прнскрьбна ни есть дꙋша до сьмртн: дрьжа ни кесарь (2) ꙋ пиргꙋ ꙁа петь месець ннчнмь крнвехь, кладнка Хрнстось весть, да мн на кога оупованне възлагамо, тькмо на Бога, сътворшаго небо н ꙁемлю н море н вса ꙗже сꙋть вь нем, тьи

(1) Упореди Star. X, 266.

(2) Овде се мисли, без сумње, ћесар Војихна.

да ми изведе (1) изъ рова преисподнѣго, ере прави светое писание: не оупоканте на кнезе ни на сини чловѣчскне, вь нихже несть спасениѣ, изидеть дүхь ни вьзвратит се вь земаю свою, вь тьи дьнь погибиѕ вся помишлениѣ ихь, блажень мѹжь оупоклае на господа Бога. Ѡх, ѡх, што ми е тѹжно (2) въ тескоте сеи и въ смрадѹ сем! Тѹго, тѹжнице, та сию немамь комоѹ исповеда(ти), тькмо тебе Косеннце, ма(и)ко божиѡ, изнеси и се напасти, ере ни потворише невером правехь, зна Христось, не даде ми правинѹ соүдь или белега, нѹ ни правех оүдави с Кнеѕцем оү пиргѹ оү Гневах (3), да Богь види, а инь никто.

4. Минеј (Фебруар) под бројем 113.

Има на последњем листу овај запис:

Си месеч'никь писа се въ храмѣ чьстнаго и славнаго пророка прѣдтечe крьстителѡ Їована вь подкриане планини Ѡвчара и Кавлара, близь рѣкы Моравы, повелѣнїемь игоүмена Аѳанасїа иеромонаха и вьсего братства его. И то лѣто прїеть кои'ць житїа сего, вѣч'на мѹ паметь!

И съврши се сїа книга мѣсеца Септембра .з. дьнь, вь срѣд(ѹ), вь лѣто ,з и .пд. (1575).

5. Минеј (Октобар) под бројем 115.

Има белешку на последњем листу:

Сїа книга писа се при игоүменѹ кѵр Матею въ лѣто ,зѯѳ (1561).

6. Еванђеље под бројем 126.

Имају у њему ове три белешке:

На првом листу: **Пишем азъ дїакъ црьквѣнобрьш'ки въ лѣто ,зрпв** (1674) **а тѹрски отъ Мѹхамеда ,апд** (нејасно).

(1) У оригиналу: **тьида инзведе.**

(2) У оригиналу: **тожно.**

(3) **не** је написано над **гв** (**не** / **гвахь**).

Пишем азъ Митръ, дїак црътвнобрѣшки, да се ꙁнае кога бех тꙁъцна прї сꙋбаша цръвенобрешкого Хꙋсаїнъ-бегъ а воївода Шахїнъ-ага Арнаꙋтинъ. Та беше(¹) **ꙁолъ. Беше христианом самꙋштенїе велико и вергии тешки, въ лето ,ꙁрпи** (1680)(²).

На крају Матијева еванђеља:

Вѧ лето ,ꙁркꙁ (1619) **да се ꙁна: кꙋпи Бела и Карамида сїи тетръевангелїе ꙁа .ри. аспри и приложише ю цркве храмꙋ светомъ архїерею и чꙋдотворцꙋ Христовꙋ Николае. да нмъ слꙋжи ꙁа нихнꙋ дꙋшꙋ. И ко ю ће отимити отъ светаго Николе, да мꙋ бꙋдетъ съпърникъ въ д'нъ страшнаго сꙋда Христова. Село Црвени Брегъ**(³).

7. Осмогласник под бројем 130.

На предњој корици ове књиге забележено је, да су је приложили **храмꙋ светаго отца Николае, въ село Махала, хтиторъ Стоита и Пенчинъ, Кꙋмановн синови, отцꙋ Кꙋманꙋ, матери Божин, ,ꙁсков** (1720). **мѣсеца Ѡктоврїа въ .а. д'нъ.**

8. Псалтир под бројом 131 има овај запис:

Сїю божственꙋю книгꙋ дꙋшеспасни ѱалтїрь сьписа смѣрен'нїи свештен'ноинокь Еѵдокимь въ устиѣмъ мѣсте и светѣмь монастирѣ ꙁовомаа Вранова Глава, свештен'никꙋ попꙋ Радосавꙋ ѡд свла Лоукнаго Дѡла и т. д.

9. Молабник под бројем 133.

Написали су га, као што је на последњем листу забележено, „**їгꙋменъ Ꙁахарїа**(⁴) **и Пахомие въ монастирꙋ Благовѣштенїю, настоꙗнїемь и подвигомь їгꙋмена кѵр Дамаскина и въсего братьства. И пакы монахїа Ефимїа отъ села Ѵю-**

(¹) После ове речи има још једна, која се не да прочитати.

(²) Годину као да је друга рука писала.

(³) Св. Николи црвенобрешком поклонили су, 1736 године, Цветко, Пејчо, Атанас и мати им **Гона** један триод посни бугар. редакц., који се сад налази у Нар. Библиотеци под бр. 123.

(⁴) На једном листу забележено је, да је Захарије родом из „Лах'ча".

минѣа плати писцемь ꙁа ѡка светы мол'бникь и приложи Благовѣштенїю“.

10. Слова и животи светих отаца под бројем 151.

У овој књизи има више бележака, које гласе:

Да се ꙁна, каде се ѡгради град на Никшиће, ѡгради га Речепаша (Реџеп-паша). **И до лета вторага погибе паша на Дробнякє, и убн га ꙁемлꙗ въ лѣто ,ꙁ.с.** (трећа цифра неразговетна).

Да се ꙁна, каде иꙁиде Ѡсман паша на Рожае, и поара и попали — не ѡстаде ништа живо, месеца октомврїа дан .нї. ,ꙁсок (1763).

Вь лѣто ,ꙁсд (1696) **иꙁидоше проклети печати ꙁовѡми тескере оть проклетога рода иꙁмаилтска. Тогда иꙁидоше на Херцеговину. Ꙋвїи, увїи, велїа бѣда христїанскому народу, не ѡстае ни стара ни немоштна!**

Да се ꙁна, каде се градиѡ Колашинь, ѡбретох у летопису морачкому, лето ,ꙁрне (1647).

Въ лѣто ,ꙁскг (1715).

Да се ꙁна, каде иꙁиде Ѡсмань-паша Ћупрїлїћь на Босну, и скупи .ꙁ. паша оть седамь саньчака и конске множьство много, и похара Чрьну Гору и поробн и посече, и домове христїанске попали и цркве раꙁруши.

И тоѓо лѣта посекоше Турци Илїю Косорића на Єꙁерїех.

На последњем листу још се спомињу владика Арсеније и морачки игуман Михаило, за којег се каже да је умр'о .**ꙁскꙁ**. (1719) године.

11. Миней на кожи (Мај, Јуни до 25, Јули до 21 и Јануар до 7) под бројем 155.

На првом листу има запис:

(Н)аписахь сию книгу подь Борчомь градомь грѣшни Никола (и) приложи (вь) храмь **Архандела** (тако) **Михаила,**

да чтете и поминаюете а не кльнете, и поминаите, а вась Богь да прости.

На дну првог писаног листа пише:

Сия кнїга Анъгела и (изь?) Дренице.

На једном листу забележено је:

Написа се сия книга минеи и приложи у трьстеничкωи цркве.

На другој страни истог листа пише:

Господину ми мило(му) и драгому попу Богдану, мило(му) и вьсерьдачному. Да ꙁнашь, юре приступи Тугькран (тако) **у цркву** (1) **у Трьстенику, уби Ратая по прьсту, в(а)ми да ꙁнате** (2), **попе. Отиде к Саке, да му види прьсть, ꙁа што га иска. Да ли сада ти си тому сведокь....**

На другом месту има белешка:

Ѵ'сному иконому трьстеничкому кур Макарию госпога Маара (3) **сьмерениемь метание ѵ'снои ти светини.**

У истој књизи долазе и две летописне белешке:

Вь лѣто ѕ тисоуштно (ц изостављено) **.м.а.** (1433) **мѣсеца Июна слоунце** (тако) **помрче .ꙁї. дьнь. Попь Богдань ꙁаписа.**

Вь л. ҂ѕцни (1450) **мѣсеца Июль. .иі. дьнь оуби градь у суботу и у неделю не мало, нь по всои ꙁемли. Ꙁаписа попь Өеωфань** (лист 240).

12. Пролог од Септембра до Фебруара под бројем 157. Има много бележака, које долазе овим редом:

На првом листу:

Да се ꙁна, каде доће Мушо Дервишевичь у манастирь Добриловину, и ш нимь доће Мамуть Шого и Маша Абаꙁовићь и Муминь, братучедь Мунωвь, и Алиа Голе. И доће

(1) У оригиналу: **црюкву.**

(2) У оригиналу: **ꙁиати.**

(3) Ово ће бити, по свој прилици, жена Вука Бранковића.

сва жупа, те уватише Мия Дервишевића и свезаше му руке на ѡпако, и Мамута Шога — и нему руке на ѡпако, али Голе утече на Корито, и Мумин утече на врата гологлавь, бес капе, по главе ѡбрните а по неѡбрните. И те зиме не би снега, но би лиепо зима.

Колико оть рож(д)аства Христова ,аҗзд, месеца Ануария, дань .ки.

На претпоследњем листу:

Да се зна, каде се ѡгради ћелїа на Исни'ю (Итю) троудомъ и подвигомъ кур Өеѡдора іеромонаха еже и ценою ис'коупи и ѡдъ ему цѣне еже моштьно рѣшти .р. гроша въсего хар'ча. То бысть при игоумену кур Въсилию їер'монахоу, еже бысть синовацъ Өеѡдоровъ. Сьи бысть пръви по игоумену Маѯимоу, коуди емоу веч'на паметь. И азь грѣш'ны некои слоужителъ въ то лето бѣ. Сьи бысть въ лето ,зруз (1689), кроуг саицоу .ки., лоуни .е., злат. уисло .и., темел. .ки., епак.. з., индикт. .ві. Писа месеца ћен'вара .ла. д'нъ. сьвѡфоуъ зцнш'ев знсц'зви иц'елцвгѳръ (1).

Испод овога:

И паки каде купише Гръбићи баштину от Вати Кадуне и доћоше у манастиръ Добриловину и подъписаше договорно за свою душу и св(о)нехъ родителъ, пръво ѡца Пена пр°у, и Ѡва у про (2), и Марька у пр°о, и Инька у про., и Радула у про°. И приложисмо и баштину и царево.

На 393 листу прва страна:

Да се зна, каде даде Радуѡ Мауинићъ градину по закладу у манастиръ Добриловине за ,а. и .с. К тому бисть сведокъ: пръви Томашъ Ћемановићъ, в-и Радоица Милое-

(1) Т. ј. сьписахъ греш'ни Геѡр'гие ур'норизацъ.

(2) Ваља да у проскомидию.

вић са Стрьменїце, и Радуо с-Моковьца и Радуо Лукић ис Козице.

За овим има запис како су се 7220 (1712) године десили на путу калуђери Теодор и Филотеј, када су се потопили: **Костенаць, Сестрима, Белево** (150 кућа), **Пазарџикъ** (4000 кућа), **Филипа** (12.000 кућа) и **Ѥдрене** (30.000 кућа).

А испод овога:

Село Подборово. Да се зна, како продаше и приложише доню луку Коиновића: Радое и Дукое и Томашъ Коиновићи, и даше и приложише монастиру светому Георгїю, паки се опетъ раскаяше и не даше, и узеше луку у свою руку, и не бистъ имъ добро.

И пакы прїиде Раинъ Малешевићъ у монастиръ Добриловину от све браће договорно и своего сарод'ства, и приложи доню луку опет манастиру, и писа Радою про. и Томашу про, и Милошу про., и Малешу про., и Ѡвану и Расаву про., и Милкою и Миловану про.. и Пею про., и себе Раинъ и брату Станою про., и Сави братучеду про. И то писаше васи договорно и рекоше: тко ће ю отнимити от се доба от сего храма, да ѥс҃ проклеть от Бога и от светаго Георгїа въ си векъ и въ будушти. И ту бистъ, кадъ се то писа, сведокъ Иванъ Марковићъ и Богданъ Радовановићъ и Андрїа изъ Бистрице и Веселинъ унукъ Драгишићъ и терзїа Станое Ранчетићъ изъ Тушимлю и Лаушъ Малешевић изъ Бистрице.

Паки прићe Вукое Раиновићъ и пис(а) домъ́ (тако) Анћели(и) и себе велики сандаръ и свое име уписа како су иста (?)

Писа се въ лѣто ,ҁзрпа (1673) при игумену Васиїю и проигумену Ѳеѡдосїю са браћами.

На другој страни истога листа:

Село Водно. Писа Радое кнезь себе у про., попь Иванъ, Драгуѡ, Радона, Радула, Аньдрияшь, Расавь, Ра-

докинь, Матько, Континь, Аврамь, Вукићь, Стєпько, Дукоє и Ранть Вукьмановићь сєбє у про.

Другом руком: **И приде Радуѡ ѡд Воднога, Милокъ брать, и писа себе у про.**

Испод овога:

Въ лѣто ҂зрод (1666) бис(ть) гладна година, и раселн се западна страна.

За тим:

Да се зна, кад ꙗе се гради(ла) пошта код монастира трудомь и подвигѡмь и платою Геѡргїа Їеромонаха въ лѣто ҂зскз (1719). И то да се зна, како ꙗ Геѡргїє узех у Їсаие Косорића єдину купу и дадох за ну .д. хилѧде .у. аспри готовїех. Тому сведокь игуманъ Ѳеодорь и проигумєнь Герасим и проигумєнь Филотїє, Іевлогїє и Филотїє и Маѯимь и Михаило. И тако да се зна.

Даље:

Да се зна, каде се престави Ѳеодорь вь лето ҂зрѯ (1652).

На дну је белешка, коју као да је писала иста рука која и прилоге из Воднога, и која гласи:

И приложише васи договорно землу доне Добриловине и рекоше: кто ће ту землю узети, да є проклеть от Бога и от манастира и от нась браће. И паки рекоше на васако лето по сирь у прилогь. Вь лето ҂зрї (1602).

На стражњој корици пише:

Сиа книга глаголеми прологь монастира Добриловине, храмь светаго Гѡргиꙗ, ва лето зсі (1702).

13. Типик јерусалимски св. Саве.

На последњем листу има оваку белешку:

Да се зна, како принесе Макарїе Їгумень от манастира Рав'нѣ Рѣке (¹) .кі. минеꙗ и типикь оу монастирь До-

(¹) На предњој корици овог минеја записано је, да га је донео из Равне Реке неки Аврамије и приложио ман. св. Ђорђа.

брнловинѣ ігѹменѹ Маѯимѹ, и ʒалож(н) нх ʒа .,г., а то приложи те аспри ігѹменъ Маѯимъ ʒа свою дѹшѹ оу монастирь Добриловинѣ и даде ʒа минеи .,г. И томь бише свѣдоци Ан'дра Ѵаниниѵаниинъ и Сава нʒ Вѹлетиħа и Радоѥ и Хвилотїє Алексиħь и Лаʒо Стоѩиовиħь спали(?) И принесе ихъ месеца Дек. .в. дьнь.

И престави се їгѹменъ Маѯимъ їер'монахъ того месеца .и. дьнь, вечна емѹ паметъ. И то писа се ѡ рождаствѹ Христовѹ вь лѣто ,ʒрѯʒ (1656), крѹг сл'нцѹ .кʒ. лѹни .д., ʒлато чисьо .ʒ., темелїонъ .іʒ., епахта .д., того месеце .кѕ. дъиь.

На предњој корици забележено је:

Въ лето ,ʒсмг (1735) да се ʒна, каде се прѣстави монах Мелентїе, месеца Мартїа навечерїе .м. мѹченикъ, иже беше крстопоклонена неделѧ.

14. Минеј (Септембар) под бројем 159.

На последњем листу има запис:

Благоволѣнїє ѡтца и поспешенїє сїна и съвршенїє светаго дѹха, съписа се сїа книга, глаголемии минаи, въ храме прѣсветїє Богородице, глаголемии Шоудиковаа, на реце Лиме, въ днїи смѣреногa игоумена кѵр Васїанѡ ѥр'монаха и всє ѡ Господи братие, троудомь исписахь ʒа благословенїє сїню книгоу грѣшнїи и ѡка(ѡ)ии паче всех митрополить ʒе(т)ски Герасим. И паки молѹ се и милн се деюо, ѡци и братие, аште ѥсть погрешено, исправлаите а не клните, ер не бехь прѣжде писаль ни оу манстора ѹчиль, тере не бих вѣшть словоу да лепо направим.

И съврши се ѡт битїа въ лето ,ʒпг, ѡт рожд. Христова ,афог, крѹг слнцѹ .кѕ., лѹни .ді., ʒлато чисдо .ʒі. индиктон .г., ѥпахта .г. (?), темелїе .ʒ.

15. Минеј (Октобар) под бројем 160.

На последњем листу записано је:

Да се ꙁна, къде се ѡгради Гарек-пашѧ прокьлети, проклета мѹ дѹша и ѡвога свиета и ѡнога свиета, аминь.

16. Еванђеље под бројем 169.

Писано је у 16 веку, као што се види из овог записа:

Сьписа се си светы и божствьнїи тетрьеvагль вь лѣто ҂ꙁм (1532), месеца Авгоуста .дı. дьнь, при въсеѡсвештенемь архїепископе кѵр Ксилїю въ лѣта люта и напрасна обдрьжеште Исмаилтенѡм царствѹюштѹ царѹ сѹлтан Сѹлеиманѹ.

Писа многогрешни рабь Христовь дїакь Їѡань повелѣнїем и трѹдом їеромонаха игѹмена Гер'мана, Богь да га прости.

17. Молитавник под бројем 172.

Има овај запис:

Сиа книга молитвникъ попа Марка Роуинића из Ѡногошта. Написа се настоянием преѡсвештенаго владике Ђерасима .... старца Аџи-Гавра ва лето ҂ꙁска ѿт Христа ҂аѱгı, а подписа попъ Марко своиѡм рѹком.

18. Псалтир и часловац под бројем 173.

На једном листу побројани су турски султани до Мухамеда III, за којега се каже:

И по томь подстѹпи град Егарь вь лѣто ҂ꙁрѕ (1597), месеца Септемврїа .кѳ.

Испод тога долази ово:

Да се ꙁна(ю) конаци цариградскы: Еннпаꙁарь, Дмитровица, Вѹчитрьнь, Приштина, Пасьѡнь, Страцинь, Игридере, Ћюсте(н)динь, Самококы, Дѹпница (¹), Влашкы Ћюстенџе (Бїѡвѹшка Баниа) (²), Татарь-паꙁарьџикь, Фїлипа, Папаꙁлїа, Капалїа, Оуꙁѹнџе, Харманлїа, Мѹстан-пашина Ћоупрїа, Ен-

(¹) Дупница би имала доћи пре Самокова.

(²) Ћустендил је Биобушка Бања, а не Костенац (Ћустенце). Види Star. X, стр. 254.

дрене, Хапса, Єскнвлба, Брьгазь, Калништрлнь, Ѵорьлїа, Снлнкрїа, Бноукь Ѵекмеѵе, Нодьдѡкь(¹).

19. Служабник под бројем 185.

На 153 листу има овакав запис:

Поѵешн (тако) **са сїє с͠тыа лнтѹргїа съ повелѣнїемь господнна Стефлнѹ** (тако), **єпископѹ рыбннѵскаго**(²) **стола, емѹ же бѹдн вѣѵна памать.**

Трѹдн же са ѡ семь смѣренны мнихъ н с͠штенныкь Єпїфанїє, єросхимонахъ, лѣто ҂зрпз (1679).

По дну листова 17—26 има влашки забележено, да је ову књигу писао, за владе војводе Јо. Шербана и митрополита Теодосија, 1679 године, речени Епифаније „**ѿт Кѡзїа**“.

20. Псалтир под бројем 190.

Имају у њему ове белешке:

Повеза се сїа рекомла кнїга ѱал'тирь н некѹю ѵес(ть) прѣписахь вь лѣто от създаніа въсего мира н от вѣка днв'наго ҂зрѯ н ѳ (1661), **ѹ монастирѹ Вїѳеѡннцн, при игѹменѹ Кѵсарїѡнѹ Їєрмонахѹ, самь себе кннгѹ кѹпн ѹ келїю.**

Ведомо да есть когда прндохь азъ грешнн Їєромонахъ Никонъ Радотнћь от села Кѹта оу монастиръ Жнпѹ на ѹѵнлнште при игѹманѹ кирь Рѹвнмѹ, н бехъ до моега пос(т)рнга ѵетири года. — Сїн (п)салтирь да се зна єрмонахъ кѵръ Никона Жнплѧнина. даде мѹ дѹховникъ егокъ кирь Іепнтнмие, Богъ да га простн.

Ва лето ҂зскѳ. а от рождаства Христова ҂аѱка. (са стране, истом руком).

У овој књизи има белешка о Дечанима од 1742 године, а писао ју је калуђер Ђерасим.

(¹) Тешко да сам добро прочитао, јер је врло неразговетно и изблеђело.
(²) Рибник се сада зове Римник.

21. Псалтир под бројем 196.

На последњем листу има запис:

Сїа к'нига глагоемыи ѱал'тиръ ѿцемь ѡца игоумена кѵр Ѳїмотеа їер'монаха, въ монастирїи глаголемыи Шатор'на дома, прїи храмꙋ светаго ар'хїерея Христова Николи (¹).

22. Октоих под бројем 210.

На предњој корици находи се ова белешка:

Сїа книга раснпа се листъ по листꙋ от некогдашна врѣмена ѡкгоих ꙋ Блнине светаго Геѡргїа. И наꙋчи Богъ Дмитра Сръбина Михаиловика, направи и ꙋвѣза, Богъ да га спасетъ и родителие его и чеда и подрꙋжїе ҂асꙗс (да није ҂аѱꙗе ?) аминь.

23. У призренском поменику под бројем 227 једна летописна белешка гласи:

.... **ѯд** (т. ј. **въ лѣто ҂ѕцѯд** = 1456) **трꙋс быс(ть) вь понед.** .....

24. Под бројем 239 чува се један лист од живота св. Гаврила Лесновског. У томе се листу казује, да је Грк „Маврагань" победио „кнеза" бугарског Михаила Бориса у Злетову, али га је овај, доцније, убио.

25. Пролог под бројем 264.

Писан је крајем 16 века, као што се види из записа:

Въ име ѡца и сина и светаго дꙋха, исписа се сїа светодьхновенна и польза книга, глаголемыи прологь, повелѣнїемь дꙋховника крьчскога кѵр Исаїе, въ д'нїи ѡбласти агарѣнскых чед, азь окааннын едва възьноухь от злаго и оукогаго оума моего, и дрьзноух на сїе и великое и польѕное дѣло иже и многаштн от него понꙋждаемь. Нь молю вы, отци и братїе моа възлюбленнаа, иж(е) прочитаюштеи сїю богодьхновенноую и польѕноую книгꙋ, аште что ѡбрѣте(те) вь неи погрѣшно и неисправлено, праштаите и благосл(а)-

¹ Овај је манастир обраћен у цркву, која и сада служи.

влюнте, не юко дꙋхь светы писа, нь рꙋкѧ прьстна и тлѣнна и непотребна небоу и ꙁемли, дрьжеште ж(е) и прѣродителнаго падѣнїа.

Въ лѣто ,ꙁрє (1597), крꙋг слнцꙋ .кѧ., лꙋни .ні. мѣсеца Июл. ѳ дьнь, грѣшнїи и потребни дїакь Дамїан.

Друга белешка гласи:

Сїа книга пролог глаголеми манастира Грабовца, иже ес(ть) къ кꙋдниской краини, вь ,ꙁсѕ, а от рождаства Христова ,ахѵи.

26. Диоптра Михаила Псела и шестоднев.

На последњем листу диоптре забележено је:

Сїа к'ныга ѕднєвник' и дїωптрѧ митрополїта Пахомїа, да се ꙁнѧ.

Остале белешке гласе:

+ Ѡ колика (т)ꙋга беше по ꙁемли ꙁа кнеꙁа ꙁа Ла(ꙁа)ра до(ба).

Веѵна ти паметь Никола кепалиω, юрѣ кꙋпи сию книгꙋ, вѣѵна ти паметь, аминь.

+ Помени ме свете, помени ме спасе, помени ме Христе, помени ме владыко господи, егда придеши на сꙋдь сꙋдити рабомь своимь, т'гда помени и мене грешнаго раба своюго Николꙋ кепалню, кꙋпившаго сию книгꙋ, в си век и бꙋдꙋшти, амин.

а .рр. д.де мм .дд. нм.а. лкдд .ıı. мл .еıеı ддца.

Ова врста тајнога писања до сада је непозната. После разних комбинација испало ми је за руком, те сам пронашао, да овде улогу игра бројно значење писмена. По што је:

рр	= 100 + 100 = 200 =	с	лк	= 30 + 20 = 50 =	н
дд	= 4 + 4 = 8 =	н	ıı	= 10 + 10 = 20 =	к
мм	= 40 + 40 = 80 =	п	мл	= 40 + 30 = 70 =	о
нм	= 50 + 40 = 90 =	ч	еıеı	= 15 + 15 = 30 =	л

— то цела белешка значи:

А сие писа Николица.

Уз Пселову диоптру повезан је један лист од друге неке књиге, коју је писао јермонах Варнава. На томе листу имају ове две белешке:

. . . . . **гь грѣшни поп Новакь, да ѥ ведомо всакомꙋ**
. . . . . **ꙋ колика тꙋга беше по ꙁемли кади' се' ꙋби кнеꙁь.**
. . . . . **вѣлики цѧрь тꙋрски** (1).

27. Минеј (Јуни) са записом од 1716, да је био својина полошког манастира и да је пренет у манастир „Моклишта“ (2).

28. Поуке Дамаскина инока, писао их је у посници Јована Рилског, при игумну Ђерасиму, 1742 године 3 Септембра, неки Јосиф, „**непотребни ни Богꙋ ни члокѣкꙋ**“.

29. У збирци старих рукописа Стевана Верковића, која се находи у народној књижници, има пет кожних листа од неке србуље, писате крајем 14 века, као што сведочи овај запис:

Христось ꙁаченло и конць. Аꙁь многогрѣш'ни ієрьмонахь Даниль' исписах' сію паскалию и синаксар' сии дописах' мѣсеца фер. .аі. д'нь в лѣт(о) ҂ѕцв (1394), **исписах' рабоꙋ кожню Николе. И' рцѣте чтꙋщии: вѣч'наа ни памет'. аминь.**

Испод овога, рекао бих истом руком, записано је:

Прѣстави се рабь божи Гюргь Рѣпош, мѣсеца феврꙋара .ꙁі. дьнь.

30. Скадарски триод (штампан).

Имају у њему ове две белешке:

(1) Ради језика помињем на истом листу белешку: **Ако колько дадоше жита: .є. кьбь(ль) пшеннце, .д. препроста, кьбль смесиа, кьбль чиста** (по други пут: **кьбьль смесиа, к'бль циста**) и т. д.

(2) У округу пиротском има село Моклишта.

К лѣт(о) ‚ζрγі (1605) бис(ть) моръ (в)елїи по въсеи ζемли.

(Пенти)костаръ мнѣ смѣренном архиепископоу Паисꙋ пекском (оштећено) **(и)стеченїи лет по прѣставленїи светеишаго господина ми** (оштећено) **кур Паисеа аζ грешни иже не съмъ достоинъ нарe(шти се а)рхїепископъ пек(ски) Максимъ, нъ (въ) велицеи нꙋжди въсприехъ сьи** (оштећено) **сии прѣстолъ, ѡбрѣтох сию книгꙋ ꙋ Скопъю и откꙋпих ю (летꙋ) мимотекꙋштꙋ ‚ζрξд (1656).**

31. Триод на кожи, на 21 листу има забележено:

Помени, Господи, Агꙋпа, граматикова ζета, приложи си триѡть ζа дꙋшꙋ светомꙋ Ѡванꙋ, Богь да га прости.

32. Типик на хартији са записом на последњем листу:

Сїа книга глаголемии типик манастира аръхилаского близ Моравы; егда ζапꙋстеѡ манастир Ар'хилие от насилїа агаренского, отнесена же била ꙋ Овъчаръ, ꙋ манастиръ Сретеније, паки же манїемъ владики Христа моего въζведенꙋ ми бив'шꙋ (на) сръбъски прѣстол мнѣ смѣрѣн'номоу Гаврилꙋ ар'хїепископꙋ пекскомꙋ и егда пꙋть творах от великїе цркви на Стари Влах, паки же приидох ꙋ манастиръ Сретенїе и ꙋζех сїю книгꙋ и дадох дрꙋгꙋ книгꙋ типик ꙋ ζаменоу, а сии типик донех великїе цркви пекскїе, и никим же да бꙋдет отиемлиема, да нес(ть) просто ни благословено. Се же бис(ть) вь лѣто ‚ζрни (1650), нѫ да слꙋжи ζде код' прѣстола ꙋ велике цркви.

Друга белешка гласи:

Писанїе мою рꙋкꙋ арх(ї)ерею дебръски и кичавъски Ѥкимъ ва лето ‚ζѕѕ (1698), месеца Маратъ .кѳ.

33. Требник из 16 века, као што сведочи овај запис:

Съписа се сїа кныга вь лѣт(о) ‚ζми (1540) въ много(и) нꙋжди, аζъ ѥрмонах Пахомїе, простите ме, аште съгрѣших где.

Другом руком записано је ово:

Послѣдн се ѡвѣза прѣзвнтером Маркѡм за свою дꙋшꙋ, бꙋдї емꙋ вѣчна памет, амин. Ѡвѣза се въ лѣт(о) ҂зог (1564) месеца Дек. .д. д'нь.

А на 69 листу, чини ми се Пахомијевом руком, записано је ово:

Богь да простит кон каков се намѣрн: даде нѣкто асирꙋ, дрꙋгн две, а дрꙋгн .є. н .ѕ. асирн — въсе село, оставнх га светомꙋ монастнрꙋ епнскопїе за .п. асирн.

II.

Књижница српског ученог друштва (¹).

1. Еванђеље на кожи писано под бројем 1.

На првом листу, од којега је већи део оцепљен, има записано:

„**Кроткомꙋ, драгомꙋ мн братꙋ Мнрославꙋ, архїепископꙋ скопьскомꙋ**“ и т. д.

2. Поуке св. Јеврема, писате на кожи, под бројем 60.

На другој страни првог листа има овај запис:

Сие светые н божьствьны кннгн доушепользные, поученне светаго н прѣподобнаго ѡтца нашего Ефрема, почеше се повелѣннемь хрнстолюбнваго н богомь нзбран'наго н смѣренаго чрьнорнзьцѧ прьваго нгоумена дѣчаньскога Ар'сѣнны.

(¹) У белешкама, које је пок. Даничић објавио у Radu I, имају неколике погрешке. Тако:

1. У запису, извађеном из беседа златоустових (број 20), треба да стоји „**Оуниић**“ и ҂к (2000) а не „**Отниић**“ и „к“ (Rad I, 179).

2. Други запис из Хиротоније (бр. 16) свршује се „**на Нови**“ (Rad I, 181) т. ј. у Херцег-Новоме (Castelnuovo), а не „**на ново**“.

3. У запису рукописа бр. 26, треба читати „**Занмокꙋ**“ и „**кꙋпꙋса**“ а не „**Закмокꙋ**“ и „**кꙋкꙋсі**“ (Rad I, 180). Споменућу још

4. Да у рукоп. бр. 8 има на три места забележено, да је 1609 године била љута зима, што Даничић није нашао за вредно да препише (уп. Rad I, 178).

Поуеше се вь лѣто ,ѕ.ѡ.ме (1337), индикта .і. кроуга сл'нѵ'наго. вь .в. лѣто. мѣсеца Июна. вь .к. дынь.

На првој страни истог листа има:

Грїгорїе Боугаринь искоуси иеро и роукоу.

3. Избране беседе под бројем 62.

На другој страни последњег листа има белешка из XVI века. Казав како беда не оставља род људски од Адама, писац белешке наставља:

Тѣмже симъ искусом подвиже царствующтаго, ꙗкоже богомрьскаго законопрѣступнаго древле Іулїана ѡного, въ еже ратовати и низлагати божствнїе монастире и поместнїе храме неконъуне разарати ни на цѣне ѡтдавати, еже немоштно бѣ кому искусити, многїе ради иништети. Изиде бо такокоѥ повелѣнїе ѡт самодрьж'ца, султана ѡного Селима, сына султанъ Сулеимѣна, да аште кто немоштанъ бѣ къ искуплюнїю, своего си монастира и мѣста ѡтгонимъ беше. Тогда и съ светы и божстеии монастиръ, многою .... рекоми Милешева (даље недостаје).

4. Еванђеље под бројем 69.

На последњем листу пише:

Въ лѣто ,зрві (1604) купи сїю душеспасную книгу глаголюеми тетроеѵаггелїе Захарїа їеромонаха цѣн'ною злата за хиляду аспри, при їгоумену Григорїю їеромонаху съ братїами, и приложи е вышереуени їеромонах храму архаггла Михаила и т. д.

5. Псалтир под бројем 145.

На последњем листу забележено је:

Сы ѱальтир' сьписа се ѿт бытїꙗ въ лѣто ,зр и .на. (1643), **мѣсеца фер. .ѕі. днь въ уек** (четвртак), **а ѡ семь трудих се азь мьниши кь иноцех Афанасїе, худи и грѣшни** и т. д.

6. Диоптра под бројем 56.

На другој страни седмог листа има једна белешка, коју је писао неки Вук Лаповић, 1624 године, 1 Марта „**в Ѡрловницꙗ на покладе**“ (у запису се спомињу, између осталих, три брата Д р а г а н и ћ а).

На врху истог листа има тајном азбуком овај запис:

ѯвоѳѕвєъ кншнѯъ, клєъ жвн ѡѯъ т. ј. **Мнладнnъ** (**пншємъ понъ жнв смъ?**).

7. Еванђеље под бројем 65.

На крају долази овај запис:

Г а v р ї н л ъ милостїю божїєю архїєпископъ пек(скн).

Сїа светаа н душеспасна кнїга глаголємн тетрѡїєvаггелїє мнѣ смѣрен’наго послѣднаго прїнстав’ныка вѣлнкые црькvын пек(скые) н дах’ ю на благословѣнїє н просвештенїє монастырꙋ своемꙋ светаго ар’хнстратнга Мнханла н Гаvрїнла въ пѡдкрнлїє горн ѕовѡм К о в н л ѥ въ новꙋю цр’ковь светаго ар’хїєреа н чюдотвор’ца Хрнстова Ннколаа въ прѣдѣлынхъ н островїнх (тако) С т а р ѡ г а В л а х а. Єама же мын смѣрєнны, когда же бѣх’мо (вь) раш’квн єпар’хїн, обрѣтохѡм’ сїє светоє мѣсто ѕапꙋстнло ѡт многынх’ врѣменъ н нынм’ брѣгѡмо въ лѣто ҂ѕрнв (1644), н въждєлєх’ трꙋдолюбазнѣ нмѣхмо любѡв’ къ светынм’ божїнмъ архїстратнгѡм, н въдрꙋѕнх’мо нєкоє келїє н воденнцє, н монастыр’скꙋ ѕемлю ѡсвобѡднхѡм нже прѣжде ѕапꙋстѣла н нѣѕнаема беше, н еште прїнкꙋпнхѡм неколнко нывъ н лнвад’ н прнлѡжнхѡм къ светѣн обнтѣлн, н прѣбнхѡм’ тоу нѣкоє врѣме, н пакы нже манїєм’ прѣблагагѡ владнкын моєго Хрнста възыдѡхѡмъ на сы светын прѣстолъ срѣбскые ар’хїєпнскопїє. Нъ ѡтцїн н братїє, кого благы богъ проnѕволнт’ по нашем’ ѡтхождєнїю, нє ѕабꙋдетє светꙋю обнтѣлъ молбн радн н ѕастꙋплєнїа светынх’ божїнх’ архїстратнг’, понѣже днїн вѣка сегѡ прѣходет’ ꙗко ѕлак’ травнїн .... на свѣмъ свѣте ꙗкожє н нє бнх’мо. Пнсах’ въ лѣто ҂ѕрнѳ-є (1651).

По белешци пред Марковим еванђељем види се, да је манастир био читав 1776, а 1772 беше у истоме манастиру монахиња Јевросима.

8. Еванђеље под бројем 5.

На другој страни 66 листа има оваку белешку:

Сие евангеліє приложи рабъ божи Никола Богу и светому Ге(о)ргию иже въ Расе, близъ Новаго Пазара, зовоми Гурћеви Ступови, и приложи га за свою душу и своего родителя Димитра и свое мат(ере) Неде (и) свое старице Грацїе (Богъ да им душу прости) и за Филипову душу. Лето ҂зрѯд (1656).

9. Типик под бројем 59, који је 1725 био у Благовештењу.

На последњем листу пише:

Сїи типик писа се въ лѣто ҂зпз (1578) прї Арсенїю ієр'монахоу ѩко быти ємоу в'тором старцу въ обители сеи, мѣсеца Ноем'(врїа) .з. днь у Ломници.

Друга белешка гласи:

Сїа книга монастира Олнъевра т. ј. Ловъница.

У трећој белешци (с краја 18 века) казује се, како су калуђери из Студенице пребегли у Враћевшницу и подигли Благовештење и Вољавчу.

10. Зборник под бројем 146.

Има запис од 20 Фебруара 1690, који гласи:

Си патерикь мне грѣшнаго проигумена Аѵѯентїа Милошевъца.

11. Зборник под бројем 147.

На листу 314 (211 сада) говори се, да су св. Срђ и Вакхо пренети у Венецију „од српске земље“ 1572 године.

12. Минеј (Септембар) под бројем 67.

Исписа се сїа светла и доушеполъзнаа книга, глаголема минеи сектеврїа мѣсеца, повелѣнїем и настоѩнїем и иждикенїем сребрьникь господина кур Филарета ієромонаха,

юже и приложи въ свештенную обитѣль его Милешеву, любве ради, да служить въ цркви благословеніа ради братнаго. Писа же сіа рука многогрѣшнаго и худаго въ иноцѣх Пахоміа ієродіакона .... ,ахми (1648), кругъ слнцу .si., а луни .ві., златое число .еі., мѣсеца Мартіа .ві. днъ. Въ Светѣи Горѣ Аѳона, въ светѣи Аннѣ на келіици светаго Онуфріа Великаго и Петра Аѳонскаго.

На стражњој корици стоји:

Сіа книга манастира Милешеве, ако ли є тко отнимн, да му є супарьникъ свети Сава и Симеонъ. Писа месеца Марта .а. днъ лето ,зрпе (1677).

13. Службе св. Луци, кнезу Лазару, Симеуну и другима.

На крају службе светом Луци пише, да је то писао 1694 године у Св. Андреји, више „славнога града Будима“, јермонах Ћипријан (код службе Лазареве прибележена је година 1692).

14. Номоканон под бројем 28.

На листу 141 долази „лист духовни“, писат ,зрлѳ (1631), 13 Маја у Грачаници.

15. Минеј под бројем 148.

На последњем листу има:

Сеи светыи и божственныи минеи написах или рецн накалах азъ многогрѣшнн Міхаилъ ієромон. оу свети Андреи выше столнога града Будима при духовнику Кураилу ієромон. въ лѣто от рожд. Бога слова ,аѱд (1704). Некогда се калуђеріо у монастиру зоком Милешева и т. д.

16. Једна србуља, у којој су службе Јованова и Василијева и хиротонија.

На крају исте пише:

Съписа се лѣто от рожд. Христова ,аѱві Дек. .ві. въ мѣсте Сараеве, повеленіем прѣосвештеннеишаго митрополита кур Мелетіа Захлъмскаго.

17. Једна србуља, у којој су псалми разређени по празницима, а на крају опело епископа или архијепископа.

На претпоследњем листу има:

Антоніє бивши еклисиархъ пекски 1765; испод тога:

Да сѣ ꙁна када поновн наш господинъ патріархъ србски кѵр Моѵсеи и ѡбнови град вас' и са полатами, са потрошком и трудом и настоѧніемъ многим ва тешка и мѹчна врѣменѧ, на господъ Богъ и света дѣвла чистаа богородица бистъ томѹ дѣлѹ сапомагателница и свети(х) србски просветители сапоспешници, лѣто ҂ꙁски, ѿт рожд Христова ҂аѱк (неки знак), **мѣсецѧ аѵг. .іє., ѹ патриарши(и) Іѡсифъ іеромонах їеклисарьхъ светіє цркви пекскїє.**

На другој страни 42 листа:

Сїа книга божественна и благопотребнаѧ многих иꙁредниxъ кештен светѣи велицѣи црквїи пекскои, подписахъ аꙁъ смиренїи Дїонѵсїи ѿт Никшнѵ'ского племене, їеклисїарх светѣи велицѣи цркви пекскои, по том. ҂аѱно. пакї игѹман .в.: .ц.: пекскои, по том митрополит' Дабробосански Дїонѵсїи(1).

҂аѱѯв (1762), **ноем.** 24, **ѵ Пеħи.**

На другој страни 19 листа забележено је:

Придо аꙁъ грешни и нареченн еродїакон Михаил, слѹжителъ прежде бившаго господина митрополита кѵръ Мелетїа босанскаго. Престави се лето господне 174(0) **҂аѱм. После же бисмо слѹге господина патрїарха србскаго.**

Испод тога:

Ꙁнати се когда вьꙁведенъ бистъ на сербски прѣстолъ патрїхаршие ипекскїе светеиши(х) господинъ патрїхаръ Аѳанасие, лета господна ҂аѱмꙁ: го и добро стреже.

18. Молитавник, који је купила за $2^1/_2$ талира баба Латинка и дала га храму Ваведења пресвете Богородице 1735.

(1) Овај се Дионисије не налази у списку дабробосанских митрополита у Гл. XXXVIII, стр. 188.

На другој страни претпоследњег листа има:

Ѕнати се когда Тѵрци воевлше на Беѵь въ лѣто тисѹштное ҂ѕхпг (1683).

Ѕнати се када изоди цесарова вонска на Боснѹ лѣта ҂ѕсме, ѿт рождаства Христова ҂аѱлз (1737), iюл .зi. изиђоше на Банюлѹкѹ и Тѵрци Немце разбише.

На последњем листу има овај запис:

Лѣта господина ҂аѱмг (1743) ѡк. .а. тогда бившѹ велїю належештѹ (?) даждѹ, по томѹ патшѹ снегѹ и сломившѹ горѹ и овоштїю мнѡгѡ тогда бившѹ и смьртоносїю велїю по васеи ѕемли и тѹга велїа УЛОВЕКОМ. Тогда више гради пѹсти и доми многи пѹсти и свака скрьбь на люди от господствѹюштих, тако рештн старимь людем: ѧко никогда мѹѵна врѣмена ѹѕнахом.

На стражњој корици:

Лѣта господина ҂аѱмг (1743), мѣсеца iюна .а., бисть повелѣнїемь божїимь потрѣсти се ѕемли и пасти се градѹ (ста)ром (?) Ливнѹ и по иннмъ местомь, и тако бисть (ѕе)мли колѣбанїе, ѧко решти старим уловѣком: ѧко тако никогда видехом. Тогда приде и морїа ка Ливно град лѣта више писаного.

19. Номоканон под бројем 29.

Има у њему једна белешка, да је био попа Тадије Стојановића из Витинице и да му га је поклонио Асан-бег Соколовић 1744 године.

20. Великопосник под бројем 136.

Писао га је Гаврило Венцловић, Ћипријана Рачанина ученик, 29 Маја 1741. Са стране стоји:

Тога лѣта оѵ Бѣчѵ оѵмьре цѣсарь Кароль .s. и неста мѹ рода мѹжка.

Од истога Гаврила Рачанина имају још две књиге: беседе (под бројем 133) и зборник (под бројем 135), који је почео у Коморану а довршио у Ђуру 3. Септембра 1734.

21. Стихологија под бројем 17.

На првом листу записано стоји:

Смирени митрополить инишки Геωргїи подписах ва лето ҂афлѕ (1736), сек. .ке.

На листу 296 има:

Патриарху чатение егда литургисаеть.

Всесветеншему и васеблаженненшему ωцу же и господину нашему архиепископу пекскому, прьвие Иустиниание, патриарху же васемь Срьблемь и Блгаромь, Поморие, Далматие, Травуние и вретаниским ωстровомь и северниимь странамь и белаго подунавия, господамь господину, господину кур, кур, кур Арсению, многа ему лета.

Митрополиту чатение:

Преωсвештененшему и словесьненшему ωцу и господину нашему, митрополиту же богоспасаемие епархие инишкие са окрстними странами, господамь господину, господину ωцу и учителю нашему кур, кур, кур Геωргию, многа ему лета.

22. Богородичник под бројем 66.

На првом чистом листу пише: ҂афме (1745).

Знати се когда бисть рано пролеће: првее того года бисть лутая зима, паки егда наста месецъ Мартїа, тогда зачe се и пролетїе са великимъ добримъ поспешениемь, гора и трава расти и напредωвати яко пол месеца Марта чловеци́ма от вара закланати се и хлада вазисковати и горамъ листати — яко бити гори ω благовештенїю пол сасирати се, и тогда Турци с великымь поспешениемъ поидоше на Аџема, не кемъ что тамо приωбрештуть. Писа сие грѣшни иермонах Герасимь ва светомь манастироу Девичаскому, месеца Априлїа .ѳі. днь 1745.

На другој страни истог листа има:

҂афме месеца октомврїа .аі. днь.

Знати се когда паде снегь по Древници и по Косову и по Метохи(и), и велика фортуна бви се, и снегь свуђь обиеле, и на места до уланка ногама сакривати се. И того лета бисть средне изобилие ва земаних плодех.

Паки ₊афн (1750) месеца ок. .кs. дан паде сниегь ва тех прежде реченних землах на места до средь ноге или педь и поль.

Писа сїе зелза зџишев Зицфовз взхзнеь sнникїпв т. ј. многогрешнии Герасим игумень деви(ч)ски.

На последњем листу:

Сь молебникь девичаски, принесень от монастира патриархи(е), чртах аз грешнии їермонах Герасимь ₊афмг (1743).

На корици стоји, да је Ђерасим био жупљанин. У служби св. Јанићију девичком (под бројем 71) каже се, да је писата 1 Јануара 1757 при игумну девичком Ђерасиму.

На претпоследњем листу девичког молабника спомиње се село Горња Судимља.

23. На штампаној србуљи под бр. 6 има ова белешка:

В лето от сотворенїа мира ₊зсов от рожд. ₊афзи прїидох азъ їгумен Никодим їером. троичании в село зовомо Опаленикъ, в дом честнейшаго свештенноїереа кир Їсане Николичћа, и препитан бих честно .еі. дни, люто мучимь от болезни, еле жив остах от отров(а), что владика (хер)цеговачкїи Антимъ (отр)ова ме на правди божїен, била му светал троица сапарница в сеи и в' будушти векъ.

Сїе писах своеручно Марту (тако) 19, у смуштенїю от болезным моем, что проклети Гр'ци содеяша многом человеку ва оно време.

24. Опис боја косовског под бројом 30 има ову белешку:

Поп Богдан из Букора послужител новаго манастира Добрине оу реци Добрави 1798.

25. Минеј (од прилике из XVI века) под бројем 68, добављен из Пећи.

На последњем листу записано је:

Сїю книга храмл светаго Гюргию на месту Ждрельнику, рекоми нова црьква.

26. Службеник под бројем 107 с белешком:

Въ ѵловѣцѣх мън'шн н въ нноких послѣднїи грѣшнїи н ѕлїи н ниѵєму потрѣбнїи оѳеѳцкрь ѯѳов (т. ј. Лаѕариць мали) писа оку пикѕх (книгу).

27. Беседе под бројем 21.

На последњој корици има записано:

Сиа книга храма светаго Димитрна Мироточиваго, писа грешни Филотеи от манастирь Марков.

III.

Из других места.

1. У књижници богословије у Беораду налазе се:

а) Минеј (Октобар) са овим натписом:

Сїа светаа и божств'наа книга, глаголюми минеи, съписа се въ храме светаго великомученика Христова Гюѡр'гїю ѕовѡм Вракюв'штица, тогда же прьвосветителъствуюшту прѣстолѡм прьвагѡ просвѣтителю Срьблюм Савы патрїар'ху кур Паисею, лѣту текушту от мир'скаго саѕданїю ҂ѕрк (1618), при митрополиту кур Ар'сенїю, игумену кур Маѳею. И откупи ю ер'монах Гюрасим от село Голѣтнѣ. И аште кто ѡбрѣштет се сїе дрьз'нувъ отимыти от светаго монастира, да му юс(ть) светы Гюѡр'гїе къ место помошты съпар'никъ на страш'номъ испитанїю Христову и да юс(ть) свеѕанъ от .ѕ.-мъ сабор светых отьць и нашего смеренїю къ сы вѣкь и въ будушты.

И сїе чрьтах смеренныи инокь Ананїю ѕовѡм, дѣли же Богъ вѣсть.

б) Панагирик из XVII века с натписима:

Сїа (светаа) и божств'наа книга глаголемыи панагүрїкъ писа се въ лѣто ҂ꙁ тисѹштно .р. и .м. и .ѕ. (1630) въ подкрилїю горы Ѡвтара и Каблара, на рѣцѣ Моравѣ, въ нѣкоем хѹдем градиланшти въ велицѣ стены, ꙁовом Лѣствица. Ѡ сем троүдих' се аꙁъ грѣшнїи и мьн'ши въ їноцех Ѳеѡдосїе. И аште что бѹдет погрѣшено или слов'це иꙁ'гѹблено, молю же се вам; ѡци и братїа, ч'тѹште или писѹште исправлѣите и нас ѡ сем не кльнете, нь благословите, поне ж(е) пис(а) рѹка грѣшна и брѣн'на и оүмъ оүнилъ, да и нам ѡцѣстить съгрѣшенїа наша господь въ д'нь ѡн, егда речетъ: прїидете благословении, и пакы: идете от мене не в'е в'а ѣко да чүни вѣчнаа блага ѡ Христе Їсѹсе, емѹ ж(е) слава въ вѣкы вѣкѡм амин. Почехъ месеца Гиен'вара .ки. и съвршних' месеца Декем'врїа .и. д'нь. И чрьтѹштомѹ се отьчьство гробь, ꙁемлѣ же мати.

И въ то лѣто пореꙁа Тор'чина (тако) Ер'дель и Крал седе([1]) на столь.

в) Еванђеље с тумачењем, руске редакције, преведено с грчког језика на „**рѫсскиа кьниги**“ 1392 године, а писано у 16 веку, као што се види из ове белешке, написате по дну првих седам листа:

Лѣ(то) ҂ꙁ.нѳ (1551) царьствѹюшти града Москвы въ дни благоч....... и христолюбиваго царѣ и госѹдарѣ великого кнаꙁѣ Ивана Васиевича, смирен'ны въ свѧщен'нопреꙁвитерехъ Їаков' бывше протопоп' благовѣщенскои Николы([2]) гостѹнского([2]) а во иноцех старец Іѡсиѳ Чюдова ма(на)стирѣ, приложил' есмь сїе сватое еvаггелїе толковое в манастыр сватаго благовѣщенїа прѣсватыа владичице нашеа богородица и присиодѣвы Марї(и) в сербъско(и) ꙁемле

(1) У оригиналу: се д^Ає.

(2) Ове две избледеле речи не знам да ли сам добро прочитао.

во власти босанскои (1) **глаголет-ца** (т. ј. **глаголет-са**) **Папрата, про свои родители и про своюдушу, а посла' сь игуменом зъ Григорьем з' брат(ї)ею, да никтоже дрьзнать възети от того манастыра того скатаго евангеліе толкокаг(о).**

2. У књижници нишке гимназије има зборник Божидара Вуковића, печатан 19 Јануара 1538 у Млеткама, а писао га је јерођакон „**Моуси от монастыра глаголемаго Детаноx иже ес вь странах македонскыих, близь великыих горь, отьчьством' же от мѣста нарицаемаго Боудим'ле, близь монастира Шоудиковь**". На њему имају ове две белешке:

Да се зна, каде би Илїа ћакъ у Донои земли са Стеваномъ Доволцемъ: по ужинукон нахи(и) и свуђъ по Моравн (2), **и би лиепа зима, и би бехара ѡ мученицима ,аѱѯе**, 1764 (тако), **месеца Нюлїа д'нъ** 28 (нејасно).

Ми от племене рода Дреехаловића от Кастрїотовича, придосмо зде у благоговѣннаго попа Станислава у Пеџуере ... года господна 1765, **рукою собственною.**

Григорїи архїманд.
Γρηγορ αρχιμανδριτις
Grigorius arhimandritis
et patriarho (3) Servias (тако).

3. У мене има једна србуља с овим записом:

Въсевидци (тако) **и прѣблагому Богу слава и величїе, дающтому въсакому дѣлу благу съкрьшити еже о немь начинаемому, тому слава въ вѣкы, аминь. Исписа се сїа божьствна книга въ области града Пирота, а въ хорѣ Знеполю, амїнь, при архїепископѣ нашемь Софи кур Диѡмидїе, и при духовника ер'монаха Гаврила и при**

---

(1) Као да је написано: **бусанскои.**
(2) То јест Србији. В. В. Карџ. Нар. песме, IV, 320.
(3) Ваља да се надао да буде то, јер није био.

протопопе Воихие. Аꙁ же вы се молю старемь ꙗко оцемь, съвъꙁрастнымь ꙗко братїамь, чьтоуште или прѣписоуюште, погрѣшена исправлꙗ(и)те, и мене не кльнете, да и вы оуслышите владичнии благы и неизцемѣрны ѡнь ѿвѣть сѫштїимь о десную его: прїидете благословени отца моего, наслѣдуите оуготовлан'ное вамь царство небесное ѿ сложенїа мира, егож(е) буд(и) въсѣмь намь оулучити коупно славештих отца и сына и светаго духа, и нынѣ и присно и въ вѣкы вѣкѡм'. Писа рукою многогрѣшнаго и прѣѡкаланнаго, хоудаго въ чловѣцѣх и послѣднꙗго въ дїацѣх, грубаго телѡм чловѣчьскым подобїемь, душею же ѿ множьства грѣховь моих таха (1) начрьта дїакь Бѡгдан' сию книгу оу селу Глеговници, сынь попа Дмїтра, оученик' дїака Дмїтра.

4. У мене има једна рукописна књига различног садржаја. На последњем листу (138) долази овако пророштво:

Писанїе сїи реч слова арапскаа, что се обрѣтоше оу темелиѡну высочаишаго стльпа вь цркви светаго Диѡнисиа арєѡпагїтскаго, истлькованна на єꙁыкь латинскїи повеленїем господина френскаго. Беху же написанна на едином мѣрмеру, иже имѣше дльготу .вı. педїи, ширину же .и. педїи, и сие бѣ написанно·

Лѣта от рожд. Христова ‚ахч (1690) да бие Френца, Ѥиглитера, вьса Аламанїа, и хоштут ѡскудети от вѣри Христови.

Лѣто ‚ахча (1691) велика брань хоштеть быти по вьсуду и гладь и раꙁорение градовом, жупель и град боудет.

Лѣто ‚ахчв (1692) домь не имат ѡбрѣсти се цѣль.

Лѣто ‚ахчг (1693) гнѣвь хоштет быти по въсему мироу.

Лѣто ‚ахчд (1794) по мале, по мале хоштет Христос поꙁнати се.

(1) У оригиналу: тахa.

Лѣто ҂ахчє (1695) келикь‿троуѕ хоштет быти по вьселѣннѣи.

Лѣто ҂ахчѕ (1696) Барбаріа хоштет запалити се божїимь огнем и рѣки хоштѫт испльинти се крьве ихь.

Лѣто ҂ахчз (1697) велнкь чловѣк хоштет вьстати и явити се.

Лѣто ҂ахчи (1698) запад и вьстокь и Барбаріа хоштет опустѣти и погибнути от глада.

Лѣто ҂ахчѳ (1699) єдина вѣра хоштет познати Бога трисльнаучнаго.

Лѣто ҂аѱ (1700) огьнь от мира хоштет погибнути и хоштеть быти оу єдиного пастыра пасовна.

Испод овога пророштва долази ова белешка;

Знати се, когда помърче слънце месеца Июнна .в.-го дъне, часъ .г., и бисть тма от часа втораго до четвртаго часа, лѣта господина ҂аѱѯ-го (1760).

5. У рудничком Благовештењу има један штампан минеј с овом белешком:

Си минеи Агусть купихъ азъ грешии попь Анд(р)ия Греговић у Радосака (биће изостало: **слуге**) **патриарха Барнића, лето ҂аѱ.ѕ** (¹), **приложихъ у (х)рамъ светаго про(ро)ка Илие на Кастио.**

IV.

Натписи на старим црквама и др.

1. У старој цркви више Смедерева, за коју Каниц погрешно мисли, да је зидана пре Немање, има унутра на зидовима више бележака од разних походилаца.

Споменућу ове три:

Знати се када долази пецки (т. ј. пећски) **патріархъ Иоанићие** (²), **месеца Ноемврия** 1745, **данъ** 8.

(¹) Трећа је цифра непоуздана, а личи на д.

(²) У М. Милићевића нема му имена. Кнеж. Срб. 155.

Іосиф Шакабенть, епископь кершавки, мѣсеца Септ. 14, 1791.

На једном месту записано је, да је 1807, 30 Јула, долазио у Смедерево Родофиникин, и 31 Јула и 1 Августа доходио у ту цркву.

2. На три часа од Пирота, у селу Темској, има манастир св. Ђорђа с неколико познијих натписа.

Над вратима мушке цркве изнутра има овакав:

Изволением' оца, съпоспишьнием' сина и съвръшѣнием ь светаго духа исьписа се сие (тако) **божествени храмь побѣдоносца Христово** (тако) **Геѡргие, исьписа се вь лето ,зпд** (1576), **поче се писат' мѣсеца Маю .і. и съвръшї се месеца Іуліа .ка. и сь труди ігумѣн' Зах....**

Над вратима мушке цркве:

Изволениемь оца и поспишениемь светаго духа исьписа се сие.... храмь побетоносца Христоко (тако) **Геѡргїе** (наставља се над прозором женске цркве), **и поче се мѣсеца Септемврна .е. ден и съвръши мѣсец Октоврїю .ле., и настоятель игоумен Симеон и зїда и писа ва лето ,зрѯг** (1654).

Испод другог дела овог натписа долази други, у ком се казује како се неки Партеније из Темњанице, округа пиротског, покалуђерио у манастиру Ксенофону у Светој Гори, за тим, услед плена, дошао у манастир Иливник(¹) близу Софије, а одатле прешао у Темску 1699, подигао чесму 1700, покрио цркву 1703, за владике Анастасија и цара Ахмета. Натпис се завршује: **то лето стану царь из цара, .к. брата.**

Пред вратима женске цркве има ово:

Ва лето ,зрчѕ (1688) **плени се Унпоуровци оу хандоукь Егеньпашино**(²) **време. Ахь неволе Агареномь чедомь, помко** (нејасно) **оупрежехоу те бежехоу.**

(¹) Неразговетно (да није Сливник?).

(²) Види Гл. LIII, 125.

1692 донде владика у манастирь светаго Геωргие Θеωклить софиски, месецъ Мартъ .кд. д'нъ, ї тогда прїнде Влуа от влахнскои ʒемли, и тьгаж беше всъ ωпустиль манастирь от Маџаре въ лето ҂ʒ тисуштно и .с. Ахъ, много ти се крьви пролиташе у градъ у Темьць (¹) ω(т) сиромаси христиани гладом и Маџаромъ! Писах азъ многогрешни, убогъ, унилъ Любенъ .... грешни поп (?).

3. У селу Космачу, два часа од Куршумлије, на десној страни Топлице, близу села Дединца, има стара црква. На левој страни до црквених врата узидан је камен с натписом који је преписао и препис мени уступио г. Коста Ђорђевић, чиновник у министарству финансије. Натпис гласи:

... лѣ(то) ҂ʒмг (1535) саʒида се црква светни а(архиерен ?) Никола.

4. У старој нишкој цркви чува се камен с испупченим натписом. Тај су камен Турци извадили из цркве св. Николе, кад су је окренули у џамију, и однели га у град, где се налазио све до освојења Ниша. Натпис има два у неколико различна дела, српски и грчки. Први гласи:

Иʒволение ωца и сьпоспешение сина и съвршение светаго духа съʒда се си божствни храмь светаго ωца Николае трудомь и подвигомь преωсвештенеишаго господина и митрополита нишкаго кирїю кир Їωанникїа и служителен (²) и архидїаконь Сεрафωн, помоштию всемъ христианом и настоатеа кир Стоань, вь лето ҂ʒсл ωт рожд(ства) ҂аѱкв (³).

5. У Немањиној задужбини, у манастиру св. Николе у Топлици (Куршумлији), откопане су две надгробне плоче,

---

(¹) Град Темац час је хода од манастира. Из Темца се може отићи за осам часова у Ћипровац. Овај Темац и Темьска, коју је, по казивању Костантина философа, освојио султан Муса, биће један исти град.

(²) На камену: **служител**.

(³) Од освојења Ниша црква св. Николе опет служи.

с којих је добавио натписе г. М. Ђ. Милићевић и мени их је уступио. Натписи су невешто снимљени, а гласе овако:

Вь лѣто ,ѕѡм . . . ѡктебра вь .к. прѣстави се рдба божиꙗ Агрипина а ҁовома мирьскимь Мирослава и . . . . слава . . . . љьшина дьшти, Милѣна жоупана жена, вѣчна память.

Вь лѣто ,ѕѡнҁ (1349) **мѣсеца Ноула .е. днь прѣстави се . . . . . Николѧ а ҁокомь Братко, снњь Ун**(х)**орика Брлтка, и оутоноувь оу рѣце** (!) **Нишакѣ. Братие, помените, а вась Богь!**

6. На ћивоту св. Стевана Првовенчаног краља има натпис, који ми је послао г. Димитрије Петровић, учитељ из Краљева. Натпис гласи:

Иҁволенїемь ѡца и поспешенїем сына и съврьшенїемь светаго доуха съдела се сьи кивоть вь лѣто ,ҁрѕı (1608). **И бысть хтиторъ митрополит' кур' Симеѡнъ.**

7. На овоме ћивоту има покров, који се погрешно сматра за поклон царице Милеве, као што о томе сведочи натпис, који сам преписао с покрова.

Сї свети покровъ понових' (?) **азъ многогрѣшни Мисаилъ иерѡмонахъ нареченни, дѣли же далѣче ѿ сие** (тако) **акы небо ѿ ҁѣмле, їекилисиаръ Ур'ние Рѣкы, поташтаниемъ и иждѣвени(е)мъ срѣбра, ҁа любов' и благословение светомѹ првовѣнчан'номѹ кралю Стѣфанѹ Сопоканскомѹ** (тако), **въ лѣто ,ҁсгı :· мѣсеца Іюлиꙗ .кв. днѹ :· ,аҩд.**

При патриархѹ кур' хажи Калиникѹ [1].

8. Испод куле, а више врата манастира Жиче, поред слика краља Стефана Првовенчаног и сина му Радослава, имају две слике. Над оном с леве стране има натпис (у четири реда):

---

[1] Овај запис с малим разликама објавио је М. Милојевић у Путопису I.

Сава прѣѡсвештени архиѥпископь все српские ӡемле и поморске.

Над оном с десне стране (у седам редова):

Стефань краль Ѹрошь и самодрьжьць в(се) србск(ние) ӡемле и поморске(¹).

(¹) Упоредив натпис у Жичи с преписом објављеним у Mon. Serb., уверио сам се, да су умесне примедбе, које је учинио на тај препис пок. А. Вукомановић у Гласн. XI, стр. 158, и нашао сам у њему јоште и ове погрешке:

На стр.	11,	врста	1 оздо	стоји	**Доубоко, Гле**	на зиду је	**Доубокогане** *)
» »	12	»	15 озго	»	**Братень**	» » »	**Братешь**
» »	12	»	24 »	»	**Сращинь**	» » »	**Срацинь**
» »	12	»	6 оздо	»	**Толькь**	» » »	**Только**
» »	12	»	3 »	»	**Црьномоужь**	» » »	**Чрьномоужь**
» »	13	»	2 озго	»	**Чврьнѣга**	» » »	**Чрьнѣга**
» »	13	»	6 »	»	**Братимирь**	» » »	**Вратимирь**
» »	13	»	7 »	»	**Вокосавь**	» » »	**Влкосавь**
» »	13	»	11 »	»	**Ѥльшаница**	» » »	**Ѥхошаница**
» »	11	»	8 оздо	»	**Чрьнаке**	» » »	**Чрьнѥке**
» »	12	»	5 »	»	**Драгоучь**	» » »	**Драгоучи**
» »	14	»	8 озго	»	**никоре**	» » »	**никоѥре**
» »	15	»	10 оздо	»	**нѣчто**	» » »	**нѣкто**
» »	11	»	7 озго	»	**по божие**	» » »	**по божиеи**
» »	12	»	2 »	»	**планине на**	» » »	**пламена (планине на?)**
» »	12	»	7 »	»	**по оно срѣчѣ**	» » »	**а по оно срѣтѣ**

Непоуздано је **Брана, Преднло** (12 стр. врста 28), **Драгоушал** и **Тоусь** (стр. 13 врста 4).

*) У Вуком., без сумње штам. погрешком, стоји „**Доубокогане**“.

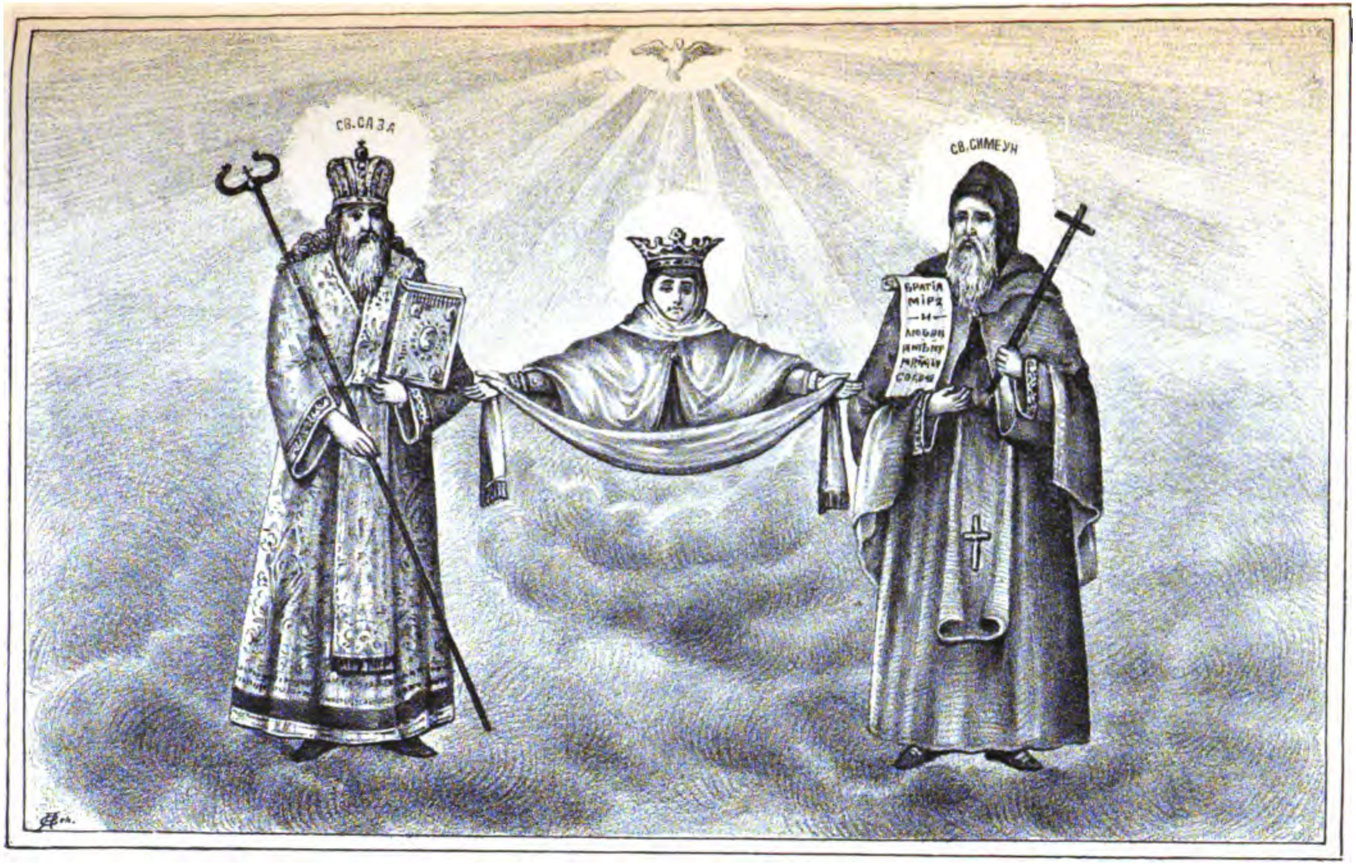

СВ. САВА И СВ. СИМЕУН

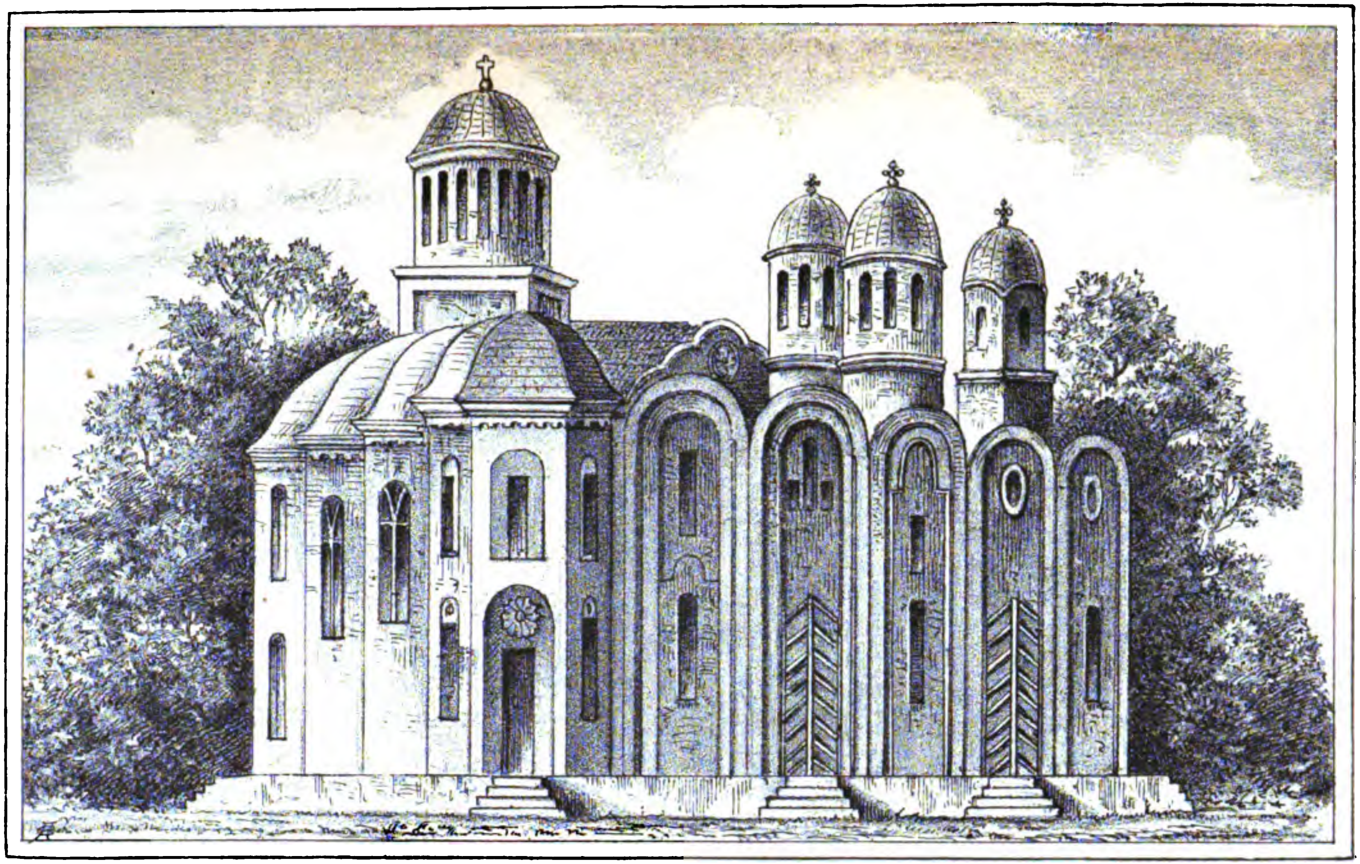

САБОРНА ЦРКВА ХИЛАНДАРСКА

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА 57

РАСПРАВЕ И ДРУГИ ЧЛАНЦИ

СА ТРИ СЛИКЕ У ПРИЛОГУ

У БЕОГРАДУ 1884

У ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

На продају у књижарници В. Валожића

Преглед.

Поправке.

СТРАНА	ВРСТА	ВАЉА ЧИТАТИ
6	7 оздо	њиховим књижевним
13	14 оздо	Марбургу
27	8 оздо	других
36	2 оздо	Stammbildungslehre
67	последња	1362
72	29	Leghech — — homicidio
72	30	eorum
72	31	Trajectus
73	15	црпао
73	31	констатавао
74	26	Respondere
76	31	Фоскари
76	последња	кнезу
78	5	назива
79	11	1838
84	16	непромијењено
88	6 и 16	гријешка — — вијека
99	16	Добрун и Рготица;
103	19	поријеклу

КЛАСИЧНА НАСТАВА

У НАШИМ ГИМНАЗИЈАМА.

говорио на св. Саву године 1884 у великој школи

ПРОФ. ЈОВ. ЂУРОМАН.

Многопоштована господо и госпође!

Од Истрије и кршног приморја до плавог Дунава, и од Драве и Тисе до Марице, Вардара и Струме ори се данас из душе хиљада и хиљада синова и кћери песма вечитог благодарног спомена великом просветитељу српском, који је за живота поставио духовном животу и јединству српскога народа основу јачу, но што би је могли поставити свиколики војни и политички успеси краљева и царева српских, — толико јаку, да и после 700 година сјаја и мрака, слободе и робовања српског име св. Саве буди клонула и успавана срца српска, и прикупља под заставу православља и идеје српске злим удесом растурене носиоце имена и будућности српске; да зближује и мири подељене и често завађене области и племена српска, спољном непријатељском силом и још више домаћим раздорима подељена и често завађена.

Велики просветитељ наш обучаван је одлично класичним и духовно црквеним правцем свога доба а на изворима грчко-словенске књиге. Међу тим српски народ данашњих дана удаљио се и оградио сувише од класицизма и хуманизма, па је вредно погледати, да ли не ће он тако и даље радећи нанети грдне штете своме самосталном животу и својој националној образованости.

С тога нека ми се допусти, да на овом месту а у овом свечаном тренутку разложим једно питање средњошколске наше наставе, од којег по мом мишљењу важнијег питања школског нема; нека ми се допусти, да разложим питање класичне наставе у нашим гимназијама.

Шта је задатак гимназији? Задатак је гимназији, да своје питомце учини способнима за изучавање наука, и да развија и негује у њих хумано осећање. А чиме извршује она тај свој задатак код свију образованих народа? Извршује га хуманистичним студијама сваког правца, а особито старокласичним студијама.

А за што гимназија у свију народа извршује тај задатак особито староклaсичним студијама?

Први је важан разлог ево овај.

У философији, поезији, математици и у пластичној уметности били су учитељи народима Грци; у правништву били су учитељи Римљани; историографију основали су једни и други; најпосле познавању природе и земље они су важне основе положили. И тако цела модерна култура оснива се на класичној стародревности. Од највеће је дакле важности, да међу образованим синовима разних народа има свагда коло таких, који могу бити тумачи старих језика и споменика, и старе мудрости.

Други је важан разлог ево овај.

За већину струка, које се на университетима уче: за философију, филологију, историју, археологију, теологију, правништво претпоставља се знање класичних језика као condicio sine qua non. За што је за све ове струке преко потребно знање ово, држим да је толико познато, да је излишно и једну реч о томе потрошити.

Трећи је важан разлог овај.

Студија класичних језика, а особито језика латинског јесте најбоља основа за научно схватање и разумевање оних

језика, који су од језика латинског постали, за разумевање језика романских. С тога се свуда по гимназијама немачког народа предаје н. пр. француски језик по граматикама, које су написане с обзиром на језик латински. Може се на сваки начин научити н. пр. језик француски и без знања језика латинског, као што имамо примера не само код мушких но и код женских, али таково знање није никад темељно. Поред таког знања не може се никад дубоко загледати у природу романских језика и у њихов развој; а то се тражи од озбиљне наставе, каква треба да је настава гимназијска.

Па не само што се темељније науче романски и у опште модерни језици на основи класичних језика, но они се и много брже науче. Примера ради да наведем, какво је искуство у том погледу учињено у школама француским. У реалкама француским предавали су се пре три четири године језици енглески и немачки кроз **четири** године, по 6 часова недељно, а у гимназијама кроз **три** године по $1^1/_2$ час недељно. Па шта се у овим гимназијама и реалкама без изузетка опазило? Опазило се то, да су гимназисте за мање од једне четвртине оног времена, које је реалцима дато, много више и енглески и немачки научили него реалци([1])

Важно је учење класичних језика даље с тога, што је оно кључ за разумевање научне терминологије, што је кључ за разумевање тако званих техничких израза, који су стекли знанствено право грађанско у свима живим језицима, и који су узети из језика грчког и латинског, а находе се у свима наукама, а особито природним сваке врсте, у ботаници, зоологији, минералогији, физици, хемији, у математици, у медицини и т. д. Све ове разне речи и изразе грчко-латинске можемо, наравно, научити и без знања грчког и латинског језика; али другојачије се учи и зна оно, што се разуме, а

([1]) Глед. Deutsche Rundschau, 1879.

другојачије, што се не разуме. Наши медицинари, који су у Бечу и у Берлину слушали науке, а и они који их и сада тамо слушају, умели би нам, ја мислим приповедати, ко поменуте техничке изразе лакше научи и боље употребљава, да ли они, који етимологију ових израза знају, или они, који смисао тим терминима траже у каквом научном речнику, и који од једних и других с већом лакоћом и коришћу прате предавања својих професора.

Важан обзир, због којег је у гимназијској настави тако знатно место дато класичним језицима, јесте и овај. Сви ми, поштована господо и госпође, знамо и видимо, како је данашње људство раздељено и поцепано и по државама, и по језицима, и по религијама, и по политичким убеђењима и по многом чему још другом. Па ипак за све ове разне правце има једна општа основа образовања, на којој се растављени чланови састају и разумевају. Ту општу основу образовања у народа модерне цивилизације чине класичне студије. Класичне студије јесу по превасходству она веза, која људе образоване, људе од науке везује и зближује; класичне студије јесу идиома, коју представници науке и уметности код разних народа разумеју [1]; — класичне студије јесу оно земљиште, на којем се изједначују разлике разних народности, конфесија, политичних странака. Познанство са овим студијама претпоставља се у образована Енглеза и Француза, Немца и Руса, Шпањолца и Италијанца, Шведа и Мађара, Чеха и Пољака, Хрвата и Словенца; претпоставља се у католика и протестаната, у православних и унијата, у ултрамонтанаца и слободних зидара; претпоставља се најпосле у апсолутисте и конституционалца, у реакционара и прогресисте, у централисте и аутономисте, у монархисте и републиканца. Цитат

[1] Не видесмо ли где у Октобру прошле године скупштину геодета из разних земаља италијански министар просвете, Баћели, поздравља у Риму беседом латинском?

какав из Хорација или Вергилија, реч каква Цицеронова или Демостонова, стих какав из Омира или Софокла, сентенција каква из Тацита или Салустија јесте, штоно кажу, свуда код своје куће, било у ученим друштвима и академијама, било у парламентима, било у новинама. Нека се само ма из далека што наговести из класичне стародревности, разумеју један другог државници и војсковође, природњаци и богослови, економи и лекари, уметници и научници (¹).

Два главна пак узрока, због којих су стари језици центар у гимназијској настави, јесу ово.

1. Изучавање класичних језика јесте, као што је опште признато, најдивнија умна гимнастика, најбоља школа за логично мишљење и расуђивање. Ма који од живих језика, немачки или француски или енглески не може ни из далека те исте услуге чинити; шта више ма који од тих језика јесте такав, да многим чиме, особито н. пр. својом оскудном флексијом распознавање општих граматичких категорија отежава. Та свако зна, како велику тегобу задаје ученику н. пр. распознавање субјекта и предиката. У латинском је језику то ученику јасно; у немачком су језику спољне разлике од чести збрисане, а у француском и енглеском језику готово никаквих нема. Па тако стоји у многом другом чему.

Да су стари језици удеснији од нових за умну дисциплину, и да за ову цељ: — знати при писању употребљавати речи онако, како треба да се употребљавају — боље школе нема од студије старих писаца, потврђујемо и овим. Много дело модерних литература одликује се на сваки начин извесним врлинама, којих нема ни у једног књижевног дела класичних народа. Тако н. пр. модерна драма може нам показати дела, која су од класичних драма много богатија фантазијом и разноврсношћу радње и карактера; Шекспиров је

(¹) Глед. Hirzel's Vorlesungen über Gymnasial-paedagogik.

Отело, као што вели Меколеј, највише уметничко дело на свету. Но ипак и они, који куд и камо шири круг модерног мишљења највећма наглашују, мало ће кад порећи, да у писаца класичне књижевности, који најбољем добу припадају, има нешто, у чему су до данашњег дана недостигнути. То знаменито нешто јесте савршенство облика, које видимо не само у грађевинству и вајарству старих народа него и у њиховим делима, и које се у томе састоји, да је предмет какав представљен према својој природи и према цељи представљања, и да је и у распореду и у извршењу свију делова потпуна хармонија са целином. Укратко казавши: „Код старих народа налазимо архитектуру за мисли и за камење, и једна и друга теже јасности и правилности, величанству и тишини“ (1). Ова архитектонска вештина у писању, која је једна од најглавнијих особина класичне литературе, била је и остаје за углед писцима свију времена и народа (2).

(1) Taine, Histoire de la litterature Anglaise.

(2) Берне (Börne) пише у свом чланку: „Bemerkungen über Sprache und Styl“ ово: „Eine gute Stylübung für Männer ist das Übersetzen, besonders aus alten Sprachen. Ich meinerseits pflege mich am Horaz zu üben, und es kommt hier nicht darauf an, ob mir die Uebersetzungen mehr oder minder gelungen, aber das habe ich dabei gelernt: dass die Reichthümer der deutschen Sprache nicht oben liegen, sondern dass man darnach graben muss, denn oft war ich Tage lang in Verzweiflung, wie ich einen lateinischen Ausdruck durch einen gleich kräftigen deutschen wiedergeben könne, ich liess mich aber nicht abschrecken, und fand ihn endlich doch. So erinnere ich mich, acht Tage lang vergebens darüber nachgedacht zu haben, wie sub dio moreris zu übersetzen sei und erst am neunten kritischen Tage fand ich das richtige Wort“. (Добро вежбање у стилу јесте превођење особито са старих језика. Што се мене тиче, ја имам обичај, да се вежбам на Хорацију, па ту није стало до тога, да ли су ми преводи мање више испали за руком; али ја сам при томе ово научио: да благо немачког језика не лежи горе, већ да се оно мора ископавати, јер често бејах по неколико дана у очајању, како ћу какав латински израз па искажем исто онаким снажним немачким изразом; но ја се не давах одвратити, и налажах га на послетку ипак. Тако се опомињем, како сам једном осам дана пре-

Најпосле да споменем и ово зарад доказа, да су стари језици за изоштравање умних сила боље средство него језици нови. Искуством је доказано, да писмени саставци на матерњем језику ученика средњих школа, у којима се уче стари језици, и с погледом на боље схватање предмета и с погледом на богаство и логично ређање мисли куд и камо надмашају саставке ученика оних средњих школа, у којима се стари језици не уче(¹).

2. Други главни узрок, због којег су стари језици центар у гимназијској настави, јесте давање идеалног правца души учениковој.

Може ли се говорити о срећи човечанства, док год оно уза савлађивање природе, у чему је доиста далеко дотерало, не задобије и владу над собом самим? Не задаје ли човек човеку више јада и невоља, него што му их задаје природа? И не може ли онда човек човека највише и усрећити? А који

мишљао о томе, како да преведем sub dio moreris, и тек деветог критичног дана нађем праву реч).

(¹) Колико су стари језици згодни за изоштравање умних сила, да потврдимо и изјавама научника, чији је духовни значај признат у целом свету. У књизи: Die deutschen Universitäten, ihre Leistungen und Bedürfnisse, von Heinrich von Sybel, Bonn. 1874 читамо: „Liebig und Helmholz, und neuerlich wieder Lothar Meier, Professor der Chemie am Karlsruher Polytechnicum, haben es ausgesprochen, dass die früheren Gymnasiasten durchgängig eine grössere Neigung zu activer Theilnahme an wissenschaftlicher Arbeit, die meisten Realschüler dagegen bei vielen schätzbaren Kenntnissen einen ausgesprochenen Hang zu passiver Receptivität bekunden“. (Либиг и Хелмхолц, а недавно и Лотар Мајер, професор хемије на политехници у Карлсруе изрекли су, да негдашње гимназисте показују махом већу љубав к активном учешћу у научноме раду, на против да реалци већином поред многих лепих знања показују очевидну наклоност к пасивној рецептивности). Суд ових научника у толико теже пада на вагу, што прво код њих као одличних представника природних наука не може бити спомена о каквој једностраној љубави ка класичним студијама; друго, што су за време своје многолетне и велике наставничке праксе као мало ко имали прилике, да проуче вредност хуманистичног и реалног образовања.

баш човек усрећава свог ближњег и у опште друштво људско? Свакако човек у правом смислу речи, човек душе чисте и срца племенита, човек моралан. „Ко пак дотле дотера, да разум свој на штету срца свог изобрази, томе оно што је најсветије, није више свето; томе људство, томе божанство није ништа; оба света нису ништа у његовим очима“ (¹). „Дух којем је изображена само моћ представљања и мишљења, јесте тако рећи мач с две сеченице, који је подесан за сваку руку, па ма колико ова непријатељ била општем добру, држави, друштву, фамилији. С тога држава, друштво и фамилија имају право, шта више дужност, да захтевају, да у оним годинама, кад је дух људски за образовање, ученик добије јасан поглед на највише ствари света, те да у будуће зна, по чему ваља да се управља у своме суду“ (²). Моралност је дакле најдрагоценији бисер у круни свеколике културе, идеал за људство. Морално пак васпитање јесте с тога најсветија дужност школи, главна цељ гимназијском образовању. Да би се ова цељ постигла, сва педагошка вештина не нађе до данас поузданијег средства од читања грчких и римских класика. А откуда, да је читање старих писаца најбоље средство за постизање поменуте цељи? Отуда, што школа својим питомцима гледа да да што више идеала, а од грчких и римских идеала нема простијих и с тога за младеж схватљивијих и разумљивијих. Та младежи се дају књиге, које су за њу, а до сада бар ненадмашене књиге за младеж јесу грчки и римски класици. Ми називамо додуше Грке и Римљане старима, но кад саму ствар, кад развитак узмемо на ум, онда смо на против ми стари, а сви они који

(¹) „Wer es einmal so weit gebracht hat, seinen Verstand auf Unkosten seines Herzens zu verfeinern, dem ist das Heiligiste nicht heilig mehr — dem ist die Menschheit, die Gottheit nichts - beide Welten sind nichts in seinen Augen“ (Schiller).

(²) Unser Gymnasium. Erwägungen und Vorschläge zu Methode und Lehrplan. Von J. Rappold Wien 1881.

су пре нас живели, млади(1). На ове идеале, на дивне и узвишене примере врлина, приказане језиком најскладнијег савршенства, наилази се готово на свакој страни оних грчких и римских писаца, што се у школи читају. А оваким примерима младеж се одушевљава и оплемењује.

Да оставимо на страну све литерарне величине Грка и Римљана, да узмемо само два писца класичне стародревности, што се у страним гимназијама читају, да узмемо Демостена и Тацита.

Да ли има за нежне, млађане духове узвишенијег примера љубави к отаџбини и слободи, него што је Демостен, који се пуних 30 година борио за слободу народа свога а против страшних непријатеља: македонских краљева Филипа и Александра, и против још већег непријатеља од ова два краља, против покварености народа свог?

Камо већег непријатеља многим празним речима него што је најречитији светски беседник, који је све што је излишно изостављао, и који се — као што лепо каже Фенелон — служио речју као што се скроман какав човек служи својом хаљином да се њоме застре?(2).

Зна ли историја света за чистији трагични карактер и за већег јунака од беседника „Филипика“, који се не побоја већих опасности него што је смрт на пољу бојноме, који се не побоја мржње, зависти, клевета и гоњена од стране својих суграђана, нити смрти у тавници, и који онда, кад пропаде слобода народа његова, себе сахрани под њеном рушевином?

Камо умеренијег и обазривијег државника од Демостена, који у првој својој филипици овако своје суграђане светује: „Да нисте чинили оно, што вам је већ често нашкодило: ми-

---

(1) Unser Gymnasium etc.

(2) Démosthène se serte de la parole, comme un homme modeste de son habit pour se couvrir.

слеђи да ништа није доста велико и усвајајући у одлукама оно, што је највеће, при извршивању не чините оно, што је мало. Чините и приправљајте ви најпре оно мало, па онда томе додајите, ако вам се одвећ малено учини“ (¹).

Камо бољег саветника младежи ма ког народа од Демостена, који на питање „за што је његова отаџбина пропала?“ овако одговара: „Беше у Милтијадово време нешто, беше, Атињани, у срцима готово свију, чега сада нема, чиме је и персијско богаство савладано и Јелада слободном одржана, и што се не побеђиваше ни у једној битци било на суву било на мору; а сада је то пропало, те се све уништило. Па шта беше то? Ништа лукаво и мудро. Беше опште презирање оних, што новац примаху од оних, који хоћаху или да владају Јеладом или да је сатр’у, и највећа срамота стизаше оног, за кога би се доказало да је потплаћен, а и највећом казном тога кажњаху. А сад је место тога уведено нешто, од чега оболе и пропаде Јелада. Па шта то? Завист, ако је когод шта добио; смеј, када тај то призна; жржња кад неко то томе пребаци, и све остало, што за подмићивањем следује“ (²).

(¹) Dem. Phil I.: *„καὶ ὅπως μὴ ποιήσετε ὅ πολλάκις ὑμᾶς ἔβλαψεν. πάντ᾽ ἐλάττω νομίζοντες εἶναι τοῦ δέοντος, καὶ τὰ μέγιστ᾽ ἐν τοῖς ψηφίσμασιν αἱρούμενοι, ἐπὶ τῷ πράττειν οὐδὲ τὰ μικρὰ ποιεῖτε· ἀλλὰ τὰ μικρὰ ποιήσαντες καὶ πορίσαντες τούτοις προστίθετε, ἂν ἐλάττω φαίνηται“.*

(²) Dem. Phil. III.: *„ἦν τι τοτ᾽, ἦν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐν ταῖς τῶν πολλῶν διανοίαις, ὅ νῦν οὐκ ἔστιν, ὅ καὶ τοῦ Περσῶν ἐκράτησε πλούτου καὶ ἐλευθέραν ἦγε τὴν Ἑλλάδα καὶ οὔτε ναυμαχίας οὔτε πεζῆς μάχης οὐδεμιᾶς ἡττᾶτο, νῦν δ᾽ ἀπολωλὸς ἅπαντα λελύμανται καὶ ἄνω καὶ κάτω πεποίηκε πάντα τὰ πράγματα. τί οὖν ἦν τοῦτο; οὐδὲν ποικίλον οὐδὲ σοφόν, ἀλλ᾽ ὅτι τοὺς παρὰ τῶν ἄρχειν ἀεὶ βουλομένων ἢ διαφθείρειν τὴν Ἑλλάδα χρήματα λαμβάνοντας ἅπαντες ἐμίσουν, καὶ χαλεπώτα-*

А сад да запитамо:

Камо племенитијег борца од Тацита у вечној борби између силе и права, између покварености и моралности, између тиранства и слободе?

Камо тога писца, чије речи у свима парламентима или академијама, било то у Лондону или Паризу, Берлину или Риму, Петрограду или Вашингтону, тако пале као речи Тацитове?

Камо писца, који је од Тацита боље познавао тајне људских осећања и страсти, и који је од њега већи вештак у психолошкој карактеристици?

Камо речитијег проповедника умерености од „последњег „Римљанина“, који у Агриколи бранећи таста свог, који је као војсковођа служио под царем тиранином Домицијаном, овако свима потоњим вековима довикује: „Нека знају они, који имају обичај дивити се недопуштеном делању, да и под рђавим владаоцима може бити великих људи, и да покорност и скромност, ако су им друге вредноћа и душевна чврстоћа, до онолике се исте висине славе пењу, до колике су се толики по вратоломним путевима, но ни на какву корист за државу, попели, да би горе разметљивом смрћу умрли“(¹).

Камо писца као што је велики историк римски, при чијем читању мислиш да стојиш пред неким божанством, које

τον ἦν τὸ δωροδοκοῦντα ἐλεγχθῆναι, καὶ τιμωρίᾳ μεγίστῃ τοῦτον ἐκόλαζον. νῦν δ' ἀντεισῆκται ἀντὶ τούτων ὑφ' ὧν ἀπόλωλε καὶ νενόσηκεν ἡ Ἑλλάς. ταῦτα δ' ἐστὶ τί; ζῆλος, εἴ τις εἴληφέ τι· γέλως, ἂν ὁμολογῇ· μῖσος, ἂν τούτοις τις ἐπιτιμᾷ. τἄλλα πάνθ' ὅσα ἐκ τοῦ δωροδοκεῖν ἤρτηται“.

(¹) Tac. Vita Agricolae cap. 42: »Sciant, quibus moris est inlicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse, obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis escendere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicæ usum, ambitiosa morte inclaruerunt«.

те од свега што је ниско и ружно одвраћа, а к свему, што је добро, племенито и узвишено, упућује.

„Главни задатак историје“ — каже Тацит у својим аналима — „јесте ја мислим то, да се врлине не прећуте, а зле речи и зла дела да стрепе од срамоте код потомства“(1). Камо историка, који је од њега умео врлину лепше да похвали, а зле речи и зла дела строже да осуди? Лепе су, златне су речи, што их је даровит један писац немачки о њему изрекао: „Тацит није историк, он је философ, трагични песник Јулијевог дома. Тужњава и узвик за осветом свију оних, што су на миг ових тирана главу изгубили; крв оних, што су жртвовани; дим запаљеног Рима допр'у до остарелих олимпских богова, чији сјај већ и сам све блеђи биваше. Онда се још једном искупе бесмртници, па да би се осветили кривици и казнили крвнике, створе душу Тацитову“(2).

Претурити можемо све најбоље писце свију народа, али не ћемо наћи ни једнога, чије ће речи моћније него речи Демостенове и Тацитове деловати на младиће, и силније будити у њима сталност, одлучност, неподмитљивост, самопрегоревање, умереност, народни понос и љубав к отаџбини, будити дакле оне врлине људске, које су за државе поузданија обрана од топа и бајонета.

Како је важно и преко потребно учење старих језика у гимназији, и како се никаквим другим дисциплинама за-

(1) Tac. Ann. lib. III. cap. 65: „præcipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit“.

(2) „Tacitus ist nicht der Geschihtschreiber, er ist der Philosoph, der tragische Dichter des Julischen Hauses. Das Klagegeschrei und der Racheruf all' derer, welche auf den Angenwink dieser Tyrannen starben, das Blut der Geopferten, der Rauch des brennendeu Rom drangeu zu den alten olympischeu Göttern, deren Glanz selber im Erbleichen war; da sammelten sie sich noch einmal, die Unsterblichen, und formten um die Schuld zu rächen und die Mörder zu strafen die Seele des Tacitus“ (Karl Frenzel's Neue Studien, Berlin 1868).

менити не може, да поткрепим то још мишљењем судија, чију компентенцију у овом питању нико не може спорити.

Године 1869 буде сабору пруском поднето више петиција, у којима се тражаше, да се и абитуријентима реалних школа допусти, да могу слушати науке на университету. Тим поводом одлучи сабор на предлог наставног одбора, да се петиције предаду влади с тим упуством, да од свију факултета пруских университета изиште мишљење о томе, да ли и у колико се абитуријенти реалака могу припустити к факултетским студијама на университетима.

Ово буде извршено, и министарству просвете стигне 39 писмених аката, и то 38 мишљења од 38 факултета свих 9 пруских университета (у Кенигсебергу, Берлину, Грајфсвалду, Бреслави, Хали, Килу, Гетингену, Маргургу, Бону), а осим тога још једно засебно мишљење од ректора и сената берлинског свеучилишта [1].

Свих 38 факултета заједно са ректором и сенатом берлинског университета тврде **једногласно**, да се у реалној школи не прибавља онолико опште образовање, колико у гимназији; уједно гласе сва мишљења са незнатним изузетком, да се абитуријенти реалака не могу припустити к факултетским студијама на университету. Но и ова два три мишљења, која чине тај незнатни изузетак и која су за припуштање реалаца к појединим струкама не гласе **безусловно** и **неограничено**.

Ја ћу да наведем нека места из мишљења разних факултета (осим теолошког) само университета берлинског и из мишљења ректора и сената овог университета. Уједно обраћам поштованим слушаоцима пажњу на то, да се у пруским реалкама I. реда учи латински језик, само, разуме се, мање него у гимназији.

---

[1] Akademische Gutachten über die Zulassung von Realschul — Abiturienten zu Facultäts — Studien. Amtlicher Abdruck. Berlin 1870.

Философски факултет одговара између осталог на постављено питање: да ли и у колико се абитуријенти реалака могу припустити к факултетским студијама на универзитету? ово:

„Гимназијска настава има свој центар у класичним језицима, којих је методично изучавање немогућно без логичног „образовања и сваковрсне историјске поуке. То изучавање „јесте најтежи, али баш с тога и најобразовнији наставни „предмет, те интерес државе захтева, да сви они, којима „ће она своја звања да повери, прођу кроз ову школу рада „умног, који с математичном наставом своју битну допуну „добива, и да тиме прибаве себи слободу и многостраност „образованости, каква се другим средствима не може постићи. То је између универзитета и гимназије уска она веза, „која се од времена реформације показала као основни камен „немачке образованости“.

„Што се тиче природних наука, најчувенији наши хемичари и физичари, а тако исто и представници осталих „струка, сложни су у томе, да они, што из гимназија долазе, „веће успехе чине; долази се до искуства, да знање ових „наука, које се у реалци добива, често нагон ка знању већма „затупљује него оживљава. Још мање ће новији језици моћи „да накнаде онај утицај, што га чини учење језика латинског и грчког; јер како се у њима по правилу постиже само „нека извесна вичност, то они не могу служити као образовна „средства у оноликој мери, у коликој језици стари“.

„Философски факултет има уза све још особити интерес, „да се од захтева научног образовања не одустане, пошто он „наставнике спрема. Јер и ако је за сваку научну струку и „за сваки виши позив у држави гимназијско образовање ненакнадив мираз, то је по превасходству за наставника...... „С тога сматра факултет за своју дужност и према универ„ситету и према држави, да се најодлучније изјави против

„изједначења абитуријената реалних школа са гимназијским „абитуријентима".

Чујмо, шта је одговорио правни факултет: „Нека би „спрема, која се добива у реалним школама, била довољна „за академијско изучавање математике, природних наука и „медицине, ипак никако није довољна за изучавање какве „историјске науке, која, као правништво, велики део својих „најјачих жилâ има у римској стародревности. Извори рим„ског права написани су језиком латинским, а од чести и „грчким; извори пак права каноничног написани су језиком „латинским. Исто је тако преважна правна литература ла„тински написана. Па тако свеколики историјски карактер „науке о праву захтева извесну меру познавања римске ста„родревности и известан ступањ изображења у старим јези„цима, које се само у гимназији може стећи. Реална се школа „по целој својој основи обрнула на другу страну живота а „не на ону, на којој се находе науке историјске и етичне. „Са латинским језиком занима се она додуше такођер, али „заостаје овде далеко иза оне мере, која је преко потребна „за темељно изучавање права. Грчки језик, без којег се сту„дија повела и василика не да замислити, искључује она из „броја својих наставних предмета. Сви ови разлози прину„ђавају нас, да се безусловно изјавимо против припуштања „реалаца к факултетским студијама".

Из одговора медицинског факултета берлинског университета да наведемо ова места:

„Факат је, који је и од медицинског факултета признат, „да немачка академијска омладина до зрелости за университетске студије, којом се одликује, није дошла сумом реалних „знања, нити својим знањем појединих језика, већ искључиво „формалним духовним и моралним образовањем, које је при„бавила на немачким гимназијама".

„Даље знања, која абитуријенти реалака доносе у описним наукама природним, у физици и хемији за изучавање „медицине, у једну су руку само од ниже вредности за медицину, у другу пак руку тако површна, да се у једном животном питању медицинских факултета не могу ни у рачун „узимати. Факултет је шта више начинио искуство, да су „ђаци, који су са таком спремом, без довољног гимназијског „образовања, уписивани, показивали се отупелим и од свршених гимназиста мање способним за дубље научно изучавање природних наука. Колико му драго најпосле факултет „признавао, да је знање новијих језика лекару корисно, ипак „је извесно, да би се ова корист, ако би се у опште наставом „у реалкама могла постићи, постигла једино са штетом по „формално духовно образовање ђакâ. Жртва пак, која би се „у таком случају учинила новијим језицима, јесте ненакнадив „губитак за цео живот. Ученик медицине, као год и лекар, „може на сваки начин добити прилику, да научи новије „језике, које не зна; што пак тиме изгуби, што гимназијске „наставе није имао, то је по правилу изгубио за свагда".

Чујмо на послетку неколика места из мишљења **ректора** и **сената** универзитета берлинског:

„Ректор и сенат подносећи извештаје сва четири факултета врше задатак, који им је постављен, у толико радије, „што по њиховом мишљењу тешко да су икад до сад питани „у ствари по живот немачких универзитета важнијој".

„Извештаји сва четири факултета једнодушно и најодсудније одговарају са **не!** на питање, да ли се абитуријенти „реалних школа могу припустити к факултетским студијама, „а ректор и академијски сенат усвојили су то мишљење без „једног противног гласа. Такова сагласност редовних професора у питању, где само идеални узроци могаху тако да „пресуде, а где би материјални узроци шта више у другом „смислу били говорили, јесте сама по себи тешка".

„Факултети су у својим извештајима стали пре свега „сваки на своје засебно гледиште. Теолошки и правни факул-„тет разложили су, како је за њихове наставне цељи неоп-„ходно потребно онолико знање старих језика и класичне „стародревности, колико се на гимназији постиже. По себи „се разуме, да то исто важи за онај део философског факул-„тета, који се бави философским и филолошко-историјским „дисциплинама. Медицински факултет полаже такођер на кла-„сично образовање највећу вредност, које њега самог ради, „које с тога, што само оно отвора приступ к старијим из-„ворима науке. Уједно су факултет медицински и мате-„матично-природњачки одсек факултета философског „једногласно изрекли, да се спрема у природним наукама, „добивена на реалкама или иначе, за продужење изучавања „тих наука на университету не показује онако корисном, као „што би ваљало ишчекивати. Немање идеалне тежње, занат-„лијска ограниченост, прецењивање већ стеченог знања, а пре „свега блазираност о дражи природних појава потиру лако „опет ону корист, коју би донети могло рано занимање са „природом“.

„Ступамо тиме на земљиште општих посматрања о пред-„мету, којима су факултетски извештаји богати, и које са-„брати и допунити ректор и сенат поглавито за свој задатак „сматрају“.

„Гледиште, које нас овде руководи, јесте то, да висина „университетске наставе зависи од висине просечне спреме „ђачке, и да са овом пасти мора, ако се ђацима без потпуног „класичног образовања уступи онако исто право на обзир од „стране учитељâ, какво зрелим ђацима“.

„Тако велики ступањ спреме, што га наша университет-„ска младеж има, и која се до сада на гимназијама廷 пости-„заше, јесте права основа немачких университета, и укине „ли се принуда ка прибављању те спреме, отпада по нашем

„мишљењу битни узрок, који је нашу народну културу одржавао тако дуго на висини, којој се стран свет диви“.

„Они, који су за то да се абитуријенти реалних школа „припуштају к факултетским студијама, тврде дабогме, да „њихову спрему ваља сматрати за једнак ступањ духовне зрелости са ступњем гимназијских абитуријената, само што је „у њих оскудно класично образовање накнађено нешто већим „успесима у природним наукама и у живим језицима. То је „тако исто као кад би се тврдило, да су две полузреле јабуке „исто тако добре за јело као једна сасвим зрела. После толиког лутања треба већ једанпут знати: да је за младићске „главе просеком најбоља гимнастика умна методично разлагање склопа мисли старих писаца, чија опште човечанска „садржина чини уједно неку врсту духовног млека материног; да је способност за схватање и обрађивање природњачких истинâ ретка, и да се развија тек у зрелијим годинама „младићâ; да нарочито практични рад у лабораторијама и „т. д. остаје играчка, у најбољем случају ниже техничко вежбање све дотле, док год се у индивидуи не пробуди нешто „од философског нагона узрочности, без којег нема спомена о „каквом озбиљном раду у науци о природи“.

„Брзо ће гимназијски абитуријенат ако има способности за овај правац, у техничкој вичности и стручном знању „стићи реалца; никад пак неће овај попунити празнину у „своме образовању. Ова празнина, коју је тешко описати, не „састоји се само у томе, што он није учио грчку синтаксу „и што н. пр. као медицинар не би могао у оригиналу читати Хипократа и Галена, већ се састоји у томе, што су „велике историјске мисли и слике, у чијем је свакидашњем „друштву гимназиста одрастао, од реалца далеко остале у „оним годинама, кад је ваљало да му са хиљаду кончића биће „његово прожму; и док гимназисти развитак и културни рад „човечанства у конкретним сликама, озареним дахом есте-

„тике, пред очима лебде тако, да он тако рећи у духовној „заједници живи са јунацима, мислиоцима и песницима свију „времена, остају реалцу ови предмети више као нешто спољно „и индиферентно, према чему се он вазда осећа као какав „странац. Многе иначе врло одличне људе могао је човек ви„дети, где се целог свог века са овим недостатком боре, који „њиховим продукцијама, њиховој духовној суштини свагда „печат неког нижег ступња удараше; на против нема при„мера, да један класично изображен лекар или природњак „није могао себи прибавити знања, која му требаху“.

„У тако тешком и заплетеном питању, као што је пи„тање о зрелости гимназиста и реалаца, има најпосле иску„ство пресудну реч. Оно учи, да су реалне школе неко време „особито поверење уживале, но да сада струја окреће другоја„чије, да већ и велике трговачке куће и индустријски заводи „гимназијске абитуријенте претпостављају абитуријентима ре„алних школа“.

„Шта више искуство учи, да управитељи реалних школа „дижу глас против постављања бивших реалаца за учитеље „на реалним школама, и да захтевају, да и они који ће бити „ти учитељи, треба да су свршили гимназију и университет. „Толико неповерење према образовној снази реалака не би„смо се ми никада усудили да изречемо“.

„Почињу се опет напомињати опасности, које прете кул„тури. Права опасност, која за њу постоји, јесте њено дав„љење у материјализму, јесте ново варварство покољења, које „погибе за добитком и за дневним уживањем, коме наука само „у толико нешто вреди, у колико му може донети користи, и „коме луксус заузима место уметности. Ко оваком духу хоће „већма врата да отвори, треба само да уклони пречагу гим„назијске сведоџбе зрелости“.

Овако говоре ректор и сенат университета берлинског.

Да дамо сад реч противницима учења класичних језика у гимназији

Први им је приговор ово: „Од учења грчког и латинског језика нема никакве практичне користи, човек их после у животу не треба".

Запитали бисмо пре свега: Какву практичну, опипљиву корист доносе н. пр. правнику, био адвокат или судија, филологу, историку алгебра, тригонометрија, ботаника, зоологија, минералогија, хемија? Запитали бисмо даље: Зар н. пр. правник и медицинар не уче и на универзитету много што шта, од чега после у животу никакве употребе не чине, а овамо још универзитет даје стручно образовање, а не опште као гимназија? Поведе ли се реч о учењу, онда се мисли само на пуњење глава ученичких знањима, која ће ученику, како ступи у јаван живот, материјалне користи доносити; а морално и естетично образовање не пада ни на памет. Кад бисмо предмете, који се у школи уче, само с обзиром на њихову корисност или примали или избацивали, онда би се често догодило — као што се и догађа, — да би баш оно било избачено, што је најкорисније. Најпосле зар се практична корист састоји само у томе, да се оно, што се научило, одмах у животу и употреби? Зар се она не састоји и у томе, да се оним, што се научило, дух младићев изоштри и способним учини за даљи духовни рад? Код појединих наставних предмета ваља дакле то узети на ум, да се њима умне способности развијају и оштре. Јер кад би оно претезало, што ће у практичном животу одмах бити употребљено, онда би код нас у Србији место француског језика требало у гимназији завести учење језика наших првих суседа: Румана и Мађара. Исто тако место језика латинског зар не би било практичније учити у гимназији мало права? Може се рећи, а и каже се: Није ли то стидно, да млад један човек, који ће кроз годину две дана бити пореска глава и бирач, и одборник, не зна закона

под којима живи, да не зна прописâ устава земаљског, и да у каквој најпростијој ствари мора ићи тражити адвоката?

На приговор да младеж треба да учи оно само, што је за практичан живот, и ово да приметимо. Зар је у опште потребно, да још икога подстичемо на живот практичан, на живот пун уживања? Та неизмерна већина људства и онако, сама од себе, ни на што друго ни не мисли. Ни о чем другом не прича нам историја, ништа нам се друго не представља на даскама, које свет значе. Па зар онда и онај делић људства, који радо борави у ономе, што је вечно, и који има то неоцењиво право да живи у свету идеала, — зар и тај делић да се мами у прашину и вреву тржишну?(¹).

Даље кажу противници изучавања старих језика: „Читањем грчких и римских писаца у добром преводу, немачком или француском, упознајемо се са књижевношћу и у опште са духовним животом старих народа исто тако као и читањем оригинала“. Рецимо, да се и на тај начин можемо упознати са духовним животом Грка и Римљана, ипак је тај начин за школу у основи погрешан, пошто је у школи главно, ученике

(¹) Глед. „Gœthe und kein Ende“. Rede bei Antritt des Rectorats von Emil du Bois Reymond gehalten am 15. October 1882. Leipzig, Verlag won Veit et Comp. 1883. Уједно узми на ум ове речи: (гл. Die Aufgabe des evangelischen Gymnasiums nach ihren wesentlichsten Seiten dargestellt in Schulreden von Dr Carl Gustav Heiland) „Mit der unmittelbaren Nützlichkeit haben die Gymnasien nichts zu thun. Sie sind Bergwerken gleich, in denen man angeleitet wird, ungeprägtes Gold zu gewinnen. Sind ihre Zöglinge in dessen Besitz, dann mögen sie, wie der Geist sie treibet, es ausprägen oder zu zierlichen Gefässen umwandeln lernen, je nachdem Gott die einen mehr in den Kreis der praktischen Bedürfnisse, die anderen mehr in die Bahnen der Kunst und Wissenschaft führt“. (Са непосредном корисношћу немају гимназије никаква посла. Оне су као рудници, у којима се упућујемо ка добивању злата некована. А кад гимназијски питомци то злато задобију, онда нека га онако, како их дух нагони, уче или искивати или у красно посуђе претварати, како које бог води: једне више у круг практичних потреба, а друге више на путеве уметности и науке).

навикивати на радњу самосталну. Није саопштавање (традиција) знања, па ма она како важна и корисна била, задатак школи, већ је њен задатак припомагање, да ученик долази до тих знања својим знојем и трудом. Ма и несавршен превод ког грчког или римског писца, који је ученик после дужег размишљања сам израдио, крепи и изоштрава снагу његову духовну више, него ма колико изврсних туђих превода, које би читао; а уз то урезује такав превод много дубље и верније у дух његов и слику aукторову, пошто му се овај, кад се чита у оригиналу, представи, штоно кажу, „с мишљу и с персоном". Но и да на страну оставимо онај благотворни утицај, што га самостална радња ученикова има на духовни развитак његов, да на страну оставимо ону радост, у којој плива младић, када земљи науке броди као самосталан проналазач — тврђење, да се читањем превода класичних писаца може загледати у душу народима класичне стародревности, јесте доказом савршеног непознавања суштине језика. Та језик је највериије огледало духа народа ког. Чује ли куцање срца српског онај, који н. пр. наше народне песме чита у каквом преводу?

Најпосле узвикују противници старих језика: „Грчки и латински језик језици су мртви, грчки је и римски народ пропао, мир и покој дакле мртвима, живимо ми са онима, који су живи!".

Нека ми је допуштено, да на узвик овај additis addendis поновим речи, које сам пре осам година у овом храму наука рекао у своме приступноме предавању: Сасвим основано каже се, да су грчки и латински језик језици мртви, пошто нема народа, који њима говоре, и да су стари Грци и Римљани пропали; али у другу руку су оба та народа и њихови језици неумрли и вечно живе.

Не видимо ли, како се бесмртности данашњих дана брзо изгубе, а како на против она сунца и звезде на небу стародревности све интенсивнијом сјајношћу сјаје?

Запитајмо готово све знатније велике државнике новијега доба, где су црпли своје човечанско и научно образовање, они ће одговорити: На главним изворима цивилизације у старих Јелина и Римљана.

Свака светлија и узвишенија људска мисао, све главније појаве човечанског духа: уметности, науке, државни облици и уређења, верозаконске и моралне везе преко кога дођоше европским народима? Зар не преко највећих носилаца старе цивилизације, преко Јелина и Римљана?

Хоћемо ли да чујемо струје и гласове прве и најдивније народне поезије у свету, кога морамо споменути и разумети? Зар не песника над песницима, Омира?

Хоћемо ли да познамо прве и најстарије законодавце у свету, чија нам се одмах истичу имена? Зар не Ликурга и Солона?

Хоћемо ли да сазнамо мисли, основе и методе првих научника и философа у Европи, на коме нам се заустављају очи? Зар не на Питагори, Талу, Сократу, Платону и Аристотелу?

Хоћемо ли да познамо велике државнике, патриоте и организаторе, којих се тежње и дела још и данас свуда у Европи опажају и осећају, кога морамо споменути? Зар не знамените Римљане Нуму, Брута, Цезара, Августа и Трајана?

Хоћемо ли да чујемо и разумемо глас првих проповедника св. еванђеља у Европи и најстаријих светих отаца на васеленским саборима, глас и речи св. Павла, Тимотеја, Августина, Евсевија, Јеронима, Јована Златоустог и других, па и глас првих летописаца, који су појаве и догађаје из нашег старог народног живота бележили па и на развој ранијег и познијег нашег историјског живота у велико утицали онда, кад се сва наша народна и државна свест у песмама исказивала: у што треба да проникнемо? Зар не у дух и живот, у историју и језик Грка и Римљана?

Запитајмо најзнатније песнике светске, где је корен њиховој класичности, они ће одговорити: у песницима старога света. Запитајмо најчувеније историке светске, од кога уче оштрину посматрања и лепоту представљања: они ће се до земље доклонити пред величином једног Тукидида и Тацита. Питамо ли прослављене говорнике светске, код кога иду у школу, они ће нам с највећим поштовањем изустити име Демостеново и Цицероново (¹). Где се учимо лепој хуманости? Зар не у старој Атини? — Где мушкој чврстоћи? Зар не у републиканском Риму? — Где се учимо патриотизму? Зар не у Термопилама? — Где мудру расуђивању и умерену делању? Зар не у Сократовој тавници? — Од кога учимо нада све љубити слободу? Зар не од Милтијада, који је за њу побеђивао; од Перикла, који је за њу живео; од Демостена који је за њу умр'о? — Од кога учимо, да на послетку побеђује оно, што је право и истинито? Зар не од Јелина и Римљана? — Од кога, да пропаст моралности вуче за собом пропаст држава? Зар не од Јелина и Римљана? — Од кога, да се људско друштво, кад има да бира између анархије и деспотизма, вазда маша за деспотизам? Зар не од Јелина и Римљана? Јесу ли дакле та два народа и њихови језици мртви за човечанство?

Пре него што пођемо даље, да споменемо, ко су понајвише противници учења старих језика у гимназији. У првој линији неће да знају за грчки и латински језик у гимназији

(¹ Између толиких примера да наведемо ова два. Кад је Гамбета походио Collège de France, затекли би га његови другови не један пут, где се шеће по соби, декламујући на грчком језику олинтске беседе Демостенове (Deutsche Rundschau, October 1881). А знаменити енглески беседник, лорд Брум (Brougham) исповеда у једном писму, које је писао Мсколејевом оцу, ово: „и у судовима, и у парламенту, шта више и на скупштинама народним никад нисам толике фуроре начинио, као онда, кад сам готово од речи до речи с грчког преводио“. (Schmid's Encyclopædie, III. Bd, pag. 60).

они, који те језике не знају. Колико се треба обзирати на то, шта неко мисли о нечем, што не зна и о чему на памет говори, остављам поштованим слушаоцима да свој суд изреку. Другу пак врсту противника старих језика чине особито они, којима се не допада етични садржај старих писаца и морални добитак отуда, већ којима у рачун иде корупција свуда и у свему, у науци, у школи, у цркви, у сабору, у политици, у администрацији, у новинама.

Да погледамо сада, како је ȣ нас, у чему се састоји класична настава у нашим гимназијама.

Грчкога језика, чији је образовни утицај признат у целоме свету, који је у етичном и естетичном погледу важнији од језика латинског, који је драгоценија половина класичне стародревности као нераздвојне целине, и који хуманистичном образовању праву сигнатуру даје([1]) — грчкога језика у нашим гимназијама нема.

Сва класична настава у нашим гимназијама састоји се у учењу латинског језика у три највиша разреда, петом, шестом и седмом са по 4 часа недељно. То је тако мало времена, да се може рећи, да латинског језика нема у гимназији. Са четири часа недељно кроз три године могу се свршити тек облици латинског језика и по неко од главнијих правила синтактичних, а више ништа. Остане се дакле далеко од главне цељи, која се има при учењу ма ког језика, остане се далеко од читања писаца. Таман се онолико учи, колико је доста, да ученик може омрзнути на овај предмет, од којег у гимназијској настави свију образованих народа пречег нема. Да, али ће они, којима тај језик највише треба, а то су фи-

([1]) »Nichts schult den Geist so sehr wie die rœmische, nichts adelt den Geist so sehr wie die griechische Sprache (ништа не оштри дух тако врло као језик латински, ништа не оплемењује дух тако врло као језик јелински). (K. Schmid's Encyclopædie des gesammten Erziehungs-und Unterrichtswesens, Band III).

лолози и историци, усавршити се у њему у Великој Школи. Усавршење ово своди се на врло незнатну меру. Јер пошто се поред 12 часова, који су латинском језику у гимназији дати, могу само облици добро свршити, то остаје Великој Школи синтакса и читање писаца. Но кад узмемо у обзир, да према устројству В. Школе латински језик у њој релативно још мање часова има него у гимназији, то се у В. Школи свршити може тек латинска синтакса и читати по који одломак — membra disiecta — из овога или онога писца. И то како се може читати! Може тако, да је граматична страна од естетичне претежнија. О читању, при којем би ученику срце се загрејало а очи засветлиле, и од којег би дакле било моралног добитка, не може бити ни спомена.

Да се слабо знање старих језика може на Великој Школи и на универзитету лако проширити и усавршити, а оно, што се у природним наукама пропусти, да се не може више довољно накнадити, тако мисле особито многи представници природних наука. Но ово је мишљење сасвим неосновано. Факт је, доказан искуством, а изречен је са највећом опредељеношћу и у поменутим мишљењима немачких универзитета, да се празнине, које гимназија у природњачким знањима остави, доиста на универзитету испуњају, али да се слабо знање језикâ у гимназији ни поред највећег труда на универзитету не може сасвим накнадити.

У француским гимназијама заузимају класични језици четвртину зелокупног времена одређеног за гимназијску наставу (60 часова од 240); у Енглеској заузимају грчки и латински језик половину целокупног времена (1); у Аустро-

(1) „За што заузима класично образовање прво место у енглеским школама?“. На ово питање одговара Гледстон овако: „Заузима с тога, што развија укус, мишљење, памћење, елеганцију говора. Све ове користи јесу нарочите последице обилате истине. А та истина јесте, како ја мислим, у томе, да је модерна цивилизација Европе производ двају великих фактора хришћанства и грчке инспира-

угарској од 190 часова 73; у Русији од прилике као у Аустрији; а у Немачкој, чије су гимназије признате за најбоље у целом свету, дато је старим језицима у гимназији више од половине целокупног броја часова (од 228 часова 128, и то 86 латинском, а 42 језику грчком) (¹) Па не само у овим земљама, него ено и у кнежевини бугарској, која је јуче из гроба васкрсла, уче се стари језици у гимназији у оној мери, у којој и у другој просвећених народа.

А у нашим гимназијама заузима латински језик двадесети део свега времена одређеног за гимназијску наставу (од 241 часа 12). То је, као што рекох, тако мало времена, да се са основом може рећи, да је не само латинском језику, него класичној настави у опште у нашим гимназијама смрт изречена.

И тако од свију народа у Европи, великих и малих, богатих и сиромашних, једини је српски народ у Србији, који не може рећи, да има и оних просветних завода, које просвећени народи гимназијама називљу.

Али за то, што немамо оних просветних завода, које цео образовани свет назива гимназијама, ми имамо завода, које опет нема ни један други народ, јер наше гимназије нити су једнаке са гимназијама, нити са тако званим реалним гимназијама, нити са реалкама других народа, већ су нешто са свим четврто, чему не знам какво бисмо име могли дати. Наше су гимназије — противно оном кардиналном педагошком правилу: non multa sed multum (не много већ темељно) — претрпане толиким бројем предмета, особито природњачких, коликог нигде нећемо наћи ни у једној средњој школи ма ког народа. Па где је толики број предмета, није дабогме могло

ције“ (La question du grec et la réforme de l' enseignement moyen. Quelques pièces du procès recueillies et mises en ordre par Emil de Laveleye, Bruxelles, 1869).

(¹) Просветни Гласник од 15 септ. 1881.

проћи и без таких, који с обзиром на своју образовну снагу спадају међу предмете другог и трећег реда, нити је онда могло изостати, да се историја источних народа и историја грчког и римског народа — предмет I. реда par excellence, — који се готово свуда учи по три године у гимназији, у нашим гимназијама збије у **једну** годину!

Доиста је грех, што се наша гимназијска младеж предметима другог и трећег реда затупљује и што се тиме труд њен и умна снага јој злоупотребљава. Кад допуштамо да то бива, онда се немојмо ни најмање чудити овоме факту: Абитуријенти наших гимназија доносе истина на Велику Школу и на стране университете сведоџбу о положеном испиту зрелости, али понајвише не доносе нити потпуне спреме за факултетске студије нити одушевљења за науку, без којег се нигде, а још најмање на пољу умном, велико што постићи не може(¹).

(¹) Johannes **Wislicenus**, професор пре у Цириху, а сада у Вирцбургу, ауторитет у **медицини**, пише Ђ. Улигу у Арау: „Senden Sie uns junge Leute, die eine tüchtige **humane** Bildung bekommen haben und mit gründlichen mathematischen und ordentlichen physikalischen Kenntnissen ausgerüstet sind, Leute, welche im Verstehen und Denken geübt wurden. Sie sind uns weit lieber als mit Detailmaterial angefüllte, in den verschiedensten Wissenszweigen abgerichtete und durch die dafür nöthige Einpaukerei gar oft geistig schwerfällig gewordene, halb gelähmte Jünglinge, denen meist das lebendige Interesse für die eigentliche Wissenschaft abgeht und welche deshalb in der ihnen an der Universität zugemessenen Zeit mit dem zu bewältigenden Materiale nicht fertig werden könen". (Шаљите нам младе људе, који су прибавили себи ваљано **хумано** образовање и који су наоружани темељним знањем математике и уредним физике; људе, који су вежбани у разумевању и мишљењу. Такви су нам много дражи од младића, детаљним материјалом накљуканих, у најразличнијим гранама науке обучених и бубањем за то потребним често духовно отежалих и у пола клонулих, у којих понајвише нема живог интересовања за праву науку, и који с тога за оно време, које је на университету одређено, не могу бити готови са матерыјалом, што има да се савлада).

Професор физиологије на берлинском университету, Emil **du Bois Reymond**, научник гласа светског, каже (cf говор његов, Cul·

Не могу а да овде не споменем велику једну нашу недоследност. Желећи и паштећи се да не заостанемо сасвим иза других народа, већ да за њима бар нарамљујемо, угледамо се на њих у свачем. Тако заводимо уставне институције, кујемо нове новце, заводимо нове мере, оснивамо банке, лијемо топове, усавршујемо пушке, шаљемо мисли своје муњом, сликамо сунчаном светлошћу, и ево ћемо сутра кроз отаџбину нашу и паром да путујемо — али само на једно никако да се угледамо, мислећи ваљада, да ће се у томе једноме остали свет угледати на нас: никако за наше гимназије да усвојимо ону систему, коју је усвојио цео педагошки свет, која има за се искуство неколиких векова, која је имала знатан утицај у историји људског развитка, и која је од ренесансе па све до данашњег дана готово све велике писце и мислиоце образовала: Данта, Шекспира, Лапласа, Галилеја, Њутна и толике друге.

Да би свакоме било јасно, колико смо се ми већ са нашим гимназијама удаљили од гимназија осталих народа,

---

turgeschichte und Naturwissenschaft, Leipzig 1878): Wo die Naturwissenschaft ausschliessend herrscht, verarmt leicht der Geist an Ideen, die Phantasie an Bildern, die Seele an Empfindung, und das Ergebniss ist eine enge, trockene und harte, von Musen und Grazien verlassene Sinnesart". (Где природна наука искључиво царује, бива лако дух сиромашан у идејама, фантазија у сликама, душа у осећању, и последицом је скучена, сухопарна и окорела ћуд, од које су одбегле музе и грације).

А у знаменитом немачком делу K. L. Schmid's Encyclopædie des gesammten Erziehungs-und Unterrichtswesens, III. Band, pag. 61 читамо ове речи: Wo man die Naturwissenschaften zur alleinigen oder nur hauptsæchlichen Grundlage der Jugend-und Volkserziehung macht, wird man ein kaltes, hohles und geistloses Geschlecht heranbilden, in welchem die höchsten Güter der Menschheit verkümmern. Ein roher Materialismus, ein angebetetes goldenes Kalb ist die unausbleibliche Folge dieses Naturcultus. (Где се природне науке учине једином или само главном основом васпитања младежи и народа, ту ће се одгајити хладан, празан и без духа нараштај, у којем закржљаве највиша добра човечанства. Суров материјализам, обожавано златно теле јесте неминовна последица тога култуса природе).

само ово да споменем. Нека н. пр. гимназиста какав, који је свршио нижу гимназију ма где на словенском југу, у Љубљани, у Загребу, у Карловцима, у Сарајеву, у Задру, оде ма куд на другу страну, да настави гимназију, нека оде н. пр. у Беч, Берлин, Париз или Петроград, он ће прећи даље у пети разред. Наш пак гимназиста, који овде у Београду или у Крагујевцу сврши 4 нижа разреда гимназијска, нека дође у прилику да ма где изван своје отаџбине наставља гимназију, он неће бити примљен, не у пети разред, већ ни у четврти, ни у трећи, ни у други; примљен ће бити тек у први разред гимназијски. Наш седмошколац падне н. пр. на испиту зрелости — а ништа није лакше него то поред онолике масе предмета, из којих се испит зрелости полаже — па хоће гдегод изван Србије да понавља 7. разред и после свршеног 8. разреда да полаже испит зрелости: Шта мислите, у који би га разред у Софији, у Карловци, у Загребу или у Бечу упутили? Упутили би га у разред, из којег је у Београду пре четири године изишао, упутили би у разред трећи.

Нека ми се сада допусти, да из историје наставе француске, руске и мађарске напоменем нека факта, која су за нас врло поучна у овоме питању класичне наставе у нашим гимназијама.

Године 1852 буде у Француској за оне, који ће учити медицинске науке, укинуто учење грчког језика у последња три разреда гимназијска, а остављено само за филологе. После 6 година (1858) буде на захтев медицинских факултета и онима, који ће учити медицину, наложено учење грчког језика до свршетка гимназије, а тако исто буде им наложено и полагање испита зрелости из тога предмета. Беше се увидело, да лекар мора не само знати помоћи донети за телесне болести, већ да мора такође и философски и литерарно ста-

јати на извесној висини образовања, да би очувао досадањи свој положај у друштву (1).

Шта је било у Русији? Године 1862 изради један одбор руских научника устројство гимназија, па између осталог искључи грчки језик из броја наставних предмета на основу ових разлога: 1) што је за умни развитак младића језичким студијама довољан језик матерњи, један стари и један нови (руски, латински и француски или немачки); 2) што и друге науке, особито религија, математика и познавање природе достојан обзир захтевају; 3) што се цељ општег образовања може постићи и без грчког језика; 4) што се и тако звано научно образовање постићи може без грчког језика, али уз довољно знање језика латинског и једног од новијих језика (француског); и 5) што није могућно, да се без штете по остале предмете прими у гимназијски течај језик грчки, који је мање више само са филологе преко потребна специјалност. Ово устројство гимназија без језика грчког изгледаше дивно, теорија јасна као сунце, последак неизбежан. И доиста, последак није ни изостао, али само сасвим супротан ономе, што је очекиван. Већ после 6 година (1868), дакле баш као и у Француској, враћа се у Русији гимназијама језик грчки као предмет обавезан за све. И не само то, већ влада руска, уверена о погреби проширења наставе у старим језицима, шаље многе научнике и професоре у Прусију, да размотре и проуче тамошње најбоље гимназије (2) И шта још чини влада руска? Оснива у Лајпцигу засебан руски семинар, у којем млади Словени, понајвише Русини и Чеси, о трошку државе руске изучавају класичну филологију с том обвезом, да после довршених наука извесно време служе на руским гимназијама.

(1) Akademische Gutachten etc.; а тако исто и Berliner Zeitschrift für das Gymnasialwesen, 1869.

(2) Berliner Zeitschrift für das Gymnasialwesen, 1869.

А шта је било у Угарској? У оно исто време, кад је поменута комисија руских научника истисла грчки језик из руских гимназија, називали су Маџари учење грчког језика атентатом на здрав разум и на народност своју, па су позивајући у помоћ Гарибалду против абсолутизма бечког уједно га и за то позивали, да их ослободи од учења језика грчког, које им је аустријски министар просвете наметнуо. А шта видимо двадесет година касније? Приликом лањске дебате о нацрту устројства средњих школа у Угарској боре се за одржање грчког језика као обавезног предмета у гимназијама најпросветљенији умови народа маџарског свом снагом свога говорништва и свом енергијом воље своје([1]).

Еле, као што видимо, велики народи француски и руски тако се брзо враћају са странпутице, којом беху пошли на пољу гимназијске наставе парцијалним искључењем само једног класичног језика из броја обавезних предмета — а ми мали, који теже можемо подносити експериментовање са духовном снагом своје младежи, све даље и даље заилазимо

([1]) Министар просвете у Угарској, Август Трефор рече у саборској седници од 3. апр. 1883. између осталога ово: „Латински језик није довољан за гимназију. Изванредно образовни утицај грчког језика признат је у целом свету. Без знања грчког језика не може се никако ући у тајне језика латинског. Цела римска литература није готово ништа друго, него превод литературе грчке. Ено и Ренан пише: „По нашем француском језику ми смо Латини, но духом смо Јелини“. — У истој саборској седници рече један члан сабора ово: „Најбоље главе модерне народне економије користовале су се добро својим знањем грчке литературе. Ту је н. пр. научни оснивач модерног социјализма, Карл Маркс, који се при анализи теорије о вредности не ослања на каквог незнатног професора, већ текст Аристотелове политике употребљава. Ласал је принципима јонске философске школе и објашњавањем тавних грчких текстова дошао до својих доктрина; а Рошер, који је нама у Угарској најпознатији, цитира на свакој другој страни свога главног дела пелопонески рат Тукидидов, те га с тога Маркс у једној својој примедби назива: господин Вилхелм Тукидид Рошер“. (Pester Lloyd, бр. 93, од 4. априла 1883).

странпутицом на пољу гимназијске наставе, истиснувши из својих гимназија оба класична језика, кажем оба, јер оних 12 часова, што су дати латинском језику за цео гимназијски течај, значе толико, колико час ни један.

Нисам рад да умножим број пророка, пошто је и онако доста велики; али ипак морам као своје уверење исказати, да ће нас темељитошћу и интенсивношћу знања сваки народ претећи, који са класичном наставом у гимназијама тако не пресече, као што смо ми пресекли.

Од велике је важности, да размотримо још узроке, због којих је дотле дошло, да ми са својим гимназијама стојимо у образованом свету усамљени, и да је у нас у Србији толико противљење изучавању старих језика у гимназији, да се одмах, како ко по свом најдубљем убеђењу напомене благодети тога изучавања, маше главом и са свију страна виче: да грдне реакције по богу брате!

Ево главних узрока.

1. Све до скора предаван је латински језик у нашим гимназијама против сваке методике и педагогике. Гимназисте наше у Београду и у Крагујевцу читали су тако рећи до јуче у седмом разреду, дакле треће године учења латинског језика поред 6 часова недељних, прозајика Тацита и песника Хорација. А н. пр. у Немачкој, где има изврсних наставника латинског језика и изврсних учевника за тај језик, и где се овај језик учи по 8 и по 10 часова недељно кроз пуних 9 година, читају се Хораније и Тацит тек девете године учења латинског језика. Ја ни у последњој години историјско-филолошког одсека, дакле седме године учења латинског језика, не могу читати Тацита и Хорација другојачије осим тако, ако ћу да пристанем, да моји слушаоци оду са Велике Школе с тим убеђењем, да су Тацит и Хорације они небројени абсолутни аблативи и акузативи са инфинитивом, с којима би се, читајући их, бочили. Према овоме, што рекох,

може се измерити величина аномалије, која је владала у предавању латинског језика у нашим гимназијама тако рећи до јуче. Да је така настава у латинском језику најпоузданије средство за буђење мржње на тај језик, само се по себи разуме.

2. Познато је, како и у нас и у других народа мало кога има, ко не зна, шта и како треба да се ради у школи, шта треба да се предаје, а шта не треба. Свако је то сасвим на чисто са задатком и принципима и школа основних, и школа средњих, и Велике Школе, и у опште ма какве школе; а особито је свако у нас на чисто с тиме, како је учење класичних језика у гимназији права беспослица. С тога се радо пише о каквом год хоћете питању школском. Па, што је најгоре, по неки пут ће какав сурадник листа ког политичног пишући о школама у страним земљама донети какав сасвим неистинит извештај, особито онда још, ако је реч о старим језицима. До године 1880 био је у Француској обичај, да су на крају гимназијског течаја држани говори на језику латинском, а те године заведено је у гимназијама држање тих говора на језику француском. Поводом те реформе донео је један овдашњи политички лист чланак, у којем је на дугачко и на широко описано, како је у Француској на најсвечанији начин, уз највећу параду, сарањен језик Цицеронов, и који се чланак овим речима завршује: „А у онај мах, кад се у Француској држи опело латинском језику, код нас га траже класично образовани чланови Просветног Савета. Зар се не боје греха, да су хтели да пођемо као раци?“ (¹). Овако се у нас пише у политичним листовима, а у француским гимназијама учи се и сада латински језик као што се и до сада учио. Из таких чланака изводе дабогме читаоци закључак, да сад више нема ни спомена о латинском језику у францу-

(¹) Видело бр. 128 за год. 1880.

ским гимназијама, и без сумње не могу довољно да се начуде томе, што се и последње три године наше гимназисте кињe учењем предмета сасвим непотребна! Који пишу таке чланке, као што је тај поменути о вајном укидању латинског језика у Француској, не помишљају, да таким радом својим само шкоде. Па још ни по јада да нашкоде учитељима, већ на жалост нашкоде њиховим ученицима.

Најпосле 3. поткрепљује се опозиција против класичне наставе у нашим гимназијама оваким речма: „А шта производи класицизам? Сањаче, занешењаке, живе анахронизме, људе који једном ногом стоје у класичном, другом у модерном времену, а главом ни у којему“. И то двапут већма поткрепљује се овим речма опозиција против класичне наставе с тога, што оне нису написане у незнатним каквим новинама, већ у озбиљном књижевном органу ([1]).

Ми бисмо на против са историјом у руци рекли, да класицизам нешто сасвим друго производи.

Класицизам је произвео оно време на крају 14. и у почетку 15. века, које чини епоху у културној историји човечанства, и које је прозвано прерођењем класичних наука.

Класицизам је произвео ослобођење духа човечијег од окова, у којима је за средњевековне таме чамио, раскинувши ове окове најпре у Италији, за тим у Француској, по том у Немачкој, Нидерландима и у Енглеској.

Класицизам је учинио, те је идеја хуманизма пре 500 година завладала целом Европом, па човечанство почело човечански мислити и осећати.

Класицизам је учинио, те су се развиле и усавршиле литературе свију културних народа, као што то њихови највећи мислиоци и књижевници са захвалношћу признају.

([1]) Рад, лист за науку и књижевност, књига II, стр. 55. Београд 1882.

Класицизам је одмах, чим се почео неговати, родио прве хуманисте: Данта, Петрарку и Бокаћија; а по убеђењу целог педагошког света рађа и данданас људе([1]), који радије верују у општу љубав и братство, него у вечну животињску борбу за опстанак; рађа људе који радије верују у све оно, што човека подиже и оплемењава него у оно што га понижава; рађа људе, који имају времена и воље, да уроне у море оног, што је вечито лепо; рађа државнике, као што је Гледстон, који пише најнаучније студије о Омиру; рађа тако скромне научнике, као што је Миклошић, који после толиких епохалних дела каже у уводу једног свог дела „ὅταν συντελέσῃ ὁ ἄνθρωπος, τότε ἄρχεται“ (када сврши човек неко своје дело, онда га започиње) ([2]).

Када дакле историја потврђује, да је из отвореног гроба стародревности нов живот светом заструјио, да је дакле класицизам у расвитак новога доба у Европи покренуо народе светлијем и слободнијем животу; и кад система гимназија културних народа има за се искуство неколиких векова, то је изван сваке сумње, да наше народно и стручно образо-

([1]) Писац најбоље историје грчког народа, Ernst Curtius каже (гл. његов говор: die Kunst der Hellenen): Anderer Völker Geschichte, Literatur und Kunst kann man sein Leben lang studiren und man bleibt innerlich doch, was man gewesen ist; in das hellenische Kunstleben kann sich niemand mit wahrer Hingebung versenken, ohne eine umbildende Kraft an sich zu erfahren. Darum macht die classische Bildung, mag sie auf dem Wege wissenschaftlicher Forschung oder bildlicher Anschaung erworben sein, eine durchgreifende Scheidung in der menschlichen Geselschaft. (Других народа историју, литературу и уметност може човек целог свог века изучавати, и ипак ће у унутрашњости својој остати оно, што је и било; а у јелински уметнички живот не може нико са правом оданошћу заронити, а да на себи не осети неку преображајну снагу. С тога класично образовање, прибавило се оно научним испитивањем или пластичним посматрањем, чини скроз и скроз разлику у друштву људском).

([2]) Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen Sprachen, Wien 1875 стр. XXIV.

вање мора остати кржљаво и слабо, ако му се јачом и озбиљнијом класичном наставом у гимназијама не да скорим јачег полета.

Та већ самим својим именом виче гимназија из свег грла: Сећајте се класичне стародревности!

НАСТАВАК БЕЛЕЖАКА

ИЗ МОГ ПУТОВАЊА ПО

СТАРОЈ СРБИЈИ.

И овом приликом шаљем Друштву неколико бележака, које сам по могућности прикупио, путујући по Скопском округу. Надајући се да ће их Друштво у свом Гласнику штампати, ласкам себи да ће и оне као користан материјал послужити људима, који се историјом баве; због чега их и радо на јавност износим. Но пре него што на њих пређем, имам казати неколико речи о самој вароши Скопљу, као и о неким старинама, које се у њему налазе.

У старо доба Скопље је било главна варош Дарданије (¹) и звало се Скупи. Географски његов положај обратио је на се пажњу императора Јустинијана, јер између многих вароши, које су биле порушене и запустеле и које је он наново подигао, била је и варош Скупи и назвао га: „Prima Justiniana“.

(¹) Дарданија била је источно од Шаре планине. Види у Хана (Reise von Belgrad nach Salonik изд. 1868 г. р. 249) цитат Ливија, који вели: Mons Scodrus longe altissimus regionis ejus, ab oriente Dardaniam subjectam habet, a meridie Macedoniam, ab occasu Illiricum. А Полибије опет вели, да се Велез налази на граници између Дарданије и Маћедоније, где се улази из Дарданије у Маћедонију. — Стари земљописци између вароши које су спадале у Дарданију, осим града Ниша (Naissus), Таора (Tauresium) и Бедеријане рачунају и варош Скупи (види цитат у Рајића у „Исторія разныхъ славян. народовъ“ изд. въ Будиномъ градѣ ч. 2. стр. 7).

Стари и нови писци по свуд траже Приму Јустинијану. Неки држе да је она била у Приштини или у Призрену (Maltebrun géograph. t. I. p. 197). Хибон каже, да је место рођења императора Јустинијана Сардика т. ј. Софија (види његову историју t 7. p. 196). Димица (*Δημίτσα*), професор атинског свеучилишта доказивао је у својој брошури (*Τὰ περὶ τῆς αὐτοκεφάλου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς πρώτης ἰουστινιανῆς Ἀχρίδος καὶ Βουλγαρίας — ἐν Ἀθήναις.* 1859.), да је Прима Јустинијана у старом Лихниду, а садашњој вароши Охриду. Голубински пак држи да је она била око Ћустендила или управо онде, где је сада поменута варош (в. његову историју православныхъ церквей стр. 109 и 285). Тако, каже он, мислили су и Рајић (књ. VIII, гл. IV, § I.) и Шафарик (Древн. II, I, 258). Писац пак чланка „Архіепископія первой Юстиніаны“, који је штампан у „Чтеніяхъ общ. ист. и древн. 1866 г. књ. 4) налази Прву Јустинијану чак у садашњој вароши Гиљану, на реци Морави.

Сваки, који је писао о Првој Јустинијани, хоће да докаже своје мишљење потирући мишлење овог или оног писца. Поменути пак Димица опровргава мишљење сваког писца и хоће по што по то да је Прима Јустинијана била у Ахриди (Охриду).

Пада у очи тај факт, што сви слошки одричу, осим Хана, оно, што ваља да признају за истину, т. ј. да је Прима Јустинијана била у садашњем Скопљу. Нико од њих неће да допусти, да је баш ова варош била она, коју је Јустинијан својим именом одликовао. Особито Голубински (стр. 285) и Димица (р. 12) доказују, да је име ове вароши Скупи било познато још пре Јустинијана императора.

Прокопије, историк времена Јустинијанова и његов савременик, изреком каже: да се император овај родио у Тауру близу Бедеријане у Дарданији, и да је не далеко од

Таора био град, који је он подигао и украсио. По што су пронађени и Таор и Бедеријана, ласно је погодити, који је тај град, коме је император Јустинијан дао своје име.

Катанчић (Orb. Antiquus I. p. 363) мисли да је Прокопијева Бедеријана у с. Ветрену, који се налази на путу од Пазарџика у Ихтиман, близу кога има стари градић. Голубински (стр. 284), тврдећи да је близу с. Таврезија била Прима Јустинијана, упућује читаоца готово онамо куд и Катанчић.

Али сад се већ зна да се јужно од Скопља на 2 сата налази село Таор, на левој узвишеној обали Вардара, који онде из Скопске равнине у теснац улази. Спрам Таора југозападно, на десној обали Вардара, на $^1/_2$ с. види се железничка станица под именом „Зеленико". Да је у Таору била тврђава, о томе се не може сумњати, јер се и сад познају трагови оних зидина, које су састављале тетрапиргијон (четири куле), али све је камење одавно покривено земљом, на којој је израсла трава, као што је и на месту тврђаве Бедеријане у Бадерском селу, које ту близу до Таора на растојању не више од $^3/_4$ с. југоисточно постоји. Од станице зеленичке види се такође и Бедеријана (Бадер, Бадерско село) на североистоку.

Онде и нигде у другом месту, а на име у с. Таору родио се император Јустинијан. Већ је Хан (p. 162) чуо у реченом месту предање односно рођења онде цара, а то сам чуо и сам од месних сељана, који су ме (на чистом српском језику) уверавали, да се онде родио некакав цар и готови су признати, да је то био цар српски...

По што се цар Јустинијан родио у овом Таору близу Бедеријане (Бадера), не може бити сумње да је варош, која је била не далеко од места рођења његова и коју је назвао Прима Јустинијана, она иста, коју су пре звали Скупи, а сад Скопље или, као што је Турци зову, Ускјуп. У осталом

Хан је већ доказао (стр. 105—107; 155—158) да је Прима Јустинијана била у Скопљу.

Овоме мишљењу не смета то, што је Скопље носило ово име т. ј. Скупи још пре Јустинијана. Скопље је могло носити и два имена, као што и Хан, следећи примеру Манерта (Geogr. der Griechen und Römer VII. 107 види у Хана Reise p. 105—106), не налази то немогућним. Има примера да је једна иста варош имала два имена, као н. пр. Улпијана звала се и Secunda Justiniana. Један јепископ, у колико се сећам, на протоколима саборних постановљења потписао се као јепископ града Улпијана и додао је друго име овог града — Друге Јустинијане(¹).

И неки остаци старина, који се у Скопљу налазе, а о којима Прокопије говори, да их је Јустинијан цар подигао, сведоче, да је он особиту пажњу обраћао на ову варош. Тако Прокопије каже: да је Јустинијан дао начинити подземни водовод, којим је поменуту варош снабдео најбољом водом. Тај водовод, у дужини 2 сахата, и сад постоји, премда у запемареном стању, те и дан данас снабдева Скопље најбољом водом од Црне Горе (скопске).

То исто може се рећи и о тако званом Куршумли-хану. Зграда је врло добра, двокатна, на којима су магазе, а има и неколико балкона од тесаног камена. Сводови су тако јако начињени, да ће још дуго и дуго трајати. Овај сада звани

(¹) Не могу пропустити а да не кажем овде, да је ова Улпијана била овде, где се и сад виде зидине не далеко од грачаничке цркве, које заузимају доста велики простор и на коме се налазе плоче са римским натписима, као што су оне, које су узидане у грачаничкој цркви и у оној црквици у с. Липљану на Косову. Мишљења сам да не ваља узимати ово село за онај стари град Ulpianum, Ulpiana. Можда је с. Липљан постао од развалина града близу Грачанице, али није могла бити јепископија смештена у овом одвећ малом селу. Она је била овде, где је сада црква Грачаница, у којој је св. Сава основао једну од јепископија и коју је краљ Милутин обновио. (Види мој чланак у Гласнику књ. XLIX, стр. 357—358).

(Куршумли или Бошњак) хан јест остатак од оних домова трговачких, које је цар Јустинијан у Прима Јустинијани подигао, а у коме су и сад трговачке магазе. Осим овог хана има и других прастарих зграда као Сули-хан, Кјутубхане т. ј. библиотека, која стоји празна, Капан-хан, Хамам Дауд паше, који је начињен из прастарог здања, Џамија Бурмали (начињена из прастаре цркве) и др. —

Скопље и у време византијско одржало је своју важност. Ту су грчки цареви имали тврђаву, како би боље могли држати у шкрипцу подвласне Србе, који су у Дарданији насељени били и за случај одбране од нападаја Немањиног, који је радио на томе да сједини под својом заставом и оне делове српског народа, који су живели у областима, које су се звале Дарданија, Маћедонија и Пелагонија и т. д. Што Немања није могао учинити, то су учинили његови последници — српски цареви.

У то време Скопље је било српска престоница. Ту се Душан зацарио; ту је он у 1346 године сабор сазвао, на којем је био изабран српски патријарах. Према томе није за чудо што су се пећски патријарси звали архијепископима Прве Јустинијане, као што су и охридски архијепископи исто име носили, по што је маћедонски цар Самуило у Охриду своју столицу наместио и ту засебну архијепископију основао.

Као некада српски патријарси, тако и сада латински архијепископ, који станује у Призрену, носи као архијепископ скопски (а не призренски) стару титулу: archiepiscopus justinianopolitensis.

Да је Скопље било средиште праве Србије, о томе нам сведоче остаци многих споменика српске славе. У његовом округу има око 30 манастира, од којих неки још у целости постоје као жива сведочанства српског живља, које се до пре неколико година као таково и сматрало, док се није почело живо на томе радити да се побугари, благода-

рећи најпре равнодушности, а доцније и неумешности српских родољуба, а садашњим приликама згодним за Блгаре и њиховој енергичности. — У осталом, у колико су становници округа скопског, кумановског, велешког, прилепског, крушевског, крчевског, дибарског и др. Блгари или поблгарени [1], остављам за другу прилику коју рећи, а сад ћу саопштити између многих натписа само неколико, који се у поменутим српским задужбинама налазе и које сам имао прилике видети.

У турско време, одмах после пропасти српског царства, Скопље је постало важним местом и као таково за дуго је било. Како се оно налазило на главном путу из садашње тако зване Старе Србије (а пре Дарданије, праве Србије) за у Маћедонију, морало је бити као погранично место одвећ важно. То се види и отуда, што су се и сами Млечани морали обраћати скопским пашама односно својих поданика, који су преко Албаније и садашње Старе Србије путовали за у Маћедонију (види н. пр. Histoire de l'Emp. ottom. Хамера свеску 2. стр. 154, 359).

То је што сам имао о самом Скопљу рећи, а сад прелазим на његов округ или управо на неке старине, које се тамо налазе.

---

[1] Ови прави Старо-Срби хоће ли се поблгарити, зависиће од тога, да ли ће они припасти Блгарској или Србији. У првом случају наравно даће се поблгарити, кад се и за сад за то спремају. Примера за то имамо више, а ја ћу навести још један. У јањинском округу има жупа под именом Загорје. Осим што име те жупе сведочи, да су становници били некад чисти Срби, и сама физиономија њихова свакога ће о томе уверити, ко буде имао прилике да њих види. Кад су неколицина тих становника, за време мог бављења у Јањини, дошли к мени са својим попом, мени се учинило да су ти људи из призренског или пећског округа, док нисам чуо од њих да грчки говоре, што ме је јако изненадило. Али, ако су се они и прелили са свим у Грке, то се не може рећи за Србомаћедонце, који и дан данас готово чистим српским језиком говоре, изузимајући гдекојега Блгараша, који се из петних жила упиње да говори бајаги блгарски: а он је чист Србин.

На 1½ часа западно од Скопља, на тераси планине Кршјака, у богазу, налази се село по имену Нереза, а више овог села на згодном месту стоји читава црква, која је начињена по оном плану, по каквом су се све српске цркве у старо време зидале, изузимајући величину њихову. Не подлежи никаквој сумњи да је поменута црква зидана у последње дане грчког господарења над оним делом Срба, који још није био уједињен са осталом својом браћом, која су севернија од њих живела.

У припрати, а изнад западних врата цркве стоји врло вешто изрезан натпис на камену. Он гласи овако:

† *ΕΚΑΛΛΙΕΡΓΗΘΗ Ο ΝΑΟΣ ΤȢ ̓ΑΓΙȢ ΚΑΙ ̓ΕΝΔΟΞȢ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΝΤΕΗΜΩΝΟΣ* (тако?) *̓ΕΚ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΥΡΙȢ ̓ΑΛΕΞΙȢ ΤȢ ΚΟΜΝΗΝȢ ΚΑΙ ЧȢ (αὐτοῦ? τοῦ?) ΤΗΣ ΠΟΡΦΥ-*
Τ
ΡΟΓΕΝΝΗ ΚΥΡΑΣ ΘΕΟΔωΡΑΣ ΜΗΝ ΣΕΤΕΜΒΡΙω ΝΙΓἘ (1) *ΤȢ Σ..ΧΟΣ (?) ΗΓȢΜΕΝȢ ΚΥΡ ΙΗωΑΝΝΗΚΙȢ*

т. ј. „Овај храм светог и славног великомученика Пантелејмона сазидан је помоћу господара Алексе Комнена а тако исто рођене у багри госпође Теодоре, у месецу септембру год. ?? у време ? игумана Јоанићија“.

На основу наведеног натписа или управо на основу речи „помоћу“ *(ἐκ συνδρομῆς)* мислим, да је цар Алекса Комнен дао Србима новчану помоћ у оно време, кад му је нестало прве жене, и док још није био ожењен са Иреном, кћери Дука Андроника. У исто баш време и сама кћи његова Теодора није још била по други пут удата за Костантина Ан-

(1) Тако је. али не знам шта је.

гела, филаделфијског племића (Hist. Byzant. du Fresne p. 147). Алекса Комнен царовао је од 1081 до 1118 у којој је он и умр'о, а кћи (4-та) његова Теодора умрла је у 1127 год. (ibid. p. 149).

Да је поменута црква у Нерези била зидана за Србе а не за Грке, о томе сведочи и живопис, којим је црква изнутра живописана. Живопис је српски са српским натписима. Само у кубету има један грчки из псалма Давидова натпис. —

Од ликова живописаних достојни су пажње ликови св. Теодоре, Вере, Надежде, Љубви и Екатарине, који се налазе на западном зиду изнад врата, а тако исто и ликови светитеља, који су у једном реду с леве стране од поменутих намалани као: **св. Прохорь Пшинскь. Гаврилъ Лесновскь. Іоаннь Рнлскь. Петарь Коришкь.** С десне пак стране од женских оних ликова: **сть Стефань кралї Деҹанскь** са круном на глави и са свитком у левој руци. У истом реду са њим намалани су: **Павло фнвенскь** са капом на глави и некакав **Варлаамь.**

У овом манастиру нема већ ни једне књиге на кожи писане.

И на хартији писаних остало је врло мало и нису од важности.

На некима од њих нашао сам ове прибелешке:

На једном осмогласнику забележено је:

„**вь лѣто** ҂з. **и** .мг. (т. ј. 7043 = 1535) **раснпашє црквє оу Скоп'є**".

На другом листу: „**да ѕна кьд приде єрмонах од Гослов** (ваљада Гошље или Кожље — село на 4 сата југоисточно од Скопља) **у монастнрь ст҃и Паньтєнмонь вь лѣто** ҂з.р.п.а. (7181 = 1673) **м҃ца априлнꙗ єі дьнь**".

Још и ово: „**Да ѕнає кад придє попь Никола у манастир ст҃и Пантєлєи вь лєто** ҂з.р.ч.ѕ." (7196 = 1688).

На једном пендикостару старе млетачке штампе забележено је: „сврьши се сиа божьствьна книга шть рождества х͠а ,а.ф.ѯ.г. (1563) месеца децмвра на к͠. д., вь странахь македонскихь вь отьчство вь граде скендери, маистро камило ѕанети“.

На истом листу стоји ова занимљива белешка:

„Вь лѣто ,ѯ р.м.ѯ. (7147 = 1638) мс͠ца дектемрїа .к͠. днь прииише црь Мурать Багдать и погибе месець един нощь и паде црьвень снегь на ѕемлю и саврьшише се ѕнаменїа и чудеса месеца дектемрїа к͠ днь и по то време второ лето умре црь Мурать и наста црь Ибрагимь. и тако да ѕнате и до после како изнде нова аспра и бысть плачь и рндамїе по ѕападнїе странїи е͠ѕи множи и недуги и напрасна саврьть“(¹).

Од села Нерезе на ½ часа западно налази се арнаутско село Крушопек. У овом селу стоји још цела црквица. Арнаутин, који је притиснуо земље око ње, држи у њој сено и сламу. Од живописа у њој остао је само један знак из мученичке страсти Христове у речи: „поругание“... И заиста, све је у овој црквици предано поругању!

Од Крушопека иде се у село Грчец, које је на ½ часа од њега удаљено. У овом селу нема ничега, што би пажњу путника на се обратило. Али даље од Грчеца на ¾ часа, идући све на ниже к реци Тресци, налази се село Шишово и близу њега црква св. Николе. Она је без кубета, није велика, али, судећи по натпису на њој, који ћу ниже навести, она је врло стара.

Ова црква била је обновљена у 1877 години у толико, што је начињен нов иконостас и то без и какве вештине. Али стари њен живопис, не гледајући на то, што је црква била

(¹) Нису ли и ове белешке чистим српским језиком написане? Или ће се ваљда наћи да когод каже да и овде има бугаризма?

напуштена, сачувао се доста добро, и у свему је сличан живописима у Нерези, Грачаници и другим црквама из српског времена. На жалост натпис изнад врата изнутра не може се сав прочитати осим имена: **„еромонахов .... Бокина ... Стои ... монахов“....** Можда су поменути јеромонаси и монаси подигли овај храм. Мештани причају да је он био метох манастира св. Николе, који се налази у планини Грчецу за с. Грчецом јужно, о коме ћу коју ниже рећи.

Живопис речене цркве (т. ј. св. Николе у с. Шишову) раздељен је на две половине широком за четири прста линијом (у виду појаса) у наоколо, изнад које су свеци из Немањиног племена, а испод ње неки други из општег хришћанског шематизма. Жао ми је што нисам цео натпис у поменутој линији могао прочитати, једно што је исти од дугог времена ишчилео, а друго и због тога што су мештани, приликом обновљења цркве, непажљиво чистећи зидове од прашине, побрисали многа имена. Могао сам прочитати само следећа имена: **„Гюро .. Петко ... Истокъ. попъ Ненада. попада Стана ... Юрко .. Келнуко ... Стонко ... Боно“...** Можда су ова лица са осталима били ктитори и приложници поменутог храма, јер на јужном зиду у поменутој линији, где се свршује ред имена, јасно се чита: **„..... трꙋдомь и подвигомь ктиторомь ... вь лѣто** ҂**ѕ.ѡ.н.г.** (т. ј. 6853 = 1345) **м҃ца нꙋнꙗ і҃є днь“.**

У југозападном углу цркве изнад оне линије намалан је и св. Марко (**св. Марько**), а изнад њега **„Сивила пророчица“** са тако званим у Руса „кокошником“ на глави, које дојкиње у Русији носе. У левој руци држи свитак, на коме је написано: **„о трибл҃женое дрѣво на немь же распетн“....** У осталом све иконе у овој цркви имају натписе чисто српске; грчког нема ни једног нити пак блгарског.

Старинских књига у овој цркви нашао сам само 9 и све су српске рецензије. Само на једном пендикостару (15 века)

нашао сам на крају ову белешку: **„Сиа бжтнаа книга сьпись се ржкою попа Стефана вь лѣто ,ѕ.ц.п.д“**. (6984 = 1486).

На другој страни Треске, на ½ часа западно, на планинској тераси између Треске и тетовског пута лежи село **Матка**. Оно је само тим познато, што носи име од манастира, који се ту јужно од села на ¼ часа при реци Трески налази, или је може бити, манастир добио име од села.

Манастир овај постоји на левој обали Треске, крај саме реке, на бреговитом месту. Западно од њега види се град Краљевића Марка на високом брду, а испод њега манастир св. Андреја, задужбина брата му Андријаша.

По свему се види да је матковски манастир у овом округу био чувен и славан, премда је сад готово са свим напуштен. У њему нема ни једног јеромонаха, него само један монах, који не зна читати ни писати, са једним сељаком, чува овај манастир. Црква је обновљена 1497 године. Она има и купол као и Нереска црква, и као црква св. Ђорђа у с. Речанима (3 часа источно од Призрена) и као црква Богородице у с. Мушутишту (4 часа источно од Призрена). У свима је један исти стил.

Натпис изнад врата изнутра гласи овако:

„Изволеннемь оца и поспѣшеннемь сна и сьврьшеннемь стго дха: сьи сти бжьстьвни: храмь стне: владнчици бце: приснодѣви Марне: донде Милица: и обрѣте цркво открнено и покри цркво: и пописа: сьзида припрату: и купи лозе: помени гди раби своихь Тошника и сина му Николу: и обладающаго митрополиту кур Афанасие во лѣто ,з.е. (7005 = 1497).

С десне стране врата унутра намалани су цар Костантин и царица Јелена, као што се готово свуда малају а с леве намалан је лик једне жене са натписом: **„Милица“**. То је ваљада она Милица, која је споменута у натпису, а до ње

опет лик човека са натписом: „**Никола**“. То је опет ваљда њен син био.

У Милице је бела кошуља са ђерђефом и везом црвене боје; долама пак модра. Права српска тробојка! Син је (обучен) у дугачкој (модрој) доламк, са црвеним појасом, а за појасом с десне стране виси му бела марама ([1]).

Живопис је у опште добро сачуван. Натписи су српски, али нема ни једног српског светитеља.

На сред цркве пред царским вратима налази се плоча са следећим натписом:

„**Поуто дивыте се ѿ уакци ҁреще мене кь гробѣ вѣдїте ꙗко и такожде вы хощет быти нь поминѹщїе ми свами любо ѥст поменѹїте мене рабѹ бяю** (Божију?) **Марю а ҁовомь Велиславѹ прѣстави се мц себрь кі днь вь лѣто ,ѕ.ѡ.п.а.**“ (6881 = 1372).

Да ли је ова Мара — Велислава била знатна личност, није ми познато, али из натписа цркве и из гробног натписа видимо, да је црква била подигнута на сто година раније, него што ју је Милица са Михаилом обновила.

На ½ часа од манастира Матке јужно, а изнад Треске стоји одвећ висок крш и на њему манастир св. Андреја. Мештани га зову манастиром Андрејаша. Испети се до њега са свим је тешко. Ја се нисам могао испети, но мој сапутник, вредни Петроније, с којим је и г. Срећковић у с. Сушицу путовао, примио је с готовошћу тај труд на себе да се испење у цркву, да сними натпис, и да ми њу опише.

У старо доба ваља да су се људи пењали у овај манастир у котарицама, као што се и сад пењу у манастир Метеор. Испод манастира на обали р. Треске стоје и сад железне халке, за које су ваљда закачивали чамце, с којих су се

([1]) До пре 20 година у Призрену могло се видети код стараоца, који су се старог обичаја придржавали, где им о празницима виси поред појаса бела марама.

људи у котарицама или неким другим справама пењали горе. С тога места сада се нико не може горе испети, него треба нешто мало заћи, а одатле с тешком муком пузати се на више, доћи на висину изнад манастира, па опет мало на ниже спустити се к манастиру.

Црква је врло лепа и потпуно здрава, не гледајући на то, што од пре 30 година ни једна хришћанска душа онде не живи. Само је звопара пала и бунар обатаљен. У дужини има 30 аршина, а у ширини 15, а у висини 50—60 аршина. И у цркви све је на свом месту: још су цели столови, и сви се свеци, којих је небројено много, сачували недирнути преступном руком.

Натпис изнад врата, кроз која се улази у цркву верних, гласи овако:

Изволеннемь бга оца вседрьжителѣ и поспешеннемь снна єдинороднаго и сьврьшеннемь всепрстаго доуха сьздав се и написасе сьи стн и божьственни храмь вь име стаго и славнаго врховнаго апла хва првозванаго Андреа трудомь и подвигомь хрстолюбиваго раба бжиа Андрѣюша снна фтораго благовѣрнаго кралѣ Влкашина и кралице Єленна. Єлисавет и єлико вьзможно воздахомь и приложихомь стѣи цркви села оу поли и оу за брди (а) сь метохамь и правинами (б) юже писана соуть извѣсть.. о всемь вь древнихь (в) хрисовулѣ и си двѣ селѣ мои Букурци (г) и повило вь

(а) Стоји наштампано (Гласн. VIII. стр. 141): „**у забреди**". (?)

(б) Наштампано (ibid.): „**праклникамн**". Не ваља читати ни „**парникамн**", као што је у Срећковића у „Краљ Вукашин убио цара Уроша". Београд, 1881 стр. 26.

(в) Наштампано у поменутом Гласнику: „**юже вь нихъ вь вреки** (?) **ко хрисокуле**".

(г) Наштампано (ibid): „**Букурица**". И сад се ово постојеће село зове Букурци, а не Букурица.

ѕамѣненїє црькви сѹшнѵкон ѕ рокором (λ) (?) **и дахомь ѕа момково и ѕа иване** (θ) **понеже тако прилѣжно бис ѡбонимь црьквамь имети ..... лѣто** ҂**ѕ.ѡ.ҁ.ѕ.** (т. ј. 6897 = 1389) (1).

Даље следују још две врсте другом руком писане, које се не дају прочитати.

Више проскомидије стоји написано:

„**Помени гдѝ бе раба своєго многогрѣшнаго Їѡана митрополита и Григориа. монаха писавса ѕде**“.

Око кубета наоколо стоји написано:

Изволенниемь ба оца вьседрьжителѣ и поспѣшеннемь сина єдинороднаго и сьврьшеннемь всепрстаго дѹха приложи сє. село Крѹшопеци (2). **село Момково сь брьдомь** (3). **село Горнца сь метохом. ниве и лоѕє. село Дльбоѵница** (4). **ѕ дольемь. село Лѹковица** (5). **и Крѹшица** (6) **сь метохом.....**

Црква се врло лепо види с друге стране Треске, а са планине, на којој стоји други манастир св. Николе, као што се и овај види из манастира Андрејашевог.

Изнад цркве стоји одвећ стрменит, коритаст крш, уз који се у старо време ишло извијуганим путем (зигзагом), ограђеним с обе стране зидовима, којих се трагови и сад виде, а међу њима овде онде стубови великих стубица, које су чак до врха планине водиле у тврђаву, која је сад у развалинама и зове се „Марков град“. У овом граду била

(λ) Наштампано: „**и. ѕгокоромъ**“.

(θ) Наштампано: „**иѕисканїє**“. Село Ивање и сад се налази, као и Момково у околини манастира.

(1) У Гласнику књ. VIII. погрешно наштампано: „҂ѕ.ѡ.ѯ.г.“ (т. ј. 6863 = 1355).

(2) О селу Крушопеку била је реч више.

(3) У Гласнику VIII. наштампано: **съ бредомъ**.

(4) Село Глубочица налази се на граници качаничког и тетовског округа.

(5) Луковица село и сад постоји не далеко од с. Букурци.

(6) И село Крушица у тој околини.

је такође засебна црква. Да је град био доста јак, види се по томе, што су зидови били од три аршина ширине.

Да се дође у манастир св. Николе, о коме сам мало пре поменуо, ваља на ново вратити се у село Шишово, прегазити онде реку Треску, која се на другом месту не може прегазити, за тим ићи десном обалом њеном, доћи до места према матковском манастиру и до богаза, где је манастир Андрејаша, одатле се путем уз брдо иде у манастир. Ваља ми мимогред казати, да је сва ова планина (Грчец) обрасла шимшировим дрвећем. — Од с. Шишова до манастира има готово два часа доста тешког пута.

Манастир овај сазидан је на́ тераси планине. Стоји паралелно са Марковим градом и са манастиром Андрејаша, само много изнад овог последњег. Одавде се лепо види Марков град и оне стубице са остацима зидова, којима се ишло од цркве Андрејаша у онај град. Г. Срећковић у поменутој брошури погрешно је написао, да̀ се манастир св. Николе налази на месту, где се састаје река Треска са р. Влајиницом и да се манастир Андрејашев налази близу утока Влајинице у Треску. Он је оно учинио јамачно због тога што је на карти означена р. Влајиница, које онде нема, и ја не разумем, како је та географска погрешка учињена. Уједно имам казати и то: да је на карти означено тако, као да се оба манастира т. ј. св. Никољски и Андрејашев налазе поред саме реке, док међу тим први је од ње удаљен од прилике на 300, а други на 1000 метара. Осим тога на карти је погрешно забележено место манастира св. Николе, т. ј. он треба да је на супротној страни; а онде, где је он на карти означен, треба ставити манастир Матку само на левој обали Треске, на којој је и манастир Андрејаша.

Испод иконе св. Николе над вратима с поља стоји написано:

„**Изволенинем оца. поспѣшенинем сина и съврьшенинем стаго духа сїи божествании храмь стаго архїереа и чудотворца Николае: саписа се при освѣщенаго мїтрополить скопски кир Симеон и при їгумень кир Iакова и еромонахь Iоан и ктитор кир Калогиин Кожухар: почело се априлиа :ге: ї саврш їсе Iуниа :ке: лето ,з.р.л.и.**" (т. ј. 7138 = 1630).

У цркви је све сам прастари живопис. А што се тиче тога, што се у натпису именује 1630 година, тим се не каже да је сав живопис из тога времена, него да је у то време само ново темпло сграђено и живописано, а остали живопис на зидовима наравно да је са свим стар. — На десној страни западног зида око врата намалани су као обично Костантин и Јелена, а на левој: „**св. Симеонь**" и „**св. Сава**".

Изнад иконостаса пада у очи крст прекомерне величине са распећем Христовим. Испод крста стоји у једној врсти врло вешто изрезан на древету запис, који се доста тешко чита. Он гласи овако:

„**Си утни и бжьствни крсть сьградисе ѿ битиа вь лето ,з.р.н.г.** (7153) **а ѿ вьплъщениа хва ,а.х.м.е.** (1645 г.) **тогда се светителствующу патриархоу кур Паисею. и в...е никанор (?) повѣленинем їгумена кур Iакова оудѣлахь азь грѣшнии иеромонахь онуфрие и приложихь храму стого Николи за вѣчни спомень своихь родитель**".

Осим поменутог крста, који се никад не диже, има још два друга, који се при ношењу крсте носе. На једном од њих најстаријем, који има два аршина у висини, стоји написано: „**распоньк**"; а на другом мањем: „**саписа се сии бжстави крсть вь лѣто ,з.р.ѯ.е.** (т. ј. 7165 = 1657) **игумень кир Висаріон**".

Од манастира св. Николе до манастира св. Димитрија у с. Сушици има читава три сахата. Готово за читави сахат

иде се источно све уз брдо до врха Кршјан планине, која је онде сва обрасла шимшировим древећем; за тим опет иде се јужно преко села Петке и југо-источно преко с. Говорлива за два часа до с. Сушице. По часа пута гази се по Сухој Реци, у којој заиста ретко кад лети бива воде.

Кад заинтересован путник овим путем путује, само му се питање намеће: да ли је баш овде убијен био цар Урош, као што вели Du Fresne у својој историји (Historia Byzantina etc. Carolo du Fresne domino du Cange — Venetiis. M.DCC.XXIX p. 229) да га је краљ Вукашин убио буздоханом и као што, ослањајући се на Кантакузена, исти писац тврди, да је цар био у с. Шаренику у скопском округу закопан? — Говорећи (на стр. 230) о смрти Вукашиновој после битке на Марици Du Fresne вели да: Illius corpus ad sanctum Demetrium in Suscizam Rassiæ oppidum perlatum juxta Urosii regis postremi tumulum reconditum est. Исто вели и Мавро Орбини од речи до речи. Али на сва моја питања, има ли у овој околини село, плапина или буди какво место под именом Шареник, одговарали су ми да имена Шареник нигде у скопском округу нема. Ни село Говорливо није ми на питање одговорило, а село Малчиште (т. j. Мучиште) је са свим мучало. Казивања наведених писаца у колико су верна, у толико је чудније, како се није код мештана сачувало предање о томе: да је онде убијен и сахрањен цар Урош. Ја држим да је то због тога, што су савременици тог догађаја, застрашени тим немилим и несрећним случајем, морали ћутати за дуго па ни својој деци о томе не говорити, те је у течају извесног времена све то ишчезло, а на другом месту, где се чуло о томе, тамо се и сад тако прича и казује. Тако се исто десило и у време убиства царевића Димитрија у Русији. Док онде, где се убиство свршило, нико није смео о томе говорити, дотле се у удаљенијим крајевима јавно говорило. Па и краљ Марко као да је нашао за нужно

прећутати у то време име Уроша цара убијеног; због тога није га ни споменуо у натпису на сушичкој цркви.

На жалост и натпис на надгробној плочи краља Вукашина, која је у припрати, врло се тешко чита. Нисам ни ја могао боље од г. Срећковића прочитати га, осим у једној речи, коју је он прочитао „ѡ сльнцн", а она гласи „ѡ уловцн". Мишлења сам да је и она друга на две половине разбијена плоча, од белог мермера, која се налази у олтару, надгробна плоча цара Уроша. Једна њена половина од белог мермера, на коме је двоглави орао са два стојећа лава, окренута леђима к орлу, служи за подножје свештеника пред св. трапезом. Друга половина стоји такође у олтару под крстионицом, где ју је и г. Срећковић видео. Натписа нема, ваљада за то што се знало ко је под њом почивао и о коме је ваљало ћутати.

Г. Срећковић одвећ је тачно снимио натпис с једног одломка плоче, под којом је краљ Марко лежао (Гласник књ. XLVI.). Она је узидана у зиду нове кухине и заклоњена једним долапом, ваљада за то да се боље сачува. Правилно је такође снимио и онај натпис изнад јужних врата цркве унутра, па за то би излишно било да га овде опет наведем. —

Храм је овај обновио краљ Вукашин са краљицом Јеленом, са кћерима и са своја четири сина: краљем Марком, Андрејашем, Иванишем и Дмитром. (Година је избрисана). Манастиру пак положен је основ у 1345 години, као што је речено у натпису, „вь дни благовѣрнаго цара Стефана и христолюбиваго кралꙗ Влькашина и сврьши се вь дни благовѣрнаго и христолюбиваго кралꙗ Марка". Овај натпис изгледа као неверан или сумњив због тога, што по њему излази анахронизам царовања Душанова са краљевањем Вукашиновим. Али треба узети у обзир да је натпис о обновљењу храма стављен после смрти Душана († 1355 дек. 20) и Уроша (који се у натпису и не спомиње, ваљада из наведеног

узрока) и Вукашина († 1371 септ. 26) краљем Марком, по што је дакле Душан био краљем и царем, по што је Вукашин био на врхунцу своје славе и краљем, а кад је његов син Марко носио титулу краља.

У цркви св. Димитрија у Сушици особито обраћају пажњу гледаоца на себе свеци, који су намалани у цркви у наоколо. Сви они представљају галерију слика дома Немањића. Од других одликују се својом ношњом, која је достојна пажње. Сви су у дугачким доламама, низ које им виси по једна бела марама, као и у оних у матковској цркви Богородице. Велика је само жалост што су уништени натписи, те се не може ни један прочитати (1).

Г. Срећковић у поменутом Гласнику стр. 223 каже, да у северном црквеном зиду стоји наопачке узидан читав камен са натписом, који при свој његовој жељи није могао прочитати. Да је та плоча служила за надгробну неке знатне личности, она не би онде и то наопачке била узидана. Из самог натписа види се да није од таке вредности да се ко год око њега мучи. Он се састоји из пет врста, и ја износим оно што сам могао прочитати.

1. У првој врсти не може се ни једна реч разабрати.
2. . . . . викь . . . . мнꙋ
3. . . . . . . мн добродѣтелмн бысть

(1) На своме месту рекао сам, да је са г. Срећковићем путовао вредни игуман Петроније, који је и са мном путовао. Кад смо ушли у цркву, њему је изгледало много што шта ново, јер он онда није видео поменуте ликове чланова из куће Немањића, а сад их је видео. Први пут их није видео због тога, што су сви били вешто замазани, па је после или сам креч опао или, по што су бар натписи уништени, могла се она замаза скинути. Ко је све то учинио? Да ли Арнаути? Не; они знају само очи светитеља копати, а ово су учинили људи, који у бгарским букварима пишу да су Пирот, Лесковац, Врања, Скопље, Куманово, Тетово и Косово бгарске вароши, или њихови агенти. Боље би, може бити, цел постигли, да су онде намалали Асена или неког његовог претка, кад онде нема ни једне њихове задужбине. Међер су знали копати очи боље од Арнаута!

4. .... протита

5. Рече вѣтиа ... оу паметь..

То исто могу рећи и за ону плочу, која је узидана у једној старој кули, у скопском граду, покрај самог Вардара. До сад се држало да је овај натпис од велике важности, ваљда због тога што га нико није умео прочитати, па се мислило да је грчки или римски. Ево га:

„Маѧ .ıѳ. дне прѣстави се Стфань ҁовомь .... омирникь .... помѣноу .... нада .... стана ... поменоу .... и се гробь его ҁдѣ вь лѣто ҂ѕ.ѡ.н.г.“ (т. ј. 6853 = 1345).

У полуразрушеној цркви у с. Љуботену, које северозападно на 3 часа од Скопља одстоји, чита се премда и не потпуно овај натпис:

„Сьҁидѧ се си бжьствни храмь стаго великаго оца николи подвигомь и трѹдомь гже Єлени вь дьни Стефана краля Дѹшана (даље је избрисано и само се реч Ҁкеѵань види) вь лѣто ҂ѕ.ѡ.м.є.“ (т. ј. 6845 = 1337).

На зиду намалан је сâм Душан с круном на глави, у десној руци држи осмоконачни крст; до њега супруга му и млади цар Урош са круном на глави. Његово младо лице Арнаути су са свим покварили.

У с. Кучишту на 2 часа од Скопља северно налази се велики манастир св. Арханђела, али од старина није у њему остало, ни натписа, нити живописа.

У с. Гошљу, не далеко од Таора и Бадерског села на левој страни р. Пшиња налази се манастир св. Јована, а на десној страни исте види се манастир св. Богородице. Путујући туда преко Каплан-хана 1871 год. снимио сам натпис, који се у цркви св. Јована налази.

Хан (Reise von Belgrad nach Salonik 2 изд. стр. 162) вели да су му копију с поменутог натписа дали у Велесу и говорили му, да је ону цркву сазидао сâм цар Јустинијан! Натпис овај пак гласи овако:

„Иѕволенїемь ѡца поспѣшенїемь сина и свршенїемь стаго дха сїи храмь сьѕда се ѿ темель и подписа се трудомь и настоıанїемь своєю спенѕу(¹) бголюбиваго. епископа кирь иѡсифь келешького ѿ манастира Ѕографь. вь врѣме патрїарьствующего гда блаженѣишемоу и велереүеваго господина и вла прьви їюстинианї Охрида: кур Ѕосима. и при неүьстивом и үрномь црь солтань мехомет. тогда и гирить казеть бисть и бисть ктитори ѿ Рудникь(²) Їове. Неда. Нераньца. Продань. Степань. Васс. Ѹгринь. Данүета. Сара. .... В лѣто оть рождества хрва ҂а.х.о.“ (т. ј. 1670).

Голубински, (на стр. 134 у својој историји) указујући на овај натпис у путопису Хана (Reise ... 1. изд. стр. 240), у ком је споменут патријар Зосима, не може одредити годину зидања цркве, па вели: да би се могла тачно означити година, ако би се могло знати шта је оно гирить, који је био у оно време освојио Мухамет. Због тога је он ставио у списку архиепископа охридских Зосиму чак и пре Прохора (1523—1543) и односи га времену Мухамеда II-ог, међу тим он је живео у 1670 години за време Мухамеда IV-ог; јербо острво Крит (који се по турски зове Гирит) освојили су Турци у време Мухамеда 4-ог (1648—1687) у 1669 години. Према томе и година на натпису мора бити 1670, а не друга, премда се тешко чита. Изгледа као да је ҂аүо (т. ј. 1470). То није ү, но х, не 400, но 600. Натпис је по свој прилици стављен на годину дана после освојења Крита, по што је тек црква довршена била.

Толико за сад о старинама из скопског округа.

(¹) „Спенза“ — италијанска реч од „Spesa“, Spese — трошкове.

(²) Рудник је село близу манастира на ½ часа.

Неће бити с горега да овде изнесем једно писмо митрополита призренског Евсевија. Оно је важно тиме, што потврђује да је у Призрену био под овим именом митрополит после укинућа пећске патријаршије, а пре митрополита Јанићија. Осим тога, из њега се види, да је у Новом Брду било у његово време т. ј. на свршетку 18 столећа доста хришћана и неколико свештеника, у коме сада нема ни једне хришћанске душе, већ су сви мухамеданци. Писмо је писато у Приштини и гласи овако:

„Євсевїй бжїєю милостїю православнии митрополить призренскїи и косовски и проча.

Мѣрност наша пишетъ к мѣсто Ново бердо перкее саћеларїю Радокану и прочимъ сщенникамъ како видите сїе наше писмо тако да придете к намь у Прищину часъ пре и тако знайте и ино не сотворите. Октомврїа 17 у Прищину“. Године нема (1). Потпис је као обично код грчких владика увезан.

Кад сам године 1873 био у Новом Брду, било је онда 30 мухамеданских кућа. Арнаутин, који ми је село показивао, говорио ми је, да су се поарнаутили због околних Арнаута, с којима морају бити у додиру. Сами град је разрушен, а био је јако саграђен. Унутра је пуно камења, те се не може ништа распознати. Ту сам видео и оне велике од камена бомбе, које се употребљаваху у време одбране тврдиње и које су спуштали низ брдо из тврдиње у стан непријатеља. Зидови су наоколо сви здрави, а на зидовима унутра било је тераса у наоколо. У зиду на источној страни с поља узидан је велики крст из црвеног мермера, који смета ондашњим мусломанима, и они би га давно покварили, да су се могли до њега попети.

(1) Евсеније био је митрополитом призренским пре Јанићија и умрьо пре 1789 год., кад је већ новопазарски митрополит поменути Јанићије посећавао Призрен у звању привременог митрополита (види моји „Податци“ стр. 74).

Западно од села на 10 минута на висоравну виде се зидине велике цркве. Мени се чини да она није била ни довршена, него да су зидари зауставили зидање око кубета баш онда, кад је Новом Брду претила опасност од навале Турака. Друкчије изгледају остаци зидина разрушене цркве.

Даље к северо-западу од цркве на 1/4 часа виде се рупе, из којих су вадили сребро за ковање новаца.

Узгред саопштићу још неке белешке о бившем манастиру Војсиловици, који се налази на 3/4 часа северно од Грачанице, под планином Велетином. Још се познају трагови мале цркве, а не види се ни да је било онде каквих великих зграда.

У библиотеци призренске богословије чува се један стари триод из цркве св. Петке у с. Беревцу (у сиринићској жупи) и на њему стоје ове белешке:

Прва: „**Сїа стаа и дшеспасна книга ѕовом трїωдъ поклан манастира Коисиловнцє храмь рожствꙋ прѣстые бцє. и да никимъ нѣс ωемлюема ѿ сее бжїе цркви да нѣсть блсвно, и да мꙋ юс сꙋпрьникь мти бїа въ мѣсто милости и подписахь аѕь смѣренни Паисей своею рꙋкою лѣто ,ѕ.р.л.ѳ.**“ (т. ј. 7139 = 1631).

Друга: „**В лѣто** 1762 **га. Тогда же ωбрете се к цркви Градчаници. Понеже ωпꙋстевь монастирь Коисиловнца того ради да есть ѿ сега лѣта цркви Градчанской**“.

У селу Дворане (источно од Призрена на 3 часа, а северно од с. Мушутишта на 1/4 ч.) сачувао се у цркви (сад се налази у манастиру св. Тројице) пролог, у коме стоји и ова белешка односно оног војсиловичког манастира:

„**Писа се сїа книга въ лѣто ,ѕ.ѯ.и.** (т. ј. 7068 = 1560) **писахь сїю книгꙋ глюми прологь многогрѣшнїи монахь Пахомїе ꙋ манастирꙋ глюма Коисиловнца: и прилοжихь ю**

монастирꙋ стѣи и живоїначльнѥ и нераздѣлнимїє троице глѥма рѹсиница вь славословїє бꙋ и сп . . .".

На свршетку овог наставка мојих бележака одвећ ми је мило што могу саопштити још једну, по мом мишљењу одвећ важну белешку.

Управитељ овдашње богословије П. Костић, уређујући богословијску библиотеку, нашао је међу старим књигама један лист с једног тетројеванђеља, на коме стоји забележено име писца поменуте књиге и место, где је оно писато. Најважније је у белешци то, што се изближе означује предео **Гльбоуница**, који је цар Мануил Немањи поклонио. Она гласи овако:

„Слава сьврьшителю бꙋ вь вѣкы амїнь. Сїи сти и бжтвнїи тетроеѵгль хвѣхь ѹсть, сьписа мнꙍгогрѣшнїи Петрь. сщеннїкꙋ и попꙋ Марꙗкꙋ ѿ села Кꙍжницѣхь. вь храмѣ стго архїереа и чюдотворца хва Николи. въ земли рекомѣи Дльбоуницѣ. под горꙍмь рекомомь Чрьномь Горꙍмь. Вь врѣме и лѣто, егда изыде ѿ вышнꙗго и всѣхь творца и сьдѣтелꙗ и бга, заколенїе сьмрьтное, и срьпь рекомаа чюма. по лицꙋ вьсеи Дльбоуницѣ земли, и иныхь землꙗхь и поже чакы ꙗкоже пшеницꙋ. ти ради и азь грѣшнїи и недостоннїи и калнїи и брѣнїи и богатїи грѣхꙍмь паче числа песка мꙍрскаго, рабь їу хвь, рекомїеі Петрь. прїехь печать и дарь стго дха, сїи рѣчь чюмѣ трїи прицꙗь на тѣлѣ своюмь, югда бѣхь почеꙗ писати сты тетроеѵгль. И лежахь г мсце к неделю. а свѣгере. ре. дни. И пакы мастїю бга живаго млоѵющаго ме и прѣчстїе бце и стго ꙍца и чюдотворца хва Николы, и Геꙍргїа и Димїтрїа масть получихь и животь ꙍбрѣтохь и вьстахь ѿ болѣзньнаго ми ложа. и сьврьшихь стын и бжтвныи тетроеѵгль

по вьскренїю хвоу въ свѣтлй ҷє. м҃ца априлꙗ к҃ д҃нь. И пакы мли в'сь с҃щенникьскыи чин и книгоуїнскы. аще что азь грѣшнїи прѣгрѣшихь, а вы исправлꙗите га ради. и нась трудникшихсе ѡ семь ст҃ѣмь еѵг҃лїи поминаите и бл҃свите а не кльнете а вась б҃ь да бл҃свить всѣхь амїнь".

Судећи по оној болести; коју писац у наведеној белешци зове „**чюма**", и која је владала не само у Глбочици него и у другим пределима, могла би се одредити година, кад је та болест и у овим крајевима беснила и кад је тетројеванђеље било писато. Али, немајући за то јасних и позитивних података, ми ћемо другим начином пронаћи годину, у којој је оно тетројеванђеље написато. Пре свега ми имамо доказа да је ова књига писана пре 1713 године, као што се види из прибелешке, која је на противној страни листа невештом руком написана. Она гласи овако: „**И паки га** (т. j. јеванђеље) **купїи попь презвитерь Марко ѿ села Брнестаа за дванаесть грошахъ ва лето ҂з тишно** (тако) **.с.к. и .а."** (т. j. 7221 = 1713). Није писана ни касније 1658 године, јербо изнад ове наведене прибелешке стоји друга прибелешка писана; и ако је са свим побрисана, она гласи овако: „**Сие евђелие купи попь Димитрь из Дрьлака** (?) **ѡдь Ан-дреи** (?) **за к҃і гроша да зна како му платихь м҃ца мар'та въ лето ҂з.р. и .ѯ. и .ѕ."** (т. j. 7166 = 1658). Кад је тако, онда нам ваља тражити годину писања овог јеванђеља пре ове 1658 године.

Сам писац даје нам кључ, да пронађемо ону годину. Он у наведеној белешци каже, да је оно јеванђеље свршио „**по вьскре(се)нїю Христовоу въ свѣтли че[твртакь] месеца априлꙗ .к҃. д҃нь"** (20 дан). Дакле Ускрс (први дан пасхе) у тој години био је 16 априла. А ми знамо да је Ускрс овог дана (т. j. 16 априла) био или 1609 године или 1620-те. Због тога могло би се рећи да је у једној од ових двеју го-

дина писац „**Петрь**“ свршио јеванђеље, али правопис белешке даје нам право да кажемо, да је јеванђеље писано било још много пре, готово на једно столеће. Мишљења сам да је оно писано на свршетку прве половине 16-г столећа, по што се сравни правопис „Петра“ са правописом других писаца истог столећа. У течају означеног периода први дан Ускрса био 16-г априла, а четвртак 20 априла, 1536 године. Држим да је у о в о ј години оно јеванђеље писано.

У осталом, ако би оно јеванђеље било писато касније на пр. у 1587 години, кад је Ускрс такође био 16 априла и светли четвртак 20 априла, ипак наведена белешка важна је по својој садржини и намеће питање:

Где је била та **Д л ь б о у н и ц а п о д ь Ц р н о м ь Г о р о м**?

Већ је г. Новаковић у својој историјско-географској студији „Земљиште радње Немањине“ (Годишњица за 1877 год.) доказивао: да се предео **Д л ь б о у н и ц а** или **Г л ь б о у н и ц а** налази око Лесковца и држи да се и сами Лесковац тако звао, „као што нас“, вели г. Новаковић, „учи традиција коју је Хан забележио и у Reise von Belgrad nach Salonik, Wien 1861 (стр. 28) поред осталога каже: да је Лесковац своје име променио и да се пре звао D i b i f s c h t i z a“. Г. Новаковић, користећи се овом заиста важном белешком Хана, а и упоредивши села: Мирошевце, Вина, Горину, Радоницу и поток Сушицу са оним селима, која се спомињу у писму(¹) царице Милице, која је даровала манастиру св. Пантелеимона у св. Гори, он на другом месту и не тражи друге Глубочице.

(¹) У том писму (види Гласн. XXIV стр. 273) стоји: „**у Гльбоуници село Мирошевци с метохомь и с мегями и село Виниња с метохомь и с мегями и ѕабѣломь и мегя ѕабѣлоу томоу до рѣке Соушице и до радонинске мѣге**, а на стр. 274: **Юга приложи у Гльбоуници село Горнио и село Седларци**“.

Али из наведене белешке с тетројеванђеља види се, да се **Дльбочица** или **Гльбочица** налазила под Црном Гором. Да видимо нема ли села под тим именима, која се у писму царице Милице помињу, и око Црне Горе.

Осим Кожинца (чује се и Гошинце), које се налази између Црне Горе и Куманова ([1]), ми на карти видимо под Црном Гором северо-западно од Куманова и село Мирошевце. У кумановском округу има такође и село Винце (ваљда од с. Вања), у коме се родио призренски митрополит Захарије (1819—1830). Село Седларе налази се опет у границама кумановског округа. Цар Душан, прилажући 1349 год. цркви архиљевској „оу ȥемли жеглиговској" земље и баштине, споменуо је (види Mon. Serb. p. 143—144) и „селище Седларь" у оном пределу. Познато је да је Жеглигово било такође близу Црне Горе, а међу Скопљем и Кумановом. И поменуто у прибелешци (на јеванђељу) попа Марка село Бреста ([2]) налази се на граници Куманова и Скопља, близу села Гошинца и не далеко од села Станчића (у Црној Гори). Па и поток Сушички (Сушица) налази се у кумановском округу на граници скопског и кумановског округа и утиче у реку Пчињу. —

Све ово даје и нам право мислити и рећи, да је Гльбочица била у границама округа скопског, гиланског и врањског. Овај се предео састоји из равнице, која је заиста „дубоко укопана", као што Хан вели за своју Дубовштицу (стр. 142). И као за што не би могла Немањина Дльбочица бити много јужније од Лесковца? За што се не би могло рећи да је бар кумановски коритасти предео био Дльбочица, кад сад већ

([1]) У селу Гошинцу или Кожинцу има 40 кућа мухамеданских са развалинама цркве, ваљада св. Николе.

([2]) У селу Бреста има више од 150 кућа мухамеданских. Дели се на две махале: једна махала спада у гилански округ, а друга у скопски. Село Бреста граничи и са селима Шашаре, Летница и Дебеодб на североистоку од Скопља. —

знамо, да је она граничила са Црном Гором? — Осим тога и садашње Куманово није се много раније тако звало, него му је то скорашње име. Но, докле бољи зналци овог предмета још један пут озбиљно претресу питање о Дљбочици, ја се надам да ћу из ћутука (старих тефтера) дознати старо име Куманова (ако није то Жеглигово) или оног места што се сад Биљач-хан зове, и набавити још који доказ о томе, да је Дљбочица била много јужније од Лесковца, ако није довољан овај, који нам даје поменута белешка.

У Призрену на дан св. Саве.
1884 год.

ЈАСТРЕ́ВОВ.

ИЗ МОГА ПУТНИЧКОГ ЗАПИСНИКА.

. . . .

У моме путовању по Старој (правој) Србији и по Арбанији приметио сам да су Срби надгробне плоче са римским натписима употребљавали при зидању цркава; Турци пак уништавали све што је било српско; а Арнаути и Арнауташи (поарнаућени Власи и Срби) утамањивали једно и друго т. ј. и римско и српско. Али и опет се налази овде-онде, већином под земљом по који натпис који очекује стручне људе да га изнесу на јавност.

Путујући кад-кад по овдашњим крајевима, нисам пропустио да не препишем што ми је до руку дошло.

За сад у одговору на ваше пријатељско писмо од 31|10 1883. шаљем вам четири натписа из мога путничког записника — један талијанско-латински, један римски и два српска.

Натпис у с. Орошу у Мирдитији

Француски консул у Скадру, Хекар, у својој књизи „Haute Albanie", а после њега Вјет, такође француски консул у Скадру, у „Bulletin de la société de Géographie. Avril 1866, говорећи о Мирдитији да се у њој и сада налазе у Орошкој цркви утвари црквене као на прим. путир и крстови византијског стила и да има цркава, у којима се на зидовима чува византијски живопис, нијесу саопштили натпис који се налази на једном од онијех крстова, ваљда за то што им није испало за руком да га прочитају.

Заиста натпис не да се лако прочитати. Поп у Орошу захвалио ми је што сам му протумачио именовани натпис на крсту, премда и ја нисам две речи могао разумети.

Крст је у висини један лакат. Удешен је био тако да се могао стављати на дугачко дрво при ношењу литијâ. Сами је крст од дрвета у сребру окован, а познаје се да је био и позлаћен. Крст је осмоконачни са испупченим изображењем распетог Христа, а по крајевима виде се емблеми такође испупчени: за јеванђелиста Јована изнад Христа између речи: **ІОА ЄVАН** о р а о; за другог јеванђелиста са десне стрне — вô, а с леве стране изнад свеца т. ј. трећег јеванђелиста изрезано је: **MARCUS ЄVANGЄLIST.** Лик је четвртог јеванђелиста испупчен испод ногу Христа.

Натпис је на крсту следећи у готичним словима:

† 1447 A ДI 7 AGVS QUЄSTA ⊂() CROSI FЄCI † FARЄ † SINOR (†) POLO DVCHAGIN (†) IN TЄMPO † ДIPR? SIGЄIN? PIRO † ДVCHA † ЄMI † NICSA (†) AДAMOVIC † FЄCI

Ово читамо овако: 1447 anno die 7 agus questa crosi feci fare signor Polo Dukagin in tempo di .... Duka. E mi Nicsa Adamovic feci. —

Мирдитски попови држе да је овај крст као и друга два (од ових један се налази у с. Блиништу) без натписа — знаци православља, па због тога их и не употребљавају при служби и држе их само у ризници, премда је извесно да су Дукађинци били католичке вере пре 15 века.

Натпис у манастиру Тресквици

Путујући 1880 год. преко Прилипа посетих манастир Успења богородице — Трескавицу — задужбину српског краља Душана. Манастир лежи северно од Прилипа на $1^1/_2$ ч. у планини више града Краљевића Марка. Хрисовуљу овог манастира наштампао је у Гласнику кн. XI покојни Даничић (види такође Гласн. кн. XIII и XLI стр. 356—361).

Нећу се овде бавити описом манастира; само ћу саопштити један натпис, који, колико ми је познато, није још обелодањен. Он је изрезан на камену који је узидан у спољашњем северном зиду цркве.

Ево га од речи до речи:

:: ме̑ца генара : ѹспе
рабь бж҃и дабижи
вь : енохнарь : цр҃а
ѹроша : вьсесрьбь
скыѥ ҁемле : грьчь
скѥ : и поморьскѥ
вь ле^т^ : ѕ҃ : ѡ҃ : о҃ :
^д^еньта : еі :

т. је: месеца генара успе раб божји Дабижив енохијар цара Уроша све српске земље, грчке и поморске године 6870 — 1326 г. индикта 15.

Два натписа — један римски и други српски у с. Шушици.

Летос ове године посетио сам манастир св. Димитрија у Шушици у скопљанском округу.

Проф. Срећковић 1873 г. саопштио је у Гласнику књ. 46 стр. 223 један римски натпис који је изрезан на једној узиданој плочи, али га није верно преписао. Премда и ја нисам врло вешт римским натписима, ипак у моме препису више се може разумети смисао натписа него ли из преписа Срећковићева. Ево натписа:

M. AVRELIVS
MESTRANS VET
LEG VIII CL VII VI
XIT ANNIS LXXX
M. AVREL MES
TRANS EP (?)
PATRI ET FILI
O POSVIT

Ако није испало за руком г. Срећковићу да наведени натпис верно сними, ипак зато он је тачно снимио српски натпис који се налази у истој цркви т. ј. у задужбини Мрњавчевића.

Пошто је овај натпис г. Срећковић раније на јавност изнео (у Гласнику књ. 46 стр. 220), ја не бих нашао за умесно да га опет изнесем, да ми није за то дао повода г. Руварац, који именовани натпис увршћује међу натписе Милојевића (Гласник XLIX, стр. 39 „Прилошци к објашњењу извора српске историје") и као на такав није се хтео позвати у својој расправи о синовима краља Вукашина.

Истина је да је г. Милојевић као књижевник доста погрешио што је много измишљених натписа својим путописом читаоцима пружио, верујући својим дописницима, као што је ово обелоданио Величко Трпић Призренац у брошури „Ми-

лош С. Милојевић у Призрену и његовој околини“ Београд. 1880 г.; али о г. Срећковићу не може се тако што ни помислити, а још мање о реченом натпису. Изузимајући неколико правописних погрешака које су опет нехотично код њега испале, нема никаквих погрешака које би смисао квариле или изопачиле.

Натпис гласи овако од речи до речи:

Изволеннем ѿца и вопльщеннем сина и сьшествием стаго дха ѡбновисе сти пребожьствени храмь стаго велико мѹченика христова побѣдоносца и чудотворца димитрїа сь оусрьдиюмь и потщанїемь благовѣрнаго кралю Влкашина сь благовѣрние кралице Єлены и сь трѣв злюбленимь єю штерма и синомь благовѣрнымь кралемь Маркомь и Андреашемь Иванишемь и Димитром . . . єже монастирь начесе здати лѣто ҂sѡнг (т. ј. 6853 = 1345) **вь дни благовѣрнаго цара стефана и христолюбиваго кралю Влкашина сьврши се вь дни благовѣрнаго и христолюбиваго кралю марка.**

Овај натпис јасно сведочи да је краљ Вукашин имао четири сина. Осим Марка и Андрејаша споменутих у повељи Вукашиновој од 5 априла 1370 (Mon. Serb. p. 180) краљ Вукашин имао је још два сина — Иваниша и Димитра као што о томе сведочи и Мавро Орбини: Dopo la morte, вели он (p. 278), del Re Vucascino restarono quattro suoi figliuoli che furono Marco, Ivanisc, Andreasc et Mitrasc. Овај цитат читамо у истог Руварца (у истоме чланку стр. 38), али излази тако као да он сматра и речи Орбинија готово као ауторитет Милојевића.

Г. Срећковић само је погрешио у томе што је под оном сликом у јужној припрати с леве стране врата прочитао: **вь христа бога благовѣрни сннь прѣвысокаго кралю Вльклшина ктиторь марько** (стр. 220 Глас. 46); а међу тим

у место **ктиторь марько** прочитао сам, премда с трудом при помоћи истог игумана Петронија с којим је и г. Срећковић у Шушици био, **ктиторь ИВАНИШЬ.** И заиста овај Иванишь „намалан млад, леп, црномањаст, с округлом црном брадом и владичанском круном на глави, са свитком у једној руци“; а с десне стране намалан је краљ **Влкашинь** стар, сед, са натписом који се чита лако.

ЈАСТРЕБОВ.

ЈЕПИСКОПИЈЕ
ЗЕТСКА И ДАБАРСКА.

ОД

Н. Дучића

АРХИМАНДРИТА.

I.
ЗЕТСКА ЈЕПИСКОПИЈА.
Имена јепископа и митрополита, који су њоме управљали од 1220 до 1884 г.

---

1. Јепископија зетска, коју је св. Сава основао у првој четврти XIII. в.

Може се поуздано тврдити по старијем љетописима, листинама и ресултатима досадашњијех истраживања на пољу српске црквене историје, да је први архијепископ српски св. Сава установио зетску јепископију у првој четврти 13. в. на Превлаци, у манастиру св. арханђела Михаила.

Превлака је острвић у которском заливу по дно грбаљске и кртолске жупе.

На њу се доходи морем и сухијем, јер је с источне стране море са свијем плитко; те се може и пјешице прелазити (особито љети) по камењима, која су размјештена од обале до острвића на корак један од другога.

Прем да зими, кад море бјесни и нарасте, покрије то камење (скакала); па се тада може и с те стране довозити лађицом на Превлаку.

Простор између мора и високијех брда негда зетскијех, а сада црногорскијех од Новога до утока Бојане у море назива се у старијем листинама и љетописима у неким „**диоклитинское**", а у неким „**зетское поморие**".

Садашње име „Бока" (Boche di Cattaro) италијанско је; одомаћивши се у нашем народу од онога доба, од како су Мљечићи пружили своје грабљиве руке на Котор и остале градове у зетскоме Приморју.

Превлака је на лијепу мјесту у заливу которском и вазда је била знатна у грбаљској жупи.

На њој је био у старо доба један градић (castellum), који спомиње и поп Дукљанин у својој хроници (¹).

Остаци тога градића виде се и данас на Превлаци. А рушевине манастира св. арханђела Михаила јасно свједоче о својој негдашњој величини. Народ у Боци још јасније прича зли удес овога знаменитога манастира, за који веле митрополит црногорски Василије и Симо Милутиновић, сваки у својој историји Црне Горе, да га је сазидао српски првовјенчани краљ Стефан (²).

Међу тијем зна се, да је Немања I. узео св. арханђела Михаила за покровитеља својега дома. А св. првомученика Стефана за покровитеља српске државе.

Манастир се овај назива у старијем љетописима и листинама „**славни монастир**"; у неким „**архистратига**", а у неким „**архангела Михаила**".

И доиста је био у средњем вијеку чувен и славан у толикој мјери, да се име острва, на којем је, поред имена арханђела Михаила, није ни спомињало.

(¹) Post haec filii Zeghech, perpetrato frafricidio seu chomicidio, caeperunt dominari terram patre corum residente in culfo de Cattaro in loco, qui Frajectus dicitur, ubi castellum sibi construxerat et curiam Dr Crnčić, стр. 40

(²) Ист. Ц. г. митр. Василија Москова 1754. г. Ист. Ц г. Сима Милутиновић. Биоград 1835.

Само је у крмчији зетскога јепископа Неофита од 1262 год. споменуто уз име манастира и име мјеста: „**вь цркъкви архангела Михаила на мѣстѣ Иловицѣ**“(¹).

Мимогред ћу овдје споменути, како се нашло историка у наше доба, који су доказивали, да зетска јепископија није била на Превлаци(²). Али то нијесу могли доказати.

Полемика је о томе вођена; пера су ломљена; и битку су изгубили противници Превлаке; јер ни један доказ ни биљешку историчне вриједности нијесу могли изнијети у потврду, или барем за оснажење својега мишљења.

Управо ме то и потакло, да напишем ову расправу, тврдећи, да је заиста св. Сава српски подигао катедру зетске српске јепископије у манастиру св. арханђела Михаила на Превлаци.

Доказе сам за то цртао из овијех извора:

1. Pamatku. Шафарик 1851 год. Праг. На 59 стр. „**втораго епископа поставлиють оу Зете діоклитїнскомь поморїоу вь храмѣ архїстратїга Михаила**“.

2. Monum S. Миклошић 1853 г. Беч. На 50 стр. запис у цркви св. Петра и Павла у селу Богдашићу у околини которској, коју је сазидао зетски јепископ Неофит 1269 г. Између осталога стоји: „**създахь храмь сиї вь юбласть светаго Михаила**“.

3. Животи краљева и архијепископа српских. Даничић 1861 г. Биоград. На 304 стр. „**Євстатиѥ бысть ѥпи-**

(¹) Григор. стр. 182 и 183. В. Јагић Star. k. VI. Загреб 1874 г.

(²) Да је зетска јепископија била на Превлаци тврдили су: г. јепископ Г. Петрановић, шемат. јепарх. бококот. и дубров. 1874 г. писац ове расправе у 41 и 48 Гласн. срп. уч. друштва. Голубински је само констатовао да је на Превлаци. Крат. очер. и т. д. Москва 1871 г. стр. 466. Тако и г. С. Новаковић Срп. Обл. X. и XII. в.

Против: г. И. Јастребов 48 Глас. г. Св. Никетић, Сион 1874. стр. 24 и неки писац под „S“ у брошури „Crkva katolička i vjeroispovjedanije istočno“ Zagreb 1875 г.

скопь славнаго монастира арьхангела Михаила вь странѣ ꙁетсцѣи; тоу бо и прьвѣє приѥть инишьскыи обраꙁь“.

4. Monum. spect. histor. slavor. meridion. v. I.

У повељи, која се ту находи, дужда мљетачкога од 10 маја 1309 г. а упућена мљетачким консулима у Котор за нахнаду штете, коју су имале двије мљетачке куће, кад им се сломио брод у Приморју.

Ту се вели између осталога и ово: „de casa Contareno et de casa Barbo, quorum fuit galea cum mercationibus que passafuit naufragium super Catarum“.

За исплату штете учињена је погодба „cum episcopo sankti Mehaelis“, стр. 239—240. Загреб 1868 г.

5. Гласник XIII. срп. учен. др. стр. 368 „Item dechiaremo che per li confini de Cataro a quelli del metropoliti e dela Zupa de san Michiel“.

6. Историја Црне Горе митрополита Василија, Москва 1754. г. Сима Милутиновића. Биоград 1835. г.

7. Историчко-ђеографска студија др-а К. Јиречека „Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien“, Праг 1878 г. На 21. стр. „Als locus Trajectus (= Prevlaka) in culfo de Cataro; — Hoch die Fürsten aus der Dynastie Balšas pflegten 1360—1390 Sowohl in St. Michael von Prevlaka; — Resprondere Metropolito s. Michaelis non dando ci aliduid de blado — And 1366 od san. Michel in lo golfo de Cattaro“.

8. Крмчија иловичка, или превлачка од 1262 г., писана зетском јепископу Неофиту „**вь црькви арьханьгела Михаила на мѣстѣ Иловицѣ**“ (1).

---

(1) Григоров. стр. 182 и 183.

Има још извора, које бих могао овдје навести; али не находим за потребно.

На питање, где је „Иловица“? ја не бих за сада знао да одговорим друго, него да изнесем претпоставку, да је на Превлаци, и то оно мјесто, где је био сазидан манастир; које је, као и име „Превлака“, у засјенку поред имена манастира.

У животопису св. Саве српскога који је превео с руског покојни Д. Нешић, професор биоградске богословије, у „Гласнику“ VIII. стр. 185 споменут је „Дреп;“ — код цркве архангела Михаила близу „Дрепа“.

И за „Иловицу“ и „Дреп“ дознаје се само по записима, који се находе у Русији. Иначе: ни у српскијем књижевнијем старинама; ни у актима млетачке архиве, колико се до сада зна; ни у старијем ђеографијама; ни у нашем народу нема тијех имена. Нема их ни у Даничићеву рјечнику из књ. старина.

Док критика не раскрсти с тијем именима, ја се нијесам много на њих обзирао; јер ни за длаку не сметају, да се по споменутијем изворима одреди најстарије мјесто зетске јепископије од св. Саве.

Ове би наводе најбоље потврдили записи, којих је, јамачно, било на Превлаци, а може бити, да их има и сада на њој у земљи и међу развалинама.

До сада је нађен на комаду гробне плоче само један запис с ћирилицом; наводећи га овдје по снимку, који се находи у српској народној библиотеци № 388, а поклонио га не давно г. Ст. Новаковић.

Запис је врло замршен, и Новаковић се, као признати стручњак, трудио, да га размрси. Рус Качановски, путујући по јужнословенским земљама ради књижевне и научне сврхе, читао је такође превлачки запис. Његово је читање штампано у „шематисму јепархије бококоторске и дубр. за 1882

г. стр. 34. Читање је Новаковићево поузданије, разликујући се у неким ријечима од читања Качановскога.

Износећи овдје тај непотпуни запис (који се за сада није могао боље прочитати) по споменутом снимку, и који није у свему тачан; дужан сам да изјавим за њ лијепу захвалност г. Ст. Новаковићу.

„Г... лежи племенити гнь Гȣрашь ȣнȣкь Стефана цара Ȣроша краȣ... (не могу да се прочитају 3 слова) бы ȣ цара ȣ Стѣпана трети (ове су три ријечи у Новаковића неразмрсене) витезь ȣписа се и прѣстави се мца спбра. .є. дьнь“.

Овај сам запис навео овдје само за то, да се види, како их је било на Превлаци.

По свој прилици овај је Ђураш из оне властеоске породице у Зети, која се звала „Ђурашевићи“ и о којој је г. архим. Руварац расправљао у XLVII. Глас. срп. уч. друштва стр. 206—212.

Да је катедра зетске, српске јепископије била на Превлаци у манастиру св. арханђела Михаила, то се довољно види из горњих навода.

С овијем смо питањем, дакле, готови и на чисто. — Али одмах за овијем излази једно друго: кад је та катедра премјештена с Превлаке у унутрашњост Зете?

У домаћим љетописима до сада се није нашло о томе ништа забиљежено; те се за сада још не може тачно одредити година њезина премјештаја.

Међу тијем зна се, да је већ није било на Превлаци 1455 г. А манастир је св. арханђела Михаила и тада још служио.

За ово се находи потврде у повељи мљетачкога дужда Франа Фоскори од 22. маја 1455 г. по Фарлату и Колетију, у којој се заповиједа знезу которском по молби бискупа

которског Бернарда да настоји, како би православни становници округа которскога давали доходак бискупу и клиру католичком у Котору онако исто, као што су давали митрополиту „шизматичком“.

Под овијем се разумије зетски православни митрополит.

Ту се набрајају српске цркве и опћине ове: св. Михаила и св Марије на Превлаци; св. Петра у Богдашићима; св. Александра у Љешковићима; св. Луке и св. Николе у Луштици; и свијех осталијех цркава, и црквица, које је митрополит „шизматички“ имао под својом влашћу у Которском заливу (1).

Према овоме могло би се претпостављати, да је премјештена у првој четврти 15., ако није још и раније на крају 14. в.

Послије смрти цара Уроша нови зетски владаоци, Балшићи, били су у великом непријатељству с Которанима најприје због међусобнијех задјевица, послије, што су се подвргавали под заштиту хрватско-угарскога краља Људевита I; (2) за тијем под Твртка краља босанскога за кратко вријеме; и најпослије под млетачку републику; који су обично били под заштитом српскијех владалаца.

Балшићи су још 1369 г. завојштили на Котор и немилице опустошили његову околину.

Зна се, да је по смрти цара Уроша сналазила несрећа за несрећом српску царевину: с једне стране Турци, с друге Млечићи, с треће Маџари освајали су комад по комад српске земље. Република је већ била освојила у 15. в. неке градове и жупе у Приморју зетском: нешто оружјем; нешто уговорима; а нешто подмићивањем и поткупљивањем слабијих и себичнијих великаша!

(1) Српскодалм. магаз. за 1849 г. стр. 167 171.
(2) Rad jugosl. akad. k. II. стр. 92.

У таким мучним приликама и честијем промјенама пријатељства у непријатељство између: Балшића, Которана и републике мљетачке, а доцније и Црнојевића; није могао ни зетски српски митрополит остати даље на Превлаци, којега мљетачка република називи „шизматиком"! Морао је, дакле, премјестити своју катедру у унутрашњост зетске државе онамо гдје је још била своја и независна.

Еле, нешто сужавање зетске државе, нешто дивљи ратови између: Балшића, Которана и мљетачке републике; а нешто и вјерска нетрпљивост; — узроци су, што је српска владичанска катедра премјештена с Превлаке у унутрашњост Зете.

У времену црнијех дана српске историје између друге половине 15 и прве 16. в. находи се срушен славни манастир св. арханђела Михаила на Превляци!

По опћем и живом предању народном у Боци мисли се, да је неки Друшко Которанин — по наговору и миту которске и мљетачке латинштине — отровао 72. калуђера на Превлаци.

Ну, ко је срушио манастир св. арханђела Михаила, и јесу ли, заиста, отровани калуђери у њему, о томе домаћи суврөмени љетописи ништа не говоре.

А оно, што је о томе споменуо Симо Милутиновић у историји Црне Горе([1]), то је, по мојему мишљењу, узео из народнога предања у Боци и Црној Гори.

Манастир је на Превлаци срушен у оном добу, кад но су се прегонили и крвили Турци и Мљечићи око освајања затскога и травунскога Приморја, и кад но су кадије турске судиле у Рисњу и Новом.

С тога питање, ко је срушио српски манастир св. арханђела Михаила на Превлаци? остаје још исторички нерасвијетљено и неријешено.

([1]) Ист. Црне Горе. Сима Милутиновић, стр. 12.

Мљечићи су више пута били притијешњавани од Турака у: 15, 16, 17 и 18 в.; па су се, наравно, старали, да Зећане поред свијех неправда, које су ми чинили, имају уза се у ратовању против Турака.

То је био најјачи узрок, што је Црна Гора могла дуго да одржи под својом влашћу у Приморју: Брајиће, Поборе, Маине и један дио простора, између граница которскијех и будванскијех до мора(¹); а црквену јурисдикцију у цијелом Приморју управо до времена францеске окупације 1806—1814. г. А од поменутијех опћина остали су по неки дијелови под црногорском влашћу до 1338 г.

Овдје би ваљало показати, у који је манастир у унутрашњости Зете пренесена митрополитска катедра (²) с Превлаке: или у св. Николе на острву Врањини у Блату скадарском? или у Пречисте у Крајини која је између Блата, Црнице, Приморја барскога и Скадра? или у св. Николе у Брчелима у црмничкој нахији, гдје су Балшићи имали један свој двор?

У крисовуљи Балше Ђурђевића од 1417 г., која се чува на Цетињу, а објавио сам је 1870. г. у „Гласнику XXVII. стр. 190 и 191; кад се у њу дубље погледа, назире се, да је катедра зетскијех митрополита била у манастиру Пречисте у Крајини за вријеме Балшића. То је и г. Јастребов опазио, што се може видјети у XLVIII. „Гласнику“.

Манастир је Пречисте један између најстаријих српскијех манастира. У њему су били сахрањени српски „краљ“ св. Владимир и „краљица“ Косара.

(¹) Хрисовуља Црнојевића на Цетињу, Ист. Црне Горе С. Милутиновића стр. 10—13.

(²) Кад но је силни Душан уздигао српску архијепископију на патријаршију 1346 г. тада је важније српске јепископије уздигао на митрополије; с тога се и ова послије 1346. г. не спомиње „јепископија“, него „митрополија“.

По уговору између великога војводе Стефана Црнојевића и Ивана Болани, мљетачкога начелника у Скадру од 1455. г., који је склопљен на Врањини, такође се може држати, да је била у споменутој Крајини. Ту се, између осталога вели: perchie quello bitropoliti de Craina el se chiama bitropoliti de Xenta(¹).

Осим тога у овоме се уговору признаје зетскијем митрополитима црквена јурисдикција над црквама и свештенством православним у Крајини под мљетачком влашћу.

Послије овога уговора врањинскога није прошло много година, а Турци отму и Крајину од Млечића. Тада је катедра митрополитска премјештена из Крајине у манастир св. Николе на Врањини за кратко вријеме.

Митрополити се зетски нијесу одрекли црквенијех права у цијелом Приморју ни онда, кад но је потпало под власт републике мљетачке, и, кад но су се повукли у унутрашњост Зете.

Ну, видјели смо, да неке српске жупе и опћене у Приморју никад нијесу са свијем потпале под мљетачку републику. —. А зна се опет с друге стране, да су Балшићи и послије њих Црнојевићи имали своја солила у грбаљској жупи, до краја 15. в., и онда, кад су били: Котор, Будва и неке опћине у Приморју са свијем под мљетачком влашћу.

Кад су Турци освојили и Крајину између: Скадра, Блата, Црмнице и мора, тада је Жабљак био Црнојевића пријестоница недалеко од Врањине, која је била под њиховом влашћу, док и Жабљак.

Онда, кад је Иван Црнојевић био нагнат навалом и силом турском, да напусти најпослије и Жабљак, преселивши се у градић Обод, у садашњу Црнојевића ријеку, прешли су

(¹) Acta archiv. ven. v. II. p. 456.

с њим на Обод у метох св. Николе врањинскога тадашњи митрополит зетски Висарион и јепископ Вавила 1482 (1).

За тијем је Иван Црнојевић сазидао на Цетињу себи двор, а митрополиту манастир св. Богородице; гдје су се и један и други населили 1485. г.

На Цетињу су оба умрли и сахрањени.

Иванов отац и мати: Стефан и Марија сахрањени су у богородичиној цркви на Кому у Блату скадарском између Жабљака и Врањине, који је под црногорском влашћу.

На Кому је био мали манастир, задужбина Стевана Црнојевића. За вријеме турске владавине запустио је, а црква је служила околном народу.

У рату између Црне Горе и Турске 1862. г. Турци су запалили цркву на Кому. Кад је послије рата 1863. г. поправљена и освећена, тада је писац овијех редака био у њој.

Црква је врло мала. У њој су 4 гроба један до другога равни с патосом. И та 4 гроба заузели су готово сву ширину цркве. Крајни су гробови: с десне стране Стефанов; а с лијеве Маријин с натписима, међу њима су два гроба без натписа.

На Стефанову гробу: „**Сїа плоча деспота: Степана воеводе Мулѣша Црноевнћа**“.

На Маријину гробу: „**Сїа плоча госпоге Маре**“.

Из првога се записа дознаје, да је Стефан био „деспот“, и да се звао „Муљеш Црнојевић“.

По пошљедњем премјештају зетскога митрополита, ласно се могу разумјети и они — с Пр̓евлаке и из Крајине. Јер, као год што су се зетски владаоци повлачили испред силе и поплаве турске и мљетачке у унутрашњост сужене зетске државе, док су се најпослије зауставили на Цетињу под Ловћеном међу брдима и стијенама; тако су се и митрополити

(1) Хрисов. Ив. Црнојевића на Цетињу од 1485. г.

зетски премјештали, да би се одржала поред државне и српска црквена независност.

Већ сам споменуо, како су зетски митрополити и по пресељењу с Превлаке задржали помоћу зетскијех владалаца црквена права у Приморју.

Та су права одржали и онда, пошто су се на Цетиње премјестили.

Находи се потврде, да су така права имали и у оном дијелу Зете, што је потпадао под турску власт; прем да с прекидањем, чак до доба владике Данила Његоша.

У синђелији Даниловој, коју му је дао патријарах српски Арсеније названи „Црнојевић“ (¹) кад га је завладичио 1700. год. — набрајају се: мјеста, градови, опћине и племена у опсегу цетињске миторполије у сва три политична дијела.

„Поставихомь его въ боголюбственномь степени архьїеренском да въспріиметь више имѣну їепархїю глаголю скеньдерїнскую, въ нѣниже именуют се мѣста сїа, ркее: Црна Гора, и племѣ Грьбаль, Паштроевиће, Кртоли, Лушица и градъ Баръ, градъ Скадарь и градъ Ȣцинь и градъ Подгорица и Жабьлюкъ, и въ племе Ȥета и Кѵчи, Васоевиће, Братоножиће, Пиперп и Белопавлићи“ (²).

У ове све градове и племена није било слободно доходити црногорскијем митрополитима; него су доходили: или рашки или призренски.

А послије 1704. г. та су права црногорскијем митрополитима са свијем закраћена и у ономе дијелу Зете под тур-

(¹) Овај је патријарах родом из Бајица с Цетиња; али није од племена Црнојевића, јер од краја 15. в. није било ни једнога Црнојевића у Црној Гори. Они су се одселили у Мљетке и изумрли у Италији прије него се и родио Арсеније, који је узео презиме „Црнојевић“ с рачуном, да добије већу важност у народу.

(²) Ист. Црне Горе Сима Милутиновић. стр. 31.

ском влашћу, где су дотле смјели долазити; због покоља потурица у Црној Гори и честијех ратова између ње и Турске. — А поглавито, што се Црна Гора тада први пут удружила с Русијом, која је грдне ране задавала Турској.

А у оном дијелу, што је био под мљетачком влашћу, задржали су, као што сам споменуо, црквену јурисдикцију уз пркос свијем тешкоћама, које су имали да савлађују, све до 1808. г.

За ово се находи потврде:

а). У уговору између Ђурђа Бранковића (намјесника деспота Стефана Лазаревића у Зети) и мљетачке републике 1426. год.

„Item havemo dechiarido chel Metropoliti habia le soe jurisdicione usanze per tute le giexie, a la fede schiava, cussi in lo lago como in l'altro paise de la prefata signoria, cussi como have in el tempo del signor Zorzi Strazimir e de misser Balsa" (1).

б). У уговору врањинском између Стефана Црнојевића и мљетачког начелника у Скадру Болани 1455. г.

„..... et volemo de quele non poder esser arsivescovo Latin in Craina noma desse messo Mitropoliti de la fede Sciava" (2).

в). У декрету дужда мљетачкога Ј. Корнера, који је дат митрополиту Данилу Његошу 4. јуна 1718. г.

„На нову представку јепископа Данила одлучено је у сенату, да поменутом јепископу цетињском и скендеријском и његовијем пошљедницима остаје потврђена његова јурисдикција, да је поданицима закона грчко-српскога,

(1) Acta archivi veneti II. p. 265.
(2) Ibid. p. 455 и 456.

који су у његовој јепархији, како старе, тако и нове наше владе, допуштено признавати горје поменутога за својега јепископа“ (1). И

г). Што је фактично ова јурисдикција црногорскијех митрополита трајала, као што рекох, до 1808. г.

А те године и француске окупације у Боци Наполеон I. — да би истиснуо црквену власт из Боке црногорскијех митрополита — установи декретом од 19. септембра православну јепископију за Далмацију и Боку, на коју је постављен Венедикт Краљевић, који је оставио ружно име, због уније у Далмацији и умрьо у Мљетцима.

Ово је учинио, пошто никако није могао да задобије за своје планове митрополита црногорскога Петра I.

Кад је доцније 1814. г. Бока опет потпала под аустриску власт, то, што је Наполеон уредио дотичне цркве, остало је непромјењено.

На тај начин, прешавши Бока под црквену власт нове далматијске јепископије, ређали су се архимандрити викари(2) православнијех јепископа далматинскијех и бокељскијех до 1870. год.

А те је године по настојању вриједнијех Срба бокељскијех, одобрењу православне црквене власти по прописима канона и царском потврдом установљена нова српска јепископија за Боку и Дубровник одјелито од далматијске с катедром у Котору.

Године 1871. наименован је за јепископа ове нове јепархије архимандрит и члан конзисторије задарске г. Герасим Петрановић. Управу је примио 23. декембра 1872; а завладичен је 9. маја 1884. г.

Тако је, дакле, сада стара зетска јепископија, коју је св. Сава српски установио прије 664. г. подијељена на троје.

(1) Историја Црне горе Л. Милаковића стр. 130.

(2) Шемат. прав. јепарх. бококот. и дубр. за 1874. г.

Један дио независан с продужењем под цетињском митрополијом у црногорској држави. Други под призренском митрополијом зависан (послије укинућа српске пећске патријаршије) од цариградске патријаршије у турској држави. Трећи од 1808. до 1874. г. под далматијском јепископијом; а отада је под новом боко-которском и дубровачком у аустријској држави.

Што се тиче уређења: манастира, цркава, поповина, духовнијех судова, свештенства оба реда и њихове образованости; може се споменути са задовољством само нова бокељска јепархија: а за то припада сва хвала ученом и родољубном јепископу боко-которском и дубровачком г. Герасиму Петрановићу.

Он је за 10 год. неуморнога рада уредио своју јепархију тако, да може бити углед свијем српскијем јепископијама и митрополијама.

2. Имена зетскијех јепископа и митрополита од 1220. до 1884. год.

Овдје ћу да покушам, и колико се може, у хронолошком реду поређам имена јепископа и митроплита, који су зетском, најприје јепископијом, позније митрополијом управљали од њезина постанка до данас.

Прем да се и ту находи много празнине; јер готово за цио 14. в. не нађох, поред све добре воље и нештеђенога труда, ни једно име онијех јепископа и митрополита, који су се у томе за српску цркву знаменитом вијеку ређали на тој катедри.

А и 15. је в. већином празан.

Ако се у даљем истраживању пронађу имена јепископа и митрополита зетскијех из ова 2 в., ласно ће се уврстити на своја мјеста међу остала имена.

Може се рећи, да је потпун број митрополита од 1485 г. до данас; а то је од онога доба, кад је пренесена зетска митрополијска катедра на Цетиње.

Ваља ми споменути још и то, да у нйз јепископа и митрополита зетскијех нијесам узео ни једно име из тројичанскога требника из Пјеваља, која су обједодањена у XXIX. „Гласнику" стр. 145 и 146; за то, што су, по мојему мишљењу, испреметана и исторички непоуздана.

У потврду овога, што рекох, доста ће бити, да наведем из њега овај примјер: за јепископију захумску на првом је мјесту јепископ „Иларије"; а за зетску „Герман"! — Међу тијем зна се утврдо, да је „Иларион" био први јепископ зетски, којега је св. Сава српски завладичио, а не „Герман".

По што се критички боље разбере и освијетли тројичански требник и имена владика у њему, узеће се, може бити, и из њега које име у овај нйз имена.

А ја овдје износим само она имена јепископа и митрополита, која су исторички са свијем вјерна.

Превлака.

1. Иларион спомиње се . . . . 1233 г.
2. Неофит „ „ . . . 1262 и 1269 „
3. Јевстатије „ „ око . . . . . . 1275 „
4. Јован „ „ . . . . 1292 „
5. Михаило „ „ . . . 1305 и 1313 „

Крајина.

6. Арсеније . . . . 1417 г.
7. Јосиф . . . . 1453 „

Врањина и Цетиње.

8. Висарион . . . . 1482 и 1485 г.
9. Вавила . . . . 1493 „

10. Герман	— ([1])	г.
11. Павб	—	„
12. Василије	—	„
13. Никодим	—	„
14. Ромил	1551	„
15. Пахомије	1568	„
16. Венијамин	1582	„
17. Руфим	1631 ([2])	г.
18. Мордарије	1659	„
19. Руфим	1675	„
20. Василије	—	„
21. Висарион Бајица	1685	„
22. Сава Очинић	1697	„
23. Данило Његош	1700	„
24. Сава „	1735	„
25. Василије „	1750	„
26. Сава (опет) „	1766 ([3])	г.
27. Петар I. Његош	1785	г.
28. Петар II. „	1833	„
29. Никанор (Далматинац)	1858	„
30. Иларион Рогановић	1863	„
31. Висарион Љубиша (сад.)	1882	„

Котор.

32. Герасим Петрановић садашњи	1874	„

([1]) Митрополити од Германа до Саве Очинића узети су из Милаковића Ист. Црне Горе; а находе се записани у цетињском љетопису.

([2]) Спомиње се у једном запису: „Єпискона чръногорскаго и приморскаго кѵр Роукима . . . на Цетинѥ 1608. г.“ Даничић у Radu jugosl. akad. k. I. стр. 178.

([3]) Био је и Арсеније Пламенац владика кратко вријеме за живота митрополита Саве као помоћник.

II.

ДАБАРСКА ЈЕПИСКОПИЈА,

коју је св. Сава установио у првој четврти 13. в.

Кад сам прије 10 г. нешто укратко расправљао у XLII. Гласнику срп. уч. друштва између осталога и о дабарској јепископији, коју је св. Сава установио, имао сам на уму поглавито, да докажем, како није била у херцеговачком Дабру поред оне у Захумљу (¹).

Тијем сам хтио, да исправим неке писце и грјешке у учебницима црквене историје за богословију и средње школе у Србији, по којима се погрјешно учи, како је св. Сава основао једну јепископију у Херцеговини; другу у Захумљу! (²).

Доказавши, да није била у херцеговачком Дабру, ваљало је дакле тражити други — и у њему манастир св. Николе с владичанском катедром.

Ну, како по српскијем земљама има више Дабара, било је, па је још и сада, врло трудно изнаћи, гдје је онај, — у којем је св. Сава установио јепископију у првој четврти 13. века.

Колико ми је познато први је троношки љетописац напоменуо у својему љетопису, прем да a priori, да је столица те јепископије била „въ Дабрехъ“ у вишеградској нахији (³). Ова је његова напомена остала мртво слово на хартији; јер историци домаћи и иностранi нијесу озбиљно свртали

(¹) „Гласник“ XLII. стр. 167, 185.

(²) Историја цркве старозаветне и новов. за богословију. Београд 1853 и 1856. г. стр. 111. „Столице српски архијереја биле су: 1. у Захолмији (Ерцеговина); 2. у Стону (Приморје). — А у историји цркв. за средње школе ове исте грјешке с једном више —: „у Стону диоклитиском“! — ?

(³) Гласник V. стр. 37.

на њу своју пажњу. Хоће ли та непажња бити оправдана, показаће најпослије резултати озбиљног научног истраживања, откопавања старина и тачан опис Добруна.

Међу тијем, док учени Рус, покојни Гиљфердинг није написао неколико редака о Добруну у својијем путнијем биљешкама 1857. г. ([1]), дотле се мало што о њему знало.

У Добруну је била стара варош на рјечици Рзаву и потоку Добруну, од које се и сада лијепо виде кућни темељи и распознају правци улица; а више ње на брду развалине старога града (forteresse). Град је срушен и варош запустјела у доба турске владавине у Босни. Нова добрунска насеобина, вели Гиљфердинг прије 25 г., броји: 20 кућа турскијех и 2 српске. Ту је и српска црква, у којој се служи литурђија три пута годишње. Била је порушена, па су је околни Срби обновили 1822. г. Црква није велика; и слави Госпођиндан 15. августа.

Ово се потврђује и у чланку г. Руварца „О пећ. патр.“ Гласник XXIII. стр. 248 — **„вь дар светѣи богородици добрѹнистѣи вь лѣто** 7123 = 1614.

По предању, које је сачувано у народу оне околине, стару је цркву добрунску сазидао Вукан, жупан; али се не зна, које године. Гиљфердинг ништа не помиње о какву манастиру у Добруну. А у предговору Вукова првога рјечника од 1818. г. стоји на страни XIX по беочинском поменику изријеком манастир „Добрун“. Тома Ковачевић такође вели у своједу опису Босне, да је у Добруну у вишеградској нахији био манастир православни ([2]). По ономе, што се до сада зна, може се држати, да је у Добруну био манастир мимо оне цркве, у којој се сада служи; чије ће се развалине првијем озбиљнијем истраживањем и откопавањем наћи.

([1]) Бос. Хер. и Стар. С. С. Петер. 1859. стр. 106—113.

([2]) Опис Босне и Херц. Т. Ковачевић. Беогр. 1865. г. стр. 64.

Изузевши, дакле, троношки љетопис и оно, што је недавно писао опће поштовани дабробосански митрополит г. С. Косановић, до сада се није нашло позитивнијех доказа ни потврде, да је столица дабарске јепископије била у Добруну. Само је изнађено и може се сматрати за доказано, да су дабарски јепископи (позније митрополити) постали босански, по што су Турци освојили Босну, настанивши се са свијем у Сарајеву. То се јасно види и потврђује на измаку 16. и почетком 17. в.

На овоме се основу почело изводити и разложно доказивати да је дабарска јепископија од својега постанка била до Босне.

Ово иде са свијем у прилог троношком љетопису и мишљењу г. митрополита Косановића за мјесто дабарске владичанске столице у Добруну.

Поред све празнине и оскудице дата и позитивнијех доказа не би требало овлаш прелазити преко Добруна, те старе српске вароши, гдје, јамачно, леже затрпане многе старине још неистражене и неописане; међу којима ће се наћи и манастир, који се спомиње.

Ја сам с пажњом пребрао домаће старе листине; прочитао љетописе; разгледао старе и нове ђеографије и карте; завирио и у друге домаће и иностране изворе и писце, за које сам мислио, да би могли припомоћи, да се нађе мјесто дабарске владичанске столице; па га не нађох.

Тражио сам га у српскијем класичнијем долинама: ибарској и лимској; тражио га на земљишту између те двије долине; тражио по Косову и око њега; па ми није пошло за руком ни 1875. г. ни доцније да га нађем.

Најпослије сам пренио поменуте године истраживања из средишта старе српске државе у арбанашки „Дьбьрь“, а онамо тражио српску дабарску јепископију.

Ради објашњења укратко ћу напоменути, шта ме прије 10 г. навело на то.

По што сам, као што рекох, пренио истраживање у охридски Дабар, дуго сам се колебао, хоћу ли се зауставити на земљишту, које није било под влашћу првовјенчанога краља српскога онда, кад је св. Сава оснивао јепископије у српској држави. Међу тијем даде ми професор Милош С. Милојевић један запис с тврђењем, да је исписан са зида изнад црквенијех врата унутра у запустјелом манастиру св. Николе и јепископије дабарске, који је на путу између Охрида и Дибре.

У запису се находи, као наручено, све оно, што сам тражио за расправу, и, што тврди, да је у томе арбанашком Дабру основао св. Сава јепископију.

Поред свега настајања, не нашавши позитивнијех доказа за мјесто дабарске јепископије, разумије се само по себи да ме је тај запис обрадовао. Толико већма што је из руку професора, који се такође бави истраживањима и писањем српске старе и средовјечне историје. Уврстивши га у своју поменуту расправу штампан је од ријечи до ријечи у XLII. „Гласнику“ стр. 182.

Немајући разлога да не вјерујем г. Милојевићу, који је путовао по Старој Србији ради прикупљања грађе за српску историју и етнографију; ни да сматрам његов запис сумњив, који носи на себи и карактер српскога књижевног језика и правописа из XIV. в.: са свијем је појмљиво, што сам тада по њему и увјеравању Милојевићеву тврдио, да је српска дабарска јепископија у арбанашком Дабру.

Ја сам тада вјеровао у истинитост тога записа толико, да сам сматрао за сувишно даље истраживање и разбирање: је ли наш св. Сава имао право, да установи српску јепископију у охридском Дабру, који је тада био под грчком државном влашћу, а под црквеном охридске архијепископије.

И тек од краља Милутина под српском државном, а не црквеном, влашћу.

Ту сам одступио од својега метода, који ме учињеном гријешком брзо казнио.

Ова моја погрјешка није била за саму ствар штетна, нити је остала без добријех пошљедица. Она је покренула вриједнога историка г. архимандрита Руварца, (који са сјајнијем успјехом освјетљује српску историју средњега и до краја 17. в.) да докаже у „Годишњици" II. стр. 247—254, како није била српска јепископија у охридском Дабру; нити је могла бити из политичкијех и црквенијех разлога, које мало прије споменух.

Са свијем историски факат вјеран и разлози Руварчеви јасни и снажни тако, да о томе престаје даљи спор.

На пошљетку ја нећу спорити по што нијесам био у арбанашком Дабру, да се запис Милојевићев не находи у поменутом запустјелом манастиру између Охрида и Дибре. То остаје г. Милојевићу да доказује. А ја сада могу одлучно тврдити, ако се баш и находи, да је супротан историјскин јаснијем фактима за оно вријеме, кад је св. Сава установљавао српске јепископије; и да би ваљало критички разабрати: кад је постао, и у каквијем приликама?

Међу тијем ћу напоменути овдје да ме је увјеравао г. И. Јастребов ове године, који с великом вољом и разумијевањем скупља српске старине по Старој Србији и Арбанији; да тога записа нема у запустјелом манастиру између Охрида и Дибре.

Мени дакле послије свега овога, није остало друго, него да се опет вратим на земљиште старе српске краљевине, и да тражим Дабар и у њему манастир св. Николе с владичанском катедром од Бродарева низ Лим, до његова утока у Дрину, а око ње до Добруна и Вишеграда.

По свијем приликама може се рећи, да се приједјел садашње вишеградске нахије са ширијем границама у средњем вијеку звао Дабар, као што је то напоменуо и г. Руварац. — А у њему је било више манастира: Добрун, Бања, Маржић и т. д.

За то и ваља нахвалице тражити Савину дабарску јепископију у томе приједјелу.

Г. Руварац покушао је у својој поменутој расправи ([1]), да тражи Дабар у лимској долини, зауставивши се у доњем Полимљу на манастиру Бањи. Немајући ни он поузданијех доказа истакнуо је хипотезу, да је у бањском манастиру св. Николе подигнуо св. Сава столицу дабарске јепископије. Уједно је изнио врло интересан нӥз дата и биљежака о српскијем манастирима по Босни, и доказа, како се дабарска стара јепископија претопила у босанску митрополију на крају 16. и у почетку 17. в. ([2]).

У допуну тијех драгоцјенијех записа износим овдје један који је нађен у манастиру Ораховици у Славонији, на листу србуљскога минеја из 17. в., а дао ми га г. Витковић.

„**Сїа книга писа се ѡть бытїа въ лѣто ҂ζрк** (= 7120 = 1612) **въ храме светаго арьхїереа и чюдотворьца Христова Николи въ монастири ζовомь Лїпьѥ при въсеосвештеньномь мїтрополїте дьбрьсцемь кѵрь Ѳеѡдорꙋ и при въсечастнѣмь їгꙋменꙋ ѡсовничькомь кѵрь Хрїстофорꙋ їеромонахꙋ, и при въсечастномь старцꙋ лїпьѩньскомь кѵрь Герасимꙋ їеромонахꙋ.... Писа се ноуждьно и прьскрьбно, рꙋкою немоштьна и хꙋда миха ѕѳепоѳ**“ — (= Данила).

У „Шематизму“ митрополије дабробосанске за 1883. г. стр. 21 има кратак опис нове цркве у Осовници код Липља

([1]) Годишњица II. стр. 247—261.

([2]) Ibid.

у бањалучкој нахији, која је прије неколике године сазидана на темељу старе. Опис почиње: „Имају два Липја и у обадвома црквене развалине, али се за сада још не може опредјелити, у коме је био манастир".

На карти ђенералнога штаба аустријскога види се манастир Липје на ријеци Бистрици; а до њега Осоје и Бијелоборје. Управо онај манастир, у којем је писан ораховички минеј 1612. г. за вријеме дабарскога митрополита Тодора.

У расправи „Српски помениции XV—XVIII. в." С. Новаковића међу ђеографскијем именима стоји „Лнпѥ". Кр. пом. И добро је опазио г. Новаковић, кад вели: „Уз имена калуђера; с тога се може држати да је манастир" (¹). А ја додајем да је то овај у Босни.

У чланку „Српски манастири у Босни" г. архимандрита Руварца има и ово: „У неким поменицима записани су калуђери из манастира Лнпѥ. А у опису Босне „Kurze geographisch-statistische Beschreibung des Koenigreichs Bosnien. Wien 1789. г. на 21 стр. каже се, да је у жупи бањалучкој „ist unter dem Berge Liplie ein desertes Kloster gleiches Namens (²). У Јукићеву земљопису и пов. Босне на 40 стр. спомиње се „Liplje" у тешањској нахији, говорећи, да је ту „nekad risjanski samostan bio".

Сада је, дакле, јасно, да је манастир Липје св. Николе у бањалучкој нахији.

Кад би се позитивнијем доказима потврдило, да је тај манастир из прве половине 13. в., као што је по народном предању споменуто у истом шематизму стр. 21 и 22, то би било од велике вриједности за српску црквену историју. Тијем би се покренуле са свијем нове студије на томе пољу у Босни. Јер у српској црквеној историји није још на чисто расправ-

(¹) Гласник XLII. стр. 137.
²) Годишњица II. стр. 261.

љено о стању православне цркве поред босанске и богумилске у Босни.

Неће бити сувишно, да на пошљетку кажем разлоге, за што се нијесам зауставио на манастиру Бањи у доњем Полимљу, ни у њему тражио дабарску јепископију, пишући о њој мимогред 1875. г.

1. Што се држи, по народном предању, да је краљ Стефан Урош I. назван „храпави" сазидао манастир Бању, храм св. Николе из благодарности за исцјелење некаквијех крастица по лицу у топлој води, која извире више манастира.

По казивању архимандрита бањскога Прокопија Буишића находио се старински запис на мраморској плочи у фасади црквеној с именом ктитора и године, кад је манастир сазидан, све до његове скорашње обнове. А тада га је худи обновитељ уништио, урезавши на тој плочи своје име!

Шта глупост и таштина неће учинити!

Црква је живописана; живопис је старијега доба; такође по ријечима архимандритовијем, и ктитор манастира цјелокупан, држећи цркву на руци.

С. Обрадовић у опису ужичкога округа „Гласник" X. стр. 311—312. спомиње мимогред да је манастир бањски сазидао краљ српски Драгутин за спомен, што се ту с војском излијечио од „шуге" 1283. г.

Име ктитора и година које је манастир сазидан, вели Обрадовић, стоји у запису на мраморској плочи у зиду црквеном. Ова је његова прибиљешка из доба, кад манастир Бања није још био обновљен, ни стари запис збрисан; за то је драгоцјена.

У „Шематизму" дабробосанске митрополије за 1883. г. стр. 15, находи се о манастиру Бањи ово:

Бања код Прибоја за Вишеградом, храм св. Николе, а задужбина Стефана Уроша III. („храпавога") (?).

И ове врсте у „Шематизму“ иду у прилог мишљењу, да је манастир Бања сазидан после смрти Савине. Иначе имају у њима неколике нетачности. На пр. Бања није код Пријебоја, на Лиму, него је у углу између Лима и Увца. Није ни за Вишеградом, који је на Дрини и сјевернозападној, а Бања на југоисточној страни цио дан хода далеко од Вишеграда. Није се ни Урош III. звао „храпави“. Овај придјев има само Урош I., отац краљева: Дратутина и Милутина. А Урош је III. краљ дечански, отац цара Душана.

Стари запис на бањској цркви, који је срећом сачуван у прибиљешци Обрадовићевој, најбоље је сведочанство, ко је, и, кад сазидао манастир Бању. И према свему реченом св. Сава није могао у њему подигнути катедру јепископије дабарске; јер, као што се зна, умрьо је раније 1236. г.

Ну, по што је и овај манастир, Бања, више пута рушен и обнављан; с тога ваља да се и овај запис потврди, као истинит, како не би остало никакве сумње.

2. Што је манастир Бања на земљишту Старога Влаха, на којем је била и архиљевичка, или моравичка јепископија, коју је св. Сава основао. — А Стари Влах није толико простран, да би у њему биле од потребе двије јепископије. — Па још, кад се зна, да су се архијепископија жичка и јепископија рашка суčељавале са Старијем Влахом.

Моравичка је јепископија (позније и сада ужичка) и у старо доба досезала, као и сада, до Дрине и Босне на западној страни.

3. Што је била лимска јепископија у средњем Полимљу управо на једном дијелу онога земљишта, које је обиљежио г. Руварац за тражење дабарске, говорећи: „.... средње и доње Полимље — рекао бих ја — да се звало Дабар, и ту је била област јепископа дабарскога“(1).

(1) Годишњица II. стр. 252.

Лимска се први пут спомиње, колико се до сада зна, у једној хрисовуљи краља Милутина, која је у Хиландару ([1]). У њој су побројане све српске тадашње јепископије, име архијепископа, и свијех јепископа, међу којима је и лимски „Аньдоние“.

Ова је јепископија основана у вријеме краља Милутина. Столица јој је била у садашњем Бијелом Пољу у манастиру светијех апостола Петра и Павла. Готово на средокраћи између горњега и доњега Полимља; или између Будимља и Бање.

Ту се и позније за дуго находила, као што се види из записа на једном србуљском апостолу у народној библиотеци № 331.

„Съвршн се ѿ богѣ сви праѯн. храмꙋ светїнхь апостоль Петра н Павла. митрополїе лимскыє повеленїємь прѣѡсвещеннаго митрополнта лимскаго кꙋрь Филѡѳеа.

Къ многометежноє врѣме къ лѣто ҂ѕцн (= 6950 = 1442)“ ([2]).

У једном другом познијем запису (који сам исписао из пентикостара, кад сам био у манастиру св. Тројице у Пјевљима 1857. г.) забиљежено је, како је писан у доба патријарха пеħског Паисија и митрополита петровскога и полухерцеговачкога Лонгина.

Из овога се записа дознаје, да је лимска јепископија (послије постанка српске патријаршије митрополија) замијењена именом „петровска и полухерцеговачка“.

За тијем је и ње нестало; а црква Петрова у Бијелом Пољу претворена у џамију.

([1]) Аврам. Света Гора стр. 46. Monum. Serb. стр. 57. Леон. архим. Опис Хилап. стр. 25. Москва 1868.

([2]) Овај је запис био до сада непознат. Навео сам га и код животописа Исајина Гласник LVI.

4. Што је био у манастиру Милешеви митрополит Давид у другој половини 15. в. између Бродарева и манастира Бање, такође у доњем Полимљу; или на међи између горњега и доњега.

Откуд је, и за што овај митрополит Давид у Милешеви? је ли имао јепархију, и коју? све то још није објашњено у српској црквеној историји. Ни иначе.

Тамно је и то, што је овај митрополит Давид писао тестаменат херцега Стјепана у драчевичкој жупи у граду Новом код мора 1466. г. (¹). Па за тијем ишао у Дубровник, да свједочи о истинитости тога тестамента (²). А још тамније, кад се зна, да су: Драчевица и Нови у области захумске митрополије. По овоме факту могло би се мислити, да тада није било ни захумскога ни дабарскога митрополита.

То је оно доба, у којем се најмање зна о захумској митрополији.

Ето и ту широка поља за писце српске црквене историје и српске првосвештенике, који би имали научне спреме и воље за књижеван рад своје цркве.

Истичући ове разлоге, није ми била намјера да тијем побијем хипотезу г. Руварца о дабарској јепископији у манастиру Бањи; него, да објасним, за што је нијесам у њему тражио. Толико прије што се назире из биљежака и записа штампанијех у „Годишњици“ II. стр. 251—254, и другође, да је та катедра била у манастиру Бањи.

Ну, је ли у њему из доба св. Саве, као што г. Руварац претпоставља? то још није ни рашчишћено ни доказано. А, да је била у Бањи, види се из овога записа:

(¹) Пуцић. Срп. спом. књ. 2 стр. 128—134.
(²) Ibid.

„Баньскыи же прѣстоломь правещꙋ въссесвѧтѣишемꙋ митрополитꙋ босанскомꙋ кѵрь Аѵѯентию“ (¹).

По запису хоповском овај се Аксентије назива дабарскијем митрополитом 1592. г. А по горњем бешеновском — назива се те исте године босанскијем митрополитом, „управљајући бањскијем пријестолом“ (²).

Из овијех се записа докучује, да је дабарска владичанска столица била у манастиру Бањи у доњем Полимљу. Али од којега доба и године, то се тачно за сада још не зна.

Хипотеза, дакле, г. Руварца, да је св. Сава основао дабарску јепископију у манастиру Бањи у доњем Полимљу, да се одржи и постане аксиома, зависи једино од позитивнога доказа: да је тај манастир био и онда, кад је св. Сава оснивао јепископије по српској краљевини. Ако би се ово поуздано доказало, тијем би уједно било ријешено и питање о првобитном мјесту владичанске дабарске столице. У противном би случају остали у првом реду: Добрун; а у другом Бродарево; да се у њима тражи за најстарије доба.

Ја сам мимогред споменуо још 1875. т. да је владичанска столица, по свој прилици, била у Добруну (³), који је негда био на међи између Босне и Рашке. Прем да тада нијесам ни слутио за дабарску јепископију од св. Саве у доњем Полимљу.

Али послије дугога тражења, као што сам већ споменуо, зауставио сам се и сложио с г. Руварцем, да је у томе пријеђелу ваља тражити, с том разликом, што ја изузимам средње Полимље, које су г. Руварац (⁴), по том г. С. Новаковић (⁵) означили за то заједно с доњијем.

(¹) Годишњица II. стр. 251.
(²) Годишњица II. стр. 251.
(³) Гласник XLII. стр. 183 и 184.
(⁴) Годишњица II. стр. 247—261.
(⁵) Срп. обл. X. и XII. в. стр. 75—77.

Томе се противе, како историски факат, потврђен хрисовуљом краља Милутина; тако и два наведена записа о лимској јепископији, барем до Бродарева.

У горњем је Полимљу, као што се зна, била будимљанска јепископија, коју је св. Сава основао; а у средњем је била, као што је доказано, од времена краља Милутина и архијепископа Јевстатија II., која је надживјела дабарску под тијем именом; јер се спомињу њезини митрополити и онда, по што се дабарска у 17. в. са свијем претопила у босанску.

Кад је ријеч о старој дабарској јепископији и дабробосанској митрополији, мислим да је овдје мјесто, да исправим једну или двије грјешке, које се находе у „Шематизму" дабробосанске митрополије за 1883. г. Тијем прије, што је та митрополија продужница старе дабарске.

Одмах с почетка у „Шематизму", гдје су побројани дабробосански јепископи и митрополити од најстаријега доба до данас, колико их је уредништво „Шематизма" могло прикупити: погрјешно су, по мојему схватању, унесени у тај број неколика јепископа тако назване „босанске цркве", и то: Владислав, Милован, Радин гост, и Данило. Они су јепископи „босанске цркве" били и преминули прије, него што је св. Сава установио и уредио српску цркву с хијерархијом.

Почем се појављује „босанска црква" још од 11. в., одвајајући се мало по мало с новачењем канонскијем и догматичнијем од грчке источне и римске западне цркве; то бих ја рекао, да њезине јепископе не би требало прибрајати: ни римској католичкој; ни српској источној цркви.

За то и рекох, да поменутијем јепископима (кад се канонско и догматичко новачење босанске цркве оштро узме у обзир) не би било мјеста међу српскијем православнијем јепископима и митрополитима дабробосанскијем. Иначе би ваљало

убројити и све остале јепископе босанске цркве до друге половине 15. в. и њезине метаморфозе да не рекнем пропасти.

На 21 стр. истога „Шематизма“ стоји — „16. Моштаница је у дубичкој нахији, а храм је Преображење Христово, на кључу црквеном тога манастира стоји назначена 1111. година“.

Находећи се тај кључ сада у народном музеју у Биограду, одмах сам похитао, да видим ту давну старину. Разгледавши је добро, нашао сам, да није на том кључу 1111. него 1711. година.

Међу тијем, по предању и некијем другијем приликама, држи се, да је манастир Моштаницу, у босанској Крајини, сазидао српски краљ Драгутин у пошљедној четвртини 13. вијека.

На крају ове расправе, нека ми буде слободно очитовати мишљење, које сам створио себи послије дугога истраживања, да су дабарски јепископи уједно били и босански не само од 16. и 17. в.; него још од онога доба, кад је св. Сава основао дабарску јепископију.

Они су становали у доњем Полимљу на граници босанској, разумије се на земљишту српске рашке краљевине; а вршили црквену јурисдикцију над: свештенством, манастирима, црквама, и онијем дијелом православнога народа у Босни, којега није могла занијети ни босанска црква с богомилском јереси; ни Рим с угарском војском.

Ово најјасније излази на видик за вријеме краља српскога Драгутина.

Друкчије се не може ни разумјети ни објаснити непрекидна егзистенција српскога православнога народа у Босни и мимо босанске цркве и богомилске јереси од онога доба, од када су Срби примили хришћанску вјеру, па до данас, гдје је најпретежнији.

Без тога се не би могао објаснити ни постанак и служење онoликога броја српскијех, чисто православнијех манастира и цркава по Босни за вријеме краља српскога Драгутина и његовијех синова, почињући од манастира Ломнице у бирачкој и Папраће у власаничкој нахији, до краја Усоре, и манастира Липја у бањалучкој нахији; па чак до Моштанице у босанској Крајини и т. д.

Ја овдје споменух само неколико манастира из доба Немањића ([1]). А било их је и старијих ([2]), нахвалице од времена словенскијех апостола: Ћирила и Методија и њихова знаменитога рада у Панонији, која је у оно доба граничила с Босном.

На супрот овоме мишљењу могла би се изнијети одвојеност Босне од српске рашке државе, као и босанска црква са својом јерархијом. Прем да се не може рећи да су ти разлози ништавни, и да уређење српске цркве са свијем по византијској, у првој четврти 13. в. у краљевини српској — није дошло у сукоб с босанском црквом и њезинијем канонскијем и догматичнијем новачењем.

Али опет, ко је и површно изучавао историју Босне, могао се увјерити, како су и они босански владаоци, који су вјерски припадали босанској и богомилској цркви; нагињали према политичкијем приликама барем од друге половине 12. в. некад српској источној; а некад и већином римској западној цркви; ма да је босанска доминирала. Осим тога видимо дивну слику и киту око краља српског Стефана Уроша III. 1305. г. у Котору: зетскога православнога јепископа Михаила, хумскога Јована, барскога римокатоличкога бискупа Марина, которскога Дојма и босанскога богомилскога дједа Мирослава. Ово је најјаснији доказ толеранције српскога

([1]) Шемат. дабробос. митроп. за 1883 г. стр. 15—24.
([2]) Fejer, cod. dipl. II, Farlati t. IV, Rainaldi t. XIII.

краља, око којега се поглавари разнијех цркава прикупљају, и његова утицаја у Босни. Позније видимо, како се босански најславнији владалац Стјепан Твртко крунише за краља у српском славном манастиру Милешеви од српскога митрополита; још позније видимо код херцега Стјепана, како напоредо и складно сједе: босанске цркве Радин гост и српски митрополит Давид.

Све ово поткрепљује моје мишљење, да су српски дабарски јепископи могли имати црквену јурисдикцију над онијем дијелом народа, који се држао тачно српске источне цркве.

За тијем, освојивши Турци са свијем Босну и Херцеговину у другој половини 15. в., нестало је босанске цркве и богомилске јереси. А српска се источна црква с православнијем народом не само одржала, него још и знатно оснажила с повратком великога дијела народа босанске цркве и богомила. Такође се присјединио један велики дио римској католичкој цркви. А племство се велико и мало већином истурчило. И тако је опет и до данас остао у Босни исти народ по пореклу и језику један с три вјере! —

Појав босанске цркве, и ако је замрсио у тој покрајини историју српске цркве, свакојако је веома интересан по својијем тежњама, народном духу и карактеру. И поред изврснијех расправа о босанској цркви и богомилској јереси покојнога д-ра Б. Петрановића (1) и велеученога предсједника југословенске академије, пречаснога каноника д-ра Рачког (2), има још доста, да се на томе пољу ради.

(1) Богомили. Црква босанска... Задар 1867. г.

(2) Rad jugosl. akad. knj. VII. стр. 84—179; knj. VIII. стр. 121—185. Starine knj. XIV. стр. 1—29.

ИСТОРИЈСКЕ РАСПРАВЕ

ПАНТЕ СРЕЋКОВИЋА.

I.

АВГУСТИЈА ЈЕЛЕНА И ПРВА СРПСКА ЦАРИЦА.

Ко је била Августија Јелена, прва српска императорица или царица?

„Да се царско лице не разлази“.
Нар. пјес.

I.

Константин Николајевић је изрекао мњење, да је прва српска царица била кћер Воихнина, сестра Оливерова, Богданова и Александрова (1). То његово мњење усвојио је г. Руварац (2), и у најновије време, г. Флорински (3). Ово мњење је супротно, како оригиналним и безусловно верним историјским најстаријим документима, тако и народном предању т. ј. песмама.

Како ми је главно да пронађем истину а не и да пишем историју овога питања, то ћу бити што је могуће краћи.

Да би могао бити кратак у расправљању овога питања, морам најпре казати, да господари зетски не воде своје

(1) В. Комнени Гл. XI. и т. д.
(2) У Матици „Краљице и царице српске“.
(3) Вид. „Цара Душана“.

порекло од некаквог Француза или француске породице Балсе, како хоће да докаже г. Ч. Мијатовић (1), јер то име долази од земљописног назива, где је те породице било главно седиште и приватно имање. У историјским изворима треба хтети видети оно и онако, како су и шта су творци тих извора о своме раду мислили и шта су хтели рећи. У дечанским повељама Дечанскога и Душана има на десетине личних имена или презимена Балса, а то су сељаци дати манастиру; има Бар у српском Приморју, има Бар у Италији; па као што у Србији има Балса, тако ће их се наћи и у Италији, или у јужној Француској; али тим се ништа не доказује.

II.

Урош цар II. (ондашње године 1361., а по нашем садашњем бројању 1360). 29. септембра прими дубровачке посланике „на Сенице“, Миху Држића и Јаке Манчетића. Они му рекоше, за многе ствари „о работахь градских и о законѣхь и о царинах, које су сада настале, а несу биле за владе његовог родитеља“ цара Душана, па су захтевали, да се те „новштине“ укину. Цар Урош реши: „оне царине којено су сада постале, а које несу биле за његовог родитеља, да не плаћају ништа“; него слободно да „греду или на Зету на Балшиће, или на државу кнеза Војислава и у земљу мога царства“ (2).

Није била читава Зета једна држава, него су биле две државе. Доња је Зета била држава Војиславова, а горњом је овда управљао Гюргь. У доњу се ишло на Бар, а у горњу на Балшиће. То се види из другога документа, где се спомињу земљописна места, Крушевица, Бијена и Баошле (3).

(1) В. Гласник.
(2) Mon. Serb. 168.
(3) Mon. Serb. стр. 151. Треба јоште видети писмо Урошево на стр. 169 где их све измирио.

Балшић долази од места као на пр. Црнобарац ([1]) од Црне Баре и т. д. Да је заиста основач династије зетске Балшића био Србин Гюргь ([2]), имамо такав документ, који се не да ни чим оборити. 1395. године одговарајући на писмо мајке Костадинове, Дубровчани јој овако пишу:

— „**А Дубровникь ѥсть кукꙗ господина Костадина како то ѥ биль господина Гюргꙗ и многихь инѣхь господь и** (разуме се како је кућа) **данась ѥсть дѣтеть** (деце) **господина Гюргꙗ**“. Па да је то тако веле Дубровчани: „**єво ви посилаамо записанниѥ (дететь господина Гюргꙗ) господина: Страцимира и господина Гюргꙗ и господина Бальше да видите**“ ([3]).

Овај акт не може се порећи. Овај Гюргь имао је три сина: Страцимира, Гюргя и Бальшу. Ово сведоче они сами 17. јан. 1368. године, када су завладали земљом после свога оца Гюргя говорећи: „**Ѡдь** ([4]) **Срацимира и ѡдь Гюргꙗ и ѡдь Балше** и т. д.

Како њихов отац Гюргь, тако и они воде своје порекло од Немање т. ј. они су потомци Вукановн.

Ни Вукашин, ни његова деца „Краљевићи“, ни Оливерићи, ни Лазаревићи, ни Бранковићи, нигде у својим повељама не тврде изриком, да су они пореклом од Немање. Једино то тврде Твртковићи, као што и јесу по женској линији од краља Драгутина. Једино и цигло Балшићи изриком

([1]) Балшић је у Боки-Которској, у опсегу Херцег-Новога, у архонтији Травунској, сада се зове „Баошић“.

([2]) Његова је она повеља у Mon. Serb. на стр. 185, која се почиње овако: „Даѥ вѣру господинь Гюргь и т. д. Овај је Гюргь умро у почетку 1368. године, зато су његова три сина: Страцимир, Гюргь и Балша и потврдили пређашње уговоре дубровачке 17. јан. 1368. године. Вид. Mon. Serb. стр. 177.

([3]) Споменици србски М. Пуцића. Београд 1858. год. стр. 1.
Вид. Mon. Serb. стр. 228 ондашње 1396. а наше 1395. год. Нов. 13: „**Ѩ господинь Костадинь** и т. д.

([4]) Mon. Serb. стр. 177.

пишу и тврде, да су они потомци Немањини. То они тврде у званичним актима, у најсвечанијим уговорима и у својим повељама, које су израз религије њихове душе, па их у томе не може нико заподозрити.

По смрти Уроша цара II. називао се царем Синиша брат Душанов, али га „нови“ владаоци несу припознавали, зато Гюргь, и пише о немањићском доходку(¹). По смрти „цара Синише“ и пошто је био ослепљен његов син Михаило, а о Степану се није ништа знало, тада Гюргь и излази са својим правима на престо, и то 1386. г. јан. 27. говорећи: „**молитвами и молѥниѥмь светихь монхь прѣродитель Симеона Немане, прьваго мироточьца срьпьскаго и светителѩ Сави ..... тѥмь же и азь вь Христа Бога благовѣрни и самодрьжавни господинь Гюргь .... како ми дођоше поклисари дубровачки .... и говорише за работе и за свободу и за трьговце и за повеле, коѥ су имали с господомь српском и с господином и родителем моим Срацимиромь и с Гюргѥмь и с Балшомь..... И потврьдихь повелю господь срьпьсцѣхь и господина ми и родителѩ ми Срацимира и Гюргѩ и Балше** .... и да је онако, како је било у цара у Степана ..... **тькмо како е било у цара у Степана** (²).

Других доказа није ми потребно, него ћу само навести њихову генеалогију упоредо са старијом краљевском Првовенчанога, линиом — остављајући сва споредна спорна питања:

НЕМАЊА

Стефан краљ I. (1195-1227)	Вукан велики кнез (1195—1209)
Радослав, Владислав Урош (краљ IV.) (1227—1277)	Димитар, Степан (1280)

(¹) Mon. Serb. стр. 183 и 184.
(²) Mon. Serb. стр. 203 и 204, година 1356-та.

НЕМАЊА

Драгутин, Милутин (1277—1322)	Вратислав или Вратко (1280—1351)
Дечански и његов син Душан, Синиша (1322—1356)	**Гюргь I, († 1368) Їωаннь, Єлена, Теодора, Мара, Шаин (Михаило)**
Урош цар II. (1356—1367)	**Страцимирь, Гюргь II, Балша I.** (од 1368—1386)
=	**Гюрг III.** пише: (1386—1405) „прародитељи“ Немања и т. д.
=	Балша II. (1405—1422).

Је ли сада јасно ко је била прва српска царица кир Августија Јелена?

Да потврдимо званичним документима. Она се налазе у књизи другој: Споменици србски из дубровачке архиве М. Пуцића.

III.

1334. г. Душан наређује да се исплати шест коња преко господина кнеза Гюргя (¹) (per dominum comitem Gregorium de Vrach). Да је овај „господин кнез“ син Вратков види се из тога, што је Vratichus (Вратко) слао у Дубровник свога посланика Николу (²), а пре овога „comes Gregorium-a“ назива Вратковић. Да су Вратко и његов син Гюргь блиски рођаци Душанови види се из овога писма дубровачком већу (³):

(¹) Стр. 10 спомиње се на стр. 11 и 12: quos receperat dominus comes Gregorius de Vrach de consensu et voluntate dicti domini regis cum venerit de Raxia. Per dominus значи владалац. Спомиње се на стр. 13: речени господин кнез.

(²) Стр. 21: Vratichi comitis domini imperatoris Slavonie unam magnam centuram argenti etc.

(³) Стр. 20 и 21.

„Појас кнеза Вратка, који је заложио његов човек Никола, подајте ономе, ко вам донесе ово моје писмо. Немојте ништа двоумити, страховати....... Никола отишао у Мљетке и тамо се разболео и не знам да ли је и жив. Ја сам јемац, вели цар. Са овим царевим писмом шаље такође писмо и „кнез" Вратко, па овако вели: „Имам у Марина Бунића мој појас метут у залогу код Марина Бунића за 150 мљетачких перпера, и слао сам вам (посланике) више пута с новцима да исплатим дуг а да добијем појас, но он ми га неда. Ако је онај мој човек појас заложио, он је умро. За то дуг нека узме а појас нека ми даде. „И о-то ви є господинь царь књигу писал". Ово је писмо на латински језик преведено и у њему Вратко с Vratichus. И тако је „господин кнез Gregorius Vratichi" син Вратков, а српски се пише Гюргь.

Да ли је појас био враћен или није, немамо доказа, али у сваком случају настаје питање: за што кнегиња Милица тражи овај исти појас? Она пише у име своје и свога сина Стефана већу дубровачком: „Ꙁа онꙑи поꙗсь, кои ѥ ꙋ Марина ꙋ ꙁалогꙋ, Маринь ми говори ꙁань да г҃а ѡдькꙋплю; да дантє мꙋ поꙗсь да га донесє на моѥи вѣрѣ да мꙋ га одкꙋплю ꙁа що [1] ѥ ꙁаложень. Ако ли мꙋ га не одкꙋплю а ꙗ да мꙋ га оскобоꙉꙋ" [2].

У пшинском поменику (читуљи) овако се бележи породица Душанова:

Помѣни г҃и бл҃го ц҃ра — Стефана
ц҃рцꙋ — Єленоу
Сина єго цара — Ꙋроша
Царева брата — Семшꙋ (Синишꙋ)
Сестрꙋ царичинꙋ — Теодорꙋ
Раба божїа — Михаила (Шаинь).

(1) Не зна цену залоге.

(2) Стр. 37 и 38.

У нашим споменицима називље се 1333. године „**Жупань Вратько**“(1); у повељи цара Душана од 1351. год. зове се „**кнезь Вратько**“(2). У дубров. споменицима називље се „comes“ т. ј. кнез Вратко. Нема сумње, да је он пре овога времена т. ј. пре 1333. год. имао мањи чин, на име, био „челник“.

Душан је владао Зетом, тамо се оженио по повратку, после славне битке код Велблужда, — и нема сумње да се оженио противу воље свога оца, који је, вероватно тражио за сина девојку на страни, од владалачке куће, па је ова женидба и била поглавити повод, те се завадили отац и син. Овда је и био Вратко само челник. Зато је и записано, па се очувало и предање, да његова жена није од некакве царске породице, а народ пева, да је Душан узео за жену сестру. Дечански и дворска партија то су у народу и раструбили да га омразе у свету. Овај пак Вратко челник, имао је по пшинскоме поменику децу: Гюрю, Јована, Јелену, Теодору, Мару и Шаина.

Гюра или Гюргь је отац Страцимира, Гюргя и Балше. Јован је цар блгарски Александр, као што се у својим актима и потписује: „Іоаннь Александерь“; Јелена је српска прва царица; о судбини Теодоре овде нећемо да говоримо, а Мара је календарско име „царице“ Милице. И ето за што она тражи појас од „Марина“. Кнез Лазар и Душан, то су пашенози. Ето за што у народној пјесми вели Душан за Југа:

„Неће дати за слугу девојку“.

Вратко је потомак Немањине т. ј. свете и краљевске лозе, а Лазар није.

И тако млади краљ Душан (1331) препраправнук Немањин, узео је за жену Немањину праправнуку,

---

(1) Mon. Serb. стр. 104.
(2) Ib. 152.

„Да се царско лице не раздази“,

— по Вукану, кћер Враткову, а сестру Гюргя родоначелника зетских господара и Јоанна (Александра) блгарскога цара, ког је Душан и попео на блгарски престо (¹).

Царица Јелена имала је велики утицај на државне послове: она је наговорила војводе и Душана да ступе у „вечити сајуз“ с Кантакузеном, да обезбеди своме сину краљевину од Палеолога; она је бивала у ратним походима; она је имала своје најамнике и доклен је год могла продужила је сајуз с Кантакузеном. Она је била ратоборна и храбра женскиња, и по смрти мужа такође је држала своју војску. За тим је ступила у калуђерице. Она је подигла цркву „оу Чрьмные Горы, выше Жеглигова“ (²). Мавро Урбин вели, да је по смрти сина провела живот у очајном стању, као калуђерица у једноме селу, па је на три године, после синовљеве смрти преминула 1371. (³) године. У нашој староставној књизи вели се, да је сахрањена „вь Чернои Гори“ (⁴) у храму, који је она сама подигла.

Брак Душанов са Јеленом ћерком Вратковом, у деветом степену сродства, потпуно је дозвољен по канонима, али се у нашем народу то сродство тако јако поштовало и поштује, да се, по случају овога брака, овако почиње народна пјесма:

„Боже мили чуда великога
„Ев' остаде двоје сирочади,

(¹) И Вероватно је сестра Михаила цара блгарскога била удата за Вратка.

(²) Лет. стр. 61. Како је Жеглигово данашња Кумановска нахија, а она озидала цркву у Чрмној Гори више Жеглигова; то је њена задужбина манастир „Матеичь“ ког је доиста могао саградити само цар или царица.

(³) Mavroor. pag. 227: Il quale redendo cosi oppresso da tante tribulationi e aversita, mori quasi disperata, facendo vita monastica in una villa, tre anni dopò la morte d'esso imperadore Urose suo figliuolo. Che fù nel 1371. —

(⁴) Гласн. XXI. стр. 250.

„Једно јесте српски цар Стефане
„А друго је сирота Роксанда,
„Па беседи српски цар Стефане
„Моја сестро сирота Роксандо
„Ходи мене узми господара и т. д.

У другој песми назиље се царева сестра Кондосија, што је без сумње запамћено име цареве сестре удате за Дејана — Ѥвдоѯїа.

Он јој предлаже да је узме за љубу:

„Да се царско не разлази лице
„Да се царско не растура благо.

На то пристају представници цркве, као што су патријарси, митрополити и владике, али не пристаје народ („триста ђеце лудо“), већ овако говори:

„Ак' узела мила брата свога
„Божја(¹) од вас не остала трага
„До ван змије и камена станца.

Очевидно доцнији додатак по што се затрли Немање и завладали Турци.

(¹) Нар. срп. пјес. Караџића књ. II. стр. 125—130 и даље о „битци триста друга с Балачком војводом“, а са 300 је друга Душан преотео краљевство.

II.

„ЦАРИЦА“ ЈЕВДОКИЈА И „ДЕСПОТ“ ДЕЈАН.

Царица Евдокија.

„Era percio gran confusione nel Regno d'Urosc. Onde ciaascuno de'nobili comincio attendere, e fi sforzò disalire à maggior grandezza, e tenere ogni modo di non sotto mettersia a suoi pari т. j. Настаде велика забуна у царству Уроша. И потоме сваки властелин стаде хитати и упињати се да се уздигне на виши ступањ и употребљавати свакојака средства да се не подвргне себи равнима.

Mavroorb. Год. 1605. pag. 269.

„Годиие 1379. ꙗ благоуастива и христолюбива господꙗ царица Ієвдокиꙗ и са преказлюблиенним и всесрдаунним синомь царьства ми Костадином потьщасмо се, ієлико по силѣ нашои дари и уьсти приносити светим и божанственним црквама, у коима се образ господа Бога Саваота написуіет по вьуловѣуенну. Па зато и ми распалиени божїом любавлю ... приносимо ... Хиландару ..... црькь нашꙋ баштину Богородицу у месту Архилиевица, са ском обителю и ризницом тези црикве и напракама свима, по имену са овим селима и заселцима; села: Архилиевица, Колицко, Ругиници, Извор, Подлиешане, Белаводица, Литиꙗница, Гокьшиньци, Гоꙗновци, Станучикꙗ, Злокуђане, Денковци, Крупиници, Скрлиници, Тудорци, Другошевци; и сва ова села како су овде по именима написана са синорима и међама, како имаю од испокон века, па како ниве и са виноградима и са млиновима тези цркве са сим, ꙗкоже и до нинꙗ прѣбываієть вь свои обители ієіе сохраньно и са сима синорима и међама, како записанниіемь златопеуатнимь утврьждено имать ѿть господина ми светопоуившаго цара Сте-

фана" ([1]). Оваким речма може да говори само крвна и најближа сродница „**господина ни**". Њезин је син Костадин, а Костадин је син Дејанов. Дакле је Дејан муж ове „царице" Јевдокије.

Године 1333. месеца јануара 20. дана потписао је краљ Душан једну повељу у „**Полозѣ**", па су присутни били између осталих његових великаша „ставилац Милош" и „**воєвода**

([1]) Па даље вели: „**такожде и сь црьквомь, кои юсть у Велбужду рекошла Госпогнио-Полю с Рѣкомь с мегюми и ѡдьтеси тези црькве и с всѣми правинами, што та црква има од века. И село Козинца кричиновскл с мегюми и ѡдьтеси и с правинами всѣми села оть тога, како си има оть искони; село Стронково са свима правинама. И у Архилевици другу нову црква св. Никоље у Норчи, са половином того села Норче, и са свима виногралдима и с ниvама и с манном и с ликадом у Прѣшеву**[*]) **тези цркве ..... и са сним што та црква има. Црквеним људма закон: да сваки у години даю три дана ораню, а лети да този прикупляю у житницу, како ю обичан и у осталим метохнама; виноградє цркєне да обраћую, а кои су по селима „примикирию"** (старешине црквене), **да прате на коима игумана, како он хоће, а остали да принашаю понос** (подвоз) **црквеин на Струму. Примикирию да одпраклаю црквене послове на коньма а црквн да даю сви: десетак овьчии, трьмчани и на зевгар да дају по „4 кьбле жита", а ние работе и поданка да немаю"..... И овай наш дар приносимо са истинском вером ..... и упокаюмо юко да скоримь ..... поможеши ни, и инны враги и супостате наше низложиши и покориши .... све принесене на дар „ослободисмо од свию работь и поданьвь господьскихь и да им нема ни градозиданю, ни градоблюдения, ни сокла, ни иломистра, ни травиние, ни ораньа, ни жетве, ни кршидве, ни сенакошенью, ни винограда-работаню, ни носа** (подвоз), **ни пьсара, ни соколара, ни да тько облада ними ѡть владущихь тькьмо монастирь хилендарски.** Mon. Serb. стр. 191 и 192. Писана повеља у граду Струмици.

*) Доказ да је Стеван Угљеша тек доцније био добио ову своју очевину'

Деѣнь(1) **Маньѣкь**". Дејан дакле носи презиме **Мањак**, да ли од земљописног места или од презимена, то је друго питање. Главно је то, да овда 1333. г. он није био никакав сродник Душану и да је имао чин 4 степена т. ј. војвода. Године 1349. већ га Душан био ванцирао у чин севастократора, па каже, да је за одржане победе и за установљење царства на место краљевства, најпре благодарио Богу и дао дарове црквама, а „**потом же властелама и властеличићима, и инѣмь проуїнмь ѕаписовани хрисовулıе и милости** ....
па по томе обичају и овоме достоверном и многољубимом и свесрдачном и брату царства ми севастократору Деану, како ми напомену и говори о својој цркви, коју је сазидао у својој баштини, у земљи жеглиговској, на месту Архиљевица, храм Ваведенија, па поиска брат царства ми севастократор Дејан, да истој цркви приложи села своје баштине, **коју је њему дало царство ми, њему и његовој деци у баштину**, и за милост коју ми указа мајка божја, што ме подиже „**ѡть одра болѣѕньнаго**", па пошто се договорих са превисоком госпођом Августијом благоверном царицом Јеленом и сином краљем Урошем, и са патријархом Саввом и са свима митрополитима, епископима и игуменима и са свима властелима великим и малим и са читавим збором српске и поморске земље т. ј. са збором држатим 1349. г. кад је издата прва половина Душанова законика и „запише(2) и дарује" т. ј. записује их цркви, па их ослобођава од свију данака, а остала Дејанова села дужна су плаћати дације и ићи на војску. Душан је утврдио цркви ова села: Архиљевицу, Рујизвор, Рућињаке, Мокру-Пољану, Арбанасе, Бојковце, Другошевце, Мајсторе, Мајсторије-Крупницу, Виљску, Врдун, Калујањевце. Денково, Враче, Седлар, Мекшу и Глажњу. Па су биле одмах у „**међе утесане**". У међама

(1) Mon. Serb. 104.
(2) Mon. Serb. стр. 143 и 144.

спомињу се обе Острьвице (¹) и **„на Градинь дѣль оу гороу прѣко кыше Матеа оу Үрьни Крьхь“**. Већ давно није било у животу деспота Јована Оливерића, па се види, да је исту област сада Душан поклонио своме зету, по сестри Јевдокији севастократору Дејану. Јована Оливера деца још су била малена и живела на својој баштини у области Косовској, са својом мајком „царицом Маријом“. Између 1362. и 1365. године Дејан је био код цара Уроша велики логотет и Урош му је и дао највиши степен звања деспота. Јевдокија се дакле називље царицом по својој матери, по оцу и по брату цару, а Дејан само „деспот“. Тако се он називље у поменицима, па се „деспотицом“ назива и његова супруга Јевдокија кад се спомињу заједно, али кад она сама пише повеље, она се називље „царицом“ (²). Заједно с Дејаном спомињу се нека лица, која још ближе нас упознају са ондашњим приликама и односима.

Овако је написана Дејанова породица у пшињској читуљи:

Помѣни господи раба божїа Дѣѩна деспота.
„ „ рабоү божїю Євросимѹ. — Кантакүзиноү.
„ „ „ „ Ієвдоксию деспотицоү.
раба божїа... Кальосака.
„ „ Драгаша.
„ „ Констадина.

Тко је била Јевдокија, то већ знамо, али ко је била та „Јевросима“ и за што ли према њој стоји написано „Кантакузину“? Да ли је то била иста Јевросима, па се удала за некаквог Кантакузена или се ту разуме некаква са свим друга женска? Као год што има записано према групи једне куће, њихових удаљених сродника: тако исто мислимо, да овде Кантакузина означава сестру Јевросимину. Наравно, не има-

(¹) Вид. критику Кујунџићеву на књигу Милојевића, где доказује, да тамо нема Острвице.

(²) Ово је врло добро доказао г. Ј. Драгашевић у „Лепој Јелени“.

јући изворних података, не можемо позитивно ништа тврдити; али има ту неких знакова, који нас наводе на једну мисао, која налази своје потпоре у народним песмама. Прво, чудновато је то Дејаново презиме „**Маньѣкь**“; друго Вукашинов син Андрија имао сина Момчила. Треће, Дејан је врло брзо ванцирао. Четврто, чак је постао Душанов зет и после Ивана Оливера, он је био најближи сродник царев. У ратовима не видимо га, да се одликује јуначким врлинама и храброшћу као на пр. Бориловић, или Воихна, или Преалимб, или Богдан и т. д. Међу тим он брзо ванцира. Није могуће ово иначе објаснити разма тиме, да је он имао при двору Душанову велике пријатеље, браниоце и заштитнике. По сведоџби Кантакузеновој, најважнији су били људи у држави Душановој два брата Јован и Богдан Оливери, па онда Хреља, али је Хреља у брзо преминуо, а за њим је преминуо и Јован Оливер најдаље 1348. године. Остали су код двора као најважнији људи, по сведочби Халкокондила, Вукашин и његов брат Угљеша. Овој двојици највише се и мора приписати брзо ванцирање Дејаново.

Поред овога, наш народ осим Јелене, тешко да је упамтио какво друго грчко женско име, па је заиста чудновато, како да наш народ пева, да се мајка Краљевића Марка звала Јевросима. Овој мисли стоје на путу званични документи Вукашинови. 1370. год. Вукашин потврђујући Дубровчанима привилегије, где и не спомиње цара Уроша, већ само вели: „**И виде кралѣвство ми ѕаписаниѥ господина цѧра Стефана и иниихь прѣждьниихь господь**, како су записали и утврдили хрисовуље и законе граду Дубровнику, **по тому жде образу и кралѣвство ми не потвори ѕаписаниѩ ими, нꙋ паче болше и крѣпчаѥ ꙋтверди; да пребꙋде тврдо и непоколебимо, како сꙋ ѕаписала ина господа и Степань цѧрь, тако и ѩ** (1) и т. д. па даље спомиње „**прѣкаѕлюбаѣнꙋ кралицꙋ**

(1) Mon. Serb. 180.

„Алѣноу“ и најљубазније синове Марка и Андрију“(1). У натпису цркве св. Димитрија спомиње се краљица Јелена, краљ Марко и још три сина: Андрија, Ивањиш и Димитар(2).

Син Вукашинов Андрејаш вели о себи: **сина фторагo кралю Влькашина и кралице Ѥлене и Єлисавета**(3). Андрејаш је био у дослуку с Турцима, а с њиме су били и многи други. Дејанов је син Константин, по турским изворима, лепо предусрео турску војску, која се кретала у Косово, па је у Ђустендилу нахранио и снабдео с храном турску војску и вероватно дао део војске као турски васал.

Ово јасно показује, да су синови Дејанови живели у дослуку са синовима Вукашиновим и били на страни Турака противу кнеза Лазара.

У народним песмама свагда се заједно „шетају“ бег Константин и Краљевић Марко. Њихова је једна иста политика. Заиста би било, у ондашњим несрећним приликама, и сувише тешко удесити такве срдачне односе између ове две куће, да ту није било некаквог крвног сродства и крвне везе и љубави. Према овоме могло би се рећи, да је пшинске читуље, Јевросима, она иста личност, која се пише у повељи Вукашиновој „Алѣна“. По овоме, Вукашин би био узео за жену много старију сестру Дејанову, па је тек много доцније постао Дејан зет Душанов. „Бег“ Костадин и „Краљевић“ Марко по овоме су браћа од сестре и брата.

---

(1) Кнез Лазар у писму вели: „Єльма храните да не ухваћена будеть грамота ѿ Андреаша да те предадоуть везиру Турашком“. Употребљени у множини глагол тврди, да их је било поред Андрејаша више с Турцима.

(2) Гласн. 46. стр. 220 и 221.

(3) Гласн. VIII. стр. 141 и 142. Ова Јелисавета нeће бити нико други, него друга жена цара Уроша, а сестра кнеза Војислава, кога Урош назива: „братом царства“, а Мавроорбини вели, да је Урош отерао прву своју жену влахињу Anchom и узео сестру Војиславову. Стр. 269.

III.

„ЦАРИЦА МАРИЈА"

ПОДРУЖИЈЕ

ДЕСПОТА ЈОВАНА ОЛИВЕРИЋА.

Деспот „Їѡань" Оливер

и

Најблагочастивија „царица Марија".

Ко је овај деспот Јован?

Ко је то његова супруга, која се не назиље „деспотица", него „царица Марија"?

Како је то, да се муж назиље „деспотом" а жена „царицом"?

I.

Јован Оливер.

Ова два имена показују, да се разумевају два човека, на име: а) Јован и б) Оливер, по томе је Јован био Оливерић.

Да је овако, имамо доказа у староставним нашим књигама; али да би ова ствар била јасна, морамо напоменути ово:

Император Кантакузен дошао је у Србију и ту се бавио 1340. г. Овом приликом, он описује Јована Оливера као човека у зрелим годинама, као човека који има кћер за удају. Да је Јован оно исто што и Оливер, то тако не би могло бити, и ево зашто:

Краљ Милутин сазидао је манастир Грачаницу 1314. године и дао јој повељу. У тој својој повељи он каже ово: „А се що ѡү градьчанѣни ѡдьпрѣни ѡдь Ѡливера"(1), а не вели од Јована Оливера, него просто од Оливера. Ова реченица показује, да је овда (1314. г.) био човек Оли-

(1). Mon. Serb. Mikl. стр. 563.

вер у годинама, знатан и познат. Њему је морало бити најмање око четрдесет година. Да је овај Милутинов Оливер био доцнији Јован (Оливерић), њему би било у времену доласка Кантакузенова 66 година, а ово је са свим противно опису оне личности, коју Кантакузен описује. И тако је друго лице Јован Оливерић, а друго је лице само Оливер т. ј. Јован је син старог Оливера Милутинове повеље.

И тако краљ Милутин сведочи, да је Оливер био особита личност и то велики властелин или баштинар за време његове владе. Овај Оливер имао је сина Јована или Ивана, јер та оба имена значе једно исто. Па као год што смо дознали за Оливера из Милутинове повеље, тако исто ево шта вели о себи овај његов син Јован: **„Аꙁь рабь х҃вь Иωань Оли-вер(иќ) по м҃сти б҃жи и господина ми краля Стефана бихь ꙋ срьблемь велики наѵелникь, потомь велики слꙋга, потомь велики воевода, потомь велики севастократорь . . . ꙁа вѣрное емꙋ поработанние по милости божиеи всеꙗ срьбьскиꙗ ꙁемле и поморьскиꙗ и ꙋѵестникь грькомь“**(1).

Ове две речи: **„и ꙋѵестникь грькомь“** имају своју особиту важност, која се види из овога:

Кантакузен (2) називље овога Јована Оливера **„најмоћнијим“** човеком у српској властели. Њих се двојица упознали у Петрићу, кад се био састао Душан и Андроник Млађи, те се помирили 1336. године. При доласку у Србију Кантакузена, в е ћ и м п е р а т о р а, њега је Јован Оливер три дана заједно с његовом пратњом гостио и частио, у своме двору, као поглавар овчепољске и залетовске земље. Јован Оливер похита те задржи од путовања у Блгарију Душана и краљицу Јелену сестру цара Александра. Овом приликом, Јован је говорио краљу Душану, да сјајно и љубазно предусретне

(1) Извѣст. Им. Ак. н. Tom. 7. стр. 389.
(2) Кн. III. Гл. 42.

Кантакузена, како би тиме обезбедио наследство своме сину Урошу и будућност српске краљевине. Оливер се заузимље за Уроша не само као поданик, него и као некакав сродник.

Овде је врло умесно питање: Од кога долази или од кога прети опасност наследству Урошеву? Шта је овим хтео и Јован Оливер, а и Кантакузен рећи?

Главни супарник и противник Кантакузенов био је Јован Палеолог. Синиша брат Душанов, доцније се такође називао „цар Палеолог“. То значи, да би по смрти Душановој загрозила опасност Урошу од Јована Палеолога и од Синише Палеолога, јер би Синиши помагао император Палеолог противу Уроша. Предусретне ли Душан лепо Кантакузена и удруже ли се њих двојица: онда се тиме одклања опасност од Уроша, која му прети од Палеолога, као што иста опасност од Палеолога грози и Јовану Кантакузену. Овај дакле политички правац, да се удружи Душан с Кантакузеном противу Палеолога доминирао је у Србији, јер је он сам собом отклањао опасност, која би загрозила од Палеолога Урошу, као што уклања с пута супарника Кантакузеновог. Душан је налазио за потребно да се удружи с Кантакузеном и тиме се отклања опасност од Уроша, а Кантакузен ратујући противу супарника Палеолога, тим је самим ратовао и противу непријатеља свога сајузника. Њима је обојици претила опасност од Палеолога и они се удруже: Кантакузен да добије царство и да буде вечити савезник Душанов и пријатељ Душановог сина; а Душан — да остави свога вечитог сајузника као заштитника своме сину како противу унутрашњих непријатеља: тако и противу Палеолога и могућих насртања Синишиних у свези с Палеолозима. Одавлен и долази оно Душаново ударање гласом на то, да буду „вечити сајузници“. Душана је на такву политику одредила брига о сину и синовљевом наследству. На ту тачку програма

будуће радње нарочито удара гласом и Јован Оливерић. На збору говорила је у корист сајуза са Кантакузеном и краљица Јелена. У своме говору она вели, да ћемо у Кантакузену стећи „пријатељство и савез ... једно треба од њега тражити: да нас заклетвом увери, да ће до смрти остати „наш пријатељ и савезник“. „Све нас ухвати у ланце твога пријатељства“ рече Душан Кантакузену после свршетка световања на збору. Кантакузен вели за овога Јована Оливера, да је на збору, после говора краљице, он рекао Душану ово: „Да је твоја супруга рекла нешто непотпуно или што не би ишло у корист твоје краљевине, онда би се тек имало додавати, али је она тако разложно ствар представила и објаснила, да не би могао ни најзрелији и најпаметнији међу нама што год корисније посаветовати. За то се придружујем краљичином мњењу и теби саветујем, да се даље не ломимо, него сматрајући Кантакузенов долазак као прилику да се прославимо, велим: „свесрдно му помозимо“. Даље казује Кантакузен, да кад је српска војска већ била спремна за поход, војводе дођу краљу и рекну му: Да ли ти краљу мислиш о добру своме и нашем, кад си Кантакузену поверио своју најбољу снагу? А ако се нешто Кантакузен помири са царицом (мајком цара Јована Палеолога) Анном, па нам почне из потаје замке плести и мучки убијати, њему онда ништа друго не остаје, него да се поврати, па да наше жене и децу пороби и читаву твоју краљевину себи потчини. Због овакког гледишта на ствар, војводе су биле мњења: да без таоца не треба Кантакузену помагати, јер ако му је наша помоћ потребна, он нека остави свога млађег сина у Србији као таоца, па ће онда војска радије ићи у бој не мислећи да ће је какво зло снаћи. „Оливер на само замоли краља, да настане код Кантакузена, да овај испроси за свога сина Мануила кћер Оливерову“. Пошто је Душан саопштио Кантакузену мњење својих војвода, на по се га замоли, да испрос

Оливерову кћер за свога сина, и да се толико не обзире на разлику властеоштва... Тим би браком — рече му — задобио Оливера. „Ово краљево наваљивање — вели Кантакузен, — није се могло приписати толико доброј вољи краљевој, колико Оливеровом богаству и великој моћи, коју је у толикој мери имао код Срба, да се сам краљ бојао да га увреди". Просидба је извршена и тек се тада кренула српска војска. Кантакузен употребљава само једну реч Оливер, као кад би казао Кантакузен, јер у Грка нема презимена, које би показивало родитеља, а сопствени натпис Оливеров јасно тврди, да је њему календарско име Јован. Његовом је брату било име Богдан, што тврди и сам Кантакузен, а Богданово је име календарско Константин, као што тврди натпис у зихнијској цркви: Константин Холивар (1). У поменику пшинскоме стоји:

„ раба бж҃їа Ивана
„ „ Богдана.

Име Јован или Иван значи једно исто.

Јован Оливер ковао је новце. На њима је с једне стране Христос а с друге стране двуглави орао с натписом: Monita despoti Oli. Па су такви исти орлови намалани и на његовом огртачу (2). Грчки се пише његово име: *Δεςποτον Ιω τον λυβερι* = деспот Јован Оливерић. Ко је била његово „подроужние царица Мариꙗ"?

II.

Наша историја знаде судбину свију наших краљица и царица, па било да су оне надживеле своје мужеве, било да су протеране из Србије, било да су саме оставиле Србију, нарочито оне, које су биле пореклом Гркиње. Првовенчани

(1) Вид. Опис. зихн. ман. св. Јов. Претече.
(2) Намалан је у Кратовском манастиру.

је прогнао своју супругу Евдокију, па грчки писци о њој приповедају да се после прогонства још два пут удавала. Ирина је надживила Кало-Јована II. и вратила се у Солун својој браћи. Симонида отишла у Цариград по смрти краља Милутина и тамо још дуго и дуго игра важну улогу под именом „краљица Симонида“ и т. д. Од тога правила имамо један једини изузетак, а на име, грчки писци не знају ништа о Марији супрузи Стефана Дечанскога, матери Синише и Евдокије. Међу тим Душан је дао у Грчкој земљу своме брату. Дејану (¹) је дао површје Струме и удао за њега своју сестру Евдокију, па га зато и називље: „Дѣꙗнь брать царьства ми“. Зашто се и одкуда се Дејанова жена називље „царицом“? Дејан је деспот, а она „царица“, онако исто као што је Јован Оливерић „деспот“, а његова жена „царица Марија“. Кад решимо, ко је била Јованова „царица Марија“: онда се само собом решава, ко је била царица Евдокија. Напоменуо сам, да се не зна судбина Дечанскога жене „Марије Палеологине“.

Марија је кћер деспота солунскога Јована Палеолога, а њезина је мати кћер канцелара Андроника старијега, Метохите. Деспот Јован солунски Палеолог био устао противу цара Андроника и млађег и старијег, но буде надбијен, побегне у Србију, па је после на путу умр'о. Имао је само то дете Марију, удату за Дечанског. После његове смрти, кћер Метохитина, ташта Дечанскога, живела је у Србији доклен њезин отац Метохита није израдио дозволу, и послао посланство, те је повратио у Цариград. Кад је Андроник старији збачен, тада пострада и Метохита: његово богаство буде опљачкано, његова палата запаљена; он умре у највећој оскудици и сиромаштини. Па куд је имала да се поврати Дечанскога жена Марија по смрти свога мужа? Она није имала нигде никога рођенога, коме би се повратила; она је имала

(¹) Иначе Жарку

„децу“ т. ј. Синишу и Евдокију, па кад није имала куда ићи, њој је било најпрече, да остане код своје деце. То јој је било најрођеније, на земљи од сродства што је имала, као што јој је био Душан пасторак. По смрти Дечанскога, њој је било 17 година, дакле је била у најлепшем цвету младости.

„Подружије“ Јована Оливера, Марија има титулу царице *Βασιλὶς* (1) или *Βασίλιςςα Μαρια.* Још се назиља најблагочастивија царица Марија (2). У кратовском запису вели се: **„Богъ да проститъ подроужние (Оливерово) Анноу Мароу и чеда ихъ“**. Реч **„госпогꙑ“** значи владарка, а грчки „царица Марија“. Њој је на глави круна, у десној руци скиптар; на њој царско одело, искићено скупоценим камењем. До ње је намалан леп дечко, у долами цоткићеној бисером, има плаву косу, десном се руком подбочио а леву држи на грудима и покрај њега пише: *ὅ πανευγενεστατος ὑιος αυτων Δαμιανος.* У Кратовској читуљи (поменику Изв. ак. наук. t. 6. стр. 391) овако је забележена породица Јована Оливера:

Раба божїа Оливера деспота.
Подроужние его рабоу бжїю — Марию.
И чеда ихъ: Дьница
Кранко

(1) Гласн. XIII. стр. 299.

(2) Овај запис у триоду манастира Кратовског (Изв. ак. паук. 7. стр. 395), под годином ҂ѕѡн = 6850 (т. ј. 1342.) написан је **„вь дни прѣвисокаго .... кралꙗ Стефана, ѡбдржещоу всею областїю овчепольскую великомоу воеводѣ Оливероу** ..... храм архистратига Михаила, где је гроб оца Гаврила... Храм је саздао из темеља велики војвода Оливер 1342 г. Ову књигу писао Станислав по заповести Оливера. Даље долази оно важно место:

Богъ да проститъ великаго
воеводу Оливера.
Богъ да проститъ подоужние
его госпогю Анноу Мароу
и чеда ихъ.

Дамıанъ
Еидосава
Дабижива
Оливера.

Грчко име *Δαμιανος*, то је овај Дамјан. У народним песмама, међу лицима, које позивље кнез Лазар у бој на Косово, налазе се војводе: Крајимир и Дамјан.

На послетку, Душан вели у повељи архангела призренског: „**приложи и родитель царьства ми деспоть Иванишь**(1) **село у Топлицѣ**“. Кад, дакле, узмемо у обзир све ово, на име: да се Дечанскога супруга Марија није имала куда вратити у Византију, да није имала сродника, да је у Србији имала двоје деце, — то је једно; а друго: да се Јованова жена назизље „царицом“, да има у рукама скиптар и државу, а на глави круну, и да Јована (2) називље Душан „**родитель царьства ми**“, да је Јован Оливер могао имати 1340. године кћер Даницу већ од девет година, онда нема никакве сумње, да је Јован Оливерић узео за жену маћеху Душанову Марију 1331. године; да је код њега одрасла Евдокија и удата за Дејана; да је Синиша одрастао код очуха; да га је зато Душан брзо ванцирао; да је Јован Оливерић био најбогатији и најмоћнији у краљевини српској властелин; да се он интересира судбином Уроша, да га Душан поштује, да је Јован Оливерић толико моћан и толико популаран међу Србима „да се Душан бојао да га увреди“, јер је у земљи било доста људи, који су жалили Дечанскога, били оданији Дечанскога жени Марији и гледали на Синишу као на правог насљедника, па је за то сајузом са Кантакузеном и требало обезбедити наследство Урошу. И тако сматрамо за историјски верно, да је Јован син Милутиновог Оливера,

(1) Гласн. XV. стр. 301.
(2) Поменика Ивана и Богдана.

узео за жену Душанову маћеху, Марију, која се по мужу и по Палеолозима и назиље „царицом“, а њезина кћер Евдокија рођена од Дечанског опет се назиље царицом: по царици Марији својој матери, по цару Душану своме брату, по своме оцу краљу Дечанском и по Палеолозима својим дедовима.

И тако, по смрти Дечанског његова супруга „краљица“ Марија удала се за Јована, Оливерова сина, па је зато и брзо прошао све степене чиновне бивши најпре велики начелник и велики слуга, али кад се оженио маћехом Душановом, постане велики војвода, севастократор и најпосле деспот. Као велики војвода удао је своју најстарију кћер Даницу за Мануила сина Кантакузеновог. Од тога брака и родио се Мануило Ливер, о коме се говори у повељама цркве Јована Крститеља ([1]).

По смрти Јована Оливера, његова су деца Крајимир и Дамјан били још малени, па при грабежу држава и земаља, они се придружили кнезу Лазару и били му верни. Михаило из Острвице ([2]) приповедајући о косовској битци вели, да су „господа одана кнезу Лазару поред њега се верно и заиста јуначки борили, а други су гледали кроз прсте. Због те невере, зависти и њеслоге неваљалих и неверних људи буде изгубљена битка на Косову 15. јуна, у петак око подне“. Милош убио цара Мурата и истог су дана погинула два Муратова сина а Бајазит завлада. Туна је ухваћен кнез Лазар и с њиме Крајимир (Крајко) војвода. Краимир измолио у Бајазита да држи зделу, да кнежева глава не падне на земљу, говорећи: „Заклео сам се Господу Богу, да где буде глава кнеза Лазара, ту да буде и моја глава“. Кнежева глава падне на зделу, коју је Крајимир држао, тада и ње-

---

([1]) Изв. Ак. Наук. Т. 6. стр. 397, 398 и 399. Последњи пут спомиње се Оливер 1353. године.

([2]) Гласн. XVIII стр. 78.

гову главу одсеку, глава падне на здела поред кнежеве главе, руке му клону и обе се главе скотрљају на земљу. У битци је косовској погинуо и Дамјан. Њихове се сестре разудале, те ове породице и нестаје у томе мутноме времену.

IV.

КАКО ЈЕ ПРИДРУЖЕН СРБИЈИ ЈАДАР И РАЂЕВИНА.

I. „Гласник срп. ученог друштва“ књ. XXXVI, стр. 120—154, наштампана је „Грађа за историју народа округа подринског“ Стојана Обрадовића, са оградом да се ово „штампа просто као грађа“, о чему „до сад није скоро ништа писано. Остаје правој историји да то причање испита, па одбије или верификује“.

„Уредник“ (стр. 120).

II. „Кнежевина Србија“ г. Милићевића. 1876. год. од стр. 534—539. унешено је казивање пок. Јов. Гавриловића како су Турци „из подринских крајева у Босну“ претерани 1834. године. Гавриловић је био очевидац, па је и описао кратко оно, што је видео. Од стр. 539—553. стављене су личности „чим било заслужне“, али г. Милићевић није споменуо ни једнога „чим било заслужног“ човека од 1815. до 1834. г. или за то, што су већ споменути 1872. г. у Гласнику XXXVI. (стр. 120—154) или за то, што под грађом покојног Обрадовића стоји више наведена примедба уредникова. Било једно или друго, у сваком случају, било је људи „заслужних“, па треба њихове заслуге и описати. То је и хтео да уради пок. Обрадовић, али му је посао испао тако не удесан, да управо, читав његов чланак у својој суштини нема

смисла, не види се ток ствари, има свачега, и опет нема ничега; није описано колико су, шта и како, који људи радили. За овим, његово је погрешно гледиште на радњу у Босни „Османлија". Тако на стр. 143 он вели за Кара-Махмуда пашу, да је „прави Османлија", па је „на потурице босанске и независне спахије и разуздане капетане босанске као на ђаволе мрзио", међу тим су Османлије тек тада отпочели, да освајају и покоравају Босну на штету српске народности. На стр. 147 приповеда, како је у Зворник дошао на место Махмуда „неки Ибрахим-ага, прави Османлија и врло поштен човек", а босанске су аге ђаволи?! Доста је навести неколико места, да се ово одмах увиди на пр. на стр. 130 он вели: „кнезови срески" и то под годином 1819., а тада у Јадру и Рађевини и није било „срезова"; на истој 130 и 131 стр. кад се људи скупили да „разрезују порезе", он их назива „саветницима" и ту вели „изберу Чворића, да народу у сваком случају предњачи"; на стр. 132 вели: „већина позове Чворића да их предводи на устанак" и т. д. а тада о Чворићу нико ништа није знао; на стр. 135 вели: „1824 г. пошаље Чворић по наредби господара Милоша жестоку тужбу везиру босанском", о чему је Чворић толико знао, колико и Обрадовић. Чворић је изишао на глас, али не тада, и не у том смислу, у ком га Обрадовић описује. Обрадовић вели, да паше Видајићи несу смели долазити у Јадар и Рађевину од 1820. године, јер је Чворић прикупио у Јадру 2000 пушака, међу тим тешко да се и дандани може искупити у Јадру 2000 пушака, а онда се није могло искупити ни 1200 пушака, па и ово је много речено. Поред овога, не стоји ни оно тврђење Обрадовића, да Махмуд и Алија несу смели долазити у Јадар и Рађевину, јер су они долазили у Троншу 1826, 1827 1828 године. Народ им доносио много заире и од исте се тада прилично спомогла Троноша. За Алијом су тада носили

у лов ракију и свињске шунке, и он је, не пазећи на дин, и пио ракију и јео крметину. 1827. г. њему, у овоме, био на услузи г. Јован Мићић, бивши члан вел. суда, тада 1827. момче, а сада судија у пензији.

Обрадовић описујући страдање народа у Јадру и Рађевини није схватио нити разумео, у чему је тај зулум био и одкуд је био већи, него ли у другим местима и какве су то „прекомерне глобе“ (стр. 145 и т. д. Па на стр. 144) побија сам све оно, што је до тада о Чворићу рекао говорећи: „Чворић се остави ајдуковања“ (стр. 144), јер доклен год је био ајдук, он није смео ићи с молбама пашама и везирима.

На стр. 146 вели, да је кназ Милош заповедио Јеврему Обреновићу, да пошље из Јадра Али-паши помоћ „али Чворић дотрчи и врати те људе натраг“. После оде у Крагујевац кнезу Милошу „молећи га, да му опрости што је Јадране уздржао преко његове воље, те несу у Босни прешли. Књаз похвали Чворићево држање“ (стр. 146). Из овога излази да Чворић „предругојачава“ Милошеве заповести, а у самој ствари, кад се и како се тај случај десио и ко је војску и водио и вратио, то је са свим друга ствар и у томе Чворић нема никаква удела.

На стр. 135 напоменуо је тачно, како је „зворнички владика Јеротије Грк“ био дошао у Рађевину и узимао потписе од народа преко турских улизица, да је народ задовољан са својим агама и спахијама. Једино је то тек само напоменуо, и добро разумео, а за све остало може се рећи, да је прави хаос из кога се никако не може дознати стање Јадра и Рађевине, нити како су те две нахије потпале под ново-склопљену Србију 1834. г.

У Подрињу је одрастао г. Јован Мићић и био очевидац свију тих догађаја и као писмен вршио је званичне послове при заузимању Подриња. Он је лично познавао све важније људе и све раднике онога времена, па је и мени више пута

о њима казивао, а тако су ми исто казивали и други људи, кад сам био у округу подринском. Може бити, да ће још који знатан Србин остати не споменут, али ови, које ћу навести тако су познати, да их сви иоле старији људи знаду, а о многима из њих имају и званични документи. С тога сам се решио да проpричам, како је заузет Јадар и Рађевина, што ће бити у исто доба и најтачнија критика ове грађе покојног Обрадовића, ког је личност Чворићева толико помела, да му чак приписао толико важности, као да је он, божем, прекрајао наредбе кнеза Милоша. Давно су преминули сви ови радници и трудбеници српске државне идеје, па је време, да изнесемо свакога од њих онако и у онолико, у колико је ко радио за српску идеју и шта је допринео на олтар опште отачбине.

П. Обрадовић греши, што брка у своме спису пределе, јер устанком 1815. год. ослобођен је само ондашњи санџак београдски, у који су спадали и садањи срезови: азбуковачки и рачански и звало се „кадилук сокολски“, и један је кадија судио на оба именована предела, а седио у Соколу.

Кад је кнез Милош устанком 1815. год. ослободио пашалук београдски од турскога јарма, он је заузео и кадилук соколски, и установио за њ суд у селу Рогачици.

Тек у доцније време, кад је кнез Милош заузео лозничку „нахију“, а то је: Јадар и Рађевину, (што није потпадало под београдски пашалук) он подели соколску нахију и даде срез рачански Ужицу, а срез азбуковачки — Лозници.

Ово је неколико речи напред речено за то, да се зна, како је онда било стање.

I.

Јадар и Рађевина потпадале су под „зворнички кадилук“, дакле под власт везира босанског.

Што Обрадовић ређа зулуме, који су чињени над свима Србима, онакве је исте зулуме теглио и подносио народ и у Јадру и Рађевини. У исто доба постоји једна разлика, коју Обрадовић није појмао, ни схватио; она је пак у овоме:

У племену Видајића било је наследно капетанство, и капетаном је бивао најстарији члан у фамилији. Њих се намножи више од 30 кућа, па како су с тога били сиромашни, они се учине јаничарима, па смисле начин како да се обогате. Ствар је текла овако:

Јадар и Рађевина били су под спахијама. У броју тих спахија био је и Алајбег-Сијерчић из Горажде.

Велика, сиромашна фамилија Видајића завидећи тим јадранским и рађевинским спахијама, а капетан Видајић био у исто доба старешина над Јадром и Рађевином, чијих је прихода било мало на сву фамилију, смисли, да заузме Јадар и Рађевину, наравно само тим путем, што су били подложни онда јаничарима како сва раја, тако и спахије. Тако Видајићи и предузму да се обогате: они затраже, да се сваки Србин у Јадру и Рађевини прода њима т. ј. Видајићима, и да им сваки плаћа девето, а спахији опет сваки да даје десето. Противни су били овоме и сељаци и спахије, али се од страха морали продати Видајићима, који су куповали кућу и људе почињући за од 5 до 20 гроша највише. Тако се сви људи продали и хоџе изпотписивале људе, и сваки купљеник морао је да удари прст.

Тако се под морање сви продали осим чивчија спахије Сијерчића, које капетан Видајић похвата и одведе те похапси у тавницу. Спахија пак Сијерчић оде у Травник везиру и своје чивчије одбрани и пусти из тавнице. Само је то он један учинио, а више нико. Одтален су и настале дупле спахије у Јадру и Рађевини: једне су спахије узимале десето, а друге — девето т. ј. Видајићи, и над њима је био Видајић капетан „мали бан“ или „господар“. На овај начин у

Босни су сви сељаци продати: „мораш се Власу продати!“ и они се продали, па су бирали боље господаре. Шта је то значило бити чивчија овога или онога „господара“, навешћу овај случај.

Тако је ишао на коњу Илија Пиличанин из Забрђа([1]), а сретне га Турчин, па му рекне:

„Крсту један, зар не видиш да царски син иде, а ти јашиш на коњу? сјаши крсту“.

— „А зашто да сјашем кад ми га ти ниси купио?“ рекне му Илија.

— „А чији си ти синак?“ упита Турчин.

— „Ја сам Алајбега-Видајића“ одговори Илија.

Турчин онда, са свим друкчијим гласом: „Е, хајде синак, хајде“.

Последица ове продаје — дупле спахије, и јесте дакле, главни зулум од Турака, а нарочито од Видајића, чега у другим окрузима Шумадије није било. Људи су морали продати и себе и баштине за по 5 до 20 гроша. Ово се догодило после бјегства Карађорђа. Ово продавање трајало је до грчке буне 1821. године, а тада Турци устукну, а сеча јаничара још их више поплаши, јер су и Видајићи били јаничари.

Шта је дало повода да се ослободи Јадар и Рађевина?

II.

У Цариграду отпочну да секу јаничаре. Како је после Цариграда било у Сарајеву највише јаничара и био највећи јаничарлук, требало је и њих потаманити. У Сарајеву је био Крк-бињ-Кулага т. ј. ага над четрес хиљада ага!

Ови јаничари носили су се овако: једни одело плаво (униформу), други црвено, трећи зелено и т. д. Јавери се

([1]) О овоме селу има читава историја да се напише, што ћу првом приликом и учинити.

носили овако: голе ноге до колена у каџјер (црвеним) јеменијама; шалваре од плаве чохе; извезен појас од црне свиле; златали фермен, а кошуља свилена, рукави претурени преко врата; за појасом пиштољи, о рамену дуга пушка; на глави златна поша од црне свиле. У колико је који ага био знатнији и већи, у ополико је пред њиме више ишло пешке нефера ([1]).

Аге су носиле ћуркове, на главама чалме од беле материје. Плаћало се само дукат, да се лепо око главе завије чалма! Кулага се одевао као и остале аге, само је на врх главе, на чалми, имао као неку златну крушку.

Ко није виђао нефере њему су највише падали у очи дугачки рукави. Одтален она пословица:

Ера: Шта ће ти толики дуги рукави?

Турчин: Ово је ваш ....

Овако је било стање у Босни. Јаничари су страховали од Порте. У то 1826. год. Порта постави везиром босанским београдског пашу Абдурахмана; но овај не смедне одмах ићи у Босну, него најпре ступи у преговоре са Видајићима: Махмуд-капетаном и његовим братом од стрица Алибегом, обећајући им златна брда и пашалуке. Због овога се он задржи вадуже у Србији и тек се крене у Босну зими. На св. Јована ноћио у Лозници, одклен оде у Зворник, запаши Махмуда, а Али-бега пошље у Сарајево, да му доведе 7 првих ага. Кад их Али-бег доведе ([2]), он их погуби поред Дрине, и ту су

([1]) Као у средњем веку, што су ишли „отроци". Отроцима закон: кад полази економ краљу или кудгод на другу страну, а они с њим да иду на коњма. Mon. Serb. стр. 63.

([2]) Најзнатнији су били: ага Бакаровић златар и ага Пиња, сарач. Пиња је на годину пре говорио у Сарајеву: „Из костију наших праотаца проврела је крв и виче потомцима, да устајемо и да протјерамо из наше земље погане Османлије, те да нам земљу не погане" То је говорио на збору у Текији. Пред њим су сви Турци устајали. Истина да је Пиња био прост сарач, али је био у броју првих ага, и ове су аге владале у Босни као у републици.

читав дан њихове лешине остале. Абдурахман седио у Зворнику до Ђурђевадне, и тек се тада кренуо из Зворника, кад је Али-бег Видајић у Сарајеву с његовом војском од 2000 делија-дудуклија (калпак) и са 10,000 друге војске, похватао све противнике Портине. Сад Абдурахман постави Али-бега за пашу. Мамуд је био млад, мудар и паметан човек, а Али-паша напротив старији, јуначина као лав и пијаница. Обојица су били паше 1827 год. Под Зворник је потпала нахија бељинска и сребрничка, а Махмуд је био наследни капетан. Везир је давао Али-паши други пашалук: од Саве до Вишеграда и све ђумруке, али ту није наследног капетанства, а он је баш то тражио да преда сину наследно господство, па је хтео бити зворничким пашом. Он је гоговорио: „Ја и Ага-паша затрсмо јаничаре; мном је Махмуд и због мојих заслуга постао паша. Па зар сада ја да нисам паша зворнички? И зар да не добијем нашљедно капетанство?“. Осим овога, Мамуд је још као и капетан послао своје чиновнике у Јадар и Рађевину, а Али-паша опет пошље своје чиновнике 1830. год. (кад је у Србији прочитан ферман) да интригирају и раде за његов рачун.

III.

Пре доласка Али-пашиних чиновника главни старешина, Турчин, у Јадру, био је Авди-буљубаша, а обор-кнез Србин опет Мића Шкаља из Бадање. У Рађевини је био обор-кнез Стјепан из Толисавца, а буљубаша опет био некакав Турчин.

Обор-кнез је имао власт судску и полицајну, а буљубаша му помагао. Сеоски су кнезови били оно, што данас кметови. Али-пашин буљубаша Сали-барјактар Башић са својом тевабијом успе од 1830—1831. год. у Јадру, код појединих људи, те оду везиру у Травник: поп Деспот(1) из

(1) Владика зворнички Гаврило 1831. год. дошао у Троношу и предусрели га. — Поп Деспот заденуо јатаган и пиштоље и около главе

Цикоте и Јеврем Ђурђевић из Великог села. Али-паша им нађе хоџу, па им овај хоџа напише тужбу, у којој они траже, да се уклоне чиновници и Махмудови и Алијини; да се збаце сви стари кнезови и да се постави нов кнез, који ће купити и давати царевини све што је у реду. Ово је ишло и паши у рачун. И они успеду. И везир заиста напише и пошље буруntију, којом испуни њихову молбу и постави обор-кнезом Ђурђа Јаковљевића из села Дворске. Ово је било у Јадру.

У Рађевини нису могли ништа успети Али-пашини људи. Сада је јадранима било боље, јер се курталисали свију чиновника и Махмудових и Алијних. То је било овако:

Кад поп Деспот и Јеврем донесу везирову буруntију Ђурђу, они и опет као људи, хоћеју да припитају кога, како ће у овој ствари да поступе, и нађу Станишу Јездимировића кнеза лозничкога, који је био чувен и паметан човек. Овај пак Станиша, како је био рођак с кнезом Симом Сломом из Шапца, вазда је био с њиме у дослуку и споразуму. Отуда је кнез лознички Станиша знао, да кнез Милош ради код Порте, да придружи Србији обе кнежине т. ј. Јадар и Рађевину (¹). Деспот и Јеврем изазову Станишу у село Клупце, да га питају, шта ће, а он им каже ово: „Добро, слушајте шта ћу вам казати, али језик за зубе, да нико то не зна осим вас троице. Кнез Милош ради у Цариграду да обе ове кнежине потпадну под Србију, и изглед је такав, да ће то и бити. За то неће ни једна пушка пући. Ви сада овако говорите с ким се год састанете: „што је царско — цару ћемо све давати; што је пашино — све ћемо паши да-

---

чалму (на њему су ти паласке, огњила и т. д.) па неће да метаније пред владиком, него онако приступи руци.

Владика: „Ђерата бре, папаз, камо метаније?“.

Деспот: „Ја сам војник; видиш какав сам; доста ти је и то!“.

(¹) Сима Слома био је љубимац кнез Милоша и седио у суду, кад суди, не на столици, него на кревету.

вати; што је спахијско и то ћемо давати како је цар одредио; а не трпимо читлук-сајбије (деветчаре); ни субаше њихове, ни спахијске; ни чиновнике Махмудове, ни Али-пашине; сами ћемо све купити, и што је чије давати. Субаше пак помањих спахија и деветчара, које прутом, које штапом, које канџијом, чим ко може опалите, а субашама оних већих спахија поткажите из под руке, нека бегају; добрима поткажите, нека умакну, а зле бојем најурите". На том договору били су оба посланика и нови кнез Ђурђе. Они и ураде онако, како им Станиша рекао. Нарочито су избили субаше читлук-сајбијске: у Шурици, у Слатини, у Беговој Љешници и т. д. Кроз недељу дана није било ни једнога Турчина у Јадру, па и трговци — Турци несу смели ићи по Јадру. Треба и ово напоменути, ккко нису хтели бити ни једнога Сијерчићевог субашу, него су они онако отишли, како им испод руке било доказано.

За кнезове пак Станиша им рекао овако: „Немојте на један пут да позбацујете све кнежеве, него оне омање терајте, и то овде онде, а највеће пашине љубимце, као кнеза Николу Дошлића из Липнице, Петра Арсеновића из Бадање и Андрију Терзијћа из Цикота немојте збацивати до муке: кад год будете уговарали с Турцима, ви њих шаљите; оборкнеза никако не дирајте".

Све то и тако ова тројица изврше од великога поста до Ђурђевадне 1831. год. Станиша им још и ово рекне: „Шаљите у Шабац Јефрему Обреновићу оне пашине љубимце, а ви немојте да идете". И заиста су они слали у Шабац Петра и Андрију, те омекшају. У то дође преко Станише наредба из Шабца, да сваки у Јадру купи себи оружје; и сваки је морао купити, иначе су га били и продавали што год му нађу код куће, те му куповали оружје. Све су Турке из Јадра били истерали, само је Махмуд-паша био сместио свога буљубашу Пљесковца и пандуре у своју трокатницу у

Руњанима и преко Станише им куповао хлеб и месо. А Рађевина?

IV.

У Рађевини Али-пашин буљубаша није могао ништа успети, нити наћи људи налик на попа Деспота и Јеврема; него се тежња Али-пашина оствари у Рађевини утицајем Јадрана, а највише радњом кнеза Ђурђа Јаковљевића. Он је позивао многе одличне људе и кнежеве из Рађевине, но се није смео нико примити да тера Турке. На близу је до Ђурђева села, село одклен је Чворић. Сам Чворић био је пандур код рађевскога војводе Кресте, а доцније опет пандур код Крстиног сина војводе Максима. Кад су Турци по бегству Карађорђа и опет заузели Србију, Чворић није смео изаћи пред Турке да им се преда, него се скитао којекуда, и Срби су га сматрали за хајдука. Почем из Рађевине није смео нико угазити у ту ствар т. ј. да тера Турке, Ђурђе позове Чворића, понуди га да на томе ради, и овај се прими, јер није имао шта изгубити, а био је на зло веома брз.

У Рађевини се могло много и удесније и лакше радити, јер ју заклања Борања планина; у онај пак простор земље испод и изнад Малог Зворника није смео ићи ни кнез Ђурђе, ни Чворић, него је оданде очистио и прогнао Турке Игњат буљубаша из Ковиљаче. Игњат је био мален, печен човечић, челичног карактера, јуначан, поштен и човечан. Њега су сви и свуда поштовали за његово јунаштво и врлине.

Илија Чворић, из села Баставе, скупи чету пандура и бескућника, па крене из села у село, како му казао Ђурађ, па некога Турчина избије, некога поплаши, и тако очисти Рађевину до Борање, но даље онамо није смео ићи. Ово је било 1831. године.

Просторија Горње и Доње Дрине дугачка је 12 сахати. Истерати Турке из тога простора и прими се мали Игњат

буљубаша: „вала мали чоек, али прави јунак" говорили су о њему Турци у Зворнику, Лозници и т. д. и сви су га више знали, него ли и Ђурђа и Чворића, и више су га поштовали: „вала нигда вјеру погазио није".

Како Ђурђу, тако и Чворићу, а тако и Игњату писао је кнез Милош, па је писао писма и чак Турчину Асану-Аталашу (1) из Лешнице, марвеном трговцу.

Ђурађ, Чворић и Игњат и протерали су Турке из Рађевине 1831. год. до краја месеца јуна.

У то Али-паша скупи своју партију, јер се били поделили Турци на двје партије, у кадилуцима: зворничком, бељинском и сребрничком, па су једни били за Махмуда, а други за Алију. Али-паша искупивши своју партју, продре у Зворник — у варош, и заузме је, а Махмуд се затвори у град зворнички, па су се борили: Махмуд је путао топовима из града, а Алија пуцао из шешана.

Кад је пак Али-паша пошао да удари на Зворник, он поручи Ђурђу и Чворићу, јер их сматрао за своје људе, чију је радњу поглавито он потпомагао, да му дођу с војском у помоћ. Ради тога пошље Ђурђу лађе и намести их на Дрини, код села Ковиљаче, да преко ње преведе војску, а Чворић да дође код Малог Зворнака, где изда наредбу, да га с војском превезу на ону страну Дрине.

(1) Пошто се овај Асан-Аталаш 1834. год. иселио у Босну с осталим Турцима, дође 1835. г. у Србију да види своја добра у Лешници. На питање писара среског Јована Мићића: „Кад су и с оне, и с ове стране Дрине једни и исти обичаји, за што се нијеси настанио у Бијељини, ја ту гдје близу?". Аталаш одговори: „Видиш ли ти ону моју Видојевицу: ни у Мисиру, ни у Турској царевини нигдје онога мјеста нејма: ту мед и млијеко тече; и био сам неки земан, ето ту у Јањи, па кад год пред кућу изађем, одма ми се очи отму на моју Видојевицу, од куда се сунце рађа, и чим је видим, одмах ми сузе ударе". И „они час, кад рече, сузе му udarише на очи" „Ето од жалости, рече, одселио сам се далеко, чак у Брчко".

Они заиста и искупе војску. Ђурађ с јадранима дође под Ковиљачу, и први поп Деспот у неколико лађа пређе са својом четом на ону страну, у Босну. За овим лађе почну возити и осталу војску. Баш у највећој вожњи дође Станиша Јездимировић кнез лозничкн и Радован буљубаша из села Остружња округа ваљевског и донесу писмо од кнеза Јована Бобовца, љубимца кнез Милошевог. Како су дошли, отворе писмо и прочита им га писар Јован Мићић. У писму кнез Бобовац саветује Ђурђа и Јадране, да се не превозе, и ако се што превезло, да се врати натраг. Бобовац је пак био са сто коњаника у селу Тршићу. У писму им Бобовац још наручује, да се склоне од обале дринске мало даље амо, у шуму. Кад је то писмо било прочитано узврпољи се Ђурђе, како ће то да изврши, а Станиша му рекне: „нађи једнога разборитога човека, па нека шане попу Деспоту, да заметне кавгу и нека рекне (Деспот): Кад није дошао Паја Бркић из Доњег Добрића([1]); кад није дошао Правдић из Јаребица; кад није дошао Глишо Јоветић из Горњег Добрића (и т. д. неки други): онда да се вратимо док не дођу и ови“. Ђурђе поступи по савету Станишину, нађе једнога човјека, пошље га онамо попу Деспоту, који одмах и заметне кавгу и отпочне се вика, ларма, врева и одмах се затим почну да превозе натраг. На то Али-пашини људи почну викати: „Не'те људи, куда ћете људи; доћи ће, бива, доћи ће!“. Деспот се дере: „Нећемо док не дођу“ и тако се

([1]) У Павла Бркића био је овај обичај: коњ му вазда био оседлан и дању и ноћу; на седлу бисаге, а у бисагама чутурица ракије, комад хлеба и парче воштане свеће. Увек богавека под оружјем је и јео и пио, и само је вадио и метао под главу кад спава, пиштољ и јатаган, иначе вазда наоружан, и чим би пукла пушка на Дрини, он је био готов. Било му је онда око 50 година. Њега је његова жена вазда дворила, а и други укућани, па био он сам или с гостима. Није нигда бос спавао; и ноћу је ужинао, и називао то ноћно једење „ноћна ужина“.

сви поврате и ураде онако како им саветовао Бобовац у писму, и то још пре подне.

За све ово време чула се пуцњава топова на Зворнику. Пуцњава се чула и после подне и уз то се деси још ово: после подне између 3 и 4 сахата удари с војском покрај Дрине Хусеин капетан Градачац, и да се наши нису били повратили натраг, сви би изгинули.

Пошто је Градачева војска прошла, (пред вече) Ђурђе пошље Станишу и с њиме још двојицу тројицу Чворићу у Борању, да му јаве за наредбу Бобовчеву, те да се зна наћи. Посланици ноће на стражи Игњатовој, а топови на Зворнику непрестанце пуцају. Сутра ујутру престане пуцањ топова; посланици сусретну некаквог Турчина, који им проприча, да је дошао Градачевић и одвео у Градачац Али-пашу. Посланици испоруче Чворићу саветовање Бобовца и сутрадан се сва војска разиђе својим кућама.

V.

Војска се разишла, али ево муке из ненада: Махмуд паша пошље у Јадар и Рађевину и пита: ко то управља у његовом пашалуку, кад је он одређен царским ферманом да заповеда у зворничком акламу, и позива себи Ђурђа и Чворића. Они се поплаше и пошљу посланика у Шабац да питају Јеврема Обреновића, шта ће сад да раде? Њима дође глас да одмах иду у Шабац: Ђурђе, Јеврем и Деспот. Како су дошли у Шабац одма су били по заповести Јеврема Обреновића, поапшени. Неки луди Мијат у Шапцу видећи Ђурђа (у Шапцу), упита га: „Одклен си ти рођо!“.

— „Несрећник од нигде и ни одкуда“ одговори му Ђурђе.

Кад су ови били поапшени, Јеврем Обреновић преко Сломе заповеди јадранима и рађевинцима, да они, она три кнеза — турски љубимци, — узму по неколико овнова, ма-

сла и друге пешкеше и да оду Махмуду. Они и пошљу Перу, Мићу, Станишу и Цвеју (¹). Они ураде како им заповеђено и оду Махмуд-паши у Зворник, који, како пред њега изађу, обрати се станиши са овим речма:

— „Јеси ли ти Станиша комендат у Лозници?“.

Станиша се збуни, замуца, загрца, а пошто одгуши, рекне: „Ја нијесам, честити пашо, никакав комендат, него твој измећар, честити пашо“.

— „Како си ти мој измећар“, одговори му паша: „кад дигосте оружије на царски град, и на мене, — царевога већила?“.

Станиша му одговори: „Честити пашо, ми се нијесмо мијешали у маслат (политику), што се тиче тебе и Али-паше и што се тиче кнеза Ђурђа и Чворића и јадрана и рађеваца; ми смо лозничани трговци, везали ријеч са нашим коншијама — ерлијама Турцима, да они нас бране од њихних качкина, а ми, колико можемо опет, да чувамо њих и њихну децу од наших качкина. Ето их ту њих неколико, питај их, нека ти кажу“.

Махмуд-паша запита Турке, у коме броју био је и Усеин-ага-Голета (²). И Турци потврде казивање Станишино. Тиме

(¹) Овај Цвеја за првог устанка пређе преко Дрине у село Скочић, као голи син; поироби и попали село и доведе неколико девојака. После бегства Карађорђева и пропасти 1813. године, он се настани у Лозници. Ту је држао дућан; причали су Турци о његову јунаштву, а он опет причао, који су Турци били јунаци, и нико му ништа од Турака није пакостио.

(²) 1836. год. у Бељини Турци наплате арач по 12 гроша од два Србина Мутавџије: од Крсте и Тодора. Кад се врате натраг, они се потуже противу оваквог турског поступка Милошу Богићевићу. Богићевић јави кневу Милошу и од њега добије заповест, да се ти новци наплате од Турчина кога првога ухвате. На несрећу ево ти овога пријатеља српског и Станишиног, Голете. Њега позове Богићевић и каже му да плати арач.

— „Па ди је још било, рекне Голета, да Турчин плати арач? Ко је то игда видио и чуо да Турчин плати арач?“.

се управо они одговоре и оправдају код паше. И у том кад се ови вратили у Лозницу, и оне у Шапцу пусте из апса, те се и они враће својим кућама.

Треба казати и ово, да је кнез Милош казнио и Бобовца, јер му он био заповедио, да иде у ваљевски Јадар, а не у Јадар босански. Оне су пак пуштили из Шапца за то, што су дознали, да се у Цариграду ствар на боље окренула. Али не гледећи на то „боље" исте 1831. год. у божићне посте Махмуд-паша искупи све кнезове свију пет нахија да разрежу порез. На тај скуп оду из Јадра и Рађевине: Петар и Никола Дошлићи и Станиша и још два рађевчанина. Ово напомињем с тога, да се види разлика између стања људи с ове и с оне стране Дрине те године. Турци су захтевали да половину пореза плати Јадар и Рађевина, а половину остале три зворничке казе. Ту је Станиша мудро и много говорио и много пореза обалио, те се разреже на пет делова. Ови сви петорица из Јадра и Рађевине много су слободније зборили, а кнезови из остала три среза несу смели тако да говоре, него су на само овој петорици говорили: „говорите браћо кад можете, говорите бог вам помогао". — Све ово скупа узето показује, да су сви знали, и Турци и Срби, да ће пре или после Јадар и Рађевина припасти Србији, и да није било далеко то време.

VI.

У пролеће 1832. год. искупе се према Лозници, на Шепку, код куће Селимбегове: Хусеин капетан Градашчевић, Али-паша и Махмуд-паша Видајићи, капетан Тузла, Рњо

Богићевић му разјасни и каже, да сада он треба да плати 24 гроша, те да се врати људма. Турчин плати преко Цвеје и заједно с њиме оде чак у Крагујевац, те се тужио кнезу Милошу. Из Крагујевца се вратио задовољан и хвалио се, да му књаз даривао 24 гр. и да му купио његово добро покрај Дрине. Од овога доба Турци несу наплаћивали од Срба арач.

Алајбег из Сарајева, Фазли-паша Шерифлија и многе друге поглавице из Босне. У Лозници се поплаше од тога скупа. Станиша нађе вреднога, паметног и вештога човека и пошље да дозна и извиди шта се ту и о чему већа и ради. Овај послани извиди ствар, и јави Станиши, да се ту ништа не ради противу Јадра и Рађевине, него поглавице босанске чине договор, да устану и да ударе на Османлије. Станиша одма напише писмо Сими Сломи и Шабац и јави му, да су босанске поглавице уговориле буну противу Порте.

И заиста они дигну буну противу Порте, и у пролеће 1832. год. ударе на везира босанскога, који утекне преко Далмације, а усташи на скупштини у Травнику прогласе Хусеин капетана Градачевића за везира босанског и крену се с војском на Косово противу султанове војске, где их надбије Садразам и они устукну у Босну. На Палима надбије их Кара-Махмуд-паша, они се разбегну из Босне, а Кара-Махмуд-паша. оде у Сарајево и постане босански везир. Наравно, да сада он почне да влада у Босни, као у освојеној земљи, испоставља своје чиновнике, па пошље за муселима у Зворник свога Дивитара-Ефендију. У исто доба дође у Зворник Гаваз-баша Кара-Махмудов, па одмах, исте 1832. год. из Зворника оде у Лозницу, коме на подворење дођу многи главни људи из Јадра и Рађевине, у броју којих је био Ђурађ Јаковљевић и Чворић Илија. Гаваз-баша их запита: „хоће ли давати царску вергију?“. На што они одговоре, да ће се свагда да покоравају цару, и да му дају, што је царско. Овом приликом њему покажу, да има 5 срезова у нахији зворничкој и како они плаћају све царске дације, па ће и од сада тако радити. Гаваз-баша је био тиме веома задовољан и у знак свога задовољства огрне Ђурђа и Чворића црвеним бињишима, за знак, да су царски чиновници. Одмах се за овим искупе у Зворник сви кнезови из свих пет срезова и разрежу порез и ђурђевски и митровски од 1832. год. јер несу били

покупили ђурђевски порез због сви наведених нереда. Ђурађ преда јадрански порез Дивитару а Чворић преда порез од Рађевине званичнику Турчину у Крупњу. У знак, да је сада у Јадру и Рађевини опет чиста царска раја, дође Дивитар-Ефендија у Лозницу са својом тевабијом, те се провесели три четири дана, а у Крупањ је слао свога опет Гаваз-башу Омера. Овом је приликом био у намери да постави над Јадром и Рађевином подмуселима, али у том настане 1833. година и разнесе се глас, да је дошао кнезу Милошу ферман, по коме се придружују Србији два зворничка среза Јадар и Рађевина и да се укидају у Србији спахилуци. И заиста у пролеће оду кнез Милошеви чиновници и заузму ђумруке, а кнез Милош постави за кнеза у Јадру Ђурђа Јаковљевића, а за кнеза у Рађевини — Чворића.

СВРШЕТАК.

Проприча̂но је како је придружен Србији Јадар и Рађевина, по најтачнијим и најпоузданијим датима, из којих се види, да оно казивање П. Обрадовића није тачно и управо нема разлога ни смисла, јер није схваћено стање Јадра и Рађевине; није описана борба Видајића, нити њихово отимање; није показано управо ништа, као што је било. У исто доба још ћу да проприча̂м судбину свију ових главних радeника.

VII.

Јадар и Рађевина већ су припали Србији и кнез Милош био поставио своје чиновнике. У то, исте 1833. год. прође преко Србије за у Босну некакав Тескерецибаша са својом свитом и тевабијом; њега су свуда дочекивали и испраћали, па му у Лозници спреми дочек Ђурађ Јаковљевић. Пред вече заваде се тескерецибашини момци и сејизи и потуку се; један удари другога зобницом, а овај други, потегне пиштољ и

њиме замахне да удари свога противника; по несрећи ту се у тој гунгули иза тога момка, који замахне пиштољем, деси Ђурађ, и пиштољ пукне и на месту убије Ђурђа. Тога су момка послали у Крагујевац кнезу Милошу, али он није био ништа крив, јер није ишао да убије Ђурђа.

Чворића кнез Милош збаци и отера за то, што се био посилио, чинио зла и између осталога, он је онако немилице мотком изтукао Ристу Туфекџију из Крупња. Због тога што је био истеран, постане велики непријатељ кнеза Милоша ([1]).

Ђурађ Јаковљевић ретко је кад давао да кога пандури бију, него највола да сâм људе бије. Није марио да обали човека и да бије, него је највола бити људе на доват, у трку. Ради тога обично је носио канџију, па је бирао време кад је покишица или кад на близу има каква вода или бара, па онда онако заокупи човека, па ошини на доват. Човек бежи, вода пљешти, а он га јури и бије, који кад умакне преко баре или воде, Ђурђе се враћао, смејао и то му је било најмилије. Осим овога, тако је гадно ружио, псовао и грдио, да ни најгора циганчура није умела вештије грдити.

Станишина је судбина била друкчија. Због онога уговора Станишиног и лозничана са Турцима, да се узајамице бране од качкина, кроз све време у Лозници је било мирно, осим овога случаја 1832. год. Станиша је имао ортака, који је седио на дућану, а Станиша је кнезовао. Једнога дана легне Станишин ортак на ћепенку да спава, а Турчин на коњу, Сали-бег Мустајбеговић, велика пијаница, полети на коњу покрај Станишина дућана, и мислећи да Станиша спава, опали пиштољ да га убије. Куршум не погоди онога што је спавао, него преко њега удари неке шалове, а Сали-бег опали коња и одјури преко Дрине у Босну. Сви су Турци били скочили да га ухвате и убију, али је било доцкан, јер је он већ био

([1]) У шали је псовао: „шиљак“; а у љутини: у „кума“.

умакао преко Дрине. 1833. год. Станиша буде постављен за ђумругџију на Љубовији, где и умре; после њега помру му синови, а пензије онда није било. Станиша је пак све своје имање потрошио радећи народне послове и није по себи оставио готово ништа. У том надживи његова жена Станојка, како њега, тако и своје синове, и од старости ослепи па се више од 15 година потуцала од куће до куће, просила те се хлебом хранила, док се није бог смиловао и узео са овога света.

Поп Деспот, тај највећи радник ослобођења Јадра и Рађевине, доцније обудови, а у кући је имао удовицу, снаху од синовца. Ова његова снаха затрудни и каже да је затруднила од попа Деспота, што овај није признавао. Због овога падне под суд, одведу га у Крагујевац, затворе у тавницу, у којој је тавновао више од године дана; буде му одузета парохија. Он је пак све потрошио што је имао док је радио народне послове, па је умро у најгорој сиротињи.

Деспотов другар Јеврем Ђурђевић, највећи беседник зворничког кадилука, необично вешт и смео Србин, он је тукао онога Турчина, који је нехотице убио кнеза Ђурђа. До смрти кнеза Ђурђа, он је био буљубаша, а после вршио је дужност кнеза јадранскога. Противу њега и попа Деспота устану завидљивци и рђави људи, те на обојицу налажу и опањкају их. С тога и буде постављен на место Ђурђа други кнез, а Јеврем Ђурђевић остане без места. Док је радио народне послове, упропастио је све своје имање, а због поноситости није био кадар ићи и правдати се. Због тога и умре још у горој и црњој сиромоштини, него ли и поп Деспот.

Диван пример разборитости и мудрости представља Мали Игњат, који је извршио оно, што није нико ни смео, ни могао. Он је био газда, одржао имање, и опет се вратио кући и радио земљу. Њега су звали Игњат буљубаша. Оставио је потомство у доброме стању, које се презива Буљубашићи.

VIII.

Ја сам проприча‌о готово све шта је ко и како радио и прошао, само још треба да кажем, ко је, одклен иселио и претерао Турке у Босну:

Турци нису хтели ићи у Босну, с тога 1834. год. у мају месецу дође Вучић с војском из крагујевачке нахије, те расели турска села око Сокола и претера у Босну, осим оних села уза сами град.

Из Рађевине (дуж Дрине), по наредби Вучића изтера и претера у Босну Турке Игњат Мали, и само остане Мали Зворник и Сахар.

Из Крупња је истерао Турке још раније Чворић.

На Јадар реку дође Вуле Глигоријевић с војском и исели Турке из Љешњице и Липнице.

Ђука Марковић (Лаимовић) осване с војском у Лагатору под Лозницом и исели Турке лозничане.

П. Срећковић.

ИСТОРИЈСКЕ РАСПРАВЕ

ИВАНА ПАВЛОВИЋА.

I.

ТРИ ПОТОМКА НЕМАЊИНА.

По смрти бугарског цара Михајила Асења ([1]) и његовог убице, Калимана ([2]), бугарски престо остане без редовног наследника ([3]). Претендената, царских рођака по женској линији, није, као што ћемо видети, не достајало ни овом приликом, као и при сваком оваком наслеђу. И овде, као и свуда у подобним приликама, ко је могао своме праву додати највише силе: онога је право и преовладало.

Српски краљ, Стефан Урош I. Велики, по смрти свог зета, Михајила, крене се с војском у Бугарску. Калиман погине пре но што Урош дође у Трнов, — вели Акрополит, византиски великодостојник и кроничар, савременик тих догађаја ([4]). Дакле, Урош је ушао с војском у Трнов — после погибије Калиманове.

Није познато кад је Урош изашао из Бугарске; али да то свакојако није било пре но што се питање о наслеђу пре-

([1]) Михајило Асењ 1246—1257.

([2]) Калиман Стричевић Михајилов. (Види о њему Јиречка „Исторія Болгаръ.“ Одеса 1878. стр. 355—357).

([3]) Види Georgii Acropoilitæ Annales. Bonnæ 1836. p. 162.

([4]) Acr. Annales. p. 162.

стола коначно решило: то је близу памети. То су захтевали и интереси Урошеве земље, а и његовог дома — као што ћемо видети даље.

Сабор бугарски, сазван да изабере цара, сагласи се и изабере **Константина Тешића**(1). Не зна се да ли је и Урош заседавао у сабору, што је врло лако могуће; али да је његова воља председавала: томе се није тешко досетити.

Над свима претендентима, дакле, преовлада на сабору право Константина Тешића, штићено српским краљем.

Ко је овај нови цар, каква су његова права на бугарски престо, и за што га је подржавао српски краљ Стефан Урош I. Велики, — биће један део овог нашег истраживања.

*

Акрополит, говорећи о избору новог-цара, овако се изражава: „*ἐπεὶ δὲ ἔρημος ἐναπελείφθη κληρονόμου γνησίου ὕ τῶν Βουλγάρων ἀρχή, ξυνιόντες οἱ προύχοντες εἰς βουλὴν τὸν τοῦ Τοίχου υἱὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸ ἄρχειν αὐτῶν ἀναδξασυαι ἐβουλεύσαντο*“(2). — Cum vero herede legitimo Bulgarorum principatus destitueretur, proceres in consilium conveniunt, eliguntque Toechi filium Constantinum ut sibi ipsis imperet.

Даље, исти кроничар, говорећи како је цар Теодор Ласкар оставио по себи троје деце, једно мушко, Јована, и двоје женских, Теодору и Јевдокију, вели да је обе удао био још за живота свога, и то: „*τὴν μὲν πρώτην τὴν καὶ Εἰρήνην καλουμένην τῷ τοῦ Τοίχου υἱῷ, καθάπερ ἔφημεν*(3), *Κωνσταντίνῳ*(4)....“. — Pri-

(1) Ibid.

(2) Acropolitæ Annales, p. 162, al. 7—10. Види и варијант на стр. 161, al. 9—10.

(3) Јер је о удадби Теодориној за Константина говорио и пре, на стр. 162.

(4) Acr. Annales, p. 164. У варијанту, с. 163, нема имена царева, но само „*τῷ τοῦ Τοίχου υἱῷ*“.

mam, cua et Irene nomen erat, Constantino Tœchi filio, ut diximus....

С именом његовим и оним оца му, Акрополит спомиње новог цара још два пут (1). А само под његовим именом: такође два пут (2).

И Пакимер зна не само за право име царево, но и за друго по оцу. На једном месту, у свом делу, назива га „*Κωνσταντῖνος Τεῖχος*“ (3). Иначе, само под првим именом, спомиње га још двадесет и седам пута (4).

И Нићифор Григорае вели да је тај цар био „*Κωνσταντῖνος ὄνομα, Τοῖχος ἐπώνυμον*“ (5), — nonine Constantinus, cognomento Tœchus. Са оба та имена спомиње га још три пут (6). С првим само: такође три пут (7).

Дакле, из тих бележака византијских писаца види се да се отац Константинов звао Тех. Што Акрополит и Пакимер ништа опширније не бележе о пореклу новог цара, но све своде на две речи „син Техов“: види се да је онда Тех био личност тако општепозната у Византији, да уз његово име није требало никаквог коментара. Григорае, већ, могао је и не знати тако много о Константину, осим имена.

---

(1) Ibid. p. 162, al. 13—14, и al. 16.

(2) Ibid p. 187, al. 6. и al. 10.

(3) Pachymer. v. I. p. 36, al. 2. Погрешно стоји у чланку г. Ил. Руварца, који ћемо споменути даље, да то стоји на стр. 349 vol. I. Пакимеровог дела. Пакимер назива Константина именом по оцу свега једном и то на с. 36, al. 2., као што наведох.

(4) Ibid. p. 138 al. 4; — p. 210 al. 4; — p. 211 al. 3; — p. 231 al. 6; — p. 232 al. 3; — p. 233 al. 10; — p. 235 al. 19; — p. 239 al. 6 и al. 10; — p. 342 al. 16—17, — p. 343 al. 11 и al. 15—16; — p. 344 al. 3; — p. 348 al. 14; — p. 349 al. 13; — p. 350 al. 1 и al. 5; — p. 427 al. 2; — p. 430 al. 3; — p. 432 al. 8 и al. 20; — p. 433 al. 3 и al. 8, al. 16; — p. 434 al. 1, al. 4, al. 18.

(5) Nicephori Gregoræ Byzantina Historia. Bonnæ 1829. vol. I. p. 60 al. 13.

(6) Ibid. p. 61 al. 2, al. 15—16; — p. 63 al. 8.

(7) Ibid. p. 99 al. 21; — p. 100 al. 6, al. 9.

Пахимер, на једном месту, каже још и да Константин „ἐκ Σέρβων ἐξ ἡμισείας το γένος ἔχοντα“(¹), — dimidium generis trahentem ex Serbis.

И то је све, с оном горе наведеном, што се у византиских кроникама налази о пореклу цара Константина Тешића.

Оно „ἐκ Σέρβων .....“ наравно ваља разумети владалачку породицу српску. Држим да је тако мало оних, који би то друкчије разумели, да није вредно приводити сличне примере у доказ. У осталом, о томе ћемо се брзо уверити и другим начином.

Сам Константин, у једној диплома својој, помиње своје српско порекло. На име, у даровници својој манастиру св. Ђурђа на Орави, вели да му је архимандрит тог манастира, између осталих хрисовуља владалачких, изнео и хрисовуље, „сватаго Симеѡна Немана, дѣда царьства ми“(²).

Има право, дакле, Пахимер што цара Константина Тешића доводи у сродство са Србима, а и ми што смо његове речи онако разумели.

Са овим податком из Константинове хрисовуље закључује се број до сад познатих података о пореклу тог цара. Ми ћемо помоћу њих, и поред осталих познатих нам прилика, старати се да што тачније одредимо порекло његово.

Сродство Константиново с Немањином кућом неколико је писаца дотицало узгред у својим списима, с намером да га ближе одреде, и то махом уз речи Пахимерове, и увек су га приписивали женској страни. Нарочиту расправицу о томе израдио је једини г. Ил. Руварац, и он се није одлучио, из узрока које ћемо одмах дознати, да женској страни склони сродство Константиново с Немањом; а не нашав међу позна-

(¹) Pachimer vol. I. p. 349 al. 14.

(²) Види Шафарика Pámatky, одељење диплома.

том нам тројицом синова Немањиних никаквог Теха: решио се претпоставити неког четвртог сина Немањина, који би био отац Константинов ([1]).

Да разгледамо изближе посао г. Руварца.

Да Константин није унук Немањин од ћери, г. Руварац држи да има доказа у оним речима Пакимеровим о Константиновом полусрпству, овако паметујући о њима: „да је само мати Константинова била рода српског, и да је он по њој био род (унук) Стефану Немањи, а отац да му је био Бугарин, онда не знам за што би Пахимер изрично споменуо да је Константин био полу-Србин, кад за друге владаре, којима су матере биле гркиње или угринке, не каже да су били полу-Грци или полу-Угри([2]). С тога мислим да је Гебхарди ближе био истини додавши к речима Пакимеровим „daher vielleicht sein — Constantin's — Vater Tœichos zu dem neemanischen Geschlecht gehört haben mag" (Gebhardi Bulgar. Geschichte pag. 159). Најновији пак и најбољи историк Бугара, К. Јиречек, не сумња ни најмање о том, да је Константин био родом Србин, да му је дед био Стефан Немања, да је краљу српскоме Владиславу био братучед (Geschichte der Bulgaren pag. 219. p. 384) ([3]), слествено

([1]) „Прилошци к објашњењу извора српске историје, XIII—XIV" в. у Гласнику срп. уч. друштва, књ. XLIX. стр. 13—17.

([2]) Подвучене речи кроз цело навођење Руварчеве расправице — мноме су подвучене.

([3]) Држим да греши г. Руварац што се хвата за г. Јиречка у овом случају; јер он није на чисто с тим питањем. Говорећи о избору Константина за цара: он га назива Србином, и овако се изражава: „выборъ палъ на Серба Константина, сина Тиха и внука Стефана Немани", — те би човек доиста морао помислити да он држи да је Константин унук Немањин од ћери; али г. Јиречек уз те исте речи ставља ноту, у којој наводи Константинове речи из оне хрисовуље, додаје још један цитат о сродству другог једног, севастократора Калијана, са Стефаном Првовенчаним, и закључује: „родство было несомнѣнно по женской линiи". (Види Исторiя Болгаръ. Одеса 1878.

претпоставља, да је отац Константинов, горепоменути *Τοῖχος* био син Стефана Немање. Но пошто он ово последње само претпоставља а изрично не каже, пошто је даље Константин Стефана Немању у хрисовуљи дедом својим назвати могао, ако му је мати била кћи Немањина, а и приведене речи Пакимерове не искључују могућност, да је Константин по матери назван полу-Србином, то нам се ваља обазрети за доказом којим би се потврдило, да је Константинов отац *Τοῖχος* доиста био син Симеона Немање. Немачки цар Фридрих Барбароса и његови крсташи сјајно су дочекани од великог жупана српског Стефана Немање и брата му Срацимира дне 27. јула 1189. у граду Нишу. Том приликом, пише Анеберт у историји експедиције цара Фридриха — довршени су већ прије започети преовори([1]) о удаји кћери Бертолда херцега далматинскога за сина Немањиног, кога Анеберт зове „Tohu", те је ту по савету кнезова и с одобрењем царевим углављено, да Бертолд има о Ђурђеву дану 1190. г. у Истрији предати кћер своју истоме „Tohu" „eo pacto quod iden Tohu et sui ex filia ducis Bertholdi heredes mortuo patri in plenitudine potestatis pre omnibus mis fratribus succederent".

Анебертов „Tohu" подсећао је већ П. Ј. Шафарика на „Тѣшу" и „Тихомиля" далматинских хроника; а г. Матковић мисли „да би се из приповедања Анебертовог дало изводити, да је син Немањин Стјепан Првовенчани имао још једно име „Тихомил" (крштен по старом обичају дјединим

p. 358. Ја наводим ово руско издање, јер је последње; но и у немачком је тако исто). Шта, дакле, управо мисли г. Јиречек о свему томе — не зна се на чисто. Ове последње речи могу се односити на Константина, а могу и на самог Калојана; само ја не знам што је то, у последњем случају, стрпано све заједно. Да и самом г. Руварцу ово место није јасно било, видећемо даље.

([1]) Ја не видим из дотичног Анебертовог причања да су преговори о тој женидби почели пре но што је цар у Ниш дошао; но да је то све било за она „три и пô дана", колико је цар ту остао. Ако г. Руварац само на то време мисли, онда има право; иначе не.

именом), те да је узео код крштења име „Стјепан“. Матковићу се придружио и Иван Павловић у расправи: „Хронолошке белешке св. Саве о Стефану Немањи“, пишући на стр. 26 нота 1. да је најстаријем сину Немањину било крштено име Тѣхомирь, и да је то онај Анебертов „Tohu“, а не „Вукан“ други син Немањин, као што је нагађао Љ. Ковачевић у расправи: „Које је године умрьо Стефан Немања?“ (стр. 18 пр. 1). — Да нисам већ написао прву половину овог прилошка, може бити да бих се и сам придружио г. Матковићу и Павловићу, али овако nolens volens морам тврдити, да се под Анебертовим „Tohu“ нема разумети ни Стефан ни Вукан, већ да је Tohu онај од Византинаца помињати *Τοὶχος*, име као што г. Љубић у „Огледалу“ на стр. 289 пише: „Tohu“ „отац Константина, цара бугарског, а син Стефана Немање, и по томе брат Стефану Првовенчаноме, Вукану и Сави“.

„Од женидбе са Бертолдовом кћери не би ништа — и „Tohu“ морао је побећи из Србије и склонити се у Бугарску, где се и оженио Бугарком, која му је родила сина Константина, потоњег цара бугарскога. То је дабогме само пусто и сврх тога још такво нагађање: које се противи домаћим изворима онога доба, а на име животописима Стефана Немање од синова му, Стефана и Саве, који за поменутог сина Немањиног а свог брата ништа не знају. Дрскост је дакле велика тврдити, да је Стефан Немања имао сина једног, за којега браћа његова ништа не знају, или за кога може бити нису хтели ништа знати. Но знали или не знали, ја остајем при свом првом тврђењу“ ([1]). —

Као што се врло лепо из ове расправице види, г. Руварац овим је начином дошао до својих резултата: њега је, пре свега фрапирала сличност имена *Τοὶχος* и Tohu, и одатле је морао поћи. Зна се да је Tohu син Немањин, а *Τοὶ*-

([1]) Гласник XLIX. стр. 13–16.

χος-ов син некако унук Немањин, врло је вероватно, дакле, да је Tohu и *Τοἶχος* једна иста личност, те син *Τοἶχος*-ов унук Немањин од сина. То је учинило да г. Руварац натегне смисао Пакимерових речи, прихвати се случајних и немеродавних речи Гебхардових, и заклони се за Јиречека и његово нигде јасно неказано мнење, које у осталом и да је изреком речено не добија ништа без нужних доказа, — све што г. Руварац обично не чини у својим пословима. Дошав дотле: требало је одредити ко је сад тај Tohu!? О томе „Tohu“ постоје два мишљења, као што видесмо, да је Стефан или да је Вукан. Да г. Руварац није изједначио Tohu са *Τοἶχος* „може бити да бих се и сâм придружио г. Матковићу и Павловићу“, као што сâм вели, — т. ј. да је Tohu Стефан; али у Стефану он не налази Константиновог оца, а то ваља наћи! Дакле, „nolens volens“ — прихвата се Љубићевог мнења, које је у осталом — по свој прилици — потекло из заборава да Немања није имао више од три сина.

Резултати мојих истраживања по овом питању само се у једном слажу са резултатима г. Руварца: да је Константин унук Немањин од сина. Па и та једина тачка нашег слагања није основана на истом разлогу: мој је разлог са свим самосталан. Из оних речи Пакимерових, по мом разумевању, тако што не би се смело никад са збиљом тврдити, — што г. Руварац не би ни чинио, морам опет да речем у одбрану његовог критичарског духа, да га није она сличност имена намамила. Ми смо видели да он у течају расправе, чим је помислио да је полазна тачка с Јиречеком осигурана, готово и напушта Пакимера, с ким је управо пошао.

Да покажемо за што Пакимерове речи, саме за се, не могу бити озбиљан доказ да је Константин унук Немањин од сина, па да пређемо у даље моје истраживање.

Ствар је врло проста. Онакав израз није ни мало у обичају у средњевековним кроникама у опште: при рачунању

крви владаочеве. Крв се владаочева рачунала по оцу; а кад се дели на двоје: то је махом због матере. Па и то никад у онаком изразу, какав Пакимер употребљује. Пакимеров израз, дакле, није тако обичан да би се, без дубљег расматрања прилика оне личности које се тиче, могао разумети. Имајући у виду начин којим је Константин дошао на престо бугарски, и на ком месту Пакимер говори оне речи, ево како се оне једино, узете саме за се, могу тумачити: или да је Пакимер хтео да прави алузију на, рецимо, познати факт да је мати Константинова блиска рођака угашене династије, те да га је то престолу приближило, а о оцу Србину тек да се узгред говори да би му се порекло означило; или, да је хтео правити алузију на, рецимо, познати факт да је Константину при зацарењу његовом много ваљало сродство са српском владалачком кућом — било то да је било по мушкој или женској страни, и ако је другом страном и без тога неког права имао. То је све, а опет нејасно и недовољно, што из Пакимерових речи може излазити.

Без других осветљења са стране, дакле, Пакимеров израз не може послужити никаквој солидној поставци о пореклу цара Константина.

Доказа, да је Константин Немањин унук од сина, ја налазим у самим речима Константиновим. Он вели за Немању: „дѣдь цароства ми“. Та сама реч значи да је Константинов отац син Немањин; јер, у свима могућим случајевима у нашим средњевечним споменицима, у којима се та реч употребљује, да се порекло и сродство означи, та реч долази једино у том смислу: отац очев. За тако што порекло се од матере и не спомиње. То је и са свим наравно — према старом уређењу српске породице, које, у осталом, није ни мало нарочито: кроз такав облик породице прошли су толики народи.

Ово је тако јасна и несумњива ствар: да ми немамо потребе више се задржавати при овом питању. Константинов је отац син Немањин. Питање је само: који је тај Тех од оне познате нам тројице, — или је то какав непознати четврти?

Најпре да расправимо са тим четвртим.

Видели смо отоич каквим је околностима притеран био г. Руварац да претпостави тог четвртог Немањића, „за кога браћа ништа нису знала, или нису хтела знати“. По моме мнењу, нема се потребе прибегавати тако дрским објашњењима те претпоставке. Немања је могао имати још синова, па да их ипак Сава и Стефан не помену у житију његовом; — али, само ако су помрли пре 1196 г., кад је Немања престо и мирски живот оставио. Никако, пак, из узрока што за њих ништа нису знали, или не хтели знати, или што је ко од њих морао бежати у Бугарску, или тако што. У нашим споменицима помињу се деца владалачка, мушка, само она која су по оцу остала, — то велим да је тако при побрајању деце владалачке, у каквом случају и Стефан и Сава говоре о Немањиној деци. Но ми немамо никаквог податка да дознамо је ли Немањин који син умро пре његовог напуштања мирског живота. Врло лако може бити да баш човек није никад ни једно дете своје у гроб отпратио!

Ако је, да речемо, још ког сина имао: тај мора да је умро пре 1196 г., као што рекосмо; јер иначе би га св. Сава, Стефан, и остали животописци Немањини поменули. Речемо ли да је умро само на неку годину пре закалуђерења Немањина; даље, да је тада Константину, сину његовом — по мнењу г. Руварца, било тек неколико година; — изашло би да је Константин, при ступању на престо, био у врло дубокој старости, што никако не би рекли судећи по свима познатим нам приликама. Даље, Акрополит и Пахимер,

уз име оца Константиновог не стављају ни најмањег коментара, но говоре о њему као о личности општепознатој у Византији. Мучно да је имао кад и прилике, неки од пре 1196 г. помрлих синова Немањиних, тако име оставити, да му и у Византији после близу — сто година не треба никаквог коментара!

Надати је се да ће г. Руварац и сâм тргнути натраг своју претпоставку. Ми се на томе не ћемо више устављати.

Остаје да је отац Константинов један од оне познате нам тројице Немањиних синова.

О трећем од њих, Растку, није нужно ни говорити у овој прилици; почем знамо да је нежењен отишао у калуђере.

Да то није ни Вукан, види се и по самом имену, а и што су нам позната имена, а готово и судбина, свију његових синова, међу којима је узалуд тражити цара Константина.

Остаје, дакле, да је Стефан онај Тех, отац Константинов.

Но и овде, може ко рећи, смета име Стефаново, а и познати број, имена и судбина синова његових. Не. Ту није исти случај. Нити је, онима који би то рекли, познато крштено име Стефаново, које је он носио до закалуђерења Немањина, нити прави број, имена и судбина свију синова његових. О том ће се тек сад прави рачун знати.

Сви наши владаоци Немањине куће, а и многи после њих, узимали су и предмећали своме правом имену — име Стефан. Та реч, Стефан, није ни била код њих име, но једна врста титуле. Не кажем тиме да јој је и почетак такав. Не. То је морало бити некад име неком њиховом претку, чији је спомен освештао ту реч. Од њих, колико знамо, први се Немања звао Стефан, и са свим је природно да његово име, као родоначелника и првог свеца из породице, остане као освештано за све његове потомке — наследнике. У осталом, знамо да ни њему самом није само тако име било: он се

дуго и дуго звао **Деса**(1). Од куд му после име **Стефан** не може се тачно погодити. Или је и њему то спомен на ког ранијег предка; или му је то оно друго име што је добио на православном прекрштавању; не зна се. Како му драго, тек он је то име оставио својим наследницама као освештан спомен, те једну врсту титуле.

Нису, дакле, да речемо, остали владаоци наши узели то име од Стефана Првовенчаног; но су, као и он сâм, изводили то од Немање. Имамо, по томе, места да сматрамо краљевско име и овог Немањиног сина као надимак, и да се упитамо како му је право име било.

Ја сам то питање и раније полагао, другом једном приликом, и нашао сам **да је Стефану Првовенчаном кршћено име било Тѣхоминль**. То сам извео био из Мавро-Орбинијевог причања о наследницима Немањиним. Он је, истина, страшну збрку начинио од првих краљева наших и наследника Немањиних; али тек изреком вели: **да је непосредни наследник Немањин био најстарији му син Tihomil** (в. Mavro Orbini, Historia degli Slavi, Pesaro 1601. p. 249).

У имену Стефана Првовенчаног, дакле, имамо **Теха** — Тиха — *Τεεχος* — *Τοιχος*. И по томе, очевидна је ствар да је **он** отац бугарског цара Константина.

Но како да животописци Стефанови не знају за овог сина његовог; но нам причају да је Стефан имао четири сина: Радослава, Владислава, Уроша и Предислава, од којих прва тројица били су краљеви српски, а четврти архијепископ!?

То је погрешно акредитирано мнење да животописци Стефанови, — Доментијан, Теодосије и у неколико Данило, — кажу да је Стефан имао четири сина и то та. Истина, у

(1) Г. Васиљевски, у својој расправици: „О первыхъ Неманичахъ“ (Славянскій Сборникъ II. с. 277—288), врло је лепо **доказао да је Деса и Немања једна иста личност**.

житијама се само о та четири сина Стефанова говори; **али се нигде не каже да је он само та четири имао.** У поменутим делима, синови се Стефана Првовенчаног нигде не побрајају.

Тек неки доцнији летописци, пабирчећи по житијама и не нашав више од те четворице, сумирају и пишу да је Стефан имао четири сина, и то та поменута.

Од њих је тај број отишао и оним летописцима који су, међу тим, знали с друге стране и за још једног сина Стефановог, кога именују Стефан-ом. Отуда она збрка и крпарење са Урошем: да он, као, и није Стефанов син, но унук, те „анеѱен" Радослављев и т. д. — што је познато свима који су наше летописе изучавали ([1]).

Кад се са свију страна, из житија и летописа, покупе помени синова Стефанових, онда их излази на број пет: Радослав, Владислав, Стефан, Предислав и Урош ([2]).

Овај **Стефан** и јест бугарски цар Константин.

Да је баш то он, а не неки, на пример, шести син Првовенчаног краља, показује нам његово име Стефан, што значи да је владалац био ([3]). Ја се надам, да ће се, ако се у опште нађе још каквих диплома од тог цара, или записа из његовог времена, особито из првих година његове владе

([1]) Види о свему томе по нашим летописима, у Шаф. Pamatky, Гласницима, Starinama, и т. д.

([2]) Које место заузимају Стефан и Предислав у старешинству — не умем казати. За Радослава и Владислава зна се да су први; а за Уроша Доментијан изреком каже да је био младѣишии вь вьсеи братии (Дом. 116 и 344). Доментијану је веровати, почем је био савременик Урошев, те морао знати те ствари.

([3]) Ни један владалачки син није се звао крштеним именом „Стефан", ни доцније. Изгледа да је изузетак са Стефаном Дечанским, ког и сам Милутин назива Стефаном. Но ја не верујем. Мора да је њему Милутин дозволио звати се тако, и сам га звао, хтевши да покаже што јаче да га сматра за свог наследника.

наћи и да се он назива „**Стѣфань Коньстаньтинь Асѣнь**“.

Имамо још један врло леп доказ да је цар Константин син Стефана Првовенчаног; али је то и из већ наведених разлога тако јасно, да би се са свим и без њега могло бити. Но, ипак, ми га ни пошто не ћемо изостављати; јер ћемо њима још једног потомка Немањина означити, око кога је, у најмању руку, иста онолика збрка начињена као око Константина.

На цркви Бојанској, код Софије, има овакав запис (¹): „† **Въздиже сѧ ѿ земѧ и създа сѧ прѣчисты храмь с҃таго иерарха х҃ва Николы и с҃таго и великѡславнагѡ мѫченика х҃ва Пантелеимѡна течениемь и троудомь и любовиѫ мнсгоѫ Калѡѣнѣ севастократора, братѹчеда царева, внѹкь с҃таго Стефана, кралѣ срьбьскаго; написаже сѧ при царьство блгарское, при благовѣрнѣмь и благоѹьстивѣмь и христолюбивѣмь цари Костаньдинѣ Асѣни, еднкто .҂х҃. в лѣто ҂ѕ҂ѱ҃з҃**“.

У главноме у овоме се запису каже, да је поменута црква пописана при цару бугарском Константину Асењу, и да је задужбина Калојана севастократора, братучеда царева, а унука Стефана Првовенчаног.

Реч „**вьноукь**“, у свима могућим случајевима, у којима долази у нашим средњевечним споменицима, а и у бугарским, значи: **синовље дете.** Калојан је, дакле, син неког сина Стефанова, Првовенчанога краља. Почем му је, пак,

(¹) Имам да захвалим нарочитој доброти г. архим. Н. Дучића, библиотекара Нар. Библиотеке у Београду, на лепом факсимилу слике овог записа, што је г. С. Грујић, бивши српски посланик у Бугарској, дао на самом месту начинити. Слика се налази у беогр. Нар. Библиотеци. Наравно, да сам ја волео тај препис употребити, но онај у Гласнику VII. У осталом, они се, на местима која се нас овде тичу, ни чим не разликују.

Константин стриц: то Константин мора да је син Стефанов.

Ето то је онај још један и леп доказ нашем ранијем тврђењу о пореклу цара Константина.

Овај запис друкчије је разумео и г. Јиречек и г. Руварац. Погрешка обојице у једном је истом: у неправилном разумевању речи „кьноукь". Г. Јиречек, помињући, уз цитат из Константинове дипломе о сродству царевом с Немањом, натпис с Бојанске цркве, вели (¹) „Gewiss war seine Verwandschaft von müterlicher Seite". А г. Руварац, поплашивши се да те речи не побију његово тврђење: да Јиречек мисли да је Константин унук Немањин од сина, овако пише о томе: „ја не знам шта је писац с тим последњим речима рећи хтео. Из натписа на Бојанској цркви мора се извести, да је отац Калојана севастократора, Александар севастократор, рођени брат Јована Асења II, — имао за жену једну кћер нашег Стефана Првовенчаног краља, и да се с тога у натпису каже за Калојана: да је унук српског краља Стефана. а братучед Михаила Асења, цара бугарског у време када је грађена Бојанска црква. Ако се, дакле, оне речи Јиречекове односе само на сродство између Калојана севастократора и Стефана Првовенчаног, онда Јиречек има право; ако ли је пак и на друге у ноти поменуте сродствене одношаје мислио, онда примедба његова не стоји" (²).

Овим г. Руварац нити је спасао Јиречка ни себе; само је он дубље зашао у погрешку но овај, измислив и оца и матер Калојану севастократору, и са свим незгодно натегнувши речи „братоуеда царева": као да се односе на Михаила Асења. У натпису лепо стоји, да је црква пописана при благоверном и благочастивом и христољубивом цару Константину Асењу; па кад се, у истом запису, каже да је Калојан бра-

(¹) Geschihte der Bulgaren. S.

(²) Прилошци, и т. д. с. 16—17.

тучед царев: то се на другог цара не може односити док се год то изреком не каже.

Као што видесмо, Калојан је унук Стефанов, од сина. Да видимо од ког.

Радослав није имао деце. Урош је имао свега два сина, оба нам позната краља. Предислав се није ни женио. Остаје да је Калојан син Владислављев.

И по самом томе што је напустио Србију и отишао у Бугарску, где је уз стрица био севастократор, могло је се одмах закључити да је био син Владислављев, од жене му Белославе, ћери цара Јована Асења II.

* *

Одредили смо, ето, ко је био бугарски цар Константин Тешић, — чиј је био син. Из тог сâм по себи излази одговор на питање: што га је подржавао, при избору, српски краљ Стефан Урош I. Велики. Но, још не видесмо каквог је права имао Константин на бугарски престо.

Да је неког права имао, о томе сумње бити не може; и оно је морало бити прече од права Калојана Владислављевића; јер би иначе Урошу било тешко подржавати његову кандидацију код живе деце Владислављеве, нити би у томе имао каквог интереса, — на против: лично — Урошу више би у рачун ишло да прибави деци Владислављевој престо на страни, да би им одвратио жеље од свог престола, који је он силом од њиховог оца узео. У осталом, он је постигао све: зацарио Константина и засевастократорио Калојана; спасао и интересе своје земље и својих рођака и своје личне. Но, свакојако, да Константин није имао пречег права но Калојан: без сумње би он био севастократор, а Калојан цар.

По мом мнењу, Константин је син Стефанов од какве бугарске кнегиње, и то ћери Асења I, или Петрове; те је он имао исто право на бугарски престо као и Калојан Вла-

дислављевић, с том разликом: што се његово право датира од пре, и што је старији члан породице од Калојана.

Овом мом домишљању ја немам непосредних доказа; али држим да је тако, почем, у оном времену, иначе не би могло бити оно што је било.

Да потражимо кад је се то отац Константинов могао оженити бугарском кнегињом.

Не зна се до за две жене Стефанове: Јевдокију, ћер Алексија III. Анђела — Комнена, цара византиског, — и Ану, унуку Канриха Дандола, дужда мљетачкога. Јевдокијом се Стефан оженио пре свог ступања на престо, кад је још познат био под својим правим именом; и отуд оно што су га Византици, под тим именом знали. Женидба с Јевдокијом морала је бити после изгубљене битке на Морави, 1190. године, н тим је запечаћен мир и пријатељство са византиским царем. Пре Јевдокије, Стефан мора да се бар једном женио; јер није могуће претпоставити: да се најстарији син у оца први пут жени тек кад је оцу му било седамдесет и осам година! Онда се свет, у опште, врло рано женио, а особито владалачка деца. — Не верујем да је која од тих ранијих жена Стефанових била Асењева рода; као што би се могло помислити знајући да су Асењ и Петар били Немањини „пријатељи и савезници“; јер су Асењи тек 1185-86. г. на јавност избили, а Стефан се већ 1190. жени византинком; те, ако је, у сред влашко-бугарске револуције, Стефан постао случајно удовац и могао се оженити влахињом: тешко је претпоставити да је и при поразу на Морави, четири-пет година доцније, опет се случајно нашао удовац, па да се ожени византинком, — те да све изађе као поручено! Даречемо, пак, да је 1190. г. отерао влахињу, због пријатељства с Византијом, не може се због тога, — да и не спомињемо морал Немањин, — што Асењи нису онда били Византијом побеђени, на против, па да се може слабо обзирати хоће ли се они

увредити; а и знамо да су и одонда обе стране остали потпуни пријатељи. Претходница, или која од претходница Јевдочиних, дакле, мучно да је била влахиња рода Асењева.

Јевдокију је Стефан отерао некако одмах по смрти очевој; јер по причању Никитином, по том је на њ устао брат му Вукан и отерао га с престола; ми, пак, знамо да је то било одмах по смрти Немањиној. То двоје кад се узме на ум: може се рећи да је Јевдокија отерана негде 1200—1201. године (¹).

Оном, мљечанком, Стефан се оженио 1217. године. Дакле, после Јевдокије на пуних шеснаест година. Је ли могуће веровати да се за то време није никако женио!?

Ако је се и како, за тих шеснаест година, женио, што је више но могуће, мора да је се оженио бугарском кнегињом: јер му је и невоља била! Знамо да га је Вукан протерао и с престола и из земље. Стефан је морао негде склонити се. У Маџарску и у Босну није могао. У Византију ни толико. Остала му је била Бугарска. Тамо је тада владао брат Асења I. и Петра, — Калијанчо. Цар бугарски имао је интереса заштитити Стефана; јер је Вукану пријатељ и савезник био угарски краљ, крвни непријатељ Калијанчев. И доиста, дознајемо из папских писама, да је Калијанчо напао на Србију — Вуканову (²).

Стефан овако прича свршетак своје размирице с браћом: „нь аште и оумножьшимь се сь ннмь иноплеменьнымь пльком, силы божние никакоже не бысть сь нимн, по ꙁаветоу и по молитве оного светаго (Немање); нь, ꙗкоже пророкь рече, тии сьпети быше и падоше. Мы же вьстахомь и прости быхомь. Не надеꙗсьмо се на ороужие наше,

(¹) Стефаново поступање с Јевдокијом произвело је, наравно, јак утисак у Византији, и то је и учинило да је његово име онако познато било: да му, ни после толико година, не треба коментара.

(²) Theiner, Mon. Har. merid. t. I. p. 22—36.

нь на силоу господа и бога и сьпаса нашего Исоуса Христа, и на правоѥ благословениѥ и молитвоу господина ми светаго Симеона, тѣмь же и надежде наше не погрѣши смы: побѣдивъ бо ихь силою своѥю, вьзврати ме пакы вь отьчьствиѥ своѥ(1).

Стефан је, дакле, победио брата и његове савезнике, те силом сео наново на свој престо. С у м њ е б и т и н е м о ж е, по свему овоме, да је то било помоћу Калијанчевом.

Том приликом и оженио се је Стефан бугарском кнегињом; те искупио и у т в р д и о с а в е з и п р и ј а т е љ с т в о са царем Калијанчем, и из тог му је брака син Константин.

Та жена Стефанова не верујем да је била ћер Калијанчева, но је или Асења I, или Петрова; синовица дакле царева; не с тога што, по својој прилици, Калијанчо није имао у оно време одрасле девојке, — јер се могло женити и „на почек“, — но што не верујем да би се Стефан онако изражавао о смрти Калијанчевој, као што чини у гл. XVII. свог списа, да му је овај баш управо таст био. Оно, истина, требало је дати за право св. Димитрију, па ма се то тицало и свога старог пријатеља и заштитника, — кад је већ ствар свршена; али, да му је Калијанчо још и „**родитель**“ био: јамачно би се преко т о г а ћутањем прешло; тим пре, што је Стефан из искуства знао чијом руком пробадају свеци.

Константин се по матери својој и звао Асењ, а није „**для сохраненїя права на наслѣдство онъ женился на дочери императора Θеодора Ласкариса, внучкѣ**

(1) Шаф. Раш. — У Доментијана, стр. 97, одговарајуће место гласи: „**нь самь господь сьтвори милость сь рабомь своимь и своѥю помоштию и светыими аньгелы своими покоѥва сь ними, и безьмѣрьною силою своѥю побѣди врагы наше, и мене раба своѥго пакы вьзврати вь отьчьствиѥ своѥ и бысть по вечению пророчьскоу: ти сьпети быше и падоше, мы же вьстахомь и прости быхомь**“.

Асѣнѧ II, и приниꙗлъ нꙑмѧ К. Асѣнѧ", — као што мисли г. Јиречек, узимајући потпуно на себе Акрополитове претенцијозне, или из незнања потекле, речи (¹).

После свега овога, напред реченога, многе загонетне стране одношаја српско-бугарских, у XIII. веку, постају јасне.

Ми ћемо овде у две-три речи скицирати целу ситуацију, у којој су горенстакнути мотиви били ангажовани.

По смрти Калијанчевој, престола се домакне нећак његов, Борил; који је, јамачно, и са св. Димитријем солунским у присном одношају био. Борил, одмах, почне истребљавати чланове своје породице, који би веће, или бар једнако, право на престо имали. Његов мач спуштао се и до колевке: „**прѣспѣ ко Иродово беꙁаконоѥ поистинѣ**" (²). Стефан Техомиљ, велики жупан српски, није признао тог „**ꙁаконопрѣстоупьнаго цара блъгарьскааго**" (³), — као што га сâм тако назива. Брат „**сего ꙁлааго ꙁаконопрѣстоупьника**" (⁴), Добромир Стрез, утекне и поклони се Стефану. С њим је, јамачно, било још одабраних незадовољника. Стефан га прими, „**не ꙗко прѣбѣга, нь ꙗко сꙑна въꙁлюблѥна**" (⁵); и, с њим у друштву, отпочне жестоке ратове с Борилом. Резултат тих ратова био је да, као што прича сâм Стефан, „**отьѥхь поль царьствиꙗ блъгарьскааго**" (⁶). У новодобивеним земљама Стефан намести Стреза.

Јесу ли ови ратови с Борилом били управо Стреза ради, да му се помогне зацарити се место Борила? Је ли се Стефан сматрао простим савезником и помоћником Стрезовим; те оно

(¹) Акрополит је рахат могао не знати права Константинова на бугарски престо, т. ј. порекло његово по матери; тим пре што је мати Константинова била ћер неког од првих, давно већ помрлих, Асења. То право његово било је тако већ изодавна положено и знано, као што ћемо даље видети, да о томе није ни дискутирано у времену кад је Акрополит своје податке сазнавао; те је могао о том ништа и не чути.

(²) (³) (⁴) (⁵) (⁶) Види дело Стефаново у Шаф. Pamatky etc.

„поль царьствиꙗ блъгарьскаго“ је ли апсолутно Стрезу припало; или је Стефан у целој тој ствари био друкчије интересован?

Кратак и јасан одговор на ово питање имамо у речима самог Стефана: **„отьꙗхь и прѣдахь ѥмоу поль царьствиꙗ блъгарьскаго, и оутврьдихь и вь градѣ глаголѥмѣмь Просѣкь, подьдрьжештоумоу ми власть ѥго“**(¹).

Стрез је доцније покушавао да одрече што је напред признао Стефану, и одметне се; али га је то главе стало, и већина његове властеле поклони се Стефану.

Ја овим хоћу да речем да, из свега овде поменутог, закључујем: да Стефан није признао Борила за законог цара бугарског; да је покушавао, крвавим ратовима, да га сметне с престола; али не истичући Стреза за законог наследника, — но себе, или свог сина од бугарске кнегиње, ако га је онда већ имао.

Према праву, а нарочито успесима (²), Јована Асења II., Стефан се, јамачно, понашао смотрено. Асењеви, пак, домаћи послови и ратови, по Тракији и Маћедонији, прилично су забавили Асења да покуша повратити оно **„поль царьствиꙗ блъгарьскаго“**. Но, под Радославом, и то дође на ред; и већ 1230. г. Асењ је се могао похвалити, у запису на Трновској цркви Четрдесет Мученика, да је освојио и српске пределе.

(¹) Види дело Стефаново у Шаф. Pamatky etc.

(²) Ја навалице велим „а нарочито успесима“; јер врло лако може бити да тај Јован Асењ II. није апсолутно ништа Асењу старом, а камо ли син; прост авантурист, дакле; — исто као и Асењ I. према пређашњим царевима бугарским. Што је он успео да му поверује земља: може се врло лако објаснити ондашњим стањем државе. — У осталом, ја овим ништа не тврдим, само велим да је стање ствари у Бугарској онда тако било: да је овај Јован могао успети баш и да је измислио своју генеалогију. А пало ми је у очи и његово парадирање са „син старог Асења цара“.

Недаће Радослављеве сврше се домаћом револуцијом: на престо седне млађи му брат, Владислав ([1]). Да би био учињен што трајнији мир с Бугарима, св. Сава поради те се Владислав ожени ћерју Асењевом.

Ова женидба донела је у српску владалачку кућу једно право више, ако случај наступи, на бугарски престо.

Нема се података о односајима између ове две државе одмах по смрти Асења II. († Јуни 1241. г.). Но, из уговора, од 15. Јуна 1235. г., између Дубровчана и цара бугарског Михаила Асења и зета му, севастократора Петра ([2]), видимо да је тада краљ српски Урош I., а и брат му Владислав, „врагъ" цара бугарског; и да се прави савез, између Бугара и Дубровчана, против њих. Цар бугарски, у том послу, није прост помоћник Дубровчана, као што мисли г. Јиречек (Ист. Болг. 352.), но главна ратујућа страна, а Дубровчани су прости помоћници. То се види врло јасно из самог уговора. Ствар је ишла, на ништа мање, но да Михаило и Петар са свим изагнају из српских земаља Уроша и брата му Владислава. По овоме се види и на што су Урош и Владислав, с њихове стране, ишли. Изречно спомињање Владислава, у овом уговору, као „врага" бугарског цара, утврђује моје мнење да је и овом приликом ишло питање о праву српском на бугарски престо.

Но, како да се ово питање истакне у сред владе Михаилове, који је редовним путем, и по праву, на престо дошао?

([1]) Ја нећу с тим да речем да је то и узрок Радослављевом паду. Свакојако, то му је одмогло при сукобу са Владислављевим амбицијама; а за главни узрок пада његовог: он сâм као да наводи веру: „иѕлѣѕохь прѣдь братомь ми Владиславомь ѕа правовѣрии мојего и јегова ради великааго прѣклетьвьства". (Mon. Serb.).

([2]) Monum. Serbica, Миклошића.

Ја држим, да је, некако у оно време кад ће непријатељства почети, Михаило, немајући мушке деце(¹) а бивши болестан, огласио наследником својим зета свог Петра. Том га је, можда, приликом и учинио севастократором. На то српски краљеви нису могли пристати: видећи у том забацивање права њихове куће. — То ја изводим из тога: што се у уговору оном, уз цара Михаила нераздвојно и увек спомиње зет му Петар, и у таким случајевима који показују да је Петар у свој сили вршио своје звање севастократора и признатог наследника.

То је био повод непријатељства с Бугарима.

Та се размирица сврши женидбом Михаиловом са Урошевом ћерју. Ја у том не видим недовољност обе ратујуће стране. Не. Победа је морала остати на српској страни, и Срби су правили уговор као победиоци. Женидбом Михаиловом са ћерју Урошевом, сумње нема, одузето је Петру назначено наследство: јер је Михаило могао имати синова из тог новог брака; и само под тим условом Урош је могао дати своју ћер. Можда је уговор ишао и даље, и признао право српским кнежевима на бугарски престо: у случају ако Михаило умре без синова; а можда није ништа ни предвиђао за тај случај, — што јако сумњам.

По смрти Михаиловој, убица Калиман, с једне стране, а онај зет Михаилов Петар — Мицо, с друге стране, огласе се царевима. Урош груне с војском у Бугарску. Калиман у брзо пострада и не сачекав Уроша. Петар — Мицо држао се у једном делу државе, имајући за се неке властеле. Урош уђе у Трнов. Сабор, сабран у Трнову, призна права српским

(¹) Ја не знам по чему г. Јиречек (с. 352 Ист. Болг.) изводи да је Михаило, при ступању на престо, 1246. г., био „несокершеннолѣтнь“, и да је место њега, мати му владала; те и да је то она царица Ирина, што се спомиње на новцу Михаиловом (Љубић. Opis. tab. II. № 17).

кнежевина, од бугарских кнегиња, те Константина Тешића за цара. Калојан Владислављевић постане уз стрица севастократор. Урош, оставивши, јамачно, добар део војске своме брату и синовцу, ради гоњења Петра, — врати се у Србију.

Константин је многе ратове имао с Петром, док, на послетку, успе да га са свим истисне из Бугарске и нагна Грцима.

Ето тако ја разумем историју одношаја међу Србијом и Бугарском од 1200. до 1257. г., по оно мало података што о том имамо.

Једну реч о Петру — Мицу.

Пахимер говори о **Мицу** и његовој улози по смрти цара Михаила, — (кога, у осталом, он меша с Асењем II, али му је погрешку лако увидети). Ја држим, као што се горе види, да је то онај **Петар**, зет Михаилов, који се још звао и тако. О томе тако мисли и г. Руварац (1). То је, пак, са свим напротив разумевању г. Јиречека (2); те нам ваља о томе рећи што.

Пахимер, у главноме, ово говори о Мицу: **да је зет Асењев**; да је шурак Теодора Ласкара; да је се, по смрти свог таста, прогласио царем; да је многе ратове имао са царем Константином, избраником саборским; и да је, на послетку, нагнан Константином, побегао Грцима.

Под Асењем Пахимер разуме претходника Константинова, а то је, знамо, Михаило. Дакле, овај Мицо зет је Михаилов. Што даље вели да је Мицо шурак Т. Ласкара: ту се преварио сличношћу имена његовог с Михаиловим. Сумње нема, дакле да је то Петар.

Г. Јиречек, не нашав места Мицу, вели да је Мицо и Михаило једно исто. Полазна му је тачка, да како, име; а

(1) Прилошци и т. д. Гласник XLIX.
(2) Исторія Болгаръ. Одеса 1868.

за тим то што Пахимер вели да је Мицо шурак Ласкарев. Добро; али Михаило није зет Асењев, — баш ето и да узмемо да је Пахимер помишљао на самог Асења II.; даље, Михаило није се борио с Константином око престола, из врло простог узрока: што је давно већ у гробу лежао; нити је бежао у Византију и т. д. Да упрости ствар, г. Јиречек оглашавао је то све неистином; јер се, вели, не судара са причањем Акрополитовим о Михаилу.

Очевидна је ствар, по свему што Пахимер о раду Мицовом прича, да је говор о човеку који се појављује после и у след смрти Михаилове. Било би, дакле, несмотрено тврдити да је реч о Михаилу. Кад већ није реч о Михаилу, онда не може се говорити ни о каквој несугласности причања овог са оним што Акрополит о Михаилу зна. Па и иначе нема никакве несугласности између Акрополита и Пахимера у целој овој историји. Акрополит прича да су многи побочни чланови царске Асењске породице, по смрти Михаиловој, побегли у Византију. Пахимер причом својом о Мицу, говори управо о том истом догађају, само шире, дајући нам један пример. Па баш да апсолутно ништа о свему томе Акрополит не прича: то још није никакав доказ да је неистина све што други о том прича, — као ни што то не би значило да Акрополит ништа о том није знао. Г. Јиречек нас опомиње да је Акрополит савременик свију тих догађаја, и да је долазио тада на двор бугарски; а Пахимер да је „болѣе поздній“, — „гораздо позднѣйшій“ — од њега. Ово о Пахимеру никако не стоји. Он је познији од Акрополита само на неколико година. И он је савременик свију тих догађаја!

Понашање Петрово, по смрти Михаиловој, подупире много моје мнење: да га је некад Михаило Асењ мислио наследником учинити.

* * *

Ми смо, насловом наше расправе, обећали говорити о трима потомцима Немањиним. О двојици смо рекли што смо знали. Сад ћемо се трећим забавити.

То је онај „Tohu“, син Немањин, што га отоич, уз расправу г. Руварца, помињасмо.

Некад сам ја мислио да је то Стефан Техомиљ, најстарији син Немањин. Г. Руварац, видесмо, мисли да је то Тех, отац Константинов. Ми сад утврдисмо да је Тех управо Стефан; те тако би г. Руварац, и нехотице, потврдио и попунио моје пређашње мнење.

Оно Анебертово причање, о уговору женидбе Техове, гласи овако([1]): „Aliud vero negotium aperiebant domino imperatori primitus etiam agitatu agentes precibus, ut in sui presentia imperiali auctoritate terminaretur, scilicet ut filia illustris ducis Dalmatie in matrimonio filio suo daretur. Que peticio ad beneplacitum imperatoris et consilio principum dignum sortita est effectum, quoniam prenotatus dux Bertholdus ipsam suam filiam in proximo sancti Georgii festo (24 апр. 1190) in partibus Ustrie memorato juveni Tohu dicto se assignaturum eo pacto, quod idem Tohu et sui ex filia ducis Bertholdi heredes mortuo patri in plenitudine potestatis pre omnibus suis fratribus succederent, qnod etiam pactum ipsi comites datis dextris firmaverunt“.

Не држим сад, никако, да се те речи тичу Стефана Техомиља; те одустајем од пређашњег свог мнења. Ево за што: Стефан није, у оно време, био тако млад, да се то чак помиње у причању. Даље, не би имало места нарочито уговарати за њега: да наследи оца „pre omnibus suis fratribus“, кад то њему и онако припада, по праву прворођења.

„Τεὶχος“ и „Tohu“ није једна иста особа, дакле.

([1]) Fontes rerum Austriacarum. I. Abth. Scriptores. Bd. V. 24.

Оне се речи не могу ни Вукана тицати; јер, осим што ни он није био онда тако млад, — не би се за њ рекло да ће наследити „p r e o m n i b u s s u i s f r a t r i b u s“; почем старији од њега, те имајући прече право на престо, има свега један брат, а не више њих.

Остаје да се оне речи Анебертове тичу Р а с т к а, најмлађег сина Немањина.

Та је ствар са свим јасна. Уговор је учињен да се поремети обични ред наслеђа, било за љубав те свезе и пријатељства с Немцима, било да се уговором с тако силном страном олакша извршење жеље Немањине. — да, по смрти Немањиној, дође на престо син му „Тоћu“ p r e o m n i b u s s u i s f r a t r i b u s: имао их је, дакле, више од једнога, који би, без онаког уговора, имали прече право на престо но он. То се, по том, једино може Растка тицати.

Осим што је ово наведено довољно да се основаност мога садањег мнења утврди, ја ћу још да наведем неке познате нам ствари о Растку, па нек се то упореди с оним што је Немања за свог сина „Тоћu“ уговарао.

Знамо да је Растко побегао у Св. Гору, с е д а м н а е с т о г о д и ш њ и м м л а д и ћ е м (1), и то у сљед тога што „**родитєлꙗ юго пооуѵаста сє б р а к о ꙋ ꙁ а к о н ь н о м о ꙋ п р и ѵ є т а т и с є**“ (2). Даље, знамо да су га родитељи волели више но остале синове своје, и да „**в є л ь м о ж є и х ь с ь и н и м и глаголаахоꙋ: ꙗ к о с ь х о ш т є т ь б ы т и и ꙁ є ш т ь н ѣ и ш и в ь б р а т и и с в о ю и**“ (3). То све није ли приличан знак да је Немања намишљао оставити престо Растку, и да је за ту мисао имао и неке велможе своје?

Тако мисли и Троношки летописац, који каже за Растка да „**вєлми любимь бѣшє оцємь и матєрию ꙗ к о и а м є-**

(1) Житија краљ. српских Гл. од. II. к. VII., с. 16.
(2) Ibid. p. 15.
(3) Ibid. p. 15.

ренїи своє нмѣахоу Радка 3-го сына по себѣ насаѣдника оставити"(1).

По својој прилици, дакле, оно је Немања уговарао женидбу Расткову и назначење његово за престолонаследника. Је ли Бертолдова ћер и доведена била, не зна се. По народној песми о бегству Расткову у Св. Гору, која датира из времена самог догађаја(2), девојка је доведена била, па Растко побегао: Вук Ст. Караџић прича, да је слушао „пјесму о женидби светога Саве, како га је отац ћео на силу да ожени, и био му довео ђевојку, а он није ћео, већ побјегао у калуђере"(3).

Савини животописци преставља̂ју Растка више као неког меланколичног младића, окукала у посту и молитвама. Ми разумемо тај тон. О њему су писали калуђери, и то по што се он посветио. Његову тежњу Богу и молитви требало је датирати што из даље. Међу тим, ни по карактеру његовог оца, околине, времена, Растко није могао бити такав. Он је био ваљан ритер, као што се може и очекивати од једног владалачког сина из XII. века, особито српског. Он је од петнаесте године своје управљао једним делом очевине своје, држао двор, бавио се ловом и војничким вежбањем. По својој прилици, участвовао је и у ратовима Немањиним с Грцима.

(1) Гласник V. стр. 35.

(2) О народним песмама о бегству Расткову има изречног спомена код Доментијана, с. 27: „**и проүн үлокѣцн, светынмь доүхомь наоүүенн, пѣсны сьмысланкьшє н сѣтоүюштє помахоү о ошьсткнн богомоүдрлаго юношє**". Ја сам први обратио ученом свету пажњу на тај најлепши помен народне појезије из средњега века, подвукавши те речи Доментијанове у мом своду житија краљева српских, с. 29. После је о том писао г. Ст. Новаковић, у Јагићевом Archiv für sl. Philologie, B. IV.

(3) Пјесма I. Липиска 1824. с. XXXVII. И ја сам чуо, још дететом, такву песму од једног Херцеговца; али сам много поборавио. Сећам се, н. пр., да је Растко волео неку другу девојку, па кад је побегао у Св. Гору: онда та девојка оде у гору у манастир ли – не сећам се добро, тек и она се посвети, и то је, вели песма, св. Недеља!

Немања је чинио све да га што боље спреми за достојног свог наследника. Нису ли његове велможе и говориле: „тко сь хоштеть быти наследьникь кь братии своіеи"!? У њиховим очима, пак, заиста није могао бити добар младић, изломљен постом и молитвом! Сви су говорили, вели животописац(¹), „око нѣкоіе знаменије отроче се будеть". Народна песма и опева га као ванредно јаког младића, који под оружјем, надбаца каменом с рамена толиким делијама; који их скоком одскаче; једним покретом тела искаче из јендека укопан до појаса, и т. д. Управо онаког, дакле, помиње га народ српски, какав је морао и бити син једног Немање, и још „наследьникь кь братии своіеи".

Да се Немања и његове велможе нису преварили у способностима Растковим: цела доцнија историја његова сјајно је доказала. Ми врло добро разумемо онолику журбу Немањину да ухвати и задржи Растка, и онолики јад и тугу што му се та узданица измаче.

Како да Растко, као такав, побегне у калуђере; како да не нађе други начин да се опрости немиле девојке? Мучно да ће то питање положити они који знају старо уређење породице. Њега је само црква и монашка раса могла спасти те женидбе. Ко зна би ли и то довољно било: да је Растко био толико несмотрен да се затвори у који манастир Немањине државе!

Ми остављамо вештијем перу да опише борбу тог жаркот и великог срца; да га прати испред замка ојађене драге до пред брачну постељу немиле девојке; да га гледају грозничаве фурије летећа кроз шуме и дубраве, док се не прибије уз хладне стене манастирске, не покрије густим пепелом ризе монашке, натапа сузама искушеничким; — док у гласу песме

(¹) Живот св. Саве, од Доментијана (Теодосије), изд. Ђ. Даничића. Београд 1860. с. 5.

побожне не издаје писке рањеничке. Живот св. Саве студија је велика, дубока. Ко је изучи целу, а остане срца несломљена, јунак је Сави раван. — Ми да се вратимо у нашу област.

Остаје још да се запитамо што Растка зову „Toħu“ у оном спису, и какво је то име.

То је, по свој прилици, искварени траг крштеног имена Савиног. „Растко“ му није име крштено, по свој прилици. Бар, ја га не налазим више од тог једног примера; те с тога, и држим да није право име, но име од мила, име кућевно. И само му значење на то упућује.

Како је Растку крштено име ја за сад не знам, нити могу, по оном исквареном остатку, да се домислим. Свакоме, који се иоле из ближе занимао средњевечним хроникама латинским, познато је каква је ужасна збрка чињена са страним именима, било због тежње за полатињавањем, било због крајње недоследности у правопису. Ја сам, и врло често, на такве примере наилазио да, после тога, не би се зачудио кад се ни један од ова четири гласа, у речи „Toħu“, и не би доиста налазио у оном имену на које је Анеберт циљао!

Ако се пристане да је Анебертов „Toħu“ — Растко, онда ћемо моћи знати и годину његовог закалуђерења. Женидба са Бертолдовом ћерју требала је да буде о Ђурђевудне 1190. г., а он је побегао пред саму женидбу, дакле исте године. (Белешци наших летописаца, о том догађају, није ни мало веровати и осим овога; јер они и Немањину смрт затурују за некаквих шеснаест година!).

Растку је било пуних седамнаест година кад је, 1190. г., у Св. Гору побегао. По томе излази да је рођен негде 1173. г.

Умро је, као што знамо, 12. Јануара 1236. г. — дакле у шесет трећој години својој.

Париз 1882. г.

Ив. Павловић.

II.

ПОРЕКЛО КНЕЗА ЛАЗАРА.

Чиј је син био кнез Лазар, цар српски, расправљао је г. Ил. Руварац у Гласнику Српског Ученог Друштва, књ. XLVII. с. 199—202. Управо, он је ту више се бавио презименом Лазаревим, које му даје Орбини и други по њему, а и не сумња „да је отац кнеза Лазара био властелин **Прибац**. Кад тако веле летописи, житија и цароставници наши сагласно с Орбином, то и критика здрава не може ништа против тога имати“ (1), — вели г. Руварац.

А г. А. Мајков мислио је да је Лазар ванбрачни син Душанов (2).

Ја држим, поздраво, да ни једно од овога двога није истинито. Ево за што.

У Дечанск м манастиру, с леве стране паперте, има два гроба, и на једном има овакав запис:

„Сїи гробь Ванишев Алтомановика, а внꙋкъ Деспота Ваниша, анепсеи кнеꙁꙋ Лаꙁарꙋ. Вѣчна мꙋ паметь“ (3).

Овај запис одкрива нам ово генеалошко дрво:

ДЕСПОТ ИВАНИШ

АЛТОМАН — КНЕЗ ЛАЗАР

ИВАНИШ АЛТОМАНОВИЋ

Кнез Лазар је, дакле, син деспота Иваниша.

После овога отпада, да богме, и оно мнење о презимену заревом — „Хребељановић“. Он мора да се звао **Лазар** **,анишевић.**

1) Гласник XLVII. с. 200.

} Историја српског народа, превод Ђ. Даничића. Београд 1876. с. 86. Дечански прквнац. Нови Сад 1852. с. 21. — Monumenta Serbica . 250.

Узалуд је примећавати да сам ја, можда, сувише у једном искључивом правцу разумео извесне речи овог записа, на пример „**вьноукь**". Ја знам да су се многи досадањи писци наши, кад је коме у део пало да се таким питањима баве, заплетали око оваких речи. Међу тим, требало је само добро знати, или наше старине и језик њихов, или старо уређење српске породице, па би се сваки заплет избегао, и разумело би се да реч „**вьноукь**", у свима могућим случајевима у којима долази у српским старинама, значи: синовље дете; као што и реч „**дѣдь**" значи само очев отац.

Да реч „**анепсеи**" значи: синовац, братово дете, — није ваља да, нужно ни говорити.

Париз 1883. г.

Ив. Павловић.

ПРИЛОГ АЛГЕБАРСКИМ ВЛАЦИМА ВИШЕГА СТУПЊА.

ОД

ПЕТРА Ј. ЖИВКОВИЋА

ПРОФЕСОРА.

ПРВИ ЧЛАНАК.

Тражећи једначину влака на коме би лежале крајње тачке резултаната од оних сила у једној равнини, које су једнаке по величини и које би тангенцијално у истом смислу дејствовале на неком кругу, дошли смо, али чисто по геометријском путу, до особите врсте алгебарских влакова вишег степена, који нам се представљају као врло интересантни и које смо намерни приказати у овој расправи. Међу тим напомињемо, да не држимо, да је у овој расправи казато о њима све, што се може и има казати; на против нама се на сигурно чини, да се још доста поучног и интересантног може о њима казати.

Постајање ових влакова има, на сваки начин, нечега сличног са постајањем кружне еволвенте; па и ако су они алгебарски влаци а кружна еволвента трансцендентан влак.

Кружну еволвенту описује једна тачка оне праве линије, која се покреће по обиму неког круга без клизења тако, да је непрестано у додиру са кругом и да је комад покретне праве између додирне тачке круга и тачке еволвенте раван луку круга између исте додирне тачке и почетка еволвенте.

И ове наше влаке описује једна тачка праве линије, која се по обиму неког круга покреће тако, да је непрестано у додиру са кругом, али је кретање ове праве и таково, да

постоји извесна зависност између углова, који заклапају полупречник додирне тачке круга и радијус вектор одговарајуће тачке влака са правцем центар — почетак кретања.

Кад означимо угао полупречника на додирној тачци покретне праве линије, коју назовимо производница, са ψ; угао праве, која саставља центар круга, који назовимо основан круг, са тачком влака, дакле угао радијуса вектора, са φ; и кад координате неке тачке влака у правоуглом координатном систему означимо са x и y; узимајући центар основног круга за почетак координата а правац центар — почетак кретања и одвесан на њега, кроз почетак координата, за координатне осовине, онда је

$$\left.\begin{aligned} x &= F_1(\varphi,\ \psi) \\ y &= F_2(\varphi,\ \psi) \end{aligned}\right\} \ldots\ldots (1).$$

А у поларном координатном систему означавајући радијуса вектора са ϱ и узимајући правац центар — почетак кретања за поларну осовину а центар основног круга за пол, онда је

$$\varrho = F(\varphi,\ \psi) \ldots\ldots (2).$$

Но како је у исто време

$$\psi = f(\varphi) \ldots\ldots (3)$$

то отуда изводимо, да, како једначине (1) у правоуглом, тако и једначина (2) у поларном координатном систему у свези са једначином (3) не представљају само један влак ове врсте, него један читав систем таквих влакова, који сви зависе од једначине (3).

Дакле, ови влаци постају на тај начин: да се производница покреће по кругу тако, да је у сваком моменту кретања радијуса вектора увек $\psi = f(\varphi)$.

Да би вредности функција у једначинама (1) и (2) добили, означићемо основан круг са ABK (Слика 1.), додирну тачку производнице и круга са K, одговарајућу тачку влака са L, комад KL производнице са t, полупречник OK основног круга са r, радијус вектор тачке L влака са ϱ, угао KOA полупречника основног круга са ψ и угао LOA радијуса вектора тачке L са φ. Напоследку за правоугли коорди-

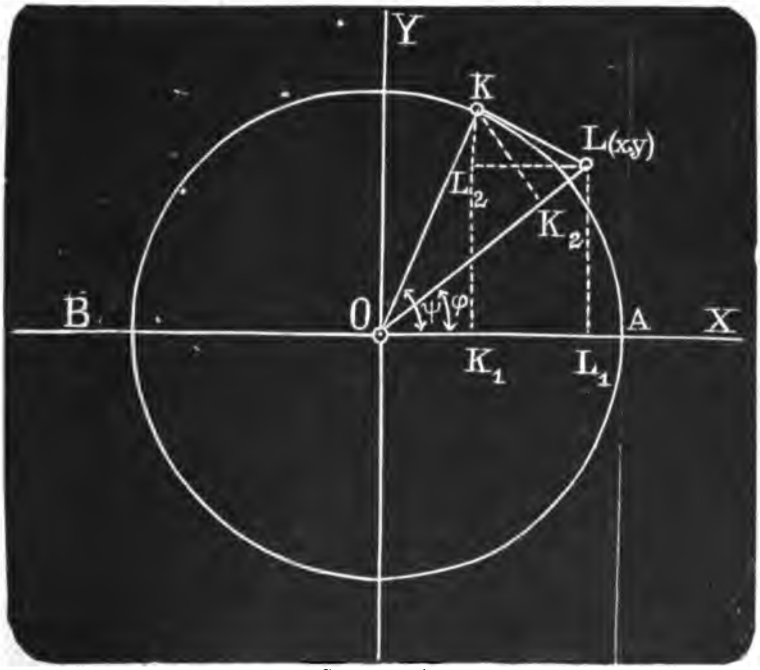

Слика 1.

натни систем означићемо координатне осовине са OX и OY; а за поларни координатни систем поларну осовину са OX.

После оваквог означавања, кад још задржимо означавање ордината тачке L влака x и y у односу на правоугли систем, налазимо

$$x = OL_1 = OK_1 + KL_1 = OK_1 + LL_2$$

$$y = LL_1 = KK_1 - KL_2.$$

Али почем је

$$OK_1 = r\cos\psi,\ KK_1 = r\sin\psi,$$

$$LL_2 = t\sin\psi,\ KL_2 = t\cos\psi,$$

јер је угао $LKL_2 = \psi$, то је заменом

$$\left.\begin{aligned} x &= r\cos\psi + t\sin\psi \\ y &= r\sin\psi - t\cos\psi \end{aligned}\right\} \ldots\ldots (4)$$

општи систем једначина влака у правоуглом координатном систему.

За поларни координатни систем, кад спустимо из K одвесну KK_2 на ϱ, налазимо

$$\varrho = OK_2 + K_2L.$$

Но, како је

$$OK_2 = r\cos(\psi - \varphi) \text{ и } K_2L = t\sin(\psi - \varphi),$$

јер је $\sphericalangle LOK = \sphericalangle K_2KL = (\psi - \varphi)$, то је заменом

$$\varrho = r\cos(\psi - \varphi) + t\sin(\psi - \varphi) \ldots\ldots (5)$$

општа једначина влака у поларном координатном систему.

Али једначине (4) и (5) можемо простије представити; јер, као год што је

$$\varrho = F(\varphi,\ \psi),$$

тако је исто и

$$t = f_1(\varphi,\ \psi) \ldots\ldots (6).$$

А да би вредност ове функције добили, мораћемо опет бацимо наш поглед — на слику 1. Тада ћемо наћи, да из правоуглог троугла OKL

$$t = r\,tg(\psi - \varphi) \ldots\ldots (7)$$

коју вредност кад заменимо у једначинама (4), налазимо да

$$\left.\begin{aligned} x &= \frac{r \cos \varphi}{\cos (\psi - \varphi)} \\ y &= \frac{r \sin \varphi}{\cos (\psi - \varphi)} \end{aligned}\right\} \text{(}^1\text{)} \ldots\ldots (8)$$

је општи систем једначина влака у правоуглом координатном систему.

А заменом вредности једначине (7) у (5) налазимо, да је

$$\varrho = \frac{r}{\cos (\psi - \varphi)} \text{ (}^2\text{)} \ldots\ldots (9)$$

општа једначина влака у поларном координатном систему.

Посматрајући једначине (8) и (9) налазимо, да су оне доиста таквог својства, да зависе од углова ψ и φ, које је у почетку напоменуто. Али, како је $\psi = f(\varphi)$, које је такође напоменуто, онда једначине (8) и (9) зависе само од φ, и са мењањем вредности φ мења се и вредност x и y у једначини (8) т. је. налазе се све нове тачке влака; или вредност ϱ у једначини (9). Но ипак ово мењање вредности φ и ако је за исту зависност $\psi = f(\varphi)$ са свим произвољно, није баш тиме са свим у опште. Отуда и долази опште значење једначина (8) и (9), јер нам оне за исту зависност $\psi = f(\varphi)$, дају само један влак; но како је ова зависност

(1) Да су овим једначинама доиста представљене координате неке тачке влака, можемо се уверити и тиме, што из њих а помоћу једначине (9) налазимо

$$x^2 + y^2 = \varrho^2 \ldots\ldots (8')$$

која се једначина може добити и непосредно из правоуглог троугла OLL_1 (Слика 1).

(2) Ову једначину можемо непосредно добити из правоуглог троугла OKL (Слика 1).

произвољна, то ће оне тиме представљати и безбројно много ових влакова т. је. један читав систем влакова.

Између свију могућих особених случајева ових општих једначина (8) и (9) ми ћемо посматрати два главна.

I.

Ако кружна еволвента има нечега заједничког са овим влаковима, то ће се како њене једначине за правоугли, тако и њена једначина за поларни систем, моћи да изведу из ових општих једначина (8) и (9). И доиста, кад је једначина (3) изражена са

$$\psi = tg\,(\psi - \varphi) \ldots\ldots (10)$$

т. је. кад је овом једначином престављена зависност између ψ и φ, онда налазимо, да једначине (8) или (9) добијају са свим облик једначине познате нам кружне еволвенте, што ћемо одма и доказати.

Из једначине (10) сљедује, и да је

$$r\psi = rtg\,(\psi - \varphi) \ldots\ldots (11)$$

и сравњивање вредности (11) и (7) налазимо, да је

$$t = r\psi;$$

а напоследку заменом ове вредности у једначине (4)

$$x = r\,(\cos\psi + \psi \sin\psi)$$

$$y = r\,(\sin\psi - \psi \cos\psi),$$

познати систем једначина за кружну еволвенту у правоуглом координатом систему.

За поларни координатни систем, пошто из једначине (10) сљедује

$$\frac{1}{\cos\,(\psi - \varphi)} = \sqrt{1 + \psi^2},$$

то заменом ове вредности у једначини (9) налазимо

$$\varrho = r\sqrt{1+\psi^2} \; . \; \ldots \; (12)$$

познату једначину кружне еволвенте у поларном координатном систему. А правац радиујса вектора ϱ опредељен је једначином (10), јер кад $tg\,(\psi - \varphi)$ развијемо, налазимо, да је

$$tg\,\varphi = \frac{tg\,\psi - \psi}{1 + \psi\, tg\,\psi} \; \ldots\ldots \; (13)$$

Тиме смо доиста доказали, да се међу свима могућим влацима, који су преставлљени једначинама (8) и (9) налази и позната нам кружна еволвента.

II.

Кад је зависност између φ и ψ, исказата једначином (3), преставлљена са

$$\psi = (n+1)\,\varphi \; \ldots\ldots \; (14)$$

где је n цео и положан број, онда добијамо влакове, који се разликују од познате нам кружне еволвенте а којих има безбројно много, јер за сваку целу и положну вредност броја n, добијамо другу зависност између φ и ψ, изражену једначином (14), па дакле и други влак.

Ова цела расправа односи се на те влаке.

Опште једначине свију ових влакова за правоугли координатни систем добијамо заменом вредности (14) у једначине (8)

$$\left.\begin{aligned} x &= \frac{r\cos\varphi}{\cos n\varphi} \\ y &= \frac{r\sin\varphi}{\cos n\varphi} \end{aligned}\right\} \; \ldots\ldots\ldots \; (15)$$

за поларни координатан систем заменом вредности (14) у начину (9)

$$\varrho = \frac{r}{\cos n\varphi} \; \ldots\ldots \; (16)$$

где је правац радијуса вектора ϱ опредељен једначином

$$\varphi = \frac{\varphi}{n+1},$$

коју добијамо из једначине (14), кад је решимо по φ.

Да би сазнали геометијско значење једначина (15) и (16), т. је да би познали влакове, које оне представљају, нужно је n заменути целим и положним бројевима. На тај начин стављајући за

$$n = 1, 2, 3, 4, \ldots\ldots$$

добићемо за сваку вредност броја n по један влак, који у свези са једначином (14) можемо и нацртати, пошто свакој вредности φ одговара тада извесна вредност ψ. А из правца радијуса вектора и правца производнице — који је правац познат, кад је ψ познато — потпуно је опредељена и свака тачка влака.

Да потражимо геометријско значење једначине (15) и (16) за вредности

$$n = 1, 2, 3 \text{ и } 4;$$

а затим да пређемо на општи случај. Овај пут не узимамо само с тога, што је лакши, него што је увиђавнији и што ће нас лакше довести до одкрића и сазнања нама нечега непознатог. Но да би ово испитивање једначина (15) или (16), како у особеним случајевима, тако и у општем случају што потпуније било, потребни су нам неки обрасци (формуле) і диференцијалног рачуна, које ћемо, да их не би непреста' повторавали, сада исписати па при употреби позвати се ι њих, кад нам потребују. Ове обрасце узећемо за поларни к ординатан систем и то с тога, што је испитивање једначи

(16) ми го лакше, па било то и у општем случају, док са једначинама (15) иде много теже. Кад се једначине (15) изразе једном алгебарском једначином између x и y, које је могуће, као што ћемо доцније видити, ово испитивање је у општем случају и немогуће.

Кад означимо уго, који дирка у некој тачки влака (16) заклапа са радијусом вектором те тачке са τ, суптангенту те тачке са S_t, субнормалу са S_n, комад дирке између S_t и тачке влака са T, комад кормале између S_n и тачке влака са N, и напоследку полупречник кривине те тачке влака са ϱ^*, онда је

$$\left.\begin{aligned} tg\,\tau &= -\varrho\frac{d\varphi}{d\varrho};\\ S_t &= \varrho^2\frac{d\varphi}{d\varrho};\\ S_n &= \frac{d\varrho}{d\varphi};\\ T &= \varrho\sqrt{1+\left(\varrho\frac{d\varphi}{d\varrho}\right)^2};\\ N &= \sqrt{\varrho^2+\frac{d\varrho}{d\varphi}};\ \text{и}\\ \varrho^* &= \frac{\left[\varrho^2+\left(\frac{d\varrho}{d\varphi}\right)^2\right]^{3/2}}{\varrho^2+2\left(\frac{d\varrho}{d\varphi}\right)^2-\varrho\frac{d^2\varrho}{d\varphi^2}} \end{aligned}\right\} \ldots . \ (17).$$

1.

$n = 1.\ \psi = 2\varphi.$

Кад је $n = 1$, онда из једначине (14) слεдује $\psi = 2\varphi$, и заменом ове вредности у једначине (8) и (9), или заменом вредности $n = 1$ у једначине (15) и (16) добијамо

$$\left.\begin{aligned} x &= r \\ y &= r tg\, \varphi \end{aligned}\right\} \ldots\ldots (18)$$

и

$$\varrho = \frac{r}{\cos \varphi} \ldots\ldots (19).$$

Како из једначине (18) тако и из једначине (19) сљедује, да је у овом случају тражени влак права линија у остојању r од центра основног круга; и која пролазећи кроз почетак кретања стоји уједно и одвесно на осовину OX.

Но осим овога, ова права линија је и дирка на основан круг, јер почем се из правоуглог троугла LOK (Слика 1.) добија, да је

$$\varrho^2 = r^2 + t^2 \ldots\ldots (20)$$

то из ове једначине сљедује, да тачка L не долази никад у кругу него увек изван њега лежи; и да само за почетак кретања лежи и на кругу и на правој линији, пошто је за $t = o$ и $\varrho = r$.

Помоћу једначине

$$y = r tg\, \varphi$$

налазимо за сваки уго φ т. је.: за сваку тачку ове праве линије њој одговарајућу ординату. И почем из једначине (17) сљедује

$$t = r tg\, \varphi,$$

то је тада и

$$s = t.$$

У овој једначини садржи се познато правило из геометрије да су дирке на круг из тачке изван њега једнаке; а у једначини $\psi = 2\varphi$ или $\varphi = \frac{\psi}{2}$: да централ полови уго ових дирака. (Слика 2.).

За даља испитивања потребни су нам следећи диференцијални количници, које добијамо диференцирањем једначине (19)

$$\left.\begin{aligned} \frac{d\varphi}{d\varrho} &= \frac{(\cos\varphi)^2}{r \sin\varphi}; \\ \frac{d\varrho}{d\varphi} &= \frac{r\sin\varphi}{(\cos\varphi)^2}; \text{ и} \\ \frac{d^2\varrho}{d\varphi^2} &= \frac{r + r(\sin\varphi)^2}{(\cos\varphi)^3} \end{aligned}\right| \quad \ldots\ldots (21).$$

И сада замењујући вредности једначина (21) и (19) у једначине (17) налазимо:

а., $$tg^* \tau = - \cot g\, \varphi; \text{ или}$$

$$\tau = -(90 - \varphi).$$

Из ове једначине сљедује, да је уго τ допуна угла φ до 90^0. А отуда сљедује даље, да се дирка поклапа са правом линијом представљена једначином (19). Одречан знак угла τ показује, да је он супротног смисла са углом φ т. је. ако уго φ постаје обртањем ϱ с десна на лево, онда уго τ постаје супротним обртањем — с лева на десно (види слику 2).

б., $$S_t = \frac{r}{\sin\varphi}.$$

Но почем из правоуглог троугла OQ_2A (Слика 2.) сљедује

$$OQ_2 = \frac{r}{\sin\varphi},$$

то је $$S_t = OQ_2.$$

т. је. крајње тачке S_t леже на истој правој линији, која је представљена једначином (19). И

отуда сљедује пошто дирка на ма којој тачки (19) мора пролазити и кроз крајњу тачку S_t, да се дирка поклапа са правом линијом (19).

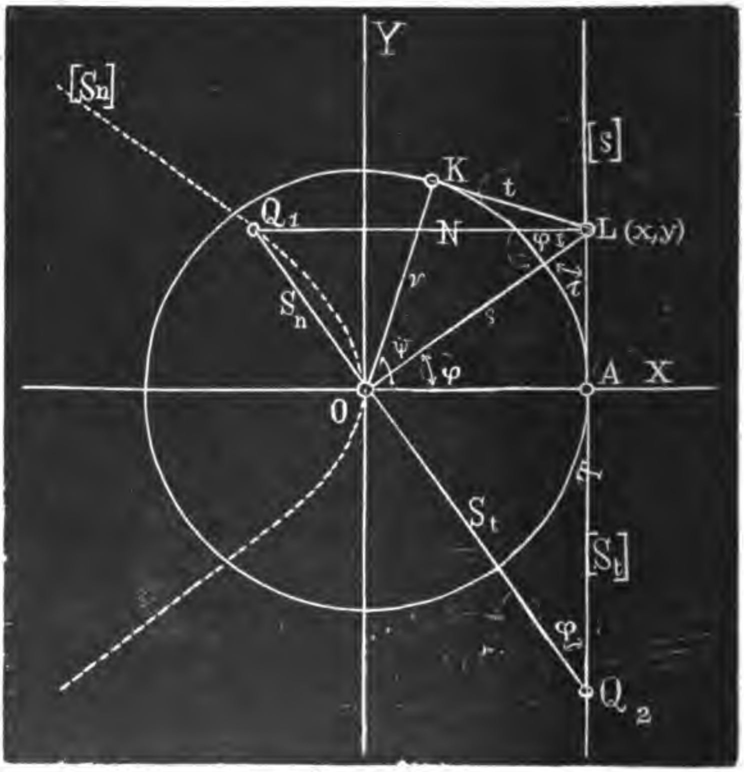

Слика 2.

в., $$S_n = \varrho . \, tg \, \varphi$$

Али, како из правоуглог троугла OQ_1L (Слика 2.) сљедује
$$OQ_1 = \varrho . \, tg \, \varphi,$$
то је $$S_n = OQ_1;$$

т. је. да је субнормала равна катету OQ_1 пр воуглог троугла OQ_1L, који се за сваку тачк

L може построjити. Отуда сљедуjе, да се влак $[S_n]$, коjи постаjе из краjњих тачака Q_1 субнормала за различне вредности угла φ и коме je jедначина

$$S_n = \frac{r \sin \varphi}{(\cos \varphi)^2} \text{ (}^1\text{)},$$

може врло лако нацртати.

г., $$T = \frac{r}{\cos \varphi \sin \varphi}.$$

Али, кад се овоj jедначини да облик

$$T = \frac{r}{\cos \varphi} \cdot \frac{1}{\sin \varphi},$$

и учини се замена из jедначине (19); онда je

$$T = \frac{\varrho}{\sin \varphi},$$

коjа се jедначина и из правоуглог троугла OQ_2L (Слика 2) добиjа, jер je

$$LQ_2 = \frac{\varrho}{\sin \varphi};$$

дакле je $$T = LQ_2,$$

т. je. комад T дирке раван je хипотенузи правоуглог троугла OQ_2L, коjи се увек може нацртати.

д., $$N = \frac{r}{(\cos \varphi)^2}.$$

---

[1] Оваj влак за вредности φ од O до 2π мора се узети двогуби, као год што се права линиjа $[\varrho]$, представљена jедначином $\varrho = \frac{r}{\cos \varphi}$, мора за исте вредности φ узети четворогуба.

Из ове једначине, кад се представи у облику

$$N = \frac{r}{\cos\varphi} \cdot \frac{1}{\cos\varphi},$$

и учини се замена из једначине (19) добија се

$$N = \frac{\varrho}{\cos\varphi},$$

која се једначина може непосредно и из правоуглог троугла OQ_1L (Слика 2) добити, пошто је угао $OLQ_1 = \varphi$

$$LQ_1 = \frac{\varrho}{\cos\varphi};$$

дакле је,
$$N = LQ_1.$$

ђ.,
$$\varrho^* = \frac{\left[\frac{r^2}{(\cos\varphi)^4}\right]^{3/2}}{r^2 - r^2}, \text{ или}$$

$$\varrho^* = \infty,$$

т. је. полупречник кривине је сваке праве линије безконачан. А отуда сљедује познато правило за праву линију: да је права линија таква, која нигде није крива, или, која на ма ком делу свом, па ма како он био мали, није крива(¹).

2.

$$n = 2.\ \psi = 3\varphi.$$

Кад је $n = 2$ онда [из једначине (14) сљедује $\psi =$ ... заменом ове вредности у једначине (15) и (16) налазим

(¹) Из једначине $\varrho^* = \infty$ можемо извести закључак, да је права нија круг са безконачним полупречником, на основу тога, да паралелне линије секу у једној тачки у безконачности.

$$\left.\begin{aligned} x &= \frac{r \cos \varphi}{\cos 2\varphi} \\ y &= \frac{r \sin \varphi}{\cos 2\varphi} \end{aligned}\right\} \quad \ldots\ldots\ldots (22).$$

и

$$\varrho = \frac{r}{\cos 2\varphi} \quad \ldots\ldots\ldots (23).$$

Једначине (22), које представљају координате једне тачке влака и ако су транцендентне, могу се ипак довести на једну алгебарску једначину следећим путем.

Кад их поделимо, биће

$$\frac{y}{x} = tg\, \varphi \quad \ldots\ldots (24).$$

а ако их квадрирамо и сумирамо

$$x^2 + y^2 = \frac{r^2}{(\cos 2\varphi)^2} \quad \ldots\ldots (25).$$

Али, како је из тригонометрије

$$\cos 2\varphi = 2(\cos \varphi)^2 - 1, \text{ и}$$

$$\cos \varphi = \frac{1}{\sqrt{1 + (tg\, \varphi)^2}};$$

то је заменом вредности (24) у обема последњим једначинама

$$\cos 2\varphi = \frac{x^2 - y^2}{x^2 + y^2};$$

и напоследку заменом ове вредности у једначини (25), после незнатног ра̑да, добијамо

$$(x^2 - y^2)^2 = r^2\, (x^2 + y^2) \quad \ldots\ldots (26)$$

тражену једначину влака у правоуглом координатном систему. Па почем је ова једначина 4-тог степена, то је и влак 4-тог степена; и како се његова једначина не мења, кад x и y заменимо са $-x$ и $-y$, то је влак са центром.

Из једначине (26) пошто је

$$x^2 + y^2 = \varrho, \text{ сљедује}$$

$$x^2 - y^2 = \pm r\varrho; \text{ дакле}$$

$$x^2 = \frac{\varrho(\varrho \pm r)}{2} \text{ и } y^2 = \frac{\varrho(\varrho \mp r)}{2} \ldots\ldots \quad (27)$$

т. је. да је апциса ма које тачке влака средња геометријска средина између радијуса вектора ϱ те тачке и $\left(\frac{\varrho \pm r}{2}\right)$; а ордината између ϱ и $\left(\frac{\varrho \mp r}{2}\right)$.

На основу овог својства влака могуће је увек наћи координате оне тачке влака, за коју је ϱ познато само дужином својом. Тада можемо наћи и правац радијуса вектора ϱ помоћу једначине

$$\frac{y}{x} = tg\,\varphi.$$

Тим начином могли би за различне вредности ϱ изналазити тачку по тачку па и цео влак нацртати. При томе кад имамо на уму то, да за сваку величину ϱ добијамо две та[illegible] влака, које леже дијаметрално према центру основног кру[illegible] пошто је овај влак са центром, можемо овај рад скрати[illegible]

Али ми га можемо још више скратити. Дајући једначи[illegible]

$$x^2 + y^2 = \varrho^2$$

геометријско значење налазимо, да она представља један круг, који је концентричан са основним кругом а полупречника је ϱ; а једначини

$$x^2 - y^2 = \pm r\varrho$$

налазимо, да она представља две конјуговане равностране хиперболе. Обе ове последње ј дначине узете заједно и из њих нађене вредности x и y не представљају ништа друго до координате пресечних тачака круга са конјугованим равностраним хиперболама за исту вредност ϱ. Али како је ϱ променљива количина, то нам једначина

$$x^2 + y^2 = \varrho^2$$

представља један концентричан кружан шар, а једначина

$$x^2 - x^2 = \pm r\varrho$$

шар конјугованих равностраних хипербола; и пресечне тачке ових шарова [увек за исту вредност ϱ] лежаће на једном влаку, коме је једначина

$$(x^2 - y^2)^2 = r^2(x^2 + y^2),$$

и који ћемо назвати равнострана хипербола 4-тог степена.

Из овога, што смо при последку казали, није тешко увидети, да кад знамо само једну тачку влака, можемо одма наћи још седам, јер ће оне лежати на једном кругу, коме је полупречник остојање познате тачке од центра основног круга, и уједно на конјугованим равностраним хиперболама, које су такође познате.

При даљим испитивањима овог влака, који ћемо означавати простим симболом $[\varrho]$, послужићемо се његовом поларном једначином (23), из које диференцирањем добијамо следеће диференцијалне количнике, који ће нам требати:

$$\left.\begin{aligned} \frac{d\varrho}{d\varphi} &= \frac{(\cos 2\varphi)^2}{2r \sin 2\varphi}; \\ \frac{d\varphi}{d\varrho} &= \frac{2r \sin 2\varphi}{(\cos 2\varphi)^2}; \text{ и} \\ \frac{d^2\varrho}{d\varphi^2} &= \frac{4r + 4r(\sin 2\varphi)^2}{(\cos 2\varphi)^3} \end{aligned}\right| \ldots\ldots (28).$$

И сада заменом вредности из једначина (23) и (28) у једначине (17) добијамо:

a., $$tg\,\tau = -\frac{cotg\, 2\varphi}{2}.$$

Или, почем је из једначине (7) за $\psi = 3\varphi$

$$\left.\begin{aligned} tg\, 2\varphi &= \frac{t}{r}, \text{ или} \\ cotg\, 2\varphi &= \frac{r}{t} \end{aligned}\right\} \ldots . (29)$$

то је заменом

$$tg\,\tau = \frac{r}{2t}.\ (^1)$$

Помоћу ове једначине можемо наћи уго τ ма које тачке влака $[\varrho]$, на следећи начин: треба комад t производнице н. пр. за тачку L влака продужити и узети $KK_2 = 2t$ (Слика 3.), а затим саставити K_2 са O правом линијом.

Из правоуглог троугла OKK_2 сљедује

$$tg\, KK_2O = \frac{r}{2t},$$

(1) Одречан знак изостављамо, што ћемо и у будуће чинити, јер он само показује, да су углови φ и τ супротног смисла.

и сравњивањем вредности последњих једначина

$$\sphericalangle\, KK_2O = \tau.$$

А кад знамо уго τ, онда је и дирка у тачки L влака $[\varrho]$ позната (опредељена) [то је 1-ви начин повлачења дирке].

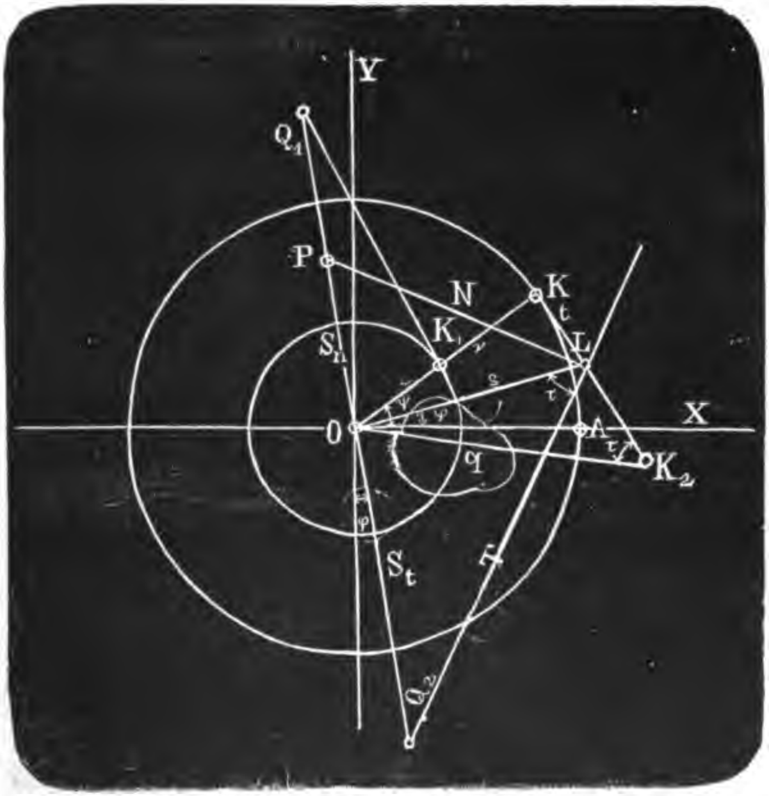

Слика 3.

$$6., \qquad S_t = \frac{\left(\frac{r}{2}\right)}{\sin 2\varphi}.$$

Из ове једначине дознајемо, да је влак, који описује крајња тачка S_t за различне вредности φ и који ћемо означити сим-

болом $[S_t]$, са свим сличан влаку $[\varrho]$, само што има други положај и што је полупречник његовог основног круга $\left(\frac{r}{2}\right)$.

Али помоћу горње једначине може се свакој тачки влака $[\varrho]$ наћи одговарајућа тачка влака $[S_t]$ на овај начин: треба из центра O описати други круг са полупречником $\left(\frac{r}{2}\right)$. У пресечној тачки K_1 полупречника OK са овим кругом (Слика 3.) треба подићи дирку и продужити је, док не пресече у O подигнуту одвесну на ϱ у тачки Q_1, онда, почем је $\sphericalangle OQ_1K_1 = 2\varphi$, сљедује

$$OQ_1 = \frac{\left(\frac{r}{2}\right)}{\sin 2\varphi};$$

дакле је
$$S_t = OQ_1.$$

Сада треба само OQ_1 пренети на супротну страну од O, т. је. начинити

$$OQ_1 = OQ_2,$$

па је тачка Q_2 влака $[S_t]$ према тачки L влака $[\varrho]$ на свом месту. А кад знамо Q_2, треба је само саставити са L, па да у тој тачки на влаку $[\varrho]$ добијемо дирку [2-ги начин повлачења дирке].

Но S_t за познату тачку влака $[\varrho]$ можемо и на следећи начин наћи.

Кад једначину за S_t напишемо у облику

$$S_t = \frac{r}{\cos 2\varphi} \cdot \frac{\cot g\, 2\varphi}{2}$$

и овде заменимо вредности из једначина (23) и (29), он налазимо

$$S_t = \frac{\varrho . r}{2t}, \text{ или}$$

$$S_t : \varrho = r : 2t;$$

којом је сразмером за сваку познату тачку влака $[\varrho]$ и S_t са свим опредељена и може се геометријски постројити, јер са ϱ познато је уједно и

$$t = \sqrt{\varrho^2 - r^2}.$$

Но и положај од S_t опредељен је, јер знамо, да лежи одвесно на ϱ. А кад је за неку тачку влака $[\varrho]$ позната S_t, онда се може лако у тој тачки повући и дирка [3-ћи начин повлачења дирке].

в.,
$$S_n = \frac{2r \sin 2\varphi}{(\cos 2\varphi)^2}.$$

Ова једначина представља величину субнормале за извесну тачку влака $[\varrho]$. Али почем су субнормале за различне тачке влака $[\varrho]$ различне т. је. за различне вредности φ различне, то ће крајње тачке ових субнормала лежати на једном влаку. И горња једначина преставља једначну овог влака, који ћемо означавати симболом $[S_n]$. Овај влак може се лако и нацртати; јер, кад знамо повући дирку у једној тачки влака $[\varrho]$, онда знамо и нормалу у тој тачки повући, а тима је S_n опредељена.

Али S_n можемо наћи и незивисно од дирке. Кад се горња једначина за S_n напише у облику

$$S_n = \frac{r}{\cos 2\varphi} . 2tg\, 2\varphi \ (^1),$$

---

(1) Ова једначина може се геометријски постројити и помоћу

$$2\varrho . tg\, 2\varphi = S_n,$$

која се добија заменом $\frac{r}{\cos 2\varphi} = \varrho$.

онда се заменом вредности из (23) и (29) претвара у

$$S_n = \frac{\varrho . 2t}{r}, \text{ или}$$

$$S_n : \varrho = 2t : r,$$

којом се сразмером увек за познато ϱ, т. је. за познату тачку влака $[\varrho]$, може и геометријским постројем наћи S_n. Но ми знамо и положај од S_n, јер стоји одвесно на ϱ. А кад знамо S_n, онда можемо у тој тачки влака $[\varrho]$ повући нормалу па дакле и дирку, јер она стоји одвесно на нормалу [4-ти начин повлачења дирке].

г.,
$$T = \frac{r}{\cos 2\varphi} \sqrt{1 + \left(\frac{\cot g\, 2\varphi}{2}\right)^2}$$

Али заменом вредности из (23) и (29) биће

$$T = \frac{\varrho}{2t} \sqrt{(2t)^2 + r^2}.$$

Израз $\sqrt{(2t)^2 + r^2} = q$ може се увек геометријски постројити, јер кад је познато ϱ, онда је познато и t те тачке влака $[\varrho]$ (¹). А заменом ове вредности, биће

$$T = \frac{\varrho . q}{2t}, \text{ или}$$

$$T : \varrho = q : 2t,$$

из које се сразмере T увак може геометријски постројити

(¹) Из правоуглог троугла OKK_2 (Слика 3), кад је $OK_2 = q$ и $KK_2 = 2t$ сљедује

$$q^2 = (2t)^2 + r^2, \text{ или}$$

$$q = \sqrt{(2t)^2 + r^2}.$$

д., $$N = \frac{r}{cos\ 2\varphi} \sqrt{1 + (2tg\ 2\varphi)^2}$$

Но и овде заменом вредности из једначина (23) и (29), биће

$$N = \frac{\varrho}{r} \sqrt{r^2 + (2t)^2};$$

или, како је $\sqrt{r^2 + (2t)^2} = q$, то је заменом ове вредности

$$N = \frac{\varrho . q}{r}, \text{ или}$$

$$N : \varrho = q : r,$$

којом се сразмером и N може за сваку тачку влака $[\varrho]$ геометријски постројити.

ђ., $$\varrho^* = -\frac{r}{3\,(cos\ 2\varphi)^4} \sqrt{[4 - 3\,(cos\ 2\varphi)^2]^3}.$$

Али и полупречник кривине ϱ^* ма које тачке влака $[\varrho]$ може се геометријски постројити на следећи начин.

Заменом вредности из једначина (23) и (28) у (17) наћи ћемо, после незнатног рада

$$\varrho^* = \frac{[\varrho^2 + \varrho^2\,(2tg\ 2\varphi)^2]^{3/2}}{\varrho^2 \left[1 + (2tg\ 2\varphi)^2 - \left(\frac{2}{cos\ 2\varphi}\right)^2\right]}, \text{ или}$$

$$\varrho^* = -\frac{\varrho}{3} \sqrt{[1 + (2tg\ 2\varphi)^2]^3}.$$

Даље, заменом вредности из једначине (29), биће

$$\varrho^* = -\frac{\varrho}{3r^3} \sqrt{[r^2 + (2t)^2]^3};$$

и напоследку заменом $q^2 = r^2 + (2t)^2$,

$$\varrho^* = -\frac{\varrho . q^3}{3r^3}, \text{ или}$$

$$\varrho^* : \left(\frac{\varrho}{3}\right) = q^3 : r^3 \text{(¹)} \; \ldots\ldots \; (30).$$

Кад у овој сразмери увучемо нормалу N видићемо, да се ϱ^* врлолако може геометријски постројити.

Ми смо нашли, да постоји ова сразмера

$$N : \varrho = q : r, \text{ (види д.,)}$$

дакле постојаће и следећа

$$q^2 : r^2 = N^2 : \varrho^2 \; \ldots\ldots \; (31).$$

Ако сада сразмере (30) и (31) помножимо, добићемо

$$\varrho^* = \frac{q . N^2}{3\varrho . r}.$$

Али, како се израз

$$\frac{q . N}{3\varrho} = s$$

може увек геометријски постројити, то и израз, који се добија заменом

$$\varrho^* = \frac{s . N}{r}$$

може се на исти начин геометријски постројити, које значи да се и полупречник кривине сваке тачке влака $[\varrho]$ може геометријски постројити.

(¹) Одречан знак, који показује само положај ϱ^*, изоставили смо.

Напоследку да приступимо конструкцији влака $[\varrho]$ у овом особеном случају.

Пошто је уго $\psi = 3\varphi$, онда за сваку вредност угла φ знамо у исто време и вредност угла ψ. Па како φ опредељује правац радијуса вектора неке тачке влака $[\varrho]$, а ψ правац производнице t исте тачке, то је ова тачка потпуно опредељена; она је пресечна тачка радијуса вектора ϱ са производницом t. Дакле, треба под углом φ повући радијус вектор, затим овај уго још двапута пренети и у крајњој, тако нађеној, тачки повући дирку на основан круг па ће пресечна тачке те дирке са радијусом вектором бити тражена тачка влака $[\varrho]$. Тим начином изтражујући тачку по тачку могли би и цео влак нацртати. И кад би тај пут узели, нашли би у исто време, како се са покретањем дирке по основном кругу покреће одговарајућа тачка на влаку $[\varrho]$.

Али ово није нужно, јер ми знамо из једначине (26), да свакој тачки влака $[\varrho]$ одговарају још седам нових тачака, које са том тачком леже на истом кругу са полупречником раван радијусу вектору те тачке и на конјугованим равностраним хиперболама. Па почем је полупречник томе кругу познат, онда по својству конјугованих равностраних хипербола можемо из једне тачке наћи лако и остале.

На овај начин може се влак $[\varrho]$ лепо нацртати само из неколико нађених тачака ([1]) и тада ће нам јако упасти у очи његова наличност на равностране конјуговане хиперболе. Но он то није, пошто има четири асимтоте, које не пролазе кроз центар основног круга него у остојању $\left(\frac{r}{2}\right)$ иду паралелно са радијусима векторима, којима одговарају врдности угла $\varphi = \frac{\pi}{4}, \frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}, \frac{7\pi}{4}$.

([1]) Ово неколико тачака могли би наћи и помоћу њихових координата у правоуглом координатном систему (27).

Да овим вредностима угла φ доиста одговарају асимтоте влака, увериһемо се једначином

$$\varrho = \frac{r}{\cos 2\varphi},$$

јер је ϱ за горе-поменуте вредности угла φ доиста бесконачан. А да за $\left(\frac{r}{2}\right)$ остоје од центра основног круга дознајемо из једначине

$$S_t = \frac{\left(\frac{r}{2}\right)}{\sin 2\varphi},$$

пошто је $(S_t) min = \frac{r}{2}$, кад је $(\sin 2\varphi) max = 1$; а $(\sin 2\varphi) max$ је онда, кад $\varphi = \frac{\pi}{4}, \frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}$ и $\frac{7\pi}{4}$, т. је. кад угао φ добија горепоменуте вредности.

На слици 4. представљена су сва три влака, т. је. $[\varrho]$, $[S_t]$ и $[S_n]$ и означена су бројевима тако, да се на први поглед види, како се покреће тачка, која их описује, са покретањем производнице по основном кругу. Разуме се по себи, да се на влаку $[\varrho]$ мора огледати једначина

$$\psi = 3\varphi,$$

т. је. да, кад угао φ пређе све вредности од O до 2π, да ће уго ψ прећи све вредности од O до 6π; или, док тачка, чијим покретом можемо замислити, да постаје влак $[\varrho]$ пређе цео овај влак, дотле ће производница обим осоовног круга обићи три пута (¹).

(¹) Отуда сљедује, да влак $[\varrho]$ у овом случају, као и у следећима, постаје као кружна еволвента покретањем производнице по основн кругу без клизења, него да овде и клизење игра важну улогу. — Сп цијалност кружне еволвенте као да овде избија јасно на површин, што је за њу клизање производнице равно нули т. је. не постоји.

Из следећих једначина, које смо нашли

$$\varrho = \frac{r}{\cos 2\varphi} \text{ и } S_t = \frac{r}{2 \sin 2\varphi},$$

кад је $\varrho = S_t$, сљедује

$$\frac{r}{\cos 2\varphi} = \frac{r}{2 \sin 2\varphi}, \text{ или}$$

$$2r \sin 2\varphi = r \cos 2\varphi.$$

Али почем је

$$\varrho = \frac{r}{\cos 2\varphi} = \frac{r \cos 2\varphi}{(\cos 2\varphi)^2},$$

то је заменом горње вредности за $r \cos 2\varphi$

$$\varrho = \frac{2r \sin 2\varphi}{(\cos 2\varphi)^2}, \text{ или } \varrho = S_n.$$

А из једначина

$$\varrho = S_n, \text{ и}$$
$$\varrho = S_t, \text{ сљедује, да је}$$
$$\overline{S_n = S_t}$$

т. је. да се сва три влака $[\varrho]$, $[S_t]$ и $[S_n]$ секу у једној тачки, за коју одговарајућу вредност угла φ налазимо из једначине

$$2r \sin 2\varphi = r \cos 2\varphi, \text{ или}$$

$$tg\ 2\varphi = \frac{1}{2}.$$

На слици 4. поред асимтота влака $[\varrho]$ повучене су и асимтоте влака $[S_t]$. Оне се налазе на исти начин, као и прве. Треба за влак

$$S_t = \frac{\left(\frac{r}{2}\right)}{\sin 2\varphi}$$

наћи влак суптангенти, који ћемо означити са $[S_t^*]$. А тај влак ћемо лако наћи помоћу горње једначине и једначине суптангенте за влак $[S_t]$, или

$$S_t^* = (S_t)^2 \frac{d\varphi}{dS_t}.$$

И почем је

$$\frac{d\varphi}{dS_t} = \frac{(sin\, 2\varphi)^2}{r\, cos\, 2\varphi}, \text{ то је}$$

$$S_t^* = -\frac{\left(\frac{r}{2}\right)}{cos\, 2\varphi},$$

т. је. асимтоте влака $[S_t]$ остоје од центра основног круга за $\left(\frac{r}{4}\right)$.

При последку односно конструкције влака $[\varrho]$ помоћу једначина (27) нужно ће бити да приметимо, да нам се са̂мо чини, да је изгубљен пократ тачке на овом влаку према покрету производнице по основном кругу. Јер знајући како теку асимтоте влака $[\varrho]$ т. је. којим угловима φ, па дакле и ψ оне одговарају, ми смо увек у стању и при оваквој конструкцији определити како пут тачке, која описује влак, тако исто и покрет производнице, или њене додирне тачке, по основном кругу (¹).

3.

$$n = 3.\ \psi = 4\varphi.$$

Кад је $n = 3$ онда [из једначине (14) сљедује $\varphi = 4\varphi$] се једначине (15) и (16) своде на

(¹) Конструкција влака $[\varrho]$ доводи нас врло лако до тог закључка, су асимтоте дирке у безконачним тачкама влака, јер видимо, к са постојаним мењањем вредности угла φ, тачка влака из без начности у асимтоти с једне стране прелази на другу страну ас тоте, дакле онако исто, као кад би се гране влака у безконачн састављале.

$$\left.\begin{aligned} x &= \frac{r \cos\varphi}{\cos 3\varphi} \\ y &= \frac{r \sin\varphi}{\cos 3\varphi} \end{aligned}\right\} \dots\dots\dots (32)$$

и,

$$\varrho = \frac{r}{\cos 3\varphi} \dots\dots\dots\dots (33).$$

Да би показали, да се и у овом случа једначине (32) могу довести на једну алгебарску једначину између x и y, поћи ћемо истим путем.

Кад обе једначине поделимо, налазимо

$$\frac{y}{x} = tg\,\varphi \dots\dots\dots (34)$$

а кад их квадрирамо и сумирамо

$$x^2 + y^2 = \left(\frac{r}{\cos 3\varphi}\right)^2 \dots\dots\dots (35).$$

Али, како је

$$\cos 3\varphi = 4(\cos\varphi)^3 - 3\cos\varphi, \text{ и}$$

$$\cos\varphi = \frac{1}{\sqrt{1 + (tg\,\varphi)^2}};$$

или заменом вредности из (34)

$$\cos = \frac{1}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}}, \text{ и}$$

$$\cos 3\varphi = 4\left[\frac{1}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}}\right]^3 - 3\frac{1}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}},$$

о је напоследку заменом ове вредности у једначини (35)

$$x^2(x^2-3y^2)^2=r^2(x^2+y^2)^2; \text{ или}$$

$$\frac{x(x^2-3y^2)}{x^2+y^2}=\pm r \;\ldots\ldots\ldots\; (36)$$

тражена једначина. И како је ова једначина 6-тог степена, то је и влак, који она представља, 6-тог степена. И овај влак има ту важну особину, да се заменом x и y са $-x$ и $-y$, његова једначина не мења; услед чега морамо закључити да је то влак са центром.

Из једначине (36), пошто је по (8')

$$x^2+y^2=\varrho^2, \text{ налазимо, да је}$$

$$x(x^2-3y^2)=\pm r\varrho^2.$$

Из обе ове једначине, које су везане једначином (36) можемо закључити, да се свака тачка влака, представљен том једначином, добија из пресека круга

$$x^2+y^2=\varrho^2$$

са влаком 6-тог степена

$$x(x^2-3y^2)=\pm r\varrho^2.$$

Али, како прва једначина, због променљивости ϱ, не представља само један круг, него цео кружни шар; а друга једначина, такође због променљивости ϱ, не представља само један влак 6-тог степена, него један цео шар тих влакова, то онда влак представљен једначином (36) постаје из пресека овог кружног шара са шаром ових влакова 6-тог степена. Овај влак, представљен једначином (36) назваћемо хипербола 6-тог степена.

Помоћу једначине (36) можемо наћи координате x y оне тачке влака, за коју је ϱ познат. Јер из једначин $x^2+y^2=\varrho^2$ налазимо

$$3x^3 + 3xy^2 = 3\varrho^2 x, \text{ а како је}$$

$$x^3 - 3xy^2 = \pm r\varrho^2, \text{ то је}$$

$$4x^3 \qquad = 3\varrho^2 x \pm r\varrho^2, \text{ или}$$

$$x^3 - 3\left(\frac{\varrho}{2}\right)^2 x \mp r\left(\frac{\varrho}{2}\right)^2 = 0 \ldots\ldots (37)$$

одакле по кардановој формули налазимо

$$x = \frac{1}{2}\sqrt[3]{\varrho^2[\pm r + \sqrt{r^2 - \varrho^2}]} +$$

$$+ \frac{1}{2}\sqrt[3]{\varrho^2[\pm r - \sqrt{r^2 - \varrho^2}]}.$$

А ординату налазимо из једначине

$$y = \pm\sqrt{\varrho^2 - x^2}, \text{ или заменом}$$

$$y = \pm\sqrt{\varrho^2 - \left\{\frac{1}{2}\sqrt[3]{\varrho^2[\pm r + \sqrt{r^2 - \varrho^2}]} + \right.}$$

$$\overline{\left. + \frac{1}{2}\sqrt[3]{\varrho^2[\pm r - \sqrt{r^2 - \varrho^2}]}\right\}}.$$

Нужно ће бити, нарочито због конструкције влака $[\varrho]$, да се једначина (37) подвргне дискусији.

Из једначине 3-ћег степена решењем налазимо за непознату три вредности, које могу бити: једна стварна и две уображене; све три стварне, али две између њих једнаке са супротним знаком; и све три стварне и различне, али такође две са супротним знаком трећој. Који ће од ова три

[illegible] или, да свака [illegible] вредности [illegible] корена у Карданову формулу т. ј. да ли је [illegible] рања или [illegible] нула, или, да ли је [illegible] нула, [illegible] корена.

Једначина (37) и ако се решава као једначина 3-ег степена по Кардановој формули, ипак, [illegible] пред сталним чланом, она није трећег него [illegible] степена, те зато у опште не налазимо [illegible] шест вредности.

За једначину (37), [illegible] је [illegible] да су сва шест корена стварна и у опште различна, [illegible] у случају, кад је $\rho = r$, да су [illegible] једнака [illegible] различни; јер је у опште

$$r^2 - \rho^2 < 0,$$

а само у случају, кад је $\rho = r$,

$$r^2 - \rho^2 = 0.$$

Ово геометријски значи: да за $\rho = r$ добијамо шест [illegible]-циса x, али четири да су, по две узете, једнаке и [illegible] осталим двема, т. ј. да добијамо четири тачке на координатној X осовини (с једне и с друге стране почетка координатног система), којима одговарају вредности: $x = r, -\frac{r}{2}, -r, \frac{r}{2}$; даље, да влак $[\rho]$ има шест заједничких тачака са [illegible]ним кругом, од којих три леже с једне стране а друге три с друге стране ординатне осовине Y; а за сваку другу вредност ρ, добијамо шест различних апциса (јер је $\rho > r$), т. ј. шест различних тачака на апцисној осовини X од којих три леже такође с једне а други три с друге стране почетка [illegible] ордината.

А из једначине

$$y = \pm \sqrt{\varrho^2 - \left\{\frac{1}{2}\sqrt[3]{\varrho^2[\pm r + \sqrt{r^2 - \varrho^2}]} + \right.}$$

$$\overline{\left. + \frac{1}{2}\sqrt[3]{\varrho^2[\pm r - \sqrt{r^2 - \varrho^2}]}\right\}}$$

дознајемо, да свакој вредности x одговарају у опште две једнаке и супротно означене вредности y, јер је увек $\varrho > x$, које геометријски значи: да свакој апциси x одговарају две тачке влака $[\varrho]$, које леже симетрично према X осовини. Изузетак чини само почетак кретања, т. је. за $x = \pm r = \pm \varrho$, за који је $y = 0$. За $x = -\frac{r}{2}$ налазимо, да је $y = \pm \frac{r}{2}\sqrt{3}$; а за $x = \frac{r}{2}$, да је $y = \pm \frac{r}{2}\sqrt{3}$.

Вредно је због назива влака, а и иначе, да поклонимо мало већу пажњу једначини (36).

Разрешењем једначине (37) и изналажењем вредностима x одговарајуће вредности

$$y = \pm \sqrt{\varrho^2 - x^2}$$

нашли смо, да влак (36) има шест заједничких тачака са основним кругом.

Али једначина (36), уз припомоћ једначине

$$x^2 + y^2 = \varrho^2$$

даје се свести и на једначину

$$x\left(\frac{\varrho}{2} - y\right)\left(\frac{\varrho}{2} + y\right) = \pm r\left(\frac{\varrho}{2}\right)^2$$

из које за $r = 0$, т. је. за почетак координата сљедује, да је

$$x\left(\frac{\varrho}{2}-y\right)\left(\frac{\varrho}{2}+y\right)=0,$$

а из ове једначине, да је опет

$$x=0,\ y=\frac{\varrho}{2}\ \text{и}\ y=-\frac{\varrho}{2}.$$

Ово геометријски значи: да влак

$$x\,(x^2-3y^2)=\pm\,r\varrho^2$$

прелази, у овом случају, у три праве линије, од којих је једна Y координатна осовина, друга пагнута за 30° а трећа за 120° према положној апцисној осовини X, т. је. да се влак једначине (36) пружа у безконачност у три правца, или, да има асимптота.

Почем се, даље, једначина (36) даје разчланити у

$$x\,(x^2-3y^2)=r\varrho^2,\ \text{и}$$

$$x\,(x^2-3y^2)=-\,r\varrho^2$$

то ово геометријски значи: да се влак, представљен једначином (36) састоји из два влака, сваки 3-ћег степена, који су индентични а само се по положају разликују. Па почем оба ова влака, у општем случају, имају по три асимптоте, јер се у три правца пружају у безконачност, то отуда сљедује, да и влак (36) мора у општем случају имати 6 асимптота.

И тако, почем је једначина (36) шестог степена и почем влак, који она представља постаје из пресека кружног шара

$$x^2+y^2=\varrho^2$$

са, по својој прилици, системом хипербола

$$x\,(x^2-3y^2)=\pm\,r\varrho^2,$$

пошто се лева страна ове једначине даје разчланити у линеарне факторе и што влак изгледа као састављен из више хипербола, то мислимо, да је назив, који смо дали том влаку, оправдан.

За даља испитивања влака $[\varrho]$ потребни су следећи диференцијални количници, које добијамо диференцирањем једначине (33).

$$\frac{d\varphi}{d\varrho} = \frac{(\cos 3\varphi)^2}{3r \sin 3\varphi}; \quad \frac{d\varrho}{d\varphi} = \frac{3r \sin 3\varphi}{(\cos 3\varphi^2)};$$

$$\frac{d^2\varrho}{d\varphi^2} = \frac{9r + 9r(\sin 3\varphi)^2}{(\cos 3\varphi)^3} \quad \ldots\ldots (38).$$

Заменом вредности једначина (33) и (38) у једначине (17) налазимо

а., $$tg\,\tau = -\frac{cotg\,3\varphi}{3},$$

или, како из једначине (7) сљедује за $\psi = 4\varphi$

$$tg\,3\varphi = \frac{t}{r}, \text{ и } cotg\,3\varphi = \frac{r}{t} \quad \ldots\ldots (39)$$

то је заменом вредности из (39)

$$tg\,\tau = \frac{r}{3t},$$

којом се једначином може за сваку познату тачку влака $[\varrho]$, наћи уго τ, па дакле и дирка у тој тачци на влак повући.

б., $$S_t = \frac{\left(\frac{r}{3}\right)}{\sin 3\varphi}.$$

Помоћу ове једначине налазимо, да и у овом случају S_t са мењањем вредности угла φ, описује један влак, који

је сличан влаку $[\varrho]$, само што је полупречник његовог основног круга $\frac{r}{3}$, и што има други положај. Овај влак можемо и нацртати, јер горњом једначином можемо свакој углу φ наћи одговарајућу S_t (види слику 5).

Али, како се горња једначина може представити у облику

$$S_t = \frac{r}{cos\, 3\varphi} \cdot \left(\frac{cotg\, 3\varphi}{3}\right),$$

то се заменом вредности из једначина (33) и (39) добија

$$S_t = \frac{\varrho . r}{3t}, \text{ или } S_t : \varrho = r : 3t$$

из које се сразмере геометријским постројем налази S_t, па дакле и дирка.

в.,
$$S_n = \frac{3r\, sin\, 3\varphi}{(cos\, 3\varphi)^2}.$$

Ова једначина представља величину субнормале за известну тачку влака $[\varrho]$. Па како је ова величина променљива за различне тачке влака, то ће она представљати онај влак, који описује крајња тачка S_n при мењању вредности φ. Овај влак $[S_n]$ може се и нацртати; јер знајући за неку тачку влака $[\varrho]$ њену S_t (види б.,), знамо у исто време и S_n (види слику 5).

Али S_n можемо наћи и независно од S_t, јер кад горњу једначину напишемо у облику

$$S_n = \frac{r}{cos\, 3\varphi}\, (tg\, 3\varphi),$$

онда налазимо заменом вредности из једначина (33) и (39

$$S_n = \frac{\varrho .\, 3t}{r}, \text{ или } S_n : \varrho = 3t : r,$$

из које се сразмере, пошто је познато ϱ, па дакле и t, налази S_t геометријским постројем. А како је за познати угао φ одређен и правац S_n, то се нађена дужина за S_n горњом сразмером може на своје место и пренети и влак $[S_n]$ тим путем нацртати.

г., $$T = \frac{r}{\cos 3\varphi} \sqrt{1 + \left(\frac{\cot g\ 3\varphi}{3}\right)^2}$$

А заменом вредности из (33) и (39)

$$T = \frac{\varrho}{3t} \sqrt{(3t)^2 + r^2};$$

али, почем се $\sqrt{(3t)^2 + r^2} = q$ може увек геометријски постројити, то је заменом ове вредности

$$T = \frac{\varrho . q}{3t}, \text{ или } T : \varrho = q : 3t$$

из које се сразмере може дужина T наћи геометријским постројем за сваку познату тачку влака $[\varrho]$.

д., $$N = \frac{r}{\cos 3\varphi} \sqrt{1 + (3tg\ 3\varphi)^2},$$

или заменом вредности из (33) и (39).

$$N = \frac{\varrho}{r} \sqrt{r^2 + (3t)^2},$$

и напоследку заменом $\sqrt{r^2 + (3t)^2} = q$,

$$N = \frac{\varrho . q}{r}, \text{ или } N : \varrho = q : r,$$

којом је сразмером N потпуно опредељена и може се геометријски постројити за сваку познату тачку влака $[\varrho]$.

ђ., $$\varrho^* = -\frac{r}{8\,(cos\,3\varphi)^4}\sqrt{9 - 8\,(cos\,3\varphi)^2}.$$

Али и у овом случају може се геометријским постројем наћи полупречник кривине тачке влака $[\varrho]$ на исти начин као и у пређашњим случају.

Заменом вредности из једначина (33) и (38) у једначине (17) нашли смо

$$\varrho^* = \frac{[\varrho^2 + \varrho^2(3tg\,3\varphi)^2]^{3/2}}{\varrho^2 + 2\varrho^2(3tg\,3\varphi)^2 - \frac{9r^2}{(cos\,3\varphi)^4} - \frac{9r^2(sin\,3\varphi)^2}{(cos\,3\varphi)^4}}\text{ или}$$

$$\varrho^* = \frac{[\varrho^2 + \varrho^2(3tg\,3\varphi)^2]^{3/2}}{\varrho^2\left[1 + (3tg\,3\varphi)^2 - \left(\frac{3}{cos\,3\varphi}\right)^2\right]},\text{ и напоследку}$$

$$\varrho^* = -\frac{\varrho}{8}\sqrt{1 + (3tg\,3\varphi)^2}.$$

Али је заменом вредности из (39)

$$\varrho^* = -\frac{\varrho}{8r^3}\sqrt{[r^2 + (3t)^2]^3},$$

и заменом $r^2 + (3t)^2 = q^2$,

$$\varrho^* = -\frac{\varrho.\,q^3}{8r^2},\text{ или }\varrho^* : \frac{\varrho}{8} = q^3 : r^3.$$

Кад се, даље, ова сразмера помножи са сразмером

$$q^2 : r^2 = N^2 : \varrho^2,$$

коју смо добили квадрирањем познате сразмере за нормал N (види д.,), онда се добија

$$\varrho^* = \frac{\varrho . N^2}{8\, qr};$$

и како се

$$\frac{\varrho}{8} \cdot \frac{N}{q} = s$$

може геометријски постројити, онда је заменом

$$\varrho^* = \frac{s . N}{r}, \text{ или } \varrho^* : s = N : r$$

из које се сразмере напоследку, и ϱ^* може геометријским постројем наћи.

При последку да пређемо и на **конструкцију влака** $[\varrho]$ у овом случају.

Треба обим основног круга да поделимо у известан број једнаких делова а затим по реду за 1, 2, 3, ... таква дела, који ће одговарати различним вредностима угла φ, да повлачимо радијусе вектора; па почем су са вредностима угла φ опредељене и вредности угла $\psi = 4\varphi$, то је и положај производнице за известан положај радијуса вектора опредељен а с тиме је и тачка влака $[\varrho]$, као пресечна тачка ових двеју правих линија опредељена. На тај начин је представљен влак $[\varrho]$ на слици 5. и означен тако са римским бројевима I, II, III, ... I*, II*, III*, ... да се из овог означавања јасно види, како се тачке по влаку покрећу са покретањем производница по основном кругу.

Код оваквог постања влака $[\varrho]$ треба да приметимо, да се део његов, који је означен са I*, II*, III*, ... не добија продуженим обртањем радијуса вектора ϱ после дела, који је означен са I, II, III, ... него да се оба добијају у исто време. Према томе овај влак мора да описују две тачке тако, да докле једна од њих прелази део означени са I, II, III, ... дотле ће друга прелазити део означени са

I*, II*, III*, ... Само тако ће моћи радијус вектор ϱ да учини једно цело обртање, па да се тиме добије само један влак и то баш овај *[ϱ]*, и код кога ће за први део прећи ϱ све вредности угла φ од O до π, а за други део од π до 2π. Тиме је протумачено и значење двогубог знака у једначини влака *[ϱ]*, разуме се тако: да положан знак одговара једном делу а одречан другом, супротном, делу влака.

На слици 5. налазе се и влаци $[S_t]$ и $[S_n]$, који се према ономе, што смо за њих казали под б., и в., могу лако нацртати.

Влак *[ϱ]* има шест асимтота, које одговарају вредностима $\varphi = \frac{\pi}{6}, \frac{\pi}{2},$ и $\frac{5\pi}{6}$, (које смо и аналитичким путем доказали), јер је за те вредности угла φ

$$\varrho = \infty,$$

које дознајемо и помоћу једначине

$$\varrho = \frac{r}{ocs\, 3\varphi}.$$

Али ове асимтоте не пролазе кроз центар O основног круга, него у остојању $\frac{r}{3}$ додирују основан круг влака $[S_t]$. Јер из једначине,

$$S_t = \frac{\left(\frac{r}{3}\right)}{sin\, 3\varphi}$$

сљедује, да је $(S_t)min$, кад је $(sin\, 3\varphi)max$. А $(sin\, 3\varphi)max$ је онда кад је $sin\, 3\varphi = 1$, т. је. кад је угао $\varphi = \frac{\pi}{6}, \frac{\pi}{2}, \frac{5\pi}{}$ дакле истим горе-поменутим вредностима угла φ; и тада

$$(S_t)min = \left(\frac{r}{3}\right).$$

Из једначине

$$T = \frac{r}{cos\,3\varphi}\sqrt{1 + \left(\frac{cotg\,3\varphi}{3}\right)^2}$$

налазимо, да је $(T)max = \infty$, за оне исте вредности угла φ, за које је $(S_t)min$, јер је овде $(cos\,3\varphi)min$, кад је $cos\,3\varphi = O$.

Тиме смо доказали, да асимтоте влака $[\varrho]$ доиста у остојању $\frac{r}{3}$ од центра основног круга иду паралелно правцима радијуса вектора за $\varphi = \frac{\pi}{6}, \frac{\pi}{2}, \frac{5\pi}{6}$.

Но на слици 5., поред поменутих асимтота, повучене су и асимтоте влака $[S_t]$ у остојању $\left(\frac{r}{9}\right)$ од центра основног круга. Ово је учењено зато, што кад потражимо суптангенту S_t^* од влака $[S_t]$, помоћу познате једначине

$$S_t^* = (S_t)^2\,\frac{d\varphi}{d\,S_t},$$

онда, како је

$$S_t = \frac{\left(\frac{r}{3}\right)}{sin\,3\varphi}, \text{ и}$$

$$\frac{d\varphi}{d\,S_t} = \frac{(sin\,3\varphi)^2}{r\,cos\,3\varphi}, \text{ налазимо}$$

$$S_t^* = \frac{\left(\frac{r}{9}\right)}{cos\,3\varphi}.$$

Помоћу ове једначине и по ономе, што смо казали за асимтоте влака $[\varrho]$, није нужно ни објасњавати оно што смо мало пре казали за асимтоте влака $[S_t]$ [1].

Кад при крају бацимо поглед на резултате, које смо добили аналитичким путем из једначине (36) и на конструкцију влака, онда налазимо, да се једно с другим потпуно слаже; отуда изводимо, да се влак $[\varrho]$ може и помоћу једначине (36) корструјисати.

4.

$$n = 4. \quad \psi = 5\varphi.$$

Кад је $n = 4$, онда [из једначине (14) сљедује $\psi = 5\varphi$] се једничине (15) и (16) своде на

$$\left.\begin{aligned} x &= \frac{r \cos \varphi}{\cos 4\varphi} \\ y &= \frac{r \sin \varphi}{\cos 4\varphi} \end{aligned}\right| \ldots\ldots (40)$$

и,
$$\varrho = \frac{r}{\cos 4\varphi} \ldots\ldots\ldots (41).$$

---

[1] Интересантно је, потражити вредност нормале за вредности угла

$$\varphi = \frac{\pi}{6}, \frac{\pi}{2}, \frac{\pi 5}{6}.$$

Ми смо нашли, да је

$$N = \frac{r}{\cos 3\varphi} \sqrt{1 + (3 tg\, 3\varphi)^2}$$

Па почем је заменом горњих вредности за угао φ, $\cos 3\varphi = 0$, а $tg\, 3\varphi = \infty$, то је

$$N = \frac{\infty}{0};$$

т. је. да је нормала за безконачну тачку влака $[\varrho]$ неопредељен[а]. Дакле, на безконачној тачци влака $[\varrho]$ не знамо ни величину ни пр[а]вац нормале.

Да доведемо и у овом случају једначине (40) на једну алгебарску једначину између x и y. Ово ћемо учинити на исти начин, као и у пређашњем случају.

Јер је делењем

$$\frac{y}{x} = tg\, 4\varphi \; \ldots\ldots\ldots \; (42)$$

а квадрирањем и сумирањем

$$x^2 + y^2 = \left(\frac{r}{\cos 4\varphi}\right)^2 \ldots\ldots \; (43).$$

Али, почем је

$$\cos 4\varphi = 1 - 8\,(\sin\varphi)^2 + 8\,(\sin\varphi)^4$$

а,
$$\sin\varphi = \frac{tg\,\varphi}{\sqrt{1 + (tg\,\varphi)^2}},$$

то је заменом вредности из једначине (42)

$$\sin\varphi = \frac{\left(\frac{y}{x}\right)}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}},$$

а,
$$\cos 4\varphi = 1 - 8\left[\frac{\left(\frac{y}{x}\right)}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}}\right]^2 + 8\left[\frac{\left(\frac{y}{x}\right)}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}}\right]^4.$$

Напоследку је заменом ове вредности у једначини (43)

$$x^2 + y^2 = \frac{r^2}{\left\{1 - 8\left[\frac{\left(\frac{y}{x}\right)}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^2}}\right]^2 + 8\left[\frac{\left(\frac{y}{x}\right)}{\sqrt{1 + \left(\frac{y}{x}\right)^4}}\right]^4\right.}$$

и после редукције

$$[(x^2 + y^2)^2 - 8y^2x^2]^2 = r^2(x^2 + y^2)^3 \;\ldots\ldots\; (44).$$

То је тражена једначина влака у овом специјалном случају, па почем је она 8-мог степена, онда је и влак 8-мог степена, који она представља; но овај влак је осим тога и са центром, јер се њена једначина не мења, кад се x и y замену са $-x$ и $-y$, т. је. добијамо једначину истог влака.

Из једначине (44) сљедује, почем је по једначини (8')

$$x^2 + y^2 = \varrho^2 \;\ldots\ldots\; (45)$$

да је

$$xy = \pm \frac{\varrho}{2}\sqrt{\frac{\varrho(\varrho \mp r)}{2}} \;\ldots\ldots\; (46).$$

Па почем је геометријско значење једначине (45) круг са полупречником ϱ, а због промењљивости ϱ један кружни шар; и једначине (46) систем конјугованих хипербола (у односу на асимтоте као координатне осовине), а такође због промењљивости ϱ шар конјугованих хипербола, то је онда једначина (44), која везује једначине (45) и (46) једну с другом, онај влак, који саставља пресечне тачке кружног шара са хиперболним шаром т. је. овако добијене тачке лежаће на оном влаку 8-мог степена, који је представљен једначином

$$[(x^2 + y^2)^2 - 8x^2y^2]^2 = r^2(x^2 + y^2)^3$$

и који ћемо назвати хипербола 8-мог степена.

Како једначина (46) због њених двогубих знакова представља два система конјугованих хипербола, — један

$$xy = \pm \frac{\varrho}{2}\sqrt{\frac{\varrho(\varrho - r)}{2}},$$

и други $$xy = \pm \frac{\varrho}{2}\sqrt{\frac{\varrho(\varrho + r)}{2}},$$

то отуда сљедује, да у опште за једну вредност ϱ, добијамо 16 пресечних тачака т. је. тачака влака $[\varrho]$, које се изналажењем њихових координата лако доказује.

Координате пресечних тачака можемо наћи лако помоћу једначина (45) и (46) на следећи начин.

Квадрирањем једначине (45) налазимо

$$x^4 + 2x^2y^2 + y^4 = \varrho^4;$$

а квадрирањем и множењем са 4 једначину (46)

$$4x^2y^2 = \frac{\varrho^4 \mp r\varrho^3}{2}.$$

Ако сада одузмемо доњу једначину од горње, налазимо

$$(x^2 - y^2)^2 = \varrho^4 - \frac{\varrho^4 \mp r\varrho^3}{2}, \text{ или}$$

$$x^2 - y^2 = \pm\sqrt{\frac{\varrho^4 \pm r\varrho^3}{2}} \; \ldots\ldots \; (47).$$

Напоследку сабирањем једначина (45) и (47) налазимо

$$2x^2 = \varrho^2 \pm \sqrt{\frac{\varrho^4 \pm r\varrho^3}{2}}, \text{ или}$$

$$x = \pm\sqrt{\frac{\varrho^2}{2} \pm \frac{\varrho}{2}\sqrt{\frac{\varrho(\varrho \pm r)}{2}}} \; \ldots\ldots \; (48)$$

а одузимањем истих једначина

$$2y^2 = \varrho^2 \mp \sqrt{\frac{\varrho^4 \pm r\varrho^3}{2}}, \text{ или}$$

$$y = \pm \sqrt{\frac{\varrho^2}{2} \mp \frac{\varrho}{2}\sqrt{\frac{\varrho(\varrho \pm r)}{2}}} \ldots\ldots (49).$$

Али изрази (48) и (49), који представљају координате тачака влака $[\varrho]$, такви су, да се могу лако геометријски постројити.

Треба најпре геометријски постројити израз

$$\sqrt{\frac{\varrho(\varrho \pm r)}{2}} = q;$$

па како је заменом ове вредности

$$x = \pm \sqrt{\frac{\varrho^2 \pm \varrho q}{2}}, \text{ и}$$

$$y = \pm \sqrt{\frac{\varrho^2 \mp \varrho q}{2}},$$

који се могу и овако написати

$$x = \pm \sqrt{\frac{\varrho(\varrho \pm q)}{2}}, \text{ и}$$

$$y = \pm \sqrt{\frac{\varrho(\varrho \mp q)}{2}}$$

то се и координате x и y пресечних тачака или тачака влака $[\varrho]$ као средње геометријске средине између $\left(\frac{\varrho}{2}\right)$ и $(\varrho \pm q)$ могу лако постројити.

Из двогубог знака подкорених израза једначине (4 сљедује, да за извесну вредност ϱ добијамо, у опште, ч тири различне апцисе; а из двогубог знака пред првим кор ном, још толико исто апциса, по величини једнаке са први

само супротно означене, које геометријски значи осам тачака на апцисној осовини. Из двогубог знака подкорене количине једначине (49) сљедује, да за исту горњу вредност ϱ добијамо у опште, четири различне ординате, а из двогубог знака пред овим кореном још толико по величини са првима једнаке само супротно означене. Отуда би могли извести, да једначинама (48) и (49) не добијамо више од 8 тачака влака $[\varrho]$, док у самој ствари добијамо 16 тачака; јер кад за исту вредност ϱ добијамо 8 апциса, онда по једначини

$$y = \pm\sqrt{\varrho^2 - x^2}$$

добијамо за сваку апцису две једнаке по величини а супротно означене ординате, које геометријски значи: 16 тачака влака $[\varrho]$. Отуда сљедује симетричност влака $[\varrho]$ према координтним осовинама.

Да би испитивање овог влака продужили, потребни су следећи диференцијални количници, које добијамо диференцирањем једначине (41)

$$\left.\begin{aligned} \frac{d\varphi}{d\varrho} &= \frac{(\cos 4\varphi)^2}{4r \sin 4\varphi}; \\ \frac{d\varrho}{d\varphi} &= \frac{4r \sin 4\varphi}{(\cos 4\varphi)^2}; \text{ и} \\ \frac{d^2\varrho}{d\varphi^2} &= \frac{16r + 16r(\sin 4\varphi)^2}{\cos(4\varphi)^3} \end{aligned}\right\} \quad \ldots\ldots (50).$$

Заменом вредности из једначина (41) и (50) у једначине (17) налазимо:

а., $$tg\,\tau = -\frac{cotg\,4\varphi}{4};$$

или, како је из једначине (7) за $\psi = 5\varphi$

$$\left. \begin{aligned} tg\, 4\varphi &= \frac{t}{r}, \\ cotg\, 4\varphi &= \frac{r}{t} \end{aligned} \right\} \ldots . \quad (51)$$

то је заменом вредности из (51)

$$tg\, \tau = -\frac{r}{4t}$$

којом се једначином може увек на познату тачку влака $[\varrho]$ повући дирка помоћу угла τ, који је њоме определен.

6., $$S_t = \frac{\left(\frac{r}{4}\right)}{sin\, 4\varphi}.$$

Помоћу ове једначине можемо наћи за сваку познату тачку влака $[\varrho]$ његову S_t (показато је на слици 6); а кад знамо S_t, онда можемо и дирку на влак $[\varrho]$ у тој тачки повући. И овде ће крајње тачке S_t за различне вредности угла φ или различне тачке влака $[\varrho]$ лежати на сличном влаку $[S_t]$, коме је полупречник основног круга $\left(\frac{r}{4}\right)$.

Али, кад горњој једначини дамо облик

$$S_t = \frac{r}{cos\, 4\varphi} \cdot \frac{cotg\, 4\varphi}{4},$$

и овде извршимо замену помоћу једначине (41) и (51), можемо S_t добити и геометријским постројем

$$S_t = \frac{\varrho \cdot r}{4t}, \text{ или}$$

$$S_t : \varrho = r : 4t.$$

Кад знамо S_t **онда нем је позната и дирка за исту тачку влака** $[\varrho]$.

в., $$S_n = \frac{4r \sin 4\varphi}{(\cos 4\varphi)^2}.$$

Кад знамо за неку тачку влака $[\varrho]$ S_t, **онда можемо повући у тој тачки дирку и нормалу, којом последњом нашли смо у једно и величину** S_n, **која је у горњој једначини представљена транцендентним изразом. Али почем је** S_n **за различне тачке влака** $[\varrho]$ **променљива, то нам горња једначина у једно представља онај влак, који описује крајња тачка** S_n **при мењању вредности угла** φ. **И из тога што смо сада казали за** S_n, **овај влак** $[S_n]$ **може се лако нацртати.**

Али S_n **може се наћи и геометријским постројем и независно од** S_t, **јер, кад се горња једначина представи у облику**

$$S_n = \frac{r}{\cos 4\varphi}(4 \, tg \, 4\varphi);$$

и овде се учини замена вредности из једначина (41) и (51),

$$S_n = \frac{\varrho . 4t}{r}, \text{ или}$$

$$S_n : \varrho = 4t : r$$

из које је сразмере S_n **опредељено. И правац од** S_n **је познат, јер стоји одвесно на** ϱ **влака** $[\varrho]$. **Тада можемо и дирку повући.**

г., $$T = \frac{r}{\cos 4\varphi}\sqrt{1 + \left(\frac{\cot g \, 4\varphi}{4}\right)^2}.$$

Али заменом вредности из једначина (41) и (51), биће

$$T = \frac{\varrho}{4t}\sqrt{(4t)^2 + r^2};$$

и како се израз $\sqrt{(4t)^2 + r^2} = q$ може увек геометријски постројити, то је

$$T = \frac{\varrho . q}{4t}, \text{ или}$$

$$T : \varrho = q : 4t$$

из које се сразмере T геометријским постројем лако налази.

д., $$N = \frac{r}{\cos 4\varphi} \sqrt{1 + (4 \, tg \, 4\varphi)^2}.$$

Но и овде заменом вредности из једначина (41) и (51), биће

$$N = \frac{\varrho}{r} \sqrt{r^2 + (4t)^2},$$

и напоследку заменом $\sqrt{r^2 + (4t)^2} = q$

$$N = \frac{\varrho . q}{r}, \text{ или}$$

$$K : \varrho = q : r$$

којом је сразмером N потпуно геометријским постројем опредељена.

ђ., $$\varrho^* = - \frac{r}{15 (\cos 4\varphi)^4} \sqrt{16 - 15 (\cos 4\varphi)^2}.$$

Да би показали, да се и ϱ^* може геометријски постројити, радићемо онако, као што смо радили у пређашњим случајевима. Тада ћемо добити

$$\varrho^* = - \frac{\varrho}{15}, \frac{q^3}{r^3}, \text{ или}$$

$$\varrho^* : \frac{\varrho}{15} = q^3 : r^3$$

где је $$q = \sqrt{(4t)^2 + r^2}.$$

Али, почем из сразмере за N (види д.,) сљедује

$$q^2 : r^2 = N^2 : \varrho^2,$$

то ћемо множењем обе последње сразмере добити

$$\varrho^* = \frac{N^2.q}{15\,\varrho.r};$$

па почем се $\frac{N.q}{15\,\varrho} = s$ може геометријски постројити, то се и

$$\varrho^* = \frac{s.\,N}{r}, \text{ или}$$

$$\varrho^* : s = N : r$$

може такође геометријски постројити т. је. наћи полупречник кривине ϱ^* геометријским путем.

Односно конструкције влака $[\varrho]$ у овом случају није нужно говорити, јер је она сасвим слична пређашњим конструкцијама.

Разлика је само у томе, што је у овом случају $\psi = 5\varphi$, т. је. што сваком углу φ, који опредељује правац радијуса вектора ϱ, морамо узети угао ψ пет пута већи, да би нашли правац производнице t, па дакле и одговарајућу тачку влака $[\varrho]$. Ове тачке могли би наћи и помоћу једначина (48) и (49) слично другом случају.

На слици 6. поред влака $[\varrho]$ налазе се и влаци $[S_t]$ и $[S_n]$, који се, према ономе што смо казали за њих под б., и в., могу лако нацртати. Сва ова три влака означена су бројевима тако, да се јасно види, како они постају покретањем производнице по главном кругу.

Што се тиче асимтота, оне иду паралелно радијусима векторима, којима одговарају углови

$$\varphi = \frac{\pi}{8}, \frac{3\pi}{8}, \frac{5\pi}{8} \text{ и } \frac{7\pi}{8};$$

а у остојању $\left(\frac{r}{4}\right)$ од центра основног круга, јер је за горње вредности φ:

$$\varrho = \infty,$$

$$(S_t)min = \frac{r}{4},$$

$$(T)max = \infty.$$

5.

Посматрајући четири предидућа специјална случаја наћи ћемо, да се правила, која се у њима налазе, односно τ, S_t, S_n . . . . . па и односно саме конструкције влака, само повторавају, с разликом само том, што је однос међу угловима φ и ψ у сваком случају други. Према томе није тешко доћи на мисао, да није немогуће, упустити се у претресање општег случаја, које ће тим лакше испасти за руком, што смо специјалним случајевима упућени већ нашто треба нашу пажњу да обратимо. Разуме се по себи, да решење овог општег случаја мора бити таково, да се из њега могу потпуно извести сви специјални случаји, па и они, које смо већ прешли, онако, као што би их извели независно од овог општег случаја т. је. непосредним путем.

При претресању овог општег случаја морамо, разуме се, употребити познате нам опште једначине (15) и (16), које ћемо овде исписати:

$$x = \frac{r \cos \varphi}{\cos n\varphi},$$

$$y = \frac{r \sin \varphi}{\cos n\varphi};$$

и,
$$\varrho = \frac{r}{\cos n\varphi}.$$

Пре свега потражи ћемо и овде, да ли се прве две једначине могу изразити једном алгебарском једначином између x и y. При томе нужно ће бити, да се $\cos n\varphi$ развије у безконачан ред помоћу познатог образца из анализе.

Али, како n може бити паран и непаран број, то онда морамо узети два таква реда; један

$$\cos n\varphi = 1 - \frac{n^2}{1.2}(\sin\varphi)^2 + \frac{n^2(n^2-2^2)}{1.\,2.\,3.\,4}(\sin\varphi)^4 -$$

$$- \frac{n^2(n^2-2^2)(n^2-4^2)}{1.\,2.\,3.\,4.\,5.\,6}(\sin\varphi)^6 + \ldots\ldots\ldots \quad (52)$$

кад је n паран број; и други

$$\cos n\varphi = \cos\varphi\left[1 - \frac{n^2-1^2}{1.\,2}(\sin\varphi)^2 + \frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)}{1.\,2.\,3.\,4}\right.$$

$$(\sin\varphi)^4 - \frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)(n^2-5^2)}{1.\,2.\,3.\,4.\,5.\,6}$$

$$\left.(\sin\varphi)^6 + \ldots\ldots\right] \ldots \quad (53)$$

кад је n непаран број.

Према овоме морају постојати две опште алгебарске једначине, које ћемо сада потражити.

n паран број.

Кад је n паран број, онда ћемо употребити ред (52) и то на овај начин.

Кад поделимо једначине (15) добићемо

$$\frac{y}{x} = tg\,\varphi \ldots\ldots\ldots \quad (54)$$

а кад их квадрирамо и сумирамо

$$x^2 + y^2 = \frac{r^2}{(\cos n\varphi)^2} \ldots\ldots (55).$$

И сада треба заменути у једначини (55) вредност из (52); али пре свега треба овај ред изразити са x и y, које је помоћу једначине (54) и познате формуле

$$\sin\varphi = \frac{tg\,\varphi}{\sqrt{1 + (tg\,\varphi)^2}}$$

из тригонометрије могуће учинити.

Овом заменом добићемо

$$\sin\varphi = \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}},$$

а заменом ове вредности у (52)

$$\cos n\varphi = 1 - \frac{n^2}{1.2}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^2 + \frac{(n^2 - 2^2)n^2}{1.2.3.4}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^4 -$$

$$- \frac{(n^2 - 2^2)(n^2 - 4^2)n^2}{1.2.3.4.5.6}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^6 + \ldots\ldots$$

Напоследку заменом вредности за $\cos n\varphi$ у једначини (55), добијамо тражену општу алгебарску једначину

$$(x^2 + y^2)\left\{1 - \frac{n^2}{1.2}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^2 + \frac{n^2(n^2 - 2^2)}{1.2.3.4}\right.$$

$$\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^4 - \frac{n^2(n^2 - 2^2)(n^2 - 4^2)}{1.2.3.4.5.6}$$

$$\left.\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^6 + \ldots\ldots\right\}^2 = r^2 \ldots\ldots (56).$$

И доиста за различне парне вредности броја n, добијамо један ред коначних алгебарских једначина, пошто је безконачан ред у великој загради прекидан, које представљају оне влаке, које тим вредностима броја n одговарају.

За $n = 2$ и 4 можемо наћи познате нам једначине случаја 2-гог и 4-тог.

n непаран број.

Кад је n непаран број, онда ћемо употребити ред (53) на исти начин; јер како је

$$sin\,\varphi = \frac{tg\,\varphi}{\sqrt{1 + (tg\,\varphi)^2}},$$

и

$$cos\,\varphi = \frac{1}{\sqrt{1 + (tg\,\varphi)^2}};$$

то је заменом вредности из (54) у овим обрасцима

$$sin\,\varphi = \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}},$$

и

$$cos\,\varphi = \frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2}};$$

а заменом ових вредности у ред (53)

$$cos\,n\varphi = \frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2}} \left\{ 1 - \frac{(n^2 - 1^2)}{1.\,2} \left(\frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}} \right)^2 + \right.$$

$$+ \frac{(n^2 - 1^2)(n^2 - 3^2)}{1.\,2.\,3.\,4} \left(\frac{y}{\sqrt{x^2 + y^1}} \right)^4 -$$

$$\left. - \frac{(n^2 - 1^2)(n^2 - 3^2)(n^2 - 5^2)}{1.\,2.\,3.\,4.\,5.\,6} \left(\frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}} \right)^6 + \ldots\ldots \right\}$$

и напоследку заменом ове вредности у једничини (55)

$$(x^2+y^2)\left\{\frac{x}{\sqrt{x^2+y^2}}\left[1-\frac{n^2-1^2}{1.2}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^2+\frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)}{1.2.3.4}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^4-\frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)(n^2-5^2)}{1.2.3.4.5.6}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^6+\ldots\ldots\right]\right\}^2=r^2,$$ или

$$x^2\left[1-\frac{n^2-1^2}{1.2}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^2+\frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)}{1.2.3.4}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^4-\frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)(n^2-5^2)}{1.2.3.4.5.6}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^6+\ldots\ldots\right]^2=r^2.$$

И кад се с обе стране извуче квадратни корен, то је тражена општа алгебарска једначина

$$x\left[1-\frac{n^2-1^2}{1.2}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^2+\frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)}{1.2.3.4}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^4-\frac{(n^2-1^2)(n^2-3^2)(n^2-5^2)}{1.2.3.4.5.6}\left(\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}}\right)^6+\ldots\ldots\right]=\pm r\ \ldots\ (57)$$

из које се могу добити све једначине за различне вредност броја n, кад су оне положне и непарне, пошто је безконачан ред у загради прекидан.

За $n = 1$ и 3 добићемо познате једначине из случаја 1-вог и 3-ћег.

За остала испитивања врло је удесна једначина

$$\varrho = \frac{r}{\cos n\varphi},$$

прво, што је врло проста, а друго, што се оба случаја, био n паран или непаран број, могу испитивати. Међу тим ова испитивања чинити са једначинама (56) и (57), и кад би било могуће, — што није случај, због безконачних редова у загради, — ипак би била сасвим сложена.

При овом испитивању потребни су нам, као и у специјалним случајевима следећи диференцијални количници, које добијамо диференцирањем горње једначине

$$\left.\begin{aligned} \frac{d\varphi}{d\varrho} &= \frac{(\cos n\varphi)^2}{nr \sin n\varphi}; \\ \frac{d\varrho}{d\varphi} &= \frac{nr \sin n\varphi}{(\cos n\varphi)^2}; \\ \frac{d^2\varrho}{d\varphi^2} &= \frac{n^2 r + n^2 r (\sin n\varphi)^2}{(\cos n\varphi)^3} \end{aligned}\right\} \quad \ldots\ldots (58).$$

Заменом вредности из (58) добијамо с обзиром на горњу једначину у једначине (17)

$$\text{a.,} \qquad tg\, \tau = -\frac{cotg\, n\varphi}{n}.$$

Из ове једначине можемо за сваку вредност угла φ наћи уго τ. Али уго τ може се и геометријски постројити јер из једначине (7) за $\psi = (n + 1)\varphi$ слeдује

$$\left.\begin{aligned} tg\, n\varphi &= \frac{t}{r}, \\ cotg\, n\varphi &- \frac{r}{t} \end{aligned}\right\} \quad \ldots\ldots (59)$$

а заменом вредности из (59) у горњој једначини

$$tg\, \tau = -\frac{r}{nt}.$$

Да би помоћу ове једначине повукли дирку на познату тачку (за коју је познато φ, па дакле ϱ и t), треба t увећати n пута и саставити крајњу тачку са центром основног круга, тада ће ова права линија заклапати са производницом (nt) угао τ, који треба на радијусу вектору те тачке пренети у супротном смислу углу φ. Права линија под тим углом према радијусу вектору јесте тражена дирка.

б.,
$$S_t = \frac{\left(\frac{r}{n}\right)}{siu\, n\varphi}.$$

Овом једначином можемо наћи свакој тачки влака $[\varrho]$ одговарајућу S_t. Крајње тачке S_t, за различне вредности угла φ лежаће на једном влаку коме је једначина

$$S_t = \frac{\left(\frac{r}{n}\right)}{sin\, n\varphi}.$$

Овај влак $[S_t]$ сасвим је слична влаку $[\varrho]$, само шт је другог положаја и што је полупречник његовог основног круга $\left(\frac{r}{n}\right)$.

Кад знамо S_t за неку тачку влака $[\varrho]$, онда је дирка за ту тачку позната, јер треба само саставити крајњу тачку S_t са тачком влака, па је дирка у тој тачки влака повучена.

Али, кад се горња једначина напише у облику

$$S_t = \frac{r}{\cos n\varphi} \cdot \frac{\cot g\, n\varphi}{n},$$

то је заменом вредности из (16) и (59) у овој једначини

$$S_t = \frac{\varrho . r}{nt}, \text{ или}$$

$$S_t : \varrho = r : nt$$

којом се сразмером може S_t за сваку познату тачку влака $[\varrho]$, т. је. за познато ϱ, геометријским постројем наћи.

в., $$S_n = \frac{nr \sin n\varphi}{(\cos n\varphi)^2}.$$

Ова једначина представља величину субнормале за извесну тачку влака $[\varrho]$. Али почем се са φ мења и S_n, то и S_n описује један влак, који се помоћу влака $[\varrho]$ и $[S_t]$ може лако нацртати.

Но овај влак $[S_n]$ може се и независно од влака $[S_t]$ нацртати на следећи начин.

Кад се горња једначина напише у облику

$$S_n = \frac{r}{\cos n\varphi} . \; n\, tg\, n\varphi,$$

и у њој се замену вредности из (16) и (59), биће

$$S_n = \frac{\varrho . nt}{r}, \text{ или}$$

$$S_n : \varrho = nt : r,$$

којом се сразмером може за сваку тачку влака $[\varrho]$, (јер је ϱ па дакле и t за ту тачку позната), S_n геометријским постројем наћи. И овим путем може се дирка у тој тачки на влаку $[\varrho]$ повући.

г., $$T = \frac{r}{\cos n\varphi}\sqrt{1 + \left(\frac{cotg\, n\varphi}{n}\right)^2}.$$

Но величина T може се и геометријским постројем независно од S_t и S_n, за сваку познату тачку влака $[\varrho]$, наћи на следећи начин.

Заменом вредности из (16) и (59) биће

$$T = \frac{\varrho}{nt}\sqrt{(nt)^2 + r^2};$$

али почем се $\sqrt{(nt)^2 + r^2} = q$ може геометријски постројити, то је

$$T = \frac{\varrho \cdot q}{nt}, \text{ или}$$

$$T : \varrho = q : nt.$$

Помоћу ове сразмере врло је лак посао геометријски постројити комад дирке T. Па почем помоћу T можемо наћи и S_t, то је и дирку лако повући у тој тачки на влаку $[\varrho]$.

д., $$N = \frac{r}{\cos n\varphi}\sqrt{1 + (n\, tg\, n\varphi)^2},$$

који се може и геометријски постројити, јер је заменом вредности из (16) и (59)

$$N = \frac{\varrho \cdot q}{r}, \text{ или}$$

$$N : \varrho = q : r.$$

А кад знамо N за неку тачку влака $[\varrho]$, онда можемо наћи и S_n, па дакле и дирку у тој тачки на влаку повући.

ђ., $$\varrho^* = \frac{\varrho}{1-n^2} \sqrt{[1+(n\, tg\, n\varphi)^2]^3}.$$

Али, кад у овој једначини заменимо вредност из (59), онда је

$$\varrho^* = \frac{\varrho . q^3}{(1-n^2)\, r^3},$$

почем је $q^2 = r^2 + (nt)^2$. Или у виду сразмере

$$\varrho^* : \frac{\varrho}{1-n^2} = q^3 : r^3.$$

И како из сразмере за комад нормале N (види д.,) сљедује

$$q^2 : r^2 = N^2 : \varrho^2;$$

то је множењем обе последње сразмере

$$\varrho^* = \frac{q . N^2}{(1-n^2)\, \varrho . r}.$$

Али почем се

$$\frac{q . N}{(1-n^2)\, \varrho} = s$$

може геометријски постројити, то је и

$$\varrho^* = \frac{s . N}{r}, \text{ или}$$

$$\varrho^* : s = N : r$$

помоћу које се сразмере увек може ϱ^* т. је. полупречник кривине познате тачке влака $[\varrho]$ геометријски постројити.

Напоследку можемо из једначина под б., в., г., и д., извести нека позната правила из геометрије за правоугли троуго.

Из једначина

$$S_t = \frac{\varrho . r}{nt}$$

$$S_n = \frac{\varrho . nt}{r},$$

добија се множењем

$$S_t . S_n = \varrho^2$$

т. је. познато правило за правоугли троуго, да је ϱ средња геометријска средина између S_t и S_n.

А сабирањем горњих једначина добија се

$$S_t + S_n = \frac{\varrho . q^2}{r . nt};$$

али како је

$$q^2 = \frac{(nt)^2 . T^2}{\varrho^2}, \text{ (види г.,)}$$

и

$$\frac{1}{S_t} = \frac{nt}{r . \varrho}, \text{ (види б.,)}$$

а тако исто

$$q^2 = \frac{r^2 . N^2}{\varrho^2}, \text{ (види д.,)}$$

и

$$\frac{1}{S_n} = \frac{r}{\varrho . nt}, \text{ (види в.,)}$$

то се заменом последњих једначина у једначини

$$S_t + S_n = \frac{\varrho . q^2}{r . nt}$$

први пут добија

$$T^2 = S_t (S_t + S_n)$$

а други пут

$$N^2 = S_n (S_t + S_n)$$

т. је. познато правило за правоугли троугли: да је сваки катет средња геометријска средина између његове пројекције на хипотенузи и целе хипотенузе.

Помоћу последње једначине т. је.

$$N^2 = S_n (S_t + S_n)$$

можемо ϱ^* и овако геометријски постројити.

Пошто је

$$\varrho^* = \frac{N^2 . q}{(1 - n^2) \varrho . r},$$

то је заменом горње вредности за N^2

$$\varrho^* = \frac{S_n (S_t + S_n) . q}{(1 - n^2) \varrho . r}.$$

Па како се

$$\frac{S_n (S_t + S_n)}{(1 - n^2) \varrho} = s$$

може геометријски постројити, те се по истом правилу и

$$\varrho^* = \frac{s . q}{r}$$

може геометријски постројити т. је. полупречник кравине за познату тачку влака $[\varrho]$ постројити.

О ХЛОРНИМ ДЕРИВАТИМА ДИБРОМ-ДИНИТРО-МЕТАНА.

од

С. М. Лозанића.

Пре неког времена саопштио сам друштву мој рад о дибром-динитро-метану, који сам добио први пут из трибром-анилина (обичан) дестилишући га са азотном киселином; доцније сам показао да то исто једињење постаје и из етилен-бромида, дибром-p-толуидина или бром-фенола када сам их у азотној киселини кувао([1]). Вилијер, Кахлер и Шпицер беху доцнији радници на том пољу, но они се међусобно, а и од мене, разликоваху у мишљењу о молекуларном саставу овог једињења. Мој одговор на први рад Вилијеров штампан је у овом Гласнику([2]); ту сам навео неколико аналитичних података о идентичности Вилијеровог тетранитро-етилен-бромида са мојим дибром-динитро-метаном. После тога саопштио је Вилијер хемиском друштву париском свој даљи рад на том пољу; та је белешка истина сувише кратка, али опет за то из ње се види, да је Вилијер у неколико променио своје гледиште о саставу калијумове соли дибром-динитро-метана; ту узима да се калијум-хидрат адира том једињењу (као што први пут држаше), већ да

([1]) Гласник, књ. 51, стр. 151.
([2]) Гласник, књ. 54, стр. 99.

при томе калијум као елеменат заступа бромне атоме, остајући непрестано при томе да је та со дериват тетранитро-етилен-бромида (1).

Кахлер и Шпицер, дестилишући а-бибром-камфор са азотном киселином, добили су један зејтин загушљивог мириса, који са калијум-хидратом даје жуту кристалну со $CBrK(NO_2)_2$ (2). Из ове калијумове соли ослободили су помоћу киселина исти горњи зејтин, за који држе да је вероватно бром-динитро-метан $CHBr(NO_2)_2$. Анализом нађоше брома у овом једињењу 58·04—53·48%, а њихова формула захтева 43·24% брома; ова разлика између њихових анализа и њихове формуле долази по њиховом мишљењу отуда, што им „субстанца" садржаваше примешаног CBr_4. На основу ових, на сваки начин недовољних података, поменута господа држе, да је и мој дибром-динитро-метан смеша монобром-динитро-метана и CBr_4. Ја ћу, као одговор на ову сумњу, навести овде анализе трију различитих препарата дибром-динитро-метана:

	ТЕОРИЈА	ОПИТ I.	ОПИТ II.	ОПИТ III.
C	4·55%	4·56	—	—
Br	60·61 „	60·36	60·29	60·10
N_2	10·61 „	10·50	10·52	—
O_4	24·23 „	—	—	—
$CBr_2(NO_2)_2$	100.00			

Овим је потпуно доказано, да поменута калијумова со, растављајући је киселинама, даје дибром-динитро-метан. Према томе врло је вероватно да су и поменута господа добили ово исто једињење, а мањак брома њихових анализа долази по

(1) Bulletin de la soc. chim. de Paris XL. 465.
(2) Berichte der deutschen chem. Gesellschaft XVI. 1311. Monatshäfte für Chemie 1883. 554.

свој прилици од неког примеска који не садржи брома — а тај је н. пр. вода.

Овом приликом подносим друштву мој даљи рад о дибром-динитро-метану; и то саопштићу, како сам му бромне атоме заступио хлорним атомима.

Ја сам навео да дибром-динитро-метан ступа у реакцију са алкалним хидратима, градећи једињења подобна солима: $CBrK(NO_2)_2$. Према молекуларном склопу ове соли, где се калијум држи за угљенични атом, лако је било предвидети, да ће њен метални атом, под утицајем хлора, уступити своје место хлорном атому:

$$CBrK(NO_2)_2 + Cl_2 = CBrCl(NO_2)_2 + KCl.$$

У напред се могло очекивати, да ће продукт ове реакције бити до сада непознати хлор-бром-динитро-метан. Опит је потврдио ово очекивање.

Хлор-бром-динитро-метан $CClBr(NO_2)_2$. Добио сам га на овај начин: Кроз водени раствор поменуте калијумове соли проводио сам хлор, који сам пре тога двапут кроз воду пропрао, да би га потпуно хлоро-водоничне киселине ослободио. Прилажењем хлора жута боја раствора постајала је поступно блеђа, и најзад, кад је реакција довршена, раствор је побелио; при томе пак одваја се хлор-бром-динитро-метан као густа зејтињава течност. Анализе ове течности тврде горњу формулу:

	ТЕОРИЈА	ОПИТ
Cl	16·17%	16·18%
Br	36·45 „	36·60 „
N	12·76 „	12·45 „

Хлор-бром-динитро-метан је жућкаста течност, тежа воде; мирише веома загушљиво, опомињући на хлорпикри при грејању распада се развијајући црвену пару; у води

не раствара, а у алкохолу је лако растворан. Са алкалним хидратима ступа у реакцију измењујући свој бромни атом са металом. Калијумову со $CClK(NO_2)_2$ добио сам, додајући калијум-хидрата алкохолном раствору хлор-бром-динитро-метана.

Анализе ове соли тврде горњу формулу:

	ТЕОРИЈА	ОПИТ
Cl	19·89%	19·63%
K	21·85 „	21·23 „

Ова со кристалише из врелог воденог раствора у отворено-жутим кристалима љубичастог рефлекса; у алкохолу се раствара мало; експлодује око 145°. Киселине растављају ову со, ослобађајући један зејтин загушљивог мириса, који се лако раствара у калијум-хидрату регенеришући ову исту со. Овај је зејтин вероватно: монохлор-динитро-метан $CHCl(NO_2)_2$; због оскудице материјала нисам га анализао.

Дихлор-динитро-метан $CCl_2(NO_2)_2$. Добио сам га из последње калијумове соли: $CClK(NO_2)_2$, проводећи хлор кроз њен водени раствор. Ово је једињење течност без боје, тежа је од воде; има задах веома загушљив и уједа за очи, подобно хлорпикрину. Анализа хлора тврди горњу формулу:

	ТЕОРИЈА	ОПИТ
Cl	40·57%	40·10%

Дихлор-динитро-метан добио је први пут Marignac из хлорнафталина $C_{10}H_8Cl_4$ дестилишући га са азотном киселином. (Annalen der Chemie und Pharmacie)[1].

Најзад имам још да поменем, да калијумова со $CClK(NO_2)_2$, под утицајем брома, даје хлор-бром-динитро-

[1] Beilstein. Organ. Chemie 119.

метан, који је идентичан са горњим. Исто тако калијумова со $CBrK(NO_2)_2$, под утицајем брома, даје дибром-динитро-метан, који је идентичан са већ описатим. Ове соли пак не ступају у реакцију са јодом, кад сам их у воденом алкохолу кувао.

Из хемиске лабораторије вел. школе.

АНАЛИЗА НОВОГ ХРОМНОГ МИНЕРАЛА
АВАЛИТА.

од

С. М. Лозанића.

Кад су г. г. Хофман и Клерић са рударског гледишта испитивали околину Авале прошле године, нашли су на том месту повеће кварцитне масе, које у великој моћности на више места продиру серпентин авалски. Ови кварцити импрегнирани су местимице јаче или слабије неким зеленим минералом, те отуда су јаче или слабије зелено обојени. У овом кварциту често се находе повеће масе лимонита, који садржи никла око 0·06%. За овај кварцит и лимонит важно је то, што су они носиоци живиних руда (цинабарит, метална жива, каломел, оксид живе?), које су недавно на Авали нађене; пирит и барит јесу пратиоци тих живиних руда.

Још прошле године нашао сам, да онај зелени минерал, што се налази у горњем кварциту, јесте неки силикат хрома, алуминијума и калијума, но тада га не могох одвојити довољно чистог за квантитативну анализу. Али пре кратког времена нађене су у том кварциту (у „Јерина“ поткопу живиног рудника „Авала“) повеће зелене земљасте масе, које неке шупљине испуњују. Ова зелена земља састоји се у главноме из иловаче, која је измешана са ситним кристалним листићима нога зеленог минерала, а мимо то садржи још песка, ци-

набарита и хромита. Вероватно је, да се ова зелена земља наслагала у шупљинама кварцита природним испирањем. Ова зелена земља послужила ми је као материјал, одакле сам овај зелени минерал одвојио. Испирајући ову земљу пажљиво у води, ослободио сам је иловаче; за тим сам остатак размутио у води, и док се није све слегло, преручио сам течност у други суд, при чему је највише зелени минерал прелазио као специфично најлакши, а и с тога што је најситнији. Овако сам радио више пута са добивеним зеленим талогом, који сам најзад, кувајући га у царској води, ослободио примешаног цинобера и оксида гвожђа. Овако добивени препарат састоји се у главноме из зеленог минерала, а садржи нешто песка и хромита.

Овај зелени минерал састоји се из ситних зелених кристалних листића, који су под микроскопом прозрачни и изгледају зелени као смарагд; у киселинама не мења се ни при дужем кувању; флуор-водонична киселина а и стопљени алкални карбонати, растављају га врло лако; при жарењу помрчи губећи од своје тежине. Овде излажем анализе тог минерала, и то трију различитих препарата; препарат I. био је најчистији, но и он садржаваше нешто мало песка и хромита.

	I.	II.	III.
SiO_2	56·13	55·59	61 52
Cr_2O_3.	14·59	10·39	9·82
Al_2O_3.	14.37	16·60	14·14
K_2O	3·54	3·69	2·51
Fe_2O_3.	1·10	2.55	1·28
MgO	0·43	1·74	1·20
Хромит.	1·68	1·80	3·43
H_2O Хигроскопна . . .	2·39	1·39	0·73
Губи се при жарењу . .	5.38	5·42	4·48
	99·61	99·17	99·11

Поред калијума садржи и мало натријума овај минерал. О појединим састојцима овог минерала могу рећи само толико, да је вероватно, да су: вода хигроскопна, хромит и оксид гвожђа и магнезијума страни примесци. Да ли пак хром, алуминијум и калијум заједнички један силикат образују, на то питање може одговорити само анализа чистог минерала. Ако се буде наишло на чист минерал у поменутом живином руднику ја ћу га тада још једном анализисати, како би му из такве анализе и формулу поставио.

У колико ми беше приступна литература, нисам могао наћи да је до сада био познат хромни минерал оваквог састава; с тога држим да је овај минерал нова минерална специја и дајем му име а в а л и т, по месту где је први пут нађен.

Из хемиске лабораторије вел. школе.
Београд 12 јуна 1884.

БИБЛИОГРАФИЈА

СРПСКЕ И ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

за годину 1883 [1])

од

Драгутина Јосниковића

— АБУ ЕДМОН. Види: Гргурова Милка.

1. АБУКАЗЕМ (Огњановић Илија Др.). Шала и сатира. Од ___ . Свеска четврта. У Новоме Саду 1883. Издање књижаре Луке Јоцића и Друга. Штампарија А. Пајевића у Н. Саду. На 8-ни 30 стр.

— Свеска пета. На 8-ни 80 стр.

2. АВАКУМОВИЋ Ђ. Ј. Нужна одбрана. Од ___ . Београд 1883. Штампарија задруге штампарских раденика. На 8-ни IV и 170 стр.

3. АВАКУМОВИЋ Ђ. Ј. Стицај злочина. Написао ___ . Београд, парна штампарија задруге штампарских раденика. (Обилићев венац). На 12-ни 200 стр.

4. АЛЕКСИЋ АНТА. Четири расправе ___ . (Ове су расправе добиле стечајем расписану награду од 1200

(1) Ово је наставак Библиографији за год. 1876, у Гласнику 46 (гледај примедбу на стр. 259). А Библиографија за године 1877 до 82 изаћи ће у једној од потоњих књига Гласника, за свих 6 година у један пут.

Уред. Гласника.

динара). Отштампано из „Народног Здравља“ за годину 1883. Издање министарства унутрашњих дела санитетског одељења. Београд, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 4-ни 30 стр. 1. л. са 29 дрворезних слика у тексту.

Чини I. књигу „Радња око засушивања баруштина у краљевини Србији.“

— AMICIS EDMONDO. Види: Veber Adolfo.

5. АРСЕНИЈЕВИЋ ВЛАДАН. Дневник залишна човека. Написао Иван С. Тургењев. С руског превео ____ ____. У Новоме Саду. Издање и штампа А. Пајевића 1883. На 8-ни 79 стр.

6. АРСЕНИЈЕВИЋ СВЕТОЗАР. Дечија лира. Збирка песама за певање у школи и код куће. Прибрао ____ ____. учитељ. У Новоме Саду. Издање и штампа А. Пајевића 1883. На 12-ни XII и 172 стр.

— АТАНАЦКОВИЋ БОГОБОЈ. Види: Новеле.

7. АУЕРБАХ БЕРТОЛД. На престолу. Роман ____ ____. Свеска I. (На по се штампано из „Отаџбине“.) У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 246 стр. и 2. л.

8. AFRIĆ S. FRAN. Farizejka. Napisala Fernan Caballero. Preveo ____ ____, riečanin. Zagreb 1883. Nakladom hrvatske knjižare G Grünhuta i dr.

Чини IV. свеску „Universalne biblioteke“, коју издаје поменута књижарница.

— АЋИМОВИЋ ЈОВАН. Види: Новине „Српски Правник“.

9. B. B. Pavao i Virginija. Od Bernardina St. Pierr-a. Preveo ____ ____. Nakladom akademijske knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). Zagreb 1883.

Чини 12 књигу „Hrvatske biblioteke“, што је издаје

поменута књижарница.

— БАЈАЛОВИЋ С. Види: Новине „Домаћица“.

— БАНВИЉ. Види: Ђорђевић Јован.

— БАРБИЈЕ ЖИЛ. Види: Mариновић Ј. Никола.

10. БАРШИЋ ПАВЛЕ. Наша ораница, како је постала и из чега је сложена. По немачком написао ____ ____. Издање господарскога друштва за петроварадинско окружје. У Митровици 1883. На 12-ни.

11. BATINIĆ FRA MIJO VJENCESLAV. Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka. Napisao ___ ___ ___ ___. Svezak II. Provincija (1517—1699). U Zagrebu, tiskom dioničke tiskare 1883. На 8-ни 186 стр.

12. BATINIĆ FRA MIJO VJENCESLAV. Životopis fra Augusta Miletića, biskupa daulijskoga i namjestnika apostolskoga u Bosni i Hercegovini. Za puk napisao ___ ___ ___ ___. (Sa slikom). U Zagrebu, tisak dioniške tiskare 1883. На 8-ни.

13. БАЧ — БОДРОШКА ЖУПАНИЈА. Земљопис за III. разред српских варошких школа у Бачкој жупанији, као и за домаћу потребу. Приређен по најновијем жупанијском устројству и статистичним податцима, као и према најновијем наставном плану изданом од високог школског савета и високог краљ. угарског министарства просвете. Издање књижаре Мил. Каракашевића. У Сомбору 1883. Штампарија Ф. Битермана.

14. БЕЛЕШКЕ СТЕНОГРАФСКЕ о седницама Народне Скупштине сазване за 1882 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни XXVI стр. 1 л. 748 и 60 стр.

На таблама од стране 1—60 штампани су прото-

коли ванредне Народне Скупштине, која је отворена 2 јануара а завршена 11. истог месеца 1883. године.

— БЕЛКИЋ К. Види: Новине „Телефон".

— БЕЛКИЋ К. Види: Новине „Зврчка."

— БЕРИЋ К. Види: Настава за темељно учење мађарског језика.

15. БЕСЕДА, којом је Његово Величанство, краљ Србије, Милан Први, закључио седнице Ванредне Народне Скупштине у Београду 11 јануара 1883 год. На fol. 1. л. (Штампано у краљевско-српској државној штампарији у Београду 1883).

16. BESI A. Poslednji car. Historička pripovijest iz XV vjeka. Od ___ ___. Pohrvatio sbor duhovne mladeži senjske i modruške biskupije. Sušak 1883.

17. BECIĆ FERDO. Vikićev most. Roman iz kordunaškoga života. Od ___ ___. Zagreb 1883. Troškom piščevim. Tiskom dioničke tiskare. Na 8-ni 117 str.

Овај је роман прештампан из „Vienca" за 1883.

18. BECIĆ FERDO. Zavjet. Pripovijest ___ ___. Zagreb 1883. Troškom Matice Hrvatske. На 8-ни.

— BIANKINI L. PETAR. Види: Новине „Gospodarski poučnik".

19. BIANKINI L. P. O uporabi dropa i drugih vinskih zaostataka. Napisao ___ ___ ___. (Sa 20 drvoreznih slika). U Zadru. Brzotiskom „Narodnoga Lista" 1883. На 8-ни 103 стр.

— BIANKINI J. Види: Новине „Narodni List".

— БИБЛИОТЕКА ОДАБРАНИХ ПРЕВОДА. Излази у Београду.

Књига I. Види: Ђурић А. Стеван.

20. BJELANOVIĆ SAVA. Don Miho na Braniku. (Od-

govor na članke Mihovila Pavlinovića: „Misao hrvatska i srpska u Dalmaciji od godine 1848 do godine 1882“). Napisao ____ ___, urednik „Srpskog Lista“. (Preštampano iz „Srpskoga Lista“). U Zadru. Pečatnja Ivana Voditzke 1883. На 12-ни 160 стр.

— БЛАГОЈЕВИЋ ЈОВАН. Види: Новине „Голуб.“

21. БОГИЋ ТОДОРОВИЋ БОРИСЛАВ. Физика. Белешке из предавања ____ ____, професора учитељске школе. У Београду. (Штампано као рукопис). Београд 1883. Штампарија напредне странке. На 8-ни 194 стр.

— БОГОВИЋ М. ЈОВ. Види: Новине „Базар“.

— BOŽIĆ KLEMENT. Види: Новине „Pozor“.

22. БОЖО БОДИ. Речник трговинских артикла што се највише троше. По Бертхолду и другима израдио ____ ____. Београд 1883. Штампарија напредне странке. На 12-ни VIII и 113 стр.

— БОЈОВИЋ Љ. Види: Новине „Врка“.

— БОЈОВИЋ ПЕРО. Види: Утврђивање држава и утврђени логори.

— БОЛЕ ЈОВАН. Види: Илијић Јован.

— BORTHLAZZI DINKO OD GRISOGONO. Види: Новине „Iskra slavjanske slobode“.

— БОЦ—ДИКЕНС. Види: Наследник од Хардингтона.

23. БОШКОВИЋ ЈОВАН. О Даничићевом презимену. (Нов прилог ка биографији његовој.). Од ____ ____ Прештампано из „Српске Независности“ за 1883 бр. 2.. и 3). у Београду 1883. Штампарија код „Св. Саве“. На 16-ни 22 стр.

24. БОШКОВИЋ СТОЈАН. Историја света за више разреде средњих школа. Написао ____ ____. Део први.

Стари век. Свеска прва. Преисторијско доба. (Са сликама). У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни XIV и 310 стр. и 1. л.

— БРИЈАЛМОН А. Види: Утврђивање држава и утврђени логори.

25. BUDMANI P. Dubrovački dijalekat kako se sada govori. Napisao __ _ ___ . (Preštampano iz LXV knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti). Zagreb 1883. Tisak dioničke tiskare. Na 8-ni.

26. БУКВАР за основне српске школе. Треће издање. У Београду, издање и штампа краљ.-српске државне штампарије (1883). На 16-ни 40 стр.

— БУЛВЕР Л. Е. Види: Наследник од Хардингтона.

27. БУЉА Н. Ј. Приповетке мојој кћери. Од ___ ___ __. Свеска II. У Новоме Саду, издање и штампа А. Пајевића 1883. На 8-ни.

28. БУЉА Н. Ј. Савети мојој кћери. Од ___ ___ ___. Превод с француског. Свеска I. У Новоме Саду. Издање и штампа А. Пајевића 1883. На 8-ни 124 стр.

— Свеска II. На 8-ни. 220 стр. и 1 л.

29. БУЏЕТ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ за 1882-3 рачунску годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 4-ни 97 стр. и 1. л.

30. V Ž. Dra Vjekoslava Pokornoga prirodopis bilinstva sa slikami. Za niže razrede srednjih učiona. S nemačkoga pohrvatio ___ . __ . Treće hrvatsko izdanje preradio po dvanaestom njemačkom izdanju Josip Janda, profesor i učitelj kr. gimnazije zagrebačke. Sa 354 slike. Troškom i nakladom dalm. hrv. slav. ze-

maljske vlade. U Zagrebu 1883. Tiskara „Narodnih Novina“. На 8-ни 225 стр.

31. ВАЛТРОВИЋ М. Реч на парастосу Катарини Ивановићевој 15 јануара 1883 године у Београду. Говорио ____ ___, чувар народног музеја. (Штампано у краљ.-српској државној штампарији у Београду 1883). На 16-ни 16 стр.

Ово је на по се штампано из листка „Српских Новина.“

Нема нарочитог насловног листа.

32. ВАЉА ДА МИСЛИМО О НАРОДНОЈ БАНЦИ пре 20 октобра 1883 године. (После је доцкан). Београд. Штампарија напредне странке 1883. На 8-ни 12 стр.

33. VARJAČIĆ LJUD. JOS. Čestitarka. Podpuna knjiga izvornih čestitaka k imendanu, k rodjendanu, k novoj godini i k raznim sgodam, ter niz deklamacija i govora prigodom zaključka školske godine. Za školsku i odraslu mladež napisao _ __ ____ ____. Zagreb 1883. Nakladom knjižare Mučnjak i Senftlebena.

34. ВАСИЉЕВИЋ АЛЕКСАНДАР Г. ЛАЗАРЕВ. Поздрав српској краљевини, најбољој држави на хришћанском истоку. Музикална израда ____ _____ ____. Продаје се у корист подизања двају великих посребрених кивота за св. Мошти св. Јована Рилског и Стевана Милутина Уроша III. краља српског. Штампано у Београду 1883. На 4-ни.

35. VEBER ADOLFO. Carigrad. Napisao Edmondo de Amicis. S talijanskoga preveo ____ ____. S tlorisom Carigrada. U Zagrebu. Tiskom dioničke tiskare 1883. На 8-ni 1. л. 223 стр.

36. VEŽIĆ MILIVOJ. Pristojbe putne, seobne i zamjeničke

pripadajuće zemaljskim činovnikom u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Od . U Zagrebu 1883. Nakladom knjižare Mučnjaka i Senftlebena.

37. ВЕСЕЛИНОВИЋ МИЛОЈКО. Бег и Бегчија или огледало турског насиља. Са две груписане слике. Од ___ . ___. Београд, парна штампарија задруге штампарских радника 1883. На 12-ни 68 стр.

38. VESELJKOVIĆ. Hrvatski veseljak. Kitica šaljivih sastavaka za vesela društva. Složio . Svezak I. Zagreb. 1883. Nakladom knjižare Mučnjaka i Senftlebena. На 16-ни 78 стр.

— ВЕТЕРС Ф. КАРЛО. Види: Почетнице природних наука. Минералогија.

— VEČERINA FRAN. Види: Новине „Sriemski Hrvat.“

39. ВИДАКОВИЋ МИЛОВАН. Велимир и Босиљка. Роман од ___ . ___. Издање српске књижаре Браће М. Поповића у Новоме Саду 1883. Штампарија А. Фукса у Н. Саду. На 8-ни 299 стр. и 2 л.

40. ВИТКОВИЋ ГАВРИЛО. Списак изложених историјских, књижевних и уметничких споменика српских, које је прикупио од 1870 до 1882 проф. ___ . У Београду, штампано у краљ.-срп. државној штампарији 1883. На 12-ни 1 л. 39 стр.

41. VIHODIL G. A. Gospodarska uprava ili nauka o umnom gospodarenju za obću školsku porabu, ujedno kao i priručnik praktičnim gospodarom. Од ___ ___. Dio I. Uprava u obće. Svezak I. U Zagrebu 1883. Tiskara „Narodnih Novina“. На 8-ни 145 стр.

42. VIHODIL GUSTAV AUGUST. Domaća perad ili kratak nauk o peradarstvu. Za porabu kod predavanjah

na kr. gosp. i šumarskom učilištu i kao rukovnik praktičkim gospodarom. Napisao ___ __ ___. Sa slikami. U Zagrebu 1883. На 8-ни.

43. ВЛАДИСЛАВ. Соколићи. Две песме од ___. Са шест слика. Српчетово издање. Београд, штампарија напредне странке 1883. На 12-ни 36 стр.

44. ВЛЧЕК ВАЦЛАВ. Јан Швегла. Историјска приповетка ___ ___. Превод с чешког. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву (1883). На мал. 16-ни 130 стр.

Чини 66 и 70 свеску „Народне библиотеке" Браће Јовановића.

45. ВОЈНИК НА МАРШУ. Превод с немачког. Други део. Опреза на маршу. Издање министарства војног. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 16-ни XVI и 319 стр.

— VRBANIĆ FRAN Dr. Види: Publikacije statističkoga ureda kr. hrv. slavon. dalm. zemaljske vlade XI.

46. VRČEVIĆ VITEZ VUK. Narodne basne. Skupio ih po Boki, Crnoj Gori, Dalmaciji, a najviše po Hercegovini ___. U Dubrovniku 1883. Nakladom knjižarnice Dragutina Pretnera. Tiskarnica D. Pretnera u Dubrovniku. На 8-ни IV. и 120 стр.

47. VRČEVIĆ VITEZ VUK. Narodno satirično-zanimljive podrugačice. Skupio ih po Boki, Crnoj Gori, Dalmaciji, a najviše po Hercegovini ___ ___ ___. U Dubrovniku 1883. Nakladom knjižarnice Dragutina Pretnera. Tiskarnica D. Pretnera u Dubrovriku. На 8-ни 148 стр.

48. ВРЧЕВИЋ С. ВУК. Три главне народне свечаности: Божић, Крсно име и Свадба. Сабрао по Боки и Ер-

цеговини и описао ____ _____ _____, ришњанин. Панчево 1883. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни V. стр. 1 л. 270 стр. и 1. л.

Књизи је природата слика пишчева.

— VUJATOVIĆ ŠAROV ŠPIRA. Види: Djela.

49. VUJATOVIĆ ŠAROV ŠPIRO. Devet krvavih dana. Istorični spjev ____ _____ _____. U Zadru. Brzotiskom „Narodnoga Lista“ 1883. На 8-ни 94 стр.

50. VUJATOVIĆ ŠAROV ŠPIRO. Kosovska djevojka. Opereta u jednom činu s promjenom. Napisao ____ ____ ____. Zagreb 1883. Nakladom akademijske knjižare Lavoslava Hartmana (Kugli i Deutsch).

51. ВУЈИЋ В. МИЈАИЛО ДР. Наша економна политика. Два јавна предавања у грађанској касини ____ ____ ____ ____, професора велике школе. Београд, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 12-ни 90 стр.

Ово је штампано и у листку „Самоуправе“ за годину 1883.

52. VUKASOVIĆ VULETIĆ-VID. Mudri ćoso. Po pučkoj predanji ukitio za praznike ____ ______. U Dubrovniku 1883. Nakladom knjižarnice Dragutina Pretnera. Tiskarnica D. Pretnera u Dubrovniku. На мал. 8-ни 54 стр.

Чини 12 књигу „Narodne biblioteke,“ што је издаје поменута књижарница.

— ВУКИЋЕВИЋ Ђ. НИКОЛА Види: Новине „Школски Лист.“

53. ВУКИЋЕВИЋ Ђ. НИКОЛА. Упутство за предавање буквара у свези с очигледном наставом. За учитеље основних школа српских написао ____ ____ ____,

управитељ српске учитељске школе у Сомбору. Треће издање. У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На вел. 8-ни IV и 253 стр. и 1. л.

54. VUKOTINOVIĆ F. LJUDEVIT. Podobe hrvatskih hrastovah okoline zagrebačke. Formae quercuum croaticarum in ditione zagrabiensi provenientes. Opisao ___ ___ ___, akademije jugoslavenske član i. t. d. Podporom jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1883. Komisiona naklada akademijke knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch). Tisak dioničke tiskare u Zagrebu. На 8-ни 24 стр. са фотолитографским таблицама.

— GABORIAN EMILE. Види: L. J.

55. ГАВРИЛОВИЋ Љ. СВ. Подизање дуда и гајење свилених буба. Кратки упут за свилодељце и за све оне, који хоће то да буду. (Са десет слика у тексту). Од ___ ___ ___. Прегледано, одобрено и награђено у срп. пољопривредном друштву. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 8-ни 61 стр. и 1. л.

56. GAJ VELIMIR. Grabancijaš preporodjen. Starinski narodovid u slikomerju. Na pet višeizvodnih prikaza spisao ___ . Projava, uvod, zamietke i zamjerci, kamopisak. Nakladom svojom. U Zagrebu 1883. На 8-ни 124 стр..

57. GALAC GJ. „Pont — des Artska prosjakinja“. Novela od Vilima Hauffa. Preveo ___ ___. U Zagrebu 1883. Nakladom akademijske knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch). На малој 8-ни 96 стр.

Чини 10 свеску „Hrvatske biblioteke“, што је издаје поменута књижарница.

— GAL. Види: Новине „Hrvatski učitelj“.

58. GEITLER LAVOSLAV Dr. Psalterium glagolski. Spomenik manastira Sinai brda. Izdao __ __ __. Troškom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Sa snimkom. U Zagrebu 1883. Tisak dioničke tiskare.

— GELČIĆ J. Види: Новине „Biblioteka za povijest dalmatinsku“.

59. ГЛАСНИК СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА. Књига 52. У Београду 1883. У штампарији краљевине Србије. На вел. 8-ни 1 л. 316 стр.

Садржина: Статистички преглед нашег привременог и друштвеног стања, поређено, од Владимира Јовановића (свршетак). 2. Чешка библиографија у колико се тиче јужних словена (до (1877), прибрао Едвардо Јелинек. 3. О резултујућем дејству ленивих (реактивних сила на обртну осу, при окретању физичких тела око исте, од Љубомира Клерића. 4. Мале државе у данашњем међународноме склопу, од Глише Гершића. 5. Извештај уметничкоме одбору од Драгутина С. Милутиновића и Михаила Валтровића. 6. Примедбе на извештај В. В. Макушева, од Панте Срећковића. 7. Изводи из записника ученога друштва. 1882 год. одбори и управа. 8. Две оцене рукописа Лазара Арсенијевића (Баталаке), од Милоша Зечевића и Милана Ђ. Милићевића 9. Именик српског ученог дрвштва, I. живих чланова редовних, почасних и дописних.

— Књига 53. Различна научна грађа. На вел. 8-ни XVI стр. 2. и 261 стр. и 1 л.

Садржина: Српски родослови и летописи, уредио их Љ. Стојановић. 2. Грађа са флору кнежевине Бугарске, од д-ра Јосифа Панчића. 3. Писмо В. Макушева председнику српског ученог друштва. 4. Извештаји уметничком одбору. 5. Изводи из записника српског ученог друштта за годину 1880 и 1881.

— Књига 54. Расправе и други чланци. На вел. 8-ни 1 л. и 310 стр.

Садржина: 1. Теорија о повратној сили закона. Правничка студија Глише Гершића. 2. Како делује јод на моно — и динитро-дифенил — тијокарбамид (мета), од С. М. Лозанића. 3. О постајању дибром — динитро — метана и о Вилијеровом тетранитро — етилен — бромиду од С. М. Лозанића. 4. Анализа српских минералних вода, од С. М. Лозанића. 5. Неколико нових образаца за број комбинација са задатим збиром, од Димитрија Нешића. 6. О средишту сила у равни у опште, од Љубомира Клерића. 7 Графичко престављање вредности простог односа тачке у низу зрака у прамену, од Петра Живковића. 8. Стање и односи српских архонтија према Угарској и према Византији, у половини 12 века, од П. Срећковића. 9. Црна Река. Прилог за историју и етнографију Србије од Драгољуба К. Јовановића. 10. Изводи из записника српског ученог друштва, 1883.

— Друго оделење. Књига XV. Види: Панчић Јос. др.

60. ГЛИШИЋ МИЛОВАН. Два цванцика. Шала у четири чина. Написао _ _ ___ ___. (Прештампано из „Отаџбине“). Београд, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 1 л. и 52 стр.

61. GOVOR, što ga je u sednici sabora hrvatskoga 22 prosinca 1883 sa opravdanije rieči „lupeži“ isustio Dr. David Starčević zastupnik kotara čabanskoga. U Zagrebu 1883. На 12-ни.

62. GODIŠNJE IZVJEŠĆE državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1882-83. U Zadru 1883. На 8-ни.

Напред су ови чланци:

1. U kojem su opsegu pjesme našega naroda bile prijevodima presagjene u njemačku literaturu. Napisao M. Kušar.

2. Prigodno slovo prigodom smrti nadzornika Šolara. Govorio V. Perić.

63. ГОДИШЊЕ ОЦЕНЕ ученика ужичке реалке за школску 1882-3 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 6 стр.

64. ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈ о стању Богословије београдске за 1882-3 школску годину. Београд, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни.

65. ГОДИШЊИЦА НИКОЛЕ ЧУПИЋА. Издаје његова задужбина. Књига V. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 8-ни 1. л.. VI стр. 1. л. 309 стр. 1. л. и четири литографске карте.

Чини XX. Издање Чупићеве задужбине.

Садржина: Део први: Састанци одбора Чупићеве задужбине.

Део други: 1. Помени о Даничићу, од М. Ђ. Милићевића. 2. Град Вишесав и видинска област, од Ст. Новаковића. 3. Одломци из историје Београда од * (Косте Протића ђенерала). 4. Наследно право у старом српском праву од М. Ђ. Миловановића. 5. Из Никшића на Горанско. (Цртице из путовања по Црној Гори,), од Д. Ж. Братанића. 6. Грађа за картографију и за географију Србије од А. Алексића. 7. Грађа за нашу новију ратну историју, од А. Алексића. 8. † Павле Кустурић, свештеник владимирачки, од М. Ђ. Милићевића. 9. Једна грчка песмарица о српском устанку, од Свет. Николајевића.

— ГОДРИ А. Види: Жујовић М. Ј.

66. ГОЈКОВИЋ ЂУРО. Ктитори и приложници православне српске цркве суботичке, од најстаријих времена до данас, као исказ о стању фондова и фундација, што стоје под руковањем православне црквене општине суботичке. Саставио _ ___, народни учитељ и црквено-општински бележник. У Новоме Саду.

Штампарија А. Пајевића 1883. На 8-ни 68 стр.

67. ГОСПОД И МУЧЕНИЦИ на самртном часу. Прештампано из „Хришћанског Весника“. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 16-ни 16 стр.

68. ГРГУРОВА МИЛКА. Париски бракови. Приповетке. Маркизина мати. — Ујак и нећак. Написао Едмон Абу. Са дозволом писца превела ____ ____. У Београду, штампано у штам. задруге штампарских радника. (Обилићев венац) 1883. На 12-ни 160 стр.

— GRÜNHUT G. Види: Новине „Modni List.“

69. GRLOVIĆ MILAN. Mrtva ljubav. Poviest u stihovih s epilogom Excelsior. Od ____ ____. Zagreb 1883. На 8-ни 32 стр.

70. GRUBER GJURO. Roman siromašna mladića. Franceski napisao Octave Feuillet. Preveo ____ ____. Prvi svezak. Nakladom akademijske knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch). U Zagrebu 1883. На 16-ни. Drugi svezak. На 16-ни.

Чини 14 и 16 свеску „Hrvatske biblioteke“, што је издаје поменута књижарница.

— ГРУЈИЋ Ј. ДР. Види: Новине „Србски Народ.“

71. ГРЧИЋ ЈОВАН. Кратка историја старе грчке књижевности. За своје ученике удесио и издао ____ ____. гимназ. проф. У Новоме Саду. Парна штампарија Николе Димитријевића 1883. На 8-ни 50. стр.

72. D. Š. Pesme narodne, potskočice, svatovske i bačke koje se najradije pevaju. Skupio ____ ____. Izdanje srpske knjižare Braće M. Popovića u Novome Sadu 1883. Štamparija A. Fuksa u N. Sadu. На 12-ни 72 стр.

73. DAMIN NARCIS. Terezija ili mala milosrdnica. Djelo o ćudorednom uzgoju. Pohvaljeno parižkim sveu-

čilištem. Hrvatskoj mladeži s talijanskoga preveo ____ . Sa slikom. Zagreb 1883. Troškom knjižare Mučnjaka i Senftlebena. На 16-ни 134 стр.

74. ДАНИН МИЛАН. Ивана Тургењева Појезија у прози. С руског превео ___ . Велики Бечкерек. Издање књижаре Грчића и Марковића 1883. Штампано у штампарији Јована Радака у Вел. Кикинди 1883. На 12-ни VIII. и 120 стр.

75. ДАНИЋ Д. ЈОВАН ДР. Едуарда Рајха Систем хигијене. У четири дела. Део први. Морална хигигијена. Превео ____ ____ ___ ____. (Отштампано из Српског архива за целокупно лекарство, одељење II. књига 7.) Друго издање. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 8-ни XII, IV и 355 стр.

76. ДАНИЋ ЈОВАН ДР. Једна шетња кроз лудницу. Јавно предавање ___ ___ ___, лекара болнице за душевне болести, држано у Грађанској касини 24 фебруара 1883 . (На по се штампано из „Народног Здравља“). Београд, у краљев.-српској државној штампарији 1883. На 12-ни 30 стр. и 1 л.

77. ДВЕ РЕЧИ протосинђела Никанора говорене ученицима Богословије у почетку и на свршетку школске 1882-3 године у Београду. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 8-ни 12 стр. и 1. лист.

78. DEŽELIĆ VELIMIR. Miklošić i Hrvati. Odgovor gospodinu Matiji Murku, predsedniku akademijskog družtva „Slovenija“ u Beču. U Zagrebu. Kijigotiskarna i litografija C. Albrechta 1883.

— DEŽELIĆ GJURO. Види: Календар „Hrvatski uredovnik.“

— DEŽELIĆ GJURO. Види: Новине „Obćinar".

79. ДЕЛА ДОСИТЕЈЕВА. Пета књига. Етика или морална философија. Проповеди и беседе. Панчево. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву (1883). На мал. 16-ни 127 стр.

— Шеста Књига. Краћи саставци и стихови. На мал. 16-ни. 214 стр. и 1. л.

Чини 55, 57, 67, 69 и 71 свеску „Народне библиотеке" Браће Јовановића.

80. ДЕЛА ЂУРЕ ЈАКШИЋА. Књига IV. Приповетке. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 12-ни 2. л. 195. стр. и 2 л.

— Књига V. Приповетке. На 12-ни 2 л. 254 стр. и 2. л.

— Књига VI. Приповетке. На 12-ни 3' л. 220 стр.

— Књига VII. Приповетке. Са сликом и биографијом песниковом. На 12-ни 2 л. 333 стр. и 1 л.

— Књига VIII. Драме. На 12-ни 3 л. и 144 стр.

— Књига IX. Драме. На 12-ни 265 стр. и 1 л.

— Књига X. Драме. На 12-ни 204 стр. и 2 л.

— DELPRECH Dr. Види: Gjurkovečki Viktor.

81. ДЕРА ЂОРЂЕ ДР. Павао и Виргинија. Од Бернардена Сен Пјера. С француског превео ___ ___ _____. (Друго прегледано издање са две слике). У Новоме Саду, издање и штампа парне штампарије Николе Димитријевића 1883. На 8-ни 568 стр.

82. DERENČIN MARIAN Dr. Tumač u obćemu austrijskomu zakoniku. Napisao __ __ _____. Knjiga II. Svezak peti. Zagreb 1883. Nakladom sveučilišne knjižare Albrechta i Fiedlera. На 8-ни 1 л. 513—586 стр.

83. ДЕСАНЧИЋ—ПОЛИТ МИХ. ДР. Све досадање беседе ___ ___ __ __ __ __. Са повесничким цртама из српске политичке борбе од године 1861—1883. Нови Сад. Парна штампарија Николе Димитријевића 1883. На вел. 8-ни XVI и 568 стр.

84. DESPOT IVAN FRA. Značaj S. Smilesa. Preveo _ _ . . _ . Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska. U Zadru, brzotiskom „Narodnoga Lista“ 1883. На 8-ни 257 стр.

85. DESPOT IVAN FRA. Put na Lovćen. Opisao ___ _ . Zagreb 1883. Tisak dioničke tiskare. На 8-ни.

86. ДЕСПОТОВИЋИ, БРАНКОВИЋИ у народним песмама. Са сликом. Панчево 1883. Накладом књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни 49 стр. и 1 л.

87. ДЕСПОТОВИЋ П. Црни Ђорђе, врховни вођ српски. За српску омладину написао _ _ ___. Са сликом. Панчево 1883. Накладом књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни 131 стр.

88. ДЕЧИЈА ЗАБАВА у слици и речи с бојадисаним сликама. Наклада књижаре Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни.

89. ДЕЧИЈЕ ДОБА. С великим бојадисаним сликама. Наклада књижаре Браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни.

90. ДЕЧИЈИ ВРТ. С илустрованим корицама и бојадисаним сликама. Наклада књижаре Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни.

91. DIVKOVIĆ MIRKO. Oblici staroslovenskoga jezika za školu. Po Franji Miklošiću, napisao ih __ _ ___,

ravnatelj kralj. gimnazije zagrebačke. U Zagrebu 1883. Troškom i nakladom kralj. hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko zemaljske vlade. Tiskarnica „Narodnih Novinah". На 8-ни 63 стр.

— ДИМА АЛЕКСАНДЕР СИН. Види: Цар Јован Марко.

— ДИМИТРИЈЕВИЋ МИША. Види: Новине „Застава".

— ДИМИТРИЈЕВИЋ НИКОЛА. Види: Новине „Српско Коло."

92. DJELA GJONA GJORA PALMOTIĆA. Na svjet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio II. U Zagrebu 1883. Tisak dioničke tiskare. На вел. 8-ни 1 л. 528 стр.

Чини XIII. књигу „Stari pisci hrvatski" што издаје југославенска академија знаности и умјетности у Загребу.

— DJELA jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Књига IV. Види: Pilar Georgijo.

93. DJELA ŠPIRE VUJATOVIĆA Šarova. Knjiga prva. Pesme. Pančevo 1883. Štamparija Braće Jovanovića. На 8-ни 104 стр.

94. ДОКИЋ Ђ. Л. Др. Аналитички и систематски преглед животиња у краљевини Србији. Израдио ____ ____ ____, професор велике школе. Део I. Кичмењаци. Београд, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни VIII. и 99 стр.

— Део II. Безкичмењаци. Свеска I. Мекушци и Зглавкари. На 8-ни XVI и 258 стр.

— Део II. Безкичмењаци. Свеска II. Црви, полипи са сунђерима, праживотиње и шизомицети. На 8-ни XV. и 233 стр. и 3 л.

95. ДОЛЕ ОБРАЗИНУ г. Др. Емилијане пл. Радићу! Написао стари саборлија. Панчево 1883. Штампано у штампарији Браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни 54 стр.

96. ДОПУНЕ У ЗАКОНУ о потпори инвалида. (У Београду, штампано у краљевско-српској-државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

— ДРАГАШЕВИЋ Ј. Види: Новине „Ратник“.

97. DRAŽENOVIĆ JOSIP. Crtice iz hrvatskoga života. Napisao ____ ____. U Zagrebu 1883. Nakladom akademijske knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch). На 16-ни 70 стр.

Чини XV. свеску „Hrvatske biblioteke“, коју издаје поменута књижарница.

— DUDAN MATO. Види: Новине „Nada“.

— ДУШМАНИЋ М. И. Види: Почетнице природних наука. Минералогија.

98. GJIVANOVIĆ JAKO Dr. O kužnim bolestima za općine i narod. Napisao ____ ____ ____, ces. kralj. kotarski liječnik u Kotoru. O trošku spisateljevom. U Dubrovniku. Tiskarnica Dragutina Pretnera 1883. На 8-ни 110 стр.

— ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН. Види: Новине „Отаџбина“.

— ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Види: Новине „Народно Здравље.“

99. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Хигијенски међународни

конгреси. Од ____ ____ ____. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 1 л. 219 стр. и 1 л.

100. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Хигијенски међународни конгреси у Турину и Женеви. Извешћа што их је поднео господину министру унутрашњих дела изасланик српске владе на тим конгресима ____ ____ ____. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 209 стр.

Чини XI. књигу другог одељка „Српског архива за целокупно лекарство."

101. ЂОРЂЕВИЋ ЈОВАН. Гренгоар. Позоришна игра у 1. чину. Написао Банвиљ. Превео ____ ____. Панчево. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јвановића у Панчеву (1883). На мал. 16-ни 61 стр. и 1 л.

Чини 56 свеску „Народне библиотеке" Браће Јовановића.

102. ЂОРЂЕВИЋ ЈОВАН. Критика на историју света М. Зечевића. Написао ____ ____. (Прештампано из 133, 134. и 135. свеске Летописа Матице Српске). У Новоме Саду, српска штампарија дра Светозара Милетића 1883. На 8-ни 110 стр.

— ЂОРЂЕВИЋ МИЛАН Др. Види: Новине „Српски Глас".

— ЂОРЂЕВИЋ М. ПРИЗРЕНАЦ. Види: Новине „Народно Ослобођење."

103. ЋУРИЋ А. СТЕВАН. Крвава свадба у Кијеву. Љубавна историја од Сахер Мазоха. Превео с немачког ____ ____ ____. Београд. Парна штампарија задруге штампарских радника 1883. На 12-ни 40 стр.

Чини I књигу: „Библиотеке одабраних превода".

104. GJURKOVEČKI VIKTOR. Prvi znaci prilepčivih bolesti pojavljujućih se kod školske dece. Za porabu župnikom, učiteljem i roditeljem. Iz francuskoga po dr. Delprechu preveo cjelokupnog liečništva dr. ___ __, sudbeni liečnik kod kralj. sudbenoga stola u Zagrebu. UZagrebu 1883. U komisiji knjižareMučnjak i Senftlebena. Tiskom dioničke tiskare. На 8-ни 22 стр.

105. ЕБЕРС Г. Homo Sum. Роман ___ ___. Прештампано из „Српског Гласа". Рума. Издање и штампа Браће Ђорђевића 1883. На 8-ни 306 стр.

— ЕСМАРХ ФР. Др. Види: Пачу Лаза Др.

106. ЖЕНИДБА Максима и Ђурђа Црнојевића. Српска народна песанија у две песме. Издање српске књижаре Браће М. Поповића код „Св. Саве" у Новом Саду 1883. Штам. А. Фукса. Н. Сад. На 12-ни 47 стр.

107. ЖИВАНОВИЋ ЖИВАН. Ниш и нишке знаменитости. Написао ___ __ __. Београд, штампано у штампарији код „Св. Саве" 1883. На 12-ни 108 стр. и 2 л.
Ово је на по се штампано из листка „Српске Независности" за год. 1883.

108. ЖИВАНОВИЋ ЈОВАН. Бранко Радичевић, српски пјесник. Написао ___ . __. (Прештампано из „Јавора"). У Новоме Саду. Издање књижаре Луке Јоцића и друга 1883. Штампарија А. Пајевића у Н. Саду. На 8-ни.

— ЖИВКОВИЋ МИТА. Види: Приповетке.

109. Ж(ИВКОВИЋ) Т(ЕОФАН). Похвала Ђури Даничићу. Говорио ___ __ __, К(арлштатски) Е(пископ) у Плашком 14 јануара 1883. У Панчеву 1883. Штампарија Браће Јовановића. На 8-ни.

110. ЖУЈОВИЋ М. Ј. А. Годри Геолошко развиће. Књига прва. Сисари. Превод с француског од ___ ___

____, професора велике школе. У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни XIV. и 266 стр.

111. ЖУЈОВИЋ М. Ј. Кратки преглед историје минералогије. Извео ___ ___, професор велике школе. Београд, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 2 л. 72 стр.

112. ЖУЈОВИЋ М. Ј. Одговори ___ ___ ___, I. „Српској Независности“ II. Г. Андри Матићу. У Београду 1883. На 8-ни.

113. ЖУЈОВИЋ М. Ј. Прилози за палеотнологију српских земаља. Од ___ ___, професора велике школе. Београд, у краљевско-српској државној штампарији. На 12-ни 15 стр. и једна литографска карта.

114. ЖУЈОВИЋ МЛАДЕН. Одговор г. Нилу Попову. Од ___ ___, члана државног савета у пензији. У Београду 1883. Штампарија напредне странке. На 8-ни.

115. ZAJC J. Hrvatske skladbe. Zbirka pjesama (XXIV). Izdala Matica Hrvatska. U Zagrebu 1883. На 4-ни.

116. ЗАКОН да се члан 2. Закона о поштанским маркама од 31 октомбра 1866 године (Зборник XIX стр. 142.) замени друкчије. (У Београду, штампано у краљев.-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2. л.
Нема нарочитог насловног листа.

117. ЗАКОН И УРЕДБА о орденима и медаљама. Београд, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 8-ни 21. стр. и 1. л.

118. ЗАКОН за устројство министарства за народну привреду (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.
Нема нарочитог насловног листа.

119. ЗАКОН о мерама противу филоксерне заразе. (У Бе

ограду, штампано у краљев.-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 7 стр.

Нема нарочитог насловног листа.

120. ЗАКОН о народној банци. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни.

121. ЗАКОН о обустављању закона о слободној штампи. (У Београду, штампано у краљевско-српској државно штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

122. ЗАКОН о обустављању закона о удружењима и зборовима. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

123. ЗАКОН о општинским кошевима од 22 октомбра 1854 године (Збор. VIII стр. 24) са његовим изменама. (У Београду, штампано у краљ.-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 5 стр. и 1 л.

Нема нарочитог насловног листа.

124. ЗАКОН о општој царинској тарифи краљевине Србије. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 88 стр.

125. ЗАКОН о основним школама. Издање министарства просвете и цркв. послова. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 38 стр. и 1 л.

126. ЗАКОН о плаћању трошкова за повраћај реда у црноречком округу. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

127. ЗАКОН о преком суду у округу црноречком. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 8 стр.

Нема нарочитог насловног листа.

128. ЗАКОН о проглашењу ванредног стања и преког суда за срезове: крајински окр. крајинског, алексиначки окр. алексиначког и за окр. књажевачки. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 лис.

Нема нарочитог насловног листа.

129. ЗАКОН о телеграфу. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни.

130. ЗАКОН о трошарини на дестилисане шпиртуозне течности. (У Београду, штампано у краљовско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

131. ЗАКОН о уништају државних папира од вредности. (У Београду, штампано у краљев.-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа

132. ЗАКОН о уређењу свештеничког стања. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 7 стр.

Нема нарочитог насловног листа.

133. ЗАКОН о установљењу црквеног фонда. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

134. ЗАКОН о устројству војног министарства. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни.

135. ЗАКОН о устројству војске. Прештампано из „Службеног војног листа“. Београд, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 12-ни 42 стр. и 2 л.

136. ЗАКОН о устројству касационог суда. У Београду,

краљев.-српска државна штампарија 1883. На 8-ни.

137. ЗБИРКА КОНВЕНЦИЈА између Србије и других држава закључених и ратификованих од 1 марта 1880 до 25 маја 1883 године са упутима и изводима из разних уговора потребних за судске и полицијске власти. У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. Н 8-ни II. и 156 стр.

138. ЗБИРКА народних песама за школску младеж обојега пола. Четврто издање. Панчево 1883. Накладом књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 16-ни 90 стр. и 3 л.

139. ZBORNIK ZAKONA valjanih za Bosnu i Hercegovinu. U Sarajevu 1883. Izdanje i štampa zemaljske štamparije. На 8-ни.

140. ЗБОРНИК ЗАКОНА и уредаба у краљевини Србији издатих од 20 јула 1882 до 19 фебруара 1883 г. XXXVIII. У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни XIV и 473 стр.

141. ЗБОРНИК ЗАКОНА и уредаба у краљевини Србији издатих од 21 марта до 31 децембра 1883 године. XXXIX. У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни XXII стр. 1 л. 316 стр. и 2. л.

142. ЗБОРНИК ЗАКОНА, наредаба и правила за краљ.-српску државну штампарију. Београд, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 16-ни 104 стр.

143. ЗБОРНИК ЗАКОНА, правила, наредаба и упутства о вођењу и контролисању мера метарског система у краљевини Србији. Издање министарства финанције одељења мера. У Београду, у краљевско-српској држав-

ној штампарији 1883. На 8-ни XVIII и 42 стр. са 6 дрворезних слика у тексту.

145. ЗВЕРНИЦА. Поука и забава за децу. С илустрованим корицама и бојадисаним сликама. Наклада књижаре Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни.

— ZEC M. Види: Новине „Narodne Novine."

144. ЗМАЈ — ОГЊЕНИ ВУК у српским народним песмама. Са четири песме. Издање српске књижаре Браће М. Поповића код Св. Саве у Новоме Саду 1883. Штампарија А. Фукса у Новоме Саду. На 12-ни 64 стр.

146. ЗОЛА ЕМИЛ. Нана. Роман ____ ____. Превод с француског. I. свеска са две слике. Београд 1883. Парна штампарија задруге штампарских раденика (Обилићев венац). На 12-ни 64 стр.

— II. свеска са две слике. На 12-ни 64—128 стр.

147. ЗОРЕ ЛУКО. Краљ Едип. С грчког превео ____ ____, Панчево. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву (1883). На мал. 16-ни 132 стр.

Чини 60 и 61 свеску „Народне библиотеке" Браће Јо-Јовановића.

— ZORIČIĆ MILOVAN. Види: Publikacije statističkoga ureda kr. hrvat. slavon. dalm. zemaljske vlade. XII.

— IVKANEC T. Види: Новине „Smilje".

148. ИГЊАТОВИЋ ЈАША. Стари и нови мајстори. Роман из занатлијског живота. Од __ _ __ _ (Ово је дело наградила „Матица Српска"). У Новоме Саду, издање и штампа А. Пајевића 1883. На 8-ни 280 стр.

149. JZVEŠTAJ MATICE HRVATSKE za godinu 1882.

Zagreb. Nakladom „Matice Hrvatske“ 1883. Dionička tiskara u Zagrebu. На 8-ни 119 стр.

150. ИЗВЕШТАЈ МИНИСТРА председника и министра унутрашњих дела, поднет Његовом Величанству Краљу о догађајима у побуњеним крајевима у источном делу Србије. (У Београду, штампано у краљ.-српској државној штампарији 1883). На 16-ни.

Ово је прештампано из „Српских Новина“ за 1883.

Нема нарочитог насловног листа.

151. ИЗВЕШТАЈ МАЈСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ држане за оснивање Народне Банке у краљевини Србији. (У Београду, штампано у краљ.-српској државној штампарији 1883). На 4-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

152. IZVEŠTAJ o kraljevskoj velikoj realci u Zemunu za školsku godinu 1882-3. Priopćen ravnateljstvom. Zemun. Tiskom J. C. Sopprona 1883. На 8-ни.

153. ИЗВЕШТАЈ о православном богословском сјеменишту у Задру за школску годину 1882-83. Год. V. Задар. Печатња Ив. Водицке. На 8-ни 82. стр.

Напред су ови чланци:

1. Некролог Љубомира Вујиновића.

2. Мисли о дужности христијанина наспрам вјере своје, обзиром на сувремено културно стање свијета.

154. ИЗВЕШТАЈ О српској великој гимназији у Новоме Саду за школску годину 1882-83. У Н. Саду. Парна штампарија Николе Димитријевића 1883. На 8-ни.

155. IZVJEŠĆE ces. kr. velike gimnazije u Splitu za godinu 1883. U Splitu, brzotiskom A. Zannoni 1883.

Напред је овај чланак: Kratka harakteristika odnošaja medju shvaćanjem svemira starih naroda i njihovim plastičkim idealom. Napisao J. Posedel.

156. ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ у закону о војним набавама и

лицитацијама, који је издан 22 фебруара 1875 год. Збор. XXVII стр. 17. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 12 стр.

Нема нарочитог насловног листа.

157. ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ правила о извршењу закона о потпори војних инвалида и породица погинулих, од рана умрлих или несталих војника, изданих 16. октобра 1881 године на основу чл. 36 закона (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 16-ни 16 стр.

Нема нарочитог насловног листа.

158. ИЗМЕНЕ И ДОПУНЕ у закону о устројству општина и општинских власти од 24 марта 1866 године, и његовим изменама и допунама од 8 октобра 1875 године. (У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883). На 8-ни 4 стр.

Нема нарочитог насловног листа.

159. **ИЗ ПСАЛТИРА оупражненїы въ чтенїи церковныхъ книгъ къ оупотребленїю въ народнихъ оучилищахъ. Въ Новомъ Садѣ.** 1883. На 8-ни.

160. **ИЗ ЧАСОСЛОВА оупражненїе въ чтенїи церковнихъ книгъ къ оупотребленїю въ народнихъ оучилищахь. Въ Новомъ Садѣ.** 1883. На 8-ни.

161. ILIJAŠEVIĆ MATO. Spomenica o lepoglavskoj kaznioni i ob uzrocih, s kojih nam u njekojih predjelih nestaje našega naroda. Podnio visokoj zemaljskoj vladi ____ ____. Pretiskano iz „Pozora“. Zagreb 1883. Tisak dioničke tiskare. На 8-ни.

162. ИЛИЈИЋ ЈОВАН. Кратко упутство рационалног гајења свилених буба. Од Јована Боле. Превео ____ ____ Панчево 1883. Наклада књижаре Браће Јо-

вановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 8 ни.

163. ILINKOVIĆ Dr. Odvjetnički red od 24 Srpnja 1852 god. sa tičućimi se pojedinih ustanovah zakona i naredbami. U Zagrebu 1883. На 8-ни.

— ИЛИЋ АЛЕКСА. Види: Новине „Хришћански Весник.“

— ILIĆ GJURO. Види: Новине „Gospodar“.

164. ИЛИЋ ЈЕВРЕМ. Руска граматика за српске школе. Саставио ———, професор богословије. У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни XI и 208 стр.

165. ИЛИЋ Ј. ДРАГУТИН. Јаквинта. Историјска драма у пет чинова. Од ——— ———. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 1 л. 72 стр.

Ово је на по се штампано из „Отаџбине“.

166. ИЛИЋ М. ДИМ. Мојим пријатељима и познаницима. Од ———, трговца из Београда. У Београду (1883). На 12-ни.

— ЈАКШИЋ ЂУРА. Види: Дела.

167. ЈАКШИЋИ у српским народним песмама. Издање српске књижаре Браће М. Поповића код Св. Саве у Новоме Саду 1883. Штампарија А. Фукса у Н. Саду. На 12-ни.

168. JAMBRIŠAKOVA MARIJA. Opšta školska naobrazba koristna je ženi. Raspravila u skupštini pučkoga učiteljstva glavnoga grada Zagreba 25 listopada 1883 ——— ———. (Preštampano iz „Napredka“). U Zagrebu 1883. На 8-ни.

169. JANEČEK GUSTAV Dr. Rukovonik za praktične

vježbe u kvalitativnoj hemijskoj analizi neorganskih tjelesa. Izradio _____ _____. U Zagrebu. 1883. На 8-ни.

— JANDA JOSIP. Види: V. Ž.

— ЈАНКОВИЋ МЛАДЕН. Види: Новине „Службени Војни Лист“.

— JELČIĆ J. Види: Новине „Biblioteka za povijest dalmatinsku“.

170. ЈОВАНОВИЋ А. МИЛАН. Четири говора Цицеронова против Катилине. С латинског превео _____ _____. Овај је превод наградила „Матица Српска“ из фонда Накиног. У Новоме Саду. Српска штампарија дра Светозара Милетића 1883. На 8-ни 61 стр.

171. ЈОВАНОВИЋ БОГОЉУБ. Статистика деце за школу дорасле у краљевини Србији. По попису од 1874 године. Саставио _____ _____. Са три статистичне карте. У Београду, издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 4-ни 2 л. 179 стр.

172. ЈОВАНОВИЋ БОГОЉУБ. Статистичне белешке. II. Од _____ _____. Београд, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 8-ни 1 л. 195 стр.

173. ЈОВАНОВИЋ ВЛАДИМИР. Статистички преглед нашег привредног и друштвеног стања. Поређено од _____ _____. На по се штампано из Гласника српског ученог друштва. У Београду 1883. У штампарији краљевине Србије. На вел. 8-ни.

174. ЈОВАНОВИЋ Ј. ДРАГОЉУБ. Црна Река. Прилог за историју Србије. Од _____ _____ _____. На по се штампано из књиге 54 Гласника српског ученог друштва. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 70 стр.

— ЈОВАНОВИЋ Ј. Др. Види: Новине „Невен“.

— ЈОВАНОВИЋ Ј. ЗМАЈ. Види: Радован.

175. ЈОВАНОВИЋ Ј. ЗМАЈ. Ђулићи увеоци. Песме _ _ _ _ _ . Издање српске књижаре Браће М. Поповића у Новоме Саду. Српска штампарија дра Светозара Милетића 1883. На 16-ни 111 стр.

— ЈОВАНОВИЋ КОРНЕЛ. Види: Новине „Београдски Дневник.“

— ЈОВАНОВИЋ КОРНЕЛ. Види: Новине „Пупољак.“

176. ЈОВАНОВИЋ М. ПАВЛЕ. Слике и прилике из српскога живота. Приповетке _ _ _ _ _ . Панчево 1883. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни 304 стр. и 1 л.

177. ЈОВАНОВИЋ С. НИКОЛА („Американац“). Либерали и либерализам. (Прва реч). Београд, штампано у штампарији код „Св. Саве“. 1883. На 16-ни 52 стр.

178. ЈОВИЋ МИХ. Српска историја удешена за данашњу основну школу. Удесио _ _ _ _ . Београд 1883. Издање и штампа задруге штампарских радника. На 12-ни VIII и 130 стр.

179. ЈОВИЧИЋ Ж. Најодабраније басне Ј. А. Крилова. С руског превео _ _ _ _ , професор богословије. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 12-ни IV и 184 стр.

Ово је прештампано из „Просветног Гласника“ за 1883 год.

180. ЈОРГОВИЋ АЛЕКСАНДАР. О претоваривању школске деце. Опомена родитељима, учитељима и свима пријатељима дечијим. Од дра Фридриха Вилхелма Фрике-а. Превео _ _ _ , професор више девојачке школе. У Новоме Саду 1883. Издање књижаре

Луке Јоцића и друга. Српска штампарија дра Свет. Милетића у Новом Саду. На 12-ни 76 стр. и 2. листа.

Ово је прештампано из „Заставе“ за 1883 годину.

— ЈОСИЋ Д. Види: Новине „Срп че“.

— JURKOVIĆ BLAŽ Dr. Види: Новине „Mjesečnik pravničkoga društva u Zagrebu.“

181. KAKO SE SLUŽI SV. MISA starohrvatski (glagoljački) i latinski. U Dubrovniku 1883. Naklada knjižarnice Dragutina Pretnera. Tisak D. Pretnera u Dubrovniku. На 16-ни 19 стр.

КАЛЕНДАРИ:

182. БОШЊАК. Календар за просту 1883 годину. Година I. Штампано у земаљској штампарији у Сарајеву. Издање књижаре J. Кенигсберга у Сарајеву. На 8-ни.

Овај календар штампан је и латиницом.

183. ВЕЧИТИ КАЛЕНДАР са сановником и рождаником и таблицом несретних данова, збирке свију полезних и поучних ствари. Из старијег и новијег времена. У Београду, штампарија задруге штампарских радепика (Обилићев венац). На мал. 8-ни 115 стр.

184. DRAGOLJUB. Kalendar s književnim darom od Gj. Deželića za godinu 1883. Sa slikami. Nakladom knjižare Mučnjak i Senftlebena u Zagrebu. На 8-ни.

185. ILUSTRIRANI hrvatski pučki koledar za prostu godinu 1883. U Belovaru. Tiskom i troškom J. Fleischmana. На 8-ни.

186. КАЛЕНДАР за женски свет за 1883 годину. Издање књижаре Браће М. Поповића у Новоме Саду. Штампарија А. Фукса у Н. Саду. На 12-ни.

187. __ КАЛЕНДАР за 1883 годину. У Београду, штампарија напредне странке. На 12-ни.

188. ____ КАЛЕНДАР за свакога за 1883. Београд, парна штампарија задруге штампарских радника. На 12-ни 120 стр.

189. ___ КАЛЕНДАР СА ШЕМАТИЗМОМ краљевине Србије за годину 1883. У Београду. Издање и штампа краљевско-српске државне штампарије. На 8-ни.

190. ___ KARLOVAČKI KOLEDAR za godinu prostu 1883. Za katolike, grčkoistočne, izraelite i muhamedance. Petdesetsedmi tečaj. Karlovac. Tisak i naklada Ivana Nep. Pretnera. На 8-ни.

191. ___ MALI pučki ilustrovani katolički koledar za prostu 1883 godinu. Sa slikama. U Vukovaru. На 8-ни.

192. ___ НОВИ РАЗБИБРИГА. Шаљиви календар за просту годину 1883. Уредио К(оста) К(остић). Београд, штампарија код „Св. Саве“. На 12-ни 26 стр.

193. ___ NARODNI KOLEDAR za prostu godinu 1883. Uredio Nikola Šimić, tajnik matice dalmatinske. Izdala svom trošku Matica Dalmatinska. Dvadeset i prva godina. U Zadru. Brzotiskom „Narodnoga Lista“.

194. ___ ОРАО. Велики илустровани календар за годину 1883, која је проста и има 365 дана. Уз сарадњу српских књижевника уређује Стеван В. Поповић. Година девета. У Новоме Саду. Издање штампарије А. Пајевића. На 4-ни.

195. ___ ОРЛИЋ. Календар за просту годину. Година VII. Издаје Јеремија Обрад. Карапић. Београд, штампано у штампарији задруге штампарских радника (Обилићев венац.) На 12-ни.

196. _ ПАНЧЕВАЦ. Календар за просту год. 1883, која има 365 дана. Година XII. Са више слика. У Панчеву. Штампарија Браће Јовановића. На 8-ни.

197. ____ СПИСАК улица вароши Београда и тарифа фијакериста са календаром за 1883 год. Штампао Милош Милосављевић. У Београду. На 12-ни.

198. _ HRVATSKI UREDOVNIK ili upisnik kalendar za urede, odvjetnike i bilježnike u prostoj godini 1883. Svakoga dana u godini potrebni i obilnim sadržajem providjeni poslovnik, obaviestnik i bilježnik za javne urede, kr. javne bilježnike, agente, privatne pisare, trgovce, obrtnike, te ine poslovodje i t. d. Sastavio Gjuro St. Deželić, gradski viećnik. Tečaj VIII. U Zagrebu. Nakladom knjižare Mučnjaka i Senftlebena. На 4-ни.

199. _ _ HRVATSKI šumarski koledar za 1883 godinu. Izdao ga Mijo Vrbanić. (V. tečaj). U Zagrebu. На 12-ни.

200. ЦАРИЋ. Мали календар са сликама за 1883, која је проста и има 365 дана. Нови Сад. Издање штампарије А. Пајевића. На 16-ни.

201. KANK ROBERT. Juditha ili vjera i domovina. Spevao _ __ franjevac, učitelj bogoslovije. U Baji. Tiskano kod L. Nanayi 1883.

202. КАРАНОВИЋ АЛЕКСА. Тајна. Криминална прича. Превео .. ____. Београд. 1883. Парна штампарија задруге штампарских радника (Обилићев венац). На 12-ни 157 стр. и 1 л.

— КАРЕ МИШЕЛ. Види: Мариновић Ј. Никола.

203. КАРИЋ В. Земљопис за ниже разреде средњих школа. По најновијим изворима написао професор____ ____.
Део први. Топски земљопис. Четврто поправљено и допуњено издање са 10 слика у тексту. Београд 1883 год. Штампарија напредне странке. На 8-ни 87 стр.

— Део други. Физички земљопис. Треће поправљено издање. Београд 1883. Штампарија напредне странке. На 8-ни 91 стр.

— Део трећи. Политички земљопис. Књига прва. Јевропа. Београд 1883. Штампарија напредне странке. На 8-ни VI и 264 стр.

— Део трећи. Политички земљопис. Књига прва. Јевропа. Друго поправљено издање. Београд 1883. Штампарија српске напредне странке. На 8-ни 285 стр. и 1 л.

— Део трећи. Политички земљопис. Књига друга. Азија, Африка, Америка, Аустралија. Друго поправљено издање. Београд 1883 год. Штампарија српске напредне странке. На 8-ни 109 стр.

204. КАРИЋ В. Карта балканског полуострова. Израђена по најновијој Кипертовој карти од ____ ____. Издао Мирослав Јорговић. Литографија М. Јорговића у Београду. Размер 1 : 1,000.000.

205. KARLOVĆ JOSIP. Otello, mletački trgovac. Tragedija u 5 čina Viliama Shakespeare-a. Pohrvatio ____ ____. Zagreb 1883. Nakladom hrvatske knjižare G. Grünhuta i dr.

Чини V. и VI свеску „Universalne bibliotekeʻ што је издаје поменута књижарница.

206. CARPENE A. Kako se pravi vino. Preveo s talijanskoga prof. ____ ____. U Zadru 1883. Brzotiskom „Narodnoga Lista“. На 8-ни 79 стр.

— KESTERČANEK XAV. FRAN. Види: Новине „Šumarski List“.

207. KISELJAK VLADIMIR. Nauk o čuvanju šuma. Napisao ____ ____. Sa šesdeset dvie slike. U Zagrebu 1883. Tiskara „Narodnih Novina“. На 8-ни VIII и и 202 стр.

208. КИТА ЦВЕЋА за добру децу. С илустрованим корицама и бојадисаним сликама. Наклада књижаре Браће Јовановића у Панчеву. На 12-ни.

— КИШ АРОН Др. Види: Поповић Аца Зуб.

— KIŠPATIĆ MIHO Dr. Види: Novovjeki izumi.

— KLAIĆ V. Види: Новине „Vienac“.

209. KLAJIĆ VJ. Opis zemalja, u kojih obitavaju Hrvati. Sastavio ____ ____. Svezak III. Isdanje društva svetoga Jeronima. U Zagrebu 1883.

210. КЛАСИФИКАЦИЈА ученика ваљевске ниже гимназије за школску 1882-3 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 6 стр.

211. КЛАСИФИКАЦИЈА ученика II. ниже гимназије у Београду за школску 1882-3 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни.

212. КЛАСИФИКАЦИЈА ученика јагодинске ниже гимназије за школску 1882-83 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 6 стр.

213. КЛАСИФИКАЦИЈА ученика крушевачке ниже гимназије за школску 1882-83 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 6 стр.

214. КЛАСИФИКАЦИЈА ученика лесковачке ниже гимназије за школску 188½—8²|₃ годину. У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883 год. На 8-ни 20 стр.

215. КЛАСИФИКАЦИЈА ученика ниже гимназије у Великом Градишту за школску 1882-3 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 4 стр.

216. КЛАСИФИКАЦИОНЕ оцене ученика београдске реалке 1882-3 школске године. У Београду, краљевско-српска државна штампарија 1883. На 4-ни 10 стр.

217. КЛАСИФИКАЦИОНЕ оцене ученика врањске ниже гимназије за школску 1882-3 годину. У Београду, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 4 стр.

218. КЛЕРИЋ ЉУБОМИР. Теориjска механика за ученике велике школе. По J. Вajсбаху израдио ___ . професор механике на великој школи. Друга свеска. Наука о еластичности и јачини чврстих тела. Са 180 дрворезних слика у тексту. У Београду, штампа и издање краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни VIII и 725—1072 стр.

219. KLOBUČAR JOSIP. Učitelj u Jabukovcu. Poučna pripovietka za mladež. Slobodno preradio ___ ___. pučki učitelj, pravi član hrvatskoga pedagogijsko-književnoga sbora. U Zagrebu. Nakladom hrvatskoga pedag.-književnoga zbora 1883. Tisak Ign. Granitza

i dr. u Zagrebu.

Чини IX. књигу „Knjižnice za mladež," што je издаје hrv. pedag. književ. zbor.

— КЊИГЕ ЗА ПОУКУ МЛАДЕЖИ. Издаје српска књижара Браће М. Поповића у Новоме Саду

Књига II. Види: Петровић Сава.

— КЊИГЕ ЗА ШКОЛУ И НАРОД. Издаје штампарија А. Пајевића у Новоме Саду.

Свеска IX и X. Види: Почетнице природних наука.

220. КЊИГЕ ЉУБОМИРА НЕНАДОВИЋА. Шеста свеска. Издаје штампарија „задруге штампарских радника." Београд 1883. Парна штампарија задруге штампарских радника (Обилићев венац). На 12-ни 138 стр.

— Седма свеска. На 12-ни 126 стр.

— KNJIŽNICA ZA MLADEŽ. Isdaje hrvatsko-pedagogijsko-književni sbor u Zagrebu.

Kniga IX. Види: Klobučar Josip.

— KNJIŽNICA ZA UČITELJE. Izdaje hrvatsko-pedagojsko-književni sbor u Zagrebu.

Knjiga XII. Види: Trstenjak Davorin.

— КОВАЧЕВИЋ Ј. Ф. Види: Новине „Приморац".

221. КОВАЧЕВИЋ Ј. ФИЛИП. Српство. Пјесме ____ ____, Бокеља. У Бечу. Пишчевом накладом. Штампарија Фридриха Јаспера у Бечу 1883. На 12-ни 264 стр.

222. KOKOTOVIĆA N. Crtice ____ ____. Zagreb 1883. Naklada hrvatske knjižare G. Grünhuta i dr.

Чини II. свеску „Universalne biblioteke" што је издаје поменута књижарница.

— КОЛАРЖ ФР. Види: Краљевић Марко.

— КОМАРЧИЋ ЛАЗАР. Види: Новине „Видело".

223. КОНВЕНЦИЈА о везама железничким закључена у Бечу, 9 маја 1883. Издање министарства спољних послова. Београд, у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 4-ни 13 стр. и 1 л.

— КОНСТАН В. Види: Симић С. Ђ.

224. КОНСТАНТИНОВИЋ В. БРАНКО. Споменак. Забава и поука за децу. Удесио ____ . ___. У Новоме Саду 1883. Штампарија А. Пајевића. На 8-ни 92 стр.

225. КОНСУЛСКА КОНВЕНЦИЈА између Србије и Немачке закључена $\frac{25 \text{ декембра } 1882,}{6 \text{ јануара } 1883.}$ а ратификована 13|25 маја 1883 године. У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 4-и 17 стр.

Српски и немачки текст.

— КОЊОВИЋ СТ. Види: Настава за темељно учење мађарског језика.

226. КОРНЕЛИЈЕ. Гласник црквене певачке дружине „Корнелија" за 1883. У Београду 1883. Штампарија напредне странке. На 8-ни.

227. KOS NIKOLA. Seljaci u gradu. Izvorna vesela igra u dva čina. Napisao ____ ___, gradski bilježnik. U Petrinji 1883. Brzotiskom A. Pirnatha.

— КОСТИЋ КОСТА. Види: Календар „Нови разбибрига.

— КОСТИЋ ЛАЗА Др. Види: Новине: „Српска Независност“.

— KOSTNIČAR GJURO. Види: Новине „Gradištanin.“

— KRAJAČ IVAN. Види: Новине „Sloboda“.

228. КРАЉЕВИЋ МАРКО за српску младеж. Слике од Фр. Коларжа. Са бојадисаним сликама на целим и засебним листовима. Издање књижаре Браће Јовановића у Панчеву. На 4-ни.

229. KRALJEIVĆ MARKO. Narodna pevanija u osam pesama. (Sa istumačenim rečma turskim i gdekojim neobičnim u tima). U Novome Sadu 1883. Izdanje knjižare Braće M. Popovića. Štamparija A. Fuksa u N. Sadu. На 12-ни.

230. КРАСИЋ ВЛАДИМИР. Приповетке из историје свега света. За школу и народ. Написао Х. Херцог. Превео ______. Први део. Стари век. Ово је дело наградила „Матица Српска“. У Новоме Саду, издање и штампа А. Пајевића 1883. На 8-ни 259 стр.

231. КРАСНОПИСНА ПРЕГЛЕДАОНИЦА за основне и ниже средње школе. У Београду, штампа и издање краљевско-српске државне штампарије 1883. (Закон о монополу од 22 јуна 1882). На 8-ни XIII литографских таблица.

232. КРАТКО УПУТСТВО за сејање луцерске детелине. У Београду, штампано у краљевско-српској државној штампарији 1883. На 8-ни 2 л.

Нема нарочитог насловног листа.

233. КРАШЕВСКИ И. Ј. Уљана. Приповетка ______ ______. Превод с пољскога. Наклада књижаре Бра-

ће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. (1883.). На мал. 16-ни 150 стр. и 1. л.

Чини 50 и 54 свеску „Народне библиотеке“ Браће Јовановића.

— KRASZEWSKY. Види: Tomić A.

234. KREMPLER PAJA. Povrćarstvo. Napisao. ___ ___ župnik hrnetnički. Drugo izdanje. Nakladom knjižare Mučnjaka i Senftlebena 1883. Tiskara „Narodnih Novina“. На 8-ни 120 стр.

235. КРЕСТОВСКИ В. Ученица. Приповетка ___ . ___. Превод с руског. Панчево. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. (1883). На мал. 16-ни 130 стр.

Чини 58 и 62 свеску „Народне Библиотеке“ Браће Јовановића“.

236. KREŠIĆ MIJO. Mladi trgovac. Praktična uputa za jednostavno vodjenje prometnih knjiga, trgovačko dopisivanje i mjenične poslove. Napisao. ___ ___. Nagradjeno od „Matice hrvatske“ iz zaklade grofa Ivana Nep. Draškovića za godinu 1882. U Zagrebu 1883. Vlastitom nakladom pisca. Tisak C. Albrechta u Zagrebu. На 8.ни.

237. KREŠIĆ MILAN. Izvješće o tršćanskoj izložbi godine 1882. Položeno po ___ _ _, tajniku trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu. Nakladom trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu. 1883. На 8-ни 136 стр. са сликом хрватскога павиљона.

— КРИЛОВ А. Ј. Види: Јовичић Ж.

238. КРСТИЋ НИКОЛА Др. Историја српског народа. Друго непромењено издање. У Београду, издање и

штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни VI. и 192 стр.

239. KUKULJEVIĆ S. I. Zrin grad i njegovi gospodari. Od ——— . S rodoslovjem župana i knezova bribirskih i zrinskih. Preštampano iz „Narodnih Novina“ U Zagrebu 1883. Tiskara „Narodnih Novina“. На 8-ни 86 стр. и један прилог in folio.

— KURALT FRAN. Види: Новине „Gospodarski list.“

— KURALT FRAN. Види: Новине „Seoski gospodar.“

240. L. J. Gospodin Lecoq. Roman. Napisao. Emile Gaborian. Preveo ———. Preštampano iz „Pozora“. Zagreb 1883. Izdanje i tisak dioničke tiskare. На 8-ни 789 стр.

241. Л. М. Десна рука сваком газди и газдарици. Помоћна књига која учи многом чему што се досад није знало. Скупио, превео и уредио ———. Панчево 1883. Накладом књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. На 8-ни 150 стр. и 3. л.

— LAMARTIN ALPHONSE. Види: Orešković Alfred.

242. LACH JOSIP. Spomeni se da svetkuješ dan Gospodnje. Od ———. U Varaždinu 1883. Naklada knjižare J. B. Stiflera. Tisak J. B. Stiflera u Varaždinu. На 12-ни.

Чини I. снопић „Nabožne knjižnice“ што је издаје поменута књижарница.

243. LACH JOSIP. Sveto pismo ili najnovija i najlepša molitva na čast blažene djevice Marije. U Varaždinu 1883. Naklada knjižare J. B. Stiflera. Tisak J. B. Stiflera u Varaždinu. На 12-ни.

— LEPSAGE A. R. Види: Širola Ivan.

— LEPUŠIĆ IVAN. Види: Новине „Bosanac".

244. ЛЕСИНГ Ј. Г. Емилија Галота. Трагедија у пêт чинова. Написао ——————. Превод с немачкога. Наклада књижаре Браће Јовановића. Штампарија Браће Јовановића у Панчеву. (1883.) На мал. 16-ни 78 стр. и 1 л.

Чини 52 свеску „Народне библиотеке" Браће Јовановића.

245. ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ. Уређује А. Хаџић. Књига 133. 1883. Свеска прва. У Новоме Саду, српска штампарија дра Свет. Милетића 1883. На 8-ни 1 л. 166 стр. и 1 л.

Садржина: Алкаличне баре у сомборској околини. Од проф. М. Петровића. II. Други Цицеронов говор против Катилине. Превео Милан А. Јовановић. III. Zakon od 14 Listopada 1882 ob ustroju pučkih školah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Расправа М. Нешковића. IV. Крај понора. Приповетка из српског живота. Од Ст. В. Поповића. V. Књижевност: Цицарска невеста. Песма — новела од Павла Хајза. Превео Никола Токин. Оцена Ј. Грчића; Историја света, преглед удешаван за средње школе. Књига прва и друга. Написао М. Зечевић. Критика Јована Ђорђевића. VI. Матица српска. Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1880 године.

— Књига 134. 1883. Свеска друга. На 8-ни 1 л. 166 стр. и 1 л.

Садржина: I. Владика Данило Јакшић. Од Ђорђа Рајковића. II. Поглед на културу ислама и на уплив њезин у нашем народу. Од дра. Милана Јовановића. III. Трећи говор Цицеронов против Катилине. Превео Милан А. Јовановић. IV. Невенка. Новела Милана Савића. V. Може ли бити на звездама живих створова? Од проф. А. Матића. VI. У самоћи. Песме —ћа. VII. Књижевност: Историја света, преглед удешаван за средње школе. Књига прва и друга. Написао М. Зечевић. Критика Јована Ђорђевића (Наставак). VIII. Матица Српска: Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1880 године.

— Књига 135. 1883. Свеска трећа. На 8-ни 1. л. 169 стр. и 1 л.

Садржина: I. Задатак књижевности. Од Ј. Миодраговића. II. Четврти Цицеронов говор против Катилине, превео Милан А. Јовановић. III. Српкиња жена (погледом на српске народне умотворине), Од А. Хаџића. IV Неће да се противи. Шаљива игра у једном чину. Написао Милан Савић. V. Може ли бити на звездама живих створова? Од проф. А. М. Матића (свршетак) VI. Цвеће. Песме Мите Поповића. VII. Књижевност: Историја света, преглед удешаван за средње школе Књига прва и друга. Написао М. Зечевић. Критика Јована Ђорђевића (свршетак). VIII. Матица Српска: Изводи из Записника књижевног одбора 1881.

— Књига 136. 1883. Свеска четврта. На 8-ни 1 л. 152 стр.

Садржина: I. О узроку опадања народне поезије. Од Драгутина Ј. Илића. II. Српкиња мати (с погледом на срп. народне умотворине). Од А. Хаџића. III. Светлост у науци и у животу. Од С. М. IV. Газда Мија, слика из народног живота у развојаченој граници. Од М. V. Књижевност: Славенски апостоли Кирил и Методије и истина православља. Написао др. Никодим Милаш. Критика Ј. В. Флора околине Ниша, написао др. С. Пе-

тровић. Критика М. Петровића ; Звездано небо независне Србије, од Ђ. М. Станојевића. Критика М. Петровића. VI. Матица Српска: Изводи из записника књижевнога одбора и одељења 1881 год.

246. ЛИБЕРАЛИ и либерализам. (Прва реч). У Београду 1883. На 12-ни.

247. ЛИБЕРАЛИ на влади и — на сокаку. У Београду 1883. На 12-ни.

248. LICHTENEGGER VATROSLAV. Sbirka različnih predigra i zaigra. Od ___ ___. Izdalo obrazovno družtvo učiteljski pripravnika „Napredak" u Zagrebu. U Zagrebu 1883. На 4-ни.

249. LIČANIN NIKOLA. Iskrice svjetske književnosti. Izabrao i preveo ___ ___. Snopčić I. Varaždin 1883. Tisak i naklada J. B. Stiflera. На 16-ни 46 стр.

250. LOBMAYER A. Dr. Moda i zdravlje. Od prof. ___ ___ ___. U Zagrebu 1883. Tiskara „Narodnih Novina". На 8-ни 20 стр.

Ово је прештампано из „Narodnih Novina" за 1883 годину.

251. LOBMAYER A. Dr. Prva pomoć kada tko nastrada. Od prof. ___ ___ Na sviet izdalo Družtvo sv.Jeronima. (Sa 32 slike). Zagreb. Tisak dioničke tiskare 1883. На 8-ни 140 str. и 1 л.

Чини XLVIII. књигу „Pučke knjižnice", што издаје Društvo svjetojeronimsko.

252. LOBMAYER A. Dr. Tko je jači, onaj i stariji. Higijenska crta od prof. ___ ___ ___. U Zagrebu 1883. Tisak „Norodnih Novina". На 8-ни 12 стр.

Ово је прештампано из „Narodnih Novina" за годину 1883.

253. LOVRENČEVIĆ M. Nov. Roman Ivana S. Turgenjeva. Preveo s ruskoga ____ ____. (Preštampano iz „Slobode"). Zagreb. Naklada G. Grünhuta 1883. На 8-ни 244 стр.

254. ЛОЗАНИЋ М. С. Хемија са гледишта модерне теорије. Други део: Органска Хемија. Израдио ____ ____ ____, професор хемије и хемијске технологије на великој школи у Београду. Друго прерађено и увећано издање. Издање и штампа краљевско-српске државне штампарије 1883. На 8-ни IV. и 1008 стр.

255. LOPAŠIĆ RADOSLAV. Uspomena na put u slunjsku Krajinu 1865. Napisao ____ ____ ____. U Zagrebu 1883. Tisak dioničke tiskare. На 8-ни.

Ово је прештампано из „Vienca за 1883 год.

256. LOPAŠIĆ RADOSLAV. Obćina draganička. Od ____ ____. U Zagrebu 1883. Tiskara „Narodnih Novina". На 8-ни.

Ово је прештампано из „Narodnih Novina" за 1883 годину.

— LORKOVIĆ B. Види: Новине „Mjesečnik pravničkoga družtva".

— ЛУКЕТИЋ КАЖИМИР. Види: Новине „Приморац."

257. ЉУБИНКО (Петровић Љубомир). Две жртве. Прича из прошлости. Написао ____. (Прештампано из „Н. Б. Дневника" за 1883 год.) Издање Светозара Ристића. Београд 1883. Штампарија задруге штампарских радника (Обилићев венац). На 12-ни 50 стр.

258. ЉУТИЦА БОГДАН у српским народним песмама. Издање српске књижаре Браће М. Поповића код „Св. Саве". У Новоме Саду, 1883. Штампарија А. Фукса у Н. Саду. На 12-ни. 47 стр.

259. МАГАРАШЕВИЋ ЂОРЂЕ. Мала српска граматика за српске народне школе. По Даничићу и Миклошићу саставио ______ ______, гимназијски професор. Издање српске књижаре Браће М. Поповића код Св. Саве у Новоме Саду 1883. Штампарија А. Фукса у Н. Саду. На 12-ни 64 стр.

260. М(АГДАЛЕНИЋ) М. С. Лондон са висине тичијег лета; живот финанцијски и трговачки, службени и политички, занатлијски, научни, учевни и књижевни, уметнички и позоришни, богаташки (аристократски) и сиротињски (плебејски). С руског превео ______ ______ ______, к(апетан). Београд 1883, у краљевско-српској државној штампарији. На 12-ни 168 стр.

Ово је на по се штампано из листка „Српских Новина" за 1883.

261. MAŽURANIĆ IVAN. Smrt Smail-age Čengijća. Pjesan ______ ______. VII ovlašćeno izdanje. Naklada i tisak A. Pirnatha. U Petrinji 1883. На 12-ни.

— МАЗОХ САХЕР. Види: Ђурић А. Стеван.

262. МАЛИ ДЕКЛАМАТОР. Збирка одабраних песама за дечије декламовање. Прибрао их Чика Стева. Друго поправљено издање. Издање српске књижаре Браће М. Поповића код Св. Саве. У Новоме Саду 1883. Штампарија А. Фукса у Новоме Саду. На 12-ни 1 л. и 64 стр.

(Свршиће се)

СКУП
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА
30 јануара 1883 у Београду.

ПРЕДСЕДАВА: ЗАМЕНИК ПРЕДСЕДНИКА

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ.

ПРИВРЕМЕНИ СЕКРЕТАР:

СТЕВ. Д. ПОПОВИЋ.

Бр. 1.

Заменик председника отвора годишњи скуп српског ученог друштва, напомињући да је председник друштва *др. J. Панчић,* болестан и да због тога није могао доћи на данашњи скуп. — За тим спомену да је у прошлој години друштво имало знатних губитака међу својим члановима, како дописним и редовним, тако и почасним. Тако је друштво изгубило великог српског књижевника д-ра Ђуру Даничића, па Катарину Ивановићеву, владику Вићентија Красојевића — Ђорђевића —, Владимира Вујића, професора, Данила Медаковића, Атанасија Николића, кнеза Меда Пуцића, Вука Врчевића, Константина Пејичића, Пуркиња и Симу Игуменова, напоменувши за свакога шта је и колико је за друштво радио и привређивао.

Бр. 2.

Пре него што се пређе на дневни ред, предложи *Алим. Васиљевић*, да се за данас одступи од објављеног дневног

реда, па да се прво изврши избор председника, што је по објављеном дневном реду остављено за последак, јер му чудновато изгледа, да заменик председника, који ће данас одступити, предлаже секретара новом председнику, за кога се не може знати да ли ће му бити по вољи онај, кога му он за секретара предложи.

Заменик председника М. Ђ. Милићевић објашњава како се ради у управи Друштва, и налази да није учињено ништа противу реда и друштвеног статута што је прописан онакав дневни ред, као што је објављен. За то тај ред не треба да се квари, тим мање, што је исти састављен према пропису члана 24.

Милов. Спасић, Јов. Бошковић и Владимир Јовановић потпомажу предлог А. Васиљевића, наводећи, да је ред да се увек бира прво онај који је старији, па после онај који је млађи, као што је било и пређе у овоме Друштву; да по члану 27. не може се узети да је Друштво непунолетно, за то што му други кандидује лица за секретара, него је тако учињено за то, што председник друштва треба да се слаже са секретаром Друштва, како би рад друштвени могао што боље напредовати, па према томе треба да га кандидује онај с којим ће он доиста у напредак радити, а не онај који ће данас одступити, а са свим је неприродно, да оној управи, која ће доћи, одређује чланове стара управа, која одступа, јер за потоње радове биће одговорна нова управа која се изабере, а не стара; најпосле, Друштво је на своме скупу суверено и оно може, ако нађе за потребно, изменити дневни ред, који је председник утврдио.

Љуб. Ковачевић, Чедом. Мијатовић, Милан Кујунџић и Светислав Вуловић не пристају на предлог Ал. Васиљевића, налазећи, да је покренуто питање права залудница, по чем председник нити сам бира секретара, него је то у рукама друштва, нити он себи бира секретара, већ онај што се изабере биће секретар друштвени, а не преседников, и према томе, да нема особитог и важног разлога за што би се одступало од прописаног дневног реда. Даље, дневни ред који је обзнањен, састављен је на основу прописа чл. 40, који председнику то право даје. Питање је сад: ко је председник дру-

штва, да ли онај што седи на своме месту или онај који ће се тек данас изабрати? Ни један закон не може важити, пре него што се обзнани. Тако и нови председник не може заузети своје место, докле скуп не изабере новог председника. Међу тим, кад се запитамо, шта има данас на овоме скупу да се уради, зна се, да се данас полажу рачуни о ономе што је урађено од стране органа друштвених у прошлој години. Па ко је одговоран за оно што је урађено у прошлој години? На сваки начин, стара управа. Може ли нова управа да наређује да се чита на пр. извештај о раду на коме нема њеног потписа, или да се полажу рачуни о издацима којима она није руковала? Не може. Никаквог стварног разлога ни интереса не може имати оно што предлаже А. Васиљевић, већ само личног, а лична питања не треба да нас овде занимају.

Још су неки чланови предлагали, да се председник одрече права које му даје чл. 27., а други, да се избор секретара одложи за други састанак, а сад да се изабере само председник. На ово је примећено, да се секретар, по статуту, бира на главном скупу, и кад закон тако наређује, онда не треба извијати, но радити онако како закон прописује, па ма колико то не годило овоме и ономе.

Ал. Васиљевић тражи да се његов предлог стави на гласање.

Заменик председника изјављује, да то не може учинити, јер је дневни ред утврђен по пропису друштвеног статута, и не види да ће се друштвени интереси повредити, ако се поступи по одређеном дневном реду.

Јов. Бошковић. Кад председников заменик, коме је одавно истекао рок пословања, не ће никако предлог да стави на гласање, већ хоће да је старији од целога скупа, онда да се иде кући, па кад се нова управа ових дана конституише, она нека одреди други скуп, на коме ће се свршити што још има да се уради.

Овом предлогу одазваше се два члана и ти одоше са састанка.

Заменик председника наређује да се пређе на дневни ред.

A*

Бр. 3.

Привр. секретар прочита овај извештај о годишњем раду српског ученог друштва у прошлој години:

ИЗВЕШТАЈ

о раду и стању српског ученог друштва у год. 1882.

После лањскога главнога скупа дошли су српском ученом друштву ови радови:

I. У ОДБОРУ ЗА НАУКЕ ПРИРОДНЕ И МАТЕМАТИЧКЕ:

1. Од редовног члана и председника друштва, др. Јос. Панчића, његов тридесетогодишњи рад: Ennumeratio Orthopterorum in Principatu Serbiæ observatorum."

2. Од редовног члана С. Лозанића расправа: „О дејству сумпор-угљеника на р—нитранилин".

3. Од истог члана студија: „О дејству азотне киселине на трибром анилин."

4. Од истог члана: „Буковичка кисела вода."

5. „ „ „ : „Рибарска Бања".

6. „ „ „ : „Сирдан Вара. Гвожђана вода."

7. „ „ „ : „Како дејствује јод на моно и динитродифенил тијокарбомид (мета)."

8. Од истог члана: „О постајању дибром-динитро-метала и о Вилијеровом тетранитроетилен-бромиду".

9. Од редовног члана Љуб. Клерића расправа: „О резултујућем дејству лењивих (реактивних) сила на обртну осу, при окретању физичких сила око исте."

10. Од професора реалке г. Пере Живковића: „О инволутерској системи тачака код сферних огледала".

11. Од истога расправа: „Прилог к алгебарским властима вишег степена."

12. Од проф. велике школе г. Јов. Жујовића: „Прилог за геологију Нове Србије; Нове петрографске феле; „О неким стакластим стенама и Корсит са Рудника".

II. У ОДБОРУ ЗА НАУКЕ ДРУШТВЕНЕ И ИСТОРИЈСКЕ:

13. Од г. Ивана Павловића расправа и препис: „О св. Луци".

14. Од истога расправа: „Хронолошке белешке Н. Григоре о краљу Милутину“.

15 Рукопис пок. Лазара Арсенијевића (Бата-Лаке): „О новијој српској историји“. За штампање овога свог рукописа покојник је оставио 100 дуката, која се сума до сад скоро удвојила налазећи се на руковању код управе фондова.

16. Од суплента београдске гимназије г. Мите Живковића: „Опис и белешке из старијих књига у Сарајеву“.

17. Од редовног члана Г. Гершића: „Мале државе у данашњем међународном склопу.“.

18. Од г. Љуб. Стојановића: „Српски родослови и летописи, са додатком летописних бележака“.

III. У ОДБОРУ УМЕТНИЧКОМ:

19. Од редовног члана Дав. Јенка: „Народна химна“ композиција за мешовити збор, мушки збор и гласовир.

20. Од професора учитељске школе г. Владислава Тителбаха: „Четврта свеска етнографских снимака.“

Сви су ови радови у своје време читани или прегледани и оцењени на састанцима поменутих одбора и друштвене управе.

Тих састанака у току прошле године било је: три у одбору за науке природне и математичке, три у одбору за науке друштвене и историјске, два у одбору за уметност, један у одбору за науке филолошке и философске и седам у управи друштва.

За прикупљање историјске грађе и испитивање уметности и прошле је године продужен друштвени рад у досадањем правцу и на тај смер указана је помоћ г. Гаврилу Витковићу за прикупљање историјског материјала по Аустро-Угарској; М. Валтровићу и Др. Милутиновићу за испитивање старих споменика уметничких у опште, а нарочито у Жичи и г.г. Вл. Тителбаху и Ђ. Миловановићу ради етнографских снимака.

Од ових су изасланици за испитивање споменика старе српске уметности г.г. Валтровић и Милутиновић поднели своје цртеже из Жиче и извештај, за који је одлучено да се штампа у друштвеном органу.

Даље је у начелу усвојено, да се ове године у Београду приреди о трошку друштва већа изложба српских уметничких производа из старијег и новијег времена. О појединостима приређења те изложбе остављено је да се доцније реши, што буде потребно.

Од штампаних дела које је друштво издало изашла су:

1. Од др-а Ј. Панчића: „Правокрилци у кнежевини Србији“.

2. Од Макушева: „Историјски словенски споменици италијанске архиве.“

3. „Гласник Српског Ученог Друштва“ свеска 51. Осим тога довршује се:

4. „Гласник Српског Ученог Друштва“ св. 52.

Приликом проглашења Краљевине Србије друштво је имало част да поздрави Првог Краља Српског, надајући се да ће, с новим политичким животом у земљи, добити нове снаге и полета и наука и уметност српска.

Исто тако приликом откривања споменика пок. кнезу Михаилу, друштво није пропустило засведочити своје учешће у великој светковини 6 декембра прошле године, положивши лавров венац на споменик великога Кнеза.

Друштво је још учествовало у приређивачком одбору за погреб пок. др-а Ђ. Даничића и приредило је четрдесетодневни парастос своме многогодишњем члану и годишњи парастос своме члану пок. Катарини Ивановићевој.

Имовно стање Друштвено било је за прошлу годину овако:

Од првог новембра 1881 године, докле се говори у лањском извештају, па до 1 новембра ове године Друштво је

Примило:

1. Државне помоћи · · · · · · · · · ·	15283 д. 80 п.
2. Од књижарнице браће Јовановића за књиге · · · · · · · · · · · · · · ·	47 „ — „
Свега: · · · · ·	15330·80 дин.

А имало је да изда:

а) на подмирење рачуна показаних у лањском извештају · · · · · · · · ·	7155 д. 51 п.
б) на издавање друштвених списа · · ·	4478 „ — „

в) на научне екскурсије и путовања ·	4090	д.	— п.
г) на повез књига · · · · · · · · · ·	343	„	— п.
д) на експедицију књига и канцеларију	200	„	25 п.
ђ) на послугу · · · · · · · · · · · ·	864	„	— п.
е) секретару друштва · · · · · · · · ·	616	„	80 п.
ж) писару друштва · · · · · · · · ·	360	„	— п.
Свега · · · · · · · · ·	18107	д.	56 п.

Кад се упореди сума примања са сумом издавања, онда излази да је прошла — 1881-82 рачунска година прешла у 1882-3 рачунску годину с потраживањима од 2776 динара и 76 пара.

На овоме месту имамо да споменемо да је племенити члан Друштва, за српску уметност одушевљена пок. Катарина Ивановићева завештала друштву 1000 форината, које ће се употребити за унапређење сликарства у Србији, а велики књижевник српски пок. Ђ. Даничић својом последњом вољом оставио је српском ученом друштву право на прештампавање свију његових књижевних дела, осим оних на која би ко други имао већ право. Нека је слава њиховом спомену!

Библиотека државна умножена је ове године које поклонима које променом књига од:

Академије наука у Бечу;
„ „ „ Пешти;
„ „ „ Берлину;
Хрватског-археолошког друштва;
Југословенске академије знаности и умјетности;
Матице српске;
Гусударствене канцеларије у Петрограду;
Бугарског књижевног друштва;
Руског императорског географског друштва;
Императорског петербушког университета;

Од писаца и издавача:

Ђорђа Николајевића;
Хермана Ајленберга;
Ђорђа Златарског;
Ј. Генчића;
Јов. Ђ. Авакумовића;

Никанора Ружичића;
Стев. В. Поповића;
Николе Грота;
Јована Живановића;
Владимира Качановског;
Марка Драговића;
Жив. П. Драговића;
И. А. Водуена де-Куртенеа, и
Н. В. Крушевског.

Свима овим приложницима нека је срдачна хвала од стране друштва!

30 јануара 1883 год.
у Београду.

Заменик председника,
М. Ђ. Милићевић.

Привр. секретар,
Ст. Д. Поповић.

Чланови:
Стев. Здравковић.
М. Валтровић.
В. Јовановић.

Бр. 4.

Прочита се извештај комисије која је прегледала рачуне у прошлом извештају поменуте, а оног времена, докле је друштвеном касом руковао пређашњи секретар, Милан Кујунџић.

Ти извештаји гласе:

Главном скупу српскога ученог друштва

22. новембра 1881. године главни скуп Српског Ученог друштва овластио нас је да прегледамо друштвене рачуне до 1. новембра 1881 године, који су рачуни изнесени у извештају управе српског ученог друштва.

Ми смо овај посао извршили и част нам је поднети главном скупу српског ученог друштва извештај, да смо прегледавши и поредивши са документима рачуне од јануара

1880 до 1. новембра 1881. нашли, да су потпуно уредни и тачни.

У Београду.
27. јануара, 1883.

Овлашћени
скупом српског ученог друштва
Редовни чланови:
М. Петковић.
Љуб. Клерић.
С. М. Лозанић.

Српском Ученом Друштву

Овлашћени главним скупом српског ученог друштва да прегледамо рачуне који су изнесени на скупу 22 новембра 1881 године, по што смо ове рачуне прегледали, умољени смо од стране г. секретара да прегледамо и рачуне до 1 новембра 1882, које је спремио за главни скуп 30 јануара 1883 године.

Прегледавши и са документима поредивши и ове рачуне, нашли смо да су у свему тачни и уредни.

У Београду.
27. јануара 1883.

Чланови српског ученог друштва
М. Петковић
Љуб. Клерић
С. М. Лозанић.

Скуп узима на знање прочитане извештаје.

У једно одлучује скуп, да протокол данашњег скупа имају потписати: Коста Алковић, Светислав Вуловић, Љубомир Ковачевић и Даворин Јенко, а рачуне у овој години имају прегледати стари чланови изабране комисије.

Бр. 5,

Заменик председника објављује да је на дневном реду да се већа о положају друштвеног секретара и нареди да се прочита писмо г. министра просвете о томе. То писмо гласи:

Српском ученом друштву

Како је и српско учено друштво уверило се, да је тешко остварити пређашњу одлуку његову о сталноме секретару, част је потписаноме известити српско учено друштво, да је Влада Његовог Величанства, и сама имајући такво мишљење о сталном секретарству у српском ученом друштву, буџетски текст према томе схватању предругојачила, спојивши у једну суму све кредите друштву одређене и ставивши ту суму друштву на расположење. Према томе буџетским је законом друштву одобрено 15283 динара и 80 пара с текстом *„на персонал друштвене канцеларије и на вршење друштвеног задатка“*. По што се друштво и у напредак може задовољити с једним секретаром као главним, и по што се из текста буџетскога закона може правилно извести, да је друштво овлашћено организовати своју канцеларију, којему послу ни статут ништа не смета; по што друштво може плату своме персоналу по потреби без икакве сметње одређивати, то не налазим за потребно предузимати корак какав за промену статута, предложену од стране управе писмом од 25. декембра пр. год., и овим част имам друштво о томе известити.

ПБр. 620.
29. јануара 1883 год.
у Београду.

Министар просвете и црквених послова,
Ст. Новаковић. с. р.

М. Кујунџић напомиње, како је још г. др. Ј. Панчић предложио да друштво има свог сталног секретара у положају професора велике школе, који би се могао непрекидно занимати само друштвеним пословима, али како влада није могла тај предлог усвојити, по чем је врло незгодно контролисати чиновника кога она не поставља, већ само друштво бира и кога може Друштво и отпустити, кад год за потребно нађе. На лањском скупу предложено је било, да буду два секретара друштвена, па да они међу собом поделе послове које имају да отправљају. У том смислу управа је предложила да се измени члан 27., но г. министар налази да

статут друштвени ништа не смета и да Друштво може у том погледу уредити своју канцеларију како за најбоље нађе, узевши једно или два лица за своје канцеларијске послове.

Већина чланова предлаже да се за сад не бира секретар, него да се остави за други скуп, који се има сазвати најдаље кроз месец дана, а дотле нека посао секретара отправља онај кога управа привремено за то изабере. Ово је потребно да се одложи нарочито и за то, што је писмо г. министра, које је прочитано, тек синоћ стигло, па је нужно да нова управа размисли о овоме што боље, те о ономе што нађе за најбоље да изнесе свој предлог скупу, за који свакако треба одредити рок кад се има сазвати.

Други чланови налазе да сама управа не може бирати секретара, него да се то мора извршити на овоме скупу, па ма то био и привремени секретар.

Услед тога, Скуп одлучује, да се изабере привремени секретар.

На предлог заменика председниковог Скуп бира од предложена три члана *Стевана Д. Поповића* за привременог секретара друштвеног.

На предлог г. *Јована Ристића*, Скуп одлучује, да се идући састанак Скупа има држати најдаље кроз месец дана.

Бр. 6.

Прочиташе се имена предложених нових чланова Српског Ученог Друштва, и то: 1 као **дописних**: г.г. *Никола Вукићевић*, управитељ учитељске школе у Сомбору, *Јован Живановић*, професор у Карловцима, *Риста Ковачић* професор у Котору, *Тула* професор минералогије и геологије у Бечу, *Ђура Златарски* рударски референат у Софији, *Ђура Пилар* пр. минералогије и геологије у Загребу, *Мита Петровић*, проф. у Сомбору, *Константин Јаковљевић Грот*, професор варшавског университета и *Флорински* професор кијевског университета; 2 као **почасних**: г.г. *Јоаким Баранда*, палеонтолог у Прагу, *Ханри Друс*, конхилиолог; и 3. као **редовних**: г.г. *Јован Жујовић*, професор велике школе, *Петар Живковић*, професор реалке београдске и *Петар Убавкић*, вајар.

Скуп прима без гласања све предложене дописне и по-

часне чланове, а већином гласова прима и предложене редовне чланове.

Бр. 7.

Заменик председника обзнањује промене у управи Друштва: у одбору за науке друштвене и историјске одступио је г. *Стојан Бошковић*, а на његово место изабран је за председника г. *Владимир Јовановић*. У одбору за науке философске и филолошке одступио је г. *Милан Ђ. Милићевић*, а изабран је на његово место за председника г. *Светомир Николајевић*.

Скуп узима ове промене на знање.

Бр. 8.

Приступа се избору председника за годину дана. Гласало је њих 31. Од овог броја гласова добио је г. *Владимир Јовановић* 14, г. *Димитрије Нешић* 13 и још четворица по 1 глас.

Г. Владимир Јовановић оглашен је као изабрани председник Српског Ученог Друштва за годину дана.

Привр. секретар,
Стев. Д. Поповић

Потписници:
Коста Алковић.
Свет. Вуловић.
Даворин Јенко.
Љуб. Ковачевић.

СКУП
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА
27 фебруара 1883 у Београду.

ПРЕДСЕДНИК:
ВЛАДИМИР ЈОВАНОВИЋ

ПРИВР. СЕКРЕТАР:
СТЕВАН Д. ПОПОВИЋ

Бр. 1.

Председник отворајући, у одређеном року, овај скуп, захваљује на избору којим га је друштво на прошлом свом скупу почаствовало и у подужем говору разложи задатак Српског Ученог Друштва, позивајући све чланове да образују савез духова, у коме ће задаћа друштвена наћи свога поузданог и успешног остварења.

Говор председника своди се у главноме на ово:

„У царству науке суверенство припада истини. Истини, као невидљивом суверену, треба да служе и друштва која се науци посвете.

„Истина се сазнаје слободним испитивањем закона природе, на основи самосталног развитка и сложне радње свију умова. Овим путем дошла је наука до данашњега напретка, па овим путем и учена друштва могу да одговоре своме позиву.

„У слободном развитку и хармонијском савезу духова, на олтару истине, сва је тајна друштвене и народне снаге и величине. То се огледа на сваком кораку људскога на-

претка. Но за нас је најприродније да се позовемо на историју нашег народног ослобођења.

„Варварском поплавом беше, као што знамо, угушена свака искра народне слободе и раскинута свака веза међу разним деловима српства. Политичног центрума било је нестало за Србе; народ је изгледао као на атоме раздробљен и у хаос претворен. У том стању умна култура српска беше остала на аманету манастирима.

„Манастири прикупљаху народ око начела, које се развијало из његовог страдања. Начело то беше вера у свету истину и правду. И под закриљем ове вере спасоше се од заборава спомени историјске величине, очуваше драгоцене писмене и књижевне традиције српске, и одгаји здрава клица народне свести.

„Манастири послужише, да се прикупе расути зраци умне светлости, и даде полета братском духу и патриотском одушевљењу међу Србима. Уз пркос свима ондашњим тегобама и опасностима саобраћаја, манастири одржаваху живо саопштавања међу духовима. У непрекидном додиру са народом они су постали жива огњишта моралној и умној заједници српској. Је ли се могло у она времена имати срећније прилике за сусрет духова и плоднијег поља за развитак народне свести, него што беше на саборима око манастира и цркава?! Ту је посејана прва клица савезу народне мисли са начелима хришћанске цивилизације; ту се уз свете молитве разлегао и крик јуначких песама, које су сликале величанство уједињеног духа народног, и предсказивале победу српске идеје над силом варварства.

„Узвишене тежње воде великим резултатима, па и племенито гајење народне свести би крунисано ускрсом народне слободе.

„Јуначким ослободиоцима Србије беше прва брига да делу народног прерођаја придруже и књижевне снаге. У друштву са књижевним и ученим патриотама свога времена, они подигоше школе у народу, и поставише прву основу напредном развитку народне књижевности и просвете.

„На нама је сад, да на ослобођеном огњишту српском даље развијамо народну свест и ширимо благослове науке.

„Наши претци, који су народној свести на олтару хришћанске цивилизације прва кандила припалили, доживели су тријумф својих патриотских енергија у обнови народне државе из развала њених. Српско учено друштво позвано је, да напредном развитку народне свести даде нова полета. Историја се не обнавља, па и за нове потребе народа морају се стварати нови извори и снаге.

„Будућност је човештва у науци, па на науци мора да се оснива и српска будућност.

„Небројене и огромне проблеме на пољу просветног, политичког, привредног и свеколиког друштвеног и народног живота чекају решење, које само наука може да им донесе. Морамо признати, да пред разликама које владају у отвореним социјалним, религиозним и политичким питањима, није лако распознати истину, и одредити облике и размере стубовима на којима ће да се темељи будућност народа. Али, светлост науке, на којој се оснива снага, величина и слава човештва, расветлиће и српским умовима природне законе народног и друштвеног развитка, и помоћи им, да оделе истину од сваког хаотичног заплета.

„Значај науке управо је у овоме: да се изрази мисао којом данашњи век живи; да се развију идеје које ће као буктиња просветлити савременицима пут истине; да се искуства и знања свију векова и нараштаја прикупе и употребе као капитал за добро свију и свакога.

„У овом духу и ми смо дужни, да тежимо армонијском савезу народних осећања, мисли, нарави и тежња са идејама и начелима савремене науке.

„Нека се наше енергије уједине у заједничкој дужности, као што су уједињене и науке, којима смо посвећени, па да и умна снага и морална вредност српског ученог друштва буде вијена на пољу рада за напредак народне свести, за истину, науку и опште добро!“

Бр. 2.

Председник саопштава ове промене у управи: 1. члан управе г. *Стеван Здравковић* изабрат је за заменика председнику друштва. 2. г. *Панта Срећковић* изабрат је за пред-

седника у одбору за науке историјске и државне, на место г. Владимира Јовановића, који је јануара 30 ов. г. изабрат за председника друштва, 3. г. *Алимпије Васиљевић* изабрат је за председника у одбору за ширење науке и књижевности у народ.

Уједно саопштава председник, да је са знањем управе конституисан пети одбор друштва и, програм који је он поднео усвојила је управа за почетак његова рада, задржавајући право да програм рада овоме одбору одређује према средствима која су на расположењу управи. За сад је одлучено од стране управе, да помоћ овоме одбору не сме бити већа од једне петине оне суме, која се троши на хонораре чланака који се штампају у „Гласнику.“

Свет. Вуловић види из овог саопштења председникова једну новост, а та је, да смо обогаћени једним новим одбором. Неће за сад да говори о томе: је ли и он за тај одбор или није, него изјављује, да га је овако поступање управе управо изненадило. Овако важно питање није требало управа сама ни да решава, него је требало да је изнела пред скуп, те да се и он о томе саслуша. У осталом цео овај рад није основан на закону. У уредби друштва спомињу се поред четири одбора још неки одбори за ширење науке и књижевности у народ, а не вели се да ће се установити у самоме друштву још неки пети одбор. У чл. 15. казато је у уређењу друштвеном, шта ће који одбор имати да ради. За овај т. ј. за пети одбор није ништа прописано, но је само речено, да ће програм његова рада сама управа одредити. Из тога се јасно види, да је тај одбор нешто ниже од осталих одбора. У члану 1. друштвене уредбе одређен је друштвени задатак. Ширење наука у народ, које је такође стављено у задатак друштву, има да се сврши преко нарочитих одбора. Нигде се не спомињу ти одбори као један одбор, већ увек у множини и све поред осталих главних одбора на које се друштво дели. И тако изгледају ти одбори као неки књижарски и прометачки одбори преко којих друштво шири науку и књижевност, а не као самосталан и равноправан одбор у самоме друштву. Све ово довде може бити да је и нејасно коме; али је чл. 18-ти јасан као дан. У њему се

вели: „сваки редован члан припада једном од четири одбора." Из тога се види, да нити има више од четири одбора нити се може ко уписати за члана некога петога одбора. И тако, а нарочито с обзиром на оно што се прописује у чл. 11. и 34. уређења, они који су се уписали за чланове тога петога одбора немају права на гласање ни овде ни на својим састанцима, већ једино као чланови остала четири одбора. Нико не претпоставља злу намеру код управе, што је ово овако урадила, али свакако јасно је, да се тиме омашило о закон. Према томе, пети одбор, који је установљен, мора се одмах укинути. Да би се друштво сачувало од незаконитости у своме раду, говорник је устао да каже ово неколико речи и да предложи да се пети одбор распадне. У осталом, ако је већина чланова на скупу за то да се установи овај одбор, о коме је реч, онда ваља донети предлог да се мења друштвено уређење, па упутити ствар својим редовним путем.

Председник објашњава како се конституисао пети одбор овога друштва. Петнаест редовних чланова његових поднели су писмени предлог свој друштвеној управи за установљење тога одбора. У уређењу друштвеном нема никакве сметње томе, као што се јасно види из његовог 1. члана тачке 2. где се вели: да се друштво може старати и радити о ширењу науке и књижевности у веће кругове преко нарочитих одбора. Управа се могла само обрадовати оваком предлогу, који је, ван сумње, веома користан (чита преглог). И тако овај одбор има корена у самом друштвеном уређењу, а није ништа ново нити је какво изненађење. Камо срећа да је он раније установљен, те би се до сад осетиле благотворне последице од његова рада. Није ни мало часно дизати гласа противу ширења науке у народ, који је жудан науке.

У смислу Вуловићевом говорили су: г. г. *М. Ђ. Милићевић* и *Стев. Д. Поповић*, наводећи да овако, као што се сад ради, није никад рађено од стране Српског Ученог Друштва. Ова је ствар веома важна и она би требало да изађе као одлука скупа, а не као дело саме управе, која је овим поступком узела на се више него што јој уређење даје права. И ако је истина да је наш народ и жедан и гладан науке, не треба при решавању ове ствари сметати с ума на-

чине, којима се долази до тога да се народ напоји и нахрани. Српско Учено Друштво има своја правила, по којима има да се управља. Његова је искључива задаћа обрађивање и унапређивање науке. То не треба мешати с популарисањем науке. Српско Учено Друштво не треба нити може да се упушта у тако што. Прави научари, они што се баве проналажењем закона и нових истина у области наука, не баве се никад пословима којима се популаришу они закони и оне научне истине. А шта је задатак Српског Ученог Друштва, ако не то: да негује научне истине у њиховој вишој сфери? И тако излази да законодавац који је прописао ово уређење, по коме се друштво до сад управљало, није хтео да помеша популаризаторе с правим научарима, какви треба да су чланови Српског Ученог Друштва. У осталом, и ако је друштву стављено у задатак да се бави ширењем науке и књижевности у народ, то не значи да се ради тога мора установити у самој средини Друштва нарочити одбор, јер начина и путова за ширење науке има доста, па чак и оних, којима се поједини књижари служе, нити се може опет с друге стране претпоставити, да сами књижари популаришу науке тиме, што је шире по народу. Питање о ширењу и популарисању науке од врло великог је значаја, и о њему би ваљало и више и озбиљније промислити, него што се то може учинити овом приликом, кад је овако из ненада ово питање пред нас изнесено. Кад се разгледа целокупно друштвено уређење, јасно се види, да је установа овога петог одбора са свим без законог ослонца. Уређење нити признаје самосталност оним одборима који би се имали установити за ширење науке и књижевности, јер њима управа одређује (а не они сами) програм рада, нити признаје да чланови тога одбора могу бити неки чланови друштвени. Ово се потврђује нарочито оним чланом, где се говори, да сваки члан припада једном од четири одбора. Да је законодавац предвиђао да ће се с временом имати установити и неки пети одбор, зар не би изреком на своме месту додао што и о томе, како ће се чланови уписивати и у пети одбор, кад се буде установио.

У смислу председниковом говорили су г. г. *Панта Срећковић, Јован Бошковић* и *Алимпије Васиљевић*. Они су наво-

дили, да је у чл. 1 тачци 2. стављено поред обрађивања науке и популарисање. До сад смо се бавили једино само оним првим, а сад је време, да се, поред тога, осврнемо и на оно друго, што до сад није узимано у рачун. Што се у чл. 15. помињу „одбори“, а не један одбор, за ширење науке и књижевности у народ, то начелној ствари ништа не смета, јер је по себи појмљиво, да онај који има право на множину, има и на једнину. У овом питању управа је поступила са свим по закону, јер је одредила програм петоме одбору, који се на основу чл. 1. и 15. конституисао. Што се у чл. 18. помињу само четири одбора, у које се редовни чланови уписују, то је за то што онда доиста и није било више но само четири одбора. У осталом, ко неће да се игра речима, тај види да у овоме питању нема ничега нејаснога. Ствар је у томе: хоће ли се друштво бавити ширењем науке или неће, и је ли оно за то позвано самим својим уређењем или није? Чланом 1. то је све рашчишћено и о томе не може бити дакле ни најмање сумње. У осталом, мучно да би друштво икад достигло своју задаћу, кад би се ограничило само на проналажење нових закона и научних истина, јер ево је протекло 40 година од како Друштво постоји, па ко може рећи да је пронашао што ново у науци, као што су н. пр. Њутнови закони гравитације и др.? — Све што је требало по закону да се учини, овде је учињено. Кад се одбор конституисао, управа му је одредила програм рада и помоћ, која му се може ставити на вршење његова задатка.

После овога са 19. противу 6. гласова одлучено би, да се преко овога пређе на дневни ред („Против“ су гласали г. г. Милан Ђ. Милићевић, др. Владан, Светом. Николајевић, Светислав Вуловић, Јован Жујовић и Стеван Д. Поповић.)

Бр. 3.

Председник износи друштву имена предложених нових чланова. Већином гласова изабрани су: 1 за **редовне** (од којих неке предлажу два одбора): г. г. *д-р. Лаза Костић, д-р. Војслав Бакић, д-р. Лаза Лазаревић, Никанор* протосинђел, *Јован Авакумовић, д-р. Михаило Вујић, Јосиф Пецић* и *Милан Андоновић*; 2. за **дописне**: *Никанор Грујић, Стев. В.*

Поповић, д-р. *Стеван Павловић*, д-р *Илија Огњановић* и архимандрит *Милаш*; и 3. за **почасне**: *Василије Верешчагин* *владика Виктор*.

Бр. 4.

Председник износи на дневни ред питање о положају друштвеног секретара и напомену, да више од једног секретара не може бити, јер то г. министар просвете не допушта него може бити само један секретар, а он да узме себи помоћника. Управа мисли да Друштво треба да изабере једног секретара, а он, по одобрењу управе, да узме себи помоћника. Секретар да има 1500, а његов помоћник до 900 динара на годину. Они би међу собом поделили посао овако од прилике:

I. Секретар би имао да:

1. води записник на састанцима управе и скупа;

2. извршује с председником све одлуке;

3. саопштава избор и доставља дипломе новим члановима.

4. води дневник новчаних примања и издавања (где долази: државна помоћ, приходи од друштвених издања, хонорари писцима, плата друштвених званичника и послужитеља, издаци на експедицију, канцеларију и т. д.);

5. води целу преписку са страним друштвима и властима у земљи, према потреби;

6. одређује, којим ће се књижарима и под којим условима давати у комисион друштвена издања, и води рачуне о тим издавањима и примањима;

7. брине се за штампу друштвеног органа и других дела која Друштво издаје.

II. Помоћник би имао да:

1. води пословодни протокол и стара се да је архива свакад у реду;

2. води инвентар друштвене библиотеке и спискове намештаја и других ствари;

3. брине се за тачно отправљање „Гласника“ и других друштвених издања свима члановима и друштвима, која су у вези;

4. помаже секретару у вођењу преписке и у експедицији; и

5. води спискове и рачуне о књигама, које друштво издаје.

Љуб. Ковачевић налази да би боље било да оба лица буду чланови друштва и да им је награда подједнака Избор њихов из средине друштва могао би се удесити тако, да један буде из једне, а други из друге групе науке.

Председник се одриче права кандидовања трију лица друштвеног секретара и моли скупштину да то уважи.

Скуп не уважава молбу председникову.

Председник кандидује за друштвеног секретара г.г. *Јована Бошковића, Милоша Зечевића* и *Стевана Д. Поповића.*

По свршеном тајном гласању добио је г. Јован Бошковић 18, Стев. Д. Поповић 4, а г. Милош Зечевић 1 глас. Тројица нису гласала.

Председник објави, да је већином гласова изабран на данашњем скупу г. *Јован Бошковић* за друштвеног секретара.

Привр. секретар,

Ст. Д. Поповић.

Потписници:

К. Алковић.

Љуб. Ковачевић.

Свет. Вуловић.

Стеван Тодоровић.

СКУП
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА
30 јануара 1884 у Београду.

Били су: председник Владимир Јовановић, чланови: А. Васиљевић, J. Ђорђевић, П. Срећковић, Ст. Тодоровић, Ст. Здравковић, J. Ристић, Г. Витковић, д-р. J. Туроман, J. Жујовић, J. Авакумовић, С. Сретеновић, Д. Ђурић, М. Андоновић, С. Лозанић, Св. Вуловић, М. П. Шапчанин, Д. Стојановић, д-р Л. Стефановић, Ђ. Малетић, М. Медаковић, Ст. Д. Поповић, Богољуб Јовановић, М. Бан, Љ. Ковачевић, J. Пецић, М. Валтровић, Драг. Милутиновић, д-р В. Бакић, Св. Ивачковић, протосинђел Никанор, Св. Николајевић, д-р М. Вујић, М. Петковић, д-р Ст. Вељковић, Стојан Бошковић, М. Зечевић, д-р. Л. Докић, Гл. Гершић, К Алковић, секретар Јован Бошковић,

—

Бр. 1.

Председник отвора скуп овим речима:

Господо!

„Годишњи скуп друштву је прелаз из прошлости у будућност. Ту се природно отвора питање: шта је друштво урадило, шта ли му још остаје да ради у науци, коју је предузело да обрађује и шири у народу.

„Наш поштовани друг, секретар друштва, г. J. Бошковић, изволеће вам прочитати извештај управе о друштвеној радњи, од последњег нашег скупа до сад. Оцена научне радње припада јавној критици, па критика има да изрече суд и о томе, што је друштво до сад урадило на пољу

науке. — Наше је да промислимо о будућој друштвеној радњи. У овој радњи је дужност савести и части за све нас, па вас молим, да ми дозволите да овом приликом поведем реч о правцу њеном. — (Напомиње се значај науке у опште и разлаже, како је у напредном развитку њеном снага и моћ човештва, па онда се наставља:)

„Српско учено друштво позвано је, као што му име и статути казују, да буде средиште књижевне и научне радње у народу.

„Научна радња у народу мери се ступњем његова развитка, али она је уједно и средство, да се народни развитак напред покрене и на више ступње подигне.

„Развитак снаге и моћи у народу наука оснива на двојакој радњи: прво, на радњи којом се искуства, знање и тековине наслеђене од прошлости суревњиво чувају од сваког губитка, па очуване прикупљају и усредсређују у рукама живих нараштаја, као капитал за даље тековине и даљи напредак; друго, на радњи којом се енергично и неуморно кроз све тегобе корача напред све бољим условима живота и све напреднијем развитку народне свести, снаге и моћи.

„Према овоме и српско учено друштво узело је својим статутима на се двојаки задатак: *„да обрађује и шири науку у народ.“* И само подједнаким вршењем овога двојаког задатка може оно да одговори потребама народног живота и напретка.

„Ширењем науке друштво има да припомогне да народ постане учесник у великом наслеђу умних и моралних тековина свију прошлих векова и свега савременог човештва. Раширена до опште свести наука би увела народ у друштво и разговор са највећим духовима и карактерима, па би га поставила у стање да чује и оне, који не живе више. Светлошћу и снагом истина, сазнатих у прошлости и садашњости, дух народни добио би полета у развитку своме, па би се развио до моћи, која ствара изворе и снаге за *самостално обрађивање науке* на домаћем огњишту.

„Досадањи књижевни и научни рад српски одговара, наравно, друштвеном стању и државним односима у којима је рађен. За свих дванаест векова свога историјског живота,

народ наш морао је да се крваво бори за услове опстанка и напретка. Своје име, свој језик, своје огњиште и своју тековину, своју политичку и духовну слободу и независност, све ово морао је он да брани против варварских освајача, грабљивих „силеџија“ и „старих варалица.“ Врлинама наслеђиваним од предака и развијеним према савременим условима живота, он се одржавао и у сред најтежих искушења. О енергију његовог духа разбијали су се и најпрепреденији византијски и римски покушаји и напади. Снагом свог духа и својим јунаштвом створио је он себи независну и велику државу, која је тежила да, савезом народне мисли са начелима класичке цивилизације и хришћанског морала, утврди основе снази и величини српској.

„Кад су у средњем веку буктиње науке у Европи биле погашене варварском поплавом, *српски манастири* прикупљали су под народном заставом, а према светлости којом је хришћанство светлило, одломке старинске знаности, и преписом рукописа хранили писмене традиције, а уједно и спомене историјске снаге и величине народне. У време књижевног и научног прерођаја Европе, који је изуметком штампе и популарисањем књиге спремљен, произвела је српска народна свест *дубровачку књижевност* на народном језику, уз пркос варварској сили која беше порушила стубове државне независности наше. А што је најдивније, и под самим зулумћарским притиском дух народни узнео се својим *јуначким песмама* до свести, којом је и у страдању и несрећи победно светлио! Свест ова крепила је народ у вери, да ће божанска правда, која стоји над сваком силом, судити угњетачима српске слободе; она је бдила над споменима старе величине и славе, па стварала узоре јунаштва, које борбом за слободу развија снагу народа, те га из развала подиже; она је спремила политички ускрс Србије на основи, на којој може да се ослободи и уједини целокупно Српство.

„Успеси у великој борби противу варварског притиска дали су полета и развитку новије народне књижевности.

„Књижевни и научни производи српски после ослобођења изражавају живу тежњу за напредним развитком опште свести и народног духа. У њима се огледа здрава мисао, која

чува народне особине и народни карактер, као клице за развитак снаге, којом се осигурава опстанак и будућност народа. Радосно констатујемо, да су таком мишљу проникнута новија књижевна и научна испитивања на пољу народне историје, филологије, законодавства и других облика друштвеног и народног живота.

„У познијим књижевним и научним радовима провирује зебња и брига, да се наслеђене врлине и чистота народног духа не иштете површном образованошћу, која се храни пабирцима из одломака стране књижевности, и која, на место гајења чистог одушевљења за истину, поставља правила, по којима се готове мисли, идеје и мњења као слике снимају. Ова зебња и брига удваја се, кад се погледа како се ширењем површне образованости стварају разлике у мишљењу и тежњама, у потребама, навикама, интересима и карактерима, које, далеко од тога да снаже и унапређују општу свест, прете само да помету народни дух у најнежнијем развитку његовом. У религиозним, политичким и социјалним питањима већ се почињу укрштати несугласице, поред којих није лако распознати истину и одредити облике и размере даљем развитку друштвеног и народног живота.

„Питање о народној будућности задаје тим већу бригу књижевним и ученим патриотама, што је наша друштвена и народна снага тек у првом развитку на пољу савремене борбе за опстанак.

„Наша производна снага и привредна радиност располажу само малим и скупим радним снагама и капиталима; техничка и привредна знања, машине и савршенија оруђа рада у нас тек почињу да се уводе; начини и облици наше производње и привредне радње још су примитивни; средства за саобраћај још скупа и ограничена. И у оваком стању наша народна привреда има да брани свој опстанак и развитак против поплаве толико моћније стране индустрије, која има на услузи велике и јевтине радне снаге и капитале; организован и раширен кредит; разгранате железничке мреже и многа друга средства за лак, брз и јевтин саобраћај; па онда, фабрике и велике радионице са машинама и усавршеним оруђима и начинима рада; разноврсне и живе свезе у свима

правцима трговачког и привредног обрта, и олакшан и јевтин извоз производа и на наша тржишта! — Уз опасности конкуренције, која прети да наше природне и привредне изворе снаге и богатства преведе у службу стране индустрије, те да их ова за свој рачун исцрпава, морамо да имамо на уму и тегобе политичког стања и народног положаја нашег.

„Наша политичка слобода и народна независност имају да се бране не само од силних и лукавих противника с поља, него и од партијских заплета и раздора, партијског слепила и беснила на домаћем огњишту.

„Свакојако и у друштвеним и у међународним односима нашим тешке и небројене probleme истичу се пред патриотску свест. Наука једина може ове проблеме по нас повољно да реши. С помоћу природних, техничких, привредних и уметничких наука можемо да развијемо нашу производњу и привредну радиност до снаге, која јој осигурава опстанак и напредак. А моралне, политичке и друштвене науке могу да нас у домаћим питањима доведу до сугласности и слоге, па даду снажна полета народном духу; а уједно нам и трајно ујемче, народну независност и народни опстанак, стављајући нас под заштиту напретка времена, пред којима уступа свака друга сила као „сила за времена“.

„Све ово наука може снагом истине, из које извире живот и вечност. У науци, као основи снаге и моћи, сва је тајна за опстанак и овековечавање народа и човештва. Народи и људи, који живе истином и науком, јесу „изабрани“ народи и чеда природе. Пред њима се отворају извори снаге, живота и вечности; они тријумфују на пољу општег напретка па и опште борбе за опстанак.

„У науци је и наш народни спас; али науци, која је доступна свима духовима и служи напредном развитку целокупног народа, а не остаје затворена у кругове, у којима би постала монопол неколицине.

„У име поздрава на данашњем састанку нашем, пружимо дакле и ми, сваки свима и сви свакоме, братску руку за енергичну радњу на пољу науке, као општег народног добра!“ —

Говор је саслушан с пажњом, и примљен је с одобравањем и поздравом „живео!“

Бр. 2.

Председник објављује промене у председницима појединих одбора а по томе и у члановима управе. У одбору *природњачком* изабран је Љ. Клерић, на место Ст. Здравковића, који је по закону одступио. У одбору *уметничком* — Ст. Тодоровић, на место М. Валтровића, коме је такођер истекао законити рок. А у одбору *филолошком* — Ј. Ђорђевић, на место Св. Николајевића, који је дао оставку.

Узима се на знање.

Бр. 3.

Секретар чита извештај о годишњем раду друштва 1883, који овако гласи:

Поштовани зборе!

С радошћу изјављујемо да је прошла година била родна. Друштво препувши на нов живот, у свом живљем деловању разгранало је свој рад на више страна. Оно је посвршивало све преостатке из прошлости, отправљало је текуће послове, спремало је за будућност. Оно је извршујући свој статут, према потреби и на добро народно установило још један одбор, пети, за ширење науке и књижевности у народ. Расправило је питање о секретару. Одбило је неупутно потраживање да плати 4200 дин. за Гласник другог одељка. Одлучило је да од сад, од времена на време, штампа и српске музикалије, те ће се према томе поједине књиге Гласника обележавати овако: Расправе и други чланци, Различна, научна грађа, Музикалије. Наумно је, да с одобрењем власти, прештампа у току времена 1-ву до 28-ме књиге Гласника, којих више нема. Учинило је попис својих књига на продају пречистило рачуне са књижарима, комисионарима и умножило таких продаваца. Почело је библиотеку своју доводити у ред. Одредило је канцеларијске часове, али је и преко тога рађено према мноштву послова. Прихватило је у начелу предлог јужно-словенске академије о повременим састанцима научника и књижевних друштава на словенскоме југу. Прихватило је предлог румунске академије и одлучило да са научним друштвима бугарским и словеначким, и јелинском академијом ступи у књижевну свезу. Примило је легат Катарине

Ивановићеве, од 1000 форината, и настајало да се обезбеди. Покренуло је питање о прештампавању Вукових, Даничићевих и Доситијевих дела. Покренуло је питање о преносу Вукових костију и на тај смер примило са највећом захвалношћу од општине ћупријске 76 динара, а од г. Ђ. Аћимовића, трг. овдашњег, понуду, да он о свом трошку на гробу Доситијевом подигне пристојан споменик. Учествовало је у светковинама Бранковој и Миклошићевој. На позив одбора од 157 првих људи у Француској за међународни споменик Ж. Ж. Русову у Паризу, примило се да отвори по Србији и заштићује писанију на тај смер. Под заштитом друштва беху две изложбе: Витковићева, историјских споменика, и Миловановићева, етнографских цртежа. Одлучило је, да према статуту свом приређује сликарске изложбе, мање и веће. Прикупљало је књижевна дела српска за издавање, и откупљивало је књижевне и уметничке споменике наше. Настајавало је да се у свему врши статут, да се одбори сазивају на време, и да чланови недоласком не осујећавају рад одбора и друштва. Примало је књиге на дар, слало уздарја, и чинило поклоне у књигама, где треба. Покренуло је, да се у Гласницима настави српска библиографија и некрологија, штампање записника, оцене рукописа и именик чланова друштвених. Примало је и прибављало расправе и научну грађу на оцену, за примљено одређивало хонораре, па издавало на свет у своме органу.

Друштво беше одредило помоћ и на испитивање споменика старе српске уметности, на етнографска снимања, и на изучавање српских насеља у Напољској, али се то не могаше извршити, по што би обустављена државна помоћ друштву.

Друштво се састајало овако: Оно имађаше један нарочити скуп, 20 седница управних и 25 састанака свих одбора. Пређашње три године управа се састајала по 6 пута преко године, а сви одбори заједно 5 пута, 11 пута или 10 пута за годину дана.

Част нам је констатовати, да под садањом управом радња друштвена не само није мања него је унапређена. За прошлих 12 месеца изашло је 7 књига Гласника: две за г.

1882: 51-а првог и 14-а другог одељка; четири за 1883: 52-а 53-а и 54-а, првог и 15-а другог одељка; и једна за 1884: 55-а, која се — узгред буди речено — са више страна тражи пре него што је изашла; она ће тек ових дана угледати света. У тих 7 књига има $124\,^{10}/_{16}$ штампана табака; то је дакле највећа количина коју је друштво икада издало за годину дана, јер 1873, која до сад беше најплоднија година, изашло је $108^{11}/_{16}$ табака. А што се тиче каквоће рада, то остављамо научној критици и читалачкој публици, обраћајући пажњу само на пријатну разноликост рада, а при том важну и занимљиву садржину многих чланака.

Истина садашња управа примила је од пређашње материјала за три књиге Гласника (она је само доштампала и издала 51 I и 14 II одељка), али осим штампанога, друштво сад има рукописа спремних за 4 књиге Гласника (56 до 59).

Па сад да пређемо на радове појединих чланова и одбора.

I

У природњачком одбору штампано је ово:

Ф. Хофман, Трагови преисторијског човека.

Љ. Клерић и Л. Докић, Старо гробље у Подрињу.

Љ. Клерић, 1° Компенсација клатна. — 2° О резултујућем дејству лењивих сила на обртну осу, при окретању физичних тела око ње. — 3° О средишту сила у равнини.

С. Лозанић, 1° О дејству сумпор-угљеника на р-нитранилин. — 2° О дејству азотне киселине на трибром-анилин. — 3° Анализа киселе воде у Аранђеловцу и Рибарској Бањи и гвожђане воде у Смрдан-Бари. — 4° Како делује јод на моно- и динитродифенил-тијокарбамид. — 5° О постајању дибром-динитрометана и о Вилијеровом тетранитро-етиленбромиду.

Ј. Жујовић, Грађа за геологију краљевине Србије: I. Прилог за геологију југо-источне Србије, с картом и сликама. II. О неким стакластим стенама. III. Корсит са Рудника.

Петар Живковић, Графичко представљање вредности простог односа тачке у низу и зрака у прамену.

Д-р J. Панчић, 1° Ортоптере у Србији. 2° Грађа за флору кнежевине Бугарске.

Д. Нешић, 1° Нови интегрални обрасци. — 2° О новим обрасцима из науке о комбинацијама са заданим збиром.

Одобрени су за штампање ови списи:

J. Жујовић, Нове петрографске врсте.

Петар Живковић, 1° и 2° Први и други прилог ка алгебарским влацима вишега ступња. — 3° О инволуторској системи тачака код сферних огледала.

А. Кнежевић, Система паралелних сила другог реда, које у једној равни делују.

А упућени су петом одбору чланци:

Л. Павловић, Одредба коефицијената јачине и њихова примена у грађевинској струци.

М. Николић, О житном метиљу.

II

У *филолошком одбору* штампано је:

Е. Јелинек, Чешка библиографија о Јужним Словенима до 1877.

Д-р Ђ. Мушићски, одговор на изјаву г. J. Живановића о расправи „Судбине ћирилских слова у аустријској држави“.

А одобрени су за штампање или су на прегледању ови списи:

Ђ. Поповић, Грађа за речник турских речи у нашем језику.

Автобиографије двадесеторице покојних чланова ученог друштва.

М. Милојевић, Рукопис пећске патријаршије.

А. Тапавица, Слога између Срба и Хрвата.

В. Врчевић, Рукописи.

Б. Петровић, Народне песме.

Јоксим Новић, Избор из скупљених списа.

Д-р J. Туроман. О класичној настави у нашим гимназијама.

III

У *историјском одбору* штампано је:

В. Макушев, 1° Историјски споменици Јужних Словена књ. II.. — 2° Писмо председнику.

Вл. Јовановић, Статистични преглед нашега привредног и друштвеног стања, поређено.

Јастребов, Додатак белешкама из Старе Србије.

И. Павловић, 1° Пренос св. Луке. — 2° Нићифор Григора о Краљу Милутину. — 3° Српска писма у француским архивама.

П. Срећковић, 1° Примедбе на извештај В. Макушева, — 2° Стање и односи српских жупанија у половини 12 века према Угарској и према Византији. — 3° Никола Мандрда·

Гл. Гершић, 1° Мале државе у данашњем међународном склопу. — 2° О повратној сили закона. — 3° Централизација и самоуправа.

Љ. Стојановић, Српски родослови и летописи.

М. Драговић, Материјали за историју Црне Горе, први прилог.

Драг. К. Јовановић, Црна Река.

Јов. Ристић, Спољашњи одношаји Србије, I. Србија и српски покрет у Угарској 1848 и 49.

Одобрени су за штампање или су на прегледању ови списи:

Л. Арсенијевић (Бата-Лака), Мемоари.

Г. Витковић, 1° Ексарх Максим. — 2° Српски историјски споменици из Коморана.

М. Живковић, Опис и биљешке старих књига у Сарајеву.

П. Срећковић, 1° Белешка с једне старе чаше. — Критика на грађу за историју „Подриња" (Гл. 36.) — 3° Пасош Т. Вучића од 1842. — 4° Јелена, прва српска царица. — 5° Јевдокија и Дејан. — 6° Марија Оливерићка.

Д-р Ђ. Мушићски, Две збирке рукописа историјске и књижевно-историјске вредности.

М. Драговић, 1° Други прилог материјала за историју Црне Горе. — 2° Три писма владике Данила Његоша.

И. Павловић, 1° Жене Ђурђа Бранковића. — 2° Три потомка Немањина. — 3° Порекло кнеза Лазара.

Љ. Ковачевић, Збирке разних записа и натписа.

Л. Зоре, Старинско писмо требињскога игумана Исаије.

А. Николић, Автобиографија, која ће се по преради моћи употребити.

Архим. Дучић, Старине Хиландарске.

А нису примљени:

J. Авакумовић, Један или два дома.

И. Павловић, Друго крштење Немањино.

Милија И. Бугарин, Додатак историји Србије и Русије за који би одлучено, да се стави у архиву за потоњу употребу.

А. Борисављевић, Превод Јерингове „Цели у праву".

IV

У *уметничком одбору* штампани су:

Извештаји Валтровића и Милутиновића о споменицима старе српске уметности.

Прегледани су:

Вл. Тителбах, 82 етнографска снимка.

Ђ. Миловановић, етнографски цртежи.

Спремљени су за штампу:

Д. Јенко, Српска краљевска химна.

J. Маринковић, Венац српских народних песама.

К. Станковић, Три песме.

А. Калауз, Српске песме.

Милош В. Милошевић, Српске народне песме и игре.

Одлучено је тражити, да музичне списе К. Станковића изда овај одбор. -- Израђује се цртеж за споменик на гробу Даничићевом.

V

У *одбору за ширење науке и књижевности у народ*, штампани су:

Установљење овог одбора.

А. Васиљевић, Једно питање из поређене психологије.

J. Бошковић, Нацрт за програм рада петога одбора.

Учињени су предлози: за састанке српских књижевника; да се откупе сва дела Вукова; да се прештампају сва дела Вукова, Даничићева и Доситијева; изабрани су повереници за пренос Вукових костију.

То би били текући радови и приправа за после. А од преосталих послова посвршивано је ово: Наштампани су записници од године 1880, 81, 82 и 83, по што су неки записници управе, који не беху израђени, припремљени за штампу, у колико се то могло по белешкама; сви ти записници износе 9 табака из ситних слова. Разаслане су дипломе на чланство од четири године амо (свега на број 37). Тако исто отправљане су књиге задоцнилице од више година различним научним академијама, књижевним друштвима, университетима, библиотекама и другим просветним заводима, с којима смо у књижевној вези и од којих смо редовно примали дарове; нека су друштва таке књиге и рекламовала, а некима се наметала мисао, да се код нас ништа и не ради, па позиваху чланове наше да раде у њиховом органу. (Тако на пр. бечка академија није добивала Гласника од књиге 36, а за целу Русију спремљено је око 150 килограма књига). Заведене су све књиге придошлице и редовно се објављују спискови у записницима управе. Заведен је тако звани „пословни протокол". Нису слани у штампу оригинални записници друштва, те да се тамо употребом покваре или изгубе, него свагда преписи. Пречишћени су рачуни са књижарима и комисионарима. Речју, нема више преостатака!

Друштво је истина одобрило помоћника секретару, али ове године не беше изабран помоћник, из штедње због обустављене субвенције. Уредништво Гласника држало је коректуре или ревизију или обоје од 124 штампана табака друштвеног органа. Одређено беше пословно доба радним даном од 4 до 6 часова, али се ту радило и пре и после подне, па врло често и у вече, због коректуре.

Као што се види, није све баш глатко ишло. Али највећу бригу и посла задаваше управи обустављање државне помоћи ученоме друштву од стране пређашњега министра просвете, актом од 3 маја прошле године. Најпре дође питање: којим се срествима мисли служити пети одбор? На које је управа одговорила, саслушавши исти одбор. За тим дође стављање забране на субвенцију, па управина представка, па одбијање. Кад се промени министар, управа се поново обрати новоме министру писмом и представком. Резултат је, да је

јуче дошао одговор, који је, по дужности, стављен на дневни ред.

Друштво ове године има с тугом да забележи један знатан губитак међу својим редовним члановима. Милан Миловук променио је светом. Он је радио с успехом на различним струкама, али највише заслуга стекао је на пољу уметности, које је у нас још мало обрађено. Друштвени орган донеће опширнији некролог овога свог врсног члана, а међу тим рецимо му хвала на трудби и умној привреди. Нека му је вечит спомен међу нама и у народу!

Прелазимо на *новчано стање* друштва, од 1 новембра 1882 до 1 новембра 1883, које овако беше:

А. Примање.

	у динарима.
1. Од државне помоћи	12.000
2. Од проданих књига	2.036·10
3. Од прида на златном новцу	20
Свега	14.056·10

Б. Издавање.

1. На подмирење лањских рачуна		2776·86
2. На плате. — Секретарска	1205·60	
Писарска	360	
Послужитељ I	720	
Послужитељ II	288	2573·60
3. На хонораре писцима		6992
4. На књиге и слике		98·80
5. На путовање		149
6. Књиговесцу		280·65
7. Канцеларијски трошкови:		
Дипломе и писаћи прибор	111·70	
Осветљење	9·80	
Огрев	78	
Ситни трошкови	26·75	
Телеграми, пошта, подвоз	137·40	363·65

8. Ванредни трошкови:

Траке, венци и парастоси	463·75
Свега . . .	13.698·31

Према томе показује се:

А. Примање	14,056·10
Б. Издавање	13,698·31
Преостатак	357·79

који крелази у примање за г. 1884.

Преглед новчанога стања за текућу годину.

Примање.

Преостатак од прошле године	357·79
Од књига	328·50
Позајмица	60
Свега . . .	746·29

Издавање.

Издано	746·30

Имамо да примимо:

Од прошлогодишње субвенције	3283·80
За 3 месеца ове године	3000
Свега . . .	6283·80

А имамо да издамо:

На хонораре и канцеларијске трошкове · 5800

Остаће 424 динара.

Дакле „што куц то муц."

На реду је: Списак књига, које је српско учено друштво са захвалношћу примило:

(Гледај додатак.)

Да беше средстава, друштво би може да и више урадило! Ништа тако не унапређује рад друштвени, као: читање списа на самим састанцима или брзо прегледање њихово, непри-

рање да се све гране подједнако развијају и, умољавање и страсно и објективно оцењивање, наскоро штампање, уза стаподстицање књижевника на рад, као по неком плану, — а при том, кад се тачно исплаћују заслужени хонорари.

Желимо у новој години друштву бољу срећу на његовом добром путу.

Председник друштва,
Вл. Јовановић.
Секретар,
Јован Бошковић.

Управни чланови:
Љ. Клерић, Ј. Ђорђевић,
П. Срећковић, Ст. Тодоровић,
А. Васиљевић.

Бр. 4.

Секретар чита извештај о рачунима за прошлу годину: „Част нам је известити друштво, да смо према одлуци главног скупа прошле године, прегледали рачуне друштвене за 1883 год. и нашли смо да су исправни. -9 јануара 1884 у Београду. Чланови комисије за преглед рачуна: М. Петковић, С. М. Лозанић, Љ. Клерић.

Према томе, скуп издаје секретару и благајнику, Јовану Бошковићу, разрешницу.

Председник позива скуп, да изабере три члана за прегледање потоњих рачуна.

На предлог једног члана, скуп замоли исту господу да прегледају рачуне за ову годину.

Прима се.

Бр. 5 и 6.

Секретар чита писмо г. министра просвете и црквених послова од 17 јануара ПБр. 12876/1883, које је јуче стигло као одговор на молбу управе ученог друштва од 24 септембра бр. 8 и представку од 29 новембра бр. 2, а тиче се обуставе државне помоћи српском ученом друштву, и за које је управа тек јутрос у 9. часова сазнала. Отпис тај гласи:

Српском ученом друштву

„Већ од дужег времена преда мном се налази нерасправљено питање о петом одбору Српског Ученог Друштва, питање, које је журно очекивало моје решење; јер је учинило, те је на неки начин за све то време спречена, ако не и заустављена правилна и редовна радња нашег Ученог Друштва тиме, што му је решењем мога претходника обустављена она новчана помоћ, која му је буџетом од државе одређена.

„Ма колико да сам с тога желео, да у границама закона и моје дужности учиним све, што би повело к томе, да се Учено Друштво стави у могућност да уђе опет у редован ток својих послова; — нису ми прилике допустиле да тој жељи и потреби у брзо одговорим. Добивши сада времена да проучим акта о тој ствари, увидео сам, да Управа Ученог Друштва оправдава радњу Друштва са ова два основа: 1°, што вели, да је друштву подједнако важан задатак и оно што је првом и оно што је другом половином чл. 1 његовог уређења прописано; и 2°, да је Друштво по чл. 36. уређења властито, да по свом нахођењу распоређује на своје одборе ону помоћ која му је одређена од државе.

„Овако схватање речених прописа уређења Друштва потписани не налази да је правилно. Јер, кад се проучи чл. 1. уређења Друштва, са свим је јасно, да је Друштву *на првом месту и главни посао*: да обрађује и унапређује *науке и уметности*; а тек на другом месту и то као *споредни посао*: да се стара о ширењу науке и књижевности у шире кругове. Према томе онај је први задатак друштви *императиван*, ако Учено Друштво хоће да остане као такво; а овај му је други задатак *факултативан*. Ово се јасно чита из речи и смисла самога закона; јер се првом половином чл. 1. уређења каже: „Српско Учено Друштво обрађује и унапређује науке и уметности и т. д.“ док, на против, другом половином истог члана каже се ово: *„Поред тога*, Друштво *може* (дакле може, а не мора) преко нарочитих одбора старати се и радити на ширењу науке и књижевности у народ и т. д.“ По овоме друштву је главни и редовни задатак об-

рађивање науке, а тек поред тога, тек уз то, и ширење науке, у народ.

„Ако би се сада, као што би по неправилном Управином схватању морало бити, ови задаци Друштва измешали, те би се казало: да наше Учено Друштво има са свим подједнако старање и о науци и о публици којој требају популарисане науке, и по томе да Друштво како на једном, тако и на другом задатку *може*, без контроле и зазора радити колико и докле хоће — Друштво би у свом раду на један пут изгубило компас, и могло би, као такво, као Учено Друштво, у једном часу престати живети. Ако би се — као што би тако радећи могло и учинити — на прилику Друштво договорило и казало: да *не може* или да *не ће* више да „обрађује науку“, него да тежи сада да издаје популарне књиге, и да шири просвету у народ, — Друштво би се на сваки начин таквим радом спустило са своје висине и сишло у ред књижевних колпортера; оно би од тога часа изгубило карактер Ученог Друштва. А по друштвеном тумачењу чл. 1. оно би доиста с пуним правом могло то један пут и да учини, ако би само стајало то: да је Друштву подједнако задатак све што је у чл. 1. прописано и да Друштво на том задатку може радити како хоће. Међу тим таква несрећа не би се никад могла Друштву догодити по противном тумачењу, т. ј. да је Друштву главни и стални задатак *обрађивање науке*, па тек онда *ширење науке у народ*.

„Овим разлозима биће да је одговорено и на онај други основ, који је Управа употребила за одбрану друштвеног рада, и у коме каже ово: Што се тиче располагања са помоћу државном за вршење друштвеног задатка, по одредбама статута, то припада скупу друштвеном (чл. 36. бр. 6 и 8) нарочито што се тиче распореда послова и средстава на одборе.

„Као што сам већ изложио, ова властитост Друштва важи само за оне одборе, који служе главном задатку Друштва, обрађивању науке, а никако и за *пети* одбор. Јер другом алинејом чл. 1. изреком се каже: да се на таке одборе могу употребити само *она средства*, која би за тај посао *била нарочито* набављена или одређена. Ово значи да средства за

пети одбор треба да дођу са стране, т. ј. или да ко што поклони на ту циљ, или да се како било нарочито набаве или нарочито одреде, н. пр. од *државе* поред оне редовне помоћи, а не од самог Друштва. Иначе, ако би се узело, као што Управа и Друштво погрешно схватају, да је *Друштво* то лице, које та средства одређује и да оно од суме за оне остале одборе може нешто да одвоји и за пети одбор, — онда, на што је требало да се у другом ставу чл. 1. нарочито каже: „али на то, т. ј. на пети одбор може употребити *само* она средства, која *би била* нарочито набављена или одређена“. Па то би се и по себи разумело, кад се зна да Друштво и на она четири одбора дели *само* средства од оне државне помоћи. Што је дакле овако изреком за пети одбор казано, тиме се хтело изрећи, да Друштво, ако хоће да буде *Учено Друштво,* не сме ништа да закида оним осталим одборима од државне помоћи на рачун петог одбора, него да чека или да се побрине да се другим путем за тај одбор нарочита средства набаве или одреде. Она пак изјава Друштва, да *пети* одбор треба *свакојако најпре* образовати, па било за њ средстава или не, јер ко ће што да поклони или да завешта некоме, кога нема на свету, — та изјава нема по себи правног основа, јер нико не ће ништа ни завештати *5* одбору, него ће завештати Ученом Друштву, да оно то завештање употреби на извесну цел. А буде ли то она цел, ради извршења које предвиђени су — не *пети* одбор, него — одбори под тачком 5. у чл. 15 уређења Друштва, онда тек Друштво има разлога да на прописани начин образује *одборе* а не пети одбор — који ће ту цел извршивати. Нису дакле одбори она лица, којима ће се чинити завештања и поклони, него је то лице Српско Учено Друштво. а њему се могу милијуни дати.

„По овоме потписани имам да одговорим управи на њено писмо од 24 септембра бр. 8 и од 29 новембра прошле године бр. 2, да ћу очекивати од управе Српског Ученог Друштва, да ми јави: да она сматра да пети одбор не постоји, по што за њ нема нарочито набављених или одређених средстава. И чим добијем од управе одговор да она не сматра да је пети одбор образован, докле по уре-

ђењу Друштва не прибави нужна средства за радњу одбôрâ под 5. чл. 15., ја ћу одмах дићи ону забрану, која је мојим претходником стављена на ову државну помоћ, која је на друштвену радњу од државе одређена.

Заступник
Министар просвете и црквених послова,
министар правде,
Ђ. Пантелић.

Секретар чита, у свези с тим, одлуку *петога одбора* од 26 јануара ове године бр. 1. о *изворима и средствима* за радњу тога одбора, као што иде:

„По дужем већању одлучено би предложити скупу, да изволи одлучити: да друштво, преко г. министра, потражи од законодавне власти још 3000 динара годишње помоћи, свега дакле 18,283.80, по што је прошле године, према статуту, установљен још један одбор у друштву, за ширење науке и књижевности у народ, о чијем добротворном задатку по народну просвету и о потреби таквога одбора не може бити сумње."

Председник саопштава одлуку управе о томе и каже, да се друштво не може одрећи задатка да шири науку у народ; али по што рад друштва зависи и од државне помоћи, то управа предлаже: да се обустави радња петога одбора и да се министар извести о том, да ће се субвенција давати, као и до сад, само за рад четири одбора. А међу тим нека се чланови сами побрину око ширења наука. *(Одобравање).*

Св. Вуловић примећава, да министар тражи да се укине пети одбор, а не само да се обустави. И с тога ваља о том решити.

Председник каже, да је министар изјавио њему (председнику) и секретару друштва, да он сматра да је ствар друштвена на законитом земљишту и да сажаљава што је у том дошло до сукоба; он не би имао ништа против петога одбора. Али по што министар сад тражи да се обустави пети одбор, то нам ваља сад и извршити; а управа ће знати шта може даље радити према статуту. *(Одобравање).*

М. Шапчанин пита, има ли влада шта у опште против петога одбора, или је само противна давању субвенције истом. Ако нема ништа против тога одбора, онда би одбор могао тражити друга средства за себе.

Председник одговара, да је говор био само о субвенцији; тако је и пређашњи министар ставио питање. Садашњи министар говорио је усмено друкчије, онако као што је у записнику управе саопштено.

Секретар чита из тога записника, како је министар обећао да ће скинути забрану са субвенције, под условом да се она троши само на четири одбора; а управа да се може обратити молбом, да народна скупштина одреди нарочиту суму за пети одбор.

С. Сретеновић пита, да ли би тај одбор могао трошити онај новац, што се добије од продаје књига.

А. Васиљевић каже, да нема смисла забрањивати ширење наука у народ; јер не би имало смисла ни обрађивати науке, кад оне не би улазиле у живот народа. Али кад министар не допушта да се на тај смер троши од оне суме, која је одређена за четири одбора, онда морамо обуставити рад петог одбора, док не нађемо друга средства за њега, било од државе било на други начин. Кад пристајемо на министров захтев, онда не може бити даљег говора о том.

Ст. Д. Поповић, пристаје уз мишљење Вуловићево, да треба решити а према томе и министру одговорити, да ли остаје пети одбор и даље, или не. Министар тражи да се пети одбор *анулира*, а не да се обустави. Он мисли, да управа не би требала да води даљу преписку о том са министром.

Председник одговара, да скуп не може решавати о том да пети одбор не постоји, јер он по статуту постоји. Него овде је питање само о средствима. Ми према министровој наредби обустављамо радњу одбора. А друго не можемо решавати према статуту.

Ј. Пецић моли да се прочита завршетак министровог акта о петом одбору. По што је то учињено, примећава, да није опортуно, да се због петог одбора губи државна помоћ за четири одбора, па с тога је мишљења, да треба тај одбор

суспендовати или укинути. А што се тиче ширења наука, за то нека се управа постара на други начин.

J. Авакумовић примећава, да неки чланови тумаче речи министрове јаче него што треба. Министар захтева само, да друштво *сматра* да пети одбор не постоји, а не да се укине. Ми можемо истим речима одговорити, да друштво сматра, да тај одбор не постоји донде, док не добије средства. Тако ћемо задовољити и статут и друштво и министра.

Председник каже, да управа нема ништа против тога, ако се тако усвоји.

Секретар слаже се такођер с предлогом Авакумовићевим, да се усвоји онако, како министар каже, тим пре, што министар наводи и разлог, за што се сматра да не постоји: „по што за њ нема нарочито набављених или одређених средстава“, Али уједно да се каже, да ће се управа постарати и за ширење наука и књижевности у народ.

Д-р Н. Крстић предлаже, да се томе предлогу дода, да су управи одрешене руке, да она може чинити све што нађе за потребно, те да друштво дође до државне помоћи, па да може редовно радити. А исто тако да може тражити средства за ширење науке.

Председник мисли, да се додатак *Крстићев* може примити, у свези са предлогом *Авакумовићевим и Бошковићевим.*

J. Пецић мисли, да би требало решити, да се укине пети одбор, да се не би водила даља преписка између управе и министра о субвенцији. Међу тим управа може и даље радити на том питању, па ако јој пође за руком, може предложити друге године, да се тај одбор на ново установи.

Секретар одговара, да не треба решавати више него што министар тражи. Он се слаже и са предлогом Крстићевим да управа ради даље на том, да се набаве нарочита средства за пети одбор: да се тражи од државе 3000 динара на тај смер, а да се тражи помоћ и од приватних људи, те да се тражи помоћ и од приватних људи, те да се може успоставити пети одбор.

М. Шапчанин жели, да се тачно формулише одлука о

том, да ли ће управа водити и даље преписку о петом одбору, или ће се сматрати да је то питање решено.

А. Васиљевић одговара на то, да нема потребе решавати више него што министар захтева. Министар не каже да се укине одбор, него нека се сматра да не постоји, док не добије средства, и још вели, да се може за тај одбор тражити нарочита помоћ од државе. Кад ми тако одлучимо, како власт захтева онда не може бити зебње, да ће се изгубити помоћ за остале одборе.

Ст. Д. Поповић слаже се с тим, да се одговори министру онако и оним речима, како он тражи. Али треба похитати с тим, да би се задржана субвенција за прошлу годину могла дићи до 1. фебруара.

Председник ставља на гласање предлог Авакумовићев са додацима J. Бошковића и д-ра Крстића.

Скуп *усваја* једногласно тај предлог.

Бр. 7.

Секретар чита изводе из записника управиних од 20. новембра 1882. и 17 декембра 1883 г. из којих се види, да је почасни члан друштва, Катарина Ивановићева, која је умрла 11 (23) септембра 1882. у Стоном Београду угарском, оставила српском ученом друштву легат од 1000 фор. а вр. после смрти њенога рођака г. Јована Турјака, сада адвоката тамошњег, и његове жене г-ђе Ане родом Кировића. Управа је декембра месеца прошле године послала пуномоћство г. Николи Закићу, официјалу ондашњем, да на расправи оставине покојничине даде изјаву, да српско учено друштво прима поменути легат, који нека остане обезбеђен код г. J. Турјака, до даљег тражења нашег.

Председник саопштава предлог управе: да се доходак од тога *фонда* употребљава на *популарисање уметности* у српскоме духу, по што је Катарина била вештакиња.

Прима се предлог управин.

Бр. 8.

Председник износи на коначну одлуку о ступању у свезу са страним друштвима.

1° *Румунска Академија* предлаже, да ступимо с њоме у свезу.

2°, Управа српског ученог друштва предлаже, да ступимо у књижевну свезу са

Бугарским књижевним друштвом у Софији.

Словенском Матицом у Љубљани.

Јелинским Археолошким Друштвом у Атини, (у замену, док научна академија не прорадн).

Скуп *усваја* и тај предлог.

Бр. 9.

Председник позива *скуп*, да изабере из свакога одбора по једног члана, који ће потписати записнике скупа, како овогодишњега тако и лањског од 27. фебруара.

Бирају се лањски потписници и то: господа К. Алковић, Св. Вуловић, Љ. Ковачевић, а на место г. Д. Јенка, који данас није на скупу, г. Стева Тодоровић.

Бр. 10.

Председник саопштава имена седморице редовних чланова из различних одбора који према чл. 8. уређења прелазе или се увршћују у почасне чланове, кад то управа прогласи на скупу.

М. Шапчанин пита, којим су путем прешли ти редовни чланови у почасне.

Председник чита чл. 8. статута, у ком се каже, да који члан не дође три пут једно за другим на састанке одборске, сматра се да иступа из броја редовних чланова и увршћује се у почасне. Даље каже, да управа није тако строго поступила, него је најпре на састанку од 17. декембра пр. год. бр. 10. одлучила, да се јавно (без имена) подсете на наредбу чл. 8., (који је записник, због цензуре, изашао у „Ср. Нов." тек 21 јануара ов. год.), а за тим је једним општим расписом питала дотичне чланове, хоће ли и даље да остану редовни чланови или желе да буду увршћени у почасне.

На како је који одговорио, онако је и управа одлучила. А који нису никако одговорили, ти се премештају у почасне чланове.

Ст. Д. Поповић пита, како је управа поступила са д-ром С. Петровићем.

Председник одговара, да он није одговорио до одређеног рока, до 25 јануара, на писмо управино, а управа је у том послу изјавила, да који не одговори до тога дана, сматраће се да жели прећи у ред почасних чланова.

Ст. Д. Поповић каже, да је чл. 8. врло строг, особито за оне људе који раде на науци у другим органима, као што је то код С. Петровића. С тога он жели да се овде блаже поступи, ако то може бити према статуту.

А. Васиљевић примећава, да је он био противан томе члану, али по што га скуп беше усвојио, то га је он, као тадашњи министар, поднео на одобрење. Тај је члан строг, али се мора вршити. Међу тим, ни почасни чланови друштва нису искључени из друштва; они могу и даље радити на науци али не треба да сметају раду одбора, који због недолажења чланова не могу да раде редовно. Управа није строго поступила, јер није због три изостанка никог искључила, него је на против питала сваког члана, хоће ли долазити на састанке одборске или жели да пређе у почасне чланове. Ово је са свим коректно што је управа радила.

Секретар објашњава, како је управа радила у овом питању, које су одбори покренули. Чл. 40 друштвеног уређења каже, да за пуноважну одлуку треба да је на састанцима одборским *бар трећина* редовних чланова који су у месту. Природњачки одбор има 33 члана а историјски 31 (које је, узгред буди речено, противно чл. 10 статута.) У њима, дакле, често без 9-ога члана нити се може почети ни наставити рад. Говорник се не одушевљава за чл. 8 уређења. Таквог параграфа нема ни једна научна академија у своме статуту. Али никоме не би пало на ум, да га практички примењује, да није чл. 40. који више смета, него члан 8. Требало би усвојити оно начело практичних Римљана: tres faciunt collegium, па би се онда члан 8 могао са свим укинути. Овако пак неуредни чланови, у своме себељубљу, налазе се увређени, кад се опомињу да долазе на састанак; а шта да раде уредни и цело друштво, који због оних првих не могу да раде? Дакле, одбори су покренули питање, а

управа није ишла на истискивање редовних чланова, него је и опоменом у новинама и нарочитим писмом ишла на то, да се чланови, који за годину дана нису били ни на једном састанку, поврате на дужност. Намера управина није била ни та, да констатује, да ли ко ради или не ради у друштвеноме органу, него да позове редовне чланове да врше једну од својих дужности, а то је да долазе на састанке, да примају дела на оцену, и да својим недолажењем не отежавају и не спречавају рад одборски, а по томе и друштвени. Два пута се решавало о томе: први пут беше решено да се позову само они чланови, који не долазе на састанке а и иначе не раде на књижевности; други пут је претегло мишљење, да се позову на дужност сви чланови без разлике, који спречавају рад друштвени. Тако је састављен списак од 17-торице чланова. Од њих су 11 одговорили, да беху спречени другим пословима; они остају и даље редовни. Двојица су молила, да се, из својих разлога, преместе у почасне. А петорица нису ништа одговорили, и ако им беше одређен рок за то. Те тако се сад предлажу за премештање свега 7-морица. Што се тиче г. С. Петровића, за њега се зна да он ради непрестано на књижевности. Њега би молио да напише штогод и за орган овога друштва, којега је редовни члан, или бар да дође један пут преко године на састанке природњачког одбора. Међу тим он ако је изјавио коме, ма и приватно, да за то није долазио на састанке што је другим својим пословима био спречен, онда није за то, да се и он премести у почасне чланове.

Љ. Ковачевић мисли, да управа није избрисала С. Петровића из списка редовних чланова за то, што је престао радити у органу друштвеном, него за то, што без довољног узрока не долази у седнице. Ми не можемо чинити изузетак за њега, него или треба свима опростити или и њега оставити у том броју. Превођење у почасне чланове није деградација, особито кад му је то остављено на вољу. С. Петровић је негативним одговором изјавио жељу, да хоће да је почасни члан. На послетку пита, да ли према чл. 8. може изгубити редовно чланство и онај, који ради на књижевности, али не у Гласнику.

Секретар одговара, да не мора радити у Гласнику, али треба да долази на састанке.

Ст. Д. Поповић признаје, да је управа са свим коректно радила у свима овим случајима. Али он жели, да се о том питању на овом скупу не доноси никаква одлука, те да се задрже сви, који су у списку, и даље као редовни чланови. На то га побуђује и говор А. Васиљевића о том, како је виша власт одобрила чл. 8. Он жели да се промени и 40 и 5. чл. статута, а да се не вређају људи који су осетљиви у оваким случајевима; јер свакојако је то дегридација и по нашем и по њиховим схватању.

Стојан Бошковић је такође тога мишљења да би се могло за сад одустати од овако строге примене чл. 8 статута. Томе члану била је противна већина чланова, али је ипак примљен. Долазак на састанке, то је вршење формалног задатка, а главно је да чланови раде на књижевности. Он се слаже с оним мишљењем, да се учине измене у статуту тако, да одбори могу радити и са мањим бројем чланова. Идућем скупу може се предложити, да је н. пр. при читању каквог састава довољно, ако су присутна 3 члана, или 5 чланова. А сад да се поступи блаже према поменутим члановима; јер ту има људи, који су радили на другом пољу, а били су неким узроцима, можда и болешћу спречени да долазе на састанке, па су сад можда и изненађени позивом, који им је управа послала. Ако се статут не измени до друге године, онда можемо на другом скупу овако решити, као што управа предлаже. Али на сваки начин треба да се реши подједнако за све чланове, јер ово је општа мера.

М. Шапчанин каже, да је и он добио опомену, и да му је то било врло непријатно, а то с тога, што није ни позиван у седнице. Он жели, да се позиви шаљу на један дан у напред. За чл. 8. вели, да га је министар поднео на одобрење с тим, да се не врши строго. С тога је мишљења да га треба избрисати, и то да се на овом скупу одлучи.

Секретар одговара Шапчанину, да се сад позивају чланови један дан раније, и то *сви* чланови, па и они који кажу послужитељу: да му никад више не долази и да ће га из-

бацити на поље, ако му још који пут донесе позив. Моли чланове, да не пишу на позиву само „зват“, него да напишу „доћи ћу“ или „не могу доћи“, и да напишу своје име или бар почетна слова од имена; јер овако потписују друга лица, па забораве казати за позивницу. Такe белешке на позивници требају још и за то, да се може контролисати разношач позивнице, и да се види ко не мвже доћи на састанак, па да се не ишчекује. Што се тиче чл. 8, ту се не пита, како је он постао него то је законски чланак, који се мора вршити као и други законски чланци. Мисли, да би се чланови, о којима је реч, могли на ново позвати да одговоре, на пређашње питање управино, па ако и на то не одговоре, онда да се поступи према чл. 8. Али све је то натега; требало би, као што рече, променити чл. 40 и укинути чл. 8., иначе ћемо непрестано натезати и имати неприлике са појединим члановима.

Љ. Васиљевић жели да се одмах реши, да се чл. 8. и 40. измене тако, да одбори могу радити и са најмање три члана. (Одобравање).

Љ. Ковачевић предлаже, да се у овом случају држимо закона, и да се чл. 8. примени на ону петорицу чланова. А да се то не би другима догодило, жели да се промени статут; али да се не каже, да су три члана довољна за рад одбора, него да се позову сви чланови, као и до сад, па ако их не дође довољно, онда да се на другој седници ради с онолико чланова, колико их дођу.

Д-р Н. Крстић каже, да је и он био жесток опонент чл. 8. кад се о њему решавало; а господа, која су га онда бранила, сад су дошла према њему у листу, и за то га сад напуштају. Да се тај члан строго примењивао, друштво би се свело на половину садашњих чланова. Али закон се мора вршити. Ми бисмо сад хтели некога да се сачувамо, али онда радимо противу закона. Да бисмо изашли из те супротности, нека управа тргне натраг своје саопштење тако да не улази у записник. Скуп то и не решава, него управ само објављује, и тим је свршено. А за будуће можемо изменити чл. 8 и. 40. — Што се каже да није незгодно, што премештамо редовне чланове у почасне то би било тако, ка

би они били изабрани за почасне чланове; али је овде незгодна мотивација: за то, што не ради, постаје почасни члан. Да бисмо то избегли, нека управа тргне своје саопштење. А управа може и други скуп сазвати за измену статута.

П. Срећковић каже, да је и он био противан и чл. . и 40. Али закон се мора вршити. Ако неки члан не долази на састанке, онда он смета раду одбора, па макар он радио на књижевности изван друштва, и друштво ма колико имало помоћи у новцу, не може да ради. С тога је добро што је управа изнела ово питање да се види како су незгодни чл. 8. и 40. па да их треба изменити. Управа није хтела ником незгоде чинити, али поједини чланови чинили су незгоде и одборима и управи друштва. Кад се сазове одбор, неки чланови дођу, али их нема једна трећина; сутра дан сазове се на ново, ну онда не дођу ни они, који су први пут дошли, — и тако одбор не може ништа да ради. Може се десити, да неки чланови баш хоће да спрече радњу одбора; па и томе ваља стати на пут. За то треба да пређемо преко ове изјаве од стране управе, па да предложимо промену статута.

Алковић примећава, да по чл. 8. не би требало ни дебатовати о овоме, јер скуп не може о томе гласати. Али по што је управа већ допустила дебату, онда нека се усвоји мишљење Крстићево: да умолимо управу нека тргне своје саопштење натраг, па до године да решавамо о тим члановима, ако се и ове године не одзову позиву управе.

Ст. Д. Поповић додаје Алковићевом предлогу то, да се сматра да ово и није стављено на дневни ред.

Д-р Н. Крстић примећује, да кад се закон иначе не врши строго, не треба ни у овом случају строго поступити,

А Васиљевић одговара, да се не може гласати да се закон не врши строго; него управа може повући предлог натраг. А статут се може сад изменити.

Председник изјављује, да се питање о премештању редовних чланова у почасне може најдостојније да реши изменом неких чланова сатута. За тим ставља на гласање предлог о промени чланова 8. 10. и 40. статута, напоменув да нема смисла ограничење броја чланова у одбору, јер тога има само онде, где се члановима плаћа, као што н. пр. у

Француској сваки члан академије добије 2000 дин. годишње плате и за сваку седницу 200 дин.

Скуп усваја предлог, да се измене поменути чланци, и то, да се чл. 8 укине, а чл. 10. и 40. да се измене тако, да се број чланова у одбору не ограничава, и да у одбору и три члана могу радити. Управа се овлашћује, да учини што треба за измене у том смислу.

Бр. 11.

Секретар чита имена предложеника појединих одбора за чланове српском ученом друштву. *Природњачки* одбор предлаже за *редовне* чланове: господу Марка Лека професора гимназије београдске; Ф. Хофмана, дојакошњег почасног члана за редовног. — Одбор *филолошки* за *почаснога* члана: Маркиза Бата (Bath), члана горњег дома енглеског, познатога књижевника и пријатеља српског а за *дописне*: Едварда Фримана (Freeman), енглескога историка; Луку Зора, професора у Дубровнику; Луку Зиму, професора у Вараждину; М. Ваљавца, академика у Загребу; А. Лескина, професора у Липисци. — Одбор *историјски за почасног*: г. Саву Косановића, преосвећеног митрополита српског у Сарајеву; а за *дописне*: г.г. Јакова Ћудину витеза, крањ. бележника у Спљету; Артура Еванса, енглеског научника. — Одбор *уметнички* за *редовне*: г.г. Јосифа Маринковића, музичара и композиту овде, Ђорђа Крстића, сликара овдашњег, а за *дописне*: г.г. Уроша Предића, сликара и асистента у бечкој академији за живопис; Павла Јовановића, сликара у Бечу; С ву Димитријевића, архитекта у Софији; Влаха Буковца, сликара у Паризу; Николу Машића, сликара у Славонији; Рендића, вајара у Трсту.

Председник пита: да ли ће се бирати тајним или јавним гласањем.

Скуп прима акламацијом сва напред напоменута лица за чланове српском ученом друштву.

Бр. 12.

Председник захваљује на поверењу, којим га је прошле године одликовао, изабравши га за председник-

даје десет минута одмора ради договора о бирању другог председника.

После одбора предузето беше тајно гласање, којега је резултат био овај:

1° Владимир Јовановић добио је 30 гласова,
2° Димитрије Нешић „ „ 8 „
3° Стојан Бошковић „ „ 1 „

Према томе изабран је за *председника* српског ученог друштва, да годину дана, *Владимир Јовановић*.

Председник захваљује на новом одликовању и прима се председништва, изјављујући, да ће поверење друштва гледати да оправда вршећи савесно прописане дужности.

На послетку.

Председник пита, да ли има каквих нових предлога?

По што се нико није јавио, да поднесе какав предлог, то председник затвора овогодишњи скуп српског ученог друштва.

Секретар,
Јован Бошковић.

Овлашћени потписници
К. Алковић.
Љуб. Ковачевић.
Свет. Вуловић.
Стеван Тодоровић.

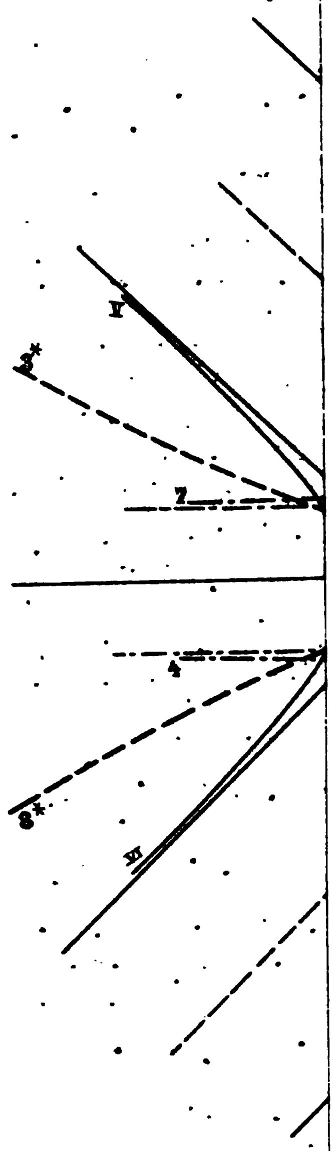
V
3*
7
4
8*
VI